

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT

A NEMZETGAZDASÁG, PÉNZÜGY ÉS STATISZTIKA KÖRÉBŐL.

ÚJ FOLYAM.

A M. TUD. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI
ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK MEGHAGYÁSÁBÓL

SZERKESZTI

GYÖRGY ENDRE.

I. ÉVFOLYAM.

BUDAPEST, 1877.

KNOLL KÁROLY AKADÉMIAI KÖNYVÁRUS.

(AKADÉMIA-ÉPÜLET.)

M. KÖZGAZD. EGYETEM
5/a 42733/1
MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
EGYETEM KÖNYVTÁRA

Az 1877-ik első évfolyamnak tartalomjegyzéke.

Az I. (január—márczius) füzetnek tartalma:

- I. A vizszabályozó társulatokról, különös tekintettel az öntözésre. *Gróf Lónyay Menyhértől.*
- II. Néhány irodalomtörténeti adat a hazai telepítés kérdéséhez. *Kautz Gyulától.*
- III. A telepítés ügye Magyarországon. *Keleti Károlytól.*
- IV. A fekvő-birtok mozgalma polgári Horvát-Szlavoniában. *Dr. Konek S-tól.*
- V. A kereskedelmi szerződések megújítása előtt. *Gróf Desseffy Auréltól.*
- VI. A magyar vasutak pénzügyi jövője. *Hieronymi Károlytól.*
- VII. A vámügyi mozgalom Ausztriában. *Dr. Matlekovits Sándortól.*
- VIII. Néhány szó az Internationalról. *Gróf Bethlen Andrástól.*
- IX. Statistikai irodalmi szemle. *Kőrösi Józseftől.*
- X. A kettős valutáról. *Láng Lajostól.*
- XI. Természet és társadalom. *Dr. Dobránszky Péteről.*
- XII. Ipartársulataink szervezése és iparunk fejlődése. *Gelléri Mórtól.*
- XIII. A magyar tud. Akadémia nemzetgazdasági és statistikai állandó bizottságának nyilvános értekezletei február 26 és márczius 27-én.
- XIV. Vegyesek: Élőállat-kivitelünk a külföld előtt. *Máday Izidortól.* — Az adótörvényhozás. *Dobner Rudolftól.* — A borgyártás kérdése. *Máday Izidortól.* — Két angol mű a bankügyről. *Dr. Weisz Bélától.* — A könyvhitel és ellenszere. — *Dr. Kakujay Gyulától.* A borgyártást korlátoznunk kell. *Török Sándortól.* — Cliffe Leslie új műve. *Dr. Weisz Bélától.* — Walter Bagehot meghalt. *György Endrétől.* — Külirodalom. Hazai szakirodalom.
- XV. Bibliographia.

A II. (április—június) füzetnek tartalma:

- I. A fém pénz és valutaügy. *Kautz Gyulától.*
- II. Birtok- és erdőrendezés. *Lukács Bélától.*
- III. Hitel és uzsora. *Keleti Károlytól.*
- IV. Az ipartörvény módosításához. *Kerkapoly Károlytól.*
- V. Néhány szó a vasutak csoportosításáról. *Szabó Jenőtől.*
- VI. A magyar tudományos akadémia nemzetgazdasági és statistikai állandó bizottságának nyilvános értekezlete ápril 28-án.
- VII. Vegyesek: Statistikai adatok Dalmát-Szlavon-Horvátországról. *Kőrösi Józseftől.* — Az ezüst készletről és annak megoszlásáról. *Láng Lajostól.* — Az első hazai takarékpénztárról. — A budapesti áru- és értéktőzsde f. é. közgyűléséről. — A vesztegintézetek szervezése. — Anglia pénzügyei. — A vallás és tanulmányi alapok jövedelmei. — A gazdasági szakoktatás Franciaországban. — A francia vámtarifa. — A francia bank. — Románia pénzügyeiről. — A budapesti munkások viszálya.
- VIII. Bibliographia.

A III. (július—szeptember) füzetnek tartalma:

- I. A kikészítési eljárás és a védvám. *Mattekovits Sándortól.* 1-18.
- II. A bankárüzlet és bankügy az angol bank alapítása előtt. *Kállay Bénitől.* 19-40.
- III. Gabnakivitelünk és vasutaink exportképessége. *Thaly Emiltől.* 43-84.
- IV. Újabb irányok az angol nemzetgazdaságtanban. *Dr. Weisz Bélától.* 1-14.
- V. A hazai ipar helyzete. *Mudrony Somától.* 9.
- VI. A magyar iparélet történeti fejlődése. *Láng Lajostól.*
- VII. A birtokközösség az orosz községek parasztsága közt. *Eisenstädter Lukácstól.*
- VIII. A községi adókról. *Dr. Ballagi Gézátlól.* 1-14.
- IX. Vegyesek: Thiers Adolf, *György Endrétől.* — Az osztrák nemzetgazdák második congressusa. *Láng Lajostól.* — Románia statisztikája. *Weisz Bélától.* — A belföldi távirati árszabás megváltoztatása. *Rácz Sándortól.* — Az egyenes adók Ausztriában. *Dobner Rudolftól.* — A magyar nemzetgazdaságtan a francia nemzetgazdák közt. (*Pesti Napló.*) — A francia és angol pénzpiacz. *Láng Lajostól.* — A tiszaszabályozásról. *Dékány Mihálytól.* — A magyar aranyjáradék kölcsön. *György Endrétől.* — A socialista congressusról. — A british Association. — Az angol Social Science. — A hazai szakirodalom és közélet. — „Financial Opinion.”
- X. Bibliographia.

A IV. (október—december) füzetnek tartalma:

- I. Nemzetgazdasági első remekíróink. I. Berzeviczy Gergely emlékezete. *Kautz Gyulától.* 1-27.
 - II. A pénzügyi vámok. *Korizmicz Lászlótól.* 28-38.
 - III. Az egyenes adók reformjának tervezete Ausztriában. *Dobner Rudolftól.* 39-40.
 - IV. Colbert. *Dr. Weisz Bélától.* 56-69.
 - V. A Tiszavölgy kérdései. *Dr. Darányi Ignácztól.* 70-82.
 - VI. Vámügyi tanulmányok. *Dr. Herich Károlytól.* 86-107.
 - VII. A magyar tudományos akadémia nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottságának nyilvános értekezlete december 6-án.
 - VIII. Vegyesek. Rectificatio. *Szabó Jenőtől.* Adatok a gazdasági tanügy és reáfordított államségélyről. *Máday Izidertől.* A közigazgatási bíraskodás. *Lánczy Gyulától.* A külföldi irodaiomból. *Weisz Bélától.* A magyar mezőgazdasági jogisme kézikönyve. *Dr. Ballagi Gézátlól.* A szabadalmi ügy. *Borszéký Somától.* A Kassa-oderbergi vasut sanirozása. *György Endrétől.* Association française. Social Science kongressusa. Bélga népbankok kongressusa. Verein für Social Politik. Osztrák iparosok kongressusa. Hazai közélet. Hazai szakirodalom. Gazdasági szaklapjaink.
 - IX. Bibliographia.
- Mellékletül: Címlap és az első évfolyam tartalomjegyzéke.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

ÚJ FOLYAM.

1877.

JANUÁR — MÁRCZIUS.

I. FÜZET.

A VIZSZABÁLYOZÁSI TÁRSULATOKRÓL,

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ÖNTÖZÉS KÉRDÉSÉRE.

A „Nemzetgazdasági Szemle“, nézetem szerint akkor fog megfelelni feladatának, ha mint tudományos szaklap ismertetni fogja a nemzetgazdaság terén elért eredményeket, a külföldi irodalomban a tudomány e szakában tapasztalt haladást, a vitás kérdéseknél mutatkozó eredményeket; másrészt mint magyar nemzetgazdasági szemle, foglalkozni fog mindazon nevezetesebb kérdésekkel, melyek hazánk anyagi érdekei körébe esnek, melyek a magyar nemzet gazdagságának emelésére szolgálhatnak.

A napi sajtó is emlékezik ugyan azon kérdésekről, melyek hazánk anyagi érdekeire befolyással bírnak, de a mód, melylyel ezen ügyekhez szól, a dolog természete szerint különböző attól, melyet egy tudományos irányú szemlének követnie kell. Ezen kérdésekről a napi sajtó csak röviden, azoknak csak egyes részleteit érintve, s rendesen a pillanatnyi benyomás és pártállásának szempontjából beszél, — s csak akkor, midőn ezen ügyek valamelyike épen napirendre került. A tudományos irányú szemlének más feladata van. Törekednie kell minden fontosabb nemzetgazdasági kérdéshez tárgyilagosan szólni; azt, a mennyiben terjedelmének korlátolt volta s a fontos kérdések sokasága megengedi, főbb vonalokban ismertetni, — eszméket ébresztetni, a követendő helyes irányt kimutatni, annak fény- és árnyékoldalait feltüntetni, — menten minden politikai pártállástól, azonban nyíltan kimondva azt, mit helyesnek vagy helytelennek ítél.

Nemzetünk ez előtt tíz évvel visszaszerezte alkotmányos önállását, s érezve hátramaradottságát, az előre haladott nemzetek minden intézményeit kívánta mielőbb magánál meghonosítani; túlbecsülve erejét, rendszer és előszámítás nélkül tevő beruházásait, és az új intézmények gyakorlati alkalmazását; minek az lett következtése, hogy alig néhány évi önálló gazdálkodás után megzavarva látta a súlyegyenlő állambáztartásában. Hogy ezen sajnós és aggodalmas állapoton segítsen, évről évre emelte közterheit, különösen az egyenes adókat, a nélkül, hogy mindeddig sikerült volna állambáztartását súlyegyenbe hozni s azt állandóvá tenni.

Ha legjobb akarattal és szorgalommal fognak is az állampénzügyek rendezésére eddig alkalmazott eszközök felhasználni; ha dicséretes ugyan a takarékosági törekvés, mely a megszokott és változhatatlannak hitt költségvetés egyes kiadási tételeinél az utóbbi időkben mutatkozott; ha eltagadhatlan is az eredmény, melyet a pénzügyi kormányzat az adók behajtásánál, kezelésénél, és különösen az egyenes adóknak fokozott emelésénél bemutathat; de mindez korántsem elég a kívánt siker biztosítására. Ily nagy és mély gyökereket vert baj orvoslására szükséges, hogy mielőbb kellő arányba hozzuk a kiadásokat az ország adóképeségével, és ez által alapítsuk meg minden rendes állambáztartásnak egyik fő feltételét: a normál budgetet. Hogy a már eddig vállalt és elutasíthatlan kötelezettségeknek valóban megfelelhessünk, nélkülözhetlenül megkívántatik, miszerint az állam jövedelmeit képező adók minden nemeinek megállapításánál és keresztülvitelénél érdekeink szerint önállóan rendelkezessünk. S végre szükséges, hogy a nemzet anyagi erejének emelésére haladék nélkül minden lehetőt és czélszerűt megtegyünk, azaz a nemzetgazdasági erők egészséges fejlesztésére törekedjünk.

Miként vélekedem az imént említett teendőkről és az azok alkalmazásánál követendő irányelvekről, azt a jelen dolgozatban elmondani nem lehet feladatom. Különben is azokról főbb vonásokban nem rég fejeztem ki nézeteimet. *)

*) Gr. Lónyay Menyhért: „Közügyeinkről I. Nézetek Magyarország pénzügyi állapotáról.“

Ila Magyarország mint állam megállani kíván, többet, — nevezetesen többet, jobbat és így versenyképesebbet kell termelnie, mint eddig termelt. Fokozott munkásságot kell tehát kifejtenünk a termelés minden ágában. De hogy ez sikerüljön, annak egyik feltétele az, hogy józan takarékoság honosíttassék meg nemcsak az államháztartásban, de a nemzet nagy többségének magán háztartásában is, — azon takarékoság, mely megkiméli a feleslegest, tehát nem pazarol, mely a mértékletesség korlátai közt mozog a nélkül, hogy a tényező erőket apasztaná, vagy fősvénységgé fajulna. Hogy pedig a fokozott munka hatalma, a megtakarított tőke életető ereje teljes mérvben gyakorolhassa üdvös hatását: fel kell használnunk észszerűen és teljes mérvben azon természeti kincseket, melyekkel birunk, és mindenek felett el kell háritanunk azon akadályokat, melyek még ma is a nemzetgazdasági erők szabad fejlődését korlátozzák.

Midőn ez előtt három évvel általánosan kezdett elterjedni a meggyőződés, hogy állampénzügyi viszonyaink ziláltak, s a közvélemény hangosan felszólalt, és a kormánytól, mely a közterhek emelésének eszméjével lépett fel, követelni kezdé, hogy ha a közterhek emeltetnek, az adóképeség emeléséről is kell gondoskodni: akkor, még pedig illetékes helyről ezen kívánság teljesíthetlenné mondatott ki, az állittatván, hogy az adóképeség emelése az állam részéről teendő nagy befektetések nélkül nem érhető el. Minthogy pedig a magyar államháztartás nevezetes hiányban szenved, ezen hiányt csak növelné, s nem a célhoz, de attól el vezetne, ha hasznosnak vélt befektetéseket tenne; jogosulatlannak mondatott tehát azon irány, mely Magyarországon az adóképeség emelésében keresne módot az állampénzügyek rendezésére.

Az előhaladott nemzetek pénzügyi története azonban ellenkezőt bizonyít. Ugyanis a tapasztalat kimutatta, hogy vannak befektetések, melyek ha az állam kiadásait részben növelték is, a haszon, melyet eszközöltek, sokszorosan felülmuta a befektetésekre történt kiadásokat. De a tapasztalás kimutatta azt is, hogy az adóképeség emelésére s így a pénzügyi viszonyok javulására sokkal nagyobb hatással voltak a törvényhozás és kormánynak azon intézkedései, melyek a nemzeti munkás-

ságnak irányt adtak és azt szabályozták, védtek, s elhárították a szabad fejlődést akadályozó körülményeket; mindez pedig az államkincstár nevezeteseb terheltetése nélkül: mint a költséges állami befektetések. Hogy többet ne említsek, hivatkozom azon meglepő eredményekre, melyeket pl. egy czélszerű vám- és kereskedelmi politika, a hitelintézmények üdvös rendezése, a kereskedés és áru-forgalom megkönnyítése, a magán tevékenység ébresztése eredményeztek.

Hazánkban is nagy a száma azon eszközöknek, melyek ha czélszerűn alkalmaztatnak, az államkincstár minden terheltetése nélkül nagyban képesek fokozni a nemzeti erőfeszítést és az adóképeség emelését.

Tíz éve, hogy önállóan intézkedik a nemzet saját sorsa felett, tíz éve, hogy fennáll a felelős kormány és a ministeriumok közt rendeztetett külön nemzetgazdasági ministerium, — egy időben így szerette magát nevezni a kereskedelmi és földművelési ministerium — és mégis mily kevés történt ez irányban! Ezen ministerium is, melynek első sorban lenne feladata czélszerű intézkedéseket javaslatba hozni és keresztül vinni, hatáskörét önmaga mindinkább szerényebbre szabta azon országban, mely anyagilag még oly kevésbé emelkedett, s melynek életfeltétele a nemzet gazdasági érdekeinek erőyes és folytonos fejlesztése.

Zilált állampénzügyi és hanyatló anyagi erőnknek már is érezhető következtése azon hanyatlott erkölcsi súly, melylyel hazánk mint állam bír. Mi lenne végkövetkezménye annak, ha ezen sülyedés folyvást tartana? Nem más, mint a mit a történet mindig bizonyított, hogy az anyagilag sülyedő nemzetek alkotmányos szabadságuk és államiságukat sem voltak képesek állandóan fentartani.

Egy csak most megindult, tudományos irányu szaklap csekély tényező. De mintán csak minden tényezőnek közreműködése menthet meg bennünket azon veszélytől, melynek az utóbbi években öntudátlanul elébe mentünk, e tényező is teljesítse kötelességét. Megfelelni kívánván ezen feladatnak, jelen dolgozatomban szólni kívánok a folyóknak, különösen a Tiszának szabályozása és az árterek hasznosításának fontosságáról, különös tekintettel az öntözés kérdésére.

I.

A nemzetek életére mindig nagy befolyással birt azon tér alakzata, melyre állandóul megtelepednie az isteni gondviselés engedte. Az angolt szigeti helyzete tette a tengerek urává, s az utolsó normann invázió után szigeti helyzete őrzé meg minden külhatalom berontásától, s ez által lett képes békében fejleszteni intézményeit, sokszorozni anyagi erejét. A magyar faj a Kárpátok bérezeitől üvedzett alföldre érvén, a négy folyam partjain települt meg, nyugatra természetes határ nélkül. Az általa elfoglalt tér ezen alakzata határozott élete felett, az adott irányt kezdetben inkább zsákmány-nyerés mint hódításra irányzott hadjáratainak, az hozta később a nyugoti civilisatio hatása alá, s az utóbbi századokban és ma is nyugoti szomszédja szövetségébe s később függése alá juttatta, — az jelöli ki sorsát a jövőben is. Ezen eredetileg maroknyi nép a kelet és nyugat közé helyezve, s egyrészt kiteve a tatár pusztításoknak, a török hódítás mindinkább emelkedő árjának, másrészt nyugat felé természetes határ által nem védve a szomszéd nagy német nemzet befolyásának: minő rendkívüli körülményeknek köszönheti ezredéves fennállását? — Számra csekély, többnyire magában meghasonlott, kiállhatta volna-e e nemzet azon véres küzdelmeket, melyek századokon át területén vívattak, ha természeti helyzete a pusztító és kiméletlen hadak ellen természetes menhelyet nem nyújt számára, hová meghúzódva faja fenmaradt, hogy békésebb időkben ismét megerősödjék. Erdélyben a déli Kárpátoknak járhatlan bérezei közt maradt fenn a székely nép. Túl a Duna magyar fajának menedéket nyújtottak az egykor rengeteg erdőségek. De a magyar sikot elfoglaló zöme a magyar fajnak ily vészes pillanatokban biztos menedéket talált a folyamai kiöntése által támadt mocsárok közt. Ez azt tanúsítja, hogy ott maradt fenn, s jelenleg is ott él legnagyobb számban a magyarság, hol még ezelőtt nem rég a Tisza, Szamos, Maros, Bodrog, Duna, Rába stb. folyók zabolátlanul elterjedő árai s az azok által képezett mocsárok nyújtottak menhelyet az ellenséges pusztítások elől. A hegyes vidékek lakói a középkorban megmászhatlan bérezekre építették váraikat, a magyar sikon

pedig mindenütt a mocsárok közé helyezék el a megerősített helyeket, hová veszély idejében a népesség visszahúzódott, s hová behatolni a pusztító ellenség képes nem volt. Ezt bizonyítja azon leírás, melyet Priscus Rhetor a Tisza völgyéről ad, s Amianus Morcellinus következő szavai: „Incrementis fluminum redundantia, stagnosa, referta salicibus, ideo que invia — nisi perquam gnaris.”

De előnyére szolgált még a magyar fajnak, hogy a mocsáros alföldön a hódító seregek állandóul megtelepedni s uralmukat fentartani képesek nem lehettek. Azon légkört és életmódot, melyet az acclimatisált, erőteljes s pásztori hajlamu magyar faj elviselni képes volt, — idegenek el nem tűrhették.

De ha az, mi a középkorban a nemzetiség fentartásának egyik nagy befolyásu eszköze vala, — a civilizáció hatása alatt hasznosítva lesz, jövő felvirágzásunk, és így a magyar nemzetiség fentartása, gyarapodása és államisége biztosításának egyik leghatalmasabb eszköze lehet. A sok századokon át a vízi növények maradványaitól televényessé vált árterek, melyek a mi időnkben a művelésnek átadattak, vagy még átadatni fognak, képezik hazánkban a dús és ennél fogva a legnagyobb termelésre képes talajt. Már ma is kiviteli kereskedésünknek egyik leghatalmasabb tényezője az egykori árterek termelvénye. Mindazon intézkedések tehát, melyek ezen nagy területek jobb hasznosítását és termelési biztonságát előmozdítják, a magyar faj megerősödését, szaporodását mozdítják elő. Ennél fogva, ha van ránk nézve fontos feladat, — bizonyára a legfontosabbak közé tartozik mindazon eszközök felhasználása, melyek a magyar faj által lakott ezen nagy kiterjedésű területen a már mentesített és ezután mentesítendő területeket minden esélyek ellenében a művelésnek nem csak fentartják, hanem azt eszközlik, hogy ezen nagy területen termeljenek annyi, a mennyit lehet, azaz, hogy a belterjes gazdaság itt általánossá váljék.

A nagy Széchenyi is, ki a Duna mellékén született, s a Tisza völgyének felvirágzása által személyesen érdekelve nem volt, a magyar nemzetiség erősítése végett hozta előtérbe a Tisza szabályozását. Lángelméje és mély hazafiui érzése ép azon okból, mert ezen völgyet lakja a magyar faj legerőtelje-

sebb része, állott ezen eszme létesítésének élére. Saját szavai-val élve kitűzte már a kezdeményezésnél a végezt, midőn mondá: „Arra kell törekednünk, hogy a Tisza völgye egy valóságos virágzó kertté alakuljon“. Azóta sok történt, nagy eredmények érettek el, de azon végeztől, hogy ezen gazdag terület megadja mindazt, mire képes — még nagyon távol vagyunk.

Valójában csodálatos azon érdektelenség, mely az utolsó tíz évben ezen nagy czél elérése tekintetében a nemzetnél mutatkozott. Tíz év alatt sokat terveztünk, sok milliókat költöttünk beruházási célokra, — és mégis, kinek jutott eszébe a volt és még létező árterek művelésének fokozására határozó lépést tenni, vagy csak komoly tanulmányozás tárgyává tenni ezen nagy feladatot.

Megvannak a folyamok mentén nagyrészt az áradás elleni védmunkálatok. De hogy azok nem tökéletesek, bizonyítja azon körülmény, hogy minden rendkívüli áradás alkalmával százezer holdakra menő területek veszélyeztetnek, sőt el is öntetnek. A mentesített területek még nagy részben minden esősebb évben a belvizek rongálásának vannak kitéve, és így a szabályozás és ármentesítésnek nagy áldozatokkal elért eredményeit a gazda gyakran veszélyeztetve látja. Az 1872. évben a háttéri vizek által okozott kár közel száz millióra becsültetett. A mélyebben fekvő részek, melyek pedig legdúsabb televényföldből állanak, bizonytalan hasznót nyújtanak, miután nincs még kellőkép gondoskodva az állóvizek czélszerű lecsapolásáról. És mi távol vagyunk még ama nagy feladattól, hogy azt, mi századokon keresztül pusztított és rongált és bizonytalanná tette a gazda minden igyekezetét, és a népesség emelkedésének, az okozott betegségek folytán, egyik fő akadályul szolgált, t. i. a felesleges vizet a helyesebb, jövedelmezőbb és fokozott művelés szolgájává tenni a vízöntözési munkálatok keresztülvitele által igyekezzünk, nemcsak a volt árterekben, de mindenütt, hol azt a lefolyó vizek magasabb állása megengedi.

Nemzetünk egyik jellemvonása az egyoldalúság. Időről időre felkap nemzetünk egy eszmét, azért lelkesül, áldozatokat hoz, s a mellett elhanyagolja a hasonló fontosságú vagy másodrendű hasznos és üdvös feladatokat; — hogy nemsokára a

buzgósága hátrányaitól meglepődve, a kedvező eszmét is elejtse.

Igy az alkotmányos élet kezdetén a vasutvonalak kiépítése vált kedvező eszmévé, és minden igyekezet más irányban is valamit kezdeményezni: ezen hajlam folytán meghiusult. Én részemről már 1867-ben, mint a kormánynak egyik tagja, az öntözéssel összekötött hajózási csatornák kezdeményezését öhajtottam, és a mellett fel is szólaltam, mit bizonyít azon körülmény is, hogy midőn 1867-ben a törvényhozás határozata folytán, mely egy kölcsönnek felvételét rendelő el a közlekedési eszközök tökéletesbitésére, — az akkor alkotott törvénybe indítványomra felvétellett, hogy a kölcsönnek egy része csatornázási munkálatokra fordítottassék. A volt helytartó-tanácsnál készen feküdtek a tervek a Tisza völgyében oly csatornázási munkálatok létesítésére, melyek a hajózási célú összekötni szándékoztak a mentesített árterületek nagymérvű öntözésével is. Többek közt minden részleteiben ki volt dolgozva a tiszalökgyomai csatorna terve. Én nem egy ízben szólaltam fel a csatornavonalak kiépítése érdekében, — s hozattak is e célra a kormány tanácskozásaiban határozatok. A mennyire közel tíz év előtt történetekről emlékezem, a nagyfontosságú tiszalökgyomai csatorna tárgyában, mely több mint 400,000 holdnak öntözésére lett volna alkalmas, a közlekedési ministeriumban tárgyalások is folytak, — és ha nem csalódom, három vállalkozó is volt ezen munka kivitelére; sőt a közlekedési ministerium Meisels Salamon és az Anglo-bankkal a pontozatokat is elkészíttette. A második csatorna-tervezet volt, melynek kivitelével a kormány azon időben foglalkozott, a Tiszát a Dunával összekötő csatorna, mely inkább közlekedési szempontból bírt volna fontossággal, miután a Tisza felső és alsóbb részein termelt élet és minden nyers termény hajókon lett volna olcsó vitelbér mellett Pest alá a soroksári Duna-ágnál szállítható, hol ezen csatornával kapcsolatban raktárak állíttattak volna. Ezen terv kivitele iránt Bontoux Jenő urral, a déli vaspálya főigazgatójával, ki a magyarországi életkivitel kérdésével a maga idejében alaposan foglalkozott, sőt irodalmilag is működött, értekezések folytattattak, sőt a tervezetek is elkészültek. A harmadik tervezet volt a péterfalva-szatmár-érvölgy-gyomai csatorna, mely-

nek kivitelére gróf Károlyi Sándor és Ivánka Imre urakkal a közlekedési ministerium tárgyalásokba is bocsátkozott. — Mind ennek kezdeményezése az 1867. év végére és 1868. elejére esik; de 1868 közepe táján, midőn a vasutak kiépítése nagy mérvben elhatározottat, mindezen tervek elejtettek. Egyik főbb érv a már elhatározott csatornák kiépítésének felhagyására az volt: hogy ha a már elhatározott vasutak mellett egyszerűen csatornák is épülnek, ezen építkezések annyira igénybe fogják venni a munkaerőt és megdrágítják a napszámot, hogy annak hatása alatt a földmivelés fog szenvedni. Vajjon, nem jobb lett volna-e valamivel kevesebb vasut építésének kezdeményezése, s a mellett legalább egy csatorna kiépítésének elhatározása?

Ezen tíz éves korszakban az öntözésre irányzott egyedüli gyenge kísérletet kezdeményezni Türr István kitartó szorgalmának sikerült.

Én meg vagyok arról győződve, hogy a mint az utolsó időkben, az 50-es és 60-as években, sikerült társulati munkásság által Magyarország nevezetes területét ármentesíteni s a termelésnek általadni, és ez által kiviteli kereskedelmünknek lendületet adni: úgy jövőben a mentesített területek nagyobb hasznosítása, a mocsárok lecsapolása, a belvizek czélszerű levezetése és különösen az öntözés keresztül vitele által nemcsak az ország egy nevezetes része anyagilag emelkednék, de egyszerűen, mint kitünőleg földmivelő nép, az európai élelmezésben a bennünket megillető helyet elfoglalhatjuk.

Ámbár a folyamszabályozási és ármentesítési munkálatokban tagadhatlanul sok történt, — de még sok van hátra. A mi eddig történt, az is, tekintve a munkálatok nagyságát és az elért eredmény fontosságát, első helyen áll a jelen században keresztül vitt európai vízi munkálatok közt. Ha Hollandiának sikerül a tiszavölgyi ártér alig századrészét tevő területet, mint pl. a harlemi tengert kiszáritani, — erről tudomást vesz az egész mivelt világ, holott nálunk a mi a Tisza völgyének ármentesítése tekintetében történt — ismeretlen, nemcsak a külföldön, de honfitársaink nagy része előtt is. Sőt el lehet mondani, hogy azon általános apathia folytán, mely nálunk minden irányban mutatkozik, az elmúlt évtizedben még a Tisza völgyén is, —

vajmi keveset tudtak az egyes társulatok az összes szabályozási munkálatok jelen állásáról.

Hogy pedig ezen eredmény nagy, azt mutatják azon adatok, melyek a kormány részéről ezen ügyek állapotáról közzétettek. Szabad legyen a kormány által egybeállított adatokból némelyeket idéznem.

A Tisza völgyének — ide értve a mellék folyókat — összes mentesített árterülete tesz 3.068,041 magyar holdat, melyből a szorosán vett tiszai társulatok által mentesített terület tesz kerek számban 1.880,000 holdat, a mellék folyók társulatai által mentesített pedig 1.200,000 holdat, — összesen tehát a mentesített ártér 3 millió 80,000 holdat mi 231 □ mfdet tesz.

Pedig hátra van még a Szamos völgyének, az ecsedi lápnak szabályozása, az ártér háttérében fentebb fekvő mocsarak lecsapolása, s a Tisza jobb parti borsodi öböl mentesítése.*)

A Tiszánál és mellék folyóinál a kormány 1875-iki adatai szerint összesen elkészült 2306 kilométer hosszúságu töltés, mi 308 mfdet tesz.

Ezenkívül ugyanezen adatok alapján alakultak társulatok a Duna és mellék folyói mentén 235,000 holdnyi árterület mentesítésére. Az egyéb folyók szabályozási társulatai pedig 185,000 holdnyi terület mentesítését tűzték ki feladatukul; összesen tehát, nem számítva azon fentebb említett területeket, melyek még a mentesítés megindítására várnak, összesen 3½ millió (3.498,557) holdra terjed a terület, melyet a társulati munkásság felkarolt. A kiadott költség pedig, mely az eddig teljesített munkákra fordított, 1846-tól — tehát az alakulástól fogva 1875 végeig — a Tisza szabályozási társulatoknál kerek számban 20.400,000 frtot, a Tisza mellék folyóinál 6.300,000 frtot tett. Ennélfogva esett összes költség egyre-másra véve, a tiszai társulatoknál 10 frt 80 kr., a mellék folyóknál 5½ frt holdanként. Ha a Duna és egyéb folyók ármentesítésére kiadott és aránylag csekély összegeket ezekhez hozzá adjuk, — 1871-ben már közel 31 millió frtot költöttek a társulatokban egyesült magánosok ezen nagy nemzeti czél megközelítésére.

*) A hazai vízszabályozási és ármentesítési társulatokra vonatkozó adatok. 1875. Kiadta a közlekedési ministerium.

Az állam részéről a folyam-meder szabályozásra, azaz átmetszésekre 1846-tól 1872 végeig a Tisza-, Bodrog- és Maros-nál 171,747⁰ folyam rövidítés vitetett keresztül 72,768 folyó öl méretű átmetszések által, minek eredménye volt, hogy 344,515 öl hosszú kanyarok vágattak el, — és a Tiszánál a rövidítés úgy áll a megvolt kanyarulatok hosszához, mint 1 áll a 4,083-hoz, és 1.600,000 \boxtimes ⁰ föld elmozdítása volt szükséges ezen átmetszések létesítéséhez, — mi 1872. végéig 5.449,554 frt költséget igényelt. *)

II.

Nem szándékom hazánk folyam-szabályozásának multjáról szólni**), vagy annak jelen állapotát ismertetni, csak röviden emlékeztem a folyam-szabályozás által elért eredményekről.

Egyedüli feladatomnak tekintem jelenbén rámutatni azon nagy eredményre, mely rövid időn elérhető a magyar állam gazdagságának emelése, s a magyar nemzetiség megerősítése céljából, ha mindazon eszközök alkalmaztatnak, melyek a magyar alföldet a földművelés magasabb fokára emelni képesek. Nem az államköltségvetést megterhelő nagy kiadások, de az által, hogy a törvényhozás mielőtt meghozza azon törvényeket, s a kormány megteszi amaz intézkedéseket, melyek a társulati és magán tevékenységet szabályozni, fokozni és eredményessé tenni alkalmasak. A törvényhozás és kormány ne intézkedjék egyenesen más felett, mint mit a társulati és magán-tevékenység létesíteni nem képes, és mi a kitűzött cél elérésére elkerülhetlenül szükséges.

Vannak igazságok, melyeknek ismételése nem felesleges. Ismétlem tehát azt, mit már más alkalommal is különösen kiemelttem***). J. St. Mill nagy igazságnak adott kifejezést, midőn azt mondá, hogy: „A valódi szabadságnak és célszerű kor-

*) Előterjesztés a Tisza-szabályozás keletkezése, fejlődése és jelenlegi állásáról. Szerkesztette: Herrich Károly 1873.

**) A Tisza-szabályozás történetéről szólottam 1860. ápril 2-án az Akadémiában tartott székfoglaló beszédemben. „Közügyekről. Nemzetgazdasági újabb dolgozatok.“ 1863. — 121. lap.

***) Gr. Lónyay Menyhért „Közügyeinkről. I. Nézetek Magyarország pénzügyi állapotáról.“ 41. lap.

mányzatnak fő feladata nagy dolgokat létesíteni az egyéni tevékenységnek és egyesek közreműködése által.“ Ezen igazságnak hazánkban nincs meggyőzőbb tanujele, mint éppen a Tisza és mellékfolyói szabályozása körül a társulati és magán munkásság által eddig elért nagyszerű eredmények. Több mint harmadfél-száz □ mfnyi területet — mi felér egy kis királysággal — foglaltunk el a hon szívében a földmivelésre legalkalmasabb téren, hazánk és nemzetiségünk számára. Más államok ily terület megszerzése végett hosszan tartó, véres és száz meg száz millióba kerülő háborúkat folytattak; — nálunk ez eredmény elérésére elegendő volt az egyéni tevékenység s egyesek önkénytes közreműködése; — még pedig daczára annak, hogy voltak korszakok, midőn az egyéni tevékenység kifejtése számos akadálytal találkozott, s az államkormány részéről a szükséges és megérdemelt támogatásban nem részesítettett. A mi a jövőben teendő: úgymint a magyar alföld termelési képességének lehető fokozása, czélszerűen ismét csak a társulati és magán tevékenység útján érhető el.

Mielőtt az eme célra vezető módok és eszközökről szólanék, szükségesnek vélem, hogy általánosságban egy kérdést vessek fel.

Minő utat kell követnünk, hogy hazánk gazdagsága gyorsan emelkedjék?

Vannak sokan, kiknek meggyőződésük, hogy a magyar nemzet gazdagsága gyorsan csak úgy emelkedhetik, ha minden igyekezetünket a gyáripár emelésére fordítjuk; és e czélt az által vélik elérhetni, ha védvámok felállítása által mesterséges módon gyáripárt teremtünk mindazon gyártmányokra nézve, melyekre a magyar fogyasztó közönségnek szüksége van, és melyeket jelenben a fennálló vámpolitika folytán leginkább Ausztria gyáripáros vidékeiről szállítanak be. Én részemről bármennyire fontosnak és óhajthatónak tartom is Magyarország gyáripárának mielőbbi felvirágzását, azt a védvámrendszer által eszközölni, valódi nemzetgazdasági érdekeink szempontjából, sem hasznosnak, sem czélszerűnek nem tartom.

Valamint a természetben, úgy a nemzetgazdasági fejlődésben is ugrás nincs. Nagy szerencsének tartanám nemcsak nemzetgazdasági, de különösen pénzügyi szempontból, ha külön vámterülettel bírva, saját érdekeinkben önállóan állapíthatnók

meg vámtételeinket, mert azoknak pénzügyi szempontból való czélszerű megállapítása által, pénzügyeink gyors rendezését teljesen biztosíthatnánk: de még ez esetben is csak azon mérvig, melyet pénzügyi rendezésünk okvetlenül igényel, — mert csak a szabad kereskedés elveinek alkalmazását tartom Magyarország valódi nemzetgazdasági érdekeivel megegyeztethetőnek.

Mindenekelőtt oda kell törekednünk, hogy a földművelési terményekben, különösen azokban, melyek a kivitel tárgyát képezik, többet és jobb minőségűt termelni képesek legyünk. Ennélfogva a termékeny földben birt kincset a lehetőségig hasznosítsuk. Ha egyszer e czélt megközelítettük, az ipar azon ágai, melyek a földművelési nyers termények feldolgozásával foglalkoznak, mindinkább megerősödni és felvirágozni fognak, még pedig oly eredménnyel, hogy a tökély magasabb fokát érván el, a külföldi piacokon a magyar földművelési ipar gyártmányai versenyképesek lesznek.

Ezen állítást egy példával kívánom illusztrálni. Alig van eszme a jelenben és jövőben, melyet czélszerűleg alkalmazni kellene, melylyel már évtizedek előtt, hazánk ébredésének korszakában gróf Széchenyi ne foglalkozott volna. Így többek közt az ő eszméje volt, hogy törekedjünk buza helyett lisztet a külföldre szállítani. Hogy e czélt jó példaadással megközelítse, onnét, hol a malomipar a legmagasabb fokon állott, t. i. Svajczból szerződtetett alkalmas egyéniségeket, vásároltatott czélszerű gépeket egy nagyszerű lisztgyár, illetőleg malom felállítására. Így keletkezett e szakban az első hazai vállalat Pesten: a henger-malom, mely még mai nap is virágozva fennáll. Az első kezdet éveiben, — mindamellett, hogy e vállalat czélszerűen vezetettett, — nem volt képes osztalékot adni, s üzlete gyakran veszteséggel járt. Mi volt ennek oka? Talán a számítás volt helytelen, melyre az egész építettett? korántsem, hanem abban rejlett e visszás állapot egyik főoka, hogy a termelők a buza-termelésre minőségi tekintetben nem fordították azon gondot, melyet a malom-iparnak czélszerű kifejlődése elkerülhetlenül igényel. Azóta évtizedek multak el, s a magyar földművelő megtanulta a buzának azon fajait művelni, melyek a malom-iparra nézve alkalmasabbak, megtanulta a terményt czélszerűen

kezelni, minőségre jobbat s mennyiségre többet termelni; s következtülése lett a hazai liszt-ipar fejlődése, s mert ennek székhelye Pest, ez által lett fővárosunk a hazai gabnakereskedés központjává. A szabad verseny folytán, ezen ipar a fokozatosan fejlődő tökéletesbítéseket elsajátítva, ma a tökély oly fokára emelkedett, hogy a világ minden művelt és iparos nemzetének gyártmányával győzelmesen versenyezhet; s el lehet mondani, hogy a tökéletesbülés legmagasabb fokán áll Európában. Egészséges növény ez, melynek fejlődésére védvám nem volt szüksége.

Felvilágosításképp idéztem a példát. Hasonló eljárás hasonló eredményeket szülne mindazon iparágaknál, melyek a földművelési iparnemek sorozatába tartoznak, s melyek kellőleg fejlesztve kiviteli kereskedésünk versenyképes tárgyát képezhetnék, ha azon akadályok elháríttatnak, melyek általában a nemzeti termelésre, de különösen az ipar fejlődésére nyomasztólag hatnak.

A szesz- és cukor-ipar legszorosabb kapcsolatban áll a földműveléssel; e gyártmány hulladékai lehetővé teszik a hízalást, a trágyázást s így belterjes gazdálkodást, a hizottmarha kivitelét. Tehát ezen két iparág fejlődése nemzetgazdaságunk felvirágzásának egyik fontosabb ügye. Mindkét iparág után az állam a termelésnél fogyasztási adót szed, miről nem is mondhat le, — de itt az ideje, hogy mindkét iparágra nézve most, a birodalom másik felével megújítandó szerződések alkalmával azt, mit nemzetgazdasági érdekeink megkövetelnek, az ország maga számára biztosítsa, hogy a fogyasztók által fizetett adó a magyar kincstárba folyjon be, de azt is, hogy az, mit e cikkekkel fogyasztunk, itt e hazában termeltessek. A ki tapasztalta azon nagy és rögtöni felvirágzást, mely Francia- és Németország, továbbá Cseh- meg Morvaország bizonyos vidékein, hol a cukorgyártás elterjedt, a földművelésnél mutatkozott, bizonyára nem fogja közönbösen tekinthetni az ez irányban közelebb alkotandó törvényeket.

Az olajnövények terményei szintén egy nevezetes ágát képezik a kiviteli kereskedésnek, mi azt tanúsítja, hogy itt is törekednie kell inkább a terményből előállítandó gyártmányt, mint magát a terményt vinni ki.

Földünk a kendert és lent jobban megtermi, mint bármely ország földé; ha a nyers termény első feldolgozására szükséges gyárak keletkeznének — ez nagy hatással lenne ezen földmívelési termények nagyobb mérvű termelésére, melyek mint felgyártmányok, kiviteli kereskedésünk nevezetes ágát képezhetnék.

A borkezelés nem tartozik ugyan a szorosan vett gyáripárhoz, noha a borok okszerű kezelése és egyenlősítése valóságos tudomány, s jól kezelve adhatna lendületet kiviteli kereskedésünknek, s képezhetné annak egyik legfontosabb ágát. Több mint egy millió holdon termelünk bort, s Magyarország a harmadik helyet foglalja el Európa bortermelésében, — s a bortermelésre alkalmas területünk van még majdnem annyi, mint a mennyi jelenben szőlővel be van ültetve, — s mégis, mily csekély borkivitellel bírnak. De nem folytatom tovább azon iparágak felsorolását, melyek a földmíveléssel kapcsolatban állanak s nálunk jövővel bírnak, kivált ha birtokába jutnak azon eszközöknek, melyek az ipar-fejlődés nélkülözhetlen feltételei.

Talán nagyon is eltértem azon tárgytól, melyet dolgozatom céljául kitűztem. Szolgáljon mentségemül, hogy mindennek felett azt kívántam kimutatni, miszerint hazánk nemzetgazdasági erejének emelésére a földmívelési termelés fokozása a legfontosabb feladat, és e tekintetben legnagyobb eredmény érhető el, ha hazánk mindazon mélyebben fekvő területén, mely előbb a folyamok áradásának volt kitéve, mielőbb keresztül vitetik mindazon munkálat, mely a vízszabályozás végbefejezésére nézve még hátra van, és másrészt ha azon területeknél, melyeknél a töltésezés, és így az ármentesítési munkálat hiányzik, azt mielőbb véghez viszik. Az állam érdekében fekvőnek hiszem a folyamszabályozást nemcsak a Tisza völgyében, azaz a Tisza és mellék folyóinál, de hazánk minden többi folyamainál is, mint a Duna, Szamos, Maros, Vág, Rába és Rábeza stb.

Melyek azon, az árterek teljes hasznosítása és így a földmívelésnek ezen területeken való emelése céljából elkerülhetlenül szükséges munkálatok?

1. Mindennek előtt szükséges, hogy a már eddig emelt töltések oly állapotba hozassanak, hogy az eddig észlelt legnagyobb árvíz nyomásának ellent állhassanak. A mult esztendei

magas árviz, melyhez majdnem hasonló ezen év kezdetén is mutatkozott, — bizonyítá, hogy a Tisza mentén emelt töltések sok helyütt nevezetes erősítést kívánnak. Általános volt e tekintetben a társulatok kívánata; és a múlt nyáron tettek is e célra annyit, a mennyit a mostoha viszonyok között saját erejökre támaszkodva tenniük lehetett. De alig van társulat, mely a töltés-emelés és illetőleg erősítésre szükséges munkálatokat kölcsönpénz nélkül kivihetné. És valóban, az isteni gondviselésnek kell köszönni, hogy a múlt évi árviz és habverések által meggyengült töltés, mely kellőleg ki nem igazított, ez idén még nem volt oly nagy és hosszan tartó árviznek kitéve, mint tavaly, máskülönben a védgátak megerősítésére szükséges pénz hiánya számtalan milliókra menő kárt okozott volna az idén is a Tisza völgyében. Az első feladat tehát a létező védgátakat minden a jövőben bekövetkező rendkívüli árviz ellen biztosítani — mihez mindenekelőtt bizonyos összeg pénznek kölcsön vétele, tehát újabb befektetés, szükséges.

2. Egyes társulatok még nagyon is hátra vannak a lecsapolási munkálatokban. Ugyanis az egész Tisza mentén a legmagasabb terület rendesen a Tisza partján van; — a töltésktől messzebb fekvő területek lejjebb fekszenek és sok helyütt nagy kiterjedésű mélyedéseket képeznek.

Azon körülmény, hogy az árterek magaslatai a Tisza partjához közel fekszenek, onnan magyarázható, hogy a sok iszapot magával hordó Tisza árja ez iszapot partjaihoz közel rakván le, e területeket az idő folytán felemelte. Hogy tehát a mentesített árterek minden része hasznosítható legyen, költséges lecsapolási, azaz kiszáritási munkálatok létesítése szükséges, melyek keresztül vitele után az ármentesített három millió holdnyi területnek mélyebben fekvő részei is a termelő területekhez lesznek sorozhatók. De ennek kiviteléhez is még nagy tökebefektetések szükségesek.

A 3-dik nem kevésbé fontos munkálat a háttéri vizeknek lebocsátása. A háttéri vizek alatt értem azon különösen nedvesebb tél után hó-, eső- vagy forrásvizből az árterek megett fekvő területeken összegyűlt vizeket, melyek többnyire természetes ereken a Tisza árájától mentesített ár-térre ömlenek le, a nélkül, hogy tovább vezethetők lennének, különösen azon időben, midőn

a Tisza magas állásu. Néhol azonban, mint pl. a felső-szabolcsi tiszai társulat vidékén a messze távol fekvő, magasabb és dombok közt levő mocsáros helyeken összegyűlt vizek mestersegesen ásott árkokban és csatornáknak bocsájtatnak a mentesített és művelés alá vett ártérre, tekintet nélkül arra, vajjon ezen vizek a belvizek lebocsájtására készült zsilipeken a Tisza magasabb állása folytán oda lebocsájtathatnak-e vagy sem? Pedig hogy mily nagy károkat okozhatnak a háttéri vizek, azt eléggé bizonyította az 1872-iki példa, midőn azok a Bánságban sőt Békés-, Csanád-, Csongrádmegyékben is a művelésnek megnyert nagy területeket, milliókra menő károkat okozva, elöntötték, s a másképp dúsan termő ártért vízenyős mocsárrá változtatták.

Hogy oly helyen, mint pl. a Bánság, hol természetes medrekben folynak az eső- és hóvizek az ártérre, azt az árterek birtokosai elviselni tartoznak, az még menthető, noha helyesebb állami szempontból és különösen tekintettel a Tisza-szabályozás fontos feladatára, nézetem szerint a kormány teendője volna a háttéri birtokosokat arra kötelezni, hogy oly szabályozási munkálatokat vigyenek keresztül, miszerint az ily esőkből összegyűlt vizek mások, tehát az ártéri birtokosok kára nélkül legyenek levezethetők. De az oly állapotnak a megtűrése, mint a felső-szabolcsi, hol valójában mesterségesen ásott árkokon és csatornákon bocsájtják a fenekeken összegyűlt vizeket a magasabban fekvő területekről a mentesített és művelésnek általadott területekre, még pedig minden határozottan megállapított és hatóságilag jóváhagyott terv nélkül, és a nélkül, hogy a tiszai társulattal ezen tervek előre közöltettek és beleegyezésük kikéretett volna: az ily állapot megtűrése sem a méltányossággal, sem a létező törvényekkel össze nem egyeztethető. Reméljük, hogy a közlekedési ministerium által kiküldött kormánybiztosnak sikerülni fog véglegesen megszüntetni ezen természetellenes és káros állapotot, melynek következtében a tiszai társulat területéből rendszeren 30—40,000 hold vízzel borítatik, s így a művelés alól elvonatik.

Mindezen munkálatok, melyeknek keresztülvitele sürgős szükséggé vált, ismét nevezetes pénzbeli befektetéseket igényelnek. De

4. mindezen sürgősen teljesítendő munkálatok, t. i. a létező védgátaknak emelése és megerősítése, az ártereken levő mélyebb fenekeknek lecsapolás általi kiszáritása, s végre a háttéri vizeknek czélszerű lebocsátása csak részét képezik a vízszabályozási munkálatok első stádiumának; második és nemzetgazdasági szempontból legfontosabb még ezután teljesítendő nagy munka vár a Tisza völgyére, s általában hazánk alföldének mindazon részeire, melyek a szabályozott vagy szabályozandó vizek magasabb fekvésénél fogva az öntözésre alkalmasak. Ha ezen nagy feladata a vízszabályozási munkálatoknak czélszerűen keresztül lesz vive, csak az esetben lesz a magyar alföld a klimatikus viszonyok kedvezőtlen hatása ellen valóban biztosítva, s csak ez által fogja a televényes föld mindazon fokozott jövedelmet megadni, mely hazánk földművelését és földművelési iparát oly magas fokra emelni képes, hogy az a nemzet gazdaságának egyik leghatalmasabb és folytonos kutforrásává váljék. Mikor lehet remélnünk, hogy ezen nagyszerű és végtelen hatásu munkálat kezdetét veendi és mikor fog az befejeztetni: ez azon tevékenységtől függ, melyet a társulatok és egyesek ez irányban kifejteni képesek, és azon érdeklődéstől, melylyel a törvényhozás és kormány ezen munkálat előmozdítására a szükséges intézkedéseket megtenni hajlandó.

Miután én elérkezettnek látom az időt, hogy ez irányban a kezdeményezés megindíttassék — szólani kívánok ezen feladatról is és annak mikénti teljesítéséről — noha a tér, melyben ezt tehetném, igen szűkre van szabva.

Előre is megjegyzem, hogy mindazon adatokat, melyeket e tekintetben idézni fogok, azon nagy érdekű, a sajtóban még meg nem jelent dolgozatból merítettem, melyet a közlekedési ministerium ministeri tanácsosa Herrieh Károly ur írt, és szíves volt velem közölni, kinek a Tiszaszabályozás eddigi szerencsés keresztülvitele és vezetésénél műszaki tekintetben a legnagyobb érdemei vannak.

III.

Éltem legszebb korszakának tartom azon éveket, midőn a köz életpályára léptem, őszinte igyekezettel és lelkes buzgalommal keresve, hol hazámnak valamiben használhatok. Ezen szép korszak fénypontjai azok valának, midőn gr. Széchenyivel lehettem, ki engem más kortársaim közt figyelemre méltatott, talán azért, mert bennem jó szándék mellett némi készültséget vett észre, talán azért, mert már 21 éves koromban, mint Beregh vármegye követe országos küldöttségben vele együtt működni szerencsés valék. Tisza-szabályozási királyi biztosi működése alatt is vele voltam, midőn az elkészült tiszai tervek feltülvizsgálatára Olaszország egyik legnagyobb vízépítési mérnöki tehetségével Paleocapával, ki később piemonti közmunka-minister lett, — a Tiszán első ízben megjelent gőzösön beutazta a folyó felső részét. Ezen alkalommal mondá Széchenyi: „Semmi sem képes oly rövid idő alatt és alaposan meggyőzni honfitársainkat nemcsak hátramaradásunkról, és a teendők azon hosszú soráról, mely reánk vár, ha a haladó nemzetek sorába lépni akarunk, — mint megtekintése a más nemzetek által elért nagyszerű eredményeknek. Mi most Tiszát szabályozunk; még a legbuzgóbbak is kétkednek a sikerben, tartanak a nagy kiadásoktól, melyek eredménytelenek lehetnek. Óriásinak, s ennél fogva erőinkhez képest kivihetlennak tartják a munkát, melyhez készülünk. Szeretném elküldeni e kétkedő, pessimistikus hajlamu és bőbeszédű honfitársainkat Hollandiába, hogy meggyőződjenek arról, mily véghetetlen szorgalmat, kitartást és következetességet tudott kifejteni a hidegvérű hollandi nemzet, midőn országát az áradozó folyamok és habzó tengertől nyomról-nyomra elfoglalni képes volt. Megmutatnám nekik a tenger árja ellen emelt hatalmas gátakat, melyek hogy ellentállhassanak az óriási habok csapásainak, erős tölgy-pilotákkal és sziklából épült falakkal vannak védve sok helyütt, oly országban, hol egy jóra való tölgyfa nem terem, és hol egy ököl nagyságú kavicsot sem lehet találni. Ekkor talán neki bátorodnának és hinnék, hogy a Tisza-szabályozás első részét, t. i. a védmunkálatokat kivinni mégis csak sikerülhet. De Hollandiában még nem hagynám őket megállapodni, hanem úgy mint Mózes, ki a hosszú vándorlásban

elfáradt zsidó népet felbátorítandó, bemutatott annak néhányat Kanaán dús szőlőfűrtjeiből; — úgy elküldeném őket még Lombárdiába, megmutatnám nekik a vízöntözés nagyszerű eredményeit, hogy legyen fogalmuk azon állapotról, melyet csak a jövő nemzedék fog ugyan elérni, de melynek előbb-utóbb végre be kell következni, ha van jövője a nagy magyar síkságon a magyar nemzetnek, hogy gyarapodjék, számban szaporodjék és a földmívelési kultúra azon fokára emelkedjék, melyre az Ur-isten e szép hazát teremtette, ha ahhoz az emberek bölcsessége és kitartó munkaereje járul.“ — A Széchenyi képzeletében virágos kertté változtatott Tisza völgye azonban csak is az öntözés keresztülvitele után volt általa ilyennek képzelhető. Ugyanígy vélekedett Paleocapa a híres és tapasztalt szakember is, midőn a Tisza-szabályozásról írott munkájában (71. és 73. lap), előadva az átmetszési és töltésezési munkát, a következőket mondja: „A mocsarak kiszáritásánál nem állapodik meg a virágzó állapot reménye, melyre a Tisza-völgy vidéke eljuthat, melyért a természet annyit, — az emberek oly keveset tettek stb. annyival inkább, mivel roppant nagyok a majdnem fek-irányú (horizontal) térségek, melyek annál fogva már a természetből öntözésre vannak rendelve.“

Én követtem Széchenyi tanácsát, és elvezetett a tudnivágy tanulmányozási szándékkal Hollandia rónáira s Lombárdiának az öntözés által gazdaggá lett és megtermékenyített téreire, nem vasuton át robogva, de szemlélve és magamnak megmagyaráztatva a valóban meglepő mesterséges csatornázási műveket és a consortionális szervezetet, mely bámulatos pontossággal osztja megrendelésre minden gazdának az igényelt vizet, képzeletben elgondolva, mily nagyszerű eredmények lennének e téren is az ország anyagi erejének és termelési képességének emelése körül hazánkban elérhetők. Azóta hosszú évek multak, és ez irányban még csak a kezdeményezés stádiumához sem értünk. Most azt hiszem, hogy vállalt és elviselendő nagy terheink érzete fog talán arra indítani, hogy ezen eszközhöz is nyuljunk, nemzetünk gazdaságának emelésére.

Az öntözésnek nagy haszna kétségtelen; hiszen annak életbe léptetése és gyakorlata majdnem oly régi, mint az emberiség magasabb kulturállapota mindazon országokban, melyek

meleg éghajlattal bírván, az időnként uralkodó szárazság miatt, csakis az öntözés segélyével képesek a földművelést nagyobb sikerrel gyakorolni. Ennek is, mint minden civilizációnak, Ázsia volt bölcsője; és a kereszténység előtt már a rómaiaknál divatozott. A felső olaszországi öntözések már a XI-ik század elején kezdeményeztettek, — és Spanyolországban, mely még a mi Alföldünkénél is nagyobb mérvű szárazságban szenved, — az első vízvezetési munkák még a mórok uralkodásának idejéből származnak. Egyptom, India és China népességét eltartani képes nem volna az öntözési berendezések nélkül; — és ez országokat mai nap már követik azon nemzetek is az öntözési művek behozatalában, melyek sokszorta kedvezőbb égalji viszonyokkal bírnak. Így Franciaországban, különösen déli vidékein, Hollandban, Schweiczban, Németország — sőt Angliában is a rétek öntözése az utóbbi időkben nagy eredménnyel vitetik keresztül.

Alig van Európában terület, mely az öntözés behozatalára annyira alkalmas, mint Magyarország, sőt mely azt inkább igényelné.

Számos kisebb-nagyobb folyama van, melyek mind bírnak az öntözés egyik főfeltételével, t. i. termékenyítő iszapot hordanak magukkal.

Magyarország Európa azon országai közé tartozik, melyek távol fekvé a tengertől, aránylag igen csekély légköri csapadékkal (athmosphärische Niederschläge) bírnak; és a multak tanúsága bizonyítja, hogy az 1863. évi szárazsághoz hasonló esetek gyakran szoktak ismétlődni. Sőt volt idő a mult században, 1790-ben, hogy egymásután öt oly száraz év következett be, mely nyomort hozott az összes földművelő népre; s előfordul az alföldön, hogy 180—200 napig nem esik az eső.

De bir még Magyarország az öntözés egy másik kedvező előfeltételével, t. i. aránylag meleg climával. Ennél fogva itt kevés vízzel is nagyszerű eredmény idézhető elő. A tapasztalás t. i. bizonyítja, hogy mentől melegebb valamely vidék égalja, — annyival kevesebb vízre van szüksége egy bizonyos eredmény elérése céljából. Mert midőn pl. Afrikában, sőt még déli Franciaországban is egy bizonyos eredmény előidézésére 1 vízmennyiség kívántatik, — akkor Észak-Németországban vagy

Angliában tizszerte több vízmennyiség igényeltetik ugyanazon eredmény eszközésére.

Hazánk folyamrendszere is kedvező az öntözéshez, mert vizei, a Dunát kivéve, a Kárpátokból eredvén, magasabb helyekről jönnek le, és így könnyen meg lehet nekik adni az esést, mely a Palcocapa mondása szerint majdnem vízszintesen fekvő nagy területek öntözésére szükséges.

Magyarhon további előnye talajának természetes gazdagsága, mely kevés víz segélyével is dús növényzetet terem; és az altalajának azon tulajdona, hogy kevés helyen vannak magasan fekvő kavicsrétegek s így az öntözésre használt víz egészen a termő réteg javára válik.

De hazánk geográfiai fekvése olyan, hogy hivatta van a nyugat felé mindazon terményeket kivinni, melyek a rétöntözés eredményeül leginkább előállíthatók, mi által nem csak a kiviteli kereskedés fokoztathatik, de egyszersmind versenyképes marad földmívelési terményeivel. — Végre a változott gazdasági irány folytán évről évre és korszakról korszakra fokozható lesz földeink termékenysége, és terményeink mennyisége. Hogy megmagyarázzam ez állításomat, még a következőket kell e helyütt megjegyeznem: Magyarország az utóbbi időkben a külkereskedés terén leginkább a gabnanemekkel jelent meg; igyekezett mentől több magot termelni és kivinni. Kezdetben, míg a tökéletesbitett közlekedési eszközök ki nem fejlődtek, legközelebb állott Európa nevezetesebb gabnapiaczaihoz; de most már győzelmesen versenyez a magyar gabna-kivitellel az orosz birodalom nagy sikségainak, az Al-Duna termékeny rónáinak és Amerika roppant terjedelmű, fiatal erejű talajának buzája. Ha nemzetgazdaságilag emelkedni kívánunk, ez irányt meg kell változtatni. A marhatenyésztés emelésére, a hizott marha kiszállítására, s általában oda kell igyekeznünk, hogy a mennyire csak lehet, állati terményekben, húsban, vajban, zsirban és sajtkban adjuk el terményeink feleslegét. Ezen czikkeken, — ha egyszer az általános elterjedt öntözés ez irányt fogja adni a magyar gazdaságnak és kivitelnak, — a versenyt velünk bármely nemzet is nehezen fogja kiállhatni. Mí ma rabló gazdaságot űzünk; minden mázsza kiszállított búzával eladjuk a még most termékeny földnek legbecsesebb chemiai alkotórészeit. Holott

ha az öntözés keresztülvitetik, s a marhatenyésztés lesz a magyar gazdaság legfőbb célja, az ez által előállított trágya, kapcsolatosan a folyamok iszapjával, majdnem kimerithetlen gazdaggá teendik a termő földet, — úgy hogy eljövendő egy idő, melynek nemzedéke sajnálkozva fog emlékezni azon időre, mikor a száraz időjárás minden viszontagságainak kitéve, a föld aránylag oly csekély termését elérni képesek voltunk. Végtelen nagy számok jönnének ki, ha a most elért és a jövőben elérni remélhető eredmények közti különbséget kifejezni kívánnám. Ma a climaticus viszonyok kedvezőtlen befolyásának kitett szomjas rét alig terem 18—20 font szénát holdanként, holott czélszerűen berendezett öntözés mellett 80—100 font még pedig jobb minőségű szénának kell teremni ugyanazon területen. Roppant mennyiségű haszon-marha volna ily termelés mellett Magyarországon fenttartható. De a magtermelés is, habár a mostaninál csekélyebb területre szorítva, alig fogna csökkenni, mert a marhatartás szaporodtával, és kivált ha az olasz rendszer hozatnék be, mely szerint a 2—3 évig rétként használt s a folyam-iszap és trágyával gazdagított talaj 3—4 esztendeig ismét szemes élet termelésre használtatnék, — bizonyára e téren is oly eredményeket érünk el, minőket csak a földművelés legmagasabb fokán álló vidékek, Anglia vagy Belgium képesek előmutatni.

Nem lehet szándékom részletesen elősorolni mindazon körülményeket, melyek az öntözési rendszer megkezdése mellett szólanak, és azon adatokat, melyek mellette bizonyítanak, de néhány főbbet megemlítek.

Herrich Károly ministeri tanácsos ur pontos adatok után kiszámítja, hogy a Tisza és mellékfolyói vizével 3 millió hold öntözhető, mihez hozzá járulván a Duna, Dráva, Száva völgyeiben s a Kárpátok alján és némely völgyeleteiben öntözhető térségek, — Magyarországnak összes területe, mely az öntözésre alkalmas, 5 usque 6 millió holdra becsülhető. Megemlíti továbbá, hogy hazánk majdnem minden folyama termékenyítő iszapot hord magával, melynek minősége és mennyisége a chemia segítségével biztosan megállapítható. — Hogy fogalmunk legyen azon termékenységről, melyet az öntözés eredményez, idézi Hervéy Mangon munkájából, hogy hydrographiai és chemiai vizsgálatok alapján kiszámíttatott, miszerint déli Fran-

cziaország Durance folyója évenként annyi termékenyítő anyagot hord magával, mennyi 100,000 tonna azaz 2 millió mázsa guanóval ér fel. E folyó vizének csak egy tizedrészét sikerült eddig déli Franciaországban az öntözésre hasznosítani, s már ezzel is bámulatos eredményeket értek el.

Egy kiszámítást tesz továbbá Herrich ur, mely szerint vizeink mennyisége elegendő az öntözhető terület számára.

Ila röviden összevonjuk azon eredményeket, melyeket az öntözés által más nemzetek elértek, — azok a következőkben találunk kifejezést:

a) Mindenütt gazdagítja a föld termelési képességét; tehát ki nem éli a föld erejét a legszélesebb mérvben kifejtett földmívelési termelés sem.

b) A földnek értéke általa bámulatosan emelkedik, mit eléggé tanúsít azon tapasztalás, hogy nagy árkülönbség támad az öntözhető és nem öntözhető földek között. Így pl. Lombardiában, hol egy hektár nem öntözhető földnek az ára 5—600 frank közt áll, egy hektár öntözhető föld 5 sőt némely esetben 10—12,000 frank értéket képvisel. Spanyolországban, hol a nem öntözhető föld holdja 200—250 frank, az öntözhetőnek ára 1400—4000 frankig emelkedett. S általában a tapasztalás azt mutatta, hogy az öntözés által a föld bece előbbeni értékének 5-szöröse — egész tizszereséig emelkedett. Egy ily példát idéz Herrich ur is dolgozatában, midőn azt mondja: „A Vág folyó völgyén a Balava, Polena patakok vizével, sőt a Vág és Dudvág vizével rétek öntöztetnek. Ily kezdetlegesen kezelt 1000 □ öles hold földnek az ára 800 frton alól nem szokott állani, de megtörtént, hogy 1000—1200 ftig emelkedett.“

c) Az évi termések mennyisége állandó, miután az időjárásnak, és különösen a szárazságnak nincs döntő befolyása a földtermények mennyiségére.

d) Mindezen tényezők befolyása folytán az öntözött vidékeken gyorsan emelkedik az anyagi jólét, az előbbi szegény vidék gazdaggá lesz.

e) És a mi legfontosabb reánk magyarokra nézve, a tapasztalás bizonyossága szerint az öntözött vidékeken a fokozott jólét következtében a népesség gyorsan szaporodik. Alig néhány évtized alatt megháromszorosodik, sőt négyszeresedik, miután az

öntözés folytán ugyanazon terület sokkal több embernek képes keresetet és táplálékot nyújtani. Mily végtelen fontosságu tehát az oly intézkedés, melytől más nemzeteknél tett tapasztalatok nyomán, nemcsak nemzetünk gazdaságának emelkedését, de fajunk szaporodását is bizton várhatjuk! Már fentebb említém, hogy nemzetünk természetében fekszik, hogy időszakonként egy eszméért lelkesülve, azért nagy áldozatokat hoz, s fokozott tevékenységet fejt ki. Így meg vagyok arról győződve, hogy ha egyes szerencsésen sikerült kísérletek meg fogják mutatni az öntözési munkálatok kivitelének módját, lehetőségét, s az avval járó nagy előnyöket, úgy meg fog indulni hazánkban a fokozott tevékenység és áldozatkészség. Ezért sajnáltam én, hogy az alkotmányos élet kezdetén nem sikerült a honnak legalább egy vidékén gyakorlati tapasztalatok által a jó példát megadni, és így az érdekletteket annak követésére buzdítani.

Egyébiránt azt is bizonyítá a tapasztalás, hogy az ily öntözéssel eszközölt csatornázási munkálatok mint vállalatok, — ha jól rendeztetnek be és czélszerűen kezeltetnek, jövedelmezők is szoktak lenni. Idézek ennek bizonyítására néhány adatot:

Tekintsük előbb, hogy mily áron képesek a rétöntözés végett épült csatornázási vállalatok a vizet az öntözendő földnek szolgáltatni? — Olaszországban a kormány által kezelt csatornák keveset jövedelmeznek, — ellenben a magán csatornáknál nagyobb díjak fizettetésén, — azok aránylagos jövedelme is nagyobb; vannak csatornák, hol 12 fre. is esik egy holdra, míg másoknál alig esik 1 fre. *)

A mi adott viszonyaink között, a vízöntözéssel összekötött csatornázási munkálatok kezdeményezésére minő előfeltételek teljesítendőek?

*) Így pl. Jurée csatorna, mely 126,000 hectárt öntöz, jövedelmez 116,000 freot, a Murra csatorna ellenben, mely 57,000 hectárt öntöz, alig hoz 36—40,000 freot; a Marressana öntöz 27,000 hectárt és hectáronként hoz 12 freot, Franciaországban 3—10—12 freot fizetnek egy hectár öntözéseért. Azonban mind e csatornák csak vajmi keveset jövedelmeznek, mintán szakértők állítása szerint csak akkor jövedelmeznek jól a csatornázási vállalatok, ha egy hectár után — mi közel 2 kat. hold — 50 fre. fizettetik. Indiában az angolok által létesített csatornák némelyike a legjobban jövedelmez; így a Gudavara-csatorna a befektetett tőkének 47 %-át, a Kistnah-csatorna 15 %-át, az alsó Kolevara 150, és végre a felső Kolevara, mely legjövedelmezőbb, a befektetett tőke 270 %-át hozta.

Mindenekelőtt:

a) Szükséges, hogy valahára a kormány hozzon be egy viz-törvényt, mely megállapítsa és kellően gondoskodjék arról, hogy folyamaink víztömege minden nehézség nélkül és célszerű módon legyen az öntözésre felhasználható.

b) Építsen az állam, még pedig lehető csekély költséggel s az öntözési és hajózási tekintetben e célra legalkalmasabb helyen — szem elől nem tévesztve a közlekedési érdekeket sem — egy csatornát kísérletképen, még pedig oly módon, hogy annak vize magán consortiumok által öntözési munkálatokra használható legyen.

c) Szükséges még az állam részéről gondoskodni arról, hogy hazánk öntözhető területe vétessék fel és lejtméreteztessék, s általában hogy a tervezet kezdetben csak az ország legnevezetesebb részeire kiterjesztve elkészíttessék, s legyen abban a kiviteli sorrend is megállapítva.

d) Gondoskodjék az állam culturmérnökökről, azaz oly értelemben, mint azt másutt nagy eredménnyel és nagy kiadások nélkül létesítve látjuk. Ezen mérnököknek, kiknek különösen vízi munkálatokban szakembereknek kell lenni, feladatok lenne szolgálatára állani a vidéki birtokosoknak minden csatornázási és öntözési tervezetek elkészítésénél, és adandó esetben a kivitel feletti felügyetnél is. Feladatuk lenne továbbá egy iskolát tartani, melyben elméletileg és gyakorlatilag a csatornázási munkálatok kivitelére alkalmas munka-vezetőket képeznének. Természetesen, a magánosoknak tett munkálatokért azok által lennének bizonyos megállapított mód szerint díjazandók.

Bajorország a culturmérnökök intézményének behozatala által nagy eredményeket vívott ki, miután jó vízi törvények hoztak. Ott az ily mérnök ellátott a szükséges segéd-személyzettel, az u. n. rétmesterekkel, — és annak eredménye a rétöntözés, mocsárlecsapolás és alag-csővezés tekintetében alig egy évtized múltával Bajorországban nevezetesebb volt, mint a mennyit azelőtt minden kormány-kedvezés és biztatás daczára egy évszázad alatt elérni képesek voltak.

e) Gondoskodni kellene végre arról is, miként kaphatnának az öntözési csatornák felállítására alakult szövetkezetek

(consortiumok) kedvező feltételek mellett a munka-kivitelre szükséges tőkét, és alapos gyakorlati ismeretekkel bíró mérnököket.

f) Miután a tapasztalás által igazolt eredmény képes leginkább a magánosok tevékenységét felébresztteni és fokozni: mozdítsa elő az öntözést a ministerium az által, hogy az ország különböző, öntözésre alkalmas vidékein kijelölendő kísérleti téreken ott, hol az öntözés kedvező eredménnyel és aránylag kevés költséggel keresztül vihető, — adjon a birtokosnak e célra előleget. Hogy ily kísérleti térek öntözése az államtól nagyobb áldozatokat ne kívánjon, — elegendőnek tartanám, ha ezen térek 100—150 hold kiterjedésűek lennének. Az alkalmazandó mód pedig az lenne, hogy az öntözésre szükséges tőkét az állam bizonyos törlesztési időre, pl. 10 évre kamat nélkül előlegeznék. Ugy hiszem minden, e célra kijelölt vidéken akadna birtokos, ki ily kisebb területet e célra felajánlana. Ha az országnak pl. öt különböző vidékén ily kísérleti térek berendeztetnének, és ha egy-egy ily terület öntözési berendezése 20,000 frtba kerülne is, — a kísérlet alig igényelné 100,000 frt pénzbeli kiadást. De ha kétszer, sőt háromszor annyi kiadás igényeltetik is, úgy hiszem sokszoros lenne a haszon, melyet a befektetett csekély összeg eszközölne; s miután annak visszafizetése jelzálogilag biztosíthatnák, az állam által kiadott összeg előlegnek volna tekintendő; s ha az évenként visszafizetett összeg más vidéken hasonló célra lenne ismét előlegezendő, ezen visszafolyandó kiadás azon hasznos befektetések sorozatához tartoznék, melyek a kiadott összeghez aránylag nagy közvetett hasznót hoznának, s nagyban emelnék nemzetgazdaságunkat.

Ezek voltak azok, miket én e nagy fontosságu tárgyról inkább ismertetés és eszme-ébresztés végett elmondani szükségesnek véltem. Betekintvén a már említettem dolgozatba, Herrich Károly ministeri tanácsos úr szakmunkájába Magyarország öntözési rendszeréről és csatornázásáról, csak azon óhajtasomnak adhatok kifejezést, hogy bár mentől előbb sikerülne ezen munkának kellő kidolgozása után, azt a nagy közönség okulására a sajtó útján közzé tenni.

IV.

Nem fejezhetem be értekezésemet a nélkül, hogy ne mondjak néhány szót ismertetésül azokról, mik az utolsó időben a Tisza-szabályozásai társulatok részéről e nagy fontosságú vállalat érdekében történtek, és azon kívánatokról, melyeknek teljesítésétől függ a Tisza-szabályozási munkálatoknál elérendő nagyobb eredmény.

Tapasztalva azon csekély érdeklődést, mely a kormány-, törvényhozás- és egyes érdekelt társulatoknál az utóbbi években a Tisza-szabályozás tekintetében mutatkozott, és azon meggyőződésből indulva ki, hogy minden ily nagyszerű vállalatnak vannak magasabb érdekei, melyeket előmozdítani nem az egyes társulatoknak, de a társulatok összességének feladata, báró Sennyey Pállal együtt 1876. szept. 26-ra összehívtuk az összes tiszta-völgyi társulatokat egy nagy gyűlésre, melynek azon öröndetes eredménye lett, hogy a tiszai társulatok nagy gyűlése kimondá, hogy úgy mint gróf Széchenyi kezdeményezése folytán volt, s mint még az abszolút korszakban is történt, az egyes társulatok a tiszta-völgyi társulat elnevezése alatt egységes szövetkezetté egyesüljenek. E végből ezen gyűlésen egy ideiglenes központi bizottmány neveztetett, mely megbízott a pontozatok kidolgozásával. Ezen alapszabályok elkészültek és a jövő gyűlésnek fognak előterjesztetni.

Kitűzettek egyszersmind azon czélok, melyek elérése végett történt az egyesülés, mely szerint a közgyűlés és a központi bizottság feladata lesz a társulatokat és a vállalat gazdasági országos érdekeit előmozdítani és a kormánynál képviselni, bizonyos egységes irányt behozni a szabályozási munkálatok kivitelénél. Különös céljául tűzetett ki, hogy a vízszabályozási munkálatok véghezvitelére szükségesnek mutakozó pénzüsszegek beszereztessenek, s az egyes társulatok az igényelt pénzkölcsönökben részesüljenek. Feladata a vidéki egyletek és ezek érdekeltei, valamint maguk a vidéki egyletek közt felmerült vitás kérdéseket elintézni, és végre oly vidéki vállalatok és társulatok csoportosulását előidézni, melyeknek szövetkezése a tapasztalat szerint szükségesnek mutakozik.

Ezenkívül két bizottság neveztetett, melyek egyikének feladatául tűzetett a jelenben szükséges és sürgős munkálatok ki-

vitelére s a szabályozási munkálatok tovább fejlesztésére megkivántató pénzösszegnek kölcsön utjání megszerzéséről gondoskodni. A másik bizottság pedig megbízott a katasteri munkálatoknál a társulati érdekek egyöntetű előmozdítására hatni.

A kiküldött albizottságok és a központi bizottság megbízásaiknak megfelelelek, és a kérvényt az összes tiszai társulatok nevében beadták a pénzügyministernek, mind a katasteri munkálatra vonatkozólag, mind a pénz beszerzésre nézve, még pedig ez utóbbit még mult évi október 29-én, melyben a központi bizottság csak azt kérte, hogy egy közös kölcsön felvételére adná meg a magyar pénzügyministerium az előleges engedélyt.

Indokolva volt egy kölcsön kötése iránt a szükséges lépéseket megtenni azért is, mert az osztrák nemzeti bank, melylyel még 1858-ban szerződés kötötett 15 millió frtig terjedő kölcsönnek adására — melyből azonban csak 5¹/₂ millió forint lett felvéve; — habár neki kötelezve kellett volna magát éreznie a kölcsön hátra levő részét is folyóvá tenni, magát ezen kötelezettség alól felmentettnek nyilváníta, támaszkodva az 1862-ben megújított bank-privilegiumra; és azt mondta, hogy nem érzi magát mindaddig hivatottnak ily kölcsön adására, mig a bank-kérdés függőben lesz.

A pénzügyministeriumtól azonban válasz ezen beadott kérvényekre még mai napig sem érkezett, noha időközben a pénzügyministeriumhoz intézett kérvény másolata a tiszai társulatok központi bizottsága nevében gyors elintézés kérelmének kifejezésével a ministerelnök urnak is beadatott. Tudtommal még ezen kérvényre sem érkezett válasz.

Ílét hónapja mult tehát, mióta ezen fontos vállalatnak életkérdései függőben tartatnak. Úgy hiszem, a központi bizottságnak lesz ismét feladata a tiszai érdekelteket újabb nagygyűlésre összehívni, hogy együttes működés és erélyes cselekvés által mozdítsák elő azon vállalatot, mely a társulati munkásság alapján alakult minden magyarországi vállalatok közt bizonyára a legfontosabb.

GR. LÓNYAY MENYHÉRT.

NÉHÁNY IRODALOMTÖRTÉNETI ADAT

A HAZAI TELEPÍTÉS KÉRDÉSÉHEZ.

I.

Köztudomásu tény, hogy hazánk népessége, s az ez alapon nyugvó munka-ereje az ország természeti kincseinek kellő eredménynyel való kiaknázására, s egyáltalában belterjesb gazdasági élet és fejlődés előidézésére elégtelen, távolról sem megfelelő. — Felismertetett e hiány már legelső királyaink által, a midőn az ország lakosságát idegenek betelepítése által szaporítani törekedtek; foglalkodtatá századokon át mindazokat, kik a nemzet anyagi felvirágzását szívéükön hordozák; s hogy ismételve a mult század vége felé telepítési kísérletek s positiv intézkedések történtek a nevezett hiány pótlására, emliteni felesleges.

E praktikus iránylattal szemben, nem érdektelen egy rövid pillantást arra is vetni: hogyan jutott a szóban forgó telepítés és gyarmatosítási ügy kifejezésre közgazdasági és publicistikus eszmefejlődésünkben, jelesen irodalmunkban; kik voltak azon honfiaink, a kik anyagi érdekeink s gazdasági állapotaink körüli elmélkedéseikben és irataikban e tárgynak is szenteltek figyelmet, s tolmácsaiul szolgáltak egész nemzetgazdaságunk ez egyik legnagyobb s legégetőbb szükségletének. — A t. Akademia statistikai és nemzetgazdasági bizottságát ép most foglalkodtató feladvány ez utóbb érintett részének némi kiegészítéséhez kívánok a jelen igénytelen sorokban némi adalékkal járulni; megjegyezvén, miszerint mellőzve a régebbi időbeli eszmemozgalmat, csak a mult század végén megindult fejlődéssel kezdem az átnézetet; másfelől azt, hogy nem

lehetvén czélom a szakirodalom részleteibe való ereszkedés, annak csak egy-két kiválóbb mozzanatát, illetve képviselőjét vélem feltüntetendőnek.¹⁾

II.

A gyarmatosítás kérdése a XVIII-ik század utolsó éveitől kezdve napjainkig szakadatlanul foglalkodtatta az elméket (valamint külföldön is) hazánkban. Időrendi sorban szemlélve nemzeti eszmefejlődésünk ez irányban való jelentékenyebb mozzanatait, először is: az 1790/91-diki országgyűlés folyama alatt s az ennek befejezte után közvetlenebbül érvényre jutott nézetekkel találkozunk. Általános volt jelesül a meggyőződés (melynek több oldalulag határozott kifejezés is kölesönöztetett), hogy Magyarország, gyér népessége és munkászekekben hiányánál fogva sem a földmivelés, sem a müipar terén elő nem haladhat, és hogy azért, egyebek közt, a könnyü összekelhetés akadályai elhárítandók, a gyermekek ápolására a szegényebb osztályokban nagyobb gond fordítandó, mindenekfelett pedig a népességnek részint külföldről való bevándorlások megkönnyítése általi szaporodása, részint belföldi telepítés segélyével való helyesb megosztása mozdítandó elő. Feltalálni ennek nyilvánulását egyebek közt az 1890/91-ki országgyűlés 67-ik törvényezikke alapján kiküldött urbérügyi deputatió munkálatának I-ső része 217. s k. l., továbbá az úgynev. Systema Elaborat. in Comerciabilibus 34. s k. l., Schwartzner ismeretes statistikája I. köt. 114. s k. old., sőt magának a nevezett országgyűlés Diariumának 285. s k., és Actáinak 395-dik oldalán; utóbbi helyeken határozott hangsúlyozásával a belgyarmatosítás megfelelőbb s azért kívánatosb rendszerének, nemkülönben annak is, hogy ez utóbbival egyidejüleg a földmives osztály társadalmi állapota javítását s különösen a teljes költözködési szabadság keresztülvitelét is kellend czélba venni.

Nevesb theoretikusaink közül ez időben: Skerletz Miklós, és Berzeviczy Gergely, valamint a „Dissertatio

¹⁾ E közben többször kényszerülve leszek 1868-ban megjelent munkámra: „A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon“, utalni.

de statistica et industria nationali Hungarorum“ című és 1792-ben (névtelenül) megjelent kitűnő műnek szerzője szintén panaszosan érintik az ország gyér népességét, Schwartner tanár statistikájának 2-dik kiadása I-ső kötetének 116—117-ik lapján ellenben egyenesen azt mondja, hogy az ország népessége jó belső institutiók mellett ötven év alatt bizton megkétszereződhetik, s pedig a nélkül, hogy (mint magát kifejezi) pfalziak és svábokra lenne szükség. — A népesség gyér voltából származó munkaerői hiányt emlegeti még Beke Farkas, győri jogakadémiai tanár e század első tizedeiben s Sonnenfels ismeretes populationistikai irányú közgazd. munkájának fordítója; ugyanilykép ama kereskedelmi bizottság is, mely 1802-ben kormányi felszólításra készített „jelentésében“ arra utal, hogy a hazai ipar s közgazdaság felvirágzása csak úgy érethetnék el, ha külföldről iparosoknak és műszakilag képzett egyéneknek bevándorlása, azoknak nyújtandó kedvezmények, adómentesség stb. által eszközöltetnék.

III.

Még intensivebbé vált e meggyőződés s a munkaerők hiányának szükségérzete az 1825/27-ki országgyűlés alatt halhatatlan Széchenyink által megindított közgazdasági reformmozgalmaink közepette. A nagy lángész, a ki első, és senkitől felül nem múlt azon státusférfiu volt, a ki a kulturális és az anyagi reformok párvonalos s egymást feltételező keresztülvitelének szükségességét egész horderejében felismerte és hirdette: annyira át volt hatva az ország népességének általában s különösen nagyobb közgazdasági feladatok megoldására való elégtelenségétől, hogy nem egyszer mondá meghittebb körökben, hogy „Magyarországon még az apagyilkosra sem kellene a halálbüntetést alkalmazni;“ s szüntelenül hangoztatá, hogy hazánk gazdasági hátramaradásának egyik legfőbb oka a belső *consumtio* csekélységében²⁾, s a népességi töke és értelmiség elégtelen voltában keresendő, s hogy minden igyekezetnek arra kell irányoztatnia, hogy az e részbeni hiány

²⁾ Lásd *Stadiumja* utolsó fejezetét, de főleg a 71. s k., 114. s k., 251. s k. és 278-ik lapjait.

mielőbb pótolassék. Meg kell egyébiránt jegyeznünk, hogy (a mint az épen most idézett helyei „Stádiumjának“ is mutatják) Széchenyi távrolról sem tartozott a populationisták ember-tömegbálványzó iskolájához, s hogy mint sok egyéb tekintetben, ugy e kérdést illetőleg is sokkal egészségesb közgazd. tanokat szitt be Anglia azon időben virágzó classikusainak egy Malthus-nak, Benthamnek, Ricardonak, James Millnek műveiből, semhogy be ne látta volna, hogy nem ép maga a sűrű népesség, hanem a kvalifikált s az ország általános anyagi fejlődésével arányosan szaporodó népesség az, a mely igazán előnyös és kívánatos az országra nézve.

A harminczas és negyvencs évek folyamában a gyarmatosítás kérdése a sok egyéb nagy reformkérdések, politikai, kulturális és közgazdasági feladatok körüli mozgalmakban némileg háttérbe szorult. Nem mintha hiányzottak volna egyes szakférfiak, kik a mezőgazdasági viszonyaink s agrarpolitikai állapotaink általános újjászervezésére irányult törekvésekben ennek a momentumnak is figyelmet nem szenteltek volna, hanem annyiban, hogy a közérdeklődés, a publicistika, a törvényhozás és a kormányzat tevékenységek súlypontját más tárgyakra helyezék, s az egész reformmozgalom maga sokkal egyetemesebb jellegű volt, semhogy egyes kérdések a közérdekeltséget soká lekötni bírták volna. — Daczára egyébiránt ez iránylatnak, figyelemreméltó nyilatkozatokat birunk e korszakról két országos nevű s ma is még körünkben működő szakembertől, ugymint Érkövy Adolf és Korizmicz Lászlótól. Az első jelesül egy 1842-ben közzétett értekezésében, az utóbbi pedig azon nagybecsű cikksorozatban³⁾, melyet az 1846-ki év folyamában az akkoriban tekintélyes állást elfoglalt szakközlönyben „A Magyar Gazda“ közzétett, elmélkedik e tárgyról. Mindkettőnek érvelése oda irányulván, hogy a gyarmatosítási ügyben, sajátságos helyzetünkre való tekintettel, ovatosan kell eljárunk; hogy az annyira fontos nemzeti ségi momentumot számításainkban szem elől tévesztünk nem szabad, hogy ily, első

³⁾ „Korszerű agitatio a szem elől tévesztett mezői gazdaság érdekében“ cz. alatt. L. még Kautz: Nemzetgazd. Eszmék fejlődési története 354. sk. és 413. s k. lapokon.

vonásban országos jellegű kérdésben, az államgazdasági fensőbb tekintetnek kell az irányadónak lennie, stb.

Meg kell itt még emlékeznem egy e korbeli jeles írónkról, a ki majdnem valamennyi honfitársaink között a legelső volt, a ki közgazdaságunk állását, szükségait és feladatait egy rendszeresb (elméleti és praktikus irányú) dolgozatban egybefoglalva kifejté, s egyebek közt az itt szóban lévő kérdésre is reflektálva, nyilatkozott; értem a harminczas évek végén elhalálozott Erdélyi Jánost⁴⁾, a ki hírneves statistikusként Fényes Elek által 1843-ban közzétett „Nemzeti Iparunk“ című könyvében (eltérőleg Érkvitől, Korizmicstól s másoktól) egész határozottsággal külföldről (s pedig Németországból) való gyarmatosítás mellett szólal fel, s egyenesen előítéletnek nevezi az e részben itt-ott tapasztalható idegenkedést és aggodalmakat.⁵⁾

Egy másik figyelmet érdemlő mozzanat, melyet ez időre nézve említetlenül hagyni nem lehet, az, hogy a negyvenes évek elején indult meg Németországban a közgazdasági irodalomban, jelesül az ismeretes reform-agitator List Frigyes kezdeményezésével a törekvés a németek figyelmét colonisatiói tekintetből hazánkra irányítani; törekvés, melynek háttérét ugyan ennél az eszménél sokkal messzebb célzatú tervek és aspirációk is képezék, s melyeknek ma is nem ritkán hallható, bár általunk se jogosnak, se kívánatosnak soha el nem ismerhető jelszava az ismeretes „Deutschlands Culturmission nach Osten“. A jelzett List-féle felszólalásról azonban csak alább kívánok egyet-mást tüzetesebben megérinteni.

IV.

A nagy államrázkódtatás, melyen hazánk 1848- és 1849-ben keresztül ment, meg a reá következő súlyos idők, mint sok más fontos eszmét, úgy a gyarmatosítás eszméje iránti közvetlen s hazafiaktól kiinduló érdeklődést is háttérbe szorították. A betelepítés kérdése az akkor mérvadó hatalmi factorok tanácskozásaiiban nem szerepelt ugyan utolsó sorban; sőt nem egy

⁴⁾ A Károlyi grófi család volt jószágigazgatóját.

⁵⁾ V. ö. „Nemzeti Iparunk“ cz. munkája 239—241-ik lapjait.

terv, értekezés, tanács stb. látott akkortájt a kormánynyal viszonyban állott közlönyökben világot. Azonban hazai illetékes szakembereink, irodalmunk, publicistikánk, a szoros hazai érdek parancsolta szempontot sohase téveszték szem elől. — Jelentékenyebb mozzanatként említhetők az e korbéli irodalmi nyilatkozatokból: Török Jánosnak a „Pesti Napló“ 1855-ki folyamának első felében közzétett s később „Nemzetgazdasági és Publicistikai Dolgozatok“ cz. munkájában ismételten napvilágot látott polemikus cikksorozata a „Telepítésről“, melyben a rideg aristokratiko-conservatív irányu, de a haza és nemzeti-ség ügyét melegen védelmező publicista ékes tolla egész erejével a belföldi gyarmatosítás elve mellett tör lándzsát. A másik Galgóczy Károly, a ki ugyancsak a „Pesti Napló“ hasábjain bocsátá közzé (szintén 1855-ben) e részbeni tanulmányai eredményeit s iparkodott a nézetek felvilágosításához járulni. — Más irányban nem érdektelen, bár félszeg, nyilatkozata az e tárgy körüli eszmesurlódásnak az ötvenes évek végén azon egy ízben (az országos gazdasági egyesület egyik közgyűlésén) kifejezésre jutott nézet (illetve indítvány), miszerint, szemben az oly feltűnőleg érezhető hiánynyal munkásokban és a hazai népesség gyér voltával: jutalom-díjak lennének oly földműveseknek nyújtandók, a kik bizonyos nagyobb számú családtagokkal dicsekedhetnének. Mely tekintetben csak igen röviden azt kívánom megjegyezni, hogy ezen több jó szándékkal mint szakértelemmel kifejezett nézet ellenében ugyanazon gyűlésen nem kisebb nyomatéku férfiú szállott sikra mint Deák Ferencz, a kinek beható ellenérvelése az indítványozó nemes főurat egykét pártolójával elnémitotta.⁶⁾

A hatvanas évek közjogi állapotaink jobbrafordultát s vele országos és nemzetgazdasági viszonyaink javítására irányuló törekvéseink szabadabb érvényesülését hozván meg, egyebek közt a telepítés kérdése is újlag szőnyegre került. Oly közeliek lévén ez idők a miénkhez, hogy a lefolyt mozgalmak egyes

⁶⁾ E tárgyalás szolgáltatott alkalmat (szerénytelenség nélkül legyen megemlítve) e sorok írójának is ugyanekkor felszólalni ez ügyben, egy terjedelmes cikksorozatban, mely a „Gazdasági Lapok“ 1860-ki folyama 2-ik felében e czim alatt: „Munkáskezekbeni hiányunk, annak okai és orvoslási módjai“ jelent meg.

fontosb momentumai mindnyájunk élénk emlékezetében vannak: legyen elég egyszerűen (hazai irodalmunkat illetőleg) még arra utalnom, miszerint az 1865/67-ben beállott nagy átalakulás közepette, a telepítés és colonisatio kérdése szintén több jeles szakemberünk részéről felkaroltatott s nyilvános méltatás tárgyává tétetett. Így nevezetesen, majd futólag, majd behatóbban foglalkoznak vele Darányi, Hideghéty, Sporzon s más mezőgazdasági autoritásaink; Érkövy a „Magyar Világ“ cz. politikai napilap 1866-ki folyama júliushavi számaiban; Keleti Károly a „Magyar Sajtó“ 1865-ki egynémely számában, Szathmáry Károly az általa szerkesztett „Magyarország anyagi Érdekeink“ czímű folyóiratban stb.

A legutóbbi időkből is vannak egynémely figyelemreméltóbb enunciációk publicistikai irodalmunk köréből, melyek közül azonban csak nem rég elhalálozott kitünő nemzetgazdasági írónk Horn Ede azon rövid bár de határozott jellegű fejtegetésére akarok utalni, mely a szóban forgó kérdést illetőleg 1874-ben közrebocsájtott „Államháztartásunk rendezéséről“ czímű dolgozatában foglaltatik, és abban culminál⁷⁾, hogy munkás kezekbeni hiányunkon csak egy nagyobb mérvben eszközözendő s pedig külföldről való betelepítés (gyarmatosítás) által segíthetni, Magyarországon új vér ilynemű beoltására van szükség, s nincs okunk tartani attól, hogy ez által, főleg ha Németországból történnék a telepítés, nemzetiségünk érdekén valami csorba ejtetnék. — Az utóbbi időekben megjelent nagyobb szabású közgazdasági dolgozatok közül tüzetesebben a gyarmatosításról ninesen ugyan szó; azonban azon egykét futólagos megjegyzés is, mely például gróf Lónyay Menyhért 1869-ben közzétett kitünő felterjesztésében az uralkodóhoz az „Államvagyonról“⁸⁾, azután Keleti Károly pályakoszorúzott „Hazánk és Népe“ czímű (1871-ben megjelent) művében⁹⁾, Korizmic László 1867-ben irt tartalomdús „Gazdasági Leveleiben“ található, — bizonyosságát képezi annak, hogy az ügy iránti érdeklődés egy pillanatig sem szünetelt, s hogy azon rendszerében a reformoknak, a melyek nemzeti gaz-

7) V. ö. id. művének 51—53. lapj.

8) V. ö. annak 29. §. és 55. tk. lapj.

9) V. ö. annak 45-ik lapj.

daságunk emelése- és előbbrevitelére nézve minden messzebbblátó hazai szakférfiu által szükségeseknek és halaszthatlanoknak tartatnak: a telepítés is egy s pedig kiváló momentumot képez.

Ez volt állása és fejlődésmenete hazai publicistikánk és irodalmi eszmemozgalmunknak 1790-től a jelen korig. — Legyen szabad, mielőtt zárjegyzeteimet az elsoroltakra, megtenném, kiegészítéseül ez utóbbiaknak, azon nem érdektelen egy-két irodalomtörténeti mozzanatot is feltüntetnem, melyre a jelen kérdés Németországban, a fentérintett List-féle felszólalástól fogva, alkalmat adott, s mely a külföldnek e részbeni fel fogásáról némi tájékoztatót képez.

V.

Csak a legkiválóbb egy-két momentumra fogok reflektálni. Először jelesül magára Listre, mint a ki¹⁰⁾ először penditette pedig az eszmét, hogy a németeknek Európa keletiebb fekvésű országai s nevezetesen Magyarország felé kellene irányozniok gyarmatosításukat. — E sok tekintetben nagy, sőt praktikus tevékenysége és tevékenységének eredményei és célzatai szerint még maig is utól nem ért közgazdasági reformer-je Németországnak, egyebek közt azon meggyőződésből indult ki, hogy hazájának nemzetgazdasági jövője ez utóbbit előkelőkép a keletre utalja, s hogy e célból Németország meg különösen a List által tüzetes tanulmány tárgyává tett, sőt meg is látogatott s nagyobb jövőre érdemesnek és képesnek hitt Magyarország közt bizonyos viszonylat, élénkebb kereskedelmi és közlekedési érintkezés stb. szükséges, s hogy különösen mindkét államnak előnyére válnék, ha tervszerűleg megállapított módon Németország felesleges munkaerejének Magyarországba való átültetése eszközöbe vétetnék, s mint magát értekezése egyik helyén¹¹⁾ kifejzei: „a jóra való, szelid és szorgalmas német az eleven vérmérsékű, lovagias, s hazafias érületű magyarral

¹⁰⁾ S pedig 1842-ben a „Deutsche Vierteljahrsschrift“-féle folyóiratban. (Ujlag lenyomva List 1850-ben közzétett: Gesammelte Schriften-jei II-ik kötetében).

¹¹⁾ V. ö. Gesammelte Schriften II-ik köt. 210 s köv. és 303–321. l.

közelebbi összefüggésbe jutna.“ Hozzáttéven, miszerint Magyarország idegen munkaerőnek és tőkének betelepítése nélkül közgazdaságilag felvirágozni nem könnyen fog. Mig annak bizonyításul, hogy neki e tervével távolról sincs szándéka Magyarország nemzetiségi érdekeit sérteni, s hogy mily döntő súlyú jelentőséget tulajdonít hazánknak a Habsburg dynastia széles birodalmában, a következő emlékezetes, bár Lajtántúli szövetségeseinktől fájdalom igen sokszor figyelmen kívül hagyott nyilatkozatot, illetőleg tanácsot adja¹²⁾: „U n g a r n ist für Deutschland der Schlüssel zur Türkei, und zur ganzen Levante, zum Orient; und zugleich ein Bollwerk gegen nordische Uebermacht. Ein freies, bevölkertes, reiches, aufgeklärtes und starkes Magyarenreich ist durch die Natur der Dinge gezwungen, mit Deutschland für immer Bruderschaft zu machen. Diejenigen Deutschen, die Ungarn germanisiren wollen, sind über die Interessen der deutschen Nation gewaltig im Irrthum. Wäre nicht die magyarische Nationalität erwacht, es wäre im Vorthail Deutschlands gelegen, sie zu wecken; ja man soll die schleunige Magyarisirung der nach Ungarn auswandernden Deutschen fördern.“ (S mindezt egy telivér német lelkületű, hazáját bálványozó, sőt érte martyrhalált is halt államférfiu mondja!) Más helyen pedig imiggy nyilatkozik: „Auf den Fortschritten Ungarns beruht die Zukunft der ganzen österreichischen Monarchie; Oesterreich hat keine Zeit, Ungarn einen langsamen Entwicklungsgang verfolgen zu lassen; Ungarns Erhebung auf die Stufe eines reichen, freien, wohlorganisirten und zufriedenen Landes ist für die österr. Monarchie eine Existenzfrage“ stb.

Egy másik nagy tekintélye a németeknek nemzetgazdasági téren, a ki szintén Magyarország gyarmatosítását, s pedig németekkel hangsúlyozza, az ünnepeelt lipcei tanár Roscher Vilmos, a ki 1854-ben először s azóta már 12 kiadásban

12) Csak melleleg álljanak itt még List következő figyelmeztető szavai Austriának államférfiaihoz. „Keine Aufopferung, keine Concession, kein Beruhigungsmittel soll als zu gross erscheinen,“ stb. azon célra, hogy Magyarország azzá lehessen, a minek List szerint az osztrák monarchia érdekében is kell lennie.

megjelent nagy becsű kézikönyvében¹³⁾, továbbá „Kolonieen, Kolonialpolitik, und Auswanderung“ című remek monographiájában (a 358. s köv. lapokon) arra utal, hogy német munkaerő és tőke meg intelligentia által Európa ezen területein egy virágzó közgazdasággal bíró s hatalmas állam létesülhet. A harmadik író, kiről e részben még meg kell emlékeznünk, a hatvanas években hazánkba jött s anyagi viszonyainkat gondos tanulmányozás tárgyává tett jeles szakember Ditz Henrik, a ki 1867-ben kiadott¹⁴⁾ nagybecsű könyvében „Die ungarische Landwirthschaft“, (mely igazi tárháza figyelemreméltó adatok- és reflexióknak, de fájdalom nem eléggé találkozó méltatásra a praxisban hazánkban) a gyér népességet szintén egyik okául tekinti közgazdasági gyengeségünknek; de egyidejűleg azt is kiemeli, hogy hazai viszonyaink s különösen birtokállapotaink újabb fejlődése idegenekre nézve némi tekintetben megnehezíti a bevándorlást, s hogy valóban sűrű népesség csak akkor fog hazánkban előállni és tartós alapon létesülhetni, hogyha az ország iparilag fejlettebb s intensivebb műveltségű leend.

Ezekhez sorakoznak végül a következő kisebb-nagyobb terjedelmű s a gyarmatosítást, tekintettel hazánkra, szemügyre vevő dolgozatokat közzétett írók, ugymint: Höfken: Deutsche Auswanderung (1850.), Matthäi: Beiträge zur landwirthschaftlichen Organisation Ungarns (1857), Oppenheimer: Die Auswanderung nach Ungarn (1866) s Richter Fauchernek ismeretes „Vierteljahrsschrift für Culturgeschichte und Volkswirthschaft“ című évnegyedes folyóiratában foglalt értekezésével, melyekből több irányban becses tájékozás merithető, habár nem mindeniknél találkozunk viszonyaink kellő tárgyilagosságú méltatásával.

VI.

Ezzel végéhez érve feladatomnak, csak röviden egy az ismertetett eszmemozgalomból levonható eredményt kívánok

¹³⁾ System der Volkswirthschaft. Erster Band. Die Grundlagen der Nationalökonomie.“ Jelesül a 260. §-ban, — s különösen e tárgy körüli tanári előadásában.

¹⁴⁾ Itálásztól magyarra is lefordítva.

constatálni. És ez az: hogy hazai írónk egész sorában 1790-től a legújabb korig határozottan túlsúlyban van azon nézet, hogy telepítés ugyan égető szükség, de e telepítés lényegileg bel-földi, saját erőinkre támaszkodó legyen; s hogy csak két kiválóbb szakférfiú, ugymint Erdélyi a 48-as idők előtt, és Horn E. a 48-as korszakon innen követel betelepítést külföldről, névszerint Németországból. — A második az, hogy a legtöbb felsorolt író a telepítés kérdését előkelőleg mezőgazdasági viszonyainkra való tekintettel tárgyalja, holott a műipariakra való figyelem és szempont is szerfelett fontos, s egyidejűleg méltatandó. — Végül az, hogy lehetlen e kérdés kellő alaposságú megoldása, ha egykorúlag hazai népességi ügyünk egyéb momentumai, a honosítás és beköltözködés, meg a lakosság okszerű módon való szaporodására befolyást gyakorló többi tényezők, erkölcsi, közigazgatási, közgazdasági stb. feladatok és intézkedések is egyidejűleg számba nem vétetnek, s az eljárás egy mind e momentumokat tüzetesen méltató s helyesen combináló rendszerre nem alapittatik.

E kérdéseknek megvitatása nagybecsű kezdeményeit a t. olvasó a jelen füzet egy más értekezésében találja, kiváló tekintettel annak gyakorlati oldalaira is. Az egész feladvány általános tudomány-elméleti szempontból való tárgyalása, figyelemmel annak európai állására, a colonisatio közgazdasági és culturális alapjaira, hatásaira és történetére, végül arra, megvan-e fajunkban igazán az erő és képesség e nehéz alakítási processus sikeres kivitelére: egy további értekezésnek képezheti tárgyát, a melyet más alkalommal kísértendünk meg.

KAUTZ GYULA.

A TELEPÍTÉS ÜGYE MAGYARORSZÁGON.

Hogy Magyarország népességi viszonyai nem felelnek meg minden tekintetben hazánk érdekeinek, rég elismert igazság. Oly régi ez igazságnak még fölismerése is, hogy vele már Szt. István, első királyunk korszakában is találkozunk. A természeti uton nem eléggé szaporodható népesség gyarapítására, leginkább pedig a megkívánt és még kevésbbé gyorsan fejleszthető mindenféle tulajdonok, képzettségek és foglalkozások gyors átültetése végett, mindenba a betelepítéshez folyamodtak elődeink.

Példa erre a vlamand-german rajoknak a XI., XII. és XIII. században a Szepességbe, Eger vidékére és Erdélybe telepítése, a hol ezek későbbi századok folyama alatt erdélyi szászoknak kereszteltettek, s e néven fennállanak viruló telepeiken maiglan. Példa erre legtöbb városunknak, legfőbb iparainknak keletkezése, mely mindkettő, — hála liberális kormányainknak és törvényhozásunknak, vagy talán inkább fájdalom, ezek miatt, — maiglan mutatják, könnyen megőrzött nemzetiségükben idegen eredetöket. Példa végül, ha a menekülőkül betódult szerbek telepedését mellőzzük is, és nagyszabásu tervezetében eddigelé utolsó Mária Terézia, még inkább pedig II. József telepítései hazánk délkeleti részében a mult század utolsó tizedeiben.

Történtek ugyan azóta is telepítések országunkban, de talán a Harucker-féléket Békésben s a szomszéd területeken kivéve, aligba nagyobb mértékben s ritkán is kellő sikerrel. Bármily érdekes volna egyébiránt Magyarország telepítvényeit történelmileg kutatnunk, s ha ennek eszközlését, mint nagyérdékü s részben nagyhasznu tanulmányt, a jövőre fenn is kell tartanunk,

ez uttal az messze vezetne tárgyunktól. Futólagos tanulmányozás után azonban annyit már is mertünk konstatálhatni, hogy átgondolt terv szerinti, szabadelvű alapon és nagyszabású intézkedések mellett eszközölt telepítés mindannyiszor sikerült; míg egyes kisszerű telepítések jó eredményt vagy soha, vagy csak akkor mutattak egyszer-másszor, ha az illető földesurak bőkezűen intézkedtek; de legtöbb esetben meghiúsultak s évtizedekre kihatóan lohasztották a telepítési hajlamot.

Pedig mily üdvös hatásúak voltak e telepítések népességi viszonyainkra nézve, az iránt elég a II. József alatti népszámot tekintenünk, mely, Erdélyt s a Határőrvidéket ide nem számítva, 1787-től 1850-ig vagyis 63 év alatt 7.116,800-ról 10,159,000-re, vagyis 42 százalékkal, s így, daczára a háborús és mozgalmas időknek évenként átlag 0.7%-kal gyarapodott; holott ugyan e területek népessége 1850-től 1870-ig, tehát 20 év alatt, 10.159,000-ről csak 12.598,000-re vagyis összesen 8%-kal, s így évi átlagban csak 0.4%-kal szaporodott. Oly eredménye az a telepítésnek, mely az egyszerű szaporodás mellett a mi viszonyaink között és ismert nagymérvű gyermekhalálozásunk mellett, soha sem lett volna elérhető.

A viszonyok, melyek hajdan a telepítés mellett szóltak, ha csekélyebb mértékben ugyan, de ma is fennállanak.

Ninesenek ugyan többé mértföldekre terjedő gazdátlan pusztáink; miveletlenül se hever többé sok százezer hold földünk, — sőt talán kelleténél is több van már eke alá fogva; — de marad még elég, mely vissza volna hódítandó a mivelésnek; és a munkáshiány a gazdaságban még mind érezhető. A munkáskezekben szűkölködést egyre panaszolja az ipar, s ha nagyobb terjedelmű vasuti vagy csatornázási munka foly: idegen földről szerződttetünk ideiglen drága munkásokat. Az érezhető munkáshiány annyira megy, hogy legértelmesebb gazdáink közül is sokan ellenzik az ipar meghonosítására célzó törekvéseket, attól való félelmökben, hogy dolog idején még jobban meg fognak szorulni munkások tekintetében. Bizonyos körökben pedig axiómává lett a nézet, hogy Magyarország nincs is hivatva iparos állammá lenni, mert hiányzik a hozzávaló népesség.

Ez általánosan érzett baj mellett meg az történik, hogy szegényebb kárpáti népünk, mely hajdan lerajzott az alföldre

kaszállásra, aratásra, cséplésre, ma idegen földre: Galieziába szegődik hasonló munkákra. Derék székely népünk évenként ezrivel száll ki Oláhországba — ha mindjárt csak ideiglen, mégis úgy, hogy java része örökre ott ragad; míg könyöradományokat gyűjtünk a Moldvába szorult istentől elhagyatott csángó magyarok sorsán enyhítendők.

Mind megannyi tény, mely rendezett, haladni készülő államban nem mondható egészségesnek, mely a mi viszonyaink között épen meg nem tűrhető; de mely egyszersmind utmutatóul szolgál, hogyan és miként változtassunk rajtuk.

E viszonyokat sem a földmives, sem az iparos többé-kevésbbé részrehajló érdekei szerint, hanem a nemzetgazda magasabb szempontjából kell tekintenünk. Itt pedig azonnal constatálhatjuk, hogy azon gazdák aggodalmaival szemben, kik meghonosítandó ipar esetén attól tartanak, hogy a nekik is szűken kijutó munkaerő még inkább meg talál fogyni, ma már óriási többségben terjedt el ország-szerte azon nézet, hogy ipar, számosabb és fejlettebb ipar nélkül Magyarország fenn nem állhat.

Mily másokká alakulnak oly ország viszonyai, melyben fejlett ipar honol, azt itt fölöslegesnek látom taglalni. Tény az, hogy pusztán mezőgazdasági termelésünkkel nem bírjuk többé kiállani a kedvezőbben situált külállamok versenyét, és tény, hogy makranczos, a végletek felé hajló éghajlatunk egyenletes termelést nem engedvén, minduntalan válságokba sodor, melyeket más termelési ágak fokozottabb igénybevétele nélkül mind nehezebben vagyunk képesek kiheverni.

Nehezebben azért, mert fejlettebbek vagyunk; mert nem többé gyér népünk bővebb vagy szűkebb élelmezése függ csupán a terméstől, hanem ezen alapul összes kereskedelmünk, mely szintén pang és ezeket sodor vesztésekbe, mihelyt hiányzik üzleti tárgya, és mindenha csak pillanatnyi, lökésszerű emelkedést és zuhanó hanyatlást fog mutatni, mert egyenletesen nem fejlődhetik, míg létalapja vagy megölője a napsugár meg a fagy.

Némileg ellensúlyozhatnók ugyan mostoha klimánk kicsapongásait vízrendszerünk okszerűbb rendezése és fölhasználása által. De ez oly óriási befektetéseket igényel, melyeket ez idő szerint kevésbbé bírnak meg, mint megbírhajtuk azon áldozatokat, melyek népességünk szaporítására szükségesek.

Fokozhatná termelésünket az annyit ajánlott intenzívebb gazdálkodás is; de a ki tudja, miből áll ez: okvetlenül egyet fog érteni velünk abban, hogy ezt is csak mindenkor rendelkezésre álló számosabb munkáskéz mellett üzhetni. S így a mezőgazdaság szempontjából is oda jutottunk, hogy közgazdasági viszonyaink fejlődésképeése hasonlóképen számosabb és kedvezőbben elosztott népességtől függ.

Ha ezen meggyőződésig eljutottunk, nem lehet többé kétséges előttünk, hogy népességünk szaporításáról gondoskodni egyik legelső s legégetőbb államgazdasági szükség. Kérdés csak az, hogyan és mikép eszközöljük ezt?

A nép természetes szaporodása, mely a születéseknek a halálozások feletti többletéből ered, alig vehető évenként s átlag egy százalékra. Nálunk az utolsó eddig összehasonlított 10 év alatt vagyis 1864-től 1873-ig (igaz, hogy két kolera- s egy háború-év esik ez évtizedbe) mindössze 3 és fél % volt, mely szerint egy évre alig egy harmad százalék (0.35) szaporodás esnék. Ilykép haladva, — pedig alig esik meg egy évtized nagyobb csapás nélkül — talán két század is betelik, míg lakosságunk megkétszereződik!

Gyorsabban óhajtván tehát népünket szaporítani, csakis a telepítéshez nyulhatunk, mint gyakorolja azt csodálatos eredménnyel az új világ: Éjszak- és Dél-Amerika, meg Ausztrália, s mint gyakorolták azt elődeink is.

Nem első nyulnánk tehát ez eszközhöz, csakhogy talán valamikép másként alkalmaznók; mert szerintem Magyarország állami és közgazdasági érdekeinek szem előtt tartásával a betelepítést, visszatelepítést és áttelepítést kellene egyaránt keresztül vinnünk.

Mielőtt a telepítés e három nemére külön kitérnénk, egy szempontot kell említenem, mely Magyarország telepítésciről mindenkor tekinteten kívül maradt, s ez a nemzeti.

Bátran állíthatni, hogy nemzeti telepítés Magyarországon soha nem történt. Nem azon értelemben veszem ezt, hogy saját nemzetünkbeliek telepítették volna az országba, minők akkoriban nem is léteztek, mert például a kúnok letelepedését inkább a népvándorlás egyik utolsó lüktetésének kell tekintenünk, semmint modern értelemben vett telepítésnek. Hasonló-

kép hiányzott e szempont első királyunk telepítései alkalmával, a mikor ugyanis a régi Dáciában és Moesiában oly vegyülete létezett a különböző törzseknek, s oly csodálatos folyama a különböző fajok egymásba olvadásának, felszívásának és kilökésének, hogy a nemzetiségi kérdésnek — mint azt ma értjük — még csak fogalma sem keletkezhetett.

Az akkori és még sokkal későbbi betelepítésnek jelleme a beédesgetés volt egy néphiányban szenvedő államba. Az édesgetés eszközi privilegiumok voltak, melyek a legújabb időkig fenmaradtak, s a mint egyrészt kiválóan könnyűvé tették a bevándorlókra nézve az anyagi gyarapodást és terjedést, így lettek később, a nemzetiségi eszme modern értelmezése után kútforásai számos belviszálynak, melyeknek maradványaival még napjainkban is meg kellett tényleg küzdenünk, míg összes nemzetiségi bajaink nagyrésze a multban ez irányban követett eljárásunkból magyarázható.

Nemcsak az erdélyi szászok akarták a hajdankorban nyert kiváltságaikat még a polgárai összegének egyenlő szabadságot biztosító más jogállamban is fentartatni. Ilyenekre hivatkoztak az irgalomból bebocsátott déli menekültek; ilyeneket élveztek városaink legtöbbszei, hol csak is a nagyobb miveltségből folyt felvilágosodottság s az izoláltabb állapot nem formulázott special követeléseket még 1848 után is.

Indokolhatatlan szabadelvűség vagy oktalan indolentia, mindenesetre pedig menthetlen rövidlátóság meggátolt minden törekvést, hogy magunkba olvaszzuk a századokig köztünk lakó indigenákat, minek ma az az eredménye, hogy mikor Horvát-Szlavonország nélkül 12 millióból álló kompakt magyar nemzet lehetnénk, alig képezzük csak az anyaországban is az absolut többséget, bár relative bármely népfajt sok millióval túlszárnyalunk.

Nem volt végül a nemzeti szempont irányadó, de még csak tekintetbe is véve a II. József-féle eddigelé utolsó nagyobbserű betelepítést. Sőt tekintve ez uralkodónak más téren kifejtett germanizátori törekvéseit, azt minden magasztos intentiók s utólag üdvös eredmények mellett is, inkább nemzetellenes telepítésnek lehetne mondanunk, mert csupa németek telepít-

tetvén, az akkor uralkodott németesítési törekvések ez által is tápot s erősödést nyertek.

De ha utolsó volt is a II. József-féle telepítés, nem volt utolsó a kísérlet egy, még nagyobb szerű, elannyira német szellemben vezetendő telepítésre, hogy az egész ügynek Bécsben való központosítása és cs. kir. biztos által vezetése terveztetett az 50 es évek elején.

Az akkori kormány ez irányú nézetei a leghumanusabbak valának ugyan, egyik indokolásban azonban kimondatott, hogy „ez (t. i. a telepítés) által egyszersmind az anyagi érdekek benső összeköttetése, mely a kölcsönös szükségleten alapul, a politikai egység legerősebb kötelékévé fog válni.”

Jól ítéltek meg tehát annak idején Bécsben a telepítéssel kapcsolatos magasabb érdekeket. Ezeket óhajtanám én is szemmel tartatni, de a magyar állam, a magyar nemzetiség érdekében. S noha a telepítés egész ügyét nem a kormány által kívánnám kezeltetni, mégis csak a magyar állam és kormány felügyelete, ellenőrzése, sőt felelőssége alatt óhajtanám és hiszem lehetőnek keresztülvitelét.

Ily, a kormány aegise alatt érvényesülhető magasabb nemzeti szempont lebegvén előttem, első sorban óhajtom a visszatelepítést, második sorban és helyesebb népességi eloszlás végett kívánnám az áttelepítést, s csak harmadik sorban, számszaporítás és egyes szakképességek megszerezhetése végett, látnám czélszerűnek a betelepítést eszköz-lendőnek.

Visszatelepítés alatt értem a Moldvaországban létező magyar telepek s az Oláhországban részben megtelepedett, részben vándorló és csatangoló, nagyrészt elcsenevésző hazafiaknak visszahívását és állandó letelepítését.

Ha Széchenyi emphasissal felkiálthatott, hogy még az apagyilkosnak is bünbocsánatot kellene engednünk, nem akarván nemzetünk egy tagját sem elveszni engedni; csekélyebb emphasissal ugyan, de hasonló mély érzéssel s helyzetünk szintoly komoly megfigyelésével mondhatjuk, hogy egy emberünket sem engedhetjük át az idegennek. Honfitársainkra szükség van benn az országban, elég tág az, adhat is még fiai mindegyikének kenyeret, csak dolgozzék az.

Magyarország oly izoláltan áll, nemzetisége tekintetében, Europa többi országai között, hogy itt a tömörülés, az erők összegyűjtése s összevonása első sorban szükséges. A nagylakosságú Németország átlag sűrű s itt-ott túltömött népessége engedhet veleszületett kalandozási hajlamának. Fiai bebarangolhatják a világ összes ismert országait, s ha néhány ezere itt-ott meg is ragad örökre, sőt ivadékában át is olvad az idegen nemzetiségbe, Németország megengedheti magának e luxust. Magyarország nem.

Sokkal kevesebben vagyunk, semhogy a szétforgácsolás bárkinek hasznára válnék. Mit tengődjenek éppen munkásabb egyéneink Oláhországban? Kinek vannak hasznára a moldvai telepek? Bécsnek 40—50,000 magyarja közül hány élhetne meg itthon sokkal jobban, főleg mióta az iparviszonyok ott is annyira megcsilányultak, itt még némi segély is kínálkoznék számukra a hazatéréskor!

De még külföldi műhelyekben is akárhány magyart találunk, még pedig a legderekabb munkások sorában. Ám biztosítsuk nekik a hasonló megélhetést itthon s legnagyobb részök haza fog térni; itt meg szerzett tapasztalataiknak hasznát vesszük s épúgy részesíthetjük előnyös helyzetben, mint azt akarjuk tenni a be-beédesgetett szakképzett jövevényekkel.

Ne mondja senki, hogy az emberi és egyéni szabadságnak korlátozása rejlenék ez eljárásban. Nem, mert senkit erőszakkal haza nem hozhatunk; noha, például, a katonakötelezettek hazaparancsolásában, a nagynépű Németország is sokkal kevésbbé enyhén jár el honfiai iránt, mint mi csekélyebb számú népünk hason állású tagjaival. De az se riaszson el senkit, mert szokatlan az eljárás. Ha van létjoga a minduntalan felmerült „külön viszonyok“ fogalmának, úgy itt van az. Magyarország helyzete Európában oly lényegesen elütő minden egyéb államtól, hogy méltán külön eljárást igényelnek érdekei. Bár minden téren saját érdekeink szellemében s ne rosztól értett vagy nem helyesen alkalmazható idegen chablon-ok szerint jártunk volna el közéletünk és közgazdaságunk rendezésében, ma sok aggodalom el volna háritva, sok sóhaj megszűnnék és a keserű bűnkódás sokaknak lelkiismeretét nem látogatná.

Nem hiába időztem oly hosszadalmasan a kérdés ezen pontjánál; mert az összes telepítési kérdésben, nemzeti szempontból, melyet egy pillanatra sem szeretnék szem elől tévesztetni, ezt tartom legfontosabbnak. Gondoljuk meg csak az egyet, hogy körülbelül 100,000 különféle foglalkozásu, nemű és képességű honpolgárról van szó, kinek szellemi vagy testi munkája idegennek hajt hasznot, míg szülőhazája a legbecsesebb tőkében, embererőben szűkölködik.

Alig kevésbé fontos, sőt mezőgazdasági és ipari szempontból talán még égetőbb érdekű az áttelepítés kérdése. Itt mindenki a sokat szellőztetett, de megoldásnak mindekkoráig sem indult székely kérdésre fog gondolni. Nem tagadom, előttem is ez lebeg; de nem egyedül ez.

Van hazánknak számos megyéje, melynek termőföldje nem tartja el a rajta élő népességet. Ipar sem járul kellő mennyiségben a mezőgazdasági hiány pótlására s így az eredmény rossz élelmezés, táphiányból származó betegségek s ezek folytán pusztulása a népességnek a nélkül, hogy a megmaradt, de testi és vagyoni erőben megfogyatkozott népesség jobban élne. Viszont van számos megye, melyekben a meglevő föld, munkáskezek hiánya miatt kellően ki nem használható; míg vannak egyes, még pedig számos helyei az országnak, hol a már megtelepedett, vagy legalább kísérletből megindított ipar nem tud prosperálni, mert szert nem tehet állandó s biztos munkaerőre, nem is szólva azon még számosabb helyről, melyen az iparnak legkülönbözőbb ágai meg volnának honosíthatók, ha ismét, a pénztőkénél is nehezebben előteremthető másik nélkülözhetetlen tényező, a munkaerő nem hiányoznék.

E bajokon segíteni volna hivatva az áttelepítés.

De hogy vakon ne tapagatózzunk ismét, mint életbevágó számos hazai intézmény létrehozásában tettük, fájdalom akárhányszor, egy kis statistikához kell folyamodnunk, vagyis a viszonylagos népességnek más faját kell kutatnunk.

Eddig a megyénként létező népességet elosztottuk a területtel s megkaptuk az egy □ mértföldre eső, vagyis viszonylagos népességet. Nagyjából eszközzendő összehasonlításokra ez eljárás kielégítő is, helyessége ellen meg nem lehet

szó, mert a népesség e viszonyát az egész világon is így számítják.

De ha tekintetbe vesszük, hogy az ekként számított területben bennfoglaltatik a tényleg terméketlen terület, melyen sem ember, sem állat meg nem él; hogy ugyanígy szerepel az erdő, mely területéhez aránylag csak igen kevés embernek biztosít el-tartást, ha ugyan nagy ipar nem járul hozzá; hogy a legelő, mely nálunk legnagyobbbrészt kopár és terméketlen, ismét igen nagy terjedelemben tart el csak jól-rosszul néhány állatot; — ha mindezt elgondoljuk: világos lesz előttünk, hogy a tényleges népsűrűsége az ekként számított viszony nem engedhet követ-keztetnünk.

Ez állítás helyességét bizonyítja is az eredmény, mely szerint az egyes megyék viszonylagos népessége 1000 és 5000 közt váltakozik, míg a magyar anyaország ebbeli száma közel 3000, Erdélyé 2200. De a 2—3000-nyi sűrűségű megyék közt ott találunk felvidéki és alföldi, dunántúli és erdélyi megyéket egyaránt. Már pedig tudvalevő, hogy Árvában csak nehezebben él meg négyszögmér földenkint 2300 ember, mint Hevesben például 2900, vagy Turóczban 2238, mint Mosonyban 2234 stb.

Ezért — s itt félreértések kikerülése végett kiemelem, hogy csak is mezőgazdasági tekintetben tettem — oly számítását kíséreltem meg a területnek, melyben a népesség csak is az élelmező, hogy úgy mondjam a népeltartó területhez van viszonyítva. E területbe van foglalva a szántóföld, a rét, mert vele együtt jár, a kert, és szőlő, mely ha nem is terményével, legalább a ráfordított munkával eltart sok népet. Legelő, erdő, nádas és terméketlen, kimaradt a számításból. Nem állítom, hogy ez volna a legtökéletesebb kivetés, tekintve főleg, hogy a régi katasteri adatokat kellett használni. Pedig mindenki tudja, mennyi företett föl a régebben legelőül kimutatott területből alsó megyéinkben az utóbbi évtizedek alatt. Némileg korrek-tivumul volna ugyan tekinthető a rét beszámítása, ámbár bizonyos, hogy megfelelően helyes adatokkal e téren csakis a folyamatban levő katasteri rectificatiók után fogunk számolhatni.

Némi illusztráló példával azonban már is felemlíthető, hogy Liptó megye, mely a közönséges, viszonylagos népességnél 2000 lelket számlál mért földenkint, az új számítás szerint

6500-ig emelkedik; Nyitra most 3600-at, az új számítás szerint 7000 lelket mutat; Trencsénnél úgy áll a viszony, mint 3000:8000; Arad mint 2900:6500; Ung 2400:6500; Szörény előbb alig 1000 most 8000 stb.; míg Temes például 3400-ról csak 4500-ra, Torontál 3400-ról csak 4000-re, Békés 3500-ról 5500-ra, Csánád 3300-ról épen csak 4000-re emelkednék. Szóval minél termékenyebb a megye s minél több szabad földdel rendelkezik az, annál kevésbé változik a viszonylagos népesség száma, holott a szegényebb megyékben az élelmező terület egy-egy □ mértföldjén 7—8000 lélek, sőt még azon felül is esik, mit természetesen jól eltartani nem képes.

Harmadik sorban következnek végül a betelepítés.

Noha meg vagyok győződve, hogy népességünk nagyobb-mérvű szaporítása érdekében okvetlenül ez expedienshez is fog kelleni nyulnunk: a telepítés ezen neve az, mely ha nem is fog legtöbb nehézséggel járni, de mindenesetre legóvatosabban eszközözlendő.

A nemzeti szempont ugyanis itt nem oldódik meg önmagától, mint a vissza- meg áttelepítésnél. Ámde szem elől ép oly kevésbé téveszthető, mint bármelyikénél a két előbbinek; sőt öntudatos érvényesítése épen itt lép előtérbe.

Legelőször tekintetbe veendő itt ugyanis, hogy miféle nemzetből szerzendők a telepítvényesek? Pedig ha körültekintünk Europa országaiban, — ha ugyanis Ázsiához nem akarunk fordulni, s az Amerikára nézve oly becses s ott oly könnyen szerezhető chinai fajra nem reflektálunk — azonnal világos lesz előttünk, hogy más, mint a német nemzethez nem igen fordulhatunk. Csupán Németországban találjuk a sűrű népességen kívül azt a kosmopolitikus szellemet, azt a vándorvágyat s azt az expatriáló könnyűséget, melyre szükségünk van. Fölhozhatnák ugyan erre, hogy az idők változtak; hogy az ezer darabra tépett, partikularistikus német, mely a múlt századokban még e század közepéig oly könnyen szolgáltatta előbb a zsoldosokat Europa bármely hadseregébe, utóbb az Atlanton túli országok népesítéséhez; az a német, mely szégyelte nemzetiségét s beolvadt bármely alatta álló néptörzsbe, az a faj ma már nem létezik. Az egyesült állammá lett Németország polgára ma büszkévé

lett, megy ugyan még csapatostól, otthoni meg nem élhetés miatt tengerentúli országokba; de azon öntudattal megy, hogy ott előőrsképen veti meg lábát, hogy hazája számára hódít s letelepedése helyeit csak etappe-nak tekinti, melyen ő a hivatás-szerű „deutscher Culturträger“.

Vajjon gyengébb nemzet létünkre önként szolgáltassunk-e hazánkkal számos ily telep által országutat Németország hatalmának a fekete tengerig való kiterjesztésére? ez legalább is nagyon meggondolandó.

Enyhíti azonban az ügy félelmes voltát azon körülmény, hogy Németországban sem oly általános a megalégedettség, mint mi azt itt, messzebből látva vélünk. Számosan vannak, kiket volt szűkebb hazájuk lenyugózése vérig sért, kik inkább hazát cserélnék, semhogy a porosz katona-állam örökké reglementírozott polgárai legyenek. Ezért emelkedett az utolsó évtizedben eddigelé nem ismert magasságra a kivándorlás, s ezért remélhetjük mi is, hogy a mennyi belőle hazánkba kell, azt könnyen s talán veszély nélkül is ide terelhetjük.

Az az egy mindenesetre világosnak látszik előttem, hogy itt kell előtérbe lépni a több izben emlegetett nemzeti szempontnak. Még pedig olykép kell annak történni, hogy a jövevénynek érintetlen maradjon ugyan nyelve és nemzetisége; de hogy szakadjon is meg régi államköteléke. A ki hozzánk telepítési szándékkal jön, jóhiszeműleg magyar állampolgárrá kívánjon lenni, s tegye le az állampogári esküt is. Politikai szabadság tekintetében, legyen bár akármely német állam szülöttje, nem fog veszíteni; a mi pedig gazdasági jólétét illeti, tekintve a kivándorlók anyagi helyzetét, otthonjánál mindenesetre jobbat kap, a jövő tökéletesítése pedig saját kezében lesz.

De ivadékatól már megkövetelhetjük, hogy a mely országnak kenyerét eszi, annak állami nyelvét is birja. Erre hatni az alkotandó intézményeknek, mindenek fölött pedig az iskolának lesz hivatása. Ez irányban okszerűen cselekedni egyébiránt nem csak az új jövevények, hanem mindazok iránt is kötelező feladata az államnak, kik a magyar korona területén laknak.

Azt az egyet semmikép sem szabad megengednünk, hogy holmi tervszerű, honfoglaló telepítést létesítsen a német. Erre céloztak Ausztriában az 50-es évek alatt; ezt ellensúlyozni

egyik legfőbb feladata államunknak, nemzetünknek. Inkább egy idegen telepedőt se lăsson az ország, semhogy telepedés ezime alatt Németország előőrséül toluljanak az ott meg nem élhetők hazánkba.

Ne folytassuk egyébiránt az e téren teendőknek részletezését; hanem maradjunk a tárgynál s folytassuk körületekintésünket behívandó telepítvényesek után.

A szláv elemet szaporítani Magyarországon aligha lehetne érdekünkben. Tekintve azonban kelet-déli szomszédunk desolált állami viszonyait, vegyes néptörzsei között aligha nem találunk olyanokat, melyek szívesen cserélnék fel gyakran vesélyeztetett tűzhelyeiket nyugalmasb teleppel, s a kiknek acquirálása nem volna közgazdasági vagy politikai viszonyainkra nézve sem káros.

Ilyenekül volnának kiszemelhetők, nyugodt és szelid jellemőknél, példás munkásságuknál és kertmívelési kitűnő képzettségőknél fogva a bolgárok. A többi szláv fajokhoz távoli rokonságuk még politikailag is előnyössé tenné letelepedésüket. Ugyanez érv állana az örményekre nézve is, kik viszont élénk üzéri hajlamuknál és képességőknél fogva igen tüdősen ellensúlyoznak egy kereskedésben már kiváltságossá vált elemet, míg könnyű beolvadásuk a magyarba egészséges vérkeveréket idézne elő saját fajunkban.

Itt is egyébiránt csak jelezni akartam a betelepítendők nemzetiségi minőségét; kik és hogyan volnának telepítendők: az a kivitel részleteihez tartozik.

Nem a telepítés levén fő- vagy öncél, hanem csak egyik eszköze azon magasztos célnak, mely népességünk szaporításában s általa az egyéneknek, összességükben pedig az államnak jobblétre való törekvésében rejlik — nem maradhat említés nélkül még egy eszme, mely nem függ ugyan össze a telepítéssel, de véghetetlen fontosságu népesedési tekintetben. És ez népanyagunk gondosabb megkimélése és célszerűbb kihasználása.

Amabban nem csak elsőrendű emberségi kötelességet teljesítünk, hanem megbecsülhetetlen és legegészségesebb számszaporitást is nyerünk általa. Ezzel pedig számtalan elfecsérelt munkanapnak, közgazdaságunk érdekében való felhasználása

által, a számbeli hiányt pótoljuk s a mezőgazdaságnál most gyakran félévig heverő egyének az ipar segédelmével egész éven át való foglalkoztatása által úgyszólván két egyént nyernünk egy helyett.

Először is a népanyag gondosabb megkimélését illetőleg kijelenthetem, hogy ez a tényleg született, de gondatlan, gyakran bűnös kezelés folytán elpusztuló gyermekek életbentartását illeti. Ha elgondoljuk, hogy Magyarország-Erdélyben (Horvát-Szlavonország nélkül) átlag 552,000 gyermek születik évenként, kiknek alig fele vagyis 226,000 éli túl az 5-ik évet, úgy hiszem, eléggé világos, hogy itt nem egy-két egyén nyomorával szemfényvesztő humanitási szédelésről, hanem oly tényről van szó, mely tömegességénél fogva az egész haza lakosságát volna hivatva apathiájából fölrázni. Ha megfelelő és szigorúan végrehajtott közegészségügyi intézkedésekkel és következtökben gondos ápolás, okszerű kezelés és megfelelő táplálkozás által e vészes százalékot csak felére volnánk képesek leszorítani, több mint 100,000 embert nyernénk meg évenként az országnak. Százezer ember, saját nevelésünkbeli honfi ez, ki rövid néhány év alatt megosztaná szülőivel a munkaterhet, melyre ma kezek nem akadnak! És ez még nem minden. Az általános halálozást is bátran lehetne még lejjebb szorítani, s a helyett, hogy mint az utolsó évtized átlaga szerint, most minden 26-ik előre esik egy halálozás, eshetnék — mint jobb helyzetű külországokban — csak minden 34, 36, sőt 40 előre is egy ily eset.

Az új közegészségügyi törvény, reméljük, sokat fog lendíteni e tekintetben, csak végre is legyen kiméretlen szigorral hajtva, s ne maradjon, mint sok más igen üdvös törvényünk, írott malaszttnak.

Egyen azonban e törvény sem fog igen lendíteni, s ez a törvénytelen születtek sorsa, illetőleg kevés kivétellel, kora elhalálozásuk. Nem óriási ez összeg, mindössze 7—8%-ára rug az összes születéseknek és kedvezőbb sok miveltebb állam hasonló viszonyainál. Számban azonban még mindig megközelíti, gyakran meg is haladja évenként a 40,000-et. Oly 40,000 lény ez, mi, ha föl tudnók nevelni, közvetlenül a magyar fajt szaporítanók velök, bárki lett légyen szülőjük. S

itt újra egy felállított theoria vak utánimádásának vagyunk rabjai. Mert némely nemzetgazda — többnyire német — nem helyesli a lelenczházak intézményét, mi sem állitunk ilyeneket. Inkább hagyjuk elveszni évről évre e drága népanyagot — mert hiszen mi bőviben vagyunk, s nem gondoljuk meg, hogy állami lelenczházak vagy hasonló intézmények felállításával ugyanannyi honpolgárt nevel magának a magyar állam. Oly honpolgárt, kivel hosszabb időn át rendelkezhetik, kiket szükséglete szerint neveltethet s ott alkalmazhat, vagy telepíthet, hol a népességnek hiányát tapasztalja.

Ugyan így volnának kezelendők a börtönök és fegyházak büntetését kiállott rabok, kik ott taníttatván, ha a társadalom gondjukat viselné, csak újra szaporítanák egészséges — mert tisztult — elemmel népességünk gyér sorait.

Az említett másik körülmény, vagyis a meglevő erő jobb kihasználása voltaképen az ipar s nevezetesen a háziipar terére tartozik. Itt csak annyiban volt szükséges megemlékeznünk róla, a mennyiben a telepítés rendezésénél, ha ez ipari szempontból is történik, okvetlenül szóba kerül. Említendő volt továbbá azért is, mert alkalmat nyújt újra érintenem a már megpendített eszmét, a mezőgazdaság extensív és intensív műveléséről.

Itt ugyanis azon nézetben vagyok, hogy az intensív gazdálkodást még sokáig s még a népszám szaporodása esetén is csak nagyon korlátozott téreken fogjuk üzhetni. A magyar mezőgazdaság nem csak földterületi jelleme, hanem összevetve a külföldi országok gazdaságának alakulásával, a tengerentúli országok gabonatermelési versenyével stb. egyelőre még extensivitásra van utalva. Extensivitásra oly módon, hogy a holdszám és munkáskezek száma közötti arány ez utóbbiaknak ne szaporítását, hanem megtakarítását célozza és eredményezze. Ez pedig el lesz érve, ha a már is alig fizető gabonatermeléstől a jövőben egyedül jövedelmező állattenyésztésre megyünk át oly módon, mint azt például Anglia egy részének mezőgazdaságánál tapasztaljuk. Erre pedig ugyanazon művelt államok példája int, melyeknek intensív gazdálkodását elannyira megszoktuk csodálni. Ha ugyanis a szántóföldek, rétek és legelők területét összevetjük a mezőgazdasággal foglalkozó népességgel, azt találjuk, hogy:

Franciaországban . . . 6·4

Angliában 6·3

Németországban épen. . 9·1 hektár esik a

lakosság emez osztályára fejenként, holott Magyarországon ugyan ily összevetésnél a mezőgazdasággal foglalkozó népesség egy-egy fejére csak 4 hektár esik.

Ebből is látni való, mily ember- s időpazarlást viszünk véghez, még az ez idő szerint legkiválóbb iparágunknál a mezőgazdaságnál, hol ugyanis rozabb művelés mellett a például felhozott államok átlagának alig felét műveli nálunk egy-egy ember, vagyis okszerű kezelés és helyes eljárás mellett a mezőgazdasággal foglalkozó népességből is aránylag tetemes számot kimélhetnénk meg más kereseti források számára.

Lehet ugyan, hogy az új katasteri rectificatio folytán kiűntetendő szántóföld s a népességnek foglalkozása szerinti szigorúbb különválasztása e viszonzyszámot is meg fogja némileg javítani; de nagyban és egészben alig ha fog ez változni.

Ha pedig elgondoljuk, hogy gazdaközönségünk — főleg a szabad munkásokat s csak részben a cselédséget értve — az év alig egy harmadán át van munkával ellátva, hogy számos házi iparág igen előnyösen volna e heverő munkakezek által üzhető, okvetlenül oly sebhelyét tapintottuk meg ezzel társadalmi viszonyainknak, melyen mielőbb gyógykezelőleg enyhíteni egyik legégetőbb feladata az arra hivatott tényezőknek.

Vajjon az oly humanistikus egyletek és társulatok, mint újabban a hazai ipart előmozdító társulat „Házi ipar“ czimű lapjával, lesz-e hivatva e téren behatóan működni, egyelőre nem akarom kutatni. Elöttem úgy rémlik, hogy indolens népünk-nél ennél hathatós faktorokra lesz szükség. Itt — mint később a telepítés végrehajtásánál ki fogom fejteni — azon nézetben vagyok, hogy az anyagi érdekeket kell a nemzetgazdasági szükséggel összhangba hozni, célravezetőt és sikerest csak ez uton fogunk elérni.

Némileg már hangsúlyoztam az ipar meghonosítása és fejlesztése, meg a mezőgazdaság emelése s általában az adóképeség és nemzeti jóllét fokozása szempontjából eszközzendő külön-külön telepítést.

Ezúttal se akarom ezt bővebben fejtegetni, mert ha körvonalazom a telepítést, miként véljem foganatositandónak, erre amúgy is ki fog kelleni térnem.

Lássunk tehát az utóbbihoz.

A telepítés ügyét törvény által kellene nagy vonásaiban megállapítani, s így a kormány által készitendő tervhez, a mennyiben állami vagy közalapítványi birtokok is bevonatnának, sőt a nagyobb szabású telepítésnek ép ezeken kellene folynia, törvényhozási sanctio is volna szükséges.

A törvénynek egyébiránt csak nagyon általánosnak és rövidnek, inkább csak biztosítékot nyújtónak kellene lenni, hogy a telepítés legkülönbözőbb alakjai is helyet találjanak benne és nevezetesen a magánosok tevékenysége s a telepítésnek specialis viszonyaikhoz való módosítása legkevésbé se akadályoztassék. Némi törvényes intézkedés amúgy is meg van téve az 1868. XXV. t.-cikkben, mely új telepítvények esetén 6, illetőleg 3 évre adómentességet biztosít. Sőt az új telepítvényesek javára lehetne per analogiam alkalmazni az 1873. XXII. t.-cikket is, mely a régi telepítvényesek ügyeit rendezi. A kontraktualisták iránt ugyan nem lett törvénytényé az annak idején beadott javaslat; de erélyes föllépés e téren is segitene jobb viszonyokhoz.

Kedvezményül volna végre megadható, hogy a betelepülő élő családtagok katonamentesek legyenek, — mert nagy részük ezért hajol kivándorlásra; de az itt született ivadéokra nézve a törvény többé semmi különbséget ne tegyen.

Eléje nem vágván magánosok tetszés szerinti intézkedésének, az állami és közalapítványi birtokokra nézve elvül volna kimondandó, hogy házhelyek és beltelkek egyes esetekben igen, de mivelhető földek sehogy se volnának ingyen adományozhatók. A szerződés akár egyszermindenkorra való vétel, akár örökbér, vagy bizonyos évszámra szóló bér, vagy évi annuitások melletti lefizetésre volna kötendő, mindenképen azonban fel kellene hagyni az illetőknek a lehetőséget, hogy bármi alakon kötötték legyen azt, az örökváltság útján tényleges tulajdonul is megszerezhessék betelepített földeiket.

Mindenképen egész községek vagy azokká válható telepek kihalása czéloztassék első sorban, mely esetben figyelem volna

fordítandó arra, hogy hasonló nemzetiségű és vallásu telepítvényesek foglalják el a kiszabott telkeket. Templom- s iskolaépítésre, valamint lelkész és tanító tartására nézve a lehető legnagyobb előnyökben volnának részesítendők.

Ahol nagyobb területen több, bár kisebb község volna telepíthető, a nemzetiségeknek inkább tarkázására kellene gondot fordítani. Ez egyrészt egészséges vérvegyüléket biztosítana a jövőre, másrészt a különböző nemzetiségeknek az uralkodó nemzettestbe való beolvadását is megkönnyítené a jövőre nézve. Sőt itt kíván a Németország részéről tervezett s a német elem világhódító aspirációit ápolgató telepítés legfőbb figyelmet. Semmikép se volna ugyanis megengedhető, hogy az egyes — mondjuk német — telepítvényi községek még maguk közt is némi szövetkezetet (Gau-Verband) létesítsenek. Ilyennek szabad jogállamban, törvényes községi szervezetnél, nem csak létjoga nincs; de abban, hogy Magyarországot szaporítsuk lakosokkal s ne Németországnak csináljunk hódító telepeket, épen ez akadályozna leginkább.

Czélszerűbb ugyan, ha valamit bíró egyének vándorolnak be örökös megtelepedés végett az országba; de a vagyontalanság ne legyen kizáró akadály; mert hitel útján eszközölt okszerű befektetések a jövőben annál inkább megtérülnek. A vagyonság kikötése különben is csak a betelepítésnél volna alkalmazható, mely esetben azonban a teljesedést ép annyira nehezítené is. Az át- és visszatelepítésnél, mely — mint láttuk — még inkább fekszik az ország érdekében, ez elv úgy sem alkalmazható, sőt itt a legkülönbözőbb nemű előlegeknek bő forrás nyújtása van indokolva, hogy inkább minőség és szám, mint vagyon tekintetében nyerjünk az első lépésnél. A magánvagyon-szerzés s általa az ország vagyonának szaporítása épen a telepítvényeseknek jövőbeli hivatásuk és feladatuk.

Az állam által nyújtandó segély nem csak pénzelőlegben, hanem építő-anyag, felszerelési tárgy, haszonállat és munka alakjában is adható. A telep fölmérésének, felosztásának és kihasításának költségei mindenkor az államot vagy földbirtokot illették.

Mekkorák legyenek a kihasítandó bel- vagy művelés alá adandó kültelkek; hány évre köttessék bér esetében a szerző-

dés; mily föltételek alatt engedélyeztessék örökbér; mekkora annuitások szabassanak meg örökváltság esetén stb.; mindezen részletek, melyekről itt nem szólhatni, hol csak is az elvek megállapítása jöhet szóba, minden további a terv végrehajtásához tartozván.

Már a felsoroltakból is láthatni, hogy nem csak az állam-birtokoknak, hanem magánosokénak betelepítéséről is van szó. Hogy ez utóbbiak iránt nyilatkozni nem lehet, míg az érdekeltek kívánalmai e tekintetben tudva nincsenek, világos. Arra, hogy hol és mekkora telepítés szükséges, egyelőre nagyobb-szabású vagy költséges tanulmányok nem teendők. Az állami és közalapítványi birtokok állapotát ismeri a kormány; az áttelepítésre alkalmas, népet szolgáltató s népességet igénylő megyéket, a feljebb közlött példák szerint is megismerhetjük; ha pedig a katasteri rectificatio alkalmával, a járásleírások úgy, a mint a törvény alapján a rendeletek megszabják, elkészültek, tökéletesen elég az anyag, mely fölött rendelkezni fogunk, hogy a telepítésnek helyessége vagy helytelensége, mekkorasága és terjedelme iránt ítélhessünk. Minden egyes magánnyilatkozat esetén különben is parancsolva van a helyszínén való körültekintés.

Láthatni egyébiránt ugyancsak az eddig mondottakból, hogy a felállított elvek mellett a célba vett nagyobb telepítésnek alig egy ágazata van csak némileg kimerítve. Eddig mindössze mezőgazdasági telepítések iránt nyertünk néhány vezéreszmét. De vajjon mennyire megyünk ezekkel, ha az át- és vissza-telepítést is célszerűen akarjuk foganatosítani?

Ha az áttelepítést egyelőre csakugyan legnagyobb részt mezőgazdaságinak tartjuk is, azért itt sem téveszthető szem elől, hogy az illetőknek nemcsak az eddiginél jobb állapotot, hanem a mennyire lehet előbbi helyzetükhöz meglehetősen analogot is kell nyujtanunk. Úgy értem ezt — s ez főleg a székelyekre illik — nehogy valahogy eddigi hegylakót, talán épen bérczi legeltetéshez szoktatott népet, egyszerre buzatermő rónára ültessünk át, koczkáztatva azt, hogy évfordulóig, mielőtt még új fészkeben megmelegedett volna, kerekét oldjon. Úgy értem, hogy az árpakenyérhez és a burgonya szűk tápjához szoktatott tótot ne vigyük egyszerre hideglelős országba, hol, mielőtt a

klimához szokhatott volna, elhull, mint a légy. Némi iparhoz szoktatott, például bányász-népet ne vigyünk marhatenyésztőnek, földmivelőt ne szénégetőnek stb.

De hol vagyunk még mind ezzel a visszatelepítéssel járó ezer meg ezer megfontolandó kérdésekkel?

Valamint közgazdasági szempontból itt nyílik a leggazdagabb tér helyes és okszerű intézkedésekre, a legnagyobb figyelem, hogy úgy mondjam, az egyéni gondozás ép itt követel legtöbbet.

S itt már is égető kérdéssé vált, hogy még a hol tagosított birtokokon rajokat bocsátanak ki tanyákra s szállásokra, ezek se bármelyik birtokosnak inye-kedve szerint épülhessenek, hanem tömörüljenek oly központ köré, mely maholnap községgé lehet, mi nem csak a közigazgatást, hanem — a mi még fontosabb — népünk művelődését, kellő iskoláztatás által, végtelenül megkönnyitené.

Az ezerféle iparost, mesterembert, gazdát, kereskedőt, értelmiségi keresetű egyént stb. egyszerűen visszahívni, hogy tetszése szerint választott valamely városban letelepedvén, több hasonkeresetű polgártársának nehezitse új verseny által a megélhetést — örütséggel határos vállalkozás volna.

A gazda — például a moldvai csángók — csak előre kijelölt új gazdaságba telepíthetők; az értelmiségű keresetűnek: pap, tanító stb. szoríthatunk helyet; a kereskedő mindenkor maga ura lesz; de az iparost és mesterembert csak biztos kereset alapján édesgethetjük vissza hazájába, ilyet pedig csak fennálló vagy létesítendő ipartelepen nyújthatunk neki.

Ily ipartelep azonban vajmi kevés létezik eddig az országban. Teremteni kell tehát. De ki tegye ezt? Az állam? neki ez nem hivatása. A magánosok? igen; de ahhoz egy század kell rendes közgazdasági haladás mellett, ilyennel pedig, ez idő szerint, nem dicsekedhetünk; vagy humanistikus célú, az állam emlőin tengődő gyáralapító-társaság, avagy talán épen az újra pengetett védegyelet? Tehetnék ezek is, de e tekintetben kevésbé biztató tapasztalataink vannak a 48. előtti multból.

Ime a dilemma, melyből kézből-szájba s napról-napra élő s tengődő közgazdasági politikánk mellett ki nem lábadunk.

Részemről méltányolhatom ugyan a nemzetgazdasági egyetben Galgóczy Károly által megpendített eszmét, ki a

telepítés élére ez egyetletet kívánja állítani. Meg tudom becsülni Pestmegye lelkesültségét, mely a moldvai csángó magyarok visszatelepítésének ügyét pártolván, e mellett fölszólalt s talán helyet is kínál neki. Sőt tudok melegezni azon gondolatra, hogy buzgó hazafiak jó tanácsosal, sőt talán útmutatással is szolgáljanak visszatérő hazánkfiainak vagy betelepülő új polgártársainknak.

Fájdalom, hogy mind e nemes érzés mellett sem várhatok sikert az ily eljárástól.

A ki népünket s a benne ez ideig nyilvánult társulati szellem erejét ismeri, s nem akarja magát önként ámitani, az kénytelen beismerni, hogy ettől valamely eszme ébresztését, az az iránti lelkesedésnek egy darabig ébren tartását várhatja ugyan, de hosszabb áldozatokkal, önmegtagadó munkával, szívos kitartással és folytonos működéssel járó tevékenységet soha.

Vajjon ki teremtsen elő a pénzeszközöket, hogy a nemzetgazdasági egyeslet néhány tagja meglátogassa moldvai testvéreinket s tanulmányozza az oláhországi magyarok dolgát? Ki szemel itt ki telepedési helyeket számukra? Ipartelep — mit nem nélkülözhetünk — ismét csak a hazafias jóakarat fog nyújtani?

Hisz ismerjük gazdasági egyesületeinket, a melyeket pedig se hazafi jóakarat hiányával, se anyagi viszonyaink nem ismerésével nem fog vádolni senki. Vajjon mennyire mentek, tagjaik csupán áldozatkészségével hazánk közgazdasági viszonyainak javításával? Sőt tovább megyek. Ott van országos gazdasági egyesületünk. Hazánk színe-java tagjai között van. Önfeláldozó hazafiság, szakismeret s tevékeny erély ott sohasem hiányoztak. A legszebb eszméket az pengette, birta is országossá tenni, áldozatkészséget is provokált; de az exekutív tehetség soha sem volt erős oldala, mint az az ily nemű egylettől nem is várható.

A nemzetgazdasági érdekek is, bármennyire az összeség javáért pengettetnek, mégis csak érdekek, melyeket érdekelttség kell hogy érvényre juttasson.

Ám ha így vagyunk meggyőződve, s ismerjük hazánk viszonyait, merészeljünk egyszer magasabb szempontra is állani a megszokott mindennapinál, bátrabbat is gondolni s az unalomig

hajtott külföldi példa taposás helyett, viszonyainknak megfelelő önállót is alkotni.

Pillantsunk ezért még egyszer végig e teendőkön.

Mindenek előtt javítani akarunk mostoha népességi viszonyainkon. Ez első sorban a magyar államot, támogatásaként a magyar társadalmat illeti. De e javítás jár birtokvéttel és eladással, fundus instructus szerzésével, kibérlésével és eladásával, építkezéssel, fölméréssel, kihasítással, gyárak és ipartelepek alapításával, munkások szerződtetésével, iparvezetők alkalmaztatásával, vizek szabályozásával, közlekedési utak nyitásával, — nagyszerű pénz- és hitelműveletekkel stb. stb.

Ez is mind az állam feladata legyen-e? Szerintem nem. Hanem feladata lehet egy nagyobbbszabású társulatnak, mondjuk, ha tetszik, banknak nevezzük akár credit-mobilier — akár foncier-nek vagy mindkettőnek. Ilyen megteheti mind ezt.

Egy nagyobbbszerű részvénytársulat, mely mind e föladatakat magára vállalja, de tőlük hasznót is várna s így működne állandóan s kitartóan, igenis képzelhető külföldi tőkével fog ugyan alakulni, de magyarjaink hozzá állhatnak. Ha nem telik pénzből, telik földből, s a ki telepítésre szánt bizonyos holdszám földdel akar hozzá járulni, ép úgy megkaphatja a megfelelő részvényeket, mintha készpénzben fizette volna be. Épúgy az, a ki építő anyagot, gyártelepet vagy akár munkát szolgáltat.

Az ily társulat vehetné kezébe az eladásra vagy telepítésre kiszemelendő állami meg közalapítványi birtok megvételét, ez vehetne magánosoktól parcellizálásra oly helyeket, hol a kis földműves osztály acquirál; ez szerezhetne ipartelepnek való akár állami akár magánbirtokot: járulhatna tőkesegélylyel ilyeneknek alapításához; bérelhet s kibérelhet; szerződtethet s építtethet, szóval mindent tehet, mire az állam, nehézkes berendezésével nem képes. Az ily társulat nyújthat előnyöket ott, hol állami kezelésben legalább is lopásról, ha nem rablásról jajgatna a közönség, s a mire évszázadok óta törekszünk hazánk közgazdasági és ipari fejlesztését, azt évtizedek alatt érhetnők el általa.

Pedig a szereposztás se volna valami nagyon nehéz. Az egész üzletet ellenőrizné az állam. Mindazt, mi a népességet illeti s így nevezetesen a telepítést, ő vezetné úgyszólván. A

külföld tőzsérei, kiknek tőkéjére számítunk, a pénz- és vagyongezelést fognak ellenőrizni; társadalmunk magyar tagjai pedig hazánk érdekeit iparkodnának óvni a szervezendő társulatban.

E vállalatnak se térek most ki részleteire. Eszme az, mely valósítható, mihelyt a valósítási szándék komoly.

Csak egyet említek még záradékul. Akár ezen, akár más uton történni kell valaminek népességünk viszonyainak javítására. Történni kell, mert összes közgazdaságunk sínylik; azon pedig egyes és egyoldalú, bármily üdvös intézkedések nem segítenek, mint láttuk azt közlekedési vállalatainknak majd erőnket túlhaladó létesítésénél. Már az az egy, hogy összes gazdasági életünk úgyszólván csak egy irányban mozoghat; de még ez egyet, a földmivelést sem fejlesztheti kellő arányban, már ez úgy is elég intő példa, mely a meglevő gyér népesség gyöngedelmesítésében nyilvánul, noha a mezőgazdaság csekély jövedelmezésénél fogva, már többé ez sem igen fokozható.

Ipart meghonosítani, növelni és fejleszteni a vámpolitika segédelmével, mint más államok teszik, sajátos viszonyainknál fogva, nem áll tehetségünkben, természetes uton való gyarapításának útjában áll ismét a gyér népesség és kedvezőtlen elosztása, nem is tekintve Ausztria öldöklő versenyét.

Kellő tőkeerővel sem rendelkezünk s a most megkötendő vagy megkötött bank-alku sem fogja azt valami tetemesen gyarapítani.

Mindenki érzi, hogy a legközelebbi tíz év alatt a lehető, sőt ma talán még lehetetlennek is látszó erőmegfeszítéssel kell minden téren munkálkodnunk és törekednünk, hogy anyagilag megerősödve, érdekeinket egy újabb alku alkalmával erősebben védhessük s biztosíthassuk, s így az országnak jövőjét megmentsük.

Összevágó, tervszerű és nagyszabású oly közgazdasági politikára van tehát mindenekelőtt szükségünk, mely, habár idegen tőke beruházásával, új tőkéket segít teremtenünk: mely a népesség szaporításával az adózók számát, foglalkozásuk sokszorosításával és jövedelmezővé tételével az adóképesseget szaporítsa és fokozza.

A magyar kormány és társadalom, a külföldi pénz- és embertőke és a hazai ingatlan birtok meg munkaerő összhangzatos közreműködése segíthet ez állapothoz.

Lássunk a munkához.

KELETI KÁROLY.

A FEKVŐ BIRTOK MOZGALMA POLGÁRI HORVÁT-SZLAVONIÁBAN. *)

Köztudomású dolog, hogy a birtok-viszonyokban, valamint a birtokon nyugvó terhekben évenként beálló változatok számos társadalmi állapotok megvilágítására felette becses statisztikai anyagot szolgáltatnak. A birtok-átruházásnak évi mozgalma, annak szabályos vagy visszás lefolyása, az évi hullámvázban mutatkozó nagyobb-kisebb egyformaság vagy eltérés ép vagy kóros állapotokra mutat, főleg. oly időben, midőn, úgy mint az 1873-ik évi válság uralma és annak utóhatása alatt, a fekvőségekre nézve is a józan mértéken túl csapott szédelgő üzérkedésnek természetes reactiója válik érezhetővé. És talán éppen a telekspeculatio volt egyike azon tényezőknek, melyek valamint az 1873-iki válságot, úgy ezen és a reá következő években beállott általános üzleti pangást kiválóan idézték elő, úgy nálunk, mint másutt is.

Lajtn túl már egész az 1875-ik év végeig terjedő ebbeli adatok állanak rendelkezésre, és ott csakugyan ezen becses telekkönyvi kimutatások kétségen kívül helyezik az általános és a telkekkel volt üzlet közti összefüggést: ott az oeconomiai élet minden ágaiban lábra kapott túlproductióval karöltve járt túlajtás a fekvőségek vásárlásában, mely az 1870—73-iki időközt jelzi, épugy mint annak káros visszhatása, és a szédelgésből való fokonszint kiábrándulás, mely az 1874-iki és 1875-iki évet

*) „Magyarország és az ausztriai birodalom statistikájának“ új kiadásával foglalkozván: ez érdekes fejtegetést, mint „forgács“-ot volt szives a „Szemle“ részére kidolgozni a t. szerző, kinek egyébként jövőre nézve birjuk szives ígérteét nemcsak „forgács“-ra, hanem egész „galy“-ra is.

jellemzi, csakugyan visszatükröződik a telekkönyv rovataiban. Érdekes e tekintetben Dr. Winckler-nek szakismerettel írt egyik czikke, mely a „Statistische Monatschrift“ mult évi december végén megjelent 12-ik füzetében e tárggyal tüzetesen és világos modorban foglalkozik.

De ha Magyarországra vonatkozólag még nem állanak is rendelkezésre az adatok, melyekből hason következtetések lennének levonhatók, ezen tárgy csak most dolgoztatván fel országos statist. hivatalunk által, van némi tájékozásra szolgáló statist. anyag a testvér-országokra Horvát-Szlavonországra nézve: az ottani fiatal statist. hivatal a mult év derekán kiadott első évfolyamu statist. évkönyvében e fontos tárgyra is fordítván figyelmét, mi annál őszintébb örömmel üdvözölhető, minthogy épen e tekintetben eddig minden tájékozó támpont voltaképen hiányzott.

Telekkönyvi kimutatások alapján az említett évkönyvben a Horvát-Szlavon fekvőségekre nézve 1865—1874-ig előfordult birtok- és teherváltozások, valamint az 1874 végén az ottani birtokon jelzálogilag biztosítva volt teher-állapot fel van tüntetve, de csak polgári Horvát-Szlavonországra nézve; pedig épen igen érdekes lett volna az utóbbi körülményt a még polgári igazgatás alá nem vont katonai határőrvidékre nézve is kimutatni, mivel ott a házközösség-intézménynek lassankinti megszűnése folytán az eddig alig létezett földhitelnek lassankinti meghonosodása és fokozatos fejleménye oly sajátzerű birtokalakulási műfolyamot képez, mely a helybeli érdek szűkebb határain túl is általános érdeklődést méltán gerjeszthet.

Az 1865—74-iki évtizedben a birtok-mozgalom polgári Horvát-Szlavonországban következő volt; a tíz évi átlag szerint fordult elő birtokátruházás:

	átruházási eset	érték	
élők közt	4,298	4.043,933	frt
halál esetére	650	939,738	„
végrehajtás folytán	170	288,428	„
együtt:	5,118	5.272,099	„

Szemben ezen átlaggal azt találjuk, hogy a birtok-mozgalom 1865-től kezdve 1870-ig fokozatosan gyarapodik, de csak mérsékelt arányban, kivéve az 1867-iki évet, midőn az alkotmányos élet sorompói megnyílásával a telkekkel való üzlet is

birtelen nagy gyarapodási arányt tüntet fel, de kivált 1871 óta e gyarapodás rendkívüli arányokat ölt, jelesen 1872-ben, midőn tetőpontját éri el, hogy azután a reá következő két évben folyton alább szálljon; így volt összesen birtok-változás:

birtok-változás		érték	birtok-változás		érték
1865.	2649	2.816,506 frt	1870.	4826	4.140,581 frt
1866.	3229	2.434,002	1871.	5975	5,536,119
1867.	4036	4.933,187	1872.	7852	10.499,382
1868.	4101	3.411,684	1873.	7129	7.604,808
1869.	5114	4.796 089	1874.	6266	6.548,640
öt évi átlag	3826	3.678,293	öt évi átlag	6409	6.865,906

már a két quinquennium átlaga közt is feltűnő nagy a különbség, de még szembetűnőbb a különbség az 1872-iki és azt megelőző évek mozgalma közt, ugyanis ez évben a birtok-átruházások pénzértéke épen kétszer akkora mint a 10 évi átlag; és a megelőző ötévi átlaghoz képest 182%-nyi emelkedés mutatkozik, a reájött 1873-ik évben, bár még akkor is ugy az átruházási esetek száma, mint a birtok értéke még igen magas összeget mutat, már a hanyatlásnak jele mutatkozik, ez évben már 27 %, az utána való 1872-ki évben pedig további 14 %, összesen tehát e két év folyamában 41 %-nyi csökkenés állván be.

De ezen birtokmozgalomnak az általános üzleti emelkedéssel, illetőleg súlyedéssel való összefüggése még világosabban tűnik fel, ha csupán az élők közt előfordult birtokátruházások vétetnek szemügyre, mert csak ezekre lehet az általános forgalmi élénkség vagy tespedés mérvadó befolyással, és csakugyan, ha különválna tekintjük a birtokátruházási nemeket, azt találjuk, hogy a halálozás folytán beállott birtokmozgalom az egész évtizeden át csekély ingadozást mutat és a maximum vagy minimum korántsem esik össze a forgalmi élet pezsgő vagy satnyuló voltával, hanem inkább az egyes évek nagyobb vagy kisebb halandóságával; így csakugyan az egész évtizeden át a maximum a cholera-járványtól bélyegezett 1873-iki évben észlelhető, továbbá még az 1867., 1869. és 1871-iki években fordult elő legtöbb vagyonszállás halálozás folytán, de ez években is a tízévi átlagtól való eltérés korántsem akkora, mint a szabad egyezkedés fonalán beállott birtokváltozásoknál, miért az utóbbiakat külön kell tekintetbe vennünk.

Élők közt különféle szerződések alapján jött létre:

birtokátruházás	értékben	birtokátruházás	értékben
1865. 2263	2.240,078 frt	1870. 3900	2.585,730 frt
1866. 2609	1.747,528	1871. 4915	3.957,871
1867. 3418	3.545,213	1872. 6800	9.209,678
1868. 3388	2.298,589	1873. 6244	5.871,873
1869. 4124	3.574,400	1874. 5321	5.408,372
öt évi átlag 3160	2.681,161	öt évi átlag 5436	5.406,705.

Már a két öt évi átlag közt nagy a különbség, jelesen tekintve az átruházott birtokok átlagos értékét, mert míg az átruházási esetek az 1870—74-iki quinquenniumban a megelőzőt öt évi időközkhöz képest átmérőleg 72 % -al szaporodtak, az átruházott fekvőségek értékében 101.6 % -nyi emelkedés mutatkozik és ez leginkább az 1872-ki évnek a műve, mely évben egyszerre úgy az átruházási eseteknek száma, mint kivált a birtokváltozási értékek összege rendkívüli aránymérvben emelkedett.

A befolyásnak jellemzésére, melyet az 1872-ben mutatkozott általános üzletélénkülés a fekvőségekkel való forgalomra gyakorolt, szükséges lenne egyrészt az egyes forgalmi helyekre, jelesen a városokra vonatkozó, másrészt az egyes birtoktestekre, t. i. nagyobb uradalmakra, városi telkekre, kisebb gazdasági testekre stb. vonatkozó telekkönyvi adatokat részletesebben birni, holott az e rövid megismertetés forrásául szolgáló évkönyvben az adatok csak megyénként vannak feltüntetve, még pedig tekintet nélkül a különféle birtoknemekre; mindamellett ezen sommás kimutatásból is kitűnik, hogy csak Fiume és Zágrábmegyében mutatkozik leginkább és csaknem kizárólag az 1872-iki évnek növesztő, és megint Zágráb, de kivált Fiume megyében a reá következő évnek lankasztó kihatása, így a szerződésileg történt birtokváltozások képviseltek:

	Fiumemegyében	Zágrábmegyében
1865—71-ig átlag	102,556 frt	789,745 frt értéket
1872-ben	2.193,263 »	4.773,271 » »
1873-ban	197,596 »	3.332,481 » »
1874-ben	71,626 »	2.888,623 » »

holott a többi horvát-szlavon megyék alig mutatnak jelentékeny változást az előbbi évekhez képest, mi teljesen összevág ez irányban másutt tett tapasztalásokkal; így Dr. Winckler

szerint Lajthán túl is úgy a túlspeculatiónak, mint az annak következtében utóbb beállott crisisnek kihatása sem Salzburg, Kraina, Tirol és Istriában, ezen jobbra alpesi tartományokban, sem Szilezia és Bukovinában nem válik érezhetővé, de annál inkább a forgalom gyújtóit képező vagy a fekvőségek iránt a speculatiónak nagyobb tért engedő tartományokban, mint jelesen Alsó- és Felső-Ausztriában, Csehországban, Steier hercegségben, Galicziában stb. Igen természetes tehát, hogy Horvát-Szlavonországban is ezen két megye érezteti leginkább a hullámverésnek hatályát, melyekben a forgalom és jelesen a fekvő javakkal való speculatio több tért talált; és igen tanulságos, mily egyezőtlen a fluctuatio e két megyében lefelé, míg t. i. Fiume megyében 1872-ben négyszer gyorsabb arányban emelkedett a birtokmozgalom értéke, mint Zágrábmegyében, annál gyorsabb arányban állott be a hanyatlás is, úgy hogy 1874-ben még az előbbi évek átlaga alá is süllyedt, holott az Zágrábmegyében még az utóbbi évben is a korábbi átlag négyszeresen megmaradt; jele annak, hogy a szédelgés kevésbé kifejtett és megállapodott forgalmi üzlettel bíró vidékeken jóval nagyobb rombolásokat szokott véghezvinni, mint ott, hol egyáltalában a forgalom a fejlemény magasabb fokára emelkedett.

Hogy pedig Horvát-Szlavonországban is úgy, mint az osztrák örökös tartományokban az 1872-ki évben mutatkozó telekforgalmi emelkedés leginkább onnan származott, hogy egyrészt nagyobb birtoktestek kerültek forgalomba, másrészt, hogy az eladott fekvőségekért magasabb árak eszközöltettek, legjobban onnan tűnik ki, hogy a 10 évi átlag szerint évenkiut átruházott fekvőségek átmérőleg 943 frt értéket képviseltek, míg 1872-ben minden átruházott fekvő birtok átlagos 1354 frtnyi értékkel bírt; hogy pedig az 1873-ban beállott hanyatlás leginkább a fekvőségek értékesükenéséből eredt, onnan következtethető, mivel az átruházások esetei a mondott évben a megelőző 1872-iki évhez képest csak 8%-al ritkultak, míg az érték 36%-al szállt alább, és míg továbbá 1872-ben minden egyes átruházott birtok átlagban 1354 frt értékkel bírt, az átlagos érték 1873-ban 940 frtra, vagyis az előbbi évek átlagára ment vissza; Horvát-Szlavoniában tehát a megzavart ár-arányok úgy látszik gyorsan igyekeztek helyes egyensúlyba helyezkedni, sőt 1874-ben az

átruházási esetek aránylagos csökkenésével nem jár az átruházott vagyonértéknek hasonlóan süllyedése, úgy hogy ez évben az egyes átment fekvőségek átlagos értéke már 1016 frtot képvisel, világos jelétül annak, hogy a normális viszonyok ott jóformán helyreállottak, nagyobb válságok egyáltalában gyorsabban szoktak lefolyni oly országban, melyben az összes forgalmi élet különben is szerényebb körben mozog.

Hogy az üzleti válságok oly országban, melynek összes forgalma kisebb méretű, szelidebb lefolyással szoktak birni, még azon körülményben is leli igazolását, hogy a bírói végrehajtások folytán beálló birtokváltozások nem követik szorosan a crisisnek menetét, sem nem mutatják a túlhajtott üzérkedésnek romboló kihatását oly mérvben, mint az a forgalom gyupontjait képező vidékeken mutatkozik, mind a mellett Horvát-Szlavonországban is a túlspeculatio gyászos következményei elég érthetően jutnak kifejezésre.

Igy az 1865—74-iki évtizedben átlag minden évben 170 bírói végrehajtás folytán 288,428 frt értékű fekvőségek változtatták előbbi birtokosukat, holott a teleküzlet maximumát feltüntető 1872-ki év után közvetlenül következő 1873-ki évben 426,933 frt értékű fekvőségek bírói végrehajtás folytán kerültek másnak birtokába, de ez még sem az egész évtizednek maximuma sem az értékre, sem a végrehajtások számára nézve, mert 1870-ben 282 végrehajtás mellett 663,039 frt értékű fekvőség szállt át más kézre, sőt még az ily kényszerített átruházásnak egyik természetes szüleménye, t. i. az egyes birtokok árcsökkenése sem válik az 1873-diki évben szembetűnővé, de annál inkább nyilatkozik az a reá következő 1874-diki évben helyt nyert végrehajtásoknál, midőn 233 esetben az átvezetett birtok csak 196,660 frttal volt értékesítve, tehát átlag egy-egy fekvőségre csak 844 frt jött, holott az évtized átlaga szerint minden egyes végrehajtás után más tulajdonosra átment fekvőség 1700 frtnyi értéket képvisel, tehát a korábbi években volt szédelgő üzletnek hátrányos kihatása egy évvel későbbben válik érezhetővé, és nyilván még szörlőbb kifejezést nyert az 1875-ki évben keresztlútvitt bírói végrehajtásoknál, mely évre azonban nem terjednek ki a rendelkezésre álló adatok.

A szóban levő évtizedben birói végrehajtás következtében beállott birtokátruházások menete következő összeállításból tűnik ki:

átruházási eset	érték	átruházási eset	érték
1865. 88	118,557 frt	1870. 282	663,039 frt
1866. 128	240,468	1871. 82	215,987
1867. 143	214,630	1872. 259	293,923
1868. 154	319,943	1873. 159	426,933
1869. 173	194,148	1874. 233	196,660
öt évi átlag 137	217,549	öt évi átlag 203	359,308

az utóbbi quinquenniumban mutatkozó átlagos növekvése ugy a történt végrehajtásoknak, mint az ily uton másra átment birtok értékének mindenesetre a két időkörnek egyik jellemző signaturája.

A mi végre a horvát-szlavon fekvőségekre jelzőleg biztositott teher-állapotot illeti, ez következő összeállításból derül ki; a telekkönyvek behozatalától számítva, mi az egyes megyékben hol 1856, és 1857-ben, hol 1859, és 1862-ben történt, a fekvőségre jelzőlegi teherképen lett:

	betáblázva	törölve	maradt teherképen
egész 1864-ig	31.406,412 frt	7.142,342 frt	24.264,070 frt
1865—1871-ig	24.251,619	11.458,999	12.792,650
Belovärmegyében	—	—	808,419
1872—1874-ig	19.103,371	11.338,729	7.764,642
	<u>74.761,432</u>	<u>29.940,070</u>	<u>45.629,781</u>

Az 1874. év végén tehát a polgári Horvát-Szlavonia fekvő birtokán nyugvó teherállapot 45.629,781 frtra ment.

Ezen teherösszeg keletkezésében való fokozatok, és az egyes éveknek ahhoz való járulékaránya is sok tanulságot nyújt, jelesen tapasztalható, hogy az utolsó öt évben az évi betáblázások jóval magasabb arányban emelkednek szemben az évi törlésekkel, mint a megelőzőtt öt évi időkörben és hogy ennél fogva az évi tehernövedék is nagyobb, mint ezelőtt, ugyanis:

	betábláztatott	töröltetett	évi teherjövődék
az 1865—69-ig átlag	3.350,544 frt	1.421,379 frt	1.929,165 frt
1870-ben	3.155,952	2.688,466	467,482
1871-ben	4.342,974	1.663,698	2.679,276
1872-ben	5.947,168	5.462,942	484,226
1873-ban	7.725,803	2.911,318	4.814,485
1874-ben	5.430,400	2.964,469	2.465,931

a nagy növekvés, mely az 1873-iki évben mutatkozik, és mely még a reá következő évre is növesztőleg kibat, kétségtelen vonatkozásban van a fennebb kimutatott 1872-iki évi telektüzleti mozgalommal, valamint az 1871-ik évi anormal viszony is egyetemleg az 1870-ben helyt foglalt birói végrehajtásokkal kétségtelenül a telekforgalomnál is érezhetővé vált egyik socialviszályra utal. Mindenesetre a horvát országos stat. hivatal jó szolgálatot tett úgy a közigazgatásnak, mint a tudománynak, hogy módot és alkalmat nyújtott annak tudomásába kerülni, hogy mennyi passiv teher nyugszik a társországek fekvőségein: bár Magyarországra nézve is ezen adatok mielőbb kerülnének színre.

E tekintetben Horvát-Szlavonia még az örökös osztrák tartományokat is megelőzte; ott egyedül csak Tirol grófságra nézve lehet bizton kimutatni, hogy mennyi jelenleg a passiv állapot, a többi tartományokra nézve csak az van kimutatva, hogy 1868 óta egész 1875. végeig mennyivel gyarapodott a jelzőlogilag betáblázott summák összege. Dr. W i n c k l e r idézett értekezésében megkísérli ugyan analogia útján kiszámítását annak, hogy mennyi az összes osztrák fekvőségeken 1875. végével nyugvó teher-állapot, de nézetem szerint ezen calculus alig állja ki a bírálatot.

A szerző t. i. azt találván, hogy a betáblázott követeléseknek telekkönyvi átruházása az egyes években bizonyos szabályosságot tüntet fel, mely ezen átruházási esetek és a fekvő összes teherállapot közt fenforgó határozott viszonylatra enged következtetni, és mivel Tirol grófságra nézve más uton kipuhaltatva lett, hogy a fekvőségein nyugvó terhek 154.8 millió frtot tesznek, a betáblázott tételeknek az 1871—73-ig előfordult telekkönyvi átruházásai pedig 12.1 millió frtra rugtak, mi a fennálló terhekhez mérve 7.8%-nyi arányviszonylatot eredményez; ő ezen arányviszonyt valamennyi többi osztrák tartományokra nézve kulcsul veszi fel, és azt süti ki, hogy Lajtán túl (kivéve Dalmátiát, Vorarlberget, meg Galiczia, Bukovina és Istria némely részeit) a fekvőségekre jelzőlogilag biztosított teherállapot 1873. végén 3071 millió frtot tesz: de tenyeren fekszik, hogy az efféle számművelet aligha megközelítheti a valót; először, absolute nincsen ok arra, hogy ezen viszonylatnak egyenlősége minden egyes tartományra nézve egyformán fel-

vétessék, sőt nagyon valószínű, hogy oly országban, melyben a közforgalom egyáltalán pezsgőbb, élénkebb, a betáblázott tételek körüli forgalom is nagyobb mérvarányokat fog felvenni, mint üzletszegényebb országokban, hogy tehát a forgalom nagysága és a fenlevő tehermennység közti arány-viszony is egészen más lesz; de másodszor, nagy kérdés: vajjon egyáltalán lehet-e oly szabályszerűséget a betáblázott követelések évi átruházásában feltételezni, mint a minő a szerzőnek állítása szerint valóban létezik, legalább a horvát-szlavon adatokból sem ezen egyforma, szabályos menet, sem az e forgalomnak a fenlevő teherállapothoz való egyenlő számaránya nem derül ki.

Ugyanis a már jelzálogilag biztosított követeléseknek a telekkönyvbe való újlagos bevezetése, vagyis a betáblázott összegeknek telekkönyvi átruházása következő hullámzást mutat polgári Horvát-Szlavonországban; volt:

	átruházás	érték		átruházás	érték
1865.	98	410,327 frt	1870.	141	295,603 frt
1866.	131	120,683	1871.	86	56,880
1867.	92	106,849	1872.	55	149,277
1868.	122	383,027	1873.	106	665,825
1869.	97	251,699	1874.	125	596,063
öt évi átlag	108	254,518	öt évi átlag	102	352,729

semmiféle szabályosság tehát nem mutatkozik sem az egyes évek, sem a két ötévi időköz átlaga szerint, és legfeljebb az 1873. és 1874-ik évi maximumok félreismerhetlen viszonyzatban vannak a megelőzőtt 1872-iki év telekközleti, és az 1873-ik évi végrehajtási maximummal, de korántsem engednek következtetést az összes teherállapot növekvésével lépést tartó egyforma gyarapodásra. Végre az arányviszony is, mely az utolsó öt éven át forgalomba került betáblázott tételek közt egyfelől, és a más uton kipuhatolt összes teherállapot közt másfelől mutatkozik, tetemesen eltér azon arányviszonytól, melyet Dr. Winckler kulesképen vélt felvehetni a lajtántúli teherösszeg kiszámítására, mert szemben az általa felvett 7.8%-al, Horvát-Szlavóniában 3.8% vagy egész 4 százalékkal kisebb arányviszony észlelhető.

KERESKEDELMI SZERZŐDÉSEK MEGÚJÍTÁSA ELŐTT.

Oly ország, mely anyagi jólétét elő akarja mozditani: saját termelésének fölöslegét, melyet elfogyasztani nem képes, más országoknak nyújtja, cserében oly czikkéért, melyek ott termeltetnek, vagy ott képezik azon ország fölöslegét; ezen csere mindenütt a kínálat és kereslet által lévén szabályozva. Ez volt az országok fejlődésének és termelési történelmének módja, és a legrégibb történelem tanúsága szerint, a kereskedelem a csere útján már a legrégibb népeknél ezen az uton nyerte eredetét.

A csere élénkülte, mely a forgalom növekedésével karöltve jár, az egyes árúknak, melyek termeltetnek, árára is határozottan nagy befolyással van, miután a fölösleget képező árúk más országba vitetvén, ott piacra találnak s a belföldi termelést a szabad verseny uralma alá helyezik. A locomotió könnyebbülése által, a jelen században minden ország azon termelésre utaltatik, melyre legalkalmasabb, vagy melynek fölöslegét legjobban képes értékesíteni.

A 19-ik században az egyes országok közgazdasági életére ezen rendszer fogadtatott el, mint a mely a jólétet leginkább előidézi. A szabad kereskedelem eszméje az egyes népek és országok között a forgalmat leginkább élénkítő emeltyűnek tekintetett; a mely minden országot azon termelésre utal, melyre az legalkalmasabb, melylyel a világversenyt kiállani leginkább képes; de ennek elfogadásával tény az, hogy minden országnak termelési viszonyai egy nagy átalakuláson mentek át, mert gyakran egész más utra tereltettek: egyes

termelési ágak, melyek azon rendszer elfogadása előtt védve voltak más országok hasonló termelése elől, azontúl a versenyt kiállani lettek kénytelenek, vagy pedig a más országokból jövő árúk jósága vagy olcsósága által kiszorítottván, többé piacra nem találhattak.

Kétségtelen azonban, hogy ezen rendszer az egészségesebb termelést honosította meg, és nem mesterséges eszközökkel, azaz vámokkal, akarta egy országnak iparát fentartani, hanem mindig egy országnak vagy népessége többségének érdekét tartotta szem előtt, a helyett, hogy egy osztálynak, az iparosok osztályának javára, az egész népességet amazok adózoivá tette volna, mivel arra törekedett, hogy a fogyasztók árúikat minél jobban és olcsóbban szerezhessék be.

A hajózási törvények és utána a gabona-törvények eltörlésével, Anglia a negyvenes években ezen rendszert tényleg érvényre is emelte. Bár igaz az, hogy egyrészt akkor már ipar oly fokon volt, hogy nem félhetett a világversenytől, — és különben is ipartermelésének, coloniáiban az ott még mai napig is érvényben levő protectionalisticus irány folytán, a piacot fentartotta és biztosította, — de másrészt az is tény, hogy eme rendszer alatt érte el forgalma azon fokot, melyet a legmerészebb nemzetgazdák sem mertek volna előre megjósolni.

Francoziaországban 1860-ban a Cobden és Chevalier közreműködésével Angliával kötött kereskedelmi szerződés emelte érvényre a szabadkereskedési irányt, és ennek példáját csakhamar Svécia, Németország, Belgium, Olaszország és Ausztria is követték, úgy hogy kivéve Oroszországot és Amerikát, majd minden országban emez áramlat tapasztalható a közgazdasági törvényhozásban, vagy azon kereskedelmi szerződésekben, melyek napjainkban az egyes országok között érvényben vannak.

Azonban a „laissez faire, laissez passer“ Gournay-féle doctrina igen is tág értelmezésének és érvényesülésének tulajdonított sok országban, hogy egyes iparágak stagnáltak, nem emelkedtek eléggé, vagy hogy az áruforgalmi kimutatások több behozatalt mutattak fel mint kivitelt egy-egy évben az illető országra nézve.

És habár igaz is az, hogy megzavartatott egyes országokban az egyensúly a termelés és fogyasztás között, minek folytán

például egy ország több értékű árut hozott be, mintsem kivitt, a mi a termelés esökkenésére látszott mutatni, ez által a külföld részére adózóvá vált; e tünemény igen sokak által a szabadkereskedési irány elfogadásának tulajdonítottatott kizárólag. Az árukivitel és behozatal feltüntető lajstromok, melyek minden országban a vámhivatalok által vezetettek, tüntetik fel azon forgalmat, mely két ország között kifejlődött, — de még ez nem elégséges a termelési és fogyasztási viszonyok megítélésére.

Az árubehozatal és kivitel közötti különbözet nevezetett el: kereskedelmi mérlegnek.

Ez alatt a mercantilisták az egy országból kivitt és oda behozott áruk közötti értékkülönbséget értették; és miután akkor ezen különbséget kiegyenlítésére csak is a nemes érczek használtattak, azért az arany és ezüst a legnagyobb becsesel birónak tekintetett, és tehát minél több arany és ezüstnek behozatalára kellett egy országban törekedni és azt a kereskedelmi politika főczéljául kitűzni.

Azóta az áruforgalom különbözetei, a hitelviszonyok kifejlődése folytán, annak sokféle eszközei által és nem a nemes érczekkel egyedül egyenlítettnek ki. A mercantilisták szerinti kereskedelmi mérleg már többé fel nem elevenithető, mert azt a kor túlszárnyalta. De azért az áruforgalom két ország között még most is figyelmet érdemel, és különösen az utolsó évtizedben Németországban, Ausztriában és Olaszországban a nemzetgazdák részéről nagy figyelemmel kísértetett és hatása az illető ország közgazdasági állapotára nézve kutattatott és abból a legkülönbözőbb következtetések vonattak.

Ennek kifolyásából Ausztriában is a szabadkereskedelmi és védvamos irány között élénk harc fejlődött ki, mely a szenvedélyességig ment már mindkét részről. Különösen azon körülménynél fogva, hogy 1876—1877-ben a külfölddel kötött legtöbb kereskedelmi szerződések lejárnak és azok megújítása van napirenden. Ausztria jövő kereskedelmi politikája, — a vámszövetség megújításának küszöbén, — reánk nézve is fölötté nagy fontossággal bír, és már csak azon viszony miatt, mely érdekeinket az övékhez köti, — a mi figyelmünket is méltán fölébresztheti. A szomszédban tehát a szabadkereskedés és a védvamos irány minden régi argumentumai és szám-

adatai elővételnek, melyeket mindkét rész az ellenfél álláspontjának meggyengítése céljából felhoz.

Hazánkban eddig általában az uralkodó nézet a szabadkereskedési irány felé hajlik. Először azért, mert azok, a kik előtt a magyar állam, mint külön egész vétetik fel, a védvámok behozatalához azért nem éreznek hajlamot, mert ha még Ausztria is agricol államnak tekintetik, úgy még sokkal több joggal tartathatik Magyarország kiválóan agricol államnak, ennek ipara még sokkal hátrább lévén fejlődésében, és ipar hiányában nem lévén mit megvédenie; másodszor Magyarország tudatában van annak, hogy vámok emelése azon czikkeknél, melyek külföldről hazánkba behozatnak, és melyekkel szükségleteink fedeztetnek, azokra kétszeres eredményt idéznének elő, először a külföldi iparezikk megdrágíttatnék a vámnak hatása által, mely reá kivettetik a határon, másodszor a vámterületen belől termelt ugyanazon iparezikk is egyidejűleg megdrágíttatnék legalább is a vámtétellel, mert a belföldi iparnak már nem lenne mit tartania a versenytől, mely eddig az iparezikkek árait nézve szabályozó volt. — Ennek tehát a fogyasztóra nézve csak az lehetne következése, hogy azon czikkek beszerzése neki több költséget és kiadást okozand. — Ebben keresendő főindoka a szabadkereskedési áramlatnak Magyarországon azoknál, kik az Ausztriával közös vámterületet fel akarják a jövőre nézve is tartani és ennek folytán a megkötendő kereskedelmi szerződésekben az 1865-ben érvényre emelkedett irányt akarják a jövőre nézve is érvényesíteni.

Az osztrák védvámosok az egész közös vámterületre nézve a védvámrendszert, ha csak a mérsékelt védvámrendszert is, óhajtanák érvényesíteni a megkötendő kereskedelmi szerződésekben: erre nálunk auxilianusokra nem igen találunk, ámbár nem vonható kétségbe azon állításuk, hogy: ha az egész monarchia, illetőleg a vámszövetség terén az egész lakosság, az anyagi jólétben előhalad egy helyes kereskedelmi politika hatása alatt, akkor a vámterület egyik részének — tehát Magyarországnak, — a jólétben multhatatlanul részesülnie kell; feltéve, hogy egyenlők a termelési feltételek.

De ettől eltökintve, van hazánkban egy igen tekintélyes párt, mely nem a közös vámterületre nézve óhajtaná a védvám-

rendszert életbe léptetni, hanem Magyarország és Ausztria között kívánná a vámsorompókat újból felállítani, úgy a mint azok 1848 előtt fennállottak és ebből hazánknek 20 — 30 millió forint évi jövedelmet gondolnak ez által biztosítani. Ezek is a védvamosok által általában használt érvelésekkel szoktak harcolni; ezeknek állítását a 20—30 millió frt évi jövedelemre nézve egészen önkényes számnak kell tekintenünk, de ennek megvitatása jelen dolgozatomnak keretén túlmenne.

Visszatérve azonban az Ausztriában folyó küzdelemre a védvamosok és a szabadkereskedők között, tekintsük közelebből a mindkét irány mellett és ellen felhozottakat.

A védvamosok, kiknek vágyai a 10% vámoknak 20%-ra való emelésében összpontosulnak, azt állítják, hogy a vámhivatalok által szerkesztett kimutatások tanúsítják, hogy 1870—1875-ig terjedő 5 évi időszakban, a közös vámterületnek áruforgalmában 608.2 millió frttal több volt a behozatal, mint a kivitel, s hogy eme passivitás világosan bizonyítja, miszerint az ipartermelés mezején a 65-iki szerződések óta hanyatlás állott be előhaladás helyett; valamint hogy az is kétségtelen, hogy éppen oly iparcikkbe hoztattak be legnagyobbbrészt, melyek a belföldi termelést kiszorítják és a fogyasztási képességnek csökkenéséről is tanuskodnak.

Erre a szabadkereskedők azt válaszolják, hogy éppen az a körülmény, hogy több volt behozatala a vámterületnek, mint sem kivitele, az legnagyobb bizonyítéka anyagi előrehaladásunknak és a jólét fokozódásának, mert fokozódott fogyasztási képesség és az áruk megvételéhez való nagyobb képesség éppen az előhaladást tüntetik fel.

Ha több fogyasztatik, mint termeltetik, az egy ország közgazdászati haladásában még nem akadály, ha az productiv célokra történik, ha fizetési képessége nem alteráltatik.

Bár Anglia példája e helyen nem szolgálhat döntő útmutatónak, mégis tanulságos lehet rá hivatkoznom: — Angliának árumérlege, 1854—1873-iki időszakban, tehát 20 év alatt évenként körülbelül 500 millió frttal passiv volt, azaz több volt behozatala a külföldről, mintsem kivitele oda, (1874-ben 1300 millió forinttal), de könnyen fizethette ezen több behozatalát azon kamatok és egyéb czimen vett tartozások és

fizetések által, melyeket a külföldről kapott évenként, és melyek a több behozatalának értékét tetemesen felülmúlták.

A kamatok és egyéb fizetések, melyeket Anglia az állampapírok, részvények és a külföldön elhelyezett tőkéi után nyer, évente képesítik őt az árúbehozatal értéktöbbletét kiegyenlíteni, sőt még fölöslege is marad, mely tőkeképződésre szolgál, s melylyel nemzeti vagyona gyarapodik; ezen egyéb fizetésekben a bizományi üzleti nyereség is, — melyet Anglia a hajózás által és a kereskedelmi transactiók vitele által, melyeknek oroszlányrészét, mint közvetítő, ő kapja az egész világtól, — beennfoglaltatik.

Franziaország és Németország is, az egyéb ezimen nyert tartozásokból nagy összeget húznak évenként, tehát ha még passiv lenne is árúmérlegük, de fizetési egyenlegük nem az, és tehát a behozatal többletét van még mivel fizetniük.

De ez eset Ausztriára nézve nem alkalmazható, mert nemcsak árúmérlege a fennemlitett 5 évben kedvezőtlen volt, hanem fizetési egyenlege a külfölddel szemben sem volt kedvező, mert majd évenként a külföldi hitelre szorult a két állam megzavart háztartása. Iparvállalataink, vasutttársulataink nagy részben külföldi tőkékből vették eredetüket, viszont külföldi értékek és idegen állampapíroknak csak igen kis része van birtokunkban. Ha csak az osztrák államadósság évi kamatterhét 109 millió frtra vesszük fel, (ennyi felel meg körülbelül azon hivatalos jegyzékben közölt összegnek, mely az államadósság convertálásánál közöltetett) és vagy 25 millió frtra becsüljük a magyarországi államadósság kamatterhét, a vasutttársulatok és iparvállalatokat és ezek kamatait, melyek külföldre mennek, nem is számítva, azt hiszem, bátran tehető Ausztria fizetési egyenlegének „tartozás“ rovata e ezimen legalább 100 millió forintba évenként. Ha tehát nem is fogadhatjuk el Anglia példáját, mint döntő argumentumot Ausztriára nézve is a fennemlitettek nyomán, mégis kénytelenek vagyunk annak megítélésére, hogy az osztrák védvamos nemzetgazdák azon állítását, miszerint az ipari productio az 1865-iki szerződések óta hátrament, a 608 millió frt több behozatalnál közelebből szemügyre venni: mert ha ezen összehasonlításból az tűnik ki, hogy több nyers anyag és segédanyagokból származik ezen több behozatal, — és

nem a kész gyártmányok behozatalából, — akkor határozottan ebből inkább a fogyasztási viszonyok megváltozása, illetőleg a fogyasztási képesség nagyobbodása következethető, mint sem az ipartermelés csökkenése; mert abban, hogy a feldolgozott nyersanyag és ipartermék átlagban a nyerstermény értékét megkészszerzi, semmi kétség sem lehet, pedig éppen a védvamosok állítják, hogy az iparcikkek több behozatala a mezőgazdasági termelés fölöslegével egyenlített ki.

Lássuk mindenekelőtt a vámhivatalok összesített kimutatásai szerint a segédanyagok, melyek feldolgozásra szánva, behozatala és kivitele következő képét:

	Behozatal			Kivitel		
1870:	113.7	millió	frt	86.7	millió	frt
1871:	149.5	»	»	104.6	»	»
1872:	145.5	»	»	94.1	»	»
1873:	129.5	»	»	124.0	»	»
1874:	205.6	»	»	122.6	»	»

Tehát miután 1865-ben 99.3 millió frtot tett a behozatal és 110.6 millió frtot a kivitel, ennél fogva 71-ben 56.2 millió frttal több, 72-ben 62.7 millió frttal több, 73-ban 16 millió frttal több, 74-ben 94 millió frttal több segédanyag dolgoztatott fel az ipar által, mint 65-ben, és e szerint legalább 100 millió frttal emelkedett az ipartermelés évenként, feltéve, hogy a segédanyagok termelése a belföldön ez idő alatt nem változott.

Ezen számadatokra a védvamosok csak azt felelik, hogy ezen összeállítás, a segédanyagokkal való kereskedésben nem biztos, mert nem tudatik, hogy a hivatalos statisztika mit ért az iparnak szánt segédanyagok alatt, — és valjon ez alatt nem értetnek-e élvezeti cikkek is. — Ezen feltevés megdöntetik, ha a segédanyagok számtételeit még alosztályaira is felosztatjuk és len, gyapot, gyapju és vasipar segédanyagjait, külön-külön vesszük szemlélet alá. .

A leniparnál.

Len, kender több behozatal vámmázsaiban a 62—66-ki időszakban 195,459 mázsa volt, mely feldolgozásra volt szánva;

1872-ben 402,671 vmázsa több behozatal

1873 » 482,954 » » »

1874 » 609,300 » » »

Ila fel is tesszük, hogy a len- és kendertermelés belföldön nem emelkedett, sőt hogy csökkent, még sem vehetjük fel, hogy oly mérvben apadt volna, mintsem a behozatal emelkedett, és ekkor az ipartermelésnek ez ágban emelkedésére kell következtetnünk.

Vagy a gyapot- és gyapotfonalakat tekintsük a hivatalos adatok szerint:

	Gyapot többbehozatal	Gyapotfonal többbehozatal
1862—1866.	401,233 vmázsa.	113,129 vmázsa.
1867—1871.	858,357 »	193,826 »
1872.	949,782 »	249,515 »
1873.	850,517 »	201,020 »
1874.	1.042,180 »	207,983 »

Ezen segédanyagnak többbehozatala, mely a vámterületen feldolgoztatott, az ipartermelés emelkedését ez ágban világosan bizonyítja, bármennyire panaszkodnak a gyapotgyárosok, hogy a kereskedési szerződések érdekeiket sértik; és bár nem állítható, hogy a kétszeresnél is nagyobb gyári feldolgozás pusztán a szerződések folyománya, mert 62-től 66-ig a gyapotgyárak az amerikai polgárharez által, az egész világon pangásnak voltak kitéve, és ezen időszak után mindenütt egyiránt megint virágzásnak indultak. Ennélfogva a védvamosok ezen számításokat tagadásba nem vonhatván, csak is azt hozhatnák fel a szerződések károssága mellett, hogy azok nem létében a gyapotipar még nagyobb lendületet nyerhetett volna, — bár ezt bebizonyítani fölötte nehéz lenne. Hozzá kelteven tenni e helyen, hogy ha a gyapotfonal vámtétele emeltetnék, valamint a gyapotárúk is, ennek következése a belföldi fogyasztásnak csökkenése lenne; azon árúk versenyképessége a vámtétel folytán apadván, apadna a kivitel is, a kivitelben előálló kevesebbséget a belföldi fogyasztás emelkedése pedig nem kárpótolná.

A gyapjura nézve a bevitel és kiviteli kimutatások a következő képet adják:

1862—1866.	Bevitel: 223,641 vmázsa.	Kivitel: 351,579 vmázsa.
1867—1871.	» 293,204 »	» 357,834 »
1872.	» 376,782 »	» 217,593 »
1873.	» 213,837 »	» 304,477 »
1874.	» 303,211 »	» 244,796 »

Ezen ágnál a segédanyagnak több feldolgozása látszik feltűnni, mert míg 62—66-ig mindig átlagban 128,000 vmázsával több volt a kivitel mint a behozatal, a szerződések életbe lépte óta, azaz az utolsó 8 évben átlag a kivitel javára 25,000 vmázsával több tűnik fel évenként. De ha a belföldi gyapjutermeles ezen időszak alatt csökkent is, és ha tehát elfogadjuk is, hogy a gyapjufonal gyártás nem emelkedett, hanem maradt olyanak, mint volt 10 év előtt, még akkkor is a gyapjúárúk gyártásánál emelkedést kell constataálnunk, miután a 62—67-iki időszakban 58,000 vámmázsával több volt ebben a kivitel, mint a behozatal, holott az utolsó nyolcz évben csak 14,000 vmázsával multa fölül a kivitel a behozatalt a gyapjúárúkbán, és tehát a belföldi fogyasztásnak emelkednie kellett; a vámfemelés bizonyára versenyképességét ez árúnak kérdésessé tenné, miután a jelenlegi alacsony vámok mellett is ez ágbán jelentékeny kivitel van.

Hogy a vasipar, melyet a védvamosok mint a védelmet leginkább igénylő ipart szeretnek előtűntetni, a szerződések életbe lépte óta nem hanyatlott, azt maga azon körülmény igazolja, miszerint több mint 100 millió forint fektettetett be ezen iparág kiterjesztésére; és habár azon idő óta alapított új telepek és finomítók közül, — a 73-diki crisis befolyása alatt — több nem egészséges alapon nyugvó vállalat tönkre is ment, mégis a nyersvas termelés és annak feldolgozása nem hogy csökkent, de nagy mérvben emelkedett.

Hogy ezen crisis az egész vámterület fogyasztási képességét apasztotta, az kétségtelen; és tehát ez iparág is szenvedett alatta, de nem roskadott volna össze még ennél több vasgyár, ha több nem alapítottatott volna a védvám reményében. De lássuk a hivatalos adatokat:

Nyers és régi törött vas:

1862—66.	—	193,292	vmázsa	több	behozatal
1867—71.	—	2.606,104	»	»	»
1872.	—	4.353,711	»	»	»
1873.	—	3.510,955	»	»	»
1874.	—	849,062	»	»	»

Durva öntött vas:

1867—71.	—	95,592	vmázsá	több	behozatal
1872.	—	269,167	»	»	»
1873.	—	244,166	»	»	»
1874.	—	84,004	»	»	»

A nyers vas behozatala tehát 2·7 millió vmázsát teszen átlag évenként. A belföldi nyersvas-termelés a 62—66-iki időszakban átlagban 6·4 millió mázsát tett, 67—74-iki időszakban, tehát a szerződések életbe lépte óta 8·4 millió vmázsára emelkedett évente, azaz 2 millió mázsára vehető az évi emelkedés; ha ezt a több nyers vas behozatalhoz hozzá adjuk, akkor az évente feldolgozott nyers vas 4·7 millió mázsát teszen, azaz 73%-val több nyersanyag dolgoztatott fel vasgyáraink által, mint a szerződések előtt. Ezen roppant emelkedés daczára emez időszakban a kész vas-árúk behozatala 2½ millió vmázsát tett ki körülbelül. Ugyanakkor a vasut-sínek behozatala 62—66-ig 37·465 mázsáról, 67—71-ig 1.549,124, 73-ban 1.049,633, 74-ben 205,246 mázsára növekedett, ennek oka a nagymérvűleg folytatott vasutépítésekben kerecsendő, valamint a vasgépek és géprészek behozatala is ebben találja fel indokát.

És hogy a több behozatal daczára, mennyire emelkedett a vas gyári termelése, az még abból is kitűnik, hogy például míg sín-kivitel azelőtt nem is létezett: 1874-ben, midőn a belföldi szükséglet kevesbedett a befejezett vasutak miatt, 140,735 mázsá szerepelt a kivitelben; a gépek kivitele a szerződések előtti 5 évben átlagban évenként 38,627 mázsá volt, ezek hatása alatt folytonosan emelkedett úgy, hogy 1874-ben 268,623 mázsát ért el. Épen így emelkedett a finomabb vasneműek kivitele, 62—66-diki időszakban 100,000 mázsáról évenként, 74-ben 165,000 mázsára. És az osztrák aczélneműek, a nagy szükséglet által előidézett behozatal daczára, az utolsó években a kivitelben 10%-nyi emelkedést mutatnak.

Ezen adatokból világosan láthatni, hogy az ipartermelés a szerződések óta nem hogy csökkent, hanem emelkedett, habár constatálva van, hogy az iparárúk behozatala a kivitt felülmulta: ennek indoka a fokozódott ipartermelést meghaladó növekedett fogyasztásban található.

Miután ezen adatok a hivatalos vámkimutatásokból merítvők, ha ezek nem szolgáltatnak is teljes biztosságot, miután súlyvámok is a központban számíttatnak át értékre, a főiparokban mégis megközelítő képét nyújtják a forgalomnak. És ebből láthattuk azt, hogy a leniparban a gyári termelés emelkedett, valamint a kivitel is lenárúban, miután a belfogyasztásban változás nem igen fordult elő. A gyapotiparban szintén emelkedést tapasztaltunk. A gyapjuipar nem igen változott, a kivitel kevesbedését a belfogyasztás emelkedésének tulajdonítottuk. A vasiparnál, a kész vasneműek óriási behozatala daczára, egy még nagyobb belföldi gyártást észlelhattunk. Magyarázata a fogyasztási képesség ily mérvű emelkedésének a hosszú évek során át tartó stagnatio után a két áldásos termés folytán 1867-ben beállott, talán nagyon is rohamos gazdasági felvirágzásban keresendő; s azon körülmény, hogy 68—73-ig csakis vasutak 1000 millió forint értékig épültek, és hogy tömérdek iparvállalat létesült, mely a 73-iki crisis alatt megsemmisült: maga feljogosít ama feltevésre, hogy ezen időszak alatt legalább 6—700 millió frt idegen tőke vándorolt be a monarchiába, a mennyit kitett körülbelül passiv árúmerlegünk ezen időszak alatt. Mert, hogy a monarchiában egyedül megtakarított fillérekből létesítettek mindezen vállalatok, azt senki sem állíthatja komolyan.

Hogy ezen nagymérvű tőkebevándorlás csakugyan bekövetkezett a külföldről e célra, e fölött kétség nem létezhetik. Valamint az is világos, hogy eme tőkebevándorlás a több árú-behozatal útján történt, habár csak részben fektetett productiv célokra.

Legjobban bizonyítja ezen állítást az, hogy a több árú-behozatal, mely 608 millió frt volt az említett 5 évben, nem egyenlítettett ki nemes érczek behozatala által, miután ama nemes érczek nem is léteztek a monarchiában, mit leginkább megerősít azon körülmény, hogy az osztrák bankjegyek disagiója épen 1870-től 1874-ig 21%-al javult, azaz 121%-ról körülbelül alparira. Leggyorsabban épen 1872-ben, mikor a több behozatal 225 millió frtot tett ki, apadt az agio egy évben 11%-al. Ha pedig ekkor ezen években nagy összegű nemesércz fizetések történtek volna, melyek külföldre lettek volna kiküldendőek, akkor nem szállhatott volna le ily gyorsan az agio.

Mivel fizette volna tehát Ausztria-Magyarország a több behozatalt? ha mint a védvamosok állítják, a több behozatal csakugyan gyártmányokból, — melyek nagyobbreszt a mezőgazdaság terményeinek fölöslegéből lettek kiegyenlítve, — állott volna. Ezen állítás azonban téves, mert a kimutatások bizonyága szerint, ezen 5 év alatt minden árúnemnél majd csaknem épen oly emelkedés tapasztalható, mint a gyártmányok behozatalánál. Élvezeti cikkek és segédanyagok, valamint a gyártmányok a behozatalban egyaránt nagy emelkedést mutatnak, és mind ezek a termelés fokozódását épen ugy, mint a növekedett fogyasztást világosan bizonyítják.

Ila tehát a több behozatal sem a nemes érczek kivitele által, minek az agio emelkedéséből kellett volna kiténni, sem az osztrák vámterületnek termelési fölöslegével nem egyenlített ki, akkor még csak egy lehetőség marad fenn, hogy t. i. új adósságok útján történt a több behozatalbani árúknak kifizetése.

Hogy a közös vámterület passiv árúmérlege daczára mégis megtakarított valamit minden évben és ez által nemzeti vagyont gyarapította, azt senki sem fogja tagadni, és megdönhetlen azon elv, hogy állandóan egy országnak sem tehet fogyasztása többet, mintsem termelése kiteszen, — fogyasztási célokra pusztán a hitel nem létezik.

Árúmérleg ingadozása, az igaz, a termelés és fogyasztás közötti arány megváltozása által áll elő, de sohasem oly módon, hogy például a kedvező mérleg a termelés emelkedését, vagy a kedvezőtlen mérleg a fogyasztás növekvését tanúsítaná egy országban, hanem ez pusztán termelési módok megváltozásáról teszen tanuságot. Mert három eset lehetséges egy vámterületre nézve: vagy egész munkaerejét élvezeti cikkek (gabona, bor stb.) termelésére fordítja, és ekkor fölöslegét idegen országokban kamatozásra befekteti és kedvező lesz árúmérlege, vagy termelési fölöslegét saját területén fekteti be, és ekkor a külfölddeli kereskedésben mérlege semleges lesz, mert csak élvezeti cikkek cseréjében fog állani, vagy pedig nemesak saját termelési fölöslegét fekteti be kamatozásra saját területén, hanem még idegen országok tőkét is, és ekkor kedvezőtlen lesz mérlege, mert ekkor az idegen tőkét

mint árut fogja behozni területére, — és ez történt Ausztriában az utolsó 5 évben.

A védvamosok a tőkének akár kivitelét, akár behozatalát árualakban mindig mint hihetetlen szeretik odaállítani, pedig nemcsak pénz tekinthető tőkének. A pénznek természete, hogy csak egy bizonyos határig vétetik fel a forgalom által, ezentúl azon forgalmi területről, melyben már elég van, akaratlanul eltávozik és oda megyen, a hol újabb szükségleteket elégít ki. Ez történt itt az utóbbi 5 év alatt, midőn idegen árúk több behozatala által sok idegen tőkét vett fel az osztrák-magyar vámterület, így vándoroltak németországi és hollandi pénzek a monarchiába, a nélkül, hogy saját termelésünk hanyatlott volna. Hiszen a nagy tőkebevándorlás előtt is el volt foglalva munkaerőnk: a nagy vállalkozások és beruházások megindításakor, melyek a 67-iki időszak után egyszerre nagy lendületet nyertek; ezen munkaerők más foglalkozásra lévén utalva, előbbi foglalkozásaiktól el lettek vonva. Ennélfogva ezen mindennapi szükségletek kielégítésében, melyek termelésével ezen munkaerők előbb el voltak foglalva, egy nagy hiány idéztetett elő a jelennek termelése és fogyasztása között, mely akkoron a külföldi kereskedelem által lett fedezve.

Azon kérdésre, hogy miképen történhetik, hogy a külföldi árúk több behozatala és a tőkebevándorlás egymást kiegészítik, és épen egyidejűleg fordul elő az egyik, mint a másik, (amint a védvamosok is állítják, hogy épen Ausztria adósságok utján fizette ki több árúbehozatalát) a magyarázat igen egyszerű: a tőkekivitt eszközök országban, melynek saját területén akkor nagyobb vállalatok nem létesítettek, a munkabér foglalkozás hiányában apad, de azon ország termelése mégis versenyképes fog maradni, másrészt a tőkebevitel alatt álló ország, mely a jövőben gyümölcsöző vállalatokat létesít és tőkebefektetéseket eszközöl, saját munkaerejét azon idő alatt igen magas áron lesz kénytelen megfizetni, — mert a kereset a munkabér emelkedését idézi elő, — termelése megdrágíttatik saját területén, és több termelésétől elvonatván, bizonyos árúban hiánya lesz, — melyekre azonban a kereslet által szüksége lévén, az ut egyengettetik arra, hogy az árúk a tőkekivitt eszközök országból a tőkét bevívó országba a leg-

könnyebben bejuthassanak. Ennek megvilágítására szolgáljon a következő példa: ha a nagyvállalatok idejében Ausztriában 2000 millió frtig beruházások eszközöltettek és ebből: 1300 millió frt belföldi megtakarítás útján, — 700 millió frt külföldön kölcsönzött tőkékből, és ugyanekkor a több árúbehozatal is 700 millió frtot tett, — akkor a védvamosok szerint 10% vámemelés léptettetett volna életbe, azon czélból, hogy a több árú behozatal megkevesbítettessék és megakadályoztassék. — Ennek eredménye lett volna, hogy az iparosok azon kilátásban, hogy nyereséges üzletet fognak csinálhatni, még több iparvállalatot létesítettek volna tegyük fel 50 millió frttal; ezenkívül a nagyobb kereslet a munkabér emelkedését idézte volna elő, mit ismét 100 millió frtra tegyünk. Akkor, a helyett hogy összesen 2000 millió — 2150 millió frtra lett volna szükség és tehát a 700 millió frt helyett 850 millió frtra menne a tőkebevándorlás. Ezen példa szerint a vámemelés folytán emelkedett munkabér által a fogyasztás elősegítettén bár, a belföldi ipar még ekkor sem lenne képes a belföldi fogyasztást kielégíteni, — és tehát a több behozatala az árúknak ekkor sem lenne kizárva, — az árúk a vámemelés daczára mégis, bár megdrágítva, de bejönnének, — csak hogy ez által a külföldnek, tőkei fejében, még nagyobb lenne a tartozásunk. Minden vámemelés csak azt eredményezné utoljára is, hogy annak hatása alatt az aránylag olcsó befektetések megdrágulnának, és minthogy idegen tőkékre szükségletünk fenmaradna, ezeket akkor is árúk alakjában hozhatnánk be hozzánk. De hogy a védvámok által a passiv kereskedelmi mérleg legalább részben kevesbítették, abban a védvamosoknak igazuk van, mert ezek az árúforgalmat csökkentik és a tőkebevándorlásnak akadályul szolgálnak, de nem azon okból, hogy a belföldi termelés és fogyasztás közötti viszony általuk megjavíthatnák.

A védvámok hatása alatt megdrágíttatnak a vállalatok és befektetések, melyeknek megtételére a tőkebevándorlás szükségeltetik. Nem a tőkepenzesek idegenkedése okozza, hogy ellenszenvük lenne egy védvám által elzárt ország ellen, de a vállalkozási szellem egyszerre megbéníttatik; a vállalatok által termelt árúk megdrágulnak, és tehát nem lehetnek oly nyereségesek: a tőkepenzeseknek pedig nem indifferens, hogy nye-

reséges-e a vállalat vagy nem, melyre tőkéiket kölcsönzik. — A fogyasztási cikkek megdrágulása folytán, még a megtakarítás is kevesbedik egy országban. Ez természetes következmény, melyet hiába akarunk tagadni.

A mondottakból tehát láttuk azt, hogy egyrésről az osztrák ipariak termelése, a szerződések alatt, nem hanyatlott, és másrésről hogy a több behozatal, azaz a passiv árumérleg, a nagymérvű tőkebeavándorlásnak következménye. Világosan bebizonyított, hogy a több bevételben, a mezőgazdasági mekék és segédanyagok többre mennek, mint az iparcikkek ezen idő alatt, mivel a több behozatalnak az ipari segédanyagok 16 % -át, az élvezeti cikkek 15 % -át és a gyártmányok pedig 9 % -át teszik összereskedelmünk illető összegeinek. Nem ment tehát hátra mezőgazdaság és ipar az osztrák-magyar vámterületen, hanem az idézte elő a több behozatalt, hogy a nagy vállalatok korszakában a belföldi termelés nem tudott annyit előhozni, termelni, mint a mennyire szükség volt mindazon vállalatok befejezésére és vitelére, melyek akkor megkezdettek. A több behozatalt képező életneműek: bor, és szövő és kötőanyagokból, épültek vasutaink, épen úgy, mint épülhettek volna a gépek és vasneműekből, melyek behozattak. Az emberi munkászekeknek, melyek a vasuti gátokat felhányták és a sineket rakták, ruházatra és élelemre is volt szükségök; vajjon a külföld küldötte egyenesen számukra az élelmet és ruházatot, vagy pedig a pénzt küldötte volna ezek beszerzésére: az, ezen szempontból tekintve, indifferens, és miután a nemzetközi forgalomban a pénz nem szokott küldetni, tehát ruhanemű és élelemcikkek alakjában érkezett hozzánk. Hogy ezzel karonfogva, a túlspeculatio következtében, a fénytűzésnek is nagy tere volt, és hogy a behozott árúknak egy része improductive fogyasztatott el, azért a szerződések és szabadkereskedelmi irány felelőssé nem tétethetik.

Épen úgy mint németországi tőkepénzesek Ausztriában fektették be a 600 millió frtot, mely árúküldemények után találta utját oda: ugyancsak Franciaország is árúküldeményei, tehát kivitel után rőtta le 5 milliárdnyi hadi kárpótlását Németországnak. A nemes érczeknek ingadozására nézve Franciaországban, úgy mint Ausztriában is, az eredmény ugyanaz volt,

pedig az egyik a tőkekivitelt eszközölte, míg a másik, az utóbbi, a tőkebehozatalt.

Mindkét államban a nemes-érez készlet növekedett ez alatt, mit Ausztriában az ezüst-agio csökkenése tanusít, Franciaországban a bank szaporodott érzékészlete. És ennél élesebb bizonyíték nem kívánható, hogy az áruforgalom és a tőkebevándorlás az érezpénz forgalomtól független is lehet, és ettől nem befolyásoltatik: ha nem is vonható kétségbe, hogy ezen factoroknak kölcsönösen egymásra egy bizonyos befolyása ne lenne, mely azonban inkább alárendelt. Ausztriának fizetési egyenlegére sokkal nagyobb hatással volt egyrésről az államháztartásnak ezen idő alatti kedvezőtlen volta, mely csak a nagyobb takarékoság által foghatna jobbra fordulni, — másrésről a tőkebevándorlás, mely nem nyereséges és hasznos váltatokba fektettetett be.

Ha a túlspeculatio korszakában nem lettek volna érvényben a szerződések, bizonyára még kétszerte több iparvállalat létesítettén, azok utólag tönkre mentek volna azon közgazdasági crisis hatása alatt, mely a continens nagy részében még ma is uralkodik; míg így, a létező ipar, az igaz, a megpróbáltatás korszakán, — nehéz küzdelmek után, de megifjult erővel — keresztülmelve, bátran állíthatni, hogy jelenleg egészséges, és magában foglalja jövőjének biztosítékát.

Az államhitel sohasem tévesztendő össze a nemzetközi kereskedelmi hitellel, mert míg az előbbi improductiv célokra is igénybe vétethetik sok országok kormánya által, a nemzetközi kereskedelmi hitel egy ország rendelkezésre csak productiv célokra nyújt tőkét, és ezért mondtuk elébb, hogy fogyasztási célokra állandóan nem létezik hitel. Ezt alkalmazva a vámterületnek passiv árumérlegére: a több behozatal élvezeti cikkekben, szőtt és kötött árúban vagy szövetekben, nem kölcsön útján jutott hozzánk és egyenlítettett ki részünkről, hanem azt jó váltókkal voltunk kénytelenek kifizetni; egyidejűleg a külföld nekünk vasuti papírjainkra és zálogleveleinkre tőkét kölcsönzött és rendelkezésünkre bocsátott, mely szükségleteink szerint, árúk formájában küldettünk magunknak tőkét.

És e szerint az épen nem hihetetlen állítás, hogy az idegen tőkék, a több behozatalban feltüntetett árúban jutottak hozzánk.

Az osztrák védvamos irány egyik leghatalmasabb bajnoka Neuwirth „Zollpolitik és Handelsbilanz“ című munkájában az 1870—1874-iki 5 évi időszak passiv árúmérlegéből az elszegényedés és a nemzeti vagyonosodás hátramenetelére következtetett és a mérsékelt protekciót kívánja életbe léptetni, a kereskedelmi szerződéseinkben az általa ügyesen összeállított adatok és érvelések sokakat meg is ingattak előbbi nézeteikben, miért egy rövid visszapillantást kell következtetéseire tennünk.

A kereskedelmi mérleg csak arra enged következtetni, hogy valjon egy ország eladósodása a külföld iránt emelkedett vagy csökkent-e. De eladósodás és elszegényedés — illetőleg a nemzeti vagyon hátramenetele között nagy a különbség, mert egy magán ember is tőkéjét elköltheti, a nélkül, hogy egy krajezár adósságot csinálna, egy üzletember pedig évenként igénybe veheti hitelét, üzletét kiterjesztheti és mégis meggazdagodik.

Ha Ausztria több behozatalának kiegyenlítésére, valamint a külföldi szelvények fedezésére újabb értékpapirokat bocsájt ki, és kötelezettségeinek ily módon teszen is eleget, még azért elszegényedése bekövetkezni nem fog. Csak az a kérdés mindig, valjon productiv, azaz hasznot hajtó és nyereséges üzletekre és vállalatokra történtek-e a befektetések? A magán ember is elpusztul, ha adósságokat csinál rossz üzletekre, de akkor sem a hitel rontja meg őt, hanem a rossz üzlet.

Ha az új tőkebefektetések kisebb összegre mennének is egy bizonyos időben, mint a külföldön megkötött új adósságok, akkor is azt lehetne mondani, hogy a vagyonosodás visszament, pedig ez activ kereskedelmi mérlegnél is előfordulhatna; mivel ha például 50 millió forinttal több lenne egy évben a kivitel mint a behozatal, és az évben esedékes szelvényekért a külföldnek 100 millió frtot kellene fizetnünk, és ugyanazon évben csak 20 millió frtnyi befektetés történt volna, akkor az activ mérleg daczára azon évben Ausztria 30 millió forinttal szegényedett volna el.

Tehát rosszul következtetnénk, ha azt mondjuk, hogy a több behozatal mindig elszegényedést jelent egy országra nézve, vagy azt, hogy a 70—74-iki időszak passiv mérlege Ausztriában, a

nemzeti vagyon apadását eredményezte. Ha ezzel tisztában akarunk lenni, azt kell keresnünk, hogy mely összeg nagyobb: vajjon új adósságaink a külföldön, vagy pedig a belföldön tett tőkebefektetések lettek-e nagyobbak ezen időben. Mindkét eset: vagy a belföldön új értékpapírok kibocsátása, vagy pedig ezeknek a külföldön elhelyezése által, történhetik csak. Ha erre az az ellenvetés tételnék, hogy belföldi értékpapírok, melyek a belföldön voltak elhelyezve, a külföld javára nagyban eladattak a végből, hogy a belföldön az új kibocsátások elhelyeztethessenek: — akkor ezen nagyban eladása az értékpapíroknak megezáfoltatik az osztrák rente árfolyamának világos tanúsága által, mely ezen öt év alatt 60%-ról 70%-ra emelkedett, azaz: az ausztriai kamatláb 7%-ról 6%-ra szállott le. Minden a tőzsdén megforduló ember tudja azt, hogy a kibocsátások a 70—74-iki időben nem egészen a külföldön voltak elhelyezve, a minnek bizonyítéka, hogy tőkepenzesek, kiknek tudomásával történtek ezen újabb adósságok és kibocsátások, még sem következtek Ausztria elszegényedésére, mert különben a kamatláb nem csökkent volna, miután egy a bukás felé közeledő háznak adandó kölcsön kamatai inkább növekedni szoktak.

Az osztrák-magyar vámterület az 1870—74-iki időszakban tehát nem ment az elszegényedés felé, ha csak nem az által, hogy mind a hitel igénybe vétele, mind saját megtakarított filléreinkből létesített vállalatok egy része elhibázottak voltak és nem nyereségesek, ezt azonban a kereskedelmi mérlegnek nem tulajdoníthatjuk, mint inkább saját könnyelműségünknek.

A belföldi vagyongyarapodás számbavétele nélkül a kereskedelmi mérleg éppen nem nyújt a nemzeti vagyonról hű és megbízható képet, és nem enged következtetni egy ország vagyonosodására vagy az ellenkezőre.

De ha az állítás, hogy a passiv mérleg elszegényedésre mutat, elesik, akkor Neuwirthnek ebből vont következtetései sem állanak, hogy tudniillik passiv mérleggel a valuta helyreállítása és fentartása szintén a lehetetlenségekhez tartozik, miután, mint fentebb rámutattunk, éppen Ausztriában a bankjegyek disziója akkor apadt leginkább, midőn 1875-ben 222 millió

forinttal több volt behozatalunk mint kivitelünk, és az egész passiv mérleg ideje alatt a disagio apadt.

Ezekben felsoroltuk röviden az ezen szellemi harzban felhozott érveléseket, a 65-iki szerződésekben foglalt irány fenntartása, vagy elvetése mellett; ezek folytán kénytelenek vagyunk elismerni, hogy inkább a szabadkereskedés mellett harczolóknak és azok okoskodásának kell a diadalt kívánnunk. Ha az olvasóra, csak részben is meggyőzőleg hatnom sikerült, úgy értem óhajomat.

Ha a forgalom folytonos emelkedésével a termelés ugyanoly növekedését fogjuk tapasztalni, mint a milyenre utaltunk, ha az államháztartásban az egyensúly takarékoság által érvényesülni fog és a productiv befektetések már gyümölcsözni fognak, akkor a passiv kereskedelmi mérleg sem fog többé oly sokak előtt a termelés és fogyasztásban oly hátramenetelt bizonyítónak tartatni, mint eddig.

A legközelebbi parlamenti tárgyalások, a monarchia mindkét felében, már e részben előterjesztendő vámtariffák irányára nézve bizonyosságot fognak nekünk nyújtani, és ekkor már könnyebb leend jelen dolgozatomnak következtetéseit vonni, hazánk fejlesztésének az anyagi téren s gyakorlati irányban mi-módoni előmozdítására nézve.

GR. DESEWFFY AUREL.

A MAGYAR VASUTAK PÉNZÜGYI JÖVŐJE.

Hazánkban az utolsó tíz év alatt kétszer annyi vasut épült, mint a megelőző huszonöt év alatt. 1867-ben, midőn a magyar kormány megalakult, vasutaink hossza 295 mértföld, 1876 végén 869 mértföld volt. Tíz év alatt tehát 574 mértföld vasut épült.

A magyar vasuthálózat ily nagymérvű fejlesztése, olcsó és gyors szállítás lehetővé tétele oly vidékeken is, melyeken minden rendes szállítás a közlekedési eszközök hiánya miatt lehetetlen volt; az ország számos távoli vidékének a világforgalomba bevonása; jobb és rövidebb utak nyitása által a kivitelnek olcsóbbá tétele; mind megannyi szolgálat, melyet ezen vasutak a hazának tesznek; de ezen 574 mértföld vasut, melynek túlnyomó része állami kamatbiztosítás mellett vagy államköltségen épült, az évente fizetendő kamatbiztosítási előlegek s az államvasutak építésére fordított kölcsönök kamatai által a kincstárt oly nagy mértékben terhelik, hogy pénzügyi zavaraink egyik, habár nem legnagyobb tényezőjeül a vasutakra fordított kiadások tekintendők.

Midőn a magyar törvényhozás a vasutak kamatbiztosítását megszavazta, sokan ringatták magokat azon vérmes reményben, hogy épen ezen vasutak nyújtotta előnyök folytán a kereskedés és forgalom oly nagy lendületet fog venni, hogy a vasutak az állami kamatbiztosítást csak csekély mérvben fogják igénybe venni. A tapasztalás azonban e reményeket hamar szétoszlatta; mert ezen vasutak jövedelme a beléjük fektetett tőke kamatainak csak egy hatodrészt teszi, s a kamat-szükségletnek öt hatodát az államkincstár kénytelen előlegezni. Szemben vas-

utaink ezen kedvezőtlen pénzügyi helyzetével időszerűnek tartom azon kérdés elemzését: várhatjuk-e és minő fokozatban vasutaink jövedelmének emelkedését és ezzel az állam kamat-biztosítási terhének könnyebbülését.

I.

Mielőtt vasutaink pénzügyi jövőjének esélyeivel foglalkoznánk, szükségesnek tartom a mai helyzetet előtűntetni.

Hazánkban 1867 előtt három vasut épült állami kamat-biztosítás mellett, u. m.: az osztrák államvasut, a déli vasut, és a tiszavidéki vasut. Ezen három vasut közül egyik sem veszi az állami kamatbiztosítást tényleg igénybe.

Az osztrák államvasut-társulatnak Magyarországon és Ausztriában fekvő ugynevezett régi hálózata után együttesen 5.200,000 forint évi tiszta jövedelem biztosított, és ezen kamatbiztosítéki átalánynak a magyar államot illető része a temesvár-orsovai vasut építése folytán 1.000,000 frttal felemeltetett; de minthogy ezen vonalak tiszta jövedelme a biztosított összegnél eddig mindig nagyobb (1874-ben például 14½ millió frt) volt; az osztrák államvasut-társulat az állami biztosítást sem eddig igénybe nem vette, sem nem valószínű, hogy ezután igénybe veendi. A déli vasut-társulatnak mértföldenkint és évenként 100,000 frt bruttó bevétel biztosított; a magyarországi vonalak bruttó bevétele mértföldenkint és évenként csak 70,000—75,000 forint ugyan, tehát kevesebb a biztosítottnál, de mert a biztosítás az egész hálózatra szól, s az Ausztriában fekvő vonalak bevételei oly nagyok, hogy a magyar vonalak hiányát is fedezik, a déli vasut sem veszi a magyar állam segélyét igénybe. Végre a tiszavidéki vasutnak tiszta bevétele 1874-ben, néhány igen kedvező év után, ismét annyira leszállott, hogy az állam által biztosított jövedelemnél kevesebb volt ugyan, de a társulat ennek dacára az állami kamatbiztosítást igénybe nem vette, hanem az alaptőkéje után fizetendő kamatok hiányát függő-kölcsön útján fedezte, melyet későbbi éveinek kedvező bevételeiből már ismét letörlesztett.

Ha tehát a magyar állam által vasuti kamatbiztosítás czimén elvállalt kötelezettségeket vesszük számba, a most felsorolt három vasutnak nyújtott kamatbiztosítást azért hagyjuk figyel-

men kívül, mert ezen három vasut 1867 óta nem vette az állami kamatbiztosítást igénybe, és igen valószínű, hogy a közel jövőben sem szorul az állami segélyre.

Ezen három vasuton kívül a magyar kormánynak 1867-ben történt alakulása előtt a bécsi kormány engedélyezte a 8.93 mfd. hosszú pécs-baresi vasutat 350,000 frt
a 38.32 mfd. hosszú első erdélyi vasutat 1.771,000 »
és a 40.01 mfd. hosszú kassa-oderbergi vasutat 2.432,453 »

összesen tehát 87.26 mfd. vasutat évi. 4.553,453 frt
tisztá jövedelem állami biztosítása mellett. Ez tehát olyan teher, melyet a magyar állam az 1867 előtti kormánytól vett át.

A magyar törvényhozás a következő vonalakat engedélyezte állami kamatbiztosítás mellett:

az alföld-fiumei vasutat, hossza 51.71 mfd.
a biztosított tisztá jövedelem 1.887,451 frt
a m. keleti vasutat, hossza 79.75 mfd.
a biztosított tisztá jövedelem 3.776,020 »
az északkeleti vasutat, hossza 64.12 mfd.
a biztosított tisztá jövedelem 2.378,937 »
az arad-temesvári vasutat, hossza 7.31 mfd.
a biztosított tisztá jövedelem 288,745 »
a magyar nyugoti vasutat, hossza 40.18 mfd.
a biztosított tisztá jövedelem 1.480,731 »
az első m. gácsországi vasutat, hosz. 15.82 mfd.
a biztosított tisztá jövedelem 640,725 »
az eperjes tarnowi vasutat, hossza 7.78 mfd.
a biztosított tisztá jövedelem 361,556 »
a nyíregyház-ungvári vasutat, h. 13.37 mfd.
a biztosított tisztá jövedelem 250,710 »
a duna-drávai vasutat, hossza 21.91 mfd
a biztosított tisztá jövedelem 586,828 »

Összesen. 300.95 mfd. 11.651,703 frt.

A magyar államnak ezen vasuti engedélyek által elvállalt kötelezettsége nem az illető engedély megadásával, hanem csak a vasutak elkészültével kezdődött, az építés folyama alatt a felhasznált összegek után fizetendő kamatok a tőkéből fedeztetvén. És minthogy a vasutak is nem egyszerre, hanem szakaszonként és fokozatosan készültek el, azon összeg, melynek

erejéig az állam a vasutak jövedelmét pótolni tartozott, fokozatosan növekedett, s az egész biztosított összeget csak 1874-ben érte el.

Az építés befejezése után a vasutak engedélyezésekor biztosított összegeken felül még a következő állami kamatbiztosítások szavaztattak meg: az északkeleti és nyiregyház-ungvári vonalaknak biztosított tiszta jövedelem 1875. évi január 1-jétől 275,000 forinttal felemeltetett; az első gácsországi vasutnak biztosított tiszta jövedelem szintén 1875. évi január 1-jétől 139,836 frttal emeltetett fel; 1876-ban elhatározottat a keleti vasutnak megvétele, mi évi 499,465 frt újabbi kiadást okoz; és végre a fennebb felsorolt vasutak jövedelmezőségének emelésére elkerülhetetlenné vált új beruházásokra szükséges tőkék kamatait az 1875. évi XLI. és 1876. évi XI. törvénycikkkel a magyar állam szintén biztosította 686,425 frt erejéig.

A magyar állam tehát a 388.21 mértföld magán társulati vasut építése érdekében összesen 17.805,882 frt évi kamat biztosítását vállalta magára.

Ezen magánvasutak engedélyezésén kívül 1867 óta épített a m. állam a kincstár költségén 138.19 mértföld állami vasutat (bele nem számítva a kincstár tulajdonában levő keskeny vágányú vasutakat); mely vasutakba befektetett tőke 1875 végéig összesen 98.427,311 frtot tesz. Ezen tőke hitelműveletek alapján, különböző kamatláb kikötése mellett, szereztetett be; s azt hisszük, alig túlozunk, ha felvesszük, hogy a magyar állam ezen tőke után átlag 8% kamatot fizet, mely esetben az államvasutakba fektetett tőke kamatja évenként 7.874,185 forintot tesz.

De ezen kamattartozás is csak 1875 óta terheli a magyar államot; mert az államvasutakba fektetett tőkék kamatja is, úgy mint a magán pályáknál, a vasut megnyitásaig a tőkéből fedeztetett.

A már kész és a közhasználatnak átadott pályarészekbe fektetett tőkék kamatja volt:

1867-ben semmi, 1868-ban 302,242 frt, 1869-ben 645,886 frt, 1870-ben 1.717,680 frt, 1871-ben 2.357,568 frt.

Az 1867., 1868., 1869., 1870. és 1871-ben fizetendő kamatok a pénzügyministernek a vasuti kölcsön állapotáról az ország-

gyűléshez intézett jelentése szerint pontosan vannak kimutatva. 1872-től kezdve ily pontos kimutatás azért nem lehetséges, mert azon időtől kezdve különböző kölesőnalapokból fedeztettek a vasutak építési költségei; a befektetett tőke kamatja megközelítőleg volt:

1872-ben 4.091,019 frt, 1873-ban 7.216,959 frt, 1874-ben 7.538,764 frt, 1875-ben 7.874,185 frt.

Az előrebocsátottak szerint tehát a magyar államnak a vasutak építése érdekében elvállalt kötelezettségei a következők:

A korábbi kormányok által engedélyezett, de 1867 óta kiépült 87²⁶ mértföld vasut után elvállalt kamatbiztosítás összege 4.553,453 frt.

A magyar törvényhozás által 300⁹⁵ mfd. vasut építése érdekében megszavazott kamatbiztosítás összege 13.252,429 frt.

A 138.19 mfd. hosszú államvasutakba fektetett tőke után járó évi kamat-járadék összege 7.874,185 frt.

Összesen tehát 526.40 mértföld részint állami kamatbiztosítás mellett, részint állami költségen épült vasut után 25.680,067 frt évi járadék.

Más szóval az 1867 óta állami kamatbiztosítás mellett, vagy az állam költségén épült 526.4 mfd. vasutnak évenként huszonöt és egy fél millió ezüst forint tiszta jövedelmet kell hoznia, hogy a magyar államnak e ezímen semmit se kelljen fizetnie; és a mennyivel ezen vasutak tiszta jövedelme a 25¹/₂ millió ezüst forinton alól marad, annyival kell azt az államkincstárnak pótolnia.

Pontosság okáért meg kell még emlitenem, hogy a fentebb részletezett kamatbiztosítékok nagyobb része ugyan ezüst forintra szól, hogy azonban az 1875-ben és 1876-ban a keleti vasut megvételére, az éjszakkeleti és gácsországi vasutak kamatbiztosításának felemelésére, és a beruházásokra megszavazott járadékok arany forintokra szólnak, és hogy az arany és ezüst forint közötti értékkülönbség miatt, külön kellett volna kimutatni, mennyit biztosított az állam ezüst, és mennyit arany forintokban: mégis a dolog egyszerűsítése végett az arany és

ezüst forintokra szóló összegeket egyszerűen összeadtam. Kerek számokban a magyar állam által elvállalt $25\frac{1}{2}$ millió járadékból megközelítőleg $4\frac{1}{2}$ millió forint fizetendő aranyban és 21 millió forint ezüstben.

Kimutatván a fennebbieken azon járadékot, melyet a magyar állam az 1867 óta állami segélyezés mellett épült vasutaknak, mint tiszta jövedelmet annak idején visszatérítendő előleg gyanánt oly formán biztosított, hogy a mennyiben a vasutak jövedelme azon összeget el nem érné, a hiányt az állam fogja pótolni: lássuk mennyi volt ezen hiány az egyes vasutaknál és mennyi összesen.

A pécs-baresi vasutnak az állam évi 350,000 frt tiszta jövedelmet biztosított; azon vasut megnyílt 1868. évi májusban.

A tiszta jövedelem volt:

1869-ben 139,617 frt, 1870-ben 80,069 frt, 1871-ben 152,428 frt, 1872-ben 190,549 frt, 1873-ban 182,802 frt, 1874-ben 156,656 frt, 1875-ben 188,277 frt.

Az első erdélyi vasutnak az állam 1.771,000 frt tiszta jövedelmet biztosított; a vasut az 1870-ik évi folyamán adatott át egész hosszában a forgalomnak. A tiszta jövedelem volt:

1871-ben 429,459 frt, 1872-ben 67,637 frt, 1873-ban 163,961 frt, 1874-ben 8,214 frt, 1875-ben 88,629 frt.

A kassa-oderbergi vasut magyarországi részére az állam biztosított 2.432,453 frtot; ezen vasut egész hosszában 1872. folyamán adatott át a forgalomnak. Tiszta jövedelme volt:

1873-ban 50,375 frt, 1874-ben 502,950 frt, 1875-ben 542,014 frt.

Az alföld-fiumei vasutnak az állam biztosított 1.887,451 frtot; a vasut egész hosszában 1871-ben nyílt meg. Tiszta jövedelme volt:

1872-ben 410,503 frt, 1873-ban 333,541 frt, 1874-ben 290,601 frt, 1875-ben 136,831 frt.

A m. keleti vasutnak biztosított az állam 3.716,020 frtot ezüstben; a vasut utolsó szakaszai 1873-ban adattak át a forgalomnak. Tiszta jövedelme volt:

1874-ben 522,310 frt, 1875-ben 367,091 frt.

Az északkeleti és nyíregyháza-ungvári vasutaknak együtt az állam 1874-re 2.629,647 frtot, 1875-re pedig 2.904,647 frtot

biztosított. A vasut utolsó szakaszai 1873-ban adattak közhasználatba. A vasut tiszta jövedelme volt:

1874-ben 387,739 frt., 1875-ben 812,331 frt.

Az arad-temesvári vasutnak 288,745 frtot ezüstben biztosított az állam.

A vasut 1871-ben adatott át a forgalomnak. Tiszta jövedelme volt:

1872-ben 45,763 frt, 1873-ban 21,286 frt, 1874-ben 1728 frt, 1875-ben 6499 frt.

A magyar nyugati vasut magyarországi részére biztosított az állam 1480,731 frtot. A vasut 1873 óta van egész hosszában forgalomban. Tiszta jövedelme volt:

1873-ban 67,334 frt, 1874-ben 82,277 frt, 1875-ben 103,782 forint.

Az első gácsországi vasut magyarországi részére biztosított az állam az 1874. évre 640,725 frtot; s ezen biztosítás 1875. elejétől 780,561 frtra emeltetett fel.

A vasut 1873-ban adatott közhasználatba. Tiszta jövedelme sem 1874-ben, sem 1875-ben nem volt; mert az üzleti kiadások a bevételeket

1874-ben 15,286 forinttal, 1875-ben 87,052 forinttal haladták meg.

Az eperjes-tarnowi vasutnak az állam 361,556 frtot biztosított.

A vasut 1873-ban adatott közhasználatba. Tiszta jövedelme sem 1874-ben, sem 1875-ben nem volt, mert az üzleti kiadások a bevételeket

1874-ben 41,430 frttal, 1875-ben pedig 29,307 frttal haladták túl.

A duna-drávai vasutnak 586,828 frt tiszta jövedelmet biztosított az állam; a vasut 1873-ban adatott át a forgalomnak. Tiszta jövedelme volt:

1874-ben 504 frt, 1875-ben 36,073 frt.

Végre az államvasutaknak tiszta bevétele alább következik. Szükséges volt azonban itt kitenni az üzletben álló vonalak hosszát is, mert ez majdnem évről évre változott.

1868.	végén	üzletben	volt:	16.67	mf.	tiszta	jövedel.	553,106	frt.
1869.	»	»	»	16.67	»	»	»	729,720	»
1870.	»	»	»	40.00	»	»	»	1.157,618	»
1871.	»	»	»	64.70	»	»	»	1.497,719	»
1872.	»	»	»	79.60	»	»	»	1.271,893	»
1873.	»	»	»	111.50	»	»	»	1.601,366	»
1874.	»	»	»	138.19	»	»	»	944,975	»
1875.	»	»	»	138.19	»	»	»	1.392,231	»
1876-ban valószínű jövedelem								2.000,000	»

Ezen adatok alapján már most kimutathatjuk, hogy a magyar állam a vasutak érdekében elvállalt kötelezettségek alapján ez idő szerint tényleg minő fizetéseket kénytelen teljesíteni.

1874-ben, midőn az 1867 után megindított vasutépítkezések nagyobbbrészt már be voltak befejezve, a magántársulati vasutaknak biztosított tiszta jövedelem 16.179,632 frt volt; az államvasutakba fektetett tőke kamatja

pedig	7.538,764 frt
összesen .	23.718,396 frt

ezüstben (és kis részben aranyban). Ezen elvállalt kötelezettség folytán fizetett tényleg az állam a magánvasutaknak 14.702,547 frtot

és pótolta az államvasutak jövedelmét a tőkekamatok összegéig (az államvasutak jövedelmét képező 944,975 frtnál az agiókülönbözetet számításba nem hozva) 6.593,789 frttal
 összesen tehát a vasutakra történt kiadás volt 21.296,336 frt
 ezüstben (és kis részben aranyban).

1874-ben volt a magánvasutaknak biztosított tiszta jövedelem összege	16.619,992 frt
az államvasutakba fektetett tőke kamatja	7.874,185 frt
összesen .	24.494,177 frt

ezüstben, részben aranyban.

Ezen kötelezettség alapján fizetett az állam tényleg a magánvasutaknak 14.746,743 frtot
 és pótolta az államvasutak jövedelmét a kamatok összegéig 6.481,954 frttal

összesen tehát költött a vaustakra . 21.228,697 frtot
 ezüstben.

1876-ra a biztosított tiszta jövedelem összegét és az államvasutakba fektetett tőkék kamatait ugyanannyival vehetjük fel, a mennyit 1875-ben tettek, vagyis 24.494,177 frttal.

Ezen kötelezettség alapján fizetett az állam a magánvasutaknak 14.786,156 frtot és pótolta az államvasutak jövedelmét a kamatok összegéig 5.874,185 frttal,

összes kiadása volt tehát . 20.660,341 frt
ezüstben, és kis részben aranyban.

A magyar állam tehát ez idő szerint, a vasutak építése érdekében biztosított 24¹/₂ millió frtnyi évi járadékból tényleg 20¹/₂ millió forintot fizet, illetve előlegez.

II.

Hogy 1867 óta épült vasutaink kedvezőtlen pénzügyi helyzetének okait fölismerhessük, elemeznünk kell azon két tényezőt, melynek eredménye a tiszta jövedelem, t. i. a bevételeket és kiadásokat.

A vasutak bevételeinek megítélésére — könnyű belátni — czélra nem vezet, ha az egyes vasutak, vagy hálózatok összes bevételeit hasonlítjuk össze, mert hosszabb vonalaknak bevételei hasonló körülmények között természetesen nagyobbak lesznek, mint rövidebb vonalaké; hogy különböző vonalak bevételeit egymással összehasonlithassuk, azonos összehasonlítási alappal kell birnunk; s ezért az 1867 óta épült vonalaknak nem összes, hanem mértföld-aránylagos bevételét tüntettem fel a következő táblázatban:

A táblázatban feltüntetett adatok, úgy hiszem, mindenkit meggyőznek arról, hogy a szóban forgó vasutak bevételei az ezen vasutakba fektetett tőkék kamataihoz igen kedvezőtlen arányban állanak. Látjuk a táblázatból, hogy a magyar állam északi vonalainak bevétele 1875-ben mértföldenkint 55,300 frt volt; már pedig az északi hálózatba fektetett tőkének évi kamata mértföldenkint mintegy 48,000 frt; az első erdélyi vasut bevétele mértföldenkint 35,800 frt volt, holott az ezen vasutaknak biztosított tiszta jövedelem mértföldenként 46,200 frt, tehát több mint az egész bevétel; — az alföldi vasutnak bevétele az utolsó két évben mértföldenkint 27,000 frt, holott a befektetett tőke kamata 36,000 frt; a magyar államvasut déli vonalainak mértföldenkinti bevétele 22,000 frt, tehát alig elegendő a leggazdaságosabban berendezett üzlet költségeinek fedezésére, holott a befektetett tőke kamata mértföldaránylag 80,000 frt; hasonlóan vannak az első gácsországi, a duna-drávai és az eperjes-tarnowi vasutak, melyeknek bevétele oly csekély, hogy a leggazdaságosabban kezelt üzlet kiadásait sem fedezi.

A táblázatban felsorolt összes vasutak bevétele 1875-ben 18.711,180 frt volt; holott fentebb kimutattam, hogy a magyar állam által biztosított évjáradék 1875-ben 24.494,177 ezüst frt volt; ha tehát az egész bevétel tiszta jövedelemként megmaradt volna s üzleti kiadásokra egy krajczár sem lett volna szükséges, a bevétel a kamatok fedezésére elég nem lett volna.

De abszolút véve is csekélyek ezen bevételek; mert hazai régiebb vasutaink ez idő szerinti és a szomszéd osztrák vasutaknak bevételei ezen szóban forgó vasutakénál sokkal magasabbak. Ennek oka nézetem szerint részben az ország általános kedvezőtlen gazdasági helyzetében keresendő, részben abban, hogy vasutak olyan vidékeken is építtettek, melyeknek forgalmi viszonyai a vasutak építését nem igazolták. Minden vasut forgalma és így bevétele függ azon ország vagy vidék gazdasági viszonyaitól, melyen végig vezet; és olyan vasut forgalma, mely sűrű népességű, iparos országban épült, nagyobb, mint azé, mely kietlen és néptelen pusztákon vezet át. De kétségtelen az is, hogy hazánk ez idő szerinti kedvezőtlen gazdasági helyzete is nagy befolyást gyakorol a vasutak

bevételeire, és hogy kedvező években a vasutak bevételei is nagyobbak, mint mostoha időkben.

Hogy az iránt tisztába jöjjünk, minő befolyása van ezen okoknak, 1867 óta épült vasutaink bevételeit a régibb vonalaknak bevételeivel fogjuk összehasonlítani.

Az osztrák államvasut magyar vonalainak, a tiszavidéki vasutnak és a déli vasut magyar vonalainak bevétele mértőföldenkint az 1868-tól 1875-ig terjedő 8 év alatt a következő volt:

Évszám	Az osztrák állam-vasut marchegg-baziási vonalának	Az osztrák állam-vasut bécs-ujszönyi vonalának	A tiszavidéki vasutnak	A déli vasut-társulat magyarországi vonalainak
1868	189,937 frt	100,511 frt	74,946 frt	81,637 frt
1869	196,964	89,934	76,834	80,025
1870	172,134	89,324	75,223	70,585
1871	176,738	79,895	86,682	79,157
1872	169,525	91,919	82,958	74,228
1873	166,556	95,631	82,958	67,440
1874	141,244	45,409	66,108	65,305
1875	150,734	46,643	75,092	66,772

Ezen adatokból látszik, hogy az 1869., 1870. és 1871. év után, mely három év rendkívül kedvező volt, 1872., 1873. és 1874-ben a bevételek folyton alászálltak, s csak 1874- és 1875-ről mutatkozik egy kis javulás. Hogy az utóbbi évek bevételeiben mutatkozó csökkenést mérlegelhessük, ezen bevételeket az átlagos bevételekkel kell összehasonlítani. — A francia kormány a vasutak átlagos bevételeinek megállapítására hét évi időszakból kiválasztja a két legkedvezőbb, és a két legmostohább évet, s az így fenmaradó három évi bevételnek átlagát állapítja meg. Ha mi hasonló módozat alapján az 1869—1875. évi cyclusból számítjuk az átlagot, azon eredményre jutunk, hogy az osztrák államvasutak marchegg-baziási vonalának mértőföldenkinti átlagos bevétele 169,405 frt; ugyanazon társulat bécs-ujszönyi vonalának átlagos bevétele 86,388 frt; a tiszavidéki vasuté 78,838 frt; és a déli vasut-társulat magyarországi vonalainak átlagos bevétele 70,751 frt.

Az osztrák államvasut marchegg-baziási vonalának 1875-iki bevétele tehát az átlagosnál 12⁰/o-al, a bécs-ujszönyi vonalé 85⁰/o-al, a tiszavidéki vasuté 4⁰/o-al és a déli vasuté 6⁰/o-al volt az átlagosnál csekélyebb. Nézetem szerint mindebből alaposan következtethetjük, hogy a kedvezőtlen gazdasági hely-

zet az 1867 óta épült vasutak bevételeire ugyanazon befolyást gyakorolta, mint a régebben közhasználatban lévő vasutakéra; hogy ennél fogva az 1875-iki és megelőző évi bevételek csekélyisége részben azon kedvezőtlen gazdasági helyzetnek tulajdonítandó; és hogy a szóban forgó vasutak átlagos bevételül azok forgalmának mértékéül nem az 1875-iki bevételt vehetjük, hanem ezt megközelítőleg 10%-al magasabbnak kell vennünk, s ennél fogva kiindulási pontul mértföldenkint s átlagosan nem 35,500 frtot, mi a szóban forgó vasutak átlagos mértföldenkinti bevétele volt 1875-ben, hanem 39,000 frtot kell vennünk.

Az újabban épült vasutak bevételeinek a régibb vasutak mostani bevételeivel való összehasonlítása azonban nem ad felvilágosítást az iránt, vajjon ezen újabb vasutak helyzete rosszabb-e a régiebbekénél; mert régiebb vasutaink már huzamos idő óta vannak forgalomban, már pedig a tapasztalás azt mutatja, hogy a vasutak forgalma és ezzel bevételeik is idővel növekedtek. Az osztrák államvasut és tiszavidéki vasut bevételei is évek előtt, közvetlen megépítésük után csekélyebbek voltak, mint ma.

Az osztrák államvasut magyarországi vonalainak egy része még 1846-ban épült; ezen első évekről azonban egész 1855-ig, midőn ezen vonalak azon részvénytársaságnak adattak át, mely üzletüket ma is kezeli, statisztikai feljegyzéseink nincsenek; már pedig 1855-ben az első sorban megnyitott vonalak már kilencz éve voltak forgalomban.

A tiszavidéki vasut vonalainak megnyitását követő első hét évben ezen vasut mértföldenkénti bevétele a következő volt:

1858-ban 41,440 frt, 1859-ben 39,847 frt, 1860-ban 40,169 forint, 1861-ben 46,638 frt, 1862-ben 37,843 frt, 1863-ban 34,370 frt, 1864-ben 36,659 frt, átlagosan tehát 39,286 frt.

A déli vasut magyarországi vonalainak mértföldenkénti bevételei a megnyitást követő hét első évben a következők voltak:

1861-ben 72,802 frt, 1862-ben 61,373 frt, 1863-ban 43,023 forint, 1864-ben 43,737 frt, 1865-ben 55,105 frt, 1866-ban 61,044 frt, 1867-ben 60,410 frt; tehát átlagosan 58,853 frt.

Ha a tiszavidéki és déli vasutak ezen megnyitásukat követő években volt bevételeit hasonlítjuk össze, 1867 óta

épült vasutaink bevételeivel, úgy látjuk, hogy a magyar államvasut északi vonalainak az első hét évben átlagos bevétele 72,228 frt volt, tehát több, mint akár a tiszavidéki, akár a déli vasutnak; a pécs-baresi vasutnak átlagos bevétele 49,488 frt volt, tehát szintén több, mint a tiszavidéki vasutnak; az első erdélyi vasutnak átlagos bevétele 38,338 frt, és a kassa-oderbergi vasutnak 38,131 frt volt, tehát mindkét vasutnak csak valamivel kevesebb, mint a tiszavidéki vasutnak annak idejében; az alföldi, a keleti, az északkeleti, a magyar nyugoti és az arad-temesvári vasutaknak átlagos bevétele mértföldenként már csak 30,000 frt körül forog; tehát már kevesebb ugyan, mint a tiszavidékié volt, de mégis annyi, hogy takarékos kezelés mellett ezen vasutaknak némi csekély tiszta jövedelme marad; végre az üzleti kiadásokat éppen csak fedező, vagy annál is kevesebb bevétele volt a magyar államvasut déli vonalainak, az első gácsországi, a duna-drávai és az eperjes-tarnowi vasutnak.

Ezen összehasonlítás eredménye tehát az, hogy az 1867 óta épült 526.4 mfd. vasutból 188.6 mfd. vasutnak ez idő szerinti bevétele sem csekélyebb, régebben épült vasutainknak a megfelelő időben volt bevételeinél, s általában oly nagy, a minőnél nagyobb bevételeket az üzlet első éveiben jövőre építendő vasutainknál sem várhatunk; 255.3 mértföld vasutnak bevétele forog mértföldenként 30,000 frt körül, a mi kevés ugyan, de méltán jogosít kedvező reményekre; és 82.5 mfd. vasutnak ez idő szerinti bevétele oly csekély, hogy alig fedezi az üzleti kiadásokat.

A fennebbieken igyekeztem 1867 óta épült vasutaink ez idő szerinti bevételeit megvilágítani a régebben épült vasutainkra vonatkozó adatok segélyével. Ugyanezen módon kísérlendem meg tájékoztatást nyújtani az iránt, miként fognak vasutaink bevételei a jövőben alakulni.

Hogy vasutainknak a jövőben várható bevételeit, ezeknek miként alakulását bármily combináció alapján is csak megközelítőleg állapíthatjuk meg, a dolog természetében fekszik. Vasutaink bevételei alakulni fognak az ország gazdasági helyzete szerint, magasabbak lesznek jó termés esetére; emelhetők a vasuti állomásokhoz való utak szaporítása és javítása által, célszerű tarif és forgalmi politika által, szóval számtalan té-

nyezőtől függnek, melyet mind előre látni teljesen lehetetlen, s melyek nagyobb részét kedvünk szerint alakítani hatalmunkban nem áll. Mindazonáltal a jövő képe megközelítőleg meghatározható, s kijelölhetők a határok, melyek között a bevételi tételek a legközelebbi jövőben alakulni fognak.

Említettem már fennebb, hogy a vasutak bevétele idővel növekedni szokott; bizonyítja azt úgy a hazai, mint a külföldi vasutak statistikája.

A következő táblázatban ki vannak mutatva a magyarországi régibb vasutak mértföldenkénti bevételei forintokban, azon időtől kezdve, mióta meguyiltak, vagy mióta rólók adatokat birunk egész 1875-ig.

Évszám	Az osztrák állam-vasut marchegg-baziási vonalának	Az osztrák állam-vasut bécs-ujszönyi vonalának	A tiszavidéki vasutnak	A déli vasut magyarországi vonalainak
1855	115,874 frt	39,312 frt	—	—
1856	117,704	75,395	—	—
1857	104,864	82,313	—	—
1858	81,379	82,277	41,440 frt	—
1859	91,494	95,022	39,847	—
1860	91,734	107,469	40,169	—
1861	114,329	102,410	46,038	72,802 frt
1862	92,522	80,532	37,843	61,373
1863	80,965	63,544	34,370	43,013
1864	95,316	61,965	36,659	43,757
1865	102,142	64,274	40,919	45,105
1866	127,309	92,815	56,200	61,044
1867	147,339	89,154	59,821	60,140
1868	189,937	100,511	74,946	81,637
1869	196,964	89,934	76,834	80,025
1870	172,134	89,324	75,223	70,585
1871	176,738	79,895	86,682	79,157
1872	169,525	91,919	82,958	77,228
1873	166,556	95,631	82,958	67,440
1874	141,244	45,409	66,108	65,305
1875	150,734	46,643	75,092	66,772

A mint ezen táblázat mutatja, az osztrák államvasut marchegg-baziási vonalának bevételei 1855-től 1869-ig igen nagy mérvben növekedtek, 1869 óta azonban hanyatlás mutatkozik; mindazonáltal, ha az első 7 évnek és az utolsó 7 évnek átlagát számítjuk, a fennebb leírt mód szerint: úgy látjuk, hogy az első 7 év átlaga 103,642 frt, az utolsó 7 éve pedig 169,405 frt, és

hogy ennél fogva ezen vonalnak bevételei 20 év alatt 63 % -al növekedtek, a mi megközelítőleg évenkénti 3 % -nyi növekedésnek felel meg.

Az államvasut - társulat bécs - ujszönyi vonalának bevételei ellenben ezen egész husz év alatt nem emelkedtek.

A tiszavidéki vasut vonalainak bevétele a vonal megnyitását követő első hét év alatt átlag mértföldenként 39,286 frt volt; ellenben az utolsó hét év alatt 78,838 frt, tehát a tiszavidéki vasut bevételei 18 év alatt megkétszereződtek, a mi megközelítőleg évenkénti 4 % -nyi növekedésnek felel meg.

Végre a déli vasut társulat vonalainak átlagos bevétele az első hét év alatt mértföldenként 58,833 frt volt; míg az utolsó hét év alatt 74,084 frt és ennél fogva a déli vasut magyarországi vonalainak bevétele 15 év alatt 26 % -al növekedett, a mi megközelítőleg évenkénti $1\frac{1}{2}$ % -nyi emelkedésnek felel meg.

Régibb magyar vasutainknak bevételei tehát évről évre $1\frac{1}{2}$ - 4 % -al emelkedtek.

A következő táblázatban néhány német vasutnak mértföldenkénti bevételét állítottam össze 1864-től 1874-ig. Olyan vasutakat választottam, melyeknek hálózata nagy forgalmu fő- és mellékvonalokból áll; és kimutattam a hálózat hosszát is; mert a mértföldenkénti bevételeket természetesen csökkenti az, ha a hálózat évről évre újabb vonalokkal szaporodik, melyeknek bevétele a régiekénél csekélyebb.

Államvasutakat pedig azért választottam, mert a német államvasutak díjtételei a többi vasutakénál csekélyebbek, és mert ezen vasutak folytonosan kedvezményeket nyújtanak egyes árucikkeknek, minek következtében átlagos díjtételük folytonosan alább szállt, s így a felhozott példák inkább szerény, mint túlvérmes következtetésekre fognak jogosítani. A mértföldek nem osztrák, hanem porosz mértföldek, ez azonban az eredményre befolyást nem gyakorol, mert mindenik vasutnak csak különböző időbeli bevételeit hasonlítjuk össze. A bevételek mértföldenként és osztrák értékű forintokra vannak átszámítva.

Évszám	A bajor állam- vasutak		A badeni állam- vasutak		A hannoverai államvasutak		A porosz keleti vasut	
	hossza	bevétele	hossza	bevétele	hossza	bevétele	hossza	bevétele
		frt		frt		frt		frt
1864	159. ₈	73,747	74. ₅	78,295	109. ₈	77,465	109. ₈	73,647
1865	173. ₁	79,660	74. ₉	87 084	109. ₆	80,851	109. ₈	73,062
1866	177. ₁	70,960	95. ₃	83,377	111. ₄	87,670	111. ₈	85,942
1867	190. ₄	83,793	96. ₂	89,058	114. ₀	92,301	121. ₈	84,515
1868	190. ₄	85,851	107. ₁	87,837	107. ₂	111,465	121. ₈	91,102
1869	199. ₆	81,696	113. ₁	82,231	109. ₅	117,462	121. ₈	94,812
1870	204. ₃	81,870	124. ₁	76,367	111. ₂	123,526	121. ₈	112,818
1871	231. ₆	93,667	127. ₁	111,109	111. ₇	144,493	157. ₇	100,730
1872	240. ₃	85,154	127. ₁	94,689	111. ₇	148,591	171. ₁	92,079
1873	249. ₄	95,525	142. ₂	99,445	111. ₇	165,448	185. ₉	101,455
1874	282. ₀	90,678	146. ₂	102,123	111. ₇	159,053	185. ₉	110,857

Ezen táblázat tanúsága szerint a bajor államvasutaknak bevétele 1864-, 1865- és 1866-ban, tehát három évi átlagban 74,788 frt volt; 1872-, 1873- és 1874-ben, tehát szintén három évi átlagban 90,415 frt volt; ezen vasutak bevétele tehát ezen 11 év alatt 20 %-al szaporodott, a mi évenkénti 1.8 %-al való növekedésnek felel meg. A badeni államvasutnak bevétele az 1864—1866-ig három évi átlagban 82,918 frt volt mértföldenként; az 1872—1874-ig három évi átlagban pedig 98,752 frt volt; ezen vasut bevétele tehát 11 év alatt 19 %-al szaporodott. A porosz keleti vasutnak 1864—1866-ig három évi átlagban 77,500, az 1872—1874-ig szintén három évi átlagban pedig 101,763 frt volt; ezen vasut bevételei tehát 11 év alatt 30 %-al növekedtek, a mi nem egészen 3 %-nyi növekedést tesz évenként. Végre a hannoverai államvasutnak bevételei az 1874—1876-ig három évi átlagban 81,997. az 1872—1874 ig három évi átlagban pedig 157,698 frtot tettek, ezen tizenegy év alatt tehát 92 %-al növekedtek, a mi nem egészen 7 %-nyi évenkénti növekedésnek felel meg.

A hannoverai államvasutak bevételeinek ezen gyors szaporodása nézetem szerint annak tulajdonítandó, hogy ezen vasuthálózat 1864-től 1874-ig nem növekedett, és ennél fogva újabb vonalak csekély bevételei az átlagos mértföldenkénti arányt nem módosították.

A például felhozott német vonalok bevétele tehát átlagosan évenként 1.8—7 % növekedést mutat.

A következő táblázatban a belga államvasutak hosszát és évi bevételeit mutattam ki, keletkezésöktől kezdve 1873-ig.

A belga államvasutak

Évszám	Hossza míftékben	Bevétel mértföld- és évszámra	Emelkedés százalékok- ban	Évszám	Hossza míftékben	Bevétel mértföld- és évszámra	Emelkedés százalékok- ban
1835	2.686	62.031.2	.	1856	93.978	104.123.8	— 8%
1836	4.745	69.785.1	.	1857	93.710	108.554.6	+ 4 »
1837	11.994	47.631.1	.	1858	95.657	114.093.1	+ 5 »
1838	32.950	46.523.4	.	1859	98.191	114.093.1	— 0 »
1839	34.248	47.631.1	.	1860	98.568	119.631.9	+ 5 »
1840	42.308	50.954.7	.	1861	98.568	129.600.9	+ 9 »
1841	44.021	56.492.7	.	1862	98.718	131.959	+ 2 »
1842	52.325	56.492.2	.	1863	98.718	137.382	+ 4 »
1843	65.109	55.385.0	.	1864	98.718	146.354	+ 6 »
1844	73.281	69.923.5	.	1865	98.718	155.237	+ 6 »
1845	73.281	67.569.7	+11%	1866	104.122	145.736	— 6 »
1846	73.281	74.215.9	+10 »	1867	113.743	140.732	— 3 »
1847	74.994	79.646.7	+ 6 »	1868	113.743	147.243	+ 5 »
1848	81.848	58.708.1	+25 »	1869	113.743	152.642	+ 4 »
1849	81.848	63.138.9	+ 8 »	1870	114.534	168.235	+ 4 »
1850	81.848	73.108.2	+16 »	1871	187.683	142.779	—10 »
1851	81.848	77.539.0	+ 6 »	1872	204.026	143.874	+ 1 »
1852	81.848	85.292.9	+10 »	1873	208.993	140.869	— 2 »
1853	81.848	94.154.5	+10 »				
1854	81.848	107.446.9	+14 »				
1855	85.070	112.985.4	+ 5 »				

Átlag évenként 5% -al növekedett

Átlag évenként 1 1/2 % -al növekedett.

A mint ezen táblázatból látható, a belga államvasutak bevétele 1835-től 1844 ig, tehát egész tíz éven át nem szaporodott, s jelentékenynek sem mondható, mert ezen vasutak bevétele sem volt a déli vasut társulat magyar vonalainak tíz első évi bevételeinél nagyobb. 1845-től 1855-ig, vagy is a második tíz év alatt ellenben a belga államvasutak bevétele évről évre nem ugyan egyenletesen, de átlagosan évenként 5 % -al szaporodott; míg az utolsó 10 év alatt az évenkénti átlagos szaporodás csak 1 1/2 % volt. A bevételeknek igen jelentékeny csökkenése nevezetesen azon időre esik, midőn a belga állam a magán vasutak nagy részét magához váltotta.

Lényeges befolyást gyakorolt továbbá a belga államvasutak bevételeire azon nagy mérvű tariffa-leszállítás, melyet a belga kormány az államvasutakon 1866-ban léptetett életbe.

A három legnagyobb angol vasut társulat vonalainak bevételei a következő növekedést mutatták. A London and North-Western Railway vonalainak bevétele 1860-tól 1873-ig évről évre átlagosan 5 0/0-al növekedett; a Midland Railway bevételei ugyan ezen időszak alatt évről évre 7.74 0/0-al, és a Great Northern Railway bevételei szintén azon idő alatt 7.49 0/0-al szaporodtak.

Végre valamennyi angol vasut összes bevételeit, és az átlagos mértföldenkénti bevételt a következő táblázat mutatja:

Évszám	Hossza osztrák mértföldekben	Összes bevétel forintokban	Bevétel osztr. mföldenként	A bevételek szaporodása v. csökkenése 0/0-okban	
1842	394 *)	.	.	.	
1843	414	4.535,189	110,930	.	
1844	456	5.074,674	112,792	.	
1845	518	6.209,714	121,483	.	
1846	644	7.565,569	119,000	.	
1847	837	8.510,886	103,003	.	
1848	1,088	9.933,552	92,497	.	
1849	1,279	11.806,498	93,452	.	
1850	1,404	13.204,668	95,219	+ 2 0/0	} Átlag minden évben 3 0/0-al növekedik
1851	1,461	14.997,459	103,910	+ 9 »	
1852	1,556	15.710,554	102,239	+ 1 »	
1853	1,630	18.035,879	112,028	+ 10 »	
1854	1,708	20.215,724	119,860	+ 7 »	
1855	1,756	21.507,599	124,014	+ 3 »	
1856	1,847	23.165,491	127,022	+ 2 »	
1857	1,929	24.174,610	126,975	— 0 »	
1858	2,024	23.956,749	120,146	— 6 »	
1859	2,121	25.743,502	122,868	+ 2 »	
1860	2,213	27.766,622	127,070	+ 3 »	} Átlag minden évben 2 0/0-al növekedett
1861	2,305	28.565,355	125,494	— 1 »	
1862	2,450	29.128,558	120,442	— 4 »	
1863	2,614	31.156,397	120,593	— 0 »	
1864	2,712	33.911,547	126,593	+ 5 »	
1865	2,819	35.751,655	128,503	+ 2 »	
1866	2,938	38.164,354	131,511	+ 2 »	
1867	3,022	39.479,999	132,423	+ 0 »	
1868	
1869	3,212	41.075,321	129,506	— 2 »	
1870	3,295	43.417,070	133,421	+ 3 »	} Átlag minden évben 2 0/0-al növekedett
1871	3,261	47.107,558	146,315	+ 10 »	
1872	3,354	51.304,114	154,900	+ 6 »	
1873	3,411	55.675,421	165,320	+ 7 »	

*) Az 1842-ik év az első, melyről ezen adatok a „Statistical abstract for the united kingdom“ című hivatalos kiadványban közzétettek, de ezen esztendőről három társulat be nem küldötte adatait.

A mint ezen táblázatból látjuk, Angliában 1843-tól 1849-ig évenként átlag 124 osztrák mértföld vasut adatott át a közforgalomnak, és ezen idő alatt az átlagos bevétel csökkent; 1849-től 1860-ig évenként 78 mértföld vasut építettett, s ezen idő alatt a bevételek évenként átlag 2 % -al szaporodtak, 1861-től 1873-ig pedig évenként átlag 85 mértföld vasut adatott a használatnak, s a bevétel évenként átlag 2 % -al szaporodott.

A közlött adatok tehát mind azt bizonyítják, hogy a vasutak bevételei évről évre szaporodnak; és hogy ezen szaporodás évenként 2 % és 7 % között változik.

Bizonyosnak mondható. tehát, hogy vasutaink bevétele idővel szaporodni fog, hogy e szaporodás nem lesz nagyon egyenletes, de folytonos, mert a legnagyobb forgalmú pályák bevételei is még mindig szaporodnak és meg nem állapodnak. Az pedig valószínűnek mondható, hogy vasutaink bevétele évenként átlagosan 3 % -al fog növekedni; mert régibb vasutaink bevétele hasonló arányban növekedett, és nincsen semmi okunk arra, hogy 1867 óta épült vasutaink fejlődéskéességét csekélyebbnek tartsuk a régiebbekénél.

Természetesen nem érthető ezen állítás úgy, hogy az 1875-diki bevételekből kiindulva, évről évre 3 % -ot hozzáadva, az által az új évek bevételeit nyerjük; mert kétségtelen, hogy némely évben 3 % -nál sokkal nagyobb lesz az emelkedés, ellenben más években vagy semmi emelkedés nem fog mutatkozni, vagy épen hanyatlás lesz tapasztalható; hanem úgy veendő az állítás, hogy ha bizonyos idő múlva, például tíz év múlva egy olyan esztendő következik be, mely sem nem felette kedvező, sem nem nagyon mostoha, vasutaink ezen évi átlagos bevétele a mostaninál megközelítőleg 30 % -al lesz nagyobb.

Az is kétségtelen, hogy nem valamennyi vasut bevétele fog ugyanazon arányban növekedni; mert némely vasutak bevétele, mint például a kassa-oderbergi vasuté, a kedvezőtlen viszonyok daczára most is kedvezőbb arányban növekedik, holott többi vasutaink bevétele ugyanazon idő alatt apadt; a mit jogosan vélek állithatni, csak az, hogy 1867 óta épült vasutaink mostani átlagos bevétele átlag évenként 3 % -al fog szaporodni.

Ezek alapján szóban forgó vasutaink bevétele 10 év múlva vagyis 1885-ben megközelítőleg a következő lesz. Kiindulásul

nem az 1875-ik évi bevételeket szabad venniünk, mert midőn régibb vasutaink bevételeinek évenként 3 %-al való szaporodását mutattuk ki, nem egyes évek, hanem egy hét évi cyclos átlagából indultunk ki; már pedig fennebb kimutattam, hogy szóban forgó vasutaink 1875. évi összes bevétele 18.711,000 frt volt, de hogy a hét évnek megfelelő átlag 20.582,000 frt lenne. Ezen átlag képezi tehát kiindulásunkat, s az 1885-ik évi valószínű bevételek ezen átlagnál lesznek 30 %-al nagyobbak, vagyis előreláthatólag 26.800,000 frtot teendének.

Más szóval, ha számba vesszük a bevételek azon javulását, mely a mostani felette kedvezőtlen helyzet megszűnésének lesz eredménye, és azon természetes szaporodást, melyet 10 év alatt várhatunk, szóban forgó vasutaink 1885-iki bevételeit megközelítőleg 26.800,000 frtra tehetjük.

Természetes, hogy annak lehetősége, miszerint 1867-ben épült vasutaink összes bevétele 1885-ben sokkal több lesz, az általam valószínűnek állított 26—27 milliónál, egyáltalán nincsen kizárva. Hiszen az általam közlött táblázatból kitűnik, hogy az osztrák államvasut baziás-marcheggi vonalainak bevétele pályamértőföldenként 1863-ban 81,000 frt, 1873-ban pedig 166,000 frt volt, vagyis 1863-ról 1873-ra több mint megkétszereződött; hogy továbbá a tiszavidéki vasutnak bevétele pályamértőföldenként 1863-ban 43,000 frt, 1873-ban pedig 67,000 frt volt, tehát 50 %-al növekedett. Épen így megtörténhetik, s ha csak óhajtasainkat vesszük számba, reményelhetnők is, hogy 1885-ben vasutaink bevétele az 1875-iki bevételnek kétszerese, vagyis nem — mint én hiszem — 26.800,000, hanem 37.000,000 frt lesz; de ha az be is fog következni, az minden valószínűség szerint épen úgy muló jelenség lesz, mint a hogy az 1869., 1870. s a további évek jelenségei is mulók voltak. Ily kedvező évek után valószínűen épen úgy be fognak következni a hanyatlás évei, mint bekövetkezett az 1868-iki év után.

Mielőtt a vasutak bevételeire vonatkozó elemzéseimet befejezném, még néhány megjegyzést akarok tenni azon eszközökről, melyeket az ország anyagi jólétének, termelő és fogyasztó képességének emelésére célzó általános természeti intézkedéseken kívül, a vasutak bevételeinek emelésére alkalmazásba vehetünk.

A vasutak bevételeinek szaporítására legegyszerűbb eszköznek látszik a viteldíjak emelése; csakhogy ezen eszköznek bizonyos határon túl alkalmazása a forgalom csökkenését vonja maga után. A mint a vasuti díjtételek bizonyos fokon túl emeltetnek, s az által a szállítás megdrágittatik: azon termelőknek egy része, kik az addig fennállott díjtételek mellett árúikat piacra hozhatták, onnan leszorul, s ezzel természetesen a szállított árúk mennyisége csökken.

A díjtételeknek emelése éppen ezért nem mindig vonja maga után a bevételek szaporodását is; mert habár magasabb díjtétel mellett ugyanazon mennyiségű szállítmány után a bevétel nagyobb, mint volt az előtt: az összes bevétel mégis csekélyebb lehet a szállított árúk mennyiségének csökkenése folytán.

Egy másik, vasutaink bevételeinek emelésére alkalmazásba vehető eszköz, a forgalomnak, a szállítandó árúk mennyiségének lehető szaporítása; erre pedig egyik legalkalmasabb emeltyű a vasuthoz vezető közlekedési eszközök, jelesen utak javítása. Ott, hol a vasutakhoz jó utak nem vezetnek, a vasut nyújtotta előnyökben majdnem kizárólag csak azok részesülnek, kik közvetlen a vasut mellett laknak, míg azok, kik a vasuttól csak néhány mértföldre vannak, annak igen csekély hasznát veszik. Ha tehát azt akarjuk, hogy a vasutak azon vidékeken, melyeket átszelnek, az eddiginél szélesebb körben legyenek hasznukra és ezzel egyuttal a vasutaknak forgalma is emelkedjék, ezen vidékeket utakkal kell ellátnunk.

Ha például valamely árút értékesíthetés végett 28 mértföldnyi távolra kell elszállítani, mely utból 8 mértföld közönséges ut, 20 mértföld pedig vasut, ugy a szállítási költség azon esetben, ha a vasutig teendő 8 mértföldnyi ut csinálatlan mezei ut, 76 kr-ra tehető.

Csinálatlan uton ugyanis a szállítás — midőn lehetséges — mértföldenkint és mázsánként legalább 7 krba kerül; vasuton a legtöbb árúnak szállítása, ha nagyobb mennyiségben adatik fel, egy krnál többbe nem kerül. A felvett esetben tehát a szállítási költség $8 \times 7 + 20 \times 1 = 76$ kr. Ha azonban a szóban forgó szállítást csinált uton lehet eszközölni, az mértföldenkint és mázsánként 3 krnál többbe nem kerül és ennél fogva az árúnak rendeltetési helyéig való szállítása ezen

esetben $8 \times 3 + 20 \times 1 = 44$ krba kerül, vagyis 32 krt lehetne a szállítás költségein megtakarítani; és ezen szállítási költség mellett sok olyan árúnak szállítása lehet jövedelmező, mely 76 krnyi szállítási költség mellett nem versenyképes.

A vasut forgalma ennél fogva szaporodni fog; de szaporodni fog még azért is, mert a hozzá járó ut építése folytán azon terület, melynek terményei a vasutra szállíthatók, ugyanazon arányban nő, a melyben a vasuthoz fuvarozásnak az ut építése előtti költségei állanak az ut kiépítése után felmerülő költségekhez.

Vasutaink bevételeinek szaporítására tehát egyik leghatalmasabb eszköz a jó közutaknak szaporítása; és azon vélemény, hogy vasutak építése folytán a közutak feleslegessé válnak, egészen helytelen; a mint ezt a gazdaságilag legfejlettebb államok példája mutatja, melyek terjedelmes vasut-hálózat mellett, igen jó karban lévő számos közutal birnak.

Hazánkban ezen irányban igen sok a pótolandó hiány. A Duna balpartján a Duna, az osztrák államvasut-társulat pest-czepléd-szegedi vonala, és az alföldi vasut szeged-eszéki vonala között elterülő 195 □ mértföldön, 14 5000 lakosnál nagyobb, és 4 10,000, lakosnál nagyobb népességű község és város van; de csinált ut, Pest közvetlen közelét kivéve, nincsen. Hasonlón azon 106 □ mértföld területen, mely a tiszavidéki vasut czepléd-esabai, az alföldi vasut csaba-szegedi, és az osztrák államvasut szeged-czeplédi vonala között fekszik, rendesen kiépített és jól fenntartott ut nincsen.

Nézetem szerint ezen bajokon segíteni sürgős, de egyszersmind hálás feladat is, mert kedvezőtlen pénzügyi helyzetben lévő vasutaink forgalmának emelésére az utak építése egyik leg-hathatósabb eszköz.

III.

A vasutak jövedelmét meghatározó másik tényezőnek, az üzleti kiadásoknak megítélésénél nem követhetjük azon utat, melyet a bevételek elemzésénél követtünk, mert a kiadásoknak pálya-hosszmértföld-arányban való kitüntetése, azoknak magas vagy alacsony voltára következtetést vonnunk nem enged.

De nem nyerünk felvilágosítást abból sem, ha a kiadásokat, úgy mint ez gyakran történik, a bevételek arányában, ezeknek százalékaiban fejezzük ki.

A vasutak kiadásai ugyanis kétféle természetűek: olyanok, melyek a forgalom nagyságától majdnem függetlenek, vagy azzal legalább igen csekély mértékben változnak; és olyanok, melyek a forgalommal majdnem egyenes arányban állanak. Az elsők közé tartozik a pályafentartási munkáknak egy nagy része; mint az épületek, hidak és más műtárgyak fentartása, részben a talpfák megújítása; ez leginkább a pályának helyzetétől függ; nevezetesen attól: vajjon síkságon vagy hegyes vidéken vezet-e végig; a sínek megújítására szükséges kiadások is bizonyos határok között nem annyira a forgalom nagyságától, mint más tényezőktől függenek. Ellenben a második fajta kiadás-hoz tartoznak a vonatmozgósítási kiadások, melyek a vonatok számával, egyéb körülmény nem változván, majdnem arányosak. Ebből következik, hogy a kiadások nem állanak arányban a pálya hosszával, mert ugyanazon pályán lehetnek a kiadások nagyobbak és kisebbek is, a szerint a mint a forgalom nagyobb vagy kisebb. De nem állanak a kiadások a bevételekkel sem arányban, mert a bevételek nemesak a forgalom nagyságától, hanem annak természetétől és a szedett díjtételek magasságától is függnek; holott a kiadások egy része a forgalom nagyságától majdnem független, más része pedig a vonatok számával emelkedik, vagy csökken. Így például, ha két egyenlő hosszú pályán naponta ugyanazon számú vonat közlekedik, azon pályának lesz nagyobb bevétele, melyen a vonatok jobban vannak kihasználva, megterhelve, míg a kiadások mindkét pályán majdnem azonosak lesznek. — Ezen okoknál fogva a kiadásokat, ha azokat a maguk egészében akarjuk megítélni, a végzett munkához szokás viszonyítani, az utóbbit pedig a végzett vonat-mértföldekkel szokás kifejezni.

A vasutak ugyanis pontos feljegyzéseket vezetnek arról, hány vonat milyen távolságra közlekedett az egész éven át, s a közlekedett vonatoknak az általuk befutott mértföldekkel való szorozmányát nevezzük vonatmértföldeknek. Egy vasut-mértföld költségeit azután úgy nyerjük, ha az összes üzleti kiadásokat a teljesített vonatmértföldek számával elosztjuk.

1867 óta épült vasutainkon minden végzett vonatm. került:

	1872-ben	1873-ban	1874-ben	1875-ben
1. A m. államvasutakon	14 frt 38 kr.	12 frt 69 kr.	14 frt 23 kr.	14 frt 93 kr.
2. Az első erd. vasuton	20 » 53 »	21 » 51 »	20 „ 54 »	19 » 64 »
3. A pécs-bárcsi vasuton	14 » 68 »	14 » 34 »	16 „ 58 »	14 » 62 »
4. Az alföld-fiumei vastn.	13 » 69 »	15 » 36 »	13 „ 95 »	16 » 19 »
5. A keleti vasuton . .	13 » 28 »	15 » 35 »	15 „ 59 »	?
6. A kassa-oderbergi v.	11 » 75 »	12 » 08 »	11 „ 85 »	11 » 77 »
7. Az északk. vasuton	15 » 21 »	16 » 29 »	14 „ 66 »	17 » 18 »
8. Az arad-temesvári v.	19 » 36 »	17 » 76 »	18 „ 70 »	20 » 76 »
9. A nyugoti vasuton .	15 » 90 »	11 » 51 »	10 „ 26 »	10 » 85 »
10. Az első gácsországi v.	15 » 73 »	20 » 04 »	14 „ 39 »	15 » 38 »
11. A duna-drávai vastn.	19 » 98 »	11 » 82 »	13 „ 80 »	10 » 43 »
12. Az eperjes-tarnowi v.	—	22 » 54 »	24 „ 34 »	16 » 67 »

Hogy az itt kimutatott kiadási tételek magas vagy alacsony voltát megítélhessük, más régibb pályáknak ugyanazon módon kifejezett kiadási tételeivel fogjuk összehasonlítani.

1875-ben került minden vonatmértföld:

Az osztrák államvasuton 11 frt 76 krba, a déli vasuton 10 frt 02 krba, a tiszavidéki vasuton 14 frt 03 krba, az Erzsébet nyugoti vasuton 11 frt 86 krba, a Ferdinand északi vasuton 12 frt 55 krba, a Károly-Lajos pályán 11 frt 85 krba, a leMBERG-CZERNOWITZI vasuton 10 frt 31 krba, s ezen itt felsorolt pályákon átlagosan 11 frt 77 krba.

Ha már most tekintetbe vesszük, hogy egy és ugyanazon pályán, egyenlő takarékos kezelés mellett egy vonatmértföld költsége annál csekélyebb, mennél nagyobb a pálya forgalma, mert az állandó kiadások annál több vonatmértföld között oszlanak meg; s hogy ennél fogva nagyobb forgalmú pályákon már ezen oknál fogva a vonatmértföldenkint számított kiadás csekélyebb kisebb forgalmú pályák hasonló kiadásainál; és ha tekintetbe vesszük azt, hogy a fennebb felsorolt pályák mind jelentékenyül nagyobb forgalommal bírnak, mint 1867 óta épült vasutaink, azon eredményre jutunk, hogy azon pályák üzleti kiadásai, a mely pályákon egy vonatmértföld költsége 11 frt 78 krnál nem magasabb, már előre is minden további vizsgálat nélkül alacsonyoknak mondhatók.

Nem lenne azonban helyes következtetés azt állítani, hogy miután némely pályák költsége vonalmérföldenként a 11 frt 17 krt meghaladja, ezen pályáknak kezelése nem takarékos;

mert annak oka, hogy a vonatmértföldenkénti kiadás némely pályánál magas, részint a pályák csekély forgalmában, részint más körülményekben keresendő. Ennek megvilágítására szolgáljon a következő kimutatás, melyben néhány régebbi pályának és néhány újabb pályának vonatmértföldenkénti kiadásait szolgálati áganként elkülönítve tüntettem ki.

	Az osztrák államvasuton		A déli vasuton		A tiszavidéki vasuton		Az első erdélyi vasuton		Az alföld-fiumei vasuton		Az észak-keleti vasuton		Az arad-tenesvári vasuton		Az első gács-országi vasuton	
	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr
1. Az általános igazgatás .	—	53	—	46	1	97	1	34	1	12	1	29	—	89	—	73
2. A pályafelügyelet és fenntartás.	3	49	2	73	3	87	7	54	5	25	6	31	4	93	6	21
3. A forgalmi és kereskedelmi szolgálat	4	17	3	49	4	2	3	87	4	26	4	74	5	89	3	15
4. A vontatási szolgálat . .	3	57	3	34	4	17	4	87	3	15	3	90	3	68	3	86
5. A külön kiadások . . .	—	—	—	—	—	—	1	82	2	40	—	93	5	35	1	42
Összesen .	11	76	10	02	14	03	19	44	16	19	17	18	—	074	15	38

Ezen táblázatokból látható, hogy azon vasutaknál, melyeknél egy vonatmértföld költsége a régi vasutakénál magasabb, ez onnan származik, mert azon szolgálati ágak költsége magas vonatmértföldenként, a mely szolgálati ágak költsége csekély forgalomnál, tehát kevés vonatmértföldnél sem szállítható le; mert nem a forgalom nagyságától függ. Így az első erdélyi vasutnál, melyen a vonatmértföldenkénti kiadás 19 frt 44 kr., tehát a régebbi vasutak kiadásához képest igen magas, ez az általános igazgatási költségekre, a pályafenntartásra és a külön kiadásokra eső hányad magas voltának tulajdonítandó.

Az általános igazgatási költségek az első erdélyi vasuton 1875-ben összesen 88,465 forintot, tehát pályamértföldenként 2308 frtot tettek; már pedig az osztrák államvasuton, melynél ezen kiadások vonatmértföldenként csak 53 krt tettek, az általános igazgatási költségek pályamértföldenként 2772 forintra rугtak.

A pályafenntartási költségek vonatmértföldenként az első erdélyi vasutnál éppen kétszer akkorák, mint a tiszavidéki vas-

utnál, pedig a pálya hosszának arányában, mi — ezen kiadási ágánál rosszabb hasonlítási alap amannál — a két pálya egyenlő sokat költött. Az első erdélyi vasut kiadott ugyanis pályamértföldenként 13,000 frtot, és a tiszavidéki vasut 13,278 frtot. Miután pedig az első erdélyi vasut fentartása sokkal költsége-sebb, mint a síkságon végig futó tiszavidékié, az első erdélyi vasut pályafentartási kiadásait magasaknak nem mondhatjuk.

Az első erdélyi vasut vonatmértföldenkénti kiadásai tehát azért oly magasak, mert egy fekvésénél és helyzeténél fogva költséges üzlettel járó pálya kiadásai csekély számú vonat-mértföldre oszlanak el.

Végre az első erdélyi vasutnál külön kiadások czimén olyan költségek is számba veendők, melyek a tiszavidéki s többi régi vasutnál számba nem jönnek, s melyek legnagyobb részben a társulat függő kölcsöneinek kamataira voltak szükségesek.

A táblázatból kitűnik, hogy az északkeleti vasut és gács-or-szági vasutnak vonatmértföldenként kiadott üzleti kiadásai ugyanazon okból magasabbak a régibb pályák üzleti kiadásai-nál; s hogy a forgalmi és kereskedelmi, nemkülönben a von-tatási szolgálat kiadásai ezen pályákon sem magasabbak, mint régibb vasutainkon.

Vasutaink jövedelmének emelése a forgalom emelése és a kiadások leszállítása által lévén elérhető: azon kér-déssel kell még foglalkoznunk, vajon nem-e szállíthatjuk le a szóban forgó vasutak üzleti kiadásait. Kétségtelen, hogy 1867 óta épült vasutainknak csoportosítása nem olyan, mely akár a forgalomkövetelte igényeknek, akár az üzlet gaz-daságos kezelésének megfelelné. Több olyan rövid pályavonal külön igazgatással bir, mely egymagában nem életképes. Ezen rövidebb vonalak igazgatóságainak a szomszéd nagyobb pályák-kal egyesítése minden tekintetben czélszerű lenne, már csak azért is, mert gazdaságosabb kezelést tenne lehetővé.

Szembeszökő, hogy több vasut külön álló pálya-igazgató-sának egyesítése által a központi igazgatás minden ágában jelentékeny megtakarítást lehetne elérni; több pályaudvar meg-szünnék közös pályaudvar lenni és ez által a kocsik átadása és átvétele és más, a pálya közösséggel járó teendő végzése és

ezzel némely kiadások is elesnének; végre jobban ki lennének a mozdonyok, a vonatkisértő személyzet stb. használható.

Ezen megtakarításokat azonban szám szerint csak megközelítőleg is megállapítani csak konkrét esetekben lehet. Meg lehetne határozni: mennyi leend a megtakarítás, ha a csoportosítás módja adva lenne. De általánosságban az ily módon elérhető megtakarítások még csak megközelítőleg sem határozhatók meg. Más felől nem téveszthető szem elől, hogy 1867 óta épült vasutaink némely kiadásai még évről évre szaporodni fognak; mert normalis magasságukat még el nem érték. Ide tartoznak különösen a pályafentartási kiadások, melyek növekedni fognak a sinkieseréléseknek mind nagyobb mértékben szükséges volta folytán; a fahidaknak még néhány évig növekedő fentartási költsége, esetleg vashidakkal pótlása folytán. Végre a forgalmi eszközök újítási költségei sem érték el normalis magasságukat; mert ezen forgalmi eszközök még új állapotban vannak, és sem nagyobb javítást, sem megújítást még nem igényelnek.

Végre azon kérdéssel is kell foglalkoznunk, hogy a bevételek emelkedésével minő arányban nőnek a kiadások. Ezen kérdésre a dolog természete szerint általánosságban felelni azért nem lehet, mert a kiadások a forgalomnak bizonyos arányában növekednek; de nem következik, hogy a bevételek a forgalom arányában növekedjenek, mert a bevételek nagyságára a forgalom nagyságán kívül a díjtételek magassága is befolyással van.

Korán elhunyt hazánkfia, Szabó Gyula, a keskeny nyomú vasutakról írt munkájában igen tüzetesen foglalkozott azon kérdéssel: minő arányban állanak az üzleti kiadások a forgalomhoz és bevételekhez. Idézett könyvében tapasztalati adatok alapján kimutatja, hogy a nálunk divó díjtételek mellett 36,000 forint mértőföldenkénti bevételnek 30,000 frt kiadás felel meg; s ha a bevételek 51,000 frtra emelkednek, az üzleti kiadások pályamértőföldenként 33,000 frtra növekednek.

1867 óta épült vasutaink összes bevétele 1875-ben 18.711,000 forint volt; tehát pályamértőföldenként közel 36,000 frt, holott az üzleti összes kiadások 1875-ben 15.122,000 frtot, tehát mértőföldenként 28,700 frtot tettek; valamivel kevesebbet tehát,

mint a mennyit Szabó idézett munkájában, mint 36,000 frtnyi mértföldenként bevételnek megfelelőt, kimutat.

A tíz év múlva várható összes bevételt fennebb megközelítőleg 26.800,000 frt, vagyis pályamértföldenként 51,000 frtra tettük; ezen bevételnek Szabó adatai szerint 33,000 frt mértföldenkénti kiadás felelne meg, vagyis összesen 17.300,000 frt.

Ha 1867 óta épült vasutaink mai viszonyait, vagyis a bevételek és kiadásoknak az ezen vasutakon ma létező arányát vesszük alapul, úgy az üzleti kiadások még 700,000—800,000 forinttal csekélyebbek lesznek, vagyis megközelítőleg 16 $\frac{1}{2}$ milliót fognak tenni.

IV.

Miután a fennebbiekben 1867 óta épült vasutaink bevételeinek és kiadásainak a közelebbi jövőben való alakulását, a mennyire a dolog természete engedi, megállapítani igyekeztem: áttérhetek azon kérdésre, melyet jelen értekezésem elején magam elé tűztem volt; t. i.: mi lesz jövőre vasutaink tiszta jövedelme, s ennél fogva mennyi lesz azon állami hozzájárulás, melyet ezen vasutak igényelni fognak.

Kimutattam fentebb, hogy minden valószínűség szerint szóban forgó vasutaink bevétele évenként 3%-al fog szaporodni, hogy ezen szaporodás nem lesz ugyan sem folytonos, sem egyenletes, sem minden vasutnál ugyanaz; de hogy 10 év múlva 1867 óta épült vasutaink összes bevétele, mely 1875-ben 18.700,000 frt volt, megközelítőleg 26.800,000 frtra fog szaporodni.

E vasutak bevétele tovább is növekedni fog, sőt a mennyiben újabb vasutak fognak épülni és az ország egyéb közlekedési eszközei tökéletesíttetni fognak, a bevételek növekedése valószínűleg nagyobb arányokat ölt.

Kimutattam továbbá azt, hogy vasutaink üzleti kiadásai kisebb arányokban fognak növekedni azok bevételénél, vagyis hogy ha a bevételek 30%-al növekednek, a kiadások is növekednek ugyan, de nem 30%-al, hanem megközelítőleg csak 7%-al, és hogy akkor, midőn 1867-ben épült vasutaink bevétele 26.800,000 frt leend, — a kiadások összege 16 $\frac{1}{2}$ —17 millió forintot teend.

Mindezeknél fogva vasutaink tiszta jövedelme idővel szintén növekedni fog; s a mennyiben a bevételek összege tíz év múlva megközelítőleg 27 millió: ugyanazon vasutaknak tiszta jövedelme szintén megközelítőleg 10—10¹/₂ millió forint leend; és miután a magyar kincstár valamennyi 1867 óta épült vasutnak 25¹/₂ millió frt évi járadékot biztosított (részben kamatot fizet: ebből 1885-ben megközelítőleg 15.000,000 frtot lesz köteles tényleg kifizetni.

A magyar kincstárnak a vasutakra fordítandó kiadása tehát — mely 1875-ben 21.000,000 frt volt, — évről évre apadni fog, oly mértékben, hogy például az 1885-ben fizetendő összeg már csak 15.000,000 frt leend.

Ismételnem kell itt újra, hogy ezen számok nem tekintendők többnek, mint tájékoztató adatnak arra nézve, hogy valószínűség szerint micsoda arányban várhatjuk a mostani kamatbiztosítási teher alább szállását.

Könnyen lehet, hogy a jövő kedvezőbb lesz annál, mit ezen számok kifejeznek; de számításainkat, ha nem akarunk csalódni, jó lesz a tapasztalati adatokra alapítani; a tapasztalati adatok pedig, mint azt a közölt számítások tanúsítják, kétségtelenné csak azt teszik, hogy 1867 óta épült vasutaink tül-nyomó részének helyzete ma nem rosszabb, mint volt a hazában régebben épült vasutaké, a megnyitásokat közvetlen követő években; és hogy vasutaink mai rossz pénzügyi helyzete miatt fejlődéskéességüket kétségbe nem vonhatjuk; de nem jogosítanak fel arra, hogy 1867 óta épült vasutaink gyorsabb, előnyösebb fejlődését várjuk azon fejlődési menetnél, mint a milyent a hazánkban régebben épült vasutak eddigi története igazol.

HIERONYMI KÁROLY.

A VÁMÜGYI MOZGALOM AUSZTRIÁBAN.

Sajátságos jelenség, hogy Ausztriában a vámügyi politikában azon korszakban, midőn az alkotmányosság és vele karöltve a szabadelvűbb intézmények mindinkább jobban kifejlődtek, és ezzel — azt lehet mondani, — ugyanazon mértékben fejlődött ki egy, kezdetben nem eléggé méltatott, az osztrák kormánytól némileg ápoltsa a közvélemény részéről majdnem egyhangulag helyeselt irány, mely a közelebbi időben a Magyarország és Ausztria közt folyt kiegyezési tárgyalások alatt tetőpontját érte, s melyet egyszerűen az előbb követett szabad kereskedelmi iránynyal szemben védvamosnak kell nevezni.

Hogy az iparosok kisebb-nagyobb mértékben mindenütt a külföldi verseny ellenében védelmet óhajtanak, ez az emberi önzés és haszonlesés természetes következménye. Nagyon erőteljesnek s ahhoz még nagyon értelmesnek kell lenni az iparosnak, hogy föltülemelkedve az egyszerű gondolatmenet medréből, az elzárkozottságot nem előnyösnek, hanem bizonyos tekintetben hátrányosnak ismerje föl, és a szabadforgalomban lássa a nemzet s vele karöltve saját egyéni érdekeinek legalkalmasabb támogatóját. De ha így egyes iparosoknál nem is találjuk föltünőnek, hogy saját iparága szempontjából talán ösztönszerűleg védvamos: annál föltünőbbnek tetszik előttünk azon jelenség, hogy egy egész nemzet zöme hirtelen szabadkereskedőből védvamosná válik. És ez történt a legutolsó évtizedben Ausztriában. Rendes tünemény a gazdasági életben az, hogy míg egyes iparágak saját iparuk védelmét, és saját iparcikkeik tekintetében védvamosokat óhajtanak, — más iparágakat, s főképen azokat, melyek saját iparukhoz fölgyártmányt vagy segédanyagokat és segéd-

szereket nyújtanak, elég erőteljeseknek és védelemben semmi esetre nem részesítendőeknek hirdetik. A takács így a fonót jó helyzetben látja, mert a fonalak olcsóbb beszerzése végett fél a fonalakra vetendő vámoktól; a festő és nyomtató virágzónak találja a szövészetet, mert nem akarja a műhelye számára nélkülözhetlen nyers kelméket vám által drágítva megszerezni; a vasiparos virágzónak mondja a vaskohászatot, nehogy a nyers vas beszerzése magas vámok által megnehezíttessék. Mindenki védvámok után óhajtozik, de csak egyoldalúan, a saját ipara számára, a többi ipart saját álláspontján a szabad kereskedelemre megérettnek, vagy legalább a nemzet vagyonosodása érdekében védvámok által nagyra fejleszthetőnek nem gondolja.

Az Ausztriában legújabb időben kifejlődött védvámos agitatio nem egészen ily természetű; mert habár első sorban iparosoktól is nyerte e mozgalom indító okát, elveszté az említett s a dolgok természetében fekvő egyoldalúságát, és inkább theoreticus alapon fejlődött „a nemzeti munka“ védelmének rendszerevé. Nem egyes iparokról, hanem nagy jelentőségű iparcsoportokról, sőt helylyel-közzel az összes iparról szólanak a védvámos agitatioók, és kárhoztatik az eddig követett szabad-elvűbb rendszer.

Mindaddig, míg az osztrák vámpolitikának politikai alapja volt, azaz mindaddig, míg báró Bruck terve Ausztriát Németországgal egy vámterületté egyesíteni, volt a vámtételek szabályzásánál mérvadó, a vámok fokozatos leszállítása ellen az iparosság részéről komoly felszólalások vagy épen rendszeres agitatio nem történtek. Sőt ellenkezőleg az osztrák iparos a Németországgal való egyesülésben oly rendkívüli előnyöket vélt látni, hogy készörömet adta beleegyezését arra, hogy a vámtételek lassankinti leszállítása által a kitűzött cél előbb-utóbb elérjék. Nem is találunk nagyobb mérvű panaszokat az előbbi időkben, sőt az 1856-ki válság alatt különösen a vasiparosok és a bécsi selyemgyárosok részéről kezdett mozgalom, valamint az annak folytán a felség rendeletéből megindított enquête nagyobb részt az iparosok nem védvámos irányu nyilatkozatai következtében jutott a teljes eredménytelenség sorsára.

Csak mikor Poroszország 1861-ben Franciaországgal kereskedelmi szerződés kötése végett alkudozásba bocsátkozott, s

midőn az osztrák politikusoknak is megnyílt szemük és látni kezdék, hogy Poroszország a Franciaországgal kötendő szerződés révén fog megmenekülni, az Ausztria részéről kívánt és Poroszország részéről mindig csak ígért, osztrák-német vámegyesüléstől; csak ekkor hangzotttak fel minden oldalról a védvamos kívánatokkal telt panaszok; de ekkor is nem a Németország felé fennálló kisebb vámok ellen fordult az osztrák iparosság, hanem azon lehetőség ellen, hogy Ausztria talán Franciaország felé is megnyitja vámhatárait, és ez irányban is szabadelvűbb politikát követne.

Poroszország megköti a francia-német vám- és kereskedelmi szerződést; kényszeríti a német vámegyleti államokat, hogy e szerződéshez hozzájáruljanak; és ezzel már elvileg meg-
hiúsítja Ausztriának Németországgal lehető vámegyesülését, mert Franciaországnak megadta minden megszorítás nélkül a jogot, hogy mint a legnagyobb kedvezményben részesülő nemzet mindazon vámelőnyöket élvezze, melyeket harmadik nemzetnek nyújt. Ha tehát az Ausztriával való vámegyesülés folytán Ausztriából az áruk vámmentesen jöhetnek be Németországba, Franciaország is fel lesz jogosítva áruinak vámmentes kivitelére. Már pedig ily állapot még a szabadelvű német vámpolitika mellett sem képzelhető. Az osztrák-német vámegyesülés lehetősége egyébiránt nem sokára határozottan is megsemmisítettett. Az osztrák-porosz háború következtében 1866-ban kötött prágai béke világosan kimondja, hogy a fennálló vám- és kereskedelmi szerződésnek azon pontjai, melyek ezen egyesülésre vonatkoznak, megszüntetnek.

És most veszi kezdetét az osztrák védvamos agitatio. Az illúzió, hogy Németországgal egy forgalmi területté válik Ausztria, s hogy így az osztrák ipar hatalmas fogyasztási piacához jut, megszűnt, s azzal együtt fölébredt a belső piac kizáró birtoklásának óhaja és pedig annyival is inkább, mert míg előbb a sok tekintetben az osztrák iparral csak egyenrangú vagy nem igen fejlettebb német ipar versenyzett Ausztriában, most az időközben Franciaországgal, Olaszországgal, Sveiczczal, Belgiummal stb. s főképp Angolországgal kötött vám- és kereskedelmi szerződések hatalmas iparos országoknak nyiták meg Ausztria piacait. Mindehhez járul még az a körülmény is, hogy

az európai vasuti hálózathoz ép a 60-as évek után bekövetkezett szorosabb és sűrűbb csatlakozása az osztrák vasuti hálózattal, az áruforgalmat nagy mérvben könnyítette, s így a vámkorlátok ledöntése, illetőleg a vámtételek leszállítása mellett a külföldi cikkek bevitelét mi sem akadályozza.

Annyival inkább érezhetővé vált a védvamosok előtt az újabb szabadelvűbb vámpolitika nyomása, mert az említett szerződések legnagyobb része az osztrák alkotmányos érületű vezérférfiak szemeiben gyűlt „alkotmány-felfüggesztő kormány (Systirungs-Ministerium)“ által kötött meg, mely kormánynak tettei már létele által is utálatosaknak nyilvánítottak; s így történt, hogy nemsokára az osztrák parlamentben a gazdasági kérdésekben a védvám jelszavá vált, mely körül mindinkább nagyobb jelentőségű és jóhangzású nevek csoportosultak, még pedig oly hatálylyal, hogy az osztrák kormány az angol pótkonventiót csak nagy nehezen és csak lényeges módosítások mellett hozhatta törvény erejére, és csak az által menthette meg legalább a birodalmi tanács mérvadó többsége előtt tekintélyét, hogy ünnepélyesen fogadta, mikép ezentúl a szabad kereskedelmi irányban tovább nem halad, szóval elismerte maga a kormány is, hogy Ausztriában ezentúl „védvám“ a jelszó.

Mindez akkor történt meg, midőn Ausztria a Magyarországgal létesített kiegyezés után ismét alkotmányos életet kezdett, midőn a békés fejlődés reményében jobb üzleti conjuncturák voltak kilátásban, s midőn a monarchiában s főképp Magyarországon bekövetkezett bő termés és a külföldön ugyanakkor volt gabonahiány folytán rendkívül jó gazdasági évek nyíltak meg; midőn mindezeknél fogva az osztrák piacokon bőven folyt a pénz, s az osztrák iparvállalatok számára újabb és újabb befektetések tétettek.

Rövid időre tényleg úgy is tűnt fel, mintha a védvamosok maguk is megnyugodnának a szabadabb forgalomban. Az általában beállt nagyobb üzleti lendület, karöltve járt nagyobb exporttal; a vasipar és a vaskohászat, daczára annak, hogy 1868 óta roppant mérvben emelkedett a vas és vasárúk bevitelére külföldről, a külföldi versenyt nyomasztónak nem találta, miután a valóban óriási mérvű vasuti építkezések a belföldi vállalatokat is bőven ellátták munkálatokkal; — a bőrpar nem

panaszkozhatott külföldi elnyomatás ellen, mivel a jó gabna-kiviteli években nagy mennyiségű pénz folyt a földművelő osztály kezeibe, s ez kihatott a paraszt életmódjára, s főképp Magyarországon a börszükséglet (csizmakon) fokozódott; — a szövőipar nem látta magát rossz helyzetben, mert a belföldön ép úgy mint a külföldön, újabb és újabb piacokra akadt, szóval az általános jólét közt az iparosság is jól érezte magát, s így ok nem mutatkozott védvamos áhitozásokra.

De a hét kövér év után nem sokára bekövetkeztek a sovány évek. A szédelgés, mely az 1868 óta beállt jobb gazdasági és politikai állapotok folytán főképp Ausztriában uralkodott, és mely előbb solid iparvállalatok főnökeinél is lábra kapott, kivonta az iparvállalatokba fektetett tőke nagy részét és az improductiv tőzsd especulációba terelte; az iparvállalatok, melyek így részben kevés üzlettőkével dolgoztak, a jó üzletek állandó reményében úgy folytatták működésüket, mintha a kelendőség örökre oly rendkívüli lenne, a milyen volt egy pár éven át; senki sem törődött azzal, hogy a raktárak folytonosan telve maradnak árukkal; senki előtt nem tűnt föl az áruk ily fölhalmozódása túltermelés gyanánt, ellenkezőleg mindenki a kereslet megszűnését valami természetellenes tüneménynek nézte, mely rövid hónapok alatt okvetlenül rohamos megrendeléseknek és ennél fogva jó üzletnek enged helyet. Az ipartelepek mindezeknél fogva nem hogy megszorították volna működésüket, nem hogy gondoskodtak volna már is túltömött raktáraik némi kiüritéséről, hanem ellenkezőleg egész gőzerővel folytatták a túltermelést, mintha a válság bekövetkezte lehetetlen lett volna.

És valóban talán nem lehet túlszigorral kárhoztatni ezen most mindenesetre rövidlátásnak mondható eljárást. Mert a körülmények annyira felesigázták az osztrák iparosok reményeit, hogy józanabb gazdálkodás és más üzletvezetés talán általános rosزالásra akadt volna. Avagy mitevő legyen az iparos akkor, midőn egy általános világkiállítás bekövetkezte előtt pangani kezd az üzlet? Nem fogja-e az egyszerű gondolkozás is, és az előbbi világkiállítások eredménye arra ösztönözni az ipart, hogy a hazájában rendezendő kiállításnál rendkívüli előnyökkel tűndököljön? Nem kell-e okvetlenül azon következtetéssel előállania, hogy ily ipartárlaton újabb keletre tesz szert, hogy

árúczikkei a nagy világ előtt ismeretesekké lesznek, s valószínűleg nagy mérvű megrendelésekkel lesz elárasztva? Ily kilátásokkal szemben az árúk túlhalmozása, a pozitív túltermelés veszélyesnek nem tűnt föl, s mindenki a közel jobb jövő reményében folytatta tevékenységét, mintha baj nem is érhetné.

Még mielőtt a világtárlat pompás palotái megnyitlak, beállt a katastrophá. A szédelgés tetőpontját érte el; a tőzsde ismeretes „krach“-jával lepte meg a kiállítás látogatóit; magán a kiállításon a külföldi megrendelések koránsem jelentkeztek oly számban, a minőben a túltermelt árúczikkékhez képest szükséges lett volna, sőt ellenkezőleg a külföldről ép a kiállítás révén sok árúczikk jött a különben is külföldi árúkkal elhalmozott magyar-osztrák vámterületre, és most általános jajveszékülés következett be, melynek refrainje abban állott, hogy a szabad kereskedelmi rendszer tönkre teszi Ausztriát és főképp az osztrák ipart.

A theoria emberei elővették a forgalmi statistika adatait és kimutatták, hogy az osztrák-magyar monarchia előbb activ kereskedelmi mérlege az utóbbi időkben passivvá lett, azaz hogy a bevétel értéke túlhaladja a kivitel értékét. A mercantilismus ódon tanai a bilanczról, és Careynak egy ideig divatban volt elmélete a nemzeti erők tönkretételéről ismét fölmelegítették és az elmélet apostolai apodicticus bizonyítékkal mutatták ki az osztrák ipar legközelebb bekövetkezendő bukását.

A félig theoreticus, félig practicus, tehát rendesen sem theoretice, sem practice nem megbízható ugynevezett szaktestületek és egyletek — a hová különösen a kereskedelmi kamarák, iparegyesületek, gazdasági egyletek stb. sorolhatók — tudákos üléseiken rendszereket állítottak föl, mikép lehetne a bajon segíteni. És mindegyik a védvám meghonosításában látott csak menekülést, illetőleg segítséget. Ezen egyleti törekvések — ha itt-ott némi hasznavehetőt mutatnak is föl — többnyire valóban igen alárendelt jelentőségűek. Az egyik például a vámtarifa teljes revisioját a logika szigorú következtetésével akarja keresztül vinni, és ha például a kenyérre vámot vet, kiszámítja, mily hatása lehet e vámnak a munkabér megdrágítására, és azután az egyes iparágaknál ezen arányban kívánja a magasabb vámot meghonosítani; mintha bizony logikát

vámtarifában lehetne keresni, vagy találni. Egy másik, mivel a gabnán vámot óhajt, a hizott marhát nagyobb vámmal akarja sújtatni, mint a soványat, mivel a hizott marha a külföldön gabnanemével táplálkozott s így húsában átalakított gabnát hoz be.

Mindezen törekvések közt a gyakorlati iparos nem keresve elméleti indokokat, nem törődve logikai következetességekkel egyszerűen csak utalt arra, hogy ipara pang, hogy gyárát be kell zárni, vagy legalább munkásainak nagyobb részét el kell bocsátani, s hogy ezzel szemközt külföldi árúczikk elég van a monarchiában, tehát a külföldi ipar tönkre tette az osztrák ipart.

A panaszok azonban korántsem voltak oly általánosak, mint azt a megindult izgatás és az elméleti téren kifejlődött védvamos tollharczból következtetni lehetett volna. Voltak iparok, mint az agyag- és porcellánárúk, a finomabb üvegárúk, a vászon-neműek, a butorok s általában a faárúk, a fémárúk, a vegyészeti czikkek, papir és papirárúk, a bőrárúk stb. készítői, melyek a szabadverseny ellen ki nem keltek, s ha nem is szóltak határozottan az eddigi vámtételek még lejebbszállítása mellett, de nem is kívántak magasabb védelmet. Megjegyzendő, hogy mindezen czikkeknél — egyes kivételeket nem említve — az eddigi osztrák vám valóban elég csekély, és védelmi jelleggel nem bír. Így a hivatalos értéket — tehát a tényleges értéknél rendszerint csekélyebbet véve alapul — a fennálló vám tesz:

közönséges vászonnál	6.6 %-ot
finom vászonnál	5 » »
közönséges papírnál	5 » »
finom papírnál	3.9 » »
közönséges bőrárúknál	3.5 » »
finom bőrárúknál	2.1 » »
keztyűknél	0.5 » »
közönséges butoroknál	2.5 » »
finom butoroknál	3 » »
középfinom üvegnél	3.75 » »
finom üvegnél	4 » »
legfinomabb üvegnél	3.9 » »

Ezen iparágak részéről csak elvétve lehetett védelmi kívánságokat hallani, és pedig vagy igen alárendelt jelentőségű kivételes esetekre nézve, pl. egyes, a vámtarifában egészen elfeledett, vagy a vámtarifa osztályozása által véletlenül természetellenes szakaszba sorolt tárgyak tekintetében, vagy sokszor csak azért, hogy a megindult komoly védvámi agitatioiban saját szabadelvű nyilatkozataik dissonanciakép ne zavarják az összhangzást. Komoly védelmi törekvések e téren nem nyilvánultak.

Az iparosok más része követelt ugyan magasabb vámokat és védelmet, de csak azért, mert e kathegoria mindig és mindenütt első sorban áll a védvamos agitatioiban. Az iparosok ezen része a védvamosok igazi „vaskalaposai“. A vasipart és vaskohászatot értjük ugyanis. Legyen bárhol és bármikor védvámi agitatio, a vasipar azonnal a védvám zászlaja alá szegődik, és kifogyhatlan érvekkel küzd, érveket érvekre halmoz annak hebizonyítására, hogy a fennálló szabadelvű politika mellett a vasipar okvetlenül és a legrövidebb idő alatt biztos bukásnak néz eléje. Hogy ez iparosok most, midőn Ausztriában ismét megindul a védvamos küzdelem, nem pihentek, hanem a különben is elég magas védvámokat néhány százalékkal még felebb emeltetni óhajták, ez senkit, ki a vámügyi mozgalmakkal ismerős, meg nem lephetett. De lehetett-e komolyan venni az ilyféle kivetéseket, a milyenek például az alsó-ausztriai ipar-egylet memorandumában olvashatók, s melyek szerint a többiek közt az osztrák ipar kaszák- és sarlókra az eddigi 2 frtos vámot 3.50 frtra fölemeltetni akarta, tehát egy oly czikkre kívánt védelmet, mely köztudomás szerint az osztrák iparnak oly speciálitása, hogy azzal a világpiaczokon dominál. Avagy mit szóljunk ahhoz, ha látjuk, hogy a közönséges vasöntvény és façonirozott vas eddigi 1.75 frtos vámja, a mi az értéknek körülbelül 20 %-kával egyenlő, — hogy ezen mindenesetre eléggé védvamos tétel jövőre még 2 frtra emeltessék. Avagy nem egyszerűen remény nélküli követelés-e az, hogy a vasuti sinek, jelenlegi 1.25 frtos vámja, tehát egy legalább 25 %-os vámtétel még nagyobbra emeltetni kéretik?! Ily követelések még a legvérmesebb védvamos előtt is legalább nem komolyaknak kell, hogy feltűnjenek. Nem is találtak az efféle követelések nagy visszhangzásra; a védvamos agitatio keretében sokáig

nem voltak föntarthatók; sőt egy, a legjelentősebb vasiparosok által épen a vasipar és vaskohászat érdekében védvám színezettel megjelent — félig-meddig a vasiparosok organuma gyanánt tekinthető röpiratban, az említett követelések nem vétettek föl, és az egész, mit a vasiparosok az említett iratban kívánságokul jelelnek, az, hogy a külföld irányában ne köttessenek meg a vámtételek, és maradjon szabad tevékenység e tekintetben arra nézve, hogyha egy vagy más cikkknél vámfőlemelések talán idővel szükségesekül tűnnének föl, ne legyen szabad tevékenységében az állam ily szerződések által lebilincselve.

Az egyedüli erőyes és kitartó, de ép úgy követelő s minden eszközt ügyesen felhasználó, — a válság enyhülése után sem nyugvó agitatio a szövőiparnál jelentkezik. És tényleg az osztrák védelmi törekvések egyedül a szövőiparnál pontosulnak össze. A szövőipar egyike azon kevés iparoknak Ausztriában, mely nagyobb jelentőségű pontokban koncentrálva van, s a melynél tehát erőyes összetartás és közös célra törekvés könnyen lehetséges. A szövőipar azonkívül hatalmas parlamenti erő felett rendelkezik; mivel egyrészt a nagy gyártulajdonosok közül sok benn ül a birodalmi tanácsban, sőt a pártvezérek közt foglal helyet; — de másrészt a szövőiparral kapcsolatos érdekek hasonlóképp a birodalmi tanács tagjainál részvétre találnak, és az illető vidékek kereskedelmi kamarái a birodalmi tanácsba küldött képviselőiket a szövőipar érdekeinek védelmére utasíták; és végül ez iparnál lehetett leginkább plausibilis módon a szabad kereskedelem hatása ellen kikelni, itt fogott leginkább a túlságos versenyről hangoztatott panasz.

A szövőiparnál a pamutárúk, a gyapjuárúk, a selyemárúk és a jute-árúk, valamint a pamutfonalak vámjai ellen keltek ki az osztrák iparosok. Legnagyobb jelentőséggel bírnak azonban a pamut és gyapjuiparosok panaszai. E panaszok megérthetése részletekbe kell bocsátkozni.

A pamutfonalak vámjai a jelenlegi tarifában egységes, azaz minden pamutfonal, tekintet nélkül durva-e vagy finom, egy és ugyanazon vámot fizeti. A vámozásnak ezen rendszere ugyanaz, mely Németországban is honos, — és előnye, hogy igen egyszerű, azaz a vámkezelésnél az eljárást könnyíti. Ezen vámozás ellen az iparosok azt hozzák föl, hogy igazságtalan, és tönkre

teszi az ipart. Igazságtalan, mert a pamutfonalakat nem éri értékük arányához képest; míg ugyanis a durva pamutfonal mázsája sokkal kevesebb csomagot tartalmaz, s már ezért is olcsóbb, mint a finomabb és drágább fonalaké, — addig most egyenlő vámmal sújtatik mindkettő; míg tehát a jelenlegi vám a finom fonalnál alig egy század százalék, addig a durva fonalaknál elég jelentős. Ép e tulajdonnál fogva okvetlenül tönkreteszi a vám magát a fonóipart, mert a finom fonalakon a vám csak névleges, s így a finom fonást nem védi, és kényszeríti a fonódákat arra, hogy elhagyva a finom fonást, pusztán durva fonalak fonására szorítkozzék. És hogy ez tényleg így van, kitűnik a többek közt abból, hogy valamennyi fonódák közt az osztrák fonódák dolgoznak föl legtöbb pamutot; míg ugyanis Sweiczban egy orsóra 27, Angliában 32, Franciaországban 38, Belgium és Hollandban 43, Németországban 45, Olasz- és Spanyolországban 48, sőt még Oroszországban is csak 60 font pamut jut: addig Ausztriában egy egy orsó átlag 67 fontot dolgozik fel. A számok, melyek Ausztriában gyártatnak, rendszeren 32 fölé nem emelkednek, 60 felett pedig teljes lehetetlen a fonás. Az osztrák iparosok tehát itt hasonlóan más külföldi vámtarifák berendezéséhez: a pamutfonal fokozatos vámozását követelik akkép, hogy több osztályba soroltatnának a fonalak és a finomság szerint magasabb vámtételek alkalmaztassanak.

A mi így a fonalakról mondatott, körülbelül ugyanaz áll a pamutárúk és gyapjúárúkról; mindenütt fölvül jelenkezik az a követelés, hogy az eddig nagyon egységes tételek az árúk értékéhez képest arányosakká változtassanak. Természetes, hogy ezen elv az árúk különféleségéhez képest változott alakban tűnik föl, és hogy általában egyes viszonyok különös figyelembe vétele magát az elvet is itt-ott alterálja.

A pamutárúknál eddig sok különbség volt sűrűn szőtt, ritkán szőtt, festett vagy nyomtatott kelmék közt. Azaz valamennyi simán szőtt kelme a legközönségesebb kattunból, a legfinomabb percail és cretonig különbség nélkül, simán vagy mustrával volt-e szöve, ugyanazon vámtétel alá esett, ha nyers volt a kelme, ugyanazon tétel alá ismét, ha festve, s ismét, ha nyomtatva vannak. Ez természetesen roppant különbség; mert kelmék, melyeknek röfe 18 kr., és ismét olyanok, melyeké 2 frt, ugyanazon vám

alá estek; míg tehát a közönséges kattunok az egységes vámok mellett bőséges védelmet élveztek, addig a finomabb pamutszöveteknél, s főkép a női divatezikkeknél a vám elenyészőleg csekély. Ennek állítólagos következménye az osztrák iparosok nézete szerint az volt, hogy az osztrák pamutszövőgyárak a finomabb fonalakból csak igen kevés cikket gyártanak, hanem majdnem kizárólag a legközönségesebb és csak a falusi lakosság használatára való kattunárúkat állítják elő.

A vámrendszer ezen, az iparra hátrányos oldalát csak akkép vélük elbárhathatónak, ha a szövet finomsága, azaz értékesége tekintetbe vétetik; s ennél fogva itt is, a francia vámkezelés példájára, finomság szerinti fokozatos vámokat követelnek. A szövetek finomsága két jellemző tulajdonságtól függ: ugyanis minél finomabb a szövetben használt fonal, annál finomabb egyéb viszonyok azonossága mellett maga a szövet is; — de másodszor, minél sűrűbben szőtt a szövet, annál finomabb (értékesebb) egyéb körülmények egyenlősége mellett a szövet. Constatálni kell tehát a fonal finomságát és a szövet sűrűségét. Erre nézve a gyakorlati vámkezelésnél legegyszerűbb mód gyanánt az találtatott (különösen Franciaországban, Spanyolországban, Amerikában stb.), hogy mindenekelőtt a szövet bizonyos részében például 5 négyzet milliméteren megolvastatik a szövetben levő fonalak száma, s a szerint, a mint a fonalak száma több vagy kevesebb, magasabb vagy kisebb vám alá esőnek tekintetik, illetőleg finomabb és értékesebb, vagy kevésbé finom és értékesnek tartatik a kelme; azon föltételtől indul ki ugyanis ez eljárás, hogy minél több fonal esik egy s ugyanazon területre annál finomabb fonalból, vagy annál sűrűbben szőttnek kell az illető kelmének lennie; tehát az első esetben annál értékesebb anyagból, s a másik esetben annál több munkával állítottatott elő a szövet. De az eljárás így még nem egészen helyes; mert könnyen lehetséges, hogy ugyanazon számú fonal mellett rendkívül eltérő a szövet ára és minősége. Vegyük például: két szövet 5 milliméteren 40 szálát mutat, igen könnyen lehetséges, hogy e 40 szál az egyik szövetben talán 32—42 számú fonalból készült, a másiknál ellenkezőleg 62—80 számúból, azaz, hogy az egyik meglehetősen durva szövet, — a másik ellenkezőleg igen finom. Hogy tehát e részben is gyakorlati eszköz nyujtas-

sék e különbség felismerésére: a szövet egy részét pl. 10 métert meg kell mérlegelni, és a szerint a mint bizonyos, a gyakorlat utmutatása szerint felállított súlynál nagyobb vagy kisebb, annál durvább vagy finomabb maga a szövet. Minél finomabb a szövet, azaz minél finomabb fonalakból szőtt a kelme, annál kisebb súlyu lesz egyenlő szálak száma mellett. Tehát fonal olvasás és mérlegelés a kriterium a szövetek osztályozására. A szerint, amint azután több vagy kevesebb fokozatot kíván a törvényhozás föllálistani, több vagy kevesebb határt kell, és pedig mind a fonal száma, mind a súly tekintetében megállapítani. — Ilykép osztályozva és az alaptételnél, tehát a legközönségesebb árúknál is némi vámfőlemelést követelve, mely természetesen a finomabb kathégoriájú árúknál az érték arányában emelkednék, megelégednének az osztrák pamutgyárosok.

A pamutipárosok közt azonban még egy más, nem kevésbé jelentős, kívánság mutatkozik, és ez a pamutárúk nyomtatói részéről hangzott föl első sorban, és általános jelszóvá fejlődött az osztrák iparosság közt. Ez a Németországgal szemben fennálló „appretur“ eljárás megszüntetése, illetőleg megakadályozása. A jelenlegi német szerződés ugyanis megengedi, hogy az Ausztriában szőtt kelme minden vámfizetés nélkül német nyomtató gyárba vitessék, ott megnyomattassék és teljesen elkészítettessék (appretiroztassék), s azután így mint kész szövet, mint a használatra teljesen alkalmas kelme ismét minden vámfizetés nélkül Ausztriába visszahozattassék; — természetesen bizonyos ellenőrizet mellett, nehogy talán egészen Németországban szőtt és elkészített kelmék az említett eljárás örve alatt vámmentesen kerüljenek be az országba. Az appretur-eljárás szintén német nyers szövetnek Ausztriában történendő teljes kikészítésénél is alkalmaztatott; csak hogy a gyakorlat azt bizonyítja, hogy sokkal több nyers szövet megy Ausztriából nyomtatás végett Németországba, mint megfordítva. E körülményből az osztrák nyomtató iparosok, és élükön a cosmanosi híres gyár tulajdonosa Leitenberg azt következtetik, hogy az appretur-eljárás az osztrák közgazdaságot károsítja, mert az a sok szövet, mi Németországba vitetik nyomtatásra, mind benn az országban készülne el teljesen, hogy ha az említett kedvezményes eljárás nem alkalmaztatnék; és ez esetben előny nyílnék nem csak

magára a nyomtató gyárakra, hanem mindazon nagy számú iparosokra is, kik a nyomtatásnál szükséges anyagok és készülékek előállításával foglalkoznak; különösen a vegyészeti és festészeti czikkek, valamint a keményítő stb. árúk gyártása nagyban emelkednék. Az appretur-eljárás ellenzői épen nem kívánják, hogy ez eljárás teljesen megszüntessék, de azt akarják, hogy legalább oly korlátok közé szoríttassék, melyek mellett a külföldön teljesített nagyobb munka által fölemelt érték részben a belföldön különben teljesítendő munka megadóztatásával terheltesse. Azaz a kelme, mely mint nyomtatott kelme pl. 30 frtnyi vám alá esik, mint nyers kelme pedig csak 16 ft alá, ha appretur-eljárás útján jön be, fizessen legalább 14 frtnyi vámot, mert annyival emelkedett a fennálló vámtarifa szellemében értéke. Ezen elméleti követelmény a nyomtató iparosok részéről némileg módosult, a mennyiben maguk is valamivel csekélyebb, u. n. appretur-vámmal megelégednének.

Legjelentősebb követelésekkel lépett föl a gyapjuipar. A gyapjuárúk vámjának az angol póteconventióval történt leszállítása alkalmakor egyuttal oly körülmények álltak be, melyek az összes gyapjuiparra roppant befolyással voltak és nagyszerű átalakítást idéztek elő. Az osztrák ipar 1864 óta főkép a secessio háborúja alatt Éjszak-Amerikában hatalmas piacot foglalt el, és nagy mennyiségű posztót vittek ki. 1867—68 után azonban Amerika mindinkább roszabb piacczá lesz; az ottani roppant magas védvámok gyapjuipart fejlesztenek, és a külföldi gyártmány, különösen tehát az osztrák gyártmány is tért veszít. Még roszabbakká váltak a viszonyok 1872-ben. Több orosz nagykereskedő, kikkel főkép a brünnick üzleti összeköttetésben állnak, megbukik, és így nem csak kelendőséget veszít a posztó Oroszországban, hanem az osztrák gyapjuiparosok közvetlen anyagi veszteségeket is szenvednek. A gyapju maga, úgy nem különben a gyapjusurrogatumok árban emelkednek, s így a gyártmány előállítási költségeit megdrágítják. A kelendőség magában Magyarországon is — a beállt roszabb viszonyok következtében csökken. Mindehhez járul az agionak roppant hanyatlása, mi egyrészt a külföldi czikkek olcsóbb vásárlását előmozdítja s másrészt az ezüstben fizetendő vámok súlyát apasztja. Ha még tekintetbe vétetik az a körülmény, hogy Angolország

ép ez időben jelent meg piacainkon pamuttal és shoddyval készített gyapjuszövetekkel, melyek a leginkább tiszta gyapjúból előállított osztrák gyártmányul szemben természetesen aránytalanul olcsóbbak — habár nem oly jók és tartósak: eléggé indokoltnak fogjuk találni azt, hogy az osztrák gyapjúipar a súlyos helyzet miatt panaszra fakadt.

A gyapjúiparosok főképp két irányban emeltek panaszt. Először nagyon csekélynek mondták az angol pótcconventió által meghonosított vámokat, és vámfelemeléseket követeltek; és pedig különösen két rendbeli szövet ellen irányították támadásaikat. Ugyanis az angol czikkek ellen, melyek leginkább téli szövetek, és közönséges, nagyjából paraszt öltönyökhöz valók. De másodszor a finomabb czikkek ellen is, s itt különösen a belga és francia nyári idény kelmék voltak azok, melyek ellen leginkább védelmet óhajtottak. Minthogy pedig a vámnak egyszerű fölemelése még maga után nem vonta ezen utóbbi czikkeknek arányosan magasabb értékük szerint való magasabb vámozását, az eddig alkalmazott rendszer és osztályozás módosítását is követelték, és pedig ezt annyival is inkább, minthogy az eddig gyakorlatban volt osztályozás a finomabb szöveteknél épen nem nyújtott alkalmas megkülönböztetési jellegeket. Eddig ugyanis a gyapjuszövetek legnagyobb része (legalább azok, melyek főképp uri ruházatra valók) kallott vagy kallatlan tulajdonuk szerint megkülönböztettek meg. Az ipar azonban újabb időben annyira fejlődött, hogy jelenleg sok szövetnél még a gyakorlat embere sem tudja megkülönböztetni, mi a kallott és mi a nem kallott szövet; sőt jelenleg legtöbb szövet legalább kis mértékben kallózás által simittatik (angewalkt). Ily viszonyok közt a vámhivatal és a kereskedő, meg az iparosok folytonos czivódásban voltak egymás közt, a nélkül, hogy bármi szakértői vizsgálat a vitáknak alapos megoldására vezethetett volna. Már ezen gyakorlati szempontból is követelt a vámrendszer módosítást, és ez a szándékolt vámhelyesbítés mellett, akkép látszott az osztrák iparosok előtt megoldhatónak, ha az eddigi megkülönböztetés helyett jövőre a gyapjuszövetek súlyuk (illetőleg testességük) szerint osztályoztatnak; azaz, ha a szövet egy méterje bizonyos súlynál nagyobb, akkor mint durvább szövet a kisebb vámtétel alá esik, ha pedig az említett súlynál kisebb, akkor a nagyobb

vámtétel alá jut, mivel minősége szerint mindenesetre finomabb s így értékesebb. Az így követelt vámozás tehát az eljárásra nézve az eddiginél biztosabb eszközt nyújt, és azonkívül a szövetek vámját értékükhöz képest arányosabbá teszi.

Ezek nagyban és egészben az osztrák védvamos törekvések. Nem lehet tagadni, hogy az agitáció kezdetén nem szoritkoztak az említett árukra, és hogy általában sokkal nagyobb volt a vámemelési szándok, mint a milyennel végre megnyugodnának; nem lehet továbbá tagadni, hogy az osztrák védvamos törekvések valószínűleg hatalmas védvamosokban nyertek volna kifejezést, ha az osztrák-magyar monarchia dualisticus szervezetében a magyar követelések és törekvések ellensúlyt nem nyújtanak. Így a mint most kifejlődtek — s a mint a fennebbiekben jelezni megkísértettük — az osztrák védvamosok fő célja, az eddigi egyszerű áruosztályozás helyett, oly osztályozást létesíteni, mely a védelemre szoruló cikkeket, értékességük különfélesége szerint, arányos vámokkal érje.

DR. MATLEKOVITS SÁNDOR.

NÉHÁNY SZÓ AZ „INTERNATIONAL“-RÓL.

A világtörténelem ugyan szakadatlan változást és folytonos mozgást tüntet fel az emberi nem fejlődésében, de a fluctuatio nem egyenletes, hanem szakadozott, s a rohamos és bágyadt cyclusok egyre váltakoznak; az utókor a megkülönböztetést kellő objectivitással és precisioval képes megtenni, az okokat az okozatoktól, a lényeges factorokat a lényegtelenektől utólag könnyű megkülönböztetni, de a jelenben vagy a jövőre a politikai vagy socialis mozgalmak horderejét és határait biztosan kijelölni oly feladat, melynek megoldása mindig problematicus; ezen tér az, melyen az ugynevezett közvélemény talán mindig tévuton jár, mert hisz önmaga fölött kellene itélni.

Valóban jelen érdekes korszakunk megítélésénél ugy az egésyre, mint az egyes momentumokra nézve leglényegesebb kiindulási pont az, hogy valjon egy rohamos cyclus közepén vagy végén állunk-e? ezen alapeszme tűnik elő mindazon speculációkban, melyek modern haladásunk és culturánkkal foglalkoznak, s annak megfejtése volna a kulcs, melylyel a legfontosb és legszövevényesebb kérdéseket meglehet oldani, de ép ez hiányzik, s ezért csakis a részletek zavarostömkelegében kell tapogatozni, midőn a jelen nagy socialis kérdések felett elmélkedünk.

Az elmúlt 30—40 év növekedő rénként mutatta be a munkás kérdést, a blouse-os ember a XIX. század rejtelmes alakja; hogy mivé nőviki magát, mennyire fogja súlyát éreztetni, az még kérdés, de az már nem: hogy ma egy roppant hatalmat képvisel, és nagyszabásu eszmék gyakorlati megvalósítására irányul millióknak vállvetett igyekezete; — a socialisticus irányzat hívei nem inoffensiv szobatudósok, hanem elkeseredett, elégedetlen tömegek.

Az kétségtelen, hogy azon életmód, melyet a gyármunkások a gépek jelen korszakában folytatnak, nagy mértékben okozza azt, hogy a munkás-osztály társadalomellenes forradalmi gyű-
anyaggá fejlődött; — az anyagilag rendkívül productiv munka-
felosztás az egyént szellemileg megtörpíti, az, ki egész éltén át
csak egy csavarnak gombját köszörüli, vagy azt lesi, hogy a
szövöszéken egy szál fonal nem-e szakadt el, vagy semmit sem
gondol, vagy igen sokat tépelődik önsorsa felett; a gyármunkás,
ki egészet talán soha elő nem állít, munkája felett nem örül,
mint a földmives, ki közvetlen látja fáradsága eredményét, vagy
a kis iparos, ki családja körében munkálkodik és kész munkát
állít elő; — a családi élet, a moral és társadalmi rend ez alapja
csak formailag létez a gyármunkásnál, mindkét nem elkülönözve
dolgozik egész nap, a gyermekek szülei gondozás nélkül nőnek
fel, szóval a családi élet vonzó oldala hiányzik, hiányzik tehát
az, mi a meglegedés és türelem forrása az életben. — Ily
behatások alatt állván, a gyármunkás könnyen ellenségévé lesz
azon társadalmi rendszernek, mely őt jogilag egyenlőnek és
szabadnak nyilvánítja, de tényleg kedvezőtlenebb viszonyok
közé kényszeríti, mint p. o. gyakran a jobbagyokat; minden
gyármunkásra azt ugyan nem lehet mondani, de számos ipar-
ágban részint a butító és rossz levegőben folytatott munka, részint
az elégtelen munkabér, a megélhetési lehetőséget (standard of
life) nagyon alanti fokra szorítja, nem is számítva azon szomorú
állapotot, mely a munkásra nézve beáll betegség idején, vagy
a kereskedelem pangása, vagy idegen concurrentia; vagy végre
munkát pótló gépek feltalálása esetében. — Ezen állapotokat
tekintetbe véve, továbbá azt is, hogy korunk rendkívüli közle-
kedési és főkép sajtó viszonyai bármi szétszórt, de homogen
törekvéseket könnyen bírnak organisálni és fejleszteni, annak
szükségkép kell és kellett bekövetkeznie, hogy a munkások milliói,
kiket egy törekvés, egy szellem, és mondhatjuk: talán egy tévhit
lelkesít, egy vagy más alakban csoportosuljanak és valamely egy-
séges organisatio útján igyekezzenek akaratuknak súlyt szerezni.

Az 1848-iki sikertelen fellobbanás után a gyári munkások
országokként, vidékenként és iparág szerint különféleképp csoport-
osulva, vagy alkalmilag egyesülve, kisebb-nagyobb mértékben
tudtak sorsukon javítani, nagyobb munkadíjt és rövidebb munka-

időt erőszakolván a gyárosoktól; e két első decenniumban két nevezetesebb fejlemény bír jelentőséggel: a cooperatív társulatok és a trades-union-ok; az első, ha a gyakorlatban keresztülvihető lenne, azonnal megszüntetné ama vádat, hogy a tőke a munkát jogtalanul kizsákmányolja, mert itt a munkás az egész tiszta nyereségben participál, de kitűnt az, hogy a nagyszerű eredmény eléréséhez értelem, szorgalom és egyetértés szükséges, még pedig oly mértékben, mint ez ma csak nagyon is kivételesen találkozik, azért ily cooperatív társulatok, melyeket a filantrop nemzetgazdák legnagyobb örömmel fogadtak, nagyon gyéren tudtak keletkezni és fennmaradni, legszebb példája az „equitable pioneers of Rochdale“; jöllehet a gyakorlati eredmény e téren még nem nagy, de egy nagyszabású eszme és intézmény csiráját kell benne látnunk s ezért hordereje nem kicsinylendő.

Nagyobb súlylyal álltak szembe a munkások a gyárosok és capitalistákkal a trades-union-ok zászlaja alatt, ezen agresszív természetű egyesületek a munkások önértékét érlelték, a szoros és kiméletlen pártfegyelem hatalommá egyesíté őket; eléggé ismeretes az, hogy e túlzó egyletek minő eszközöket használtak a gyárosokkal folytatott küzdelmeikben, a kiküldött parlamenti enquête a világ méltó felindulására, felderítette azon erőszakos módokat, melyekkel a nyugodtabb kedélyű és szorgalmas munkások terrorisáltattak és kényszerítették a többség zavargó mozgalmaiban részt venni; — társadalmi és emberbaráti szempontból ezen trades-union-ok szereplését el kell ítélnünk, de azt nem lehet tagadni, hogy ezen intézmény az egyesülés folytán a munkás-osztálynak hitelt és hatalmat szerez.

Nem czélunk e helyt terjedelmesen vázolni a munkás kérdés fejlődését vagy jelen stadiumát, ennek kitűnő írók mély tanulmányt és hosszas munkát szenteltek, s az erre vonatkozó szakirodalom, mely már jelenben is egész könyvtárt tesz ki, folytonos növekvésben van; itt csak azt óhajtjuk constataálni, hogy a tényezők természetéből kifolyólag a munkás-osztály helyzetének s egyszersmind szellemének is változni kell, másodsor azt, hogy az eddig tapasztalt eredmények után meggyőződhattunk arról, miszerint a munkás-osztályban erős gyökeret vert azon meggyőződés és elhatározás, hogy a helyzet javítására az iniciatívát nekik kell megragadni s azt nem a társadalom

rendes és lassú fejlődésének processusától várni; a jelen társadalmi rendnek egyenesen hadat izen olyformán, mint a nagy francia forradalom, midőn ezt kiáltá: *qu'est-ce-que le tiers état? rien, que doit il être? tout!* — ugyanezen dal, csak más szóval, hangzik ma a társadalom lépcsőzetének negyedikéről.

Ugyanezen eszmétől áthatva a proletariatus instinctive érezte, hogy egyesülni, szervezkedni és vágyait formulázni kell, hogy mint imposans egység léphessen fel.

Nem ép legalkalmasb ürlügy volt erre az általános rokon-szeny a lengyel nemzettel; 1864. szept. 28-án Londonban, Szt.-Martins-Hallban egy meetinget tartottak, melyben a népek szabadsága és testvérisége mellett s az orosz kényuralom ellen erélyesen nyilatkoztak, de egyszersmind és főkép annak hangsúlyozásával, hogy a munkás-osztálynak a bekövetkezendő küzdelmekre nemzetközileg kell szervezkedni, elhatároztatott, hogy 1866-ban egy nagyszerű munkás congressus fog tartatni, egy ideiglenes bizottság lön választva azon utasítással, hogy dolgozzon ki egy nemzetközi munkás-egyesület számára alapszabályokat, és ideiglenesen a megalakulásig legyen a mozgalom intézője és központja, e comité székhelye London; — így született meg az International working men's association. Ez egyesület szervezete céljainak teljesen megfelel, egyesítve van benne a centralisatio ereje a localis autonomia gyakorlatiságával.

Központját képezi a Londonban székelő „conseil general“, ez áll elnök, alelnök és titkárból; minden ország részére egy correspondensből, ez képezi az összekötő nemzetközi kapcsolatot és gyakorolja az irányadó hatalmat; ezen központtal összekötetésben állnak az u. n. „conseil federal“-ok, melyek az u. n. sectiók kisebb-nagyobb számának képviselőiből alakulnak. A c. f.-ok országoként vagy vidékenként szervezik és fejlesztik az egyesületet, határoznak a strike-ok megtartása felett s azokat gyámolítják, a helyi gazdasági viszonyokat tanulmányozzák, és mind ezen ügyek állásáról hónaponként jelentést tesznek a központnak; a „sectio“ egyes községek gyármunkásaiból, vagy több község hasonfoglatosságú munkásaiból áll és első lánczszemét képezi a szervezetnek, saját pénztárral és tanácsesal bir, keblü ügyeit intézi, a c. f. útján érintkezik a központtal.

Végre minden évben tartatik egy általános congressus, melyen minden sectionak van joga magát egy küldött által képviseltetni; ezen nemzetközi congressus vitatja meg az irányelveket, módosítja az alapszabályokat és választja a központot; ime ez egy erőteljes szervezet, mely a szétszórt elemeket egy nagy testté egyesíti, és valóban „status in statu“-t képez, ereje eddig is sikert biztosított részére, s a siker folytán gyorsan terjedt és gyarapodott.

Pénzbeli szükségleteit az International tagjainak heti díjából fedezi (átlag 10 centime), ezen kívül rendkívüli adakozások is szavaztatnak meg főkép a strike-ok subventionálására, továbbá a federatiók kölesönöket is kötnek hasonló célra.

Az Internationalnak úgy fennállását, mint további fejlődését főkép azon szellemi eszközök mozditják elő, melyekkel elveit terjeszti; ma már a continensen több mint 50 lap képviseli érdekeit, Angliában és Amerikában még sokkal több; továbbá számos utazó emissarius, kéz alatt és gyűléseken buzgólkodik érdekében; meg kell még azt is emlitenünk, hogy a parlamenti kormányforma, mely ma már mondhatni egész Európában általános, a társadalom ezen alsóbb rétegének törekvését a törvényhozó testületekbe engedi bejutni, ez által azoknak közvetlen siker biztosittatik, s a választási mozgalmak másfelől tömörebb csoportosulást is eredményeznek; tehát figyelembe kell vennünk ezen mozgalom megítélésénél azt, hogy a jelen szabad kormányformák ama tendenciáknak a gyakorlatban nagyobb tért is engednek, mint a mennyi állambölcsészeti szempontból azok éretlen elemét megilletné. — Mindezekből az tűnik ki, hogy az International czélszerű organisatio mellett meg is találta a módot, melylyel hatalmát fejleszse és éreztesse is.

Rendkívül érdekes azon progressiót kísérni, melylyel az International ez évenkénti congressusokon halad a bevallott socialismus felé, e haladás egyenes arányban áll az erősbüdéssel és gyarapodással, melyet időközben tesz.

Az első congressus Genfben tartatott 1866. szept. 3-án, melyen a formalis megalakulás is végbement, az alapszabályok és szervezkedés végleges megállapításával; itt főkép a francia tagok befolyása folytán a lengyel kérdés mellőztetett, illetőleg a congressus csakis sympathiáit jelezte, de minden gyakorlati lépést

ezéltzó indítványt elejtett és kizárólag a munkás-osztály érdekeinek megvitatásával foglalkozott, mellőzvé a radicalis elvi ellentétet Európa társadalmi és politikaiszervezetével; a vita és megállapodások főtárgyai a munkaidő rövidítése, bérek emelése, a gyermekek munkája, munkás-bankok és kölcsönös segélyegyletek alapítása és több hasonló tárgy volt, a vallási kérdés felett a congressus napi-rendre tért, nem tartván időszerűnek az egyházakkal még most összetűzni, jöllehet határozott atheista iránya, úgy szóbeli, mint irodalmi nyilatkozatok után kétségbe vonhatlan.

1867. szept. elején Lausanne-ban tartatott a második congressus, ez már a munkásokat kizárólag érdeklő kérdéseken kívül vitatkozott az államhatalom definiálása és szerepéről, továbbá protestált a politikai bűnökért való elítélés ellen. — 1868. szept. elején Brüsszel-ben jött össze a congressus, itt főleg cosmo-politikus irányu eszmék jöttek túlsúlyra s a háborúk ellen erőlyesen protestáltak, továbbá a munka és tőke közti küzdelem eszközei és módja lőnek megvitatva s kimondatott az, hogy a strike-ok a jelen viszonyok közt jogosak és szükségesek, és elhatároztatott, miszerint minden federatióban választassék egy bíróság annak megítélésére, hogy hol? mikor? és meddig kell strike-olni.

1869-ben Baselban tartatott congressus; akkor már annyira erősödött az International, hogy mert szint vallani, azt, mit eddig csak lapjaiban és főembereinek szónoklataiban hangoztatott, most már zászlajára irta, kimondta az örökösödés eltörlését és collectivitását és így nyíltan a socialismus terére lépett, az International szervezetében a jövő társadalmi és államszervezet képét és alapját tüntette fel és mindezen reformokat közel jövőben hitte valósíthatóknak. — Daczára annak, hogy az International részéről határozottan tagadtatik, mégis tény az, hogy a párisi commune főkép annak műve volt, abban főkép a párisi federatio vezér emberei vettek részt, még pedig a vezetésben, s a zavargó elemek is ugyanazok voltak, melyek az International testét képezték; ezen kísérlet nem sikerült, de sőt az Internationalnak ártott, mert a világnak be lett mutatva az, hogy ezen irányzat az eddigi társadalmi rendnek és civilisatiónak határozott és kiméletlen ellensége, s ezért főkép Franciaországban egy időre esökkent befolyása, ellenben Angliában, de különösen Németországban, Belgium, Holland, Schweiz- és még Olaszthonban is

jelentékenyen növekedőben van. Reánk nézve nem érdektelen tudni, hogy a „l'Internationale“ lap 1869. márcz. 14-iki számában, hol az International erejét exponálja, a többek közt jelenti, hogy Ausztriában számlál 13,350 tagot, Magyarországon (Pest és Temesvár) 2500-at.

A socialisticus mozgalom erősödésének legbiztosb jele a parlamenti választások s e téren a legközelebbi idő nagy előmenetelt mutat, példája legfőképp az utóbbi német választás; de a sikerült strike-ok is mutatják, hogy a fáradozás nem meddő, és hogy itt egy hatalmas, szervezett és öntudatos erővel áll a társadalom szemben.

Ez ideig e mozgalmat paralisálni nem sikerült; III. Napoleon belátta annak horderejét, de másfelől a munkás-osztálynak őszinte barátja is volt, a mennyiben Franciaország anyagi és iparos felvirágoztatása volt egyik legfőbb törekvése; ő igyekezett a munkás kérdés megoldását kezeibe venni, egy munkás segélyegylet alapítását 500,000 francal kezdeményezte, a cooperatív társulatokat protegálta, de mind hasztalan; a munkások csak önmagukban bíznak, csak önerejüktől várnak sikert. — Több vidéken, de főképp Genfben a gyárosok egyesültek és elhatározták, hogy oly munkást nem fogadnak gyáraikba, ki valamely egyesületnek tagja, ezen drastikus mód sem bizonyult elégségesnek.

A munkás-osztály radicalis irányát csak úgy lehet mérsékelni, ha érdekeit a társadalom szorosabban fűzi magához; most egy teljesen vagyontalan proletarius, ki napról napra él, nem érezhet semmi hajlamot a más javának vagy helyzetének, conserválására, neki kell valamit adni, mit conserválni óhajtson a családi élet szelidítő hatása s a vallás vigasztaló hatalma teheti csak elviselhetővé azon sanyaru sorsot, melyet a munkás-osztálynak a gyári munka physice kellemetlen volta, valamint a roppant concurrentia folytán elkerülhetlen alacsony bérek szükségkép szereznek.

Helyenkint, főképp Angliában történtek kísérletek a gyármunkás stabilisálására az által, hogy amortisálás útján háza és kis kertje tulajdonához juthatott, s kétségtelen, hogy ez némi sikert mutatott is, de ez még nem gát a felháborodott tengert ellen, már pedig a munkás-elem ma annak nevezhető, minden kísérlet daczára eddig még sem politikusoknak, sem tudományos

nemzetgazdáknak nem sikerült a munkás proletarius abbéli hitét megrendíteni, hogy jöni kell egy világforradalomnak, mely helyzetét gyökeresen javítandja; hasonló szellem és egységes törekvés már többször lelkesíté az emberiség egyes osztályait, de még soha sem volt a világon ily általános politikai szabad mozgás, sem ily közlekedési eszközök, főkép a szellemi téren, tehát midőn most a socialisticus törekvések általánosságát constatáljuk a munkás-osztálynál, és látjuk azt, hogy erős centralisált központ intézi a tömeg karjait, el kell fogadni annak lehetőségét, hogy ezen erő, ha hasonló mérvben fejlődik, mint eddig, hatalmas kitörésekhez vezethet, s idővel társadalmi szervezetünk változtatását is idézheti elő. Igen bölcs mondás az s némileg biztosít a végletektől, hogy: „es ist gesorgt dafür, dass die Bäume nicht bis an den Himmel wachsen“, de másfelől alig látni gyakorlati módokat, melyekkel a munkás-osztály ezen socialisticus irányzata megakadályozható lenne, mert repressiv eszközök állandó áramlat ellen nem szoktak célhoz vezetni.

E kérdés bensőleg összefügg azon nagy kérdéssel, hogy valjon egy rohamos korszak közepén vagy végén áll jelenleg civilizatióink? ha az elsőn, akkor a munkás-kérdés még nagy-szerű complicatiókat és átalakulásokat idézend elő, ha pedig egy megállapodott cyclus előtt állunk, akkor mundus se expediet s a helyesen alkalmazott politikai és filantropikus intézményeknek sikerülend a tüzet lassanként eloltani, miglen majd valamely más eszme ragadja meg a világot.

E sorokban azt igyekeztem feltüntetni, hogy a socialisticus tendentia számos és fanatikus híveket számlal; továbbá azt, hogy ezen kétségkívül nagyszabásu eszme egy erőteljes organumot bír az International-ban, mely nem egy ephemer alkalmi egyesület, hanem életerős fejlődő intézmény és külső nyilvánulása egy állandó hatalomnak, melyet csak akkor lehet megtörni, ha létalapja vétetik el t. i. a proletariatus elégedetlensége; je ne propose rien, j'expose!

Ezen bevezetés után egy közelebbi közleményben igyekezni fogunk e mozgalom további fejlődéseit vázolni.

STATISZTIKAI IRODALMI SZEMLE.

Midőn a tisztelt bizottság meghagyásából jelentést vagyok teendő a statisztikai irodalom újabb termékeiről, előre is elnézést kell kérnem ezen jelentésnek folytatkozásáért. E folytatkozást részben az előadónak gyarlósága okozza, részben pedig a tárgy nehézsége. Igen hálátlan dolog t. i. oly könyveket ismertetni, melyek csupa számból és tényből állanak. Az egyes kiemelt és megvilágított tény igen érdekes lehet, de a tények hosszú sora és egy csupa tények gyűjteményéből álló könyvtár ösmertetése könnyen untat.

Előadásomban ennek következtében szorítkoznom kell arra, hogy a megjelent hivatalos munkák tartalmát jelezsem és célul nem annyira a munkák ösmertetését, mint azt kell kitűznöm, hogy a közönséget, mely ritkán látja a hivatalos statisztika termékeit, a megjelent munkákra figyelmeztessem és némi tájékozást nyujtsak az iránt, mit lehet az említett munkákban keresni. Általánosabb érdekű vagy tudományos tartalmu munkáknál azonban a jelzett iránytól mégis el fogok térni.

Statisztikai irodalmi szemlénél első sorban kellene megemlékezni azon nagy jelentőségű sorozatos munkáról, mely a nemzetközi statisztikai congressus megbízásából „Statistique internationale“ czimen a világ minden részében dolgozó szakférfiak összműködése alatt kezd napvilágot látni; minthogy azonban ezen munkákat mégis terjedelmesebben kellene ismertetni, nehogy a bizottság idejét túlságosan igénybe vegyem, ezt inkább a legközelebbi szemlére halasztom.

Az általános statisztika és az elmélet terén legújabb időben megjelent munkák közül, különös figyelmet érdemel Morpurgo, az olasz parlament tagjának munkája: a statisztikáról és a társadalmi tudományokról, mely munka német fordításban is meg jelent.¹⁾

Szerző kiindulván abból, hogy az emberi buvárkodás alapkövetelménye: visszautasítani mindazt, a mi itéletünknek alá nem vethető, és így tiszta ismereteket szerezni, mielőtt következtetnénk, hivatkozván továbbá a nagy Herschel azon állítására: »hogy semmi sem tekinthető bizonyosnak, a mi szám és mérték által nem igazolható«: a statisztikának igen fontos szerepet vindikál, annak következtében, hogy az épen oly igazságokat képes kideríteni, melyek az egyéni felfogás és az egyéni benyomás ingadozó mérlegének leginkább volnának alávetve. — Az állami és társadalmi bölcsélet körében ép oly előjogot követel a statisztikai észleletek számára, minőt az astronomiának és a meteorológiának tulajdonítanak a csillagok és a légkör mozgalmának felismerése körül.

Ezen kiindulási pontból aztán Mill és más gondolkozó fők nyomán Morpurgo is igen magasra szabja a statisztika föladatát. Condorcet volt az, a ki föltette azon kérdést: „vajjon, ha az ember majdnem teljes biztonsággal tudja előre mondani azon eseményeket, melyeknek törvényeit ismeri, és ha még a törvények ismerete nélkül is csupán a multak tapasztalatából némi valószínűséggel következtetünk arra a mi jöhet, vajjon miért kellene akkor visszarettegni attól, hogy az emberiség egész jövő kifejlődését és célját a történetből előre ne mondjuk?“ Ily föladat megoldásában azonban nagy része jutna a statisztikának. Nem, mintha mindenütt törvényeket kellene föltalálnia: de a mit mindenesetre föltalálhat, az az irányzat, a tendentia, mik aztán a törvény felismerését könnyítik, vagy legalább annak természetét gyaníttatják. Ezen Mill-Buckle-féle állásponton áll Morpurgo is. Fejtegetéseiben nagyon törekszik magától és azon iskolától, melyhez tartozik, elhárítani azon vádat, mintha az, az egyéni akarat-szabadságot tagadván, a tiszta fatalismus felé fordulna, — mint ez az ellenfelek részéről állittatik.

¹⁾ Morpurgo: Die Statistik und die Socialwissenschaften. Aus dem Italienischen. Jena 1876.

Ezen eszmekörben mozog Morpurgo munkájának bevezetése. A mi az 550 lapra terjedő kötetben ezentúl még következik, az egyrészt tiszta népesedési statisztika, másrészt pedig, és ép ezen fejezetekben fekszik a munka fősúlya, az emberi társadalomról való tanulmány, melyben a statisztika csak eszköz, állításainak bebizonyítására, illetőleg, inductiv okoskodásnál, azon kiindulási pont, melyből állításai erednek. A statisztikusnak meg kell bocsátania, ha látja, mily könnyedén bánik el néha a szerző a statisztika kényesebb kérdéseivel, mily mondhatni kényelmes ő a statisztikai forrásokba való behatolásban. A munka különben nem is tart igényt arra, hogy szorosan vett statisztikai természetűnek tartassék. De igenis be kell ismerni, hogy benne le vannak téve egy gondolkozó, komoly észnek nézetei a statisztikának értékesíthetőségéről, az emberiség egyik-másik legfontosabb problémái megoldása körül. És e szempontból ítélvén meg e munkát, sok irányban gyakorolt élesztő hatása érzetében megelégedve fogjuk azt kezünkől kiadni.

Brachellinek »Die Staaten Europas«²⁾ czimű, most már III-dik kiadásban megjelent munkája, Kolb-nak ismert összehasonlító statisztikájától abban különbözik, hogy — eltekintve attól, miszerint Kolb nem csak Európára szorítkozik, hanem az egész földre terjed ki — Brachelli a materiák szerint halad, holott Kolb országok szerint. Brachelli adatgazdag és a legújabb idő-kig terjedő munkája a területre, népességre, foglalkozás- és termelésre, iskola- és egyházügyre, alkotmányra, közigazgatás-, pénzügy- és katonaságra vonatkozó fejezeteket tartalmaz, és mint már ebből is látszik, hasznos kézikönyve mindazoknak, a kik közügyekkel foglalkoznak. A munka lehetőleg legújabb adatokat közöl és elismerendő gonddal van szerkesztve. Kár, hogy szerző több helyütt a rendelkezésre álló határozott szám-adat helyett, kevésbbé alkalmas szóbeli jellemzést alkalmaz.

Dr. Neumann Spallart lenyomatban adta ki azon összeállításokat, melyeket a világforgalomról, a föld kerekiségén termelt főbb nyers-termékekről és a létező összes vasutakról, távirdákról, valamint a tengeri hajóforgalomról kiadott.³⁾ Már ezen

²⁾ Brachelli: Die Staaten Europas. Vergleichende Statistik. Brünn 1875—76

³⁾ Neuman-Spallart: Uebersichten über Production, Welthandel und Verkehrsmittel. Wien 1876.

rövid felsorolásból is látni, mily nagy szolgálatot nyújt szerző, nemcsak mint sokan első hallásra hinnék, a kereskedelem praktikus igényeinek, de egyenesen és leginkább a tudománynak. A mint pl. egyes országoknak klimatologikus észleleteiből az egész föld hőoecónomiájára vonatkozó meglepő törvényeket vontak le, úgy engedik meg az efféle munkák, mint Neumann-é, hogy a nemzetgazdaság mezejéről áttérhessünk a világgazdaság tágabb láthatáru terére. Ezért bir Neumann munkája oly tudományos érdekekkel; becse csak fokozódik azáltal, hogy e téren mintegy úttörő, és hogy egybeállításait évről évre folytatja. Megindulván egyszer egy ilyen munka, megvagyok győződve, hogy az állandó institutióvá fogja magát kinőni.

A statisztika és a demographia még nélkülözött egy olyan nemzetközi közeget, melyben a világ bármely részére és az emberiség akármely fajára és nemzetére vonatkozó tanulmányok egyaránt helyet foglalhattak volna. Ezen sajnosan tapasztalt hézagot lesznek pótolandók az *Annales de Demographie Internationale*, melyek Chervin szerkesztése alatt Guillaumin-nél Párisban megjelennek.⁴⁾ A munkatársak közt néhány magyar nevet is találunk. A megjelent első kötet tartalmából, mely ismételten foglalkozik Magyarországgal is, kiemelendő Bertillon-nak nagyobb dolgozata az európai államok népesedési mozgalmáról és Farr-nak tudományos bírálata Angolországnak az utolsó évtized alatti halandóságáról.

Áttérvén már most a specialis tartalmu statisztikai irodalomra, és hazánk irodalmi termeléséről szólván első sorban, a következő munkák említendők:

A m. k. orsz. statisztikai hivatal kiadta a Budapesten tartott nemzetk. stat. kongresszusban hozott határozatokat.⁵⁾ Ezen kötet ugyan kézirat gyanánt van nyomatva, a menyiben azon az illető tagok még változtatást ejthetnek, mire aztán a végleges szövegezés a nagy kongressusi összoperatummal együtt fog megjelenni. Minthogy ez pedig legalább is még egy évbe fog

⁴⁾ A Chervin. *Annales de Demographie internationale*. Paris 1877. I.

⁵⁾ Neuvième Session du Congrès international de Statistique à Budapest. Rapports et Résolutions. Budapest 1877.

kertülni, a kiadott kötetet szívesen fogják fogadni mindazok, akik magukat a kongresszus határozatai iránt informálni kívánják.

A horvát-szlavon-dalmát kormány 2 évvel ezelőtt önálló statisztikai hivatalt állított fel. Annak első életjele most fekszik előttünk egy horvát nyelven, német fordítással megjelent évkönyvben az 1874-dik évről.⁶⁾ Tartalma kiterjed a népesésre (mozgalma 1874-ről, a megelőző 3 év mozgalmának összeállítása kilátásba helyeztetik), mezőgazdasági termelés, piaci árak, forgalom, pénzügyi statisztika, állami háztartásra. Mint ebből látni, a fiatal intézet elismerésre méltó tevékenységet fejt ki a testvérország állapotának ismertetése körül. Feltűnő dolog, hogy a horvát kormány hivatalos kiadványaiban Fiume városát, mint alája tartozó törvényhatóságot tekinti, és pld. úgy a területnél, mint a népességnél, Fiume város területét és népességét Horvátországhoz számítja.

Az utolsó napokban jelent meg a Budapesti kereskedelmi kamara jelentése az 1875-dik évről.⁷⁾ Tartalma a pénz- és hitelintézetek állapota, postai és távirdai forgalom, árfolyamok összeállítása és Budapest áruforgalma. A kereskedelmi kamaráknak szép föladat nyílnék az ország gazdasági viszonyainak ismertetésében, és kétséget nem szenved, hogy az említett munka is igyekszik ez irányban működni. Erre azonban kíváncsú volna, hogy az évi jelentések lehetőleg gyorsan jelenjenek meg, és hogy lehetőleg sok önálló, eredeti anyagot tartalmazzanak. Ezen követeléseknek azonban a budap. k. jelentése nem igen tesz eleget. Tartalmának egy részét illetőleg a »Compass« által megelőztetett, legnagyobb része, t. i. az üzleti jelentések a »Pester Lloyd«-ban terjedelmesebben és már egy évvel ezelőtt jelentek meg, míg Budapest áruforgalma pedig — bár nem annyi cikk szerint részletezve — szintén gyorsabban közöltetik egy más közeg által. Ily körülmények között a ker. kamarának arra kellene súlyt fektetni, hogy kerületének oly gazdasági viszonyait ismertesse, melyek máskülönbben ismeretlenek maradnak. Különösen áll ez a kerület iparviszo-

⁶⁾ Statisticke Ljetopis za godinu 1874. (Stat. évkönyv.) Zágráb 1876.

⁷⁾ A budapesti keresked. és iparkamara jelentése 1875-ről. Budapest 1876.

nyaira nézve, mi iránt azonban a jelentés mitsem tartalmaz. A munka e szerint a posta s távirdai forgalom és részben a fővárosi kereskedelem statisztikája körül közöl eredeti adatokat.

A Magyarországról megjelent magánmunkálatok közt kiváló helyet érdemel Schwicker-nek Statistik des Königreichs Ungarns című munkája,⁸⁾ mely Cottánál majd 900 lapra terjedő kötetben megjelent.

E munka bármennyire közelről érdekel is bennünket, e helyen még sem bocsátkozhatni annak részletes bírálatába. Az összbemutató abban foglalható össze, hogy számbeli része lelkiismerettel van összegyűjtve, a benne uralkodó subjectív felfogás pedig, bár néha szigorú, mégis egészben véve részrehajlatlan és őszinte. Megérezni szerzőnek hazafiui megelégedését, a hol közügyeinknek valamelyik öröndetesebb mozzanata fölemlíthető, de az is igaz, hogy a kellemetlen dolgokat sem felejtí ki. Német nyelven és leginkább külföldi közönség számára jelenvén meg a munka, aligha több oldalról rossz néven nem fog vétetni e szigor, melyet különösen ott érezni, a hol nemzetiségi érdekek forognak szóban. Midőn azonban a szerző mégis oda formulazza meggyőződését, hogy a politikai vezérszerepre ugy számbeli túlsúlya, mint historikus, államjogi, nemzetgazdászati és társadalmi okoknál fogva épen a magyar nemzet van hivatva, ugy hiszem, nincsen ok szerzőnek hazafiui intentióját kétségbe vonni.

Schwicker munkájának beosztásában Konek tanár ismert tankönyvét követi. Adatai is nagyrészt reprodukálják az amott tartalmazottakat. Minthogy azonban Konek könyvében ugy a hivatalos, mint a magánforrások a lehető legnagyobb szorgalommal vannak kiaknázva, és minthogy alig lehet Magyarország állapotáról írni a nélkül, hogy ezen könyv föl ne használtassék: egy általános magyarországi statisztika szerkesztésénél ez átvételeknek még nagyobb mérvben kellett történniök. Schwicker forrásokból dolgozott, csakhogy Konek könyve sok tekintetben szintén forrás-munka. Föl kell említeni azonban még azt is, hogy Schwicker az efféle átvett adatokat is lehetőleg kiegészítette a legutóbbi évekig.

⁸⁾ Schwicker: Statistik des Königreiches Ungarn. Stuttgart 1877.

Az osztrák statisztikai hivatal két év óta havi füzeteket ad ki,⁹⁾ melyekben az ausztriai statisztika különös, de az idegen statisztika is kellő figyelemben részesül. A befejezett második évfolyamban a következő czikkek érdemelnek különös figyelmet: Ficker, a statisztikai tanszék története Ausztriában 1769-től 1875-ig; u. a. jelentés a budapesti kongressusról, mely az eddig megjelentek közül a legteljesebb; Schimmer törvénytelen születések statisztikája 1831-től napjainkig, Platter öngyilkosságok statisztikája 1819-től mostanig, Ehrenberger az osztr. takarékpénztárak statisztikája az utolsó évtizedről; továbbá a lottojövedéknek 1828-tól fogva, az osztr. egyetemeknek, a postaügynek, az utolsó évtized alatti statisztikája.

A német császári stat. h. kiadványai új évtől fogva egy újabb közleménnyel, havi füzetekkel, szaporodtak meg.¹⁰⁾ Az első szám közli azon tárgyalásokat és megállapodásokat, melyek az összes németorsz. államoknak kereskedelmi forgalmának, fogyasztási adó alá vetett czikkeinek, gőzkazánainak és egészségügyi statisztikájának egységes alakban fölvételére és a központi császári hivatal által földolgozásra vonatkoznak. A megjelent januárhavi füzet azonban még különös említést érdemel. A szövetségtanács határozata folytán t. i. az egész németországi be- és kivitel havonként fog ezentúl közöltetni. Az említett füzet tartalmazza már most az első ilyenmű havi közlést, a német birodalomnak f. é. január hó alatti külkereskedéséről, még pedig igen terjedelmes, (több száz cikk szerinti) részletezésben és azon határszélek megkülönböztetésével, a hová az áru kivitett, vagy a honnét bejött.

Poroszország hivatalos statisztikai kiadványai három rendbeliek: Preussische Statistik, Jahrbuch és a statisztikai hivatal negyedéves folyóirata.

A preussische Statistik föladata a statiszt. anyagot magát lehetőleg gyorsan, következtetések nélkül, közölni. E kiadványokból 3 kötet jelent meg egyszerre. Az egyik az 1875-diki meteorológiát tartalmazza; a másik az 1875-diki né-

⁹⁾ Statistische Monatshefte, herausgegeben vom Bureau der k. k. Centralcommission für Statistik (Redacteur Dr. Ficker). II. Jahrgang. Wien 1876.

¹⁰⁾ Monatshefte zur Statistik des Deutschen Reiches.

pesedési mozgalmat; a harmadik az erőszakos halálesetek és öngyilkosság 1873—4—5-ik évekre vonatkozó statisztikáját.¹¹⁾

Az erőszakos halálesetek földolgozása talán a leggazdagabb az eddig létezők között. A megszokott fölvilágosításokon kívül, különösen azon bővítések teszik e munkát érdekessé, melyek a halál-okok kiderítésére vonatkoznak. Az ember csakugyan meg van lepve, ha látja, hogy betegségen kívül mily változatos módon, s a szerencsétlenségeknek mily gazdag skáláján múlhat ki ez életből. Igen beható feldolgozásban részesültek az öngyilkosságok, és különösen érdekesek azon adatok, melyek az öngyilkosságra indító pszichológiai okot engedik felismerni.

A népesedési mozgalmat tárgyzó kötet, ezen legismertebb részét a statisztikának a szokásos szempontokból tárgyalja. Figyelemre méltó bővítés a vérrokonok közti nősülés, és az esketettek foglalkozásának kimutatása. Megfogyott ellenben az anyag a halál-okok statisztikájával, mivel ezek ezentúl önálló medicinalstatistikai munkában kibővitve fognak megjelenni.

A népesedési adatok értékesítése és a következtetések levonása a *Zeitschrift des kön. pr. statist. Bureau* című $\frac{1}{4}$ évi folyóirat utolsó füzetében található.¹²⁾ Ugyanott még a következő megemlítésre méltó dolgok foglaltatnak:

Dr. Engel-nek igen terjedelmes és beható vizsgálódásai a porosz államhivatalnokok fizetéseiről, tekintettel azon úgyszólván termelési költségekre, melyekbe egy magasabb vagy középrangu államhivatalnoknak kiképeztetése kerül. Dr. Engel, azon szempontból indul ki, hogy a fizetésnek nem csak az élet fenntartására, hanem a kiképzésre fordított költségnek vissza-

¹¹⁾ *Preussische Statistik.* (Amtliches Quellenwerk).

Heft 37: *Monatliche Mittel des Jahrganges 1875 für Druck, Temperatur, Feuchtigkeit und Niederschläge und fünftägige Wärmemittel.* Von H. V. Dove. Berlin 1876.

Heft 38: *Die gewaltsamen Todesfälle und Verletzungen im preussischen Staate während der J. 1873, 1874. und 1875.* Berlin 1876.

Heft 42: *Die Bewegung der Bevölkerung im preussischen Staate während des J. 1875. I. Erwerb und Verlust der Staatsangehörigkeit. II. Geburten, Eheschliessungen und Sterbefälle.* Berlin 1876.

¹²⁾ *Zeitschrift des königl. Preussischen statistischen Bureau* 1876. III. IV.

fizetésére is elegendőnek kell lenni. Ezen elméleti állítást a tényleges viszonyokra alkalmazván — a mi természetesen csakis nagymérvű átlagszámítások alapján lehetséges — azon eredményre jut, hogy a porosz állami hivatalnokok fizetése épen megüti a helyes mértéket.

Ugyanazon füzetben tartalmaztatik továbbá a porosz takarékpénztárak fejlődési története 1825-től mai napig, a közegészségi személyzetnek (azaz orvosok, bábák, gyógyszerészek) eloszlása Poroszországban századunk első negyedétől mai napig, kapcsolatban a kórházaknak ezen fél század alatti működésével; továbbá dr. Weisz Bélának egy czikke a munkabérről és végül az amerikai iparstatisztika módozatának ismertetése. Ez utóbbi czikk, mely a világon történt iparstatisztikai fölvételeknek legnagyobbikával foglalkozik, sok igen drasztikus adalékot szolgáltat azon rendkívüli nehézségek felismerésére, melyekkel az efféle fölvételek járnak, és melyek a nyert eredmények hasznavehetőségét oly nagy mérvben gyengítik.

A porosz statisztikai hivatal közleményei között praktikus használhatóság tekintetében aligha első helyet nem foglal el azon évkönyv,¹³⁾ melynek szerzője, Dr. Engel, nem kisebb feladatot tűzött ki, mint lehetőleg teljes átnézetet nyújtani mindazon állami viszonyok állapotáról és mozgalmáról, melyek statisztikailag általában hozzáférhetők. Hogy ez a szerzőnek mily mérvben sikerült, azt legjobban megítélni, ha a most megjelent negyedik évfolyamnak 1000 lapon foglalt tartalmát a következőkben röviden vázolom. E munka t. i. a következőkre terjed ki: terület, népesség állapota (kor, vallás, műveltségi fok, családi állapotok) és mozgalma, részvénytársulatok, földbirtok, aratási eredmények, árak, mezőgazdaság és marhatenyésztés, bányászat, ipar, országutak, vasutak és vízi utak, forgalom, pénzügy, tőzsdék, keresk. kamarák, biztosítási ügy, egyesületi ügy, iskolai ügy (kiterjed az összes szakiskolákra is), egyházi ügyek (minden hitfelekezethez külön monographiája), egészségügy, irodalmi termelés, színházak, állami pénzügy (kiterjed egy-

¹³⁾ Jahrbuch für die amtliche Statistik des Preussischen Staates. IV. Jahrg. Berlin.

részt a német császárság pénzügyére, másrészt a kerületek és községekére is), katonaság, választások.

Tudtommal Poroszországon kívül csakis Belgium bir ily compendiosus szerkezetű kiadványnyal, részletesség tekintetében azonban a porosz évkönyv túl tesz a belgán. Ennek ellenében Belgium dicsekedik még azon nagybecsű jelentésekkel, melyek minden tizedik évben a királyhoz intéztetnek, és melyek egymagukban egy kis könyvtárral fölérnek.

A *Statistique de la France* című évtizedek óta megjelenő nagy gyűjteményes munka az utóbbi időkben az által lett érdekesebbé, hogy a máskülönbben határozatlan időben megjelenő kötetek mellé egy évenként megjelenő *Statistique annuelle* kapcsoltatott. Az 1873-dik évre vonatkozó évkönyv most jelent meg és egy legdiszesebben folio alakban kiállított 600 oldalú imposans kötetet képez.¹⁴⁾ E munkáról, bár igen sok érdekest hoz, sajnos, még sem mondható, hogy az ország közállapotainak öszképét szolgáltatja. Tartalmazza t. i. a népesedési mozgalmat, az aratási statisztikát, a munkabéreket, iparstatisztikát, a jótékony intézeteket az elemi csapásokat, és a nagyvárosi fogyasztást és octroit.

Az annyira fontos népesedési statisztika Franciaországban fájdalom még nem kezeltetik oly gondnal, mint például Angliában, Svéd- és Norvégországban, Belgiumban és Németalföldön, Németországban, Olaszországban. Így péld. a halálokokról az évkönyv egy betűt sem tud; a halvaszülettek közé még mindig be vannak véve azok is, a kik a születés bejelentése előtt haltak el stb. effélék. Igaz, hogy ez utóbbi hiba némileg függ az anyakönyvek vezetésére vonatkozó törvényes határozatoktól: de a stat. hivataloknak kell, hogy eszközt keressenek ily sarkalatos tévedések és tévutrazetések elhárítására. Angliában pl. ugyanily nehézségek állanak fenn, de azért a halandósági statisztika mégis ki tudta kerülni e hibákat.

Az iparstatisztika leginkább csak a nagy iparral foglalkozik, és ennek sem minden ágával. A termelt anyag mennyiségén értéken, a munkások számán és a gépek lóerősségénél egyebet nem közöl. A kis iparról a munkabérek vannak közölve.

¹⁴⁾ *Statistique de la France*. Nouv. série 2. 3. *Statistique annuelle* en 1873. Paris 1876.

A munkának legbecesebb része a munkabérek és a jótékony intézetek statisztikája. Az utóbbiban igen sok és becses anyagot találni a kórházakról, árvaházakról, lelencezházakról, zálogházakról és takarékpénztárakról.

Megjelent a németalföldi királyság 1875-dik évi népcsedési mozgalmá, melyben a nagyobb városokra is különös gond van fordítva.¹⁵⁾

A belgiumi királyság statisztikai évkönyve, melynek hetedik, 1876-ra vonatkozó kötete most jelent meg¹⁶⁾ a poroszországi évkönyvvel egyaránt az efféle kiadványok mintaképének tekinthető. Tartalma majdnem ugyanazon ágakra terjed ki, mint az előbb említett porosz évkönyv.

Az orosz igazságügyi ministerium igen érdekes munkát bocsátott közre az 1874-ben előfordult összes bűnügyi perekről.¹⁷⁾ A terjedelmes munka 3 részre oszlik; az első közli az igazságügyi organisatiót, a perek számát, a vizsgálat tartalmát, az államügyészség működését; a második, legrészletesebb rész foglalkozik a vádlottakkal és azoknak büntetteivel, a harmadik rész a békebirák működésére vonatkozó adatokat tartalmazza. Az egész munka sok világosságot derít, egy előttünk eddigelé alig ismert, mondhatni külön világra.

A finnországi stat. hiv. kiadta (finn nyelven és francia függelékkal) a finn nyilvános iskoláknak 1870—1875-iki statisztikáját.¹⁸⁾

A kik Oroszország közállapotáról általános statisztikai képet keresnek, azoknak figyelmébe ajánlható a Pétervári német nyelven megjelent Russische Revue-ban tartalmazott ilyen czikk, mely 50 lapra terjedvén talán mindent fölkarolt, a mi anyagot az orosz hivatalos statisztika eddigelé előállított. Szerzője Schwanebach, a pétervári statisztikai kongresszus egyik titkára.

¹⁵⁾ Statistik der Bevolking van het Koninkrijk der Nederlanden over 1875. Gravenhage 1876.

¹⁶⁾ Annuaire statistique de la Belgique 1876. Bruxelles 1877.

¹⁷⁾ Statisztikai tudósítások gyűjteménye azon bűnügyekről, melyek az 1864. nov. 20-ki törvény alapján szervezett bíróságok előtt 1874-ben tárgyalattak. Kiadja az igazságügyi ministerium. Pétervár 1875.

¹⁸⁾ Fr. Tilastollinen osoitus suomen alkeisopistojen tilasta ja vaikutuksesta lukuvuosina 1870—1875.

Oláhország ma már számbaveendő tényező lévén a magyar-német gabnaforgalomban, elismeréssel kell fogadni az oláh kormány abbeli törekvését, hogy az aratás eredményét statisztikailag fölvétette. Most jelent meg az 1873- és 1874-diki aratási statisztika.¹⁹⁾ Ugyanazon füzetben tartalmaztatik ezen éveknek szüreti eredménye, ugyszintén a marhafogyasztás statisztikája 1871-, 1872-, 1873- és 1874-ről.

Áttérek most néhány a merikai munkálat felemlítésére. Ezek közt első sorban foglalna helyet az Amerikában legnagyobb mérveket öltő népszámlálási eredménynek ismertetése. Ezen munka azonban eddigelé még nem érkezett kezemhez.

E helyett föl akarom hívni a tisztelt bizottság figyelmét azon rendkívüli gazdag statisztikai forrásokra, melyek az észak-amerikai köztársaság azon államában nyílnak, mely máskülönb is ugy van elismerve, mint az egész északamerikai civilizatio élén haladó vezérállam. Ez t. i. Massachusetts állam. Hogy itt a közügyek legkülönbélebb mezejéről mily gazdag statisztikai források állnak rendelkezésre, arról meggyőződni már azon néhány munka fölsorolása után is, melyek ott az utóbbi hónapok alatt megjelentek. E munkáknál, melyek nagyobbára évi időszakokban ismétlődő jelentések, jellemző lesz figyelembe venni az évfolyam számát is.

Massachusetts állam iskoláiról évi jelentés 1875-ről.²⁰⁾ Ez a Board of education 39-ik évi jelentése. Minden egyes községről közli a tanítók és tanulók számát és az iskoláknak — tudvalevőleg igen fényes — pénzügyi állapotát, még pedig nagy részletességben.

A Board of State Charities 12-dik évi jelentése²¹⁾ a börtönök, tébolydák, javítóházak állapotáról közöl igen sok érdekes adatot. Ugyanott találni sok másutt elő nem forduló adatot az utolsó 27 év alatt bevándoroltakról is.

A népeśedési mozgalomról kiadott évi jelentések legújabbika a 33-dik, mely az 1874-dik évre vonatkozik.²²⁾

¹⁹⁾ Statistica din Romania. Statistica agricola pei anni 1873, 1874. Bucuresci 1876.

²⁰⁾ XXXIX. Report of the Board of Education, Boston 1876.

²¹⁾ XII. Report of the Board of State Charities of Massachusetts. Boston 1876.

²²⁾ XXXIII. Report to the legislature of Massachusetts of births, marriages and deaths, Boston 1876.

Ezen jelentések igen alaposan és a tudomány színvonalán tárgyalják a befoglalt kérdéseket. Emeli becsüket azon körülmény is, hogy mindig hosszabb időszakokra való viszpillantást tartalmaznak.

A Board of Health évi jelentései fölötté gazdag tárházát nyújtják a közegészségi adatoknak, melyre a szakférfiak különös figyelmét joggal föl lehet hívni. Így pld. az utolsó 1875-re vonatkozó VII. évi jelentés,²³⁾ mely egy majdnem 600 lapra terjedő vaskos kötetet képez sok mappával illusztrált becses vizsgálódásokat tartalmaz a folyók tisztátlanításáról a Bostonban és az állam egyéb városaiban fennálló vízvezetékekről, csatornázásokról és utcatisztításról.

A vasuti bizottság szintén évi jelentést ad ki. Ezen a vasuti statisztika és törvényhozás minden ágára kiható munkához az egyes vasuti vállalatok jelentései vannak még csatolva.²⁴⁾

A mezőgazdák sok érdekes dolgot fognak találni a board of agriculture évi jelentéseiben, melyeknek utolsója a 23-ik.²⁵⁾ Az utolsó 1875-re vonatkozóban egyebek közt tartalmaztatik értekezés a texasi marhavészről, a vetőmagnak vegytani szerek alkalmazása általi emeléséről, az amerikai pomológiáról, a guanoról stb.

Legyenek végül még fölemlítve a biztosításügyi bizottság évi jelentései, melyeknek 12-dike most jelent meg²⁶⁾ és általános statisztikai adatokon kívül az államban működő összes biztosító intézetek zárszámláit közli.

Egy különös közege a massachusetsi államnak azon hivatal, mely Bureau of statistic of Labor-nak czímeztetik. Ez évenként közli a fontosabb keresetek állapotának állapotát és statisztikáját, ösmerteti a munkás osztály viszonyait, szól az iskolákról és könyvtárakról, valamint a gyárakról. A legújabb

²³⁾ VII. Report of the Board of Health of Massachusetts. Boston 1876.

²⁴⁾ VII. Annual report of the board of railroad commissioners Massachusetts. Boston 1876.

²⁵⁾ 23. Annual report of the secretary of the Massachusetts board of agriculture. Boston 1876.

²⁶⁾ XII. Annual report of the insurance commissioners of Massachusetts. Boston 1875. P. I. Fire and marine insurance.

közlemény kizárólag az 1875-ik év alatti munkabérekkel foglalkozik. ²⁷⁾

Végül még meg kell emlékezni néhány városi statisztikai hivatal működéséről.

A Hamburgische Statistik VIII. füzetéből ²⁸⁾ az utolsó népszámlálási eredményen kívül felemlitendők a kivándorlásra vonatkozó adatok. Kiténik ezekből, hogy a kivándorlók száma az utóbbi évek óta tetemesen fogyott. Ugyanezt tapasztalták Bremában is. Kiemelem e füzetből azon egy ténnyt, hogy hazánkban, melynek betelepítési szüksége éppen e helyről oly nyomatékosan bebizonyított, az utolsó három évben csakis Hamburgon át majd 2500 személy vándorolt ki.

Lemberg városa két év óta bir statisztikai hivatallal, mely heti bulletineken kívül önálló közleményeket is tesz közé. A második füzet a népesedési mozgalommal, az egyletekkel, kereskedelemmel és iskolákkal foglalkozik. ²⁹⁾

Páris városa több év óta havifüzeteket ad ki, melyekben a születések és esketések, de különösen a halandóság mozgalmát közli. Ezen közlemények használhatósága azonban nagyon szenvedett azalatt, hogy a havonkénti kimutatások évi öszképpé nem foglaltattak össze. E bajon a Prefecture de la Seine újabb időben segítvén ezen nagy költséggel kiadott havi közleményeket azáltal valóságos és pedig igen becses könyvvé alakította át. ³⁰⁾ Legyen ezuttal felemlítve azon tény is, hogy Páris város hatósága, daczára a Franciaországban most uralkodó nagy takarékoságnak, mégis elhatározta, hogy azon összegeken kívül, melyeket máris a municipalis statisztika művelésére fordít, még további 50,000 frankot fog évenként statisztikai czélokra, még pedig különösen halandósági statisztikai czélokra fordítani. Ennek megítélésére legyen példa gyanánt fölhozva: hogy Budapest főváros halandósági statisztikája nem kerül többbe mint évi 3000

²⁷⁾ VII. Annual report of the bureau of Statistics of labor. Boston 1876.

²⁸⁾ Statistik des Hamburgischen Staates. Heft VIII. Hamburg 1876.

²⁹⁾ Wiadomosci statystyczne o miescie Levowie. Rocznik II. Lwow 1876.

³⁰⁾ Bulletin de statistique municipale de Paris.

frankba. Páris városa e szerint majd annyit fordít statistikára, mint egész Magyarország.

Philadelphia városnak 1875-diki egészségi állapota.³¹⁾ A munka a terjedelmes és igen értékes statisztikai tartalmán kívül tanulságos dolgokat tartalmaz a közbiztonságról, kórházakról, vízvezetésekről, csatornázásról és a temetőkről.

Hasonló tartalmú, csak hogy sokkal kisebb terjedelmű Boston városának negyedik évi jelentése a város egészségügyi állapotáról³²⁾. Szintúgy csakis a főbb tényeket tartalmazza Boston városának jelentése az 1875-diki népesedési mozgalmáról³³⁾.

Szemlémet befejezván még meg akarom érinteni azon körülményt, hogy a nevezett munkák a fővárosi statisztikai hivatalban mind megvannak és hogy azok, minthogy a könyvtár a közönségnek nyitva áll, akárki által használhatók.

³¹⁾ Report of the board of health of the city and port of Philadelphia for the year 1875. Philadelphia.

³²⁾ Fourth annual report of the board of health of Boston for 1876. Boston 1876.

³³⁾ Annual report of the city registrar of the birth. etc. in Boston for 1875.

KÖRÖSI JÓZSEF.

A KETTŐS VALUTÁRÓL. *)

Most, midőn a bankügy hosszabb időre ismét szabályozott-nak tekinthető, önkéntelenül is előtérbe kell nyomulnia, s fokozott gyakorlati jelentőséget kell öltenie egy, azzal szoros összefüggésben álló másik kérdésnek, a valuta rendezésének; mely eddig, a bankügyre vonatkozó legfőbb mozzanatok bizonytalansága mellett, minden fontossága daczára, inkább csak elméleti érdekekkel birt. Az érczpenzzel való fizetés megkezdése nemcsak egyiránt áll érdekében a monarchia mindkét felének, hanem egyszersmind egyike ama kevés gazdasági kérdéseknek, a melyeknek megoldása iránt ritka egyértelműség mutatkozik mindkét oldalon. S ez egyértelműség nemcsak a főkérdésre szorítkozik, hanem még másodrendű pontokra is kiterjed. Így a Lajthán innen úgy, mint túl majdnem mindenki egyetért abban, hogy a valuta rendezése csak az egyes és pedig az arany valuta alapján valósítandó meg. E nézetet fejezik ki a legkiválóbb theoretikusok, ezt terjesztik a különböző gazdasági egyletek, ennek hódolnak a gyakorlati emberek. S tekintve azt, hogy évek előtt az egyes valuta tana majdnem korlátlanul uralkodott a külföldi tudományos irodalomban, nincs mit csodálkoznunk e jelenségen; újabban azonban Angliában és Amerikában, Franciaországban és Belgiumban több kiváló tekintély szólalt föl a kettős valuta mellett; de mindeddig egyik sem talált nálunk viszhangra. Részünkről ezt kétségtelenül bajnak

*) Émile de Laveleye. La monnaie bimétallique. Brüssel, Muquardt, 1876.

tartjuk; s pedig nem azért, mintha határozott pártállást akarnánk foglalni egyik vagy másik nézet mellett; hanem egyedül azért, mert nagyon is kíváncsiaknak, sőt elengedhetetlennek gondoljuk, hogy ily nagy fontosságú és bonyolult kérdés minden képzelhető oldalról a legkielégítőbb világításba helyeztessék. A rendszer, melyet oly kiváló pénzemberek, mint Alphons Rotschild, Cernuschi és Seyd, államférfiak mint Jones és Leon Say, s tudósok mint Wolowski Courcelle Seneuil, Jevons, stb. helyeselnek vagy ajánlanak, minden esetre megérdemli azt, hogy figyelemben részesüljön. E meggyőződéstől vezéreltetve, a következő sorokban lehetőleg bő ismertetését óhajtjuk nyújtani az alantabb említett dolgozatnak, mely az újabb hasonirányu munkák közt nemesak a legrövidebben, de talán legtömörebben is tárja föl a vitatott kérdést, s a mely azon kívül, ha nem is egészen pártatlan, de legalább élvezhetőleg tárgyias szempontot foglal el, mit különösen ily controvers kérdésnél csak örömmel fogadhat minden komoly olvasó.

A kettős valuta ellenei képtelenséget látnak abban, hogy mértékül egyszerre két különböző tárgy szolgálhasson. Elfelejtik azonban azt, hogy a valuta és mérték, két különböző. A mérték mindig változatlan, a valuta pedig már magában változó. A méter, liter, gramm stb. mindig ugyanegy; a franc ellenben, akár egyes, akár kettős valuta mellett, mindig változó érték lesz, a melyért más-más időben vagy helyen különböző mennyiségű vagy minőségű jószágokat fognak vásárolhatni. Szintugy képtelenségnek tartják a kettős valuta ellenei azt is, hogy a kettős valuta mellett az arany és ezüst viszonya (1 : 15) állandóan meghatározottatik; holott mindkét nemes fém ép oly árú, mint bármely más jószág, mely folytonos érték hullámozásnak van alávetve. E rendszer lehet rossz, de van egy nagy előnye is, melylyel később lesz alkalmunk bővebben megismerkedni, s ez az, hogy szűkebb körre szorítja a nemes érczek érték hullámozását, habár azt egészen meg nem szünteti.

Sokkal komolyabb érv a kettős valuta ellen az, hogy e rendszer mellett az egyes nemzet érzékészlete nagyobb mérvben van kitéve az értékcsökkenés veszélyének, mi főleg a nemzetközi cserében vezet nagy veszteségekre. Újabb időben az ezüst értéke érzékeny hanyatlást mutat. Közreműködtek e részben:

az aranyvaluta behozata Németországban, minek következtében nagy mennyiségű ezüst vesztette el a fizetési közeg jellegét; az amerikai ezüst-bányák gazdag termelése, mely tizenöt év előtt alig rugott 17 millió frankra s a hetvenes évek óta folyton 300—400 millió frank között ingadozik; s végre az ezüstre irányuló kereslet-hanyatlás Indiában, mi ismét főleg az ottan újabban gyakorta mutatkozó rossz terméseknek s ebből eredő szegénységnek tulajdonítandó. De bármelyik nemes érc is szenvedjen ily értékesökkenést, a kettős valuta mellett mindig nagy lesz a nemzet károsodása. A kettős valuta mellett ugyanis tényleg szintén csak egy valuta létezik és pedig mindig az értékben megfogható nemes érc valutája. Ott, hol az adós egyformán jogosan fizethet akár 1 kilogramm aranyat, akár 15½ kilogramm ezüstöt, természetsszerűleg mindannyiszor csakis aranyban fog fizetni, mikor annak valódi értéke csekélyebb mint a törvényben megállapított; és ismét ezüstben, midőn ennek értékét nyomják le a pénzpiacz változó hullámzatai. A belföldi piacon, pl. Franciaországban a kettős valuta jogvédelme alatt 1 napolen-d'or teljesen egyenlő 4 ötfrankos ezüsttallérral. De ha most a külföldi piacon az ezüst értéke csökkenik s az ötfrankos ezüsttallér ½ vagy 1 frankkal kevesebbet ér, mint öt frank aranyban: minden spekulans a külföldön olcsón összevásárolt ezüstjét Franciaországba fogja hozni, hogy itt aranyokat vásároljon rajta, a melyekért ismét külföldön több ezüstöt vehet, mint hazájában. Ez történik megfordítva akkor is, ha az arany csökkennék. Így is, úgy is, a drágább érc kiözönlök a belforgalomból s az ország a kettős valuta daczára csak egy nemes érczel fog birni és pedig azzal, mely az adott körülmények közt csekélyebb vásárlási erővel rendelkezik a világpiaczen. Ennek ismét további káros következményei vannak, mert a csekélyebb értékű nemes érczel fizető ország azon országokkal szemben, melyekbe a drágább nemes érc kifolyt, folytonos veszteségeket fog szenvedni a nemzetközi forgalomban. Kénytelen lesz drágán venni és olcsón eladni. Így az ezüst mai értékesökkenése mellett a kettős valutával bíró Franciaországnak az angol árukat a világpiaczen drágább arannyal kell fizetnie. Az arany-valutás Anglia ellenben a francia árukat a világpiaczen olcsóbb ezüsttel vásárolja meg.

Laveleye munkája ez ellenvetésekkel szemben a kettős valuta előnyeit a következőkben foglalja össze. E rendszer mellett jóval korlátozottabbak a nemes érczek árhullámzásai; s ha tagadhatlan is, hogy mellette a nemes érczek értéke hanyatlik, e hanyatlás távol attól, hogy káros volna, jótékony hatást gyakorol nemcsak egyes osztályokra, hanem az összeségre is. Lássuk, hogy igazolja ez állításait.

A kettős valutának az érték hullámzás megszorítására gyakorolt jótékony befolyását Wolowski mutatta ki először. Azóta többen foglalkoztak vele s újabban különösen Jevons szentelt e tárgynak kiválóbb figyelmet, a pénzről szóló munkájában. Ez író nem tagadja, sőt elismeri, hogy a kettős valuta mellett mindig a csekélyebb értékű nemes ércz válik az általános fizetési közeggé, de ép e körülménynek tulajdonít kedvező befolyást, mit Franciaország történelméből igyekszik bebizonyítani. 1849-ig ez országban, úgymond, alig lehetett egyéb érczpénzt látni mint ezüstöt, 1860 után alig mást, mint aranyat. Franciaország nagy mennyiségben veszi föl az értéke vesztett érczet és nagy mennyiségben szolgáltatja a piacra a keresett érczet, és így megakadályozta a további csökkenést az egyik nemes ércznél, s az újabb hanyatlást a másiknál. Valamely adott pillanatban az érték mérve kétségtelenül ez vagy amaz ércz, és soha egyszerre mind a kettő. Ez nem akadályozza meg, hogy együttvéve ne szenvedjenek hanyatlást a többi jószágokhoz képest, de szélesebb körre terjesztvén ki a kínálat és kereslet hullámzásait, megszorítja azok ingadozását, a helyett, hogy minden egyes érczet csak azon befolyás hatásainak tenne ki, melynek természeténél fogva alávetve van. Képzeljünk két vízzel telt edényt, melyek mindegyikét a kínálat és kereslet egész különböző hullámzásai érintenek. Ha nincs csatorna, mely azokat egymással összekösse: mindegyik edény vízfelületét csak saját hullámzásai határozzák meg; ha ellenben egy összekötő csatornát nyitunk a két edény között, mindkettőben ugyanegy közös magasságot foglal el a víz s a kínálat és kereslet minden csapongása mind a két felületre fog kiterjedni. A forgalomban levő arany és ezüst a két vízzel telt edény, s a csatorna, mely őket egymással összeköti a XI. évi germinal 7-ikéről szóló

törvény, mely 1 és 15 $\frac{1}{2}$ arányában állapította meg az arany és ezüst viszonyát.

De van ez igazságnak még más bizonyítéka is. A nemes érczek értéke egészben véve meglehetősen állandó azon egyszerű okból, mert évi termelésök alig teszi ki az összes tömegnek egy hatvanad részét, s így csak csekély befolyást gyakorolhat ennek ármozgalmára. Minél nagyobb a tömeg, annál kevesebbet változtat értékén a kínálat és kereslet viszonya. A most forgalomban levő összes nemes érczek mintegy 50 milliárd frankot képviselnek; ha megtagadjuk az ezüstitől a fizetési közeg jellegét, az összes érczpénzkészlet csak 27—8 milliárd frankot képvisel, s minden változás iránt jóval érzékenyebb lesz. Ha 1850-ben követik Chevalier tanácsát, ki most az ezüstöt s akkor az aranyat akarta a fizetési közegek jellegéből következtetni, úgy az arany értéke a fél milliárd franknyi évi termelés mellett iszonyu hanyatlásnak indul, s másrészt a jószágok árai irtózatossá magasságra emelkednek vala. Hollandia, mely akkor ép e tanácsok következtében az ezüst valutát fogadta el, ma roppant veszteségek után az aranyra tér át, mi eléggé bizonyítja, hogy az egyes valuta sem óv meg a pénzpiacz zavaraitól.

A kettős valuta alkalmazásának egy másik előnyét, mely együtt jár a pénzürték hullámzásainak korlátozásával, az escompte láb nagyobb állandósága képezi. A francia banknak jogában áll bármelyik nemes érczel fizetni. Ha tehát az arany drágább, ezüstitel; ha ellenben az ezüst értékesebb, arannyal vásárolja meg váltóit. Az angol bank sokszor magas escompthoz kénytelen fordulni, esakhogy megakadályozza a kizárólagosan kért arany pénz túlságos kiözönlését. A francia bank visszatarthatja érczkészletét már az által is, ha a kevésbbé keresett érczet szolgáltatja a kivitelre.

Igaz, hogy a fizetési közegnek egyaránt elismert két érczpénz közt fenforgó nagyobb árkülönbözetek élénk speculatióra szolgáltatnak alkalmat. Az üzérek az ezüst hanyatlásánál például magukhoz váltják az aranyat, kiküldik külföldre, hol több ezüstöt kapnak érte, a mit visszahozva hazájukba ismét arany bevásárlására fordítanak és így tovább. E nyereség azonban ép oly jogos, mint az, melyet a kereskedő bármely más árnál

ér el, melyet megvesz ott, hol olcsó, s elad ott, hol drága; s azonkívül hasznos a közgazdaságra nézve, mert, mint már fűnnebb említettük, keresletet támaszt ez értéke vesztett ércz iránt s kínálatot az értékében fokozódott érczben, s így jótékonyan közreműködik az ellentétek kisimitásában, előmozdítja az árak egyenlősülési irányzatát, mi minden biztos és solid kereskedelemnek egyik alapköve.

Ennyit a kettős valuta hatásáról a különböző érczpénzek értékbullámzásainak kiegyenlítésére; lássuk most, mily befolyást gyakorol e rendszer az érczpénzek árának hanyatlására és maga e hanyatlás a közgazdaságra.

Vannak, kik az érczpénz bőségét s értékének csökkenését nagy veszedelemnek tartják; pedig a dolog ellenkezőleg áll. Az érczpénz szaporodása s értékének ezzel járó hanyatlása egészben véve változatlanul hagyja az eladó és vevő egymáshoz való viszonyát, a mennyiben a jószágok ára idővel a változott pénzürtékhez simul s a nagy vagy csekély pénzkészletnél megfelelőleg magas vagy alacsony lesz. Annál nagyobb befolyást gyakorol azonban a nemes érczek szaporodása és árcsökkenése a hitelező és adós egymás közti viszonyára. És itt fekszik a kettős valuta s az ezzel járó nagyobb érczkészlet és pénzürték-csökkenés jótékony hatása.

A pénz értékének hanyatlása kárára van a hitelezőnek, de előnyére az adósnak. Hasonló hatást gyakorol a jószágok árainak emelkedése. Ha ezek magasabbak lesznek, az adós nyer, mert tartozásának kiegyenlítésére kevesebb jószágot kell szolgáltatnia, mint a mennyit kapott. A hitelező ellenben veszít, mert a pénzzel, mi most kezébe jut, nem vehet már annyit, mint annak előtte. Mindez természetesen csak hosszabb időközökben mutatkozik, s főleg az államok és községek, a nagyobb iparvállalatok és jelzálogintézetek adósságainál játszik kiváló szerepet. Tegyük föl, hogy Franciaország államadóssága évenként 800 millió franknyi kamatot követel. Ha most a napi munkabér 4 frankra emelkedik, úgy 200 milliónyi napszám elegendő lesz e teher törlesztésére; ha ellenben a napi munkabér 1 frankra száll le, úgy 800 milliónyi napszámot igényel ugyan e cél. Vagy vegyünk egy kisbirtokost, kinek jószágát 1000 franknyi adósság vagyis 50 franknyi évi kamat terheli.

Ha a liter bor 50 centime, 1 hectoliter elegendő az évi tartozás kielégítésére; ha ellenben a liter bor ára leszállt 25 centimere, úgy már 2 hectolitert kell termelnie egyedül a kamat fizetésére. Mind azon államoknak, melyeket nagy adósságok terhelnek, egyenesen érdekükben áll a kettős valuta behozatala, s főleg azoknak, melyek leginkább a külföldön veszik föl kölcsöneiket. Szintugy érdekében áll az a jelzálogi adósoknak, a nagy vasuti társaságoknak és iparvállalatoknak, melyeknek tartozásai milliárdokra rugnak. Mindezekre nézve a kettős valuta enyhíti a terheket, mert bőséges pénzkészletet biztosít s ezzel csökkentti annak értékét; míg az egyes valuta súlyosbitja e terheket, mert megfogyasztja a pénzkészletet és fölemeli a nemes érczek árát. A nemes érczek értékének e lassu, szabályos, előre látható és teljesen törvényes csökkenése apasztja a régi adósságokat. A fizetés egy külön neme az, melyet az idő folyása eszközöl. Az ókorban minden nagy törvényhozó az adósságok lejjebbcsökkentésével kezdte meg társadalmi reformjait. A törvény tekintélyét ma már nem használhatjuk fel e célra; de azért örömmel fogadhatjuk azt, midőn a természet kincséből gazdagságával maga vállalkozik e feladatra.

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az állósított adósságok a felhalmozott és nyugalomba vonult tőkét képviselik; az adósok által fizetett kamatot ellenben a kereskedelem és ipar, a munka fizeti, azaz a produktív és tevékeny tőke veszi el. Ha a nemes érczek értékesítése mellett könnyebbé lesz a jelzálogos birtokos, az elsőbbségekkel terhelt iparvállalat sorsa, azzal csak nyer a társadalom munkacereje; ha ellenben a nemes érczek értéke emelkedik, úgy kárt vallanak emezek s velők a termelés. Egyik vagy másik ércznek kizárólagos alkalmazása fizetési közeg gyanánt megtámadja a demokrátiát, megtámadja a gazdaságot, mert kedvez a tőkepénzeseknek a munka rovására, a tétlen tőkének a tevékeny tőke kárára.

Az érczpénz bősége előnyös az adósnak, a munkásnak, az államnak és az iparnak, mert megkönnyíti a hosszú időre szóló terheket; de másrészt kedvez a termelésnek is, és pedig a kamatláb leszállítása által. Ha egy vidéken, hol eddig magas volt a kamat, gazdag tőkepénzes telepedik le, ki pénzét ki akarja kölcsönözni, ajánlata csakhamar le fogja szállítani az

eddig magas kamatot. A kamat esésével azonban több üzlet fog keletkezni. Azelőtt kivihetetlen vállalatok gyümölcsözőkké lesznek s meg fognak alakulni. Ez új üzletek új munkaerőt vesznek igénybe, s a munkáskéz keresete fel fogja szöktetni annak bérét. A vállalkozók és munkások kezein keresztül eljut a pénz a forgalomba is és itt fölemeli a jószágok árait. A vidék gazdagabb lesz, nem azért, mert több pénze van és a jószágok ára emelkedett; hanem azért, mert a forgalomba hozott és olcsóbban kikölcsönzött pénz nagyobb tevékenységre ösztönözte a termelést. Ha ellenben a pénz ritkább lesz, az ellenkező kép áll előttünk. Midőn egy ország érczpenzét külföldre akarják vinni, első sorban a bankokhoz fordulnak. A bankok fölemelik az escompte-ot, hogy megvédjék magokat; a csere és termelés hanyatlik, a jószág árak leszállanak. S az árak e hanyatlása, mely okvetlenül szükséges arra, hogy a megmaradt kisebb érczpenzkészlet is kielégíthesse a forgalom igényeit, csak egymást követő csapások és veszteségek árán érhető el.

E pillanatban mindkét rendszernek láthatjuk hatását: a kettős valutát s az érczkészlet bőségét Franciaországban, az egyes valutát s az érczkészlet hiányát Németországban. Az új császárságban megapasztották a csereeszközt a bankjegy forgalom korlátozása, s az ezüstnek arannyal való helyettesítése által, melyet amellet csak magas escompte mellett tudnak a belföldön visszatartani. Franciaország ellenben fő érczpenzkészlete mellett megkettőztette bankjegyforgalmát, anélkül, hogy akár ez, akár amaz értékében csökkent volna. Franciaországban bőven és könnyen folynak az üzletek. Németországban annyi akadályal küzd a gazdaság, hogy örökös válságban szenved. Ide vezetett ama szerencsétlen gondolat, mely a forgalmat csak az aranypénzre akarta szorítani. Németország rendkívül kedvező viszonyoknak örvendett, öt milliárd frankkal rendelkezett a francziákra rótt hadi sarcz következtében, és a tervbe vett művelet még mindig nincs befejezve. Hogy egy milliárd franknyi aranyhoz juthasson, egy éven át korlátozta és zavarokba döntette az angol pénzpiacot. Hogy eladhasson 120 millió ezüst markot, 10 százalékkal lenyomta az ezüst értékét; arra kényszerítette, a latin Unio államait, hogy korlátozzák az öt frankos talérok készítését, s nagy károkat okozott India váltóforgalmának

Angliával. S mindannak daczára még 115 milliónyi tallért ezüstben kell majd eladnia, vagyis négyszer annyit mint eddig. 1875. decemberben 1,250.445,520 markot veretett a német kormány aranyban, de nem merik forgalomba hozni, mert az arany markok visszasietnek Angliába és Franciaországba, a honnan erőszakkal vitték el őket a hadi sarcz alapján s minden gazdasági elv ellenére Németország egészben véve rendesen kedvezőtlen kereskedelmi mérlegben szenved; az utolsó öt évben átlag 300 millió tallérnál többre rugott beviteli többlete. E különbséget jórészen ércpénzzel kell kifizetnie. A mig rosz ezüstje volt, ép oly kevéssé vitték ki, mint ha értékevesztett papirja lett volna; de mióta jól megmért aranypénze van, azóta gyorsan megy nemesérceze a szomszéd Franciaországba. Eddig már mint mondják 400 millió márka arany, vagyis az újabb veretű aranypénz egy harmada hagyta el Németországot, hogy oda soha többé vissza ne jöjjön. A többit pedig szintén csak igen magas escompte árán tudják visszatartani. A kereskedelem és ipar megrontása, a forgalmi eszközök megapasztása, a pénzpiacz megzavarása — ime ide jutott Németország. S mégis azt akarják, hogy kövessük példáját!

Ha husz év előtt követik Chevalier tanácsát, a számüzött arany nem tesz vala oly nagy szolgálatokat az emberiségnek. Az új bányák fölfedezése nem járt volna semmi haszonnal. Csak ezüstünk lenne, alig elegendő folytonosan növekvő forgalmunk fentartására. 1850 előtt az arany évi termelése mintegy 250 millió frankra rugott; 1850 után 700 millióra emelkedett, vagyis egyszerre egy fél milliárdal. S ma azért, mert Amerika 100 millió frankkal több ezüstöt termelt egy évben, mint eddig, egyszerre lemondjunk a forgalmunkat közvetítő érckészlet feléről. Lehetne-e igazolni ez eljárást abban a pillanatban, midőn annyi különböző körülmény az ércpénz fokozódó használatára utal. A művelt népek kereskedelme eddig nem sejtett óriási arányokat ölt. Husz év óta a külforgalom Angliában 97, Franciaországban 164, Belgiumban 277, Oroszországban 267, Ausztriában 215, Olaszországban 591 százalékkal növekedett. A világ összes külforgalma 1872-ben 72 milliárd frankot képviselt, a mig 1852-ben még valamivel kevesebbet mint annak felét. Európa kereskedelme tehát háromszor, az egész világé kétszer oly nagy, mint 10 év

előtt; és semmi jel sem mutat arra, hogy e mozgalom lassabbá válnék.

Különböző országok közelednek az időponthoz, a melyben az ércpénzzel való fizetést újra meg akarják kezdeni. Így Franciaország, Olaszország, az Egyesült államok s talán Ausztria-Magyarország. Ez országoknak milliárdokra lesz szüksége, és ily pillanatban akarnók a fizetési közeg jellegéből kivetkőztetni az ezüstöt, hogy a népek magas escompte segélyével legyenek kénytelenek egymástól elvitatni az aranyat, az egyetlen pénzérczet, a melynek termelése ezenkívül évenként csökkenik!

Ime rövid vonásokban az egyes és kettős vasuta ellentétes érvei. Nem szándékunk e tárgyhoz most hozzászólni. Mint már soraink bevezetésében is jeleztük, egyedül felhívni akarjuk a t. olvasó figyelmét egy kétségtelenül fontos és gondolkozásra méltó jelenségre; s ha idővel e kérdés nálunk is viszhangra talál, s minden oldalról kellő vitatásban részesül, teljesen elértük célunkat.

LÁNG LAJOS.

TERMÉSZET ÉS TÁRSADALOM.

Az ember sok tekintetben titka önmagának. Szellemi alkotása nem kevésbé bonyolult, mint testszervezete. Kényszerítő ösztönök, ingerek, hajlamok és vágyak, át meg átszőve a szabad akarás látszatába rejtőző öntudatos cselekvés erejével, szintoly nehezen megoldható csomóvá gomolyodnak, mint a mily művészi szövet a test, mely három világból szedi elemeit. Kőből, vasból összerakva, magába gyűjtve az állat- és növényvilág elemeit, felszerelve az életszervezet gépei- és eszközeivel, az ember mégsem az, a miből elemei vannak: nem ásvány, nem növény, sem állat, mely czélt tűzni és tervet alkotni nem tud, hanem ok- és czéltudatos lény, három világból alkotva egy negyedik világ, melynek — úgy tetszik — saját rendje és törvényei vannak. Azon kiváló tulajdonok, melyekkel egyedül az ember van kitüntetve, és azon alkotások, melyekre csak is az ember képes, gerjesztik az ember és társadalom kiváltságos állásáról való hitet.

A társadalmon kívül fennakadás nélkül elismerjük mindenütt a természet legfelsőbb hatalmát és törvényeit. Tudjuk és készséggel bevalljuk, hogy a természetben a természet az ur. De az emberi hajlékok tüzhelyei körül zsibongó élet intőzésében már más urat vél és lát az ember. A családi körben, a népelet hullámaiban az ember magasodik ki az ember előtt és azt hiszi, hogy akarata oszt parancsokat, szab törvényt és kormányozza az életképződések folyamát. Összekel, születik, felnő, él, vagy eltűnik az ember, munkálódik, ront vagy alkot, boldogul vagy bukdosik, bűnben vagy jóban tűnjék ki: az ön-hitt emberi szem mindenütt az ember fenségét látja, és míg fennen beszélünk az emberi hatalom csudáiról, nem vesszük észre, hogy a föld is, melyen társadalmunk áll, csak egy parányi sziget a világoceánban, és a sziget lakója — az ember maga

is csak egyik „csudája“ a természetnek, gyümölcs, élődő gyermek csupán, mely az anyatermészet emlőin esüng.

Pedig a milyen a fa, olyan a gyümölcse. Nincs két élet-törvény az anya és gyermeke számára, mert két alakban úgy is egy a lényeg. A természet — természet az ember alakjában is. Az embernek is csak az a törvénye, mely csirát rejt a magba, nyilni készíti a virágot, mely gyümölcsöt ad a fának, és a mely azt parancsolja az őszi lombnak, hogy hulljon le, hogy a téli álom után újra üdülten ébredjen a tenyészet és folytassa tovább az élet vég nélkül való körforgását.

Születni, élni, pihenni, új ruhát ölteni az alakulás dús társzában: olyan törvénye az embernek és társadalmának, mint törvénye a tenger vizének az, hogy pára, felhő, harmat, eső, folyó, tenger, aztán megint felhő legyen belőle. Így kering szakadatlan folyásában az ember és társadalom élete is.

Egy-két életkép a társadalom változatos élettájairól világot fog vetni az elmékedés szürkületébe: ám lássuk e képeket.

A Pest-városi statisztikai évkönyv (I. évfolyam, 1873.)*) 46-ik lapján egy érdekes számkép van a Pest városában észlelt házassági mozgalmról, tekintve a házassulók életkorát és nemét. E számok valóban beszélnek és festői képekben mutatják be az élet természetes alakulásait. Előttünk távoli látkör övezetében terül el a nagy életmező: 14 év az egyik határszél, a másik túl van a 84-en. A természet adja a jelt az indulásra, a vágy nem enged pihenőt és az ember rohan az előtte futó ábránd után: boldog szeretne lenni, szerelmi frigyre lép.

Szelid lejtővel kezdődik a pálya, gyöngéd arák, kiknek még csak a 14-dik tavasz nyilik, teszik az első lépést Hymen oltára felé; négy évvel később a 18 és fél éves korban követi a szép nem példáját a négy évvel későbbben érő fi-nem is. Az életkép mind jobban kidomborodik: versenyben halad a férfi a nő után: de a nő előnyben van, 4 évvel indult el korábban mint a férfi a családi élet utain, 4 évvel is korábban éri el az életút magaslatát: a legtöbb menyasszony a 24 éves nők közül kerül, míg a legtöbb vőlegény a 28 éves férfiak sorából. A kor-arányos távolság mindig megmarad a két nem között. Az

*) Pestváros statisztikai évkönyv. I. évf. 1873.

élet 14·5-dik évében 2 ara találkozok, a finem a 18·5 éves korban kezd meg a házasság életét ugyancsak 2 képviselővel. A nők ezen korban (18·5) már messze előrehaladtak. A 18 és fél éves nők közül már 943 kötötte meg a frigyét „holtomig és holtodig”. Tehát csak két 18 éves vőlegény és már 943 tizennyolcz éves menyasszony! Ime: a tehetségek és hajlamok fejlődési aránya, ime: a természeti törvény, mely a nemek életmenetében nyilvánul.

De vizsgáljuk tovább a tanulmányos életképet. A mint a kor halad, úgy érik az ember. Az erő nőttön nő és fejlődnek a tehetségek, a mint az ifju magasabbra hág az évek lépcsőjén. És fejlődésével arányban áll hajlama és vállalkozása a házasság életre. Mig a 18 éves korban csak 2 férfi lépett házasságra, a 20·5-dik életkorban már 32 férfi és 1393 nő, a 24·5-dik évben már 1249 férfi és 1430 nő. A nő e korban (24·5) el is éri a házassági mozgalom tetőpontját, ezen határon túl már nem fel, hanem lefelé visz az út, mind kevesebb a házasságra lépő nők száma; de a férfi, a ki 4 évvel később indult meg a nő után, még mind feljebb emelkedik, és a házasság életben való részvétel legmagasabb fokát 28·5 éves korában éri el. E korban (28·5) a nők 1430-ról már 1038-ra szállnak le, a férfiak pedig 1249-ről 1599-re szaporodnak, mely positiót aztán csak nagy nehezen adják fel; mert habár az évek tovább haladnak is, a férfi nem egykönnyen válik meg az életerő és életkedv teljességétől; szinte látni a mint szeretné megállítani a szárnyas időt, miként erről azon tény elég hangosan tanuskodik, hogy még a 30·5 éves férfiak között is 1499 házassodik meg, a 32·5 évesek között pedig 1256.

A mint az előtt fel a magasba arányos távolságban haladt a két nem, ép oly kimért lépésekkel szállnak most lefelé az életteltől a fáradt vándorok. Az embernek úgy kell járni az életuton, a mint a természet kimért üteme hozza magával. Az az élni sietés, az a tödülés a házi oltárok köré, mely néhány évvel előbb mind a két nemet ragadta az eszmény felé, most már minden órával csillapul és gyérül. A 35·5 évesek közül már csak 778 férfi és 476 nő lép házasságra; a 40·5 évesek közül már csak 459 férfi és 290 nő; 45·5 évesek közül 211 férfi és 151 nő; 50·5 évesek közül 102 férfi és 45 nő; 55·5 évesek közül 57 férfi és 17 nő; a 60·5 évesek közül

38 férfi és 2 (!) nő; a 65·5 évesek közül 10 férfi és 2 nő; a 70 évesek közül 10 férfi és 2 nő; a 75·5 évesek közül 1 férfi és 1 (!) nő lép házasságra; a 84·5 évesek közül végre 1 férfi és — egy nő sem. A pálya elérte végét, az életut belevész az örök éj végetlenségébe, hiába harsogna az életkürt az árnyak birodalmában, nincs a ki kövesse a riadót; nem konganak többé léptek a néma térben, az örök csend váltja fel amaz életlarmát, melyet az életut elején és derekán az élni és boldogulni sietők zajos tolongása vert fel. Ime: a cél, a vég, melybe az élet tengernyi folyama torkollik.

Ez is a természet böles végzése.

És minő a közeledés a véghez! Egy ideig egyenlő lépést tart a nő a férfival, az arány — nagyban véve — megmarad; de midőn átlépve a félszázad határa — az 50 év; midőn mind közelebb a véghatár: a nő ijedten késlelteti lépteit, és midőn már a 60 évet is eléri, (a nő) szinte daczolni látszik a természettel, görcsös szívóssággal kapaszkodik az életlépcsőn, nem akar lejjebb szállni, a 65—70 éves kora nők közül mindig (2) kettő megy férjhez, sőt még a 75 éves nők között is akad egy (1) vakmérő, a ki vállalkozik házas életre. Midőn az ember ezen 60—70—75 éves mennyasszonyokat látja, kik egy lábbal a sir szélén állnak és a másikkal az oltár elé lépnek, hogy a szercelem és hűség fogadalmát tegyék, hogy összekeljenek legbelsőbb életközösségre, családalapításra, az emberi-nem fentartására: az erkölcsi borzalom hidege fut át a jó lelken, mely a házasságot az ember legdrágább javaival összefűződő szent frigyként tiszteli. Ünnepeyes fogadalmat tenni oly célra, melyről a fogadalomtevők tudják és érzik a legjobban, hogy azt be nem tölthetik, tudva és oltár előtt követni el hamisságot és bünt annál visszariasztóbb tény; mert oly kora emberek emelik hazug esküre ujjukat, kiknek ajkain illőbb lenne az esti ima, midőn olyan közel már az élet alkonyata, hogy minden perczen készen kell lenni a lenyugvásra.

De a természet, mely az érdekek ezer és ezer ingerével uralkodik az emberen, ilyen monstruosus viszonyok szövésében is találhat cél, és az ember nem tehet mást, mint hódol a hatalmas parancsnak, a buvár pedig ámulva keresi az érthetetlen titok okát, célját és ezzel a kulcsot, mely feltárja a rejtélyt

és kezünkbe adja a hatalmat erősebbekké válni a durva ingerek és érdekek kényszerénél.

Ha még egyszer visszapillantunk a tájra, mely az emberi élet változatos képeiben terül el szemeink előtt, lehet-e fel nem ismernünk a hatalmas kezét, mely a tünemények leplébe rejtözve intézi az emberi élet hullámos folyását. Az intéző és rendező természet ereje úgy átsugárzik az élettünemények szövetén, mint a napsugár a légszöveten. Vajjon nem a természet alkotá-e azon szervezetet, mely maga az ember; nem a természet osztá-e ki nemek szerint a tehetségek és hajlamok mérveit és fejlődési képességét?

A természet érleli meg a nőben korábban mint a férfiban, a nemi tehetséget, a házasodás hajlamát és ingerét. A természet indítja meg előbb a nőt a családi élet utain, mint a férfit, de a természet adja ki azon rendeletet is, hogy a korábban elindult nő, korábban érve el a célhoz, korábban is szálljon le a pályáról, mint a később indult férfi.

Íme: a pályafutás egyensúlya, melyet a természet törvénye tart fenn az életben, még pedig az emberek és társadalmak életében épen úgy, mint az összhangzó világéletben egyáltalán.

Keressük fel az embert egy más erkölcsi tájékon. Ha abból a rózsás birodalomból, a hol Amor uralkodik, a bűn sötét országába követjük az embert, meglátjuk, hogy a természet nem ismer jó vagy rossz embert, csak embert, a ki alkotásához és életviszonyaihoz képest annyira különböző lehet egymástól, mint az ég a földtől, de egyben mindenkor és mindenütt egyenlő, abban, hogy engedelmes gyermeke az anyatermészetnek.

A társadalom fekete könyvéből, a büntügyi feljegyzésekből tudjuk, hogy a gyarló ember korán, már a zsenge élet kezdő éveiben téved a bűn ösvényeire. A pesti dologházba 1861—70-ig terjedő időközben 5000 kényszermunkás került be, kik között 8.42 % 15 évnél fiatalabb fiu- és 2.08 % leánygyermekből állott. Azon 20 évnél fiatalabb bűntevőknek a száma pedig, a kik az országban az elsőbírósi kir. törvényszékeknél 1873-ban elítéltek, összesen 2169-re megy. Ezen bűntevők között 1827 a fi- és 342 a nőnemhez tartozó.

Az elárvultság, a szülői gondnak vagy általános hiánya vagy ártalmas felületessége, sokszor meg épen veszedelmes ferde-

sége vagy bűnös iránya, már előkészülten adja át a zsenge embert a bűn kísértéseinek; ha chez még a gonosz példa, más esetekben meg a nyomor kényszere vagy a megejtő alkalom csábereje is járul: mi csudálni való van aztán, ha a gyermek-embert elsodorja a bűn örvénye, és a lélek, mely hótiszta fehér-lapként került ki a természet kezéből, már korán foltot kap azon ingerek és vágyak szennyétől, melyek a környezettől ragadtak rá. És ha egyszer le van törülve a szeplőtelenység szülzi hamva, a megsérült lélek aztán könnyen eldurvul és megkérgesedik — érzéketlenné lesz az erkölcsi jó iránt csakugy, mint a bűn gyalázata iránt.

Az elsőbírósi kir. törvényszékeknél 1873 ban elítéltetett *) 2 (husz évnél fiatalabb) ifju pénz- és közhitelpapir-hamisítás miatt, 24 ifju és 3 nő a közintézkedések ellen tanusított erőszakos ellenszegülés, zendülés miatt; 54 ifju és 2 nő nyilvános erőszakoskodás miatt; 1 ifju veszélyes fenyegetés miatt; 1 ifju hatósági közegek bántalmazása miatt; 1 ifju hivatalos hatalommal való visszaélés miatt; 35 ifju és 4 nő bünelősegítés miatt; 1 ifju és 1 nő hamis eskü miatt; 4 ifju nőrablás miatt; 19 ifju nemi erőszaktevéés miatt; 4 nő vérfertőztetés miatt; 2 ifju természet elleni fajtalanság miatt; 14 ifju és 2 nő gyilkosság miatt; 29 nő gyermekgyilkosság miatt; 78 ifju emberölés miatt; 29 ifju és 1 nő vétkes vigyázatlanságból elkövetett emberölés miatt; 6 nő magzatelhajtás és 7 nő gyermekkitévés miatt; 385 ifju és 11 nő súlyos testi sértés miatt; 1 ifju hamis vád miatt; 24 ifju és 6 nő gyújtogatás miatt; 1059 ifju és 250 nő tolvajság miatt; 24 ifju és 1 nő sikkasztás miatt; 14 ifju rablás miatt; 1 ifju zsarolás miatt; 6 ifju szándékos erőszakos kártétel miatt; 42 ifju és 12 nő csalás miatt; 1 ifju váltóhamisítás miatt; 5 ifju és 2 nő ál-levélköltés miatt.

Ilyen büntényeket követnek el a 20 évnél ifjabb büntévők. Látjuk, hogy a büntényeknek majd minden faja képviselve van; de legsűrűbben fordulnak elő mégis azon büntények, melyek az ifjukor természetes testi és lelki gyarlóságaiból erednek. A kor éretlenségével járó meggondolatlanság, a pezsgő erő és a forró vér majd közintézkedések ellen irányuló ellenszegülésre, zendü-

*) Magyar statist. évkönyv, 1874. III. évfolyam.

lésre, nyilvános erőszakoskodásokra (83 eset) ragadja a heves ifjúságot; majd a testi és nemi erőszak kicsapongásaira, minők: a gyilkosság, emberölés, súlyos testi sértés, erőszakos kártétel, rablás (540 eset) és a nemi erőszak csunya bűnei: a nőrablás, erőszak, vérfertőztetés, természet elleni fajtalanság, és a fajtalan étellel kapcsolatban álló gyermekgyilkosság, magzatelhajtás, gyermekkitevés (71 eset).

Már a bujkáló gyújtogató, az alattomos tolvaj, a mézes-mázos sikkasztó és a kétszínű csaló tömegesen (1388) lép fel, és hangos tanuságot tesz azon szomorú tényről, hogy a fejlettebb ifjúság körében nem csak a lovagiasság hamis látszatát viselő erőmutatványok, legénykedő verekedések, emberölések, hanem a sötétben és titokban bujkáló hitványság is megtalálja aljas bajnokait.

Az erő és bátorság, melylyel a kor az ifjúságot feldiszi, rossz erkölcsi alap mellett, romlott környezetben vagy nyomoruságos életviszonyok közt, még csak veszedelmére van az ifjúságnak, mely sokszor sem előre látó és meggondoló nem tud lenni arra, hogy a tények következményeit kellőleg ismerni és mérlegelni bírnia, sem erkölcsi erélye nem edzett annyira, hogy képes lenne mindig erőteljesen megállani a csábok ingerével, a nyomor kényszerűségével vagy az alkalom gonosz hatalmával szemben; sőt a különben is törekenyebb fiatalságot, pezsgő vére és tűzes szenvedélyei különösen kiteszik a bűn veszélyeinek. Mindehez azon tény is járul, hogy az ifjúság általában nem is önálló és versenyképes annyira a munka piaczán sem, mint az ereje, ügyessége és tapasztalata bőségében álló férfi, a ki mint erősebb és hatalmasabb, sokszor leszorítja a fiatal versenytársakat a kenyérkereset egyenes útjáról, kik aztán a hátrányosabb helyzet szorongatásai közepette hamarabb esnek áldozatul az ingerlő csáboknak és nehezebben fékezhető szenvedélyeiknek.

Feltűnő nagy arányban jelentkeznek már a 20 évnél fiatalabbak között azon bűntevők, a kik az ember épsége és élete ellen követnek el bűnt. Súlyos testi sértés, emberölés és gyilkosság miatt 520 bűntevő lett 1873-ban elítélve, mind olyanok, a kik fiatalabbak 20 évnél. De ha ezen körbe tartozó bűnesetek főösszegét tekintjük, mely korra való tekintet nélkül 1873-ban

birói megítélés alá került, akkor el kell borzadnunk azon bűnös könnyelműségen, hogy mily kevésre becsüli a mi népünk az életet és egészséget; mert 1873-ban 5,900 bűntevő ítéltetett el hazánkban súlyos testi sértés, emberölés és gyilkosság miatt.

És valóban, a ki ismeri a hazai népeletet, saját tapasztalásából hozhat fel számos esetet, mely a mi népünk szilaj természetét és véres kedvteléseit szomorúan illusztrálja. A mi népünknek sok helyen valóságos mulatság a véres verekedés. Egy jóra való „lakzi“ nem is mulatság takaros verekedés nélkül: a viszály almája könnyen előkerül oly körben, a hol mindeniknek hajlamaiban buján terem az efféle gyümölcs. — Egyik legénynek valami okból foga van a másikra, nem kell sok hozzá, csak egy kis bál, vagy egy kis borozás, egy kis összeszólalkozás, és mindjárt megvan a verekedés, mely néha oly mérveket ölt, hogy a verekedő felek pártjai is belekeveredvén az ütközetbe, tűzben áll a fél falu.

Ide szükséges a mentő eszköz, még pedig késedelem nélkül, ha csak becset tulajdonitunk egy életnek is ebben a népszegény országban, ennél a maroknyi nemzetnél. Telepitésen törjük a fejünket, hogy szaporodjék a népesség és gyarapodjék a munkaerő, és míg ekkép mesterkedünk, nem fordítunk gondot arra, hogy megtartsuk épen, erőben, egészségben a már meglevő nemzeti erőt, melynek azon megbecsülhetlen előnye is van minden beplántált idegen elem felett, hogy az a mi vérünkéből való.

Sőt talán épen az a baj, hogy a meglevő munkaerőt nagy részben meddően hagyjuk foglalkozás nélkül az év nagy részén át; mert ha a tavaszi munka elmúlt, ha vége az aratásnak és befejezve az őszi munka is: akkor aztán a hosszú őszen és az egész álló télen át nincsen dolog: henyél, összebújik csapat számra a renyhe népség a malom alatti kaszinókba, a nagy állás eresze alá vagy lezik árendáshoz, és ne gondoljuk, hogy aztán ilyenkor semmit sem tesz a dologtalan nép; mert valamit mégis csak kell tenni, ha más okból nem, hát unalomból; csak-hogy az a dolog állása, hogy ha jót nem tehet a cselekvésnek mégis szükségét érző ember: akkor rosztat tesz. Ezek azok a kupaktanácsok, a melyekben mindig van egy egy szóvivő kolompós, valami kitanult semmirekellő naplopó, a ki aztán a környezetnek mindig tud szolgálni hol egy, hol más ötlettel és tervvel

Innen indulnak ki a gyakori ház- és magtárfelverések; itt kezdi kézi ügyességét a tyuk- és szalonnalopáson lózsiványnya nevekedő tolvaj. Ezek azok az »intézetek«, melyekből a mi népünk csakugyan diszes »tolvajközönsége« elméletileg és gyakorlatilag egyaránt képesítve kerül ki. Ne csodálkozzunk aztán, ha egy egész tolvaj-köztársaságnak elegendő zsvány nép lepi el ez országot, a hol 1873-ban is 8928 elítélt tolvaj 17,856 munkáskéztől lopta meg a hazát és 8928 olyan gyomorral ajándékozta meg, a melyeket még a meglopottak és a megkárosított társadalom tartson el hajlékkal, ruházattal, élelemmel — Isten kegyelméből.

Ezen büntényák ellen kell irtó háborút viselnie az államnak és társadalomnak egyesült erővel. E téren van nagyszertű hivatása a házi iparnak, mely őszen-télen állandó becsületes munkát adjon a népnek, mely most a henyeség és munkátlan-ság minden veszedelmének zsákmányul van esve

A nép művelése, nevezetesen a vidéki viszonyokhoz alkalmazkodó kézi munkára való oktatása, nemcsak gazdasági gytl-möleseiben hozná meg a jutalmazó aratást, hanem, a mi talán még fontosabb, a nép erkölceinek, szokásainak, vad kedvteléseinek szelidítésében és nemesítésében. Addig is azonban, míg a népnevelés gyökeres, de hosszadalmas útján alapjában sikerülhet irtani a népben rejlő bajokat, legalább is azon kell lenni, hogy ezélszerűen szervezett és erélyesen működő közrendészettel előzzük meg a szapora bajt és igyekezzünk azt legalább a legszülkebb korlátok-közé szorítani.

De a mikép ma áll és működik, úgy tarthatatlan a rendészet. Ha valahova, ide igazán emberek kellene a gátra, nem pedig holmi kétes lények, a kiknek a multjok sokszor nagyon is vadregényes tájakra vezet vissza. Meg kellene már egyszer értenünk, hogy rendőr távolról sem annyit tesz, mint kitanult kalandor.

DR. DOBRÁNSZKY PÉTER.

IPARTÁRSULATAINK SZERVEZÉSE ÉS IPARUNK FEJLŐDÉSE.

E két tárgyat alig lehet egymástól elválasztani, mert egyik föltételezi a másikat és a másik folyamánya az egyiknek. És mégis, ha időszaki sajtónkat kiváló figyelemmel kísérjük, sajnálattal kell tapasztalnunk, hogy ez ügygyel vagy nagyon keveset, vagy egyáltalában nem foglalkozik, s az ez érdemben megindult mozgalmakat sem igen látszik tekintetbe venni.

Mindössze is egy pár chablonszerű referálásra szorítkoznak oly gyűlésekről, a melyek vagy az ipartörvény módosítása, vagy a szövetkezeti intézmény sürgetése tárgyában tartattak. Ezen gyűlések mindinkább ismétlődnek az utóbbi években és mind hangosabban nyilvánul a legszélesebb szakkörökben is azon óhaj, hogy az ipartársulás szervezésével a szövetkezeti intézmény és ez által iparunk is fejlesztessék. Ezen mozgalmakból kifolyólag fogjuk ezen iparunkra nézve kiváló fontosságú ügyet tárgyalni és annak jelenlegi állását tüzetesebben megismertetni. Szükségesnek tartjuk ezt azon szempontból, mert — mint említettük — egyrészt nem foglalkoznak e kérdéssel elég behatóan és így a legközvetlenebbül érdekelt körök sincsenek iránta kellőleg tájékozva, másrészt mivel az „illetékes hely”-ről sem ártana az ügy behatóbb tanulmányozása folytán azt az érdekeltek felkarolására előkészíteni.

Lássuk tehát mindenekelőtt az ipartársulási viszonyokat, úgy, a mint eddig fejlődtek.

Az ipartörvény — köztudomásunk szerint — föloszlatta a céheket, de nem rendelte el, hogy helyükbe bármi más

társulatok alkotandók. Ezzel tápot nyújtott az iparszabadság elleneinek, a czéh-rendszer konok hiveinek. Ehez járult, hogy az ipartörvény 83. §-át, mely azon czéheket, a melyek a kiszabott határidőn belül (1873. közepe) ipartársulatokká önkéntesen át nem alakultak, fölosztatni, és vagyonukat közhasznú iparcélokra fordítani rendeli, sok helyen még ma sem értették meg. — A régi patriarchális viszony, a czéh-rendszer egyetlen jó oldala, megszűnt; a testületi szellem kihalt és nincs semmi, a mi pótolja, mert a társulati szellem nem eléggé ápolt, nem eléggé fejlett. — Megszűntek az iparossegédek segélyező, utasfogadó sat. egyletek (hiszen az országnak alig 10—15 városában léteznek ilyenek), és így az elég ügyes és a továbbképződésre mindig szép hajlammal birt magyar munkások száma is folyvást csökken. A hiba abban rejlik, hogy törvényhozóink az ipartörvény alkotásánál az egyéni szabadságot nem akarták megszorítani; John Stuart Mill elvét fogadták el, ki az egyéni szabadságot a társadalmi szabadság fölé helyezi. Igen, de Mill ezen elvét a szabad társadalomban hirdeti; míg annak életbeléptetése nálunk — e kérdésben — majdnem lehetetleníti a társadalmi szabadságot. Nálunk az egyéni szabadságot özőnnel mérik, a társadalmi szabadság pedig meg van szorítva és ép ezért hiányzik nálunk az összhang, a rendszeres fejlődés.

Iparosainknál hiányzik a társulási szellem, a mi legfőbb bizonyítéka annak, hogy az egyéni szabadság becsét és jelentőségét nem képesek fölfogni és méltányolni. Ezért volna nálunk szükség a kötelező ipartársulásra, a melyet az ország legtekintélyesebb és a szakkérdésekben legnagyobb kompetenciával bíró ipartestülete: az országos magyar iparegyesület hosszas és beható tanácskozás után egyhangulag szükségesnek ítelt és a kormányhoz e tárgyban beadott emlékiratában kért. E testületet követték, részben megelőzték, az ország legtekintélyesebb iparoskörei és szaktestületei, a mit annak bizonyágául kell fölhoznunk, hogy épen az értelmes iparososztályból indult ki a kötelező ipartársulás melletti mozgalom; midőn tehát azt maga az érdekelt osztály kéri és pedig sürgetőleg kéri, lehetetlen annak szükségességét be nem látni, lehetetlen azt az iparosság érdekeivel meg nem egyezőnek declarálni,

mint ezt az egyéni szabadságnak nálunk is föltétlen hívei még e kérdésben is tenni szeretik. De indokoljuk mi részünk-ről is e kötelezés szükségét.

Ha azt akarjuk, hogy társadalmunk munkabíró, sőt férfias alakot öltjön, akkor mindenekelőtt a társulási szellemet kell kifejtenünk. Ha az egyénnek éretlen, műveletlen korban és állapotban teljes, korlátlan egyéni szabadságot adunk, úgy ha a korszellem, a társadalom kifejeetlen áll s nem bír rá megkapó vonzerővel, ha ő a társulási kötelekbe törvényszerűleg sem utaltatik, úgy végkép elvesz a társulásra s ezzel a társadalomra nézve is. Ilyen elveszett hívek vannak az itt-ott ideiglenesen összefogdosott magyar ipartársulatokban is, de a nagy rész azokon kívül van.

Ha ezek kevés előnevelést, még kevesebb iskolázást, legkevesebb szaknevelést kaptak s ezen hiányok, a társulási szellem teljes nélkülözése folytán, társadalmi uton részükre később után nem pótolhatók (de hiányos társadalmi érzékük ezt nem is igényli), úgy mi lesz a magyar iparos-osztályból? Ha a külföldi életerős, előhaladt és kifejlett gyárak, a gőz, villany és a vegytani tudományok szárnyán vámmentes határainkon a nyakunkra törnek s a jobbmódú polgár nem lát fiának elég ösztönző példát, biztató jövőt az iparos-pályán, ha még folyton és fokról-fokra nő a vész, mely hazai iparunkra és ezzel hazánkra onnan származott, hogy az épen annyi elméleti, mint gyakorlati képességet és tudományt kívánó pályára csak legszegényebb, sorsüldözött fiak mentek és semmi képességet nem vittek magukkal; ha ez így tart, mi lesz akkor a magyar iparból?

A társulás kötelező behozatalát ma már az egész józan iparosság, szaktestületeink, szaklapjaink és az ipar iránt érdeklődők is beismerik, sőt követelik. Követelik, mert befátják, hogy azon célok elérése, melyeket az ipartársulatok szabályai magukban foglalnak, nem az egyesek magánérdekét, hanem az ipartűgy és az egész ország közérdekét képezik.

Az ezelőtt főnállott sok ezerre menő czéh helyébe mindaddig alig 900 ipartársulat alakult; ezek között van sok olyan is, melyeknek tagszáma 10–20 és igen kevés van olyan, melynek tagjai százon fölül volnának. Átlag lehet tehát számítani,

hogy a hazánkban Keleti Károly statisztikai kimutatása szerint létező 291.000 önálló iparosnak alig harmadrésze használta föl a társulással járó előnyöket, míg a többi vagy minden társulat nélkül, vagy pedig a régi időkből megszeretett czéh-intézmény árnyékában éli napjait.

A magyar iparosság túlnyomó többsége a társulás minden kötelékeitől fölszabadultan folytatja mesterségét; az összerdek tehát azt kívánja, hogy ezek társulatba kényszerítettessenek és az ipartörvény ilyformán módosíttassék. A ki a vidéki iparviszonyokat közvetlenebb megfigyelés után ismeri, az még sokkal több érvet is hozhatna föl a társulásnak kötelezővé tétele mellett; mi általánosságban elégségesnek tartjuk a már elébb említetteket. Megjegyezzük, hogy hátrányul e kérdésben nem tekinthetjük azon körülményt, mely szerint a szabad társulás azon államokban, melyekben elrendeltetett, megtenné a kellő eredményt. Más iparképes államokban már meg voltak azon előfeltételek, melyek a társulást követelték, nálunk azonban még embryoban sincsenek. Mi ráérünk a »szabad társulás« jól csengő nevét akkor hangoztatni, ha az iparfejlődés a rendes mederben folyik, ha biztosítva leszünk aziránt, hogy iparosság közvetlen tapasztalatai folytán megtanulta becsülni a társulás előnyeit. Ha ekkor behozzuk azt, az iparosság salakja elválik a tulajdonképeni jóra való iparos-osztálytól, és azt nem is fogjuk siratni; de előbb oda kell hatnunk, hogy a fogalmak tisztuljanak s minél kevesebb salak maradhasson!

Tekintsük meg a törvény által megengedett ipartársulatok alapszabályait. Ezen alapszabályok majdnem minden ipartársulatnál egyformák. És ha a mintából, melyet az iparegyesületben a kormány hozzájárulásaival szakférfiak dolgoztak ki, kihagyások történtek is, ez azon okból credhetett, mert az iparosok, kivált a vidéken, nem voltak eléggé az alakítandó intézmények iránt fölvilágosítva. A célok közé következő, a versenyképességre igen nagy befolyással bíró intézmények létesítése van fölvéve:

A társulatoknak oda kell működni, hogy a társulati tagok a termelésben és terményeik értékesítésében a nagy üzlet előnyeiben részesülhessenek. Ezen célok elérésére létesítendők:

1. Kölcsönpénztárak (hitelegyletek), melyekből a tagok olcsó kölcsönt nyerhetnek, s melyekre nézve a társulati vagyon alapul szolgálhat. Ezen intézmény által az iparosok megmenekülhetnének az oly gyakran beállható pénzzavaroktól, megmenekülhetnének az uzsora körmei közül, mely számos kisiparost lekötve tart és gátlólag hat annak iparfejlesztési törekvéseire. A hitel előnyeit a kézműiparra nézve nem kell hosszasan fejtegetnünk. Éltető lelke az minden mesterségnek, de jelenlegi viszonyaink között csak kísértetként ismerik. Nagyobbra hiányzik az mindenütt.

2. Nyers anyagbeszerzési egyletek (raktárak), melyeknek közvetítésével az üzletükhöz szükséges nyers anyagokat beszerzési áron megvehessék. — Hogy a nyers anyagoknak beszerzése a kevésbé módos iparosoknál mennyi bajjal jár, annak csak az a megmondhatója, a ki a kis ipar viszonyait közelebbről megfigyelte. Egyes kézművesek teljesen le vannak kötve nagyobb kereskedőkhöz s ha 1—2 rossz termő év van, a mi nálunk — fájdalom — nem tartozik a ritkaságok közé, az illető iparos gyakran a nyers anyag-kereskedőnek alárendelt eszközévé válik. Ezen helyzet befolyása a kézműiparra szintén rontólag hat, mert a gépiesen dolgozó iparos, adósságait törlesztendő, dolgozik nyakra-főre, a tömeges előállítás elvét tartja szem előtt, csakhogy tartozásait lerólhassa, mi által hitvány árúk előállítására szorítkozik és míg ez által a közönség érdekét sérti, a saját maga mesterségének roszulását is mindinkább előidézi.

3. Közös raktározási egyletek (árúcsarnokok), melyekben a tagok készítményeiket együttesen áruba bocsáthatják. Ez által nem lehetnének azon eshetőségeknek kitéve, melyek őket az egyes iparosok mód nélküli versenyzése következtében gyakran kellemetlen helyzetbe sodorják. Megszűnnének ez által némileg a vásárolási rendetlenségek visszaszár következményei is, rendezettebbé válnék a verseny, jobb munkák készülnének, a mennyiben a közös csarnokban elárúsítás végett kitett cikkek között, mint előre látható, leginkább a legjobb minőségűek volnának kelendők.

4. Az ipartársulatok oda működnének, hogy tagjaik termelő társulatokba lépjenek, illetőleg ily társulatokat

alakítsanak, iparaiknak közös műhelyben való üzésére, vagy nagyobb szerű gépek közös használatára. A külföldön s legutóbb Bécsben is több egyesület létesült e célok előmozdítására és azon iparosok, kik ezeknek tagjai lettek, nagy előnyben részesülnek iparaik üzhetése tekintetében. Ily nagyobb, drágább gépek, melyeket egyes kézművesek költséges voltak miatt be nem szerezhetnek, többek anyagi hozzájárulásával egyes vidékek iparágainak biztos lendületet adhatnának és annyira alkalmasak egyes iparcikkek nagybani termelésére, hogy a külfölddel való versenyt eleinte sok tekintetben, később teljesen kiállván, a hazánkba való behozatalt egyrészt csökkenthetnék, másrészt pedig a kivitelt előmozdíthatnák.

A kötelező társulás előmozdítaná továbbá a tagoknak abbéli törekvéseit is, hogy egymást a munkás- vagy munkahiányból eredhető bajok ellen lehetőleg védelmezzék. A tagok, kik minden esetre kötelezve volnának a társulatba való belépésre, mintegy ösztönözve éreznék magukat a tervszerű működésre. Természetesen a társulási kényszer behozatala után mindenk előtt oda kellene hatni, hogy kisebb helységekből, hol 2—300 iparosnál több nincs, csakis általános ipartársulatok létesüljenek oly szakosztályi szervezettel, milyennel pl. eddig csak a »szegedi ipartársulat« bir. Ez által összpontosulva maradnának a különben szétforgácsolódo szellemi és anyagi erők és együttes működés által kielégíthetnék az általános és szakszerű fejlődés követelményeit. Nem volna szabad megengedni, hogy szakma szerint oly társulatok alakuljanak, melyekhez egy helységben legalább 50—60 egyszaku, vagy rokonszakmájú iparos nem tartozik.

Kötelezni kellene továbbá az ipartársulatokat, hogy az ipartörvény egyik legszebb intézményét: az iparbizottságokat életre hívják és annak jó teteményeiben, kimérhetlen előnyeiben az iparosságot részesítsék.

Ezen legkorszerűbb intézmények egyike fölruházza az iparosokat az iparügyekben, különösen a munkaadók és segédek vagy tanonczaik között fölmerülő surlódásokban és peres kérdésekben, melyek a munka- vagy tanviszony megkezdésére, folytatására vagy megszüntetésére, annak tartama alatt fönálló kölcsönös kötelezettségek teljesítésére stb. stb. vonatkoznak, önbíráskodni. Ezen önbíráskodási eljárás három szempontból

érdemmel különös figyelmet. Ugyanis először szakértők által teljesítettén, teljesen megbízható; másodsor specialiter ipar-ügyekkel foglalkozván, az igazságszolgáltatás sokkal gyorsabb megoldásu, mint a számtalan ügyekkel elfoglalt rendes bíróság útján; harmadszor olcsóság tekintetében is fölötte előnyösebb a többi törvényszéknél. Végül e bizottság határozatai végérvényesek. És hogy karolták föl iparosaink ezen hasznos intézményt? Az eddig alakult 900 ipartársulat közül a miskolci és szegedi, továbbá az orsz. m. iparegyesület dolgozott ki szabálytervezeteket, és ezek közül is csak a miskolci lett helybenhagyva.

Panaszaink folyvást gyarapodnak a fölött, hogy nincsenek szakképzett munkásaink; hogy a szakoktatás, mely által egy művelt és szakképzett iparos-nemzedék fejlődhetnék, egyáltalában nem lett fölkarolva. Általános a félelem, hogy nem lesz képzett iparos-osztályunk, mely az ígélet földére eljutni hivatva van. Az új iparos-nemzedék, melynek tejjel-mézzel elárasztott országot iparkodunk előfesteni, nem nyer kellő szakképzést, és az ígélet földjét nem fogja művelhetni, mert ha mi meg is mutatjuk a Kanaánba vezető utat, az nem fog annak egyengetésén fáradozhatni, s talán szintén negyven évig barangol a sivatagszerű szerencsétlenségben, míg végre újabb generációja odajuttatja, a hol már rég el kellett volna az őt megillető helyet foglalni.

Igaz ugyan, hogy legutóbb a szakoktatás szervezése tárgyában a szakministeriumok kezdeményezései folytán egybehívott enquête tüzetes törvényjavaslatot dolgozott ki, mely országszerte életbeléptetendő lesz. Azonban a ki a körülményekkel számol, annak számba kell venni ezen ügy körül az azt leginkább előmozdítani hivatott ipartársulatokat. E tekintetben sem fog ártani kissé vizsgálóbban szemlélődni.

Ha óhajtjuk, hogy képzett munkásaink legyenek, kik iparunk versenyképességén leginkább volnának hivatva közremunkálni, nem volna szabad a szakoktatás fejlődését az eddig észlelt közönyösséggel magára hagyni. Az a kevés ügyes és tehetséges munkás, a kikkel rendelkezhetnénk, tehetségei fejlesztésének tápot keresendő, kimegy külföldre, hol fölkarolják. Már pedig a külföldön működő munkások közül nagyon kevés

jön haza, mert itt nem tudják ügyességét eléggé megbecsülni; a fogyasztók egy része külföldön leli föl megrendelő piacait, azoknak pedig, kik idebenn szokták fogyasztási czikkeiket megrendelni, drága a műizléssel készített munka. Nincsenek hozzászokva. De eltekintve ettől, hol is lehetne a művelt munkás továbbfejlődési vágya elegendő tápot? Hol kereshetnénk alkalmat fokozatos továbbképzésre, mikor sem iparmuzeumaink, sem magasabb szaktanodáink nincsenek? Hiszen a rendszeres szakoktatás is hiányzik nálunk s a vasárnapi iskolát sem látogatják kellő számu tanoncok, mert nem hajtatik végre az ipar- és népoktatási törvényeknek az ismétlő vagy szakoktatásra vonatkozó szakasza. Akárhány példát lehetne felhozni arra nézve, hogy irni, olvasni nem tudó éretlen gyerkőczök vétetnek föl iparos-tanoncokul. A mely gyermek továbbá nem mutat hajlandóságot a diákságra, a magasabb tudományokra, a hivatalnoki vagy jogászi pályára, azt „inas“-nak adják. A vásott kölyköt azzal ijesztgeti az édes mama: „ha nem tanulsz jól, inas lesz belőled.“ Avagy meglehetne-e czáfolni azon állítást, hogy a mesterek nagyrésze — tisztelet a számos kivételnek — inasait még most is leginkább szolgai munkára használja?

A társulási kényszer alkalmazása mellett az összes iparosok egyesülhetnének azon czélok keresztülvitelére, melyeket nekik az említett egységes alapszabályok a szakosztályra vonatkozólag is előírnak. Az alapszabályok idevonatkozó része következőleg szól:

a) A társulat lehetőleg előmozdítja a tanoncok és segédek általános és szakbeli kiképeztetését, különösen azáltal, hogy a főnálló vagy létesítendő tanonc- és szakiskolákat segélyezi s azok pontos látogatását saját körében támogatja és előmozdítja.

b) Azon intézeteket és intézményeket, melyek a hazai ipar emelésére, vagy az iparosok értelmi fejlődésére törekcsenek, ebbeli törekvésükben tehetsége szerint támogatja és előmozdítja.

Továbbá a társulatoknak kötelessége volna az ipartörvénynek a tanoncokra vonatkozó 39—55. §§-ainak megtartását, illetve végrehajtását követelni. Végül a társulatok tartozó kötelessége volna az u. n. önképző és betegség esetén tagjait segélyező iparos-ifjusági egyletek fölállítását is szorgalmazni,

mert ezen társulásra vonatkozólag még rosszabb arány áll fenn, mint az önálló kézműveseknél.

Az ipartársulatoknak teljes erővel és erélylyel kellene odahatni, hogy a tagok segédei köteleztessenek az elmulasztott képzést és szakoktatást egyelőre legalább önképzés útján ily ifjusági egyletekben utánpótolni.

De miként valósulhassanak mindezen szép igék, midőn maguk az ipartársulatok, az ipari haladás e legfőbb tényezői hiányzanak?

Ismételjük: a kötelező társulás segíteni fog ezen a bajon. Nem áltathatjuk ugyan magunkat azon reménynyel, hogy ennek behozatalával azonnal, minden bajainkon segítve leend, de biztosan merjük állítani, hogy általa igen rövid idő alatt az iparügyekben a fődolog, a rend helyre lesz állítva s ezáltal önként következik a többi.

Mint értesülünk, az orsz. magyar iparegyesület által az ipartörvény módosítására a szakminiszteriumhoz már régebben benyújtott terjedelmesen indokolt törvényjavaslat már nem-sokára tárgyalás alá került a képviselőházban. Legalább hasonló előkészületekről hallottunk közlőrl érdekelt körökben beszélni.

E ténynyel szemben nem tartottuk fölöslegesnek szemlét tartani iparunk állapota fölött, melynek száz meg száz bajait és fejlődése elé tornyosuló akadályait csak kevesen ismerik. Szükségesnek tartottuk ez ügyet szellőztetni és az ipartársulás szervezésének sürgősségére utalni, mert azzal véljük összefüggőnek az iparfejlesztés nagy munkáját.

Bizalommal tekinthetünk a törvényhozásnak az ipartörvények módosítására irányzott törekvései elé mert, ezzel egy, az iparos-osztály minden rétege által élénken érzett hiányon lesz segítve. Mihelyt az utakat a szervezkedésre egyengetjük, reményünk lehet az ipari és ezzel együtt a közgazdasági haladás bizonyosb megindítására és rövid idő múlva élénkébb lendületére. Mihelyt pedig az alapvonások a nagy iparmozgásban tisztázva lesznek és a közmunkálkodás sarkalatos elvei biztos alapon nyugodnak: a többi magától jön. A közfigyelem és a szakérdek minden részletre kiterjeszkedhetik és a reformmunkálatok minden irányban megindulhatnak, fölkarolásra, támogatásra, tehát biztos eredményre is számíthatnak.

GELLÉRI MÓR.

A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK NYILVÁNOS ÉRTEKEZLETEI.

~~~~~

A magyar tud. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottsága múlt évi deczemberi és folyó évi február 6-ki ülésében elhatározván, hogy a „Nemzetgazdasági Szemle” megindítása mellett havonként egyszer nyilvános értekezletet is tartand: az eddigelé tartott nyilvános értekezletek eredményét következőkben hozzuk t. olvasóink tudomására.

I.

Első nyilvános értekezlet február 26-án.

Az Akadémia Kisfaludy termében megjelent bizottsági tagok és hallgató közönség előtt elnök gróf Lónyay Menyhért következő szavakban nyitja meg az ülést:

„A magy. tud. Akadémia közgazdasági és statisztikai szakbizottsága, át van hatva azon meggyőződéstől, hogy a nemzetgazdasági tudomány terjesztése nagy befolyással bír a nemzetek életére; különösen mindenütt, hol a nemzet maga hivatva van alkotmányos intézményei folytán befolyást gyakorolni saját kormányzatára, törvényhozására és intézményei megalakítására. A tapasztalás bizonyítja, hogy azon nemzetek, melyeknél a nemzetgazdaságtan elvei általánosan elterjedtek, képesek életbe léptetni mindazon intézkedéseket, melyek a nemzet anyagi jólétének emelésére szolgálnak.

A nemrég múlt századokban, midőn a nemzetek nagyobb része alkotmánynyal nem birt, a nemzetgazdasági tudománynak elvei kelleleg kifejtve és elterjedve nem voltak: egyes kitűnő

államférfiak, mint pl. a francziáknál Sully és Colbert, habár különböző irányban, — képesek voltak a francia nemzet anyagi felvirágzására helyes intézkedéseket tenni, és a gyakorlati téren valósítani azon rendszabályokat, melyek a nemzetek anyagi emelkedésére vezetnek. A jelen században azonban, mint azt Anglia példája is mutatja, — egy évszázad óta folyton terjedvén s általánossá válván a nemzetgazdászati tudomány által hirdetett igazságok ismerete, — az óta következetesen alkalmazza a törvényhozás és a kormány azon intézkedéseket, melyeket a nemzetgazdászattan hirdet, — s ennek tulajdonítható nagyrészt azon emelkedés, melyet az előre haladott nemzetek az anyagi téren tettek.

Helyesen jegyzé meg egy jeles író, ki leírta az angol nemzet emelkedésének történetét, hogy a nemzetgazdaságtan a jó kormányzat tudománya, — mert tanítja azon elveket, melyek követése vezet biztosan a nemzetek anyagi felvirágzására.

Ha van ország Európában, melynél fontossággal bír a nemzetgazdászattan ismereteinek terjesztése: az bizonyára Magyarország. Nem egy tévedés követtetett el itt a keresztül-vitt intézkedésekben; a tapasztalás igazolta, hogy ezen tudomány általános elterjedésének hiánya okozott nem egy ballépést, mely a közel-múltban tétetett.

Ezen ismeretek terjesztése a kellő időt, és mindazon tényezők közreműködését igényli, melyek ez irányban hatni képesek. Ezen tényezők közt, — úgy hiszem — a magy. tud. Akadémia közgazdasági és statisztikai szakbizottságára is vár hivatás; kötelességünk tehát ez irányban minden hatalmukban levő módokat felhasználni.

Két évvel ezelőtt e szakbizottság sajnosan tapasztalá, hogy hazánkban igen csekély részvét nyilvánult a bizottság megindított munkássága iránt, — és leginkább a részvét ezen hiánya folytán kellett megszüntetni a bizottság által megindított „Nemzetgazdászati szemle“ kiadását.

Azonban az ezen irányban nyilvánult részvétlenség ne tartóztasson vissza attól, hogy újabb kísérletet tegyünk. A bizottság, érezve ez iránti kötelességét, elhatározta a „Nemzetgazdászati szemlének“ újból megindítását; — remélve, hogy következetes munkásságát végre siker fogja jutalmazni.

De nem csak a „Nemzetgazdászati szemle“ kiadása által, hanem fontosabb kérdések megbeszélése által is lehet hatni a nemzetgazdászati tudomány terjesztésére. Így a francziáknál, kik a tudomány ezen ágának fejlesztésére oly sokat tettek, — sikeresnek és üdvösnek bizonyult az ezen irányban való működés. Ezen példát követni kívánván, a bizottság még a múlt év december havában tartott ülésében elhatározta, hogy az akadémiái ülések ideje alatt minden hónapban egyszer egybe fog gyűlni, és egyes fontosabb kérdéseket a bizottság tagjai ez üléseken megbeszélvén, — a keltett eszmecsere időről-időre szemlélőjökben közzé teszik.

Ugy hiszem két irányban lehet ezen értekezletektől hatást várni, u. m. saját körében az eszmecsere által a nemzetgazdaság fontosabb, s az adott hazai viszonyokból meritett kérdések tisztázásához járulni, — s másrészt ez által érdeket gerjesztetni a tudomány ez ágával foglalkozó szakférfiaknál, sőt mindazoknál, kik befolyással bírnak a nemzet sorsára.

Legyen szabad jeleznem az eljárást, melyet követni fogunk. — A bizottság időről-időre kijelöl egy ilyenmű fontos kérdést, és felkéri egy tagját, ki azzal különösen foglalkozik, aduá elő a havonkiut tartandó tanácskozásokon ez iránti nézeteit, mely előadás után a bizottság tagjai a mondottak felett eszmét cserélnek.

A mai tanácskozás tárgyát a telepítés kérdése fogja képezni.

Hazánk szegény nem csak tőkében, de azon eszközben is, mely a tőkék képződésének feltétele: a munkaerőben. Minő intézkedések vezetnének annak fokozására, és mi módon lehetne a meglevő munka-erők termékenységet emelni: ez képezi mai tanácskozásunk tárgyát, mely felett t. tagtársunk Keleti Károly ur fog előadást tartani.

Midőn tehát az értekezletet ezennel megnyitom, felkérem t. tagtársunkat, legyen szives e fontos kérdés felett becses nézeteit előadni.“

Keleti Károly biz. tag adta ezután elő azon értekezését, mely jelen füzetünkben olvasható. Ez előadás után megcserd a vita, melyben részt vettek:

Elnök: Érdekesekek azon részletek, melyek előadattak. Nem egy, hanem több fontos kérdést érintett meg a t. értekező

ur, melyek életkérdést képeznek Magyarországra nézve, s a melyeknek megoldásától függ Magyarország felvirágzása és anyagi jólétének emelkedése. Magyarország népessége, szemben azon munkakörrel, mely reá vár, csakugyan csekély és elosztása nem helyes.

Miután összejövetelünk czélja az, hogy egy vagy más kérdést megvitassunk, bátor leszek egy körülményt felemlíteni. Magyarországon sok vidék van, hol a föld kevésbé jó, de mivel a népesség sűrű, egy hold föld sokkal több jövedelmet hoz, mint más vidékeken, hol a föld kitünő, de hiányzik a nép ritkaságánál fogva a munkáskéz oly annyira, hogy a kaszálásra, aratásra és cséplésre igen sokszor 30—35 mfd távolságról kell a munkásokat hozni. Igen természetes, hogy ezen vidékeken a gazda a munkásoknak ide-odaszállítása és minthogy e munkások sokszor nem azért jönnek, hogy pénzt, hanem hogy életet szerezzenek: az élelmi szernek elszállíttatása által is tetemes hátrányokat szenved. Itt tehát a munkaerő ára, melyet meg kell fizetni, a mellék kiadások által csaknem megkétszereztetik. Az ily vidékekre nézve nagy jótétemény volna, hogyha a munkások számára minél csekélyebb tariffa állapíttatnék meg.

Keleti Károly megjegyzi, hogy az, hogy czélszerű vasuti politika követessék, az ország érdekében áll, mert igen fontos körülmény az, hogy pl. a Kárpátok vidékén lakók, kikre itthon is nagy szükség van, ne Galicziában, hanem benn az országban keressenek foglalkozást, mi a mostani viszonyok közt a utazási költségek miatt nem lehetséges.

Elnök: A kérdések közt, melyeket a t. előadó ur felemlített, az egyik a visszatelepitésre vonatkozik. Mindenesetre nagyon fontos dolog a nemzetiség szempontjától az, hogy a magyar fajnak azon részei, melyek az országon kívül vannak, idetelepitessenek. Ez iránt az óhajt méltán ki lehet fejezni, s miután e tekintetben egyesek és magánosak hozzájárulása is sokat tehet, nem marad egyéb hátra, mint erre a magyar kormány figyelmét felhívni.

A második kérdés az áttelepitéssel foglalkozik. Bizonyos, hogy égető szükség az, hogy Magyarországnak épen nem egyenlően elosztott népessége minél egyenlőbben osztassék fel. E tekintetben, különösen a felvidéken, már bizonyos mozgalom

észlelhető, de ez még nem öltött oly mérvet, mint pl. Németországban vagy Írlandban, mivel eddig nem értük el a szegénységnek azon fokát, a melyen a népesebb vidékeken meg nem lehet élni.

A betelepítés kérdése ezeknél sokkal fontosabb, és pedig azért, mivel a betelepülőknek oly előnyöket kell adni, melyek a privilegiumok természetével nem birhatnak. Csudálatos, hogy az Amerikába vándorló németek, kik $\frac{1}{3}$ vagy $\frac{1}{4}$ résznyi költséggel jöhetnének hozzánk, ezt nem teszik, hanem kimennek, minek némi tekintetben az az oka, hogy őkön szerezhetnek földeket és nagy szabadságban részesíttetnek. Mi is részesíthetnők a közvetlenül letelepülőket bizonyos mentességekben vagy előnyökben, azonban ezek csakis ezeket és ne a benszüllötteket illesse meg. E téren t. bizottság, igen sokat tehetne a magántevékenységre, és nagy eredményeket mutathatna fel az egyesülés.

A t. előadó úr felemlítette, hogy igen nagy a halandóság a nem törvényes születésűek és az árvák közt. Más államokban, különösen pedig Angliában, mindig találkoznak jótékony emberek, kik az árvákat magukhoz véve felnevelik. Az, hogy nálunk ki van mondva, hogy azon község, a melyben valaki született, tartozik az árvát eltartani, nem elégséges intézkedés arra, hogy az árvák nagy halandóságának vége vessék. A nem törvényes születésűekről az állítatik, hogy közülök körülbelül 40 ezer hal el. Az állam sokat tehetne e tekintetben a lelenyázások felállításával, azonban ez sem elég, mert sokkal nagyobb volna az eredmény, ha akadna Magyarországon 10 ezer család, melynek mindenike egy ily árvát nevelne fel. Tapasztaltam, hogy ezen úton sokat lehet elérni. Debreczenben volt egy derék gazda, ki minden árvát felfogadott és velük nagy kertészetet folytatott. Számadásaiból kimutatta, hogy minden árva gyermek az első 5—6 évben sokba került, de ezen túl kifizeti magát, sőt mikor már 18 éves, a többinek eltartásához is járul.

Én tehát sokkal több eredményt várok minden tekintetben a meglévő népanyag czélszerű felhasználásától, mint külső elemek behozatalától. Sajnos, hogy daczára azon körülménynek, mely szerint nincs állam Európában, mely a szülés tekintetében

Magyarországhoz fogható volna, a népszaporulat, pedig az utóbbi időkben nem voltak nagy háborúk, melyek a fiatal erőket pusztítottak volna, 1850—1870-ig emelkedés helyett csaknem felére szállt alá.

Keleti Károly: Bátor vagyok megjegyezni, hogy az utolsó tíz évben, a szaporodási arány 0.35-ra apadt le; igaz, hogy ezen időközben egy háborús és két choleras évf van.

Elnök: A halálozás nagy mérvének apasztására akként lehet hatni, ha kellőleg gondoskodik az állam arról, hogy az országnak legtávolabb vidékein is legyenek orvosok, hogy szükség esetében mindenki élhessen tanácsukkal. Ehhez azonban előbb a lakosokat szoktatni is kellene. A magyarországi ember erőteljes, mit bizonyít az is, hogy a legnagyobb télen mezit-láb jár.

Galgóczy Károly: A mi a külföldön lévő rokon fajoknak visszatelepítését illeti, bátor vagyok megjegyezni, hogy Pestmegyének mult tavasszal tartott közgyűlésén tétetett már indítvány a Bukovinában élő magyarok visszatelepítése ügyében. Pestmegye megkereste e tárgyban a többi megyéket is és a nemzetgazdasági egylet kiküldött egy bizottságot a magyarországi újabb telepítések történetének tanulmányozására, nevezetesen, hogy hol, miféle körülmények közt történtek telepítések, és hogy melyek azok, a melyek sikerültek és melyek azok, melyek nem sikerültek? Nézetem szerint igen fontos a belső erőknék szaporítása, mivel azon pénzösszeget, melybe a külföldi rokonelemek visszatelepítése kerülne, kétszer annyi honfit lehet felnevelni, mint a mennyit behozunk.

Bél Mátyás Pestmegye leírásában, melyet ezelőtt mintegy 140 évvel tett közzé, ott, hol a népességet tárgyalja, megemlíti, hogy nyomorultabb népet az egész megyében, sőt az egész országban nem talált a pilisi járásban lakóknál. Jelenleg van szerencsém ezen járásnak is viszonyait tanulmányozni s azt tapasztalom, hogy ma, tehát 140 évvel később, Pestmegyének ezen vidéke a legvirágzóbb és legnépesebb, mit bizonyít az is, hogy a népesség száma átlag mérőföldenként 4000-re rüg mindannak daczára, hogy vidékén a legváltozóbb művelési ágak divnak. A vácsi járás szintén hegyes vidék, melynek viszonylagos népessége, daczára hogy sokkal több szántóföldje,

kaszálója, legelője és rétje van, mint a solti és kecskeméti járásnak, csak 3000-et tesz. Ennélfogva én azon nézetet, melynek a t. előadó úr kifejezést adott a népesség viszonylagos számának meghatározására vonatkozólag, a mely szerint itt figyelembe veendő a szántóföld, szőlő, legelő, kaszáló, rét stb., nem tartom egészen helyesnek, mert mindenütt azt tapasztaltam, hogy a domboru vidékeken sokkal több ember képes magát és pedig meglehetősen karban fentartani, mint azokon, hol a foglaltság egyenletessé válik.

Igen fontos más egyéb tekinteteből a leteleplülő népségnek faja is. Tudjuk, hogy 1775—80-ig az országban számos telepítés történt. Az ekkor letelepült tótságnak egyik része visszament, másik része pedig kipusztult. A németek azonban, kik ekkor nem igen képeztek valami nagy tömeget, lassan bár, de mégis elszaporodtak, minek egyik példáját a pilisi járás képezi.

Az alföldön, hol munkás kezekben nagy hiány van, a népesség a területhez képest aránytalanul kevés. Ennek okát községeinknek összetömrődött nagy népességében találom. Békésmegyének pl. igen nagy községei vannak. Ha ezen községek, kisebb, de arányosabb községekre osztatnának fel, számos községet lehetne ezekből telepíteni.

Kőrösi József: Én azt hiszem, hogy nemzetiségi szempontból kívánatos volna tekintetbe venni a telepítésnek szörványos módját is. Ezer idegen ajku család, ha az 50 magyar faluban elhelyeztetik, gyorsan assimilálódik és a legközelebbi nemzedék már egészen magyar. Ha elszigetelt telepítéseknek ma már nincsen nyoma, az gyakran épen annak lesz eredménye, hogy az idegen nemzetiség már is fölszivatott.

Megérintette továbbá előadó ur a lelenczügyet is, és részemről nagy megelégedéssel hallottam, midőn az uralkodó áramlat daczára oly határozottan nyilatkozott a lelenczházak mellett. Ez eszmének ma több az ellensége, mint a barátja. Oly egészségtelennek állittatik a lelenczház, hogy csoda, ha a bevitt gyermek abban meg nem hal. Ámde nem áll, mintha a lelenczház ezer és ezer lelenczezel tele zsufolt épület volna. Vagy talán azt képzelik, hogy a bécsi lelenczház gondozása alatt levő 30,000 gyermek csakugyan mind egy tető alatt van? Magában a lelenczházban nincsen több mint 2—300, a többi

pedig faluhelyre, megbízható személyeknek adatott ki, itt orvosi felügyelet van és időközönként meglátogattatik. A lelenczház csakis a szokásos elnevezése oly hatósági intézetnek, melynek feladata a lelenczekről gondoskodni, azokat ápolni, nevelni, gyógyítani. Ha tehát ugyanazon lélekzettel azt mondják, hogy a hatóságnak igen is kell a lelenczekért valamit tenni, de hogy nem kell lelenczház, ugy ez nagy részben nem egyéb merő szóvitánál.

Hogy a lelenczházakban nagy a halandóság, az áll. De e halandóság mérvének megítélésére előbb azt kellene tudnunk, mily nagy a lelenczek halandósága a lelenczházon kívül? Egy helybeli orvos igyekezett magának ez iránt, maguknak a házasságon kívüli szülőknek megkérdezése által meggyőződést szerezni*), és azon megdöbbentő eredményre jutott, hogy 100 szülött közül rövid idő múlva 92 hal el! Ha tehát a lelenczházban az első évi halandóság akár 60%-nyit tesz is, ugy még mindig üdvös annak hatása. A 30%-nyi megtakarítás Magyarországnak egy évtized alatt 150,000 emberéletet mentett volna meg.

Végül még föl akarom említeni azon tényt, hogy a franciaországi legújabb kimutatások szerint a lelenczek halandósága 3 éven át csak oly nagy volt mint az árvaké.

Dobránszky Péter. Az eszmecsere ily előhaladott állapotában csak néhány megjegyzésre szorítkozom.

Nézetem szerint a külföldre származott iparosoknak visszatelepítése nagy közgazdasági és mivelődési előzményektől függ; mert a külföldre elszármazott jóra való hazai iparosok ugyanazon okból maradnak el a külföldön, a miért művészeink, hogy t. i. benn a hazában nincs elegendő kereslet a kiváló, sőt műbecscsel is bíró ipartermékek után; ha ez meglesz: akkor minden mesterséges módok alkalmazása nélkül, magoktól visszatérnek iparosaink, kiknek a hazai fogyasztás is elegendő, biztos és jövedelmező keresetet fog ígérni.

Idegen elemek betelepítésére nézve, hangsúlyozom, hogy azon esetben, ha erre csakugyan rászorulnánk: nem volna észszerű nagy összefüggő szigetekben telepíteni, hanem azon kellene lennünk, hogy minél jobban széjjel osszuk a magyar nép között az idegent, nehogy holmi nemzetellenes szövetségeket

*) L. Dr. Spitzer czikkeit a Pester Lloydban.

alkothassanak, és a mellett kilátás legyen arra, hogy az uralkodó és őket környező magyar elembe idővel beolvadhassanak.

Kautz Gyula: A mai értekezet alkalmával czélom volt két irodalomtörténeti tárgyat megérteni. Az egyik lett volna a telepítés és gyarmatosítás rendszere iránti nézetek irodalomtörténeti fejlődésének rövid feltüntetése, a mi, úgy hiszem, ezen igen becses gyakorlati irányu fejtegetésnek tudományos és irodalmi szempontból jó kiegészítését képezte volna. A második tárgy egy, az egész jelenkori művelt világot foglalkoztató problémának, t. i. a valuta kérdésének a ma élő legnevezetesebb írók által való kifejlesztését érinti, a mi egyrésről korszerű, másrésről pedig a t. bizottságot és azokat, kik ezzel foglalkoznak, részletesben tájékozta volna az iránt, hogy mily módon és formában gondolják a ma élő legnagyobb szakférfiak ezen kérdést megoldhatónak. Hozzá csatoltam volna ezekhez röviden azt is, hogy e tekintetben miként vélekednek nálunk is az egyes szakemberek. Azonban, miután az idő ma már igen előre haladt, kérem a t. értekezletet, méltóztassék megcugedni, hogy előadásomat a jövő ülésben tarthassam meg.

Ezzel az ülés véget ért.

II.

Második nyilvános értekezet márczius 27-én.

Ezen értekezet szintén gróf Lónyay Menyhért elnöklete alatt tartatott az Akadémia Kisfaludy termében, tagok és hallgatók jelenlétében.

Elnök megnyitván az ülést.

Kautz Gyula adja elő a telepítési irodalomtörténetre vonatkozó azon becses adatokat, a melyek jelen füzetünkben olvashatók. Utána

Kőrösi József mutatta be a legújabban megjelent statisztikai műveket, mely értekezés szintén fentebb közöltetik. Az értekezés folyamán némi megjegyzések merültek fel a kereskedelmi kamarák évi jelentéseinek szerkezetére nézve, melyben Matlekovics, Keleti és Lukács A. vettek részt. Végül

Kautz Gyula a fempénz és valuta - kérdésről szóló vitát vezette be. E bevezetés, mely élénk figyelmet keltett fel, jövő füzetünkben fog közöltetni. A vita az idő előrehaladt volta miatt a jövő nyilvános értekezletre halasztatott.

VEGYESEK.

~~~~~

Élő állatkivitelünk a külföld előtt. A magyar osztrák monarchia be- és kiviteléről az „Austria“-ban időnként kimutatások közöltetnek, melyekből azután a különféle szaklapok az őket érdeklő adatokat kiveszik és közlik. Így több osztrák nemzetgazdasági és gazdasági lapban a következő adatokra akadtunk: „Élő állat kivitel az osztrák-magyar monarchiából 1876-ban ökör és bika 98,211, tehén 41,736, növendék marha 10,007, borjú 51,152, juhok, kecskék 370,796, bárányok 27,390, sertés 450,536, malacz 46,357, ló 37,187, ebből Magyarországra és társországaikra esik: ökör 1,602, tehén 238, borjú 1,918, juh 31,300, bárány 7,838, sertés 610, malacz 6, ló 3,608.“ Ezen kimutatás, mely Magyarország élő állatkivitelét oly nevetséges kis számokkal tünteti fel, ily alakban megjárja az egész külföld szaklapjait, és igen alkalmas arra hogy kevés bizalmat gerjesszen egy földmivelő ország hitele és életképessége iránt. Származik pedig e kimutatás onnan, hogy a hivatalos „Ausztriában“ közölt kimutatásokban a magyar koronához tartozó, tehát a külföldet csupán a dunafejedelemségek felől érintő vámhivatalok forgalma külön van kimutatva, és ezt a jóakaró osztrák szaklapok azután úgy tüntetik fel, mint a magyar korona országainak összes kivitelét. Mi itt bent jól tudjuk, hogy ama 98 ezer ökör és 41 ezer tehén nagyobb része, de sőt sokkal több Magyarországból került, mert pl. a mit csak Bécs élelmezésére 1876-ban szolgáltatunk: közel 100,000 darab marhát tesz ki; — tudjuk továbbá azt is, hogy a 370 ezer juh közt legalább 180—200 ezer magyar juh van, mely a párisi (La Villette-i) ürűvásáron kelt el, nem számítván a Németországba vitt nagy mennyiséget — tudjuk továbbá azt is, hogy a

450 ezer sertés, majd mind Kőbányáról adatott el külföldre s persze úgy, mint a többi Ausztrián keresztül, és így osztrák területen fekvő vámhivatalon ment át külföldre; — igen de mit tud erről a külföld? az a fenközölt kimutatás után indul, és tévutra vezetetik. Ezt orvosolni legjobban úgy lehetne, ha a magyar kormány intézkedne az iránt, hogy közlekedési vállalataink szolgáltatnák a szükséges adatokat arra, hogy a kormány legalább fontosb kiviteli terményeinknek az ország határan át Ausztriába és külföldre menő mennyiségeit ismerné, és időnként, és pedig egyidejűleg a „közös“ kimutatásokkal közzétenné, hogy így a külföld helyes tájékozást nyerhessen gazdasági viszonyaink felől. Ha pedig ez kivihető nem volna, akkor a legkevesebb, a mit követelhetünk, az, hogy a közös hivatalos kimutatásokban a magyar korona területén fekvő vámhivatalok külön kimutatása, mint felesleges és tévutakra vezető, elejtessék.

Máday Izidor.

Az adótörvényhozás. Az adóügy körül az európai államok ez idei törvényhozási tevékenysége semmi pozitív eredményt nem mutathat fel. Kisebb parlamenti felszólalások kivételével nem is történt semmi oly mozgalom, mely legalább kilátásba helyezne e téren új kezdeményezéseket. Egyedül Ausztriában és Franciaországban folynak ez ügyre vonatkozólag tárgyalások, merülnek fel eszmék, melyek arra következtetnek, hogy ez államokban az adóügyi törvényhozás legközelebb gyökeres reformot fog létrehozni.

Ausztriában, innen-onnan egy évtizede, hogy a földadó-kiigazításáról szóló törvénnyel az egyenes adók új rendszerének behozatala kezdetett meg. Még 1873-ban elkészült a kormány a többi egyenes adókra vonatkozó javaslatával is, azok azonban még most sem kerültek ki a képviselőház adóügyi bizottságának tárgyalásai alól. E javaslatok alapeszméje egészen megfelel az adótheoria újabb állásának. Az egyenes adók két alapon rovatnának ki. Először a föld-, ház-, kereseti s részvénytársulati adók által a hozadék alapján, az általános jövedelmi adó által pedig a tiszta jövedelem alapján.

A kormány és az adóügyi bizottság között fenforgott nézetkülönbség a jövedelemadóra nézve főleg abban állott, hogy

a kormány 600, a bizottság pedig csak 400 firtot kívánt adó, köteles minimumként meghagyni, ugyancsak a progressióra nézve is a bizottság kisebb arányokat vél alkalmazandónak, mint a kormány.

Ila szomszédaink e lassusággal folytatják adóügyük rendezését: még egy fél évtized kell, hogy készen legyenek vele.

Franciaországban az 1870/1. háboru folytán bevitt új adók egyenetlen súlya napról-napra jobban érezteti hatását. A cukor, só, kávé, gyufa, eczet, olaj stb. mind oly szükségleti tárgyak, melyeknek az adók által eszközölt megdrágulása főleg a szegényebb osztályokat nyomja. Nem csoda hát, ha nemcsak Gambetta, hanem egy Pereire Izsák is sürgeti ez adónemek megszüntetését és az általános jövedelmi adó behozatalát.

Ez adónem egyébiránt Franciaországban aligha fog mostanában bevétetni. Még pedig nem azért, mintha el nem ismernék elméleti jogosultságát, hanem mivel a francziák kitűnően be rendezett pénzügyi adminisztrációja éppen nem teszi kívánatossá a jövedelmi adóval együtt járó bizottsági működést, s különben is remélik, hogy a vagyonosodás s ennek folytán az adóerő emelkedésével csakhamar megszüntethetők lesznek azok az adónemek, melyeknek helyettesítésére szolgálna a jövedelmi adó.

E reményüket eléggé igazolja pénzügyministerüknek Saynek budget-javaslatja 1878-ra, mely szerint már az olaj- és szappan-adó megszüntetik, a vasuti teherkocsi-szállítmányokra s gyufákra kivetett adó lejjebb szállíttatik s a levéldíj-jegyek is kevesebbre szabotnak.

Dobner Rudolf.

A borgyártás kérdése legújabbán nálunk is a törvényhozás elé kerülén, helyén levőnek tartjuk e tárgyról, némi tájékozással, a következőket megjegyezni. A borgyártás elterjedése iránti panaszt legelőbb a rajnavidéki bortermelők hangoztatták, innen átment e panasz Ausztriába és végre Magyarországon is felmerült. A panasz azonban Németország- és Ausztriában más indokokból keletkezett, mint nálunk. Amott a borkészítést a termelők is üzik, és így nagyban elterjedve képes volt időnként a természetes borral is versenyezni, míg nálunk a panasz főkép onnan eredt, hogy állítólag fővárosunkban egyes borke-

reskedők nagy mérvű borgyártást üznek. Németország és Ausztriában megkísérlették a panaszlott visszaéléseknek törvény útján való orvoslását, mint annak idején más országokban is, de ez nem sikerült, miután a gyártott bornak definitiója, vagyis annak vegyi uton való kiderítése, hogy a bor nem természetes, teljes biztonsággal lehetlennék bizonyult, és pedig azért, mert az okszerű borkezelés és pinczegazdaság a mustnak bizonyos kezelését és többféle oly módon változtatását tanítja, hogy azon határvonal — hol szűnik meg a mustnak okszerű kezelése, és hol kezdődik a bor hamisítása vagy gyártása — meg nem állapítható. De feltéve, bár meg nem engedve, hogy e határvonal megállapítható, újabb nehézség áll elő az által, hogy még eddig nem sikerült a vegyészetnek jól, és az egészségnek ártalmas szerek nélkül gyártott borokat a természetesektől megkülönböztetnie. Hogy e nehézségeket világosabbakká tegyük, röviden megemlítünk néhány borjavítási módot, melyet az okszerű pinczegazdaság ajánl, és melyet külföldön szelvében alkalmaz jobbra a termelő és csak kis mértékben a kereskedő, ki ott, pl. Franciaországban, Németországban és Ausztriában már kész bort vesz át a termelőtől. Ezen borjavítási módok a chaptalizálás, gallizálás és petiotizálás. A chaptalizálás célja oly években, vagy szőlő-fekvéseknél, hol a must túlsok savval bír, ezt kevesbiteni, a cukortartalmat ellenben szaporítani. A jó bornak pl. 6 ezredrész savnál többet nem kell tartalmaznia. Ha pl. 8 ezredrészt tartalmaz, akkor 2°/₁₀₀-ot megköttünk márvány porral, vagy borsavas kálival.

A felesleges sav így elvonatván, a kisebb szesztartalmat cukor hozzáadása által tetszés szerint felszaporíthatjuk, miután tudvalevőleg két rész cukorból egy rész borsesz lesz. A gallizálás ugyanazon célt más uton éri el. Az előbbi példát véve, ha a savtartalom pl. 8°/₁₀₀, akkor annyi bort készítünk, hogy e bor 6°/₁₀₀ sav tartalma legyen, azaz a jelen esetben egy harmadrész vizet adunk hozzá és cukrot is megfelelő mértékben. Az így felszaporított borban cukor (szesz) és sav annyi van, mint a normalis (ha ilyen létezik) borban, és csak az úgynevezett kivonat anyagokból van kevesebb, — melyek azonban anélkül is csekély mennyiségben 2%-ig lévén jelen, a különbség nehezen konstatálható. A petiotizálás abból áll,

hogy a törkölyre czukros vizet öntjük, és így erjesztjük, mi által oly bort nyerünk, mely a természetesnek minden alkatrészevel bir. Utóbbit Franciaországban roppant mérvben üzik, s a francia borok olcsósága nagy részben ezen kezelésnek köszönhető, melylyel a szüretelt bor mennyiségének ötszöröséig felszaporítható.

E szerint a chaptalizálás tisztán borjavításnak, a gallizálás borjavításnak borszaporítás mellett, a petiotizálás pedig tisztán borszaporításnak jellemezhető. Ezek tehát a megengedett, sőt ajánlott borkezelési módok — és így eléggé világos, hogy mily nehéz a gyártott bor minőségének megállapítása. A legjobb akarat által vezérelt intézkedés a borgyártás ellen célját fogja veszteni, ha egyébre is kiterjed, mint hogy a nagyobb városokban a fogyasztási adó elkerülésével netalán üzött borszaporítást ellenőrzi, és tetemes bírságok kiszabása folytán az adónak aláveti.

Máday Izidor.

Két angol mű a bankügyről.

Baxter: On the principles, which regulate the rate of interest and on the currency laws. London 1876.
 Dunn: The banking institutions. London 1876.

Baxter kimutatja, milyen kárt okoz a leszámítolási díjnak az angol bank által oly időben tett felemelése, midőn a nemesérczek az országból kivitetnek; ezen kár sokkal nagyobb, mint azon közvetlen veszteség, mely a nemes érczkészlet csökkenéséből származik. Helytelennek találja, hogy Angliának oly időben, midőn a külföld nagy kölesönöket vesz fel a londoni piacon és ennek következtében a nemesérczek kivitetnek, kevesebb forgalmi eszközökkel kell megelégedni. Ez némileg igazolható volt talán előbbi időkben, midőn a nemesérczek áramlatai leginkább a kereskedelmi mérleg befolyása alatt állottak, mi a mostani időre, midőn Anglia a világ pénzpiaczává vált, legalább nem annyira áll. Baxter kívánja, hogy az 1874. banktörvény megváltoztassék, az állam a bankjegy kibocsátást eszközölje és a leszámítolási díj a nagyobb bankok és bankárok közös megállapodásai szerint állapíttassék meg. (Ugyanezt Bagelot is ajánlotta.)

Dun dolgozata terjedelmes statisztikai összeállításokon alapszik, melyek jelenleg a legalaposabb és legteljesebb képet adják az angol banküzletről, annak különböző ágairól, a bankforgalom mozzanatairól, stb. Bizonyítja az angol banktörvény elégtelen voltát. E törvény jó addig, míg a hitel elég erős és annak alapján a javak forgalma és gyors keringése fennakadást nem szenved. Valamint a csiga, mely addig, míg a gyors rotatio tart, egy keskeny ércszögön is fentartja magát, ép úgy az angol bank csekély ércalapja is ily időben talán elegendő; azonban a legnagyobb veszély támad akkor, midőn a hitel csak némileg inog, mivel az üzlet roppant terjedelme mellett, ha egyszer nagyobb mérvben kívánczik a közönség, érc vagy bankjegyek után, az angol bank ércalapja elégtelen. Ha meggondoljuk, hogy Angliában az üzlet 97%-a a hitel alapján eszközöltetik, $2\frac{1}{2}$ % bankjegyekkel és csak $\frac{1}{2}$ % érczel; ha meggondoljuk, hogy ez arány válságokban teljesen megváltozik, a mennyiben a forgalomban inkább ércet szeretnek: mi sem természetesebb, mint hogy a forgalom ércneműek hiányában fennakad, kataklizmákat szül és pusztító válságokhoz vezet, melyek enyhítése végre a meg nem felelő rendszer megváltoztatására, a bankakta felfüggesztésére kényszerít. A főhiba tehát abban rejlik, hogy az egész országban csak egy ércztartalék van, t. i. az angol banknál; ebből az is következik, hogy a bank főfeladatát nem a forgalmi igények kielégítése, hanem az érczalappolitika képezi; e czélból szükség esetében felemeli a kamatlábat, mi az egész forgalomra visszahat, daczára annak, hogy a kamatláb e felemelése nem a kereskedelem és forgalom okozta körülmények következménye, már azért sem, mivel az angol bank forgalma több más bankintézet üzlete által tetemesen túlszárnyaltatik.

Az angol bank azonban épenséggel nem tarthat oly tartalékot, mint a milyen a hitel, szervezet és a forgalom biztosítására szükséges, mivel a tartalékalap nagy mérvbeni felemelésével a bank holt tőkéje növekednék és nyeresége apadna. Az angol bank pedig első sorban saját részvényeseinek érdekét képviseli, és a közönségnek és az államnak túlságos nagy áldozatot nem hozhat. Szükséges tehát, hogy a tartalékalapok szaporodjanak, melynek költségei természetesen a többi bankokat terhelnék.

Ennek következménye ismét az volna, hogy a kamatláb szabályozása többé nem az angol bank tetszésétől függne, hanem egy, az összes bankokat képviselő testület által állapíttatnék meg. Ezen tényekből kiindulva kívánja Dun, hogy az állam adná ki a legal tender természetével bíró papírpénzt és hogy, jegybankok alapítása csak bizonyos normatív szabályokhoz legyen kötve, egyébiránt azonban egészen szabad legyen. A bankok által kibocsátandó jegyek fedezésére ajánlja, hogy a bankjegybirtokosok a többi hitelezőkkel szemben elsőbbséget élvezzenek (ezt Wagner is ajánlotta) és hogy a bankok állami értékpapírokban fedezetet nyújtsanak (amerikai rendszer). Az alapításhoz bizonyos nagyobb tőke kívántatnék. Ezeken kívül Dun számos megjegyzést tesz a tulajdonképeni banküzletre vonatkozólag, és összehasonlítást tesz az angol, skót és ír bankrendszer közt.

Dr. Weisz Béla.

A könyvhitel és ellenszere. A fogyasztási hitellel való visszaélésnek kettős káros következménye van. Az egyik az, hogy határtalan alapra fektetettvén, könnyelmű adósságesinálásra vezet; a másik az, hogy a kereskedő az időközi kamatokat és esetleg koczkázatokat is kénytelen lévén az árakhoz hozzászámítani, az árak ára emelkedik. Megfogható tehát azon igyekezet, melyeket társadalmi téren újabban különösen Angliában fejtenek ki arra, hogy a közönség a könyvhitel igénybevétele helyett a készpénz-fizetésre szoktattassék. Eddig azonban ez igyekezet nem sikerült; különösen nem az úgy nevezett, s Bajorországban alkalmazott pénztári engedmény (*cassa sconto*) rendszer, mely mellett a készfizető bizonyos százalékos áreszállítást nyer. A kis részletben vevő e különbséget alig érzi meg, s a mellett a közönség azt hiszi, hogy eredetileg ez utóbbi volt a valódi ár.

Egy új biztosabb módszer javasoltatik tehát a cél elérésére újabban Angliában, melyet *dr. Löwenthal*, hazánkban is ismert porosz kereskedelmi miniszternek csak most megjelent egy rőpirata után következőkben ismertethetünk:

Az újítás alap gondolata röviden abból áll: hogy egy biztosítási kombináció útján a vevő közönség

idővel teljesen visszakaphassa az általa készpénzzel tett vásárlások összegét. A mily meglepő és hihetetlennek látszik — legalább első tekintetre — ez eszme kivitele, ép oly szellemesen lett az megvalósítva. A londoni „General Expenditure Assurance Company“ összeköttetésbe lépett számos kereskedővel azon czélból, hogy azok minden eladásuknál 5%-nyi pénztár-engedményben részesítsék vevőiket. Ezen 5%-on engedmények tőkésítettnek, úgy hogy a kamatok kamatjával együtt 75 év alatt meghússzorosodnak, vagyis, miután $5 \times 20 = 100$, a vételösszeg teljesen visszakérül a vevőknek. Az eljárás, mely a biztosítás ezen ágánál — nevezzük vételár-biztosításnak — a társulat és a vele összeköttetésben álló kereskedők vevőikkel együtt követnek, igen egyszerű.

A kereskedők 6 pence-től egy font sterlingig szóló szelvényeket vásárolnak a biztosító intézettől a szelvények névleges értékének 5%-val; úgy hogy p. ha egy kereskedő 100 font erejéig vásárol össze szelvényeket, azokért csupán 5 fontot fizet. A vevők minden vásárlásuknál az általuk fizetett vételösszegekről szóló szelvényeket kapnak kereskedőjüktől. Így jutnak egyelőre a nekik ígért 5%-nyi pénztárengedményhez. E szelvényeket összegyűjtik a vevők, s ha azoknak összege 5 fontot képvisel, a biztosító társulat becsereéli azokat egy öt fontról szóló részvénnyel.

A részvények belértéke csakis névleges értékük 5%-ának felel meg; értékviszonyai azonban teljesen megváltoznak, illetőleg névleges és belértékük egészen kongruens lesz 75 év alatt a kamatok kamatai által geometriai progressio útján. A szelvények s a részvények előmutatóra szólnak. A kereskedők részéről befizetett pénzből 10%-ot levon az intézet kezelési költség és egyezmény czimén, a többit pedig kamatozó állampapírokba fekteti és azok kamatait is mindenkor haladéktalanul tőkésíti.

Hogy azonban a készfizető vevő közönségnek ne kelljen vásárlásokra kiadott pénzére 75 évig várni, mi egy átlagos emberéletnél több időt teszen ki, arról gondoskodott az intézet az által, hogy sorsjátékokat rendez, melyeknél az összes részvények bizonyos sorozatok szerint részt vesznek. Az

első évi részvények 150 sorshuzásba osztatnak s az összes részvényeknek teljes névleges értékükben való beváltását vonják maguk után. A ki nem akarja e sorsolásokat bevárni, már a harmadik év elteltével eladhatja az intézetnek részvényeit, mely azokat koruknak megfelelő értékben mindenkor visszaváltja.

Ennyiből áll a vételár-biztosítás, mi — mint az előadottakból kitetszik — nem egyéb, mint pénztári engedmények tőkésítése és sorsjáték útján való visszafizetése. Egyszerűségénél s könnyen valósítható rendszerénél fogva remélhetőleg gyorsan fog utánczásra találni. Schulze-Delitsch a könyvhitel ezen ellenszerét „gyökeres gyógyszernek” nevezi, mert hatása ép a fogyasztókra van irányozva. Előnyeit félreismerni alig lehet, miután egy oldalról sem tételez föl sem jogi, sem erkölcsi kényszert; a szabad verseny által, mely korunkban mindenütt diadalra jutott, hathatósan terjesztetik, a legkisebb vásárlásoknál is biztosít engedményt, rendkívül előmozdítja a készfizetéseket és a pénztár engedményeket tőkésítve, visszaszolgáltatja a fogyasztónak tett kiadásait s előbb-utóbb életbiztosítási kombinációk útján életjáradékot nyújthat.

Közgazdasági szempontból azért érdemel figyelmet, hogy a tőkegyűjtés egy új módját hozza be s oly röpke s apró összegeket változtatott át tőkékké, a melyek máskülönben nyomtalanul eltűnnének. — Az életbiztosító intézetek érdekében fekehetik, hogy a biztosítás ezen ágát fölkarolják, miután a tőkésített pénztári engedményeket a fogyasztók életbiztosítási díjainak tudhatják be s ezáltal megkönnyítvén ezen oly fontos biztosítás eszközlését, egyuttal szélesbitik annak terét.

Találkoztak ugyan már többen, kik a könyvhitel ezen ellenszerét több tekintetben kifogásolták, de ellenvetéseik sokkal gyöngébbek, hogy sem azok által igazi szakférfiak komoly figyelmét ez újítástól elvonhatták volna.

Hazánkban a könyvhitelt úgy a felsőbb, mint az alsóbb néposztályok ijesztő mérvben használják, fogyasztási hitellel való visszaélések legszomorubb példáit látjuk, sőt azt kell számtalan esetben tapasztalnunk, hogy iparosaink s kereskedőink forgalmi tőkéjét annyira lekötve tartja a könyvhitelkezés, hogy

e miatt a bukás szélére sodortatnak. Ez okból ajánljuk szakköreink figyelmébe a vételár-biztosítás eszméjét, mely az uralkodó kórállapot gyógyítására nyújt kilátást.

Dr. Kakuja Gyula.

A borgyártást korlátoznunk kell, mert hazánkban káros és felesleges! A nemzetgazdának egyes felmerülő közgazdasági kérdések megítélésénél, minden irányban elfogulatlanul, törekvéseit kizárólag a közhaszon növelése és biztosítására kell irányoznia. Ily szempontból akarok e kérdéshez hozzá szólni.

Köztudomásu, hogy Magyarország úgy mennyiség, valamint a fajminőség sokasága tekintetében Európa összes tartományai között absolute, valamint relative, a leggazdagabb bortermeléssel bir. Böven ellátva saját fogyasztási szükségletünket, a legrosszabb években is elég marad még kivitelre és külkereskedelmi célokra.

Fajminőségre boraink a vidékek fekvése, az ültetett szőlőfajok különfélesége és egyéb állandó körülmények szerint bizonyos könnyen felismerhető külön-külön főjellemvonással birnak, mely íz, zamat és illatban nyilvánul és rendesen nem változik.

Az évi termések minőségre nézve azonban az illető év időjárásához képest különbözők. Rosz és közepszerű minőségű terméseink rendesen csak belfogyasztásra, a jó és kitűnő éveké azonban túlnyomó részben a külkereskedelem számára hozatnak forgalomba.

A borgyártás megítélésénél meg kell mindenekelőtt huznunk a határvonalat borkezelés és borkészítés között, minthogy az előbbi, még pedig okszerűen, úgy a belfogyasztásra, valamint a külkereskedésre szánt boroknál egyaránt és mindig alkalmaznunk kell, míg az utóbbinál csak egy mesterségesen készült idegen anyag, mint mennyiség lép versenyre a termelt eredetivel.

Borkezelés alatt nézetem szerint nem lehet egyebet érteni, mint a természettől egy bizonyos területen, bizonyos mennyiségben megadott termeléknek must korától kezdve teljes érettségeig akként gondozni, hogy főjellemvonása és vele született egyéb sajátságai a lehető legnagyobb tökélyre fejlőd-

jenek. E gondozásnál kedvezőtlen mostohább években igénybe vehetjük a vegytudomány segélyét is a nélkül, hogy borkészítőkké lennénk, akként, hogy a természet által nekünk egy bizonyos mennyiségben megadott termelékben a mennyiségnek érintése vagy változtatása nélkül pótoljuk azon kellékeket, melyek az azon évi termés tökéletesebb kifejlődésére mulhatlanul szükségesek. Mindaz, mi e határvonalon túlmegegy, nevezetesen mi a bort tartalmazó anyag: a szőlő már kihasznált részeinek, hogy úgy mondjam excrementumainak alkalmazása mellett szaporitást, s így telát nem kizárólag gondozást céloz, már utánnzásá lesz, s önként érthetőleg a borgyártás fogalomkörébe esik. Ezen felfogásom szerint tehát a külföldön divatban levő ugynevezett borkezelési módok közül egyedül a chaptalizálás az, mely nem borgyártás.

Meglévén eként huzva a határvonal borkezelés és borgyártás között, könnyű lesz véleményt mondanunk ez utóbbinak kihatásáról a belfogyasztásra, valamint a külkereskedésre. Ha a borgyártás semmi törvényhozási intézkedés által sem korlátozva általánossá lesz, és különösen gát nem vettetik annak, hogy az utánnzott borok, a külön-külön sajátságokkal bíró vidékrészekről vett elnevezés és azok czíme alatt bocsájtathassanak áruba, ki fog magának fáradságot venni: terhes szállítási költségekkel az ország egyik végéről annak másik végén termelt bort vásárolni, mikor közelebb és olcsóbban (mert telik az 500 %-os szaporitásból) megszerezheti magának a borgyárból az eredeti leghívebb(?) másolatát. Hiszen az egész élet is csak álom, mért ne volna a bor eredeti természetessége is csak egy nagy fictió! További ecsetelés nélkül is könnyen elképzelheti magának mindenki, hogy mivé lenne a belkereskedés borokban, és hová jutna a termelő a borgyártásnak ilyen korlátlan függetlensége mellett.

Még kirivóbb a borgyártás káros és felesleges volta a külkereskedelemben. Már érintettük, hogy külkereskedelemben leginkább a jobb és kitünő évek termései jönnek, melyek teljes és tökéletes kifejlődésükre a szükséges kellékekkel már a természetből levén megáldva, semmi vegyi utánpótlást vagy javítást nem igényelnek és hitelökben éppen csak az által szenvednek, ha megtörténik és megtörténhetik, hogy a megrendelt

eredeti gyökeres bor helyett ennek silány utánzása szállittatik a megrendelés helyére. Innét származhatik és bizonyosan származik is hazai borainknak a tudós borkezelők részéről annyit hánytorgatott egyenlőtlensége, mert bármily egyszerű, de tiszta kezelés mellett fajboraink fő jellemvonása soha sem változik; — jobb években pedig épen megkülönböztethetlen csekély különbség mutatkozik. Lehet valamivel gyengébb, savanyubb vagy kevésbé édes, de íz, zamat és illatra marad azonnal felismerhetően ugyanazon fajbor. 36., 48., 58., 63., 65. és 68-iki terméseket folyton biztosítani vagy elkészíteni a rozsbabb évek terméseiből pedig soha sem fog sem a vegyész, sem a borgyáros, bármennyire haladjon is a vegytudomány, s így azon czélt is, melyet én különben is csak fictivnek tartok, nem fogják mesterkéltten sem elérni, mely szerintök borkereskedelmünk egyik nélkülözhetetlen szüksége, t. i. a termések tökéletes azonosságát. Ez az azonosság csak az illető fajbor főjellemvonásában lesz meg, de azt nem vegyi eszközök adják meg annak; az vele született és ennek épen megkísérlett utánzása és az eredeti helyébe lett helyettesítése rontja meg hitelét a külkereskedelemben, teszi a külföldet bizalmatlanná a termelők irányában, kik a legkevesebb esetben jönnek közvetlen érintkezésbe a külföldi kereskedővel, hanem leginkább üzerek, alkuszok és közvetítő kereskedők útján, kik azután a munka nélküli gyorsabb meggazdagodás, legyőzhetlen nyervágy és egyéb kevésbé dicséretes ösztönöktől hajtva, mitsem törődnek országos hitelünk romlásával, boraink kelendőségének apadásával. És ezeknek járjunk még kezére a borgyártás függetlenítésével?!

Sajátságos fényt vet közgazdászati általános felfogásunkra, hogy akkor, midőn az egész világ megcsömörölve a készített és utánzott borok zagyvalékától, hozzánk, mint e téren megváltozóhoz, eredeti, természetes, hamisítatlan borok után kiált, mi a borgyártás haladéktalan korlátozása helyett, ennek egyrészt kideríthetlen, másrészt ártalmatlan volta mellett értekezünk, és valóban nem az első eset volna, ha bortermelésünkre nézve is megtörténnék velünk, hogy: deliberante Roma Saguntum perit.

Török Sándor.)*

*) A tárgy nagy fontossága folytán szükségesnek tartottuk mindkét felfogás kifejtését.

S z e r k.

Cliffe Leslie új műve.

Cliffe Leslie: On the philosophical method of political economy. Belfast. 1876.

Egy érdekes dolgozat, melyben Angliának ezen kitünő economistája a positiv módszer alkalmazását ajánlja. Éles kritikával utal az absztrakt nemzetgazdaságtan hiányaira és csalódásaira. Szerinte a tudomány tovább fejlesztése csak úgy sikerülhet, ha a gazdasági jelenségek történeti fejlődése a kutatás tárgyává válik, azonkívül pedig kellő figyelem fordítatik azon összefüggésre, mely egyfelől a gazdaság, másfelől a társadalom összes állapotjai, a műveltség, az erkölcsiség, a jogi fejlődés közt létezik. A tudomány jelen állapotában sem a gazdaság természetéről, sem annak eloszlásáról felvilágosítást nem nyújt, mivel amaz csak a merkantilistákkal való ellentétek kifejezésére formulázott, emez pedig a cseregazdaságban mutatkozó jelenségeket adja, anélkül, hogy azokat magyarázná. Leslie e dolgozatával, még határozottabban lépett ellentétbe a régi iskolával, mely Angliában is mindinkább elszigetelve áll.

Dr. Weisz Béla.

Walter Bagehot meghalt. Cairnes halála óta nem érte még a nemzetgazdasági irodalmat oly csapás, mint Walter Bagehotnak, az „Economist” szerkesztőjének, kora halála által. Tudományos hatását az elhunynak lesz még alkalmunk bővebben részletezni; annak idején a „Nemzetg. Szemle” régibb folyamában annak t. szerkesztője behatóan és alaposan ismertette a „Lombard Street”-et, W. B. legfőbb művét e téren. Jelenleg csupán egy pár száraz életrajzi adat felsorolására szorítkozik az alulírott, kit az elhunythoz a személyes tisztelet kötelékei is csatoltak volt.

Walter Bagehot 1826. február 3-án született Langportban, Somersetshireban; atyja, Thomas Watson Bagehot bankár volt, a kitől örökölte minden valószínűség szerint hajlamát a közgazdaság és pénzügytan kérdései felett a gondolkozásra, mint szintén gyakorlati megismerkedését e tárgyakkal. A londoni University Collegeban nevelkedett, és ugyanazon egyetemen nyerte el a fokozatot 1848-ban. Nemsokára azután a híres James Wilson által 1843-ban alapított „Economist”-ba kezdett írni, s miután elvette James Wilson leányát, folyvást

nagyobb befolyást vett arra, miután ipát a napi politika mind jobban elfoglalta. James Wilson 1860-ban halt meg, mint indiai pénzügyminister, s ez időtől fogva az „Economist“ szerkesztője névleg is Walter Bagehot lett, a ki azzal összeköttetését egész haláláig fentartotta.

Két alkalommal törekedett Bagehot az alsóházba bejutni. Egy alkalommal Jacob Brightnak volt ellenfele Manchesterben; más alkalommal pedig Lowe ellenjelöltje volt a londoni egyetemnél. Mindkét alkalommal szerencsésen elbukott. Ennélfogva a tetteges politikai életben nem vett részt soha; azonban mindig hűséges támogatója volt azon whig-pártnak, a melynek közlönye az „Edinburgh Review“, s a melynek nézetei leginkább a régi liberál felfogásnak, azon dúsgazdag whig magnások életelveinek felelnek meg, a kik — mint Macaulay gúnyosan írhatta lord Chathamról, — hatalmasan szónokoltak a királyi önkény ellen, s a báb-király előtt oly mélyen meghajtották mégis magukat, hogy lábaik közt lehetett látni sasorrukat.

Mint nemzetgazda, ő is sokat köszönhetett a nagy mester hatásának. Ipának ministertársa s irodalmi barátja, a fiatalabb Mill már hírnevével elárasztá a világot, mikor Bagehot megjelent munkálkodásával. Igazat megvallva, ezen munkálkodás mindössze is csak becses adalék marad, legfeljebb egy nagybecsű kezdet; de nem oly nagymérvű mozzanat, mint a Mill műve, nem „szellemdus compilatio“, mint Dühring rabulista szójárása nevezi. Mindazáltal nem lehet tagadni, hogy Walter Bagehot működése némely oly általános igazságon alapul, a melyet hova-hamarább általánosan el fog fogadni a tudomány. A mellett styljának törülmetszett szabatosága, mely a legérthetőbb szavakkal a legérthetőbb módon igyekszik világosokká tenni az összekuszált eszméket, oly jótékony hatást tesz az olvasóra a vizenyös, zavart német írók olvasása után, mint a sűrű, fojtó köd után a derült napfény.

Walter Bagehot irodalmi munkásságát egy rakás essayn kívül, a melyek a „National Review“ és a „Fortnightly Review“-ban jelentek meg, s a melyek főleg a később különösebben kifejtett dolgozatokkal állanak összefüggésben, főleg négy mű jelzi.

„Estimates of some Englishmen and Scotchmen“ (néhány angol és skót államférfi megbecsülése) mintegy husz évvel ezelőtt jelent meg.

Az angol alkotmányról („On English Constitution“) írt műve sokkal nagyobb feltűnést okozott.

A „Physics and Politics; or, Thoughts on the Application of the Principles of Natural Selection and Inheritance to Political Society“ (Természettan és politika; vagy gondolatok a természeti kiválás és öröklés elveinek a politikai társadalomra alkalmazása felett) 1872-ben jelent meg s azóta minden művelt nyelvre le van fordítva.

A „Lombard street: or description of money market“ (Lombard street, vagy a pénzpiacz leírása) két évvel ezelőtt jelent meg, oly kérdésekre vet teljes világot, a melyek eddigelő nem voltak részletezve sehol, soha.

Ily mű megírására senki sem volt annyira jogosult, mint Bagehot; s bizonyára senki sem felelt volna meg annyira a feladatnak, mint ő. Egyenlően otthonos lévén a gyakorlati banküzletben és a közgazdaságtan elméleti kérdéseiben: természetesen oly könnyedén, oly világosan tudja azt leírni, mint senki más. Szépen festi a pénzpiacz demokrata irányát, a mint ő nevezi, az egy medenczerendszer nehézségeit, az angol bankrendszer és a bank-igazgatás módozatainak hátrányát; s egész műve oly világos áttekintést ad, mint egyik más munka sem.

Ugy értesítenek mégis az angol lapok, hogy a „Lombard street“, bár hatalmas és hatályos essay a banküzlet elveiről, csak kezdete volt azon munkásságnak, melyet Bagehot a politikai közgazdaság művelése körül kifejthetett volna, mint ezt a londoni „Economist“-ban a földbérletről, a munkáról és tőkéről, a kereskedelmi panikokról, a vasutak állami kezeléséről, a kormánybefolyás veszélyességéről a vállalkozásra, a félbarbár nemzetek kormányainak civilizált népek által adandó kölesönök veszélyességéről és számos más tárgyról közlött iratai tanúsítják. Bagehot nem rég egy nagy munka megírásához kezdett, melynek azonban csak előszavát írhatta meg „Postulates of Political Economy“ cím alatt, melyben azt mutatja ki, hogy minden nemzetnek önmagából kell a politikai közgazdaság tanait kifej-

teni és alkalmazni, s hogy például az angol nemzetgazdasági tanok egyáltalán nem alkalmazhatók oly országban, melyben nincs szabad munka és tőke-circulatio.

E mellett W. Bagehot szerkesztője volt az „Economist“-nak és hogy azt mint szerkesztette: azt a „Nemzetgazdasági Szemle“ olvasói előtt nem kell részleteznem. Alig lehet képzelnem e folyóirat oly olvasóját, ki az „Economist“-ot ne ismerné, s ki a szerkesztői tapintatot, tudományos meggyőződés bátorságát és teljes függetlenséget ne csodálná abban.

György Endre.

Külföldi szakirodalom. A „Westminster Review“ legközelebbi füzetében egy igen becses cikk foglaltatik, a melyben igen találó vonásokkal utalván a szerző a socialistikus irányzat növekvő terjedésére, helyesen emeli ki, hogy ezen áramlat veszélyes voltának legfőbb oka az, mert a nagy tömegek nem tudnak helyes fogalmat alkotni magoknak az államról. A socialistikus törekvések természeteseek, mert a munkás osztályok látják nyomorukat, és azt vélik, hogy az államkormány mindent tehet. Valóban e hit mellett csodálatos, hogy nagyobb erőszakoskodásokat nem fejtettek még ki e panacea kezökbe kerítése végett. Szembeszökő, hogy e hit téves, s ennél fogva az áramlatot nem kicsinyelni, hanem felvilágosítani kell arról: mily csekély tényező aránylag véve az államhatalom e fontos kérdésben, melynek megoldására a legfőbb factorok egészen másutt keresendők. A helyes következtetés tehát az, hogy a munkás osztályokat e tudatra, a nemzetgazdaság tanítása által, el kell vezetni.

Lipsében Duncker és Humblotnál megjelent a „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im deutschen Reich.“ Holtzendorff és Brentano szerkesztése mellett.

Ezen mű folytatását képezi az eddig Holtzendorff szerkesztése alatt megjelent évkönyvek. Az új folyammal azon czélszerű változás történt, hogy most már a közigazgatás mellett a nemzetgazdaságtan és pénzügytan is nagyobb figyelemben fog részesülni, mely czélból Brentano, a nemzetgazdaságtan tanára Boroszlóban a folyóirat társszerkesztőségét átvette. Az évkönyv megjelenésében is azon czélszerű újítás történt, hogy negyedévi füzetekben fog

megjelenni, mi által lehetségessé válik, fontosabb napi kérdésekkel foglalkozni. Az évkönyv ez által az időszakai szemlék sorába lép. A dolgozatok közül, melyeket az első füzet tartalmaz, kiemeljük Schmöller tanulmányát, a porosz pénzügyi történetről és Nassé tanulmányát az ezüstkérdésről. Azonkívül vannak dolgozatok Gierkétől, Heldtől, Holtzendorfftól stb.

A francia pénzügyministerium „Bulletin de Statistique et de législation comparée“ czímmel egy havi folyóiratot ad ki, mely természetesen főleg pénzügyi kérdésekkel foglalkozik. Eddigélé három füzet fekszik előttünk. Mindjárt az első füzetben van azon parlamenti határozat közölve, a mely évi 30,000 frankot szavaz meg egy statisztikai osztály felállítására a pénzügyministeriumban. (Nálunk is szerveztetett ilyen 1867-ben, de később eltöröltetett.) E hivatal összeszedi és közzéteszi a bel- és külföldi adatokat az állambevételek és kiadások, adóügy, állambirtok, kölcsönök, bankok stb.-re vonatkozólag. Az első három füzet tartalma teljes felvilágosítást ad arról, hogy mily irányban. Közölve van az 1877-iki francia, porosz és magyar költségvetés, Franciaország külkereskedése, az oetroyk eredménye, a sófogyasztás, bel és külföldi posta statistika, a porosz osztály adó eredményei, a német és francia pénzverés, a bélyegadó, a bortermelés, az angol ezüst bizottság jelentése, az új orosz vámrendeletek, az északamerikai postaforgalom, a skót földbirtok, az angol szeszfogyasztás, jövedelmi adó, az indiai pénzkérdés, az olasz postakedvezmények, az adóregie költségek stb. Szóval egy rakás felette becses monografia és adat, a melyeknek értékét eléggé megbecsülheti így is a szakember. Jövő alkalommal esetleg használni fogjuk az itt közölt adatok és monografiák eredményeit.

Scheeltől Jenában: „Erbschaftssteuern und Erbrechtsreform“ czímmel egy figyelemre méltó dolgozat jelent meg.

Az örökségi adó pénzügyi szempontból nem lévén helyeselhető, szerző kívánja azt erősebb alapra fektetni. Értelmezése szerint ez adó nem egyéb, mint az államnak jogos részvétele a vagyonszerzésben, mely intézményei által lényegesen előmozdittatik. Előadja az örökségi adó czélszerű berendezését és a főbb európai államok e tárgybeli törvényhozását.

A „Journal des Economistes“ legközelebbi száma jelenti, hogy végre valahára a francia köztársaság is elrendelte az 1877. márczius 26-án kelt rendelettel a nemzetgazdaságtannak kötelező tanítását a jogakadémiákon. Valóban ideje volt, hogy Franciaország is megtegye e lépést, a melyet már minden más civilisált állam megtett előtte. Ugyan e füzetben Kerrilis igen érdekesen állítja össze az utolsó négy évi angol törvényhozást a közegészségügy, kereskedelmi tengerészet, vasutak és a munkáskérdés tárgyában.

„Osservazioni alla Nota del sig. Luzzatti delle idee di A. Smith sulla liberta economica“ czim alatt Martello, velencezi tanár tollából egy érdekes röpirat jelent meg, a melyben kimutattatik, miszerint Adam Smith határozott ellene volt minden védvámi törekvésnek.

Shadwell műve: „A system of political Economy“ nagy zajt üt az angol irodalomban. Shadwell ugyanis például a munkabér kérdésére nézve — Jevonssal egyetértőleg — azon véleményben van, hogy a munkabér folytonosan emelkedik, még pedig az által is, mert a szükségletek értéke leszáll. Oly thesis ez, melyet alig lehetne aláírni, különösen Fawcett fejtegetései óta; más részről azonban bizonyos, hogy a munkabér folyvást emelkedik, de egyszerűen azért, mert a „standard of life“, vagy ha úgy tetszik, létminimum, folyvást emelkedik, s így a szükségletek tágulnak. A másik, Shadwell által szintén nagyon kiemelt új tétel az érték fogalmára vonatkozik, melyet ő csak a cserénél fogad el. E régi kérdés azonban most már főleg csak nomenclaturai vitává sülyedt.

Hazai irodalom. A hazai szakirodalom terén legújabban megjelent művek közül különösen Korizmics László, t. alelnökünk műve „Tanulmányok és reflexiók az osztrák-magyar monarchia ki- és beviteli forgalmát illetőleg“ érdemel különös figyelmet. Remélvén, hogy vagy e mű ismertetésére lesz még füzetünkben alkalom, vagy pedig az abban nagy fáradsággal összeszedett adatok feldolgozására lesz kilátás, egyelőre bővebben nem foglalkozunk azzal.

A székely mivelődési és közgazdasági egyesület első évkönyve, mely Buzogány Áron egyleti titkár összeállítása, igen

becses adatokat tartalmaz nemcsak az egyletről, hanem magának a székelyföldnek közgazdasági viszonyairól is. Így három czikk a szerkesztő tollából; egyik a székely-kivándorlásról; másik a gazdasági és iparos szakoktatásról a székelyföldön; harmadik a Háromszéken felállítandó len- és kender fonó-szövő intézet felállításának tervéről oly becses adatokat tartalmaz, a melyeket e nagyfontosságú kérdés tárgyalásánál mindig szükségünk. Annál örvedetesebb az ez utolsó irányban már megindult mozgalom, mert praktikus téren halad, s ugyan e füzetben Jágócsi Péterffy József kimutatja, hogy mily fontos a lentermelés és ennél fogva a fonó-szövő ipar a székelyföldre nézve különösen.

Kubinyi Lajos urtól „Iparunk“ czim alatt egy korszerű, népiesen tartott mű jelent meg; György Endrétől pedig „Keletre magyar“ czimmal a nemzetgazdasági egyesület által a Korizmic-Weisz díjjal jutalmazott pályamű Magyarország keleti közgazdasági érdekei és teendőiről.

A folyóiratok nemzetgazdasági dolgozatokban meddők voltak.

Azonban egy új folyóirat indult meg „Gazdasági Mérnök“ czimen, Gonda Béla ur szerkesztésében. E folyóirat azon nagy fontosságú kérdésekkel foglalkozik első sorban, a melyek e füzetünkben is tárgyalvák; s így megjelenése maga is örvedetes. Részletesebben majd akkor nyilatkozhatunk felőle, hogy ha a minőséget is alaposan megösmérhetjük.

E helyett megszűnt a nemzetgazdasági egyesület által kiadott, Galgóczy Károly szerkesztése alatt állott „Nemzetgazdasági Szemle“, utolsó füzeiteiben a szerkesztő ur azon érdekes dolgozatát adván a befásításról, a mely a m. tud. akadémia által a Vitéz-díjjal koszorúztatott. Ugyancsak tőle jelent meg Pestmegye monografiájának első része is, melynek gazdasági részé igen becses adatokat tartalmaz. A nemzetgazdasági egyesület tagjai kárpótlásul — a nemzetgazdasági egyesület választmányának határozata folytán — nem a jelen „Nemzetgazdasági Szemlét“, hanem a „Gazdasági Lapok“-at kapják. Ezt csupán tudomásul akartuk megjegyezni azon t. olvasóink kedvéért, a kik netalán a megszűnt „Nemzetgazdasági Szemlé“ nek olvasói voltak, s a nemzetgazdasági egyesület tagjai.

Örvendetes tudomásul vettük, hogy az országos m. ipar-egyesület nemzetgazdasági szakosztálya Kerkapoly Károly elnöklété és Mudrony Pál jegyzősége mellett megalakult, s működését megkezdette. Így most már az ipar is képviselve van a nemzetgazdasági testületek sorában.

A budapesti kereskedelmi kamara jelentése és a statisztikai többi irodalmi termékek füzetünk más helyén vannak ismertetve.

K ö n y v é s z e t .

- Apáthy István. Kereskedelmi jog. Eggenberger 7 frt.
 György Endre. Keletre Magyar! Magyarország közgazdasági érdekei és teendői kelet felé. A nemzetgazdasági egyesület által a Korizmic-Weisz-féle díjjal koszorúzott pályamű Ára 2 frt.
 György Endre. A különbözteti árszabályok jogosultsága és hatása. A magy. tudományos Akadémia által a Dóra-jutalommal koszorúzott pályamunka. Ára 1 frt 80 kr.
 Keeskeméthy Aurelnak a budapesti kereskedelmi és iparkamarához benyújtott jelentése a philadelphiai világtárlatról. Ára ?
 Keleti Károly. Visszapillantás közgazd. egy negyed századára. Ára 20 kr.
 Kubinyi Lajos. Iparunk. Az iparosság hiányainak okai és fejlődésének kellékei hazánkban. Aigner. Ára 1 frt.
 Lehr Benó. A vasuti távirda Ára 2 frt.
 Lintner Imre. Vasutisme. Általános rész Ára 60 kr.
 A magyar korona országainak állam-zárszámadása az 1875. évre. Ára ?
 Mariska Vilmos. Magyar pénzügyi törvényisme Ára 3 frt 60 kr.
 Matlekovits Sándor. A vasuti különbözteti viteldíjak. A m. t. Akadémia által dicsérettel kitüntetett pályamunka Ára 1 frt.
 Mutschenbacher Victor. A magyar váltójog. Ára 1 frt 25 kr.
 Németh Péter. A váltóeljárás. A váltótörvény életbeléptetése és váltóügyekben követendő eljárás szabályozása tárgyában 1876. évi nov. hó 30-án kibocsátott igazságministeri rendelet. Athenaeum. Ára 90 kr.
 Révy Gyula. A Duna Budapesten. Angol ford. Hunfalvy János. Ára ?
 Zlinszky Imre. A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés. Koszorúzott pályamunka Ára 3 frt 50 kr.
 Zlinszky Imre. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére Ára 40 kr.

- Allgemeiner Zolltarif des russischen Kaiserreiches und des Königreichs Polen für den europäischen Handel. 2 kiadás. Carl Röttger, St.-Petersburg 4 Mark, 50 3 frt 80 kr.
 Ausweise über den auswärtigen Handel der österr.-ungar. Monarchie im Jahre 1875. Herausgegeben von der statist. Central-Commission. 36. Jahrgang. Gerold 4 frt 50 kr.

- Bayerdörfer A.** Schutzzoll und Freihandel mit besonderer Bezugnahme auf die deutsche Eisenzollfrage. 8-rét. H. Dufft, Jena. 1 Mk. 20 Pf. Ára 76 kr.
- Beer A.** Die Finanzen Oesterreichs im 19. Jahrhundert. Nach archivalischen Quellen. F. Tenysky, Prag 5 frt.
- Belrupt C. Graf.** Der Aufwand des Staates für die landwirthschaftlichen Angelegenheiten. Faesy & Frank, W. 50 kr.
- Bericht** über die Verhandlungen des 17. Congresses deutscher Volkswirthe in Bremen 1876. Simion in Berlin 1 frt 90 kr.
- Bojanowski.** Die englischen Fabrik- und Werkstätten-Gesetze Auf Veranlassung des preuss. Ministeriums für Handel, Gewerbe und öffentliche Arbeiten in deutscher Uebersetzung herausgegeben. Decker in B. 3 frt 80 kr.
- Brachelli H. F.** Die Staaten Europa's. Vergleichende Statistik. 3. kiadás. Buschak & Irrgang 7 frt 20 kr.
- Brandes G.** Ferdinand Lassalle. Ein literalisches Charakterbild. Aus dem Dänischen. F. Duncker B. 2 frt 54 kr.
- Brentano L.** Das Arbeitsverhältniss gemäss dem heutigen Recht. Duncker & Humblot 3 frt 80 kr.
- Eger G.** Die Einführung eines internationalen Eisenbahn-Frachtrechtes. 8-rét. J. U. Kern's Verlag. Breslau. 2 Mk. 40 Pf. Ára 1 frt 60 kr.
- Fischer A.** Schweizerische Münz- und Geldgeschichte von der ältesten Zeit bis zur Gegenwart. 1. Heft. Dalp in Bern. 1 frt 26 kr.
- Goldschmidt Fr.** Die Weltausstellung in Philadelphia und die deutsche Industrie. J. Springer, Berlin. 1. 20^{ord.} 76 kr.
- Jahrbuch**, statistisches (von Croaticen) für das Jahr 1874. 8-rét. Suppan in Agram 4 frt.
- König Fr.** Die Differential-Tarife der Eisenbahnen, ihre Entwicklung, Bedeutung und Berechtigung, nach amtlichen Quellen dargestellt. Fr. Wahlen, Berlin. 3 Mk. 60 Pf. Ára 2 frt 30 kr.
- Aldred (Philip Foster)** Elementary Questions on the Law of Property, Real and Personale; supplemented by Advanced Questions on the Law of Contracts. (Palestia Oxoniensis.) sh. 5.
- Bastiné L.** Code de la Bourse, ou exposé méthodique de la législation et de la jurisprudence belge sur les bourses de commerce, les agents du Change et les operations de Bourse, suivi des documents officiels. 8° Bruxelles 10 fr.
- Bonnet, Victor.** — L'Expérience nouvelle du papier monnaie. In-8. 4 fr.
- Brousse, Émile.** — De l'Assistance publique et privée chez les Romains. In-8. 3 fr. 50.
- Chevalier, Michel.** — La nouvelle Dépréciation de l'argent. In-8. 4 fr.
- Coutelle, Émile-Robert.** — Le Credit foncier de France devant les Chambres. Historique, gestion, expiration du privilège, 1852, 1865, 1876. In-8. 5 fr.
- Durif X.** Etude sur le prêt à intérêt au point de vue de l'economie politique, de l'histoire et du droit. In-8. 5 fr.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

ÚJ FOLYAM.

1877.

ÁPRILIS—JUNIUS

II. FÜZET.

A

FÉMPÉNZ- ÉS VALUTAÜGY.

A TÖRVÉNYHOZÁS ÉS A TUDOMÁNY JELEN ÁLLÁSA SZERINT.

I.

Ha van napjainkban feladvány, mely az elmélet embe-
reinek épen úgy, mint a practicus államférfiaknak, közgazdák-
nak, és törvényhozóknak legélénkebb figyelmét megérdemli, az
azon kérdés, mely az utóbbi évtized folyamában gyökeresen
megváltozott pénz- és valutaviszonyokkal szemben annak
meghatározására irányul: „miként lenne a két művelt
világrészen egy a változott szükségeknek s a polgárosult em-
beriség forgalmi és érintkezési fokozott igényeinek jobban
megfelelő pénz- és valutarendszer létesítendő; s különösen:
mely új feladatok állanak előttünk a tekintetben, hogy egy
szilárd s biztos értékmérő s fizetési eszközhöz juthassunk; a
mono- és a bimetallismus előharczosai közt folyó keserű tusa el-
szüntethessék; s oly országokra nézve, melyekben papírpénz-
bees áll fenn (s ennek nyomán az egész üzlet- s forgalomélet
megzsibbadva és természetellenes irányokba terelve jelenkezik)
az e súlyos bajból való kibontakozásnak, illetőleg a fémvalu-
tára való visszatérésnek kellő útja és módja kijelöltessék.“

A kérdés valódi világfeladvány jellegével bir; ha
figyelembe vesszük azon mind szorosabbá váló kötelekeket, me-
lyek a polgárosult népeket internationális forgalmuk alapján
egy nagy közgazdasági testté alakítják; meg azt, hogy ugyanezen
körülménynél fogva a két hemisphaera államai mintegy érdek-
solidaritásban állanak egymással; s minden nagyobb mozzanat,
változás és válság (mely akár a kereskedési és közlekedési
viszonyokban, akár a vám- vagy adólegislatióban, akár a pro-
ductió és consumptio, vagy a pénz- és értékrendszerben beáll)

az örökös izgalmakban hánytvetett s ép azért felette finom idegzettivé vált világgazdasági létszert minden izmaiban átrezgi. s minden lökést, mely az egészet éri, a tagokkal, s a mely a tagokat éri, az egészszel is érezteti.

S ez oka is annak, hogy e feladvány majdnem valamennyi nagy szakember (kormányférfi, törvényhozó és nemzetgazdasági író) által a legelsők sorába helyeztetik; — olybá tekintetik, melynek megoldása milliók és milliók érdekében naponkint sürgősebb lesz; s a mely elől való kitérés, évszázadokon át felgyűjtött értékek és vagyon, megszilárdult forgalmi viszonyok és érdekek veszélyeztetésével járna, folyton megújuló válságokat idézne fel, s az egész civilizált emberiség közgazdaságát megzsibbasztaná.

De nem csak ily általános, emberiségi, hanem specialiter magyar (illetőleg magyar-osztrák) szempontból való jelentőséggel is bír e kérdés. Bir jelesül annyiban, hogy mind égetőbbé lesz monarchiánkra nézve a feladat: az annyi évtizedek óta megbomlott, s a birodalom anyagi erősödését és emelkedését egyenesen akadályozó pénz- és valutaállapotokat valahára reconstruálni; a tudomány és felvilágosodott praxis követelményeinek megfelelőbb alapokra fektetni, és szakítva a papirgazdálkodás sorvasztó, államot és népet egyaránt bénító rendszerével, közgazdaságunkat, finanszügyünket, s értékgazdálkodásunkat azon egészséges elvek szerint berendezni, a melyek követése mellett Közép- és Nyugateurópa népei anyagilag virágzó és szilárd szerveztű közületekké váltak.

Legyen szabad az itt jelzett széles terjedelmű feladvány köréből ez alkalommal egy jelentékenyebb tagot tüzetesb elemzésre kivennünk, s jelesül ismertetését adnunk azon részint praktikus törekvéseknek, részint elméleti iránylatoknak és eszmemozgalmaknak, melyek a fémpénz-rendszer miként-alakítása körül főleg az utóbbi évtizedek folyamában felmerültek, s ép napjainkban az egész művelt világ feszült figyelme és szakadatlan érdeklődésének tárgyát képezik.¹⁾

¹⁾ Utalnunk kell e helyütt arra, hogy az itt következő fejtegetések összefüggésben állanak Értekezőnek azon akadémiai előadásával, mely „A nemes-érczek az emberiség történetében“ czim alatt a „Budapesti Szemle“ 25-ik füzetében nem rég megjelent.

II.

Korunk egyik legnagyobb szakemberének Roschernek ²⁾ helyes megjegyzése szerint, azon mérvben a mint a műveltség terjed s vele a forgalom, mely a megosztott társadalmi munkának valamennyi tagjait egy nagy egészszé összefüzi: válik mind szükségesbbé sőt nélkülözhetlenebbé is az általános csere- és érték- meg ármérő javul, valamint törvényes fizetési eszközül szolgáló pénz, névszerint pedig egy jó érmerendszer, mely körül négy kiváló hatalom, ugymint: az állam, a kereskedés, a művészet, és a tudomány érvényesül; a közfejlődésnek egyrészt symptomája, másrészt előmozdító factora; melynek alakulásában az államhatalom épen úgy mint az egész közgazdaság mintegy visszatükröződik; — esetileg megváltoztatása pedig egyike a legmélyebben ható átalakulásoknak, melyek a közállapotok terén egyáltalában gondolhatók. (Mely utóbbira való tekintetből jogosultnak kell mondanunk a nagy francia vegytudósnak Dumasnak azon megjegyzését „hogy oly emberek, kik e kérdéseket először veszik fel, azonnal oldják meg; azok, a kik lélekismeretesen tanulmányozzák, vonakodnak a határozástól; azok pedig, a kik kényszerülvék azokba gyakorlatilag bocsátkozni, kételkedve és töprenkedve állnak meg, reszketve az avval járó óriási felelősség súlya miatt“).³⁾

Köztudomásulag az érempolitika legelső mozzanatainak egyike az országos valutának vagy pénzbecsnek alapul szolgáló fémét meghatározni, illetőleg kimondani azt, hogy jogérvényes fizetések eszközzésére (azaz bárminemű gazdasági tartozásoknak teljesítésére) arany vagy ezüst, vagy vegyesen és felváltva majd arany, majd ezüst használtathatik ⁴⁾.

²⁾ V. ö. „Betrachtungen über die Währungsfrage“ (Berlin 1872) cz értekezését.

³⁾ Hasonlókép nyilatkozik Chevalier, Wolovszky, és Roscher. — L. utóbbinak id. ért. 33. l. és Wolovszky: „L'or et l'argent“ cz. munk 184., 225., 410. l.

⁴⁾ Részletezésül a következőket jegyezzük itt meg: a) A valódi vagy tiszta arany-valuta az, midőn senki sem tartozik, fizetés-teljesítést bizonyos csekélyebb összegben túl más pénzben elfogadni, mint csak tartalmu országos arany-érmekben; s a hol továbbá egyidejűleg mindenki törvényileg fel van jogositva arra, hogy bármikor és bár-

Megjegyezvén, miszerint (tekintettel arra, hogy igazi pénzzül, azaz általános csereeszközzül és értékmérő meg árrjavul, egy és ugyanazon forgalmi körben⁵⁾ csak egy jószág szolgálhat,

mily nagyságú összeg erejéig (meghatározott illeték lefizetése mellett) aranyrudakat, vagy idegen arany pénz nemeket országos aranyérmekké verethet, vagy olyanokkal becserélhet. *b)* A tökélyetlen arany-valuta rendszere ellenben az, a hol érmetörvények által az arany-pénzbecs ugyan elvileg be van hozva, de ez csak fokozatosan léptetik életbe, s időközben az eddigi ezüst-courant-pénz ép oly érvénnyel forog mint az országosnak nyilvánított arany-érmek. *c)* Ezüst-valutával bíró államokban valamennyi fizetések (egyedüli kivételével azoknak, melyek kis, s nem teljértékű váltó-érmekben teljesíthetnek) ezüst pénzben rovandók le; s aranypénzek csak kisegítőkép használtathatnak, még pedig a felek által egyezményileg megállapítandó folyamértékben. *d)* Valamint tökélytelen arany-valuta, úgy tökélytelen ezüst-valuta is létezik; ilyen az, a hol az országos törvényhozás az arany-valutára való átmenetet már elhatározta, de az országnak ezüst érmekben való gazdagságánál, meg az arany-valuta tényleges behozatalának nehézségeinél fogva a tetteges pénzforgalom még ezüst courant által közvetítetik. *e)* A valódi kettős-valuta lényege abban áll, hogy mind arany mind ezüst, egy mindkettőjökre nézve törvényileg meghatározott érme-láb szerint, és így egymáshoz szilárd értékarányban (mérésékelt illeték mellett) országos courant-pénzzé alakíthatnak; a minek következtetése az, hogy a nemes érczek mindenai árállása szerint a világpiaczen: vagy arany vagy ezüst majdnem kizárólag veretik és a forgásban marad ily országban. Mihez az csatolható, hogy igazi teljes ért. ilyennek nevezhető kettős-valuta ma már sehol sem létezik, mert egy ország sincs, mely a nemzetközi forgalomban némileg szerepel, s melyben arany tetszés szerint országos éremmé verethetik, ezüst-érmé-veretés tekintetében is ily határtalan mérvbeni veretést lehetővé tenne. *f)* A kettős valutának egy válfaja az, a midőn az egyik fém mellett a másiknak változó, azaz időnkint a legközelebbi időre nézve megállapított érték-arány szerint törvényes fizetési erő tulajdonittatik. (A mivel azonban nem azonosítandó azon eljárás, midőn az állam kijelenti, hogy érmetek más fémből, vagy papírpénzeket és bankjegyeket fémpénz mellett pénztárainál állandó vagy változó értékarány (árfolyam) szerint fizetés fejében elfogad. Ez ugyanis nem képezi valamely új valutának törvényszerű elismerését.) *g)* Végül oly alakzata is gondolható a kettős-valutának, a hol fizetések teljesítésénél az érték felét aranyban, felét pedig ezüstben kellene teljesíteni. L. még Wagner: „Münzwesen“ cikkét a Bluntschli-féle Staatswörterbuch VII-ik kötetében; M. Chevalier értekezését a „Révue des deux Mondes“ 1876-ik folyam XIV-ik kötet, és James Steuart: Principles of Political Economy (1767) cz. művének III. rész I-ső szak. 5. feje.

⁵⁾ S egy és ugyanazon időben.

s kétféle mérték szerint való mérés mind matematikailag és logikailag, mind közgazdaságilag helyteenség: oly államban, a hol a kettős valuta áll fenn, azaz egyidejűleg arany is és ezüst is törvényszerű fizetési eszközül el van ismerve: a két nemes fémnek egymás irányában való értékviszonya törvényileg szokott megállapíttatni, azaz kimondatik, mely arányban lesz felváltva arany vagy ezüst fizetések teljesítésénél használható ⁶⁻⁸⁾.

Mielőtt a jelzett rendszerek taglalatába bocsájtkoznánk, lássuk azok jelenlegi állását a különböző országokban, másfelől azon hirnevesb szakférfiakat, a kik az egyik és

⁶⁾ Az egész jelen kérdés általános közgazdaságtani elméletére nézve forrásművek: M. Chevalier: *Dela Monnaie* (1850. s többször, németül kivonatban Rautól 1857. főleg 3., 4., 10., 11., 12. fej.) Stanley-Jevons: *On Money* (1876. németül 1876.); Oppenheim: *Die Natur des Geldes* (1855. sok becses részlettel, de óvatosan használandó, főleg 109. sk. 301. sk. l.); Knies: *Geld und Credit* (1874. s köv. években, s ugyanaz: *Weltgeld und Weltmünze* 1874.); Wagner Adolph: „Münzwesen“ cikke a Bluntschli-féle „*Deutsches Staats-Wörterbuch* VII-ik kötetében (1862); s tankönyvek közül Schäffle: *System der menschlichen Wirthschaft* (1873.) I-ső köt. 224. sk. l. Kautz: *Nemzetgazdaságtan különös tanai* (1875) 205. sk. l.; Stein: *Handbuch der Verwaltungslehre* (2-ik kiad. 1876.) 434. sk. lapok; és Garnier: *Traité d'Econ. Politique* (1860 óta többször) XVII-ik fejezet.

⁷⁾ A mint ez például Franciaországban az 1803-iki márcz. 28-án alkotott törvény által történt, mely szerint az arány 1:15 $\frac{1}{2}$ -ben állapítták meg, s szolgált állandó és változatlan zsinórmértékül.

⁸⁾ Fogalom-tisztázási tekintetből szükséges itt még a következőkre utalni: 1-ször. A kettős-valuta vegyes vagy alternatív, némelyek által még *compensationál*-valutának is nevezetik. A kettős-valuta legnevesb képviselője Wolovszky maga nem használja e kifejezést: kettős-v. (*double étalon*), hanem mindig azt mondja: *double mode de payment* légal. 2-szor. *Parallel-valuta*, meg *simultan-valuta* kifejezéssel élnek némely írók oly v.-rendszer megjelölésére, a hol ugyanazon országban különböző üzletágak tekintetében különböző valuták használtatnak, például Hannoverában 1866-ig a törvényes ezüst-valuta mellett ingatlanok forgalmában nagyobb kölcsönműveletekre stb. nézve arany-valuta volt szokásban, Hamburgban a Thaler-Courant és Mark-banco szerint való fizetések stb. 3-szor. Absolut tiszta arany-valuta, a hol t. i. még a váltópénz is arany ötvénnyel készítették s lenne forgásban, sehol se létezik, hanem arany-valutával bíró országokban a váltópénz ezüstből van. (Ezen Angliában fennálló rendszert a kitünő britt nemzetgazda Jevons vegyesnek nevezi. Lásd még Stanley-Jevons: *On Money* 9 és 12-dik fejezetét, és Walcker: *Die Silberentwerthungsfrage* (1877.) 1. s köv. l.

másik rendszer képviselőiként szerepelnek; s a mivel egyidejűleg a fém pénzrendszer újabb (törvényhozási és irodalomfejlődési) történetének néhány általános vonásba foglalt rövid átnézetét is kapcsolhatjuk egyelőre (vagyis addig, amíg a napjainkban közvetlenül szemünk előtt lefolyó nagyszerű átalakulási processust a maga benső összefüggése- és egységében tüzetesen ismertetendjük) össze.⁹⁾

A két művelt világrész pénz- és érmetügyének jelen állása jó részben azon nagy és mélyen menő mozgalomnak eredménye, mely a századunk közepén feltalált amerikai gazdag fémtelepek kiaknázásával indult meg, a világ forgalmi csatornáit hallatlan bőségű arannyal előzönlé, a productio és consumptio mérveit minden irányban kitágítá, s a két nemes érc értékviszonyának módosítása által különösen arra is vezetett, hogy az egyes államok az új viszonyoknak megfelelőleg addig fennállott pénz- és érmerendszerek átalakítását czélba venni szükségesnek ismerték fel.

Nem tévesztendő egyébiránt szem elől, hogy az utóbbi két—három év, mely alatt egyebek közt a Német birodalomnak az aranyvalutára való áttérésével, az ezüst nagymérvű deprecia-tiója, az Ázsia felé irányuló nyugat-európai forgalom csökkenése, meg a Skandinávi államoknak az ezüstvalutától való megvál-lásra czélzó intézkedéseivel találkozunk: az imént jelzett mozgalomnak mind jellegét mind irányát sok tekintetben megvál-toztatta, s a pénz- és valuta-alakulási viszonyoknak oly lökést adott, melynek következményeit ez időszerint meghatározni még megközelítőleg se lehet.

Megjegyzendő másfelől az, hogy vannak oly államok is, a melyekben mindekkorig sem arany- sem ezüstpénzbees, hanem papírvaluta uralkodik, s a hol ez utóbbinak közös tulajdonságaként azt találjuk, hogy az értékegységek, a melyekre a papírból készült forgási eszközök szólnak, effectiv érmében egy folyton ingadozó agióval járnak; egyéb tekintetekben pedig jelentékeny különbségek mutatkoznak az egyes illető országok között, a minél fogva ezeket különböző kategóriájú

⁹⁾ V. ö. A nemes érczek stb. cz. értekezésemet a „Budapesti szemle“ id. füzetének 19. s. k. és 43. s. k. l.

pénzterületekként kell osztályozni. Ez államok közé tartoznak névszerint: Oroszország, Ausztria-Magyarország, Italia, az északamerikai Egyesült-Államok, sőt még Franciaország is; habár az utóbbiban (daczára az 1870 óta fennálló kényszerfolyamnak a bankjegyekre nézve) e kényszerfolyam 1872-óta a pénzbecsre azon befolyással nem volt, a melyet egyéb (papírvalutás) országokban a nemes ércz- és papír értékviszonyában mutatkozó agióhullámzatokon lehetett mérni.

III.

Ha az előrebocsájtottak nyomán immár sorra vesszük a különböző országokat a valutaügy jelen állása szerint, — a következőket találjuk:

A) Az északamerikai Egyesült-Államok. Ezekben a múlt század végén (1792-ben) a hirneves államférfiu Hamilton javaslatára a kettős valuta hozatott be; mely 1834-és 1837-ben újra és szélesb alapon szabályoztatott, s egész 1852-ig érvényben vala. Az 1853-ki évben e rendszertől eltérve, az egyszerű és pedig az aranyvalutára ment át az Unió, a mely lényegileg egészen a hatvanas években kitört polgári háborúig, sőt (eltekintve az e háború folytán előállott papírvalutától, azaz elvben) mind mai napig is érvényben van. Újabb időben, vagyis 1866-ban egy a congressus képviselőháza által kiküldött szakbizottság azon javaslatot terjeszté elő, hogy az Unió a többi polgárosult országokkal egyenlő valutarendszert állapítson meg, s ily értelemben vegyen részt biztosai által az 1867-iki francia érmeconferenciákban; a mi tényleg meg is történt. — 1873. april 1-én a szövetség egy ezüst-demonetisáló törvényt alkotott; 1875. január havában a készpénzbeli fizetéseknek 1879. január 1-én (aranyban) leendő felvételét határozta el; a legközelebbi múlt 1876. év folyamában s a jelennek elején azonban az aranyvaluta-ellenes párt rendkívüli erőfeszítése és izgatásai folytán némi nézetváltozás állott be; az alsóházban a Bland-féle s újabban a Sherman-féle indítvány, meg a senatorok kamarájának pénzügyi bizottsága a kettős pénzbecs felé hajló fölfogást tanusítanak; úgy hogy nem lehetetlen, hogy a legkö-

zelebbi években a hatalmas transatlanti respublika a kettős-
valutás országok sorába lépend. ¹⁰—¹²)

B) Anglia. A nemzetközi érték- és áruforgalom közép-
pontját képező e hatalmas kereskedelmi államban 1816-ig a
kettős-valuta létezett, ez utóbbi évben azonban parlamenti acta
alapján az egyszerű, s pedig a tiszta arany-valuta hozatott be,
a mely azóta változatlanul áll fenn (még az amerikai és austra-
liai coloniákban is) ¹³), s csak a kelet-indiai tartományokban
képezi ezüst az ugynevezett legal-tendert, vagy törvényszerű
értékmérőt és fizetési eszközt. ¹⁴)

C) Franciaország. Az európai kontinensre nézve oly
hosszú időközön át érmepolitikai tekintetben is mérvadóan szere-
pelt ez államban századunk elején (1803. márcz. 28-án alkotott
törvény alapján) a kettős-valutarendszer léptették életbe,
s pedig az arany és ezüst közti értékarány $1:15\frac{1}{2}$ — szerint
való törvényszerű megállapításával. Ennek nyomán s jelesül
a nemes fémeknek nemzetközi ár- és értékalakulása szerint
1804-től 1850-ig tényleg határozott túlsúlyvá lett Frankhonban
a forgalomban az ezüst; ¹⁵) 1850-től 1866-ig pedig (a midőn
tudniillik a két nemes ércz átlagos piacz-értéki aránya a világ-
forgalomban $1:15\frac{1}{3}$ -ra változott, azaz az arany értéke alább-

¹⁰) Midőn e sorok sajtó alá mennek, vesszük a hirt, hogy a con-
gressus érmebizottságának többsége (márcz. közepe táján) csakugyan a
kettős pénzbees mellett szavazott, s csak az ezen alapon véli a kész-
fizetést 1879-ben tényleg felvehetőnek. Különbség az illető képviselők
felfogásában csak annyiban volt, hogy néhányan $1:15\frac{1}{2}$, mások $1:15\frac{98}{100}$
szerinti értékarány-megállapítást ajánlanak; továbbá, hogy néhány bizott-
sági tag a bimetallismusra való áttérést azonnal kívánja eszközöbe vétetni;
mások ellenben egy általános érmeügyi világértékezelést megtartását,
illetve kezdeményezését javasolják

¹¹) Lásd egyébiránt: Soetbeer értekezését a Tübinger Zeitschrift
1862-iki foly. 18. s. k. l. és Xeller: Die Frage der internationalen Münz-
einigung (1869) 13—90. l.

¹²) L. még Journal des Économistes. 1876. Nov. füzet.

¹³) Ép e napokban Jamaikában is behozatott.

¹⁴) E szerint 1817. jan. 1-je óta Nagybritanniában 40 shillingnyi
összegen túl való fizetést mindenki aranyban követelhet; s semmiféle
ezüst-courant (azaz országos teljtartalmu ezüst-)pénz nem létez.

¹⁵) Túlnyomólag ezüst-érmek verettek, s ezüst-valuta uralkodott.

szállt, s az ezüst az országból kifolyt,¹⁶⁾ a hivatalosan valódi értékénél magasbra becsült arany pedig tömegesen betolult¹⁷⁾: az a r a n y;¹⁸⁾ — a minek következtében a mindennapi forgalomban szükséglett kisebb értékű fizetési érmékben nagy hiány állott be, az üzleti viszonyok megzavarodtak, s a kormány a visszasság némi enyhítésére már 1853-ban s később 1864-ben több rendbeli intézkedéseket kényszerült tenni, névszerint pedig (szemben a világforgalomban értékesökkenést szenvedett ezüstnek isméteti betolulásával) a courant-ezüst pénzdarabok további veretését beszüntette, s egyidejűleg befejezte sőt új irányban tovább is fejleszté azon nagy fontosságu tárgyalásokat, melyek az 1857 óta fennálló nagy germán érmeszövetségnek ellenében az 1865-iki december 23-án Franciaország, Belgium, Olaszország, meg Schweiz közt létrejött ugynevezett latin érmeszövetséget eredményezték, mely egy közel 70 millió lelket magában foglaló területre nézve egy sok tekintetben új érmepolitikai rendszert emelt érvényre, mely az egész polgárosult Európa pénz- és értékgazdálkodási viszonyaira jelentékeny befolyásává lön. Ez érmeszövetség főbb határozmányai ezek voltak: a) A szövetséghez tartozó államok összes arany- ugymint ezüst-érmeik súlya, finom tartalma, alakja és értékfolyama tekintetében egyesülnek s azonos eljárást követni kötelezik magukat. b) Az új valutarendszer bázisa az aranyérték és az eddig is fennállott francia (frank-) érmerendszer. c) Ezüstérmék 2 egész $\frac{1}{5}$ franknyi darabokban készíttetnek, de csekélyebb finom tartalommal mint a mely névértéköknek megfelelő volna, ugymint $\frac{900}{1000}$ rész helyett csak $\frac{835}{1000}$ részben, s így csak váltópénz-

¹⁶⁾ És beolvasztatott: miután az ezüstnek ára a londoni világ-fém-piaczon $70\frac{7}{8}$ pence-nél 1 standard unciára nézve magasabban állott.

¹⁷⁾ Illetőleg veretésre beszolgáltatott.

¹⁸⁾ Tehát tényleg aranyvaluta uralkodott. Ehhez hasonló tünemény-nyel találkozunk az éjszak-amerikai Unióban, a hol a fentebb említett 1834/7-iki törvények által az arany értéke törvényileg magasbra tétetvén mint a tényleges világforgalmi érték volt (szemben az ezüsttel) vagyis 1:16-hoz való arány szerint: az ország érmeforgalma tetteleg aranybóli lett, mert az alacsonyabbra tarifírozott ezüst kifolyt. Rövid, de szellemdús jellemzését adja e mozgalomnak Franciaországra nézve *Levasseur: La vie et les travaux de Wolovszky cz.* (1877-ben megjelent) emlékbeszéde 23-ik l

ként tekintendők. *d)* Azonban ezüst öt frankos érmek is veretnek még, s pedig teljes törvényszerű értékben ($\frac{900}{1000}$). ¹⁹⁾ *e)* A szövetség aranyérméi, valamint az 5 frankos ezüstérmek nemzetközi pénz jellegével bírnak. ²⁰⁾ *f)* Mindenik tagállama a szövetségnek kötelezi magát minden többinek aranyérmeit pénztárainál elfogadni, ellenben ezüstérmeknek 100 franknyi összegben túl való elfogadására egyik sem kötelezhető. ²¹⁾ Ez alapokon a nevezett államok, melyekhez később még Spanyolország, valamint Görögország és Románia is csatlakozott (sőt Austria-Magyarország is közeledett) s már is tényleges érme-közösségben álltak, ez utóbbit jogilag is azzá változtatták, maga az egyezmény pedig (melynek legújabb fejlődési fasisát különben az jellemzi, hogy 1876 óta az Uniónak tagállamai az ezüst-courant pénz veretését egészen felfüggeszték) ²²⁾ alapja és kiindulási pontja lőn azon törekvések és eszmemozgalomnak, melyek egy igazi internacionál pénzérme-unió létesítésére irányulva, a közgazdaság tudománya és praxisa legújabb fejlődés szakának egyik legkiválóbb s legérdekesebb momentumát képezik.

IV.

D) Oroszországban az 1810-iki császári nyiltparancs, meg az 1839-iki július 1-én kihirdetett ukáz alapján az egyszerű s jelesen az ezüstpénzbe cs állapított meg, a mely mindekkoráig, legalább elvben (azaz a mennyiben az 1849-iki nagy rázkódtatások óta ezen állam is papirvalutára volt kény-

¹⁹⁾ E szerint a latin érme-unió kettős-valutai rendszere tulajdonkép csak ezen a momentumon alapszik.

²⁰⁾ A szöv. államok az utóbbi években courant ezüstpénzérme-k veretését lényegesen megszorították s legújabban Franciaország, Schweiz stb., egészen be is szüntette. (Az illető tárgyalásokat, jelesen 1874/5-ről, részletesen közli a Leroy-Beaulieu által szerkesztett „Économiste Français” cz. folyóirat 1876. szept. 9-ről való száma). L. még Walker: Die Silberentwerthung 37—38. l. és Cohnstäd: Zur Silberfrage 50—53. l.

²¹⁾ Mert különben az ezüst, az ezt demonetisáló államokból az uniói államokba tolatnék, és ezek aranyuktól könnyen megfosztattatnának.

²²⁾ Ezek szerint a latin-szövetségi államok érmerendszerét jelenleg a „nem teljes kettős-valuta rendszerének” nevezhetjük. L. még Soetbeer cikkeit a Deutsches Handelsblatt 1877-iki foly. 6. és 7-ik számában.

szerülve térni) változatlanul áll fenn. Ellenben Finlandot illetőleg itt egy legújabbán létrejött törvény értelmében 1878. elejével az arany-valuta lépend hatályba, lényegileg a francia frankrendszerhez alkalmazkodó arany-márka érmeikkel 10 és 20 márkos darabokban.

E) Hollandiában 1847-ig a francia kettős-valutai rendszer volt érvényben; 1848 elején azonban e rendszertől eltérve, a tiszta ezüst-valutát fogadta el a törvényhozás, és demonetisálva az aranyat, ez utóbbit egyszerű kereskedelmi érmévé (melynek mindenhai értéke a kereslet és kínálat viszonya által határoztatik meg) változtatta. Az 1873-ban egybehívott országos érmebizottság a kettős-valutának elfogadását javasolta, s az 1873-ki október 26-án, az 1874-ki december 3-án, és az 1875-ki június 3-án alkotott törvényekkel az arany-valutára való átmenetelt készítette elő; de ez utóbbi tetteleg még mind mai napig se történhetett meg, mert az I-ső kamara egy az arany-valuta tetteleges érvényre emelésére célzó kormányi javaslatot nem fogadta el, s a legújabb, vagyis 1876. május hóban és azóta ugyanez irányban tett lépések sem vezettek eddigelé definitív eredményre.²³⁾ Azt azonban, hogy ezüst courant-érmekeket többé nem veret az állam, a múlt évi november hóban alkotott törvényben a holland országgyűlés mégis kimondta.²⁴⁾

F) A mi Belgiumot illeti, ez államban a hatvanas éveket megelőzőtt időszakban igen nagy ingadozás létezett érmepolitikai tekintetben. Törvényileg 1850 óta az ezüst-valuta állott ugyan érvényben, de egynél több jelensége a fémforgalomnak s kormányi intézkedéseknek bizonyít a mellett, hogy a rendszert a francia aranypénz beszívárgásával szemben tisztán fenntartani nem volt lehetséges. Így alkottatott meg 1861. június 4-én azon törvény, mely az aranypénznek legalfizetési eszközként való elismerése alapján a Frankhonban fennálló kettős-valuta-rendszerhez való közeledést létesített, mely

²³⁾ Annál is inkább, mert Hollandiának felette bőséges ezüstpénzi forgalma van s az ezüst alacsony áránál fogva annak beolvasztásától tartani nem kell.

²⁴⁾ Legújabb (márczius 21-én hozott) országgyűlési határozattal India gyarmataira nézve Hollandia a kettős-valutát emelte érvényre.

Belgiumnak 1865-ben az úgy nevezett latin érmeszövetséghez történt csatlakozása által befejezett ténynyé is lön.

G) A Schweizi köztársaság (melyben 1850 előtt egy általános érmerendszer nem is létezett) 1851 óta az ezüst- valuta-elvet fogadta el; azonban hasonló okokból mint Belgiumnál láttuk, nem lévén ezt fentartani képes, 1860. január 31-én alkotott törvénnyel²⁵⁾ áttért a francziákéhoz hasonló kettősvalutai rendszerre, a mely azután 1865-ben a többször nevezett latin érmeszövetséghez való csatlakozás által teljesb érvényre jutott, s mind mai napig fennáll.

H) Olaszország. Ezen államnak nem Ausztriához tartozott részeiben már régebben is a francziához hasonló érmerendszer volt érvényben, jelenleg pedig, miután 1866 óta a latin érme-conventióhoz hozzá járult, elvben (vagyis a mennyiben papirvalutája van) az utóbbi képezi pénzpolitikájának alapját.

I) Az Ibériai félsziget egyik állama, ugymint Spanyolország (melyben 1852 óta ezüst- valuta létezett) 1866 óta szintén a latin érme-szövetséghez közeledett, sőt 1868. okt. 19-én alkotott törvény alapján ahhoz tetteleg csatlakozott is; a másik, vagy Portugália ellenben már 1855 óta a tiszta aranyvalutát követi; épen úgy, mint azon szövetség is, mely a három skandinávi állam (Svédhon, Norvégia és Dánia) által 1872. december 18-án alapítottatott,²⁶⁾ s ép most eszközli fokozatosan az új rendszernek életbeléptetését.

K) Németország. Az 1866-ig fennállott német „Bund“-hoz tartozott s különösen az úgynevezett „Zollverein“-t képezett országokban 1838-tól fogva egy közös érmerendszer állott fenn, melynek bási sa az egyszerű ezüst- valuta volt. Az 1857-ki évben ugyan ez alapon a Német államok Ausztriával egy érmeszerződést kötöttek, a mely szerint az ezüst továbbra is kizárólagos „legal tender“-ként volt megtartva, azonban kereskedelmi tekinteteknél fogva (figyelemmel a külföldre) meghatározott nevezetű és súlyu aranyérmek veretése is megengedett. Az 1866 óta helyt foglalt nagy változások a német s osztrák

²⁵⁾ Annyiban, hogy az aranyvalutát fogadta ugyan el, de az 5 frankos ezüstérmekeket legális folyamban és forgalomban megtartotta.

²⁶⁾ L. többet Xeller: Die internationale Münzeinigung. 81—85. l.

viszonyokban a német érmepolitikát is egészen új irányba terelék ; a minek eredménye az lett, hogy Ausztria 1867 közepén az 1857 óta fennállott (bár az osztrák birodalomban uralkodott papir- valutánál fogva igazán fogatba nem vétethetett) rendszer illetve egyezménytől elállván, az 1865-ki francia latin conventió elveihez közeledett ; Németország pedig az oly fényes s aranyban is bő aratást nyújtott diadallal bevégzett francia háború után ²⁷⁾ 1871. december 4-én s az 1873-ban július 9-én alkotott (s azóta számos rendeletek által tovább fejtett) törvényekben, az aranyértékre való (fokozatos) áttérést határozta el, s mai napság az ugynevezett „tökélyetlen arany-valutával“ bíró államok sorában foglal helyet.

L) Az Osztrák - Magyar birodalmat végül illetőleg, ez köztudomásulag 1848 előtt a tiszta ezüstvalutával bírt ; 1848 óta mostanig a papírpénz értékű országok közt foglal helyet, 1857-iki (fentebb jelzett) szerződésében az ezüstvaluta principiális fentartásával a német vámegethöz csatlakozott ; 1867-ben pedig (részben magyar befolyás alatt s magyar szakféfiáknak az illető tanácskozmányokbani részvétele folytán) a francia érmeszövetség némely egyezményi pontjait fogadá el, ²⁸⁾ a nélkül azonban, hogy ezüstvalutai rendszerét feladta, vagy

²⁷⁾ Miután mind az 1867-ki hamburgi közgazdasági congressus, mind az 1868-ban Berlinben ülésezett kereskedelmi tanács : az aranyvaluta behozatala mellett nyilatkozott.

²⁸⁾ E pontra nézve részletesb tájékoztatásul a következőkre utalunk még. Az osztrák-magyar kormány, s névszerint a külügyi ministerium már 1867. elején diplomatikus tárgyalásokat kezdett meg Franciaországgal egy osztrák-francia érmeconventió megkötése érdekében ; s mintán ugyan ezen év június havában Poroszországgal (illetőleg a német államokkal) létrejött egyezmény alapján az 1857. óta fennállott német-osztrák szerződés megszűnt, Ausztria, melynek kormánya az időközben megalakult magyar kormány kiküldöttjeivel egy új pénzrendszer behozatalának némely főbb elvei iránt megegyezett, illetőleg a közös külügyministerium 1867. július 31-én Franciaországgal egy egyezményt kötött, melynek célja az volt, az 1865-iki latin érme-unio tagjai közé (némely fentartásokkal) az osztrák-magyar monarchiával belépni, s melyben egyebek között megállapított az, hogy az utóbbi birodalom : forintos pénzlábjának megtartásával (mely szerint egy osztr. ért. forint $2\frac{1}{2}$ frankkal egyenlő értékűnek tekintendő) 1870. június havától kezdve már csak

végleg megkötő elhatározásokra mindekkoráig magát utaltak érezhette volna.²⁹⁾

M) A többi eddig még nem érintett országok közül jelenleg aranyvalutával még Persia, Brazília, Cuba meg az Argentini köztársaság; ezüstvalutával Szerbia, Mexicó, Uruguay, Haiti, Domíngo, Keletindia, China, Siam, Japán,

aranyérmekeket veretend; jelesen 25 frankot érő 10 frtos darabokban, továbbá ezüst courant pénzeket nem fog forgalomba hozni, stb. — Köztudomásúlag ez egyezménynek folyományaként alkottattak azután Ausztriában s különösen hazánkban is az 1867-iki XVI-dik, az 1868-iki VII-dik és az ennek bővítésére, illetőleg módosítására szolgáló 1869-iki XII-dik törvényczikkek, melyek az aranyvalutára való átmenetelt előkészítő egy-némely intézkedést tartalmaznak, 10 frank értékű 4 forintos és 20 frank értékű 8 forintos arany pénz-darabok veretését határozzák el, a nélkül azonban, hogy ez utóbbiaknak az aranyérték tényleges behozatala előtt törvényszerű courant-pénz jellege tulajdonittatnék. — Az utóbb lefolyt években a papirvalutáról való visszatérés a fémvalutára (mely az itt szóban levő egyezményeknél kilátásba vala véve) nem törénhetvén meg, sőt időközben mind Franciaország, mind a szomszédos Német birodalom politikai és érmeügyi viszonyai is nagyobb változásokon menvén át, az Osztrák-Magyar birodalom pénzrendszerének végleges megállapítása mindekkoráig fogamatba nem vétethetett. — Az ez utóbbi irányban kifejtett eszmemozgalomról s publicisticus téren folytatott törekvésekről, egy más czikkünkben fogunk szólni; s itt még csak a fenn érintett érmeügyi tárgyalásokra nézve, melyekben Magyarország küldöttjei (Korizmicz, Weninger, Wodjaner Albert, meg a jelen sorok írója) vettek részt, utalunk a báró Hock értekezleti elnök által hivatalosan közzétett: Verhandlungen über die Münzfrage (1867.) cz. munkára, meg Értekező czikksorozatára: „A pénzkérdés egy birodalmi szakbizottság előtt“ a „Pesti Napló“ 1867-iki áprilhavi számaiban, valamint Weningernek ugyanazon hónapban a „Magyarország“ cz. pol. lapban közzétett értekezésére.

²⁹⁾ Az utóbb lefolyt három-négy évi időköznek említést érdemlő mozzanatai ez ügyben voltak még: a) hogy az 1873-iki bécsi világkiállítás alkalmával Európa több államának küldöttjei az 1867-iki párisi konferenciákhoz hasonló s jelesen egy világérme behozatala körüli javaslatokkal foglalkozó tanácskozmányt tartottak; b) hogy némely kereskedelmi kamara (névszerint a bécsi és a trieszti) az érmekérdést napirendre tűzvén, behatóbb tanácskozásokban a valutarendezés feladványával együtt törekedtek annak tisztázásához járulni; végre c) hogy a napi sajtó főleg 1875. vége óta tüzetesen fordult e tárgy megvitatásához, s már eddig is nem kis mértékben szolgáltatott a nagy közönséget is tájékoztató anyagot s közelebbi támaszpontokat.

Tunis és Abessinia; végül kettős valutával a francia érme-szövetséghez csatlakozott Görögország és Rumánia, azután még Törökország, Chile, Peru, Bolivia, a közép-amerikai Egyesült - Államok, Ecuador, Ujgranada, végre Egyptom és Algier birnak.

Kitetszik az itt mondottakból, hogy míg egy évtizeddel ezelőtt, vagyis 1867-ben, a midőn a nagy nemzetközi érme-conferenciák tartattak Párisban, joggal constatálthatott az, hogy majdnem valamennyi jelentékenyebb államban bizonyos szilárd valuta, s erre alapított érmerendszer áll fenn, s vagy az arany, vagy az ezüst, vagy a kettős valuta uralkodó; most, azaz 1877 közepe táján majdnem mindenütt annyira bonyolódott, zavaros és ingadozó pénz-becsviszonyok léteznek, a mint az eddigelé soha nem tapasztaltatott; s hogy nem csekély feladat, sőt egyenesen a legnagyobb erőfeszítést, áldozatokat és igazi magasb államférfiúi tapintatot és szakavatottságot föltételező czél mindnyájokra nézve az, e rendszertelenséget, mely már is annyi kárt, zavart és veszteségeket okozott, orvosolni; s egy lehetőleg szilárd, tartós basist feltalálni, melyre a reconstruált pénz- és valutaügy sikerrel lenne alapítható.

Ez rövid foglalatban az érme-ügy jelen állása a világ különböző államaiban. — Lássuk már most: „miként nézi a tudomány és az elmélet e rendszereket, s kik azon nevezetesb írók, a kik az egyik és másik mellett sikra szállnak, és e nagy érdekű eszmemozgalomban kiválólag szerepelnek.“

V.

A nemesércpénzi rendszer körül már a 16. és 17-dik században találkozunk egynémelyikével azon nagy vitakérdéseknek, a melyek napjainkat izgalomba helyezik, s megoldatást követelnek. Így egyebek között³⁰⁾ az ismeretes merkantilista irányu olasz író Gróf Scaruffi: „Discorso sopra le monete“

³⁰⁾ Eltekintve a nagy csillagásztól Koperniktól, a ki már 1543-ban az égitestek mozgásáról kiadott értekezésében szintén egy világérmet nyilvánita kívánatosnak.

czimű s 1582-ben közzétett könyvében egy világérme behozatalát követeli, s a kettős valuta mellett emelvén szót, a két nemes fém értékarányát 1 : 12 szerint ajánlja a jelzett ezélra való tekintettel megállapíttatni. Néhány évtizeddel később, vagyis 1612-ben bocsátá közre egy spanyol lelkész: Juan Marquez, egy javaslatát, melyben a különböző államok arra hivatnak fel, hogy tekintettel a pénzekben uralkodó zavarokra és összhangzástalanságra, egy egyenlő érmerendszer létesítésére szövetkezzenek. — A 17-dik század második felében és a 18-diknak elején a nagy angol theoretikusok: Hobbes, William Petty, John Locke, Temple és Dudley North korszakot alkotóvá vált nemzetgazdasági értekezéseik jelentek meg, a melyekben egyebek közt a pénzkérdés is kiváló helyet foglalt el, s idevágó érdekesb momentumot az képez, hogy a kettős valuta ellen nyilatkoznak, s általános fizetési érméül az ezüstöt ajánlják. — Egynémely helyes eszmét fejez ki ugyan ezen időtájban a különben hitelszédelgési üzelmeiről hirhedtté vált Jean Law; nemkülönben azon önálló gondolkozásu szakferfiu Franciaországban, a ki az antimerkantilistikus iránylat e korbéli képviselői sorában a francziák közt első helyen említendő, Boisguillebert, „Factum de la France, Dissertation sur la Richesse, és Commerce des Grains“ cz. könyveivel; végre az olasz Montanari érmepolitikai értekezéseiben.

Új lendületet vesz e kérdés tárgyalása a 18-ik század közepén egyfelől Angliában, a hol a nagy Hume Dávid bocsájtá 1748-ban először közre hiressé vált „Essay“-jeit, *) s lépett fel Harris József 1758-ban ma is még nagybecsű „On Money and Coin“ cz. praktikus irányu művével; másfelől azon országban, a melyről a nemzetgazdák azt szokták mondani, hogy mindig a legjobb pénzügyi munkákkal de a legrosszabb pénzügygyel birt, tudniillik Olaszthonban, és pedig Neri, Pagnini s főleg a szellemdús Galiani által, mely utóbbi 1750-ben megjelent: „Libri Cinque della Moneta“ cz. művében, valamint egy-két évtizeddel később közzétett: „Commercio dei Grani“ czimű dolgozatával a modern nemzetgazda.

*) Melyek különösen pénz- és pénzkamatról, meg a keresk. mérlegről szóló jeles értekezéseket is tartalmaztak.

ságtan egyik alapvetője lett, s még ma is eredménynyel tanulmányozható.— Főfontosságú azonban az előttünk fekvő kérdésre nézve ez időből, mégis az angol nagy szakember James Steuart, Smith Ádám közvetlen előfutója, a ki „Principles of Political Economy“ cz. (1767-ben megjelent) terjedelmes munkájában (III-ik rész 1. sz. 5-ik feje.) először fejezte ki azon eszmét, a mely legújabbban főleg a szellemdús francia Wolovszky által tovább fejlesztve, oda czéloz: hogy az arany- és ezüstár közti középarány vétessék alapjául az országos valutának, s a fizetések teljesítése a hitelezők által félig aranyban s félig ezüstben követeltethessék. — Érdekes időszak ez egyébiránt más tekintetekben is; így jelesül az által, hogy Adam Smith ekkor dolgozta ki és tévé közzé halhatatlan „Wealth of Nationsját“, melynek I-ső könyve 4-ik s köv. fejezetei a rendszeres pénz- és árelmélet első körvonalait alapították meg; a Physiocraták legkiválóbb képviselője Türgot először lépett ki az irodalmi térre; Anglia és Poroszország érmerendszeröknek első izbeni részletesb törvényhozási szabályozását vivék keresztül; Dupré de Saint-Maur 1762-ben: „Sur la Valeur des Monnaies“ cz. értekezését adta ki; Justi a német kameralista 1760-ban a pénzforgalom tanának némely újabb pontjait fejté ki; Hegewisch egy általános, Európa valamennyi országaiban behozandó universál-érme javaslatával lépett fel; s az alapos hamburgi szaktudós Büsch: „Münz-politik“ és „Die Lehre vom Geld-umlauf“ (1779. 1780.) cz. nagyobb dolgozataival iparkodott (utalással a jelzett világpénz praktikus nehézségeire s esetileg csekélyebb hasznaira) az e körbe tartozó elveknek összefüggőbb rendszerét szolgáltatni; túl a tengeren pedig az Amerikai Unió két nagy státusférfa: Hamilton (remeknek elismert Report to the Congress 1791) és Jefferson (Letter to Hamilton 1792) azon messze horderejű enunciótiokat tévék,³¹⁾ melyek nyomán hazájukban a kettősvaluta-rendszer fogadtatott el és emeltetik érvényre.

A 89-ki nagy francia forradalom catastrophális zivatarai közepette előállott papírpénzi bonyodalom, s különösen az ugy-

³¹⁾ L. Cernuschi: La monnaie bimétallique (Páris 1876.) 46. l. és Jones: Resumption and the double Standard (Washington, 1876.) 116—117. l.

nevezett assignata-gazdálkodás kiinduláspontja lett egy egész sereg pénzrendezési tervezetnek, melyek azonban természet-szerűleg eredménytelenek maradván, az ország higgadtabb gondolkodóit az érczvaluta valamely módon való helyreállításának visszaautasíthatlan szükségéről győzték meg; s így jött³²⁾ 1803-ban létre (hosszas tanácskozások után) azon általunk már fentebb ismertetett új pénzrendszer, mely a bimetallismust valódi uralkodó elvvé emelte, s lényegében még ma is azon alapot képezi, mely körül a francia szakemberek és államférfiak nagy részének e kérdést illető okoskodásai és tervezetei forognak. De tudományi tekintetben is élénk időszak volt az, a melyről itt szó van. Ott találjuk jelesen két kiváló olasz theoretikusnak Cornianinak (*Riflessioni sulla moneta* 1803.) és Carlinak (*Dissertazione sulla moneta* 1803.) pénzelméleti dolgozatait; a francia Saint-Aubinnek és Mongének a pénz technikai oldalaira vonatkozó érdekes fejtegetéseit; az angol Lord Liverpool még ma is autoritativ könyvének: „*Coin of the Realm*“ (1805) megjelenését, melyben határozottan az aranyvaluta mellett emel szót; a közgazdaságtan egyik nagymesterének Ricardo Davidnak első irodalmi kísérleteit, melyek a később oly döntő befolyásúvá vált „*Currency principle*“-féle tannak körvonalaít tartalmazzák; Németországban az élelmű Lotznak, Hufelandnak, Storchnak műveit, a melyek alapján azután a mint publicista is jó hírnévnek örvendő Murhard 1817-ben közzétett „*Theorie des Geldes und der Münze*“ czimű rendszerezesebb dolgozatát állította elő; ott végül a két jeles francia buvárt Letronnet és idősb Garniert, a kik 1817-ben megjelent munkáikban a pénz- és éremtörténet egy-két kiváló érdekű szakaszába vezetnek be, s az e tárgybani későbbi tanulmányoknak alapvetői közt foglalnak helyet.

VI.

Ez volt a pénz- és érmetheoria állása századunk második és harmadik tizedének folyamában; a midőn a mind nagyobb

³²⁾ Nem említve Mirabeaunak s később Gaudin miniszternek kitűnő javaslatait, melyek az ezüstvalutára voltak alapítva. L. Chevalier: *Révue d. d. Mondes* 1876. Tom. XIV. pag. 564—567.

mérveket ültő európai és tengerentúli kereskedés, a roppant dimenziókban mozogni kezdő érték- és pénzforgalom, a nemes-
 érczek productiójában és consumtiójában, valamint a vám-,
 kereskedés- és bankügyi politikában beállott nagy változások stb.
 hatásai alatt egyfelől a kormányok és törvényhozó testületek,
 másrészt a tudományos kutatás a pénz- és valutaviszonyok
 tüzetesb figyelembevételére érezték magokat utaltaknak, s egy
 oly intensiv eszmemozgalom indult meg, a mely eddigelé párat-
 lanul állott az egész újabb kor századai folyamában. — Nem
 bocsájtkozhatunk ez irányban részletekbe, s csak azt emeljük
 ki, hogy az 1830-ki, meg a közvetlenül reá következő években
 láttak napvilágot Angliában: Tooke, a nagy ár- és pénz-
 történetész³³⁾, Macculloch az új angol iskola egyik kitünő-
 sége, Pennington, meg W. Nassan Senior classikus érte-
 kezéseik, utóbbié jelesül e czim alatt: „Three lectures on the
 coast of obtaining Money“, melyben a szellemes szakférfiu
 Ricardo vállain állva a nemes fémek világforgalma törvényeit
 deríti ki; nemkülönb Gallatinnek dolgozata „Considera-
 tions on the Currency“ stb., melyben a kettős valuta mellett
 nyilatkozik; — Németországban az alapos rendszerezőnek
 Raunak „politikai gazdaságtan“ cz. kézikönyve, tüzetes utalá-
 sokkal a pénz- és érmekérdésekre; az ismeretes müncheni szak-
 tanárnak Hermannnak „Staatswirthschaftliche Untersuchungen“
 cz. könyve s több rendbeli értekezései, melyek egy részében a
 nemes fém pénz kérdésére is kiterjeszkedik s egyebek közt az
 ezüstvaluta mellett tör lándzsát; a jeles badeni államférfiúnak
 Nebeniusnak „Über den öffentlichen Credit“ cz. terjedelmes
 dolgozata, mely a pénz- és tőkeforgalom törvényeinek élelsmű
 kiderítését is nyújtja; azután az (akkorbeli) legkiválóbb német
 specialistának Hoffmannnak 1828-tól 1838-ig közzétett: „Auf-
 sätze über Münzwesen“, „Lehre vom Gelde“ és „Zeichen der
 Zeit im Münzwesen“ című nagybecsű művei, melyekben a
 messzelátó szakember már ez időben Németországra nézve az
 aranyvaluta behozatala mellett nyilatkozik, s több gyakor-
 lati eszmét, mely napjainkban a német ügyintéző hatalmak

³³⁾ „History of Prices“ cz. remek dolgozatával, mely Newmarchhal
 együtt fejeztetvén be általa, főleg utolsó két részében (V. és VI. kötet)
 az idevágó kérdésekkel is behatóbban foglalkozik.

által érvényesítették, pendit meg; végül ismét Angliában: Jacobnak a nemes fémek története és termelési megforgalmi viszonyai legkiválóbb ismerőjének: „On the production and consumption of precious metals” czimű (1830-ban megjelent) és Humboldt Sándor sokszor hivatolt „Essai sur la Nouvelle Espagne” és „Ueber die Schwankungen der Goldproduction” (1838) maig is elsőrendű forrásmunkát képező dolgozataik. Nem említve azon szorosban históriai jellegű nagyobb szakműveket, melyeket péld. a német nagy hellenista Böckh: „Der Staatshaushalt der Athener”, továbbá: Wachsmuth: „Hellenische Alterthumskunde”, és a francia Dureau de la Malle „Économie politique des Romains” czim alatt szintén ez időszakban tettek közzé, s melyekkel a kérdés egy némelymás, de nemkevésbé fontos oldala világosított meg.

Az ily nagy stilben megindult s egy rövid évtized után már fényes eredményekkel dicsekedhető irodalmi munkásság egészen méltó folytatását lelte a negyvenes években. A mind égetőbbé váló kérdés mind több és kitünőbb szakembert vont e feladványok körébe.^{33a)} Első sorban találjuk itt Franciaországban a szellemdús Léon Fauchert, a ki 1843-ban közétett művében „Recherches sur l’or et l’argent” egyebek közt az aranyvaluta kizárólagossága ellen (utalással arra: hogy igen kívánatos, miszerint különböző országok különböző fémbeli pénzbecsel birjának) nyilatkozik s a valuta-ügybeni felületes kormányintézkedésekről azt jegyzi meg, hogy a legveszélyesb forradalomba dönthetnek, stb.; továbbá Coquelint, a ki 1844-ben kiadott egy jeles értekezésében az egyszerű valutára való áttérést követeli; Németországban a ma is hírnévnek örvendő müncheni (előbb göttingai) tanárt Helfferichet, a ki 1842-ben közrebocsájtott „Ueber die periodischen Schwankungen im Werthe der Edelmetalle” cz. könyvével az érme-árváltozások történetének valódi philosophiáját adja; Angliában az ismeretes pénz- és banktheoretikusokat Fullartont (Regulation of Currency 1844) és Wilsont, kik Tooke-

^{33a)} Nem szólunk itt John Grayról, a ki „Lectures on the Nature and Use of Money” cz. művében (úgy mint Ricardo három tizeddel előbb) azon kérdést kezdé taglalgatni, hogy hogyan lenne a nemesércz-pénz végkép mellőzhető.

Newmarchchal az u. n. banking-principle (vagy szabad hitelbeli és bankalapítási) iskola karvezérei, s kikkel ez időben csak Torrens ézredes, meg a később Peel által Lord Overstone névvel főuri rangra emelt Samuel Lloyd (akadémiánk nem rég elhunyt egyik külföldi tiszteleti tagja, s kitünősége) mertek sikra szállani a Ricardo-féle currencyprinciple-rendszer védelméül.

Ez évtizedben lépett végül először fel Frankhonnak még ma is élő s pénz- és érmekérdésekben is mérvadó tekintélyül elismert birneves szakférfia, tanára, és államtanácsosa Michel Chevalier, előbb (jelestül 1846-ban) „Des mines d'argent et d'or du Nouveau-Monde“ cz. tanulmányával, 1849. és 50-ben pedig 1842. óta megindított „Cours d'Economie Politique“ czimű terjedelmes művének harmadik kötetével, mely „De la Monnaie“ külön czim alatt is közzététetvén, az összes pénz-, érme, valuta s fémproductiói tannak valódi rendszeres kézi könyvét képezi, a tudomány akkori színvonaláról szemlélve elméletet és gyakorlatot egyaránt felkarol, s a mi a megoldásokat illeti, elméletileg az egyszerű valutát tartja egyedül helyesnek, tekintettel azonban Franciaország speciális viszonyaira (akkor még), a kettős pénzbecs rendszerének fentartása mellett nyilatkozik,³⁴⁾ de csak azon feltétel alatt, hogy a két nemesfém értékviszonya ne legyen fix és változatlanul megállapított, hanem időszakonkénti tarifírozás által szabályozott.

A századunknak épen közepén feltalált gazdag bőségű amerikai arany-telepek kiaknázása, kapcsolatban az egész polgárosult világot mélyjeiben megingatott 1848—1850-ki politikai eseményekkel, a pénz- és hitelgazdasági rendszer egészen új alapokra való helyezkedésével, a kereskedés és közlekedés útjainak és mérveinek teljes átalakulásával, s az ár- és értékviszonyok felforgatásával: a nemes érczek és a pénzrendszer iránti kérdést ismét a felszínre veték az ötvenes évek folyamában. Legkiválóbb érdekűek ez időből a Német-Alföldön megindított legislatorius mozgalmak; az Angliában napi-

³⁴⁾ A következő szakaszokban Chevalierről tüzetesen kellvén szólnunk, ennyit e helyen megérinteni elégségesnek látszik.

rendre került nyomozások a nemes érczek termelési és forgalmi statisztikáját illetőleg névszerint Dansonnak, Johnsonnak, Scheerne, Peternek, Birkmeyernek stb. dolgozatai; az Oroszországban közzétett nagyterjedelmű statisztikai munka Terrassenko-Otreschkovtól: „De l'or et de l'argent“ (1858); Németországban a ma is európai tekintélynek örvendő Soetbeerne első fém-történeti dolgozatai; mindenekfelett pedig azon ugyan praktikus irányú, de elsőrangú theoretikusoktól vivott tudományos tusa Franciaországban, mely 1851-ben kezdődvén, az arany- és ezüst- valutistákat meg amono- és bimetallistákat már ez évtized folyamában is két nagy irodalmi táborra oszolva állítja szemeink elé, s egyikét képezi a legérdekesebb mozzanatoknak, melyeket a tudományos eszmeharczok terén majdnem az egész újabbkori történelemben találunk. Ez eszmeharcz nevesb szereplői (a kiknek tusájára teljes joggal rá illik Luthernek és Hegelnek ismeretes mondata „Es ist ein Aufeinanderplatzen der Geister“): a már említett Léon Faucher, a ki 1852-ben egy a morál-politikai Academia elé terjesztett emlékiratban az arany-depreciációnak sokaktól vitatott bekövetkezését tagadja, s az egyes valutát tartja helyesebbnek; továbbá Coquelin, a ki 1844-ben vallott nézetétől eltérve, 1851-ben a „Journal des Économistes“-ben közzétett értekezésében a bimetallisták iskolájához szegődik; Courcelle-Seneuil, valamiut Cochet, a kik (1854. ugyanazon folyóiratban) az ezüst pénzbees mellett nyilatkoznak, s a francia érme-politikát ezen elvre ajánlják helyezettetni; Molinari, a ki (szint azon évben) a „Journal des Économistes“-ben tárgyalja behatón a kérdést, s azon conclusióra jut, hogy az arany igen valószínűleg lassankint depreciálódni fog, s hogy azért a francia érme-rendszert arra alapítani nem tanácsos; Esquirol de Parieu (a francia államtanács alelnöke III-dik Napoleon uralkodása alatt, s Akademiánk külf. t. tagja), a ki 1857 óta a „Journal des Économistes“, a „Révue Contemporaine“ és „Révue Française“ stb. czimű folyóiratokban szakadatlan sorban közzétett s részben igen becses értekezéseiben mint az arany-valuta legbuzgóbb apostola tette magát ismeretessé, s egyike azon szélesb látkörű francia szakférfiaknak, kik a külföld közgazdasági s érmeviszonyaira is gondos figyelmet fordí-

tanak, s egyebek között a napjainkban oly sokaktól ápolt európai érmeszövetkezési eszmének legmelegebb szószólói is; végre *Chevalier*, a ki ez időszakban közrebocsájtott több értekezésében még az arany-depreciáció elvének híve, és azért az ezüstöt ajánlja érmerendszeri alapul; utalva egyszersmind arra, hogy a kettős-valutának fentartása Frankhonra nézve súlyos anyagi károsodással járna. A legfiatalabb, de éles látású szakférfiu, ki ez időtájt szintén részt kezdett venni az e kérdés körüli debatteokban: *Emil Levasseur*, a ki 1858-ban kiadott „*La question de l'or et les mines de Californie, leur avenir, et les réformes qu'elles provoquent*” cz. könyvével beható statisztikai kutatásokra alapított érvelésben azon eredményre jut, hogy az ezüst demonetisálandó (azaz törvényszerű fizetésiesszközi tulajdonságából kivetkeztetendő) s leghelyesebb rendszer az, a mely az arany-básisra monometallikus értelemben fektetetik.

A mihez kiegészítésül még az csatolandó, hogy az elmélet emberei között vívott e küzdelem mellett s vele egészen párvonalosan Frankhonban ugyanez időben a kormány és a szaktestületek kebelében is folytak e tárgyalások; csak hogy az utóbbiaknak eredménye se volt más, mint amazoké, tudniillik, hogy egyelőre minden a régiben maradt, és a lassu számításu, de közgazdasági dolgokban messze pillantó császár ez idő szerint még valami határozó lépésre érmepolitikája tekintetében magát elszánni nem akarta.

Az ötvenes évek folyamában az itt szóban lévő kérdésekre nézve figyelemre méltóbb irodalmi mozzanatokat képeznek még a nemzetgazdaságtan érdemdús veteránjának *Raunak* kézikönyvében, valamint a kitünő újabbkori angol systematikusnak *Stuart Millnek* „*Principles of Pol. Economy*” cz. munkájában e tárgyra vonatkozó szakaszok; továbbá az éleseszű *Oppenheim*: „*Die Natur de Geldes*” czimű munkájának (1855-ben), mely a currency-principle-rendszer alapján állva kettős-valutát ajánl, (s egyebek közt jeles hazai szakemberünkre gróf *Desewffy Emilre*, a ki ugyan ez időtájtban tette közzé az osztrák függő pénzügyi kérdésekről írott munkáját, félre nem ismerhető hatással volt) megjelenése; továbbá *Roscher Vilmos* terjedelmes nemzetgazd. kézi-

könyve első kötetének, mely egyebek közt több idevágó feladvány remek elemzését is adja, közrebocsájtása; végül Schüblernek „Metall und Papier“ meg a „Deutsche Vierteljahrschrift“ és a „Tübingi Zeitschrift für die Staatswissenschaft“ cz. folyóiratokban megjelent egy némely szakértekezések képezik.

VII.

A hatvanas évek elején lehetőleg még belterjesbé vált az eszmemozgalom, s a különböző táborok közötti tusa Frankhonban, sőt hullámcsapásai már a szomszéd államok irodalmi köreit is érinték. A vita egyideig az előbbeni évtized iránylati medrében folyt, s míg például Léon (1860-ban kiadott értekezésében), továbbá hazánkfia Horn Ede (Journal des Économistes 1860.) és mások: az arany-demonetisatio és az ezüstnek legal-tenderül való elfogadása mellett harcolnak, addig Lanjuinaist, a kiváló dijoni jogtanárt Serrignyt, továbbá Parieut meg Levasseurt (újabb értekezésekben) az arany szószólóinak élén látjuk; s eredményként csak az constatálható, hogy a theoretikusok nagyobb része már az országban fennálló bimetallismus rendszere ellen nyilatkozik, s a kettős-valuta rendszere kizárólag a praktikusok, s főleg a hatalmas „Banque de la France“ kormányzóiban és vezérembereiben talált védelmezőkre.

Ekkor következett be azon időszak, hol Napoleon császár egyrészt a folyton ingadozó vélemények és pénzpiacz-viszonyok némi consolidatioja, másfelől az 1857 óta fennálló német-osztrák érme-szövetség ellensúlyozására, s mindenekfelett azon célra, hogy az érvényben levő kettős valuta-rendszer inconvenientiait a rendszernek egy szélesb területre való kiterjesztése által enyhítse: az általunk fentérintett 1865-ki latin érmeszövetséget alkotá meg; s vele mind az irodalom, mind az ügy általános európai fejlődésének is egy sok tekintetben új s messzeható lendületet adott. Alig ugyanis, hogy az új szövetség technikai szervezkedése befejezteték, vagyis az 1867-diki párisi világkiállítás alkalmával, azon irányban látjuk a kérdést egy újabb (bár a 65-iki egyezmény végső intentióinak megfelelő) stádiumba

átlépni, hogy egyfelől egy a nevezett évben megtartott francia *enquête*³⁵⁾, s még inkább a kiállítás ideje alatt ülésezett (s a különböző államok elsőrangú szakférfiaiból, mint hivatalos küldöttekből álló) európai értekezlet oda nyilatkozék, hogy kívánatos lenne, miszerint a polgárosodott országok valamennyien, egy, s pedig aranyból vert világermet hoznának be, ezen international arany-érme azonban csak oly államok közt állapíttathatnék meg törvényileg, melyek egyszerű (nem kettős) pénzbecsesel bírnak, s hogy mind Franciaország, mind Belgium esetileg készek leendnek arra, hogy kettős-valutájokról a monometallismusra egészen átmenjenek. Hasonló értelemben nyilatkoztak 1868-ban a francia kereskedelmi kamarák is, valamint a *tresoriers payeurs généraux*, és az országos kereskedelmi tanács (*Conseil du Commerce supérieur*) is, mely áramlat *Parieunek* (az aranypénzbecs ismeretes előharczosának) azon jellegzetes észrevételében találta kifejezését, hogy amaz új világermében a *suprematie du type français*-elv lesz megtestesülve.

Amde daczára mindezeknek, a kettős-valuta rendszerét még az egyesült *theoria* és *praxis* se tudta megdönteni; sőt egészen egyidejűleg az im mondottakkal, mindkét irányban oly új *factorokat* látunk a küzdővénnyre lépni, melyek a monometallistikai iránylatot fejlődésében egyenesen megakasztották, és a bimetalлизмnek már-már lehajlott lobogóit ismét fölegyenesíték, sőt mondhatni diadalra juttatták. E *factorok* egyike a már érintett „*Banque de la France*“, melynek vezérigazgatói, s névszerint a nagytekintélyű *Rouland*, nemkülönben b. *Rothschild* *Alfons* stb. határozottan a kettős pénzbecs fentartása mellett kezdettek működni, s az ezüst-demonetisációt valódi értékrombolásnak *declarálták*; másfelől a legújabbán elhunyt európai híró államgazda, *statistikus* és *publicista* *Wolovszky* *Lajos* fellépése, s a bimetalлизм *érdekeiben* megindított s mondhatnók kábitó hatásu irodalmi, *journalisztikai*, *akadémiai* és *praktikus* iránybani *agitatiója*. — Nem lehet itt célunk egy egyes szakférfiúnak nézeteit részletesen tárgyalni, s azért e (különben

³⁵⁾ Melynek kiváló becsü tárgyalásai egy nagyobb munkában állami költségén közzététettek.

nagy tehetségű s szellemes) írónak is csak egy-két főbb tan-
tételére utalunk. Azt mondja jelesül (1867-ben a *Journal des*
Économistes-ben megjelent értekezésében, 1868-ban kiadott
„*Quelques notes sur la question monétaire*“ cz. művében, és
1870-ben megjelent nagyobb könyvében: „*L'or et l'argent*“, s
egyéb dolgozataiban) Wolovszky: a) A mind nagyobb mennyi-
ségű nemes érczet szükségű világkereskedés az aranyra épen
ugy szorú!, mint az ezüstre. b) Mindkettőnek alapulvétele a
pénzbeesben értéköknek más jószágok iránt való ingadozását
könnyebben elviselhetővé teszi; s a nemes érczek árszönyá-
nak hullámzásait jóval szűkebb korlátok közé szorítja. c) A kettős
valuta mellett a bankjegyek fundatiója mindkét fémbe esz-
közölhető, a mi a pénzpiacz esetleg felmerülő rázkódásaiban
igen nagybecsű momentum. A mihez csatolandó az, hogy
Wolovszky az általa „alternatív“ valutának is nevezett rendszer
hatásait úgy képzeli, mint egy compensantionális pen-
dulumét (valami gép-műben)³⁶⁾; a mennyiben egyidejű fel-
használhatása által mindkét nemes ércznek (szerinte) ugyanezen
fémek áringadozásai és így a javak értékmérője is kiegyenlít-
tetnek (compensáltatnak)³⁷⁾; s eléretik az, hogy az arany és
ezüst el- és visszafolyása igen csekély körre lesz szorítva, s a
fémérték piaczi relatiójának a törvényben meghatározott ártól
való eltérései mindenkor csak minimálisok leendnek, s így a
forgalmi érdekek semmi hátrányt sem szenvednének. Minnek
folytán legezelszerűbbnek sőt kikerülhetlennnek látszik W. szerint
az, hogy a kettős-pénzbees általánosan a polgárosult világ
valamennyi államai által fogadtassék el.

Wolovszky e határozott fellépése, támogatva a pénzvilág
fentjelzett tekintélyeinek hason irányban való működése által,
arra vezetett, hogy 1870 elején a francia senatus, valamint egy

³⁶⁾ Vagy midőn Stanley Jevons még találóbb megjegyzése
szerint, két vízmedenceze, mely egymástól függetlenül apad vagy árad,
összeköttetésbe hozatnak, a végre, hogy folytonosan egyenlő szin-
vonalúak ká váljanak.

³⁷⁾ Jelesül annyiban is, hogy ha valamelyik nemes fém productiója
növekedik, s vele kereskedési értéke alábbszáll (míg az országos törvény
magasra becsüli): az adósok ezen pénzben fizetendnek; a mi által nagyobb
kereset idéztetik elő, a mely ama nemes fém további értékcsökkenését
feltartóztatandja. L. még Eras: *Vier Zeitfragen* (1870.) 45. sk. 1.

ugyan ez időtájt tartott újabb enquête már ismét a double étalon (kettősvaluta) mellett nyilatkozott, s daczára annak, hogy az aranypénzbecs többször említett szószólói: Parieu, Levasseur, sőt az időközben (tekintettel a változott viszonyokra) nézeteit megváltoztatott M. Chevalier is, meg a szellemdús Bonnet, az „Étude sur la Monnaie“ című jeles munkának, (melyben egyebek közt a nemes érczek szaporodásának közgazdasági hatásai és egy világérme behozatalának föltételei elemeztetnek) szerzője, s több más hirneves író (például a Journal des Débats ismeretes fűmunkatársa Leroy-Beaulieu az általa kiadott „Économiste Français“ hasábjain, Mannequin, a kitűnő statisztikus Juglar, stb.) az arany bázisú monometallismus zászlaját fennen lobogtatták: a kettősvalutarendszer fenntartásának iránylata mind szélesb körökben terjedt el, és emelkedett érvényre.

Ezen avatott előharczoisaival a frankhoni monometallistikus felfogásnak szállt ismét szembe a legújabban gyorsan hirnevet szerzett (olasz származású, francia bankár) Henri Cernuschi, a ki 1865-ben közzétett „Mécanique de l'Échange,“ 1870-ben megjelent „L'or et l'argent,“ s az 1876-ki év folyamában kiadott „Pacification Monétaire,“ — „La Monnaie bimétallique,“ „Nomisma, or legal tender (1877) és „M. Chevalier et le Bimétallisme“, nemkülönben a Siècle-ben írt számos cikkeivel, formális hadjáratot indított meg a monometallisták ellen, s helyenként ugyan szellemdús elemzéssel és kritikával de egészben félszeg s a tudomány legsarkalatosb tételeit ignoráló módon, sőt vakszenvedélyességgel ront az egyféle pénzbecs rendszerének, s törekszik a maga felfogásának érvényt szerezni.^{38—39)}

³⁸⁾ Cernuschi nézetkörének sarkitételei közé tartoznak a következők:

- a) A pénz magában steril valami; s a közgazd. tudomány téved, midőn azt állítja, hogy a nemes érczek értékarányát államilag fixirozni nem lehet; mert ha az érczek értékét meglehet törvényileg állapítani, miért ne lehetne két nemes fémnek egymáshozí értékviszonyát is meghatározni törvényben.
- b) Arany és ezüst nem magokban véve birnak értékkel mint árúk, hanem a törvénytől nyerik azt, azaz az ércmek becsét a pénzé veretés adja meg.
- c) Erős akarattal állami intézkedések útján lehet uralkodni a nemes fémek

VIII.

Forduljunk ezek után a többi népekhez, s lássuk miként fejlődött ezeknél a szóban levő kérdés körüli eszmemozgalom. — Első vonalban találjuk itt a németeket, mint a kik közvetlen forgalmi érdek tekinteteiből, de meg a tudomány terén tett s kétségtelenül nagynak nevezhető haladásuk folytán is érezték magokat különösen ezen feladványok felé vonzatva. — Mellőzve itt a hatvanas években helyt foglalt intézkedéseket praktikus irányban, meg azt, hogy Németországban 1860-tól egészen 1867-ig az ezüstpénzbees tartatott theoretikusok úgy mint gyakorlati szakférfiak által helyesebbnek ⁴⁰⁾, csak irodalmuk köréből akarunk egynémely érdekesebb mozzanatot kiemelni. Így jelesül azt, hogy egyidejűleg az 1867-ki párisi érmeconferentiákkal, meg az 1868-ban Berlinben megtartott német kereskedők gyűlésében túlsúlyra emelkedett aranyvalutai irányzattal, a theoretikus téren is egyre kezdettek szaporodni a hangok, melyek tekintettel a latin érmeszövetség törekvéseire, meg az

ken, s egyebek közt az 1803 óta fennállott francia kettősvaluta-szabvány 60 éven át biztosította a nemes érczek értéke tekintetében a lehető legcsekélyebb oscillatiót. d) A két fém proluctiójában való ingadozások egymást igen jól compensálják, jelesül akkor, ha mindkettőnek legáltenderként való jellege el van ismerve. e) De nem is áll jogában az államnak (ha csak súlyos magánjogi sértéseket nem akar elkövetni) oly érmet, melyet valamikor törv. fizetési eszközként szentesített, e tulajdonságától megfosztani. f) E demonetisatio az emberiség vagyonának egy jó részét megsemmisítéssel fenyegeti. g) Hogy e csapás elhárítható, okvetlenül szükséges, hogy egy nemzetközi érmeconferencia mielőbb hivatassék össze, s tanácskozzék a felett, hogy a kettősvalutának internationalis egyezményre alapított általános elfogadása minő módzatok mellett lenne a lehető legrövidebb idő alatt keresztülvihető.

³⁹⁾ Nem érdektelen mozzanat még a francia érmeügyi legújabb vitákban az ismeretes műegyetemi tanár és kitűnő író Joseph Garnier által kifejtett azon terv, hogy a két fém közt való értékarány-megállapításnak mellőzésével, a különben fizetési eszközként megmaradó nemes érczek pusztán piaczi forgalmi értékek szerint forogjanak; a fennálló érmerendszernek alapul szolgáló számítási valuta helyébe az egyszerű súlyvaluta téessék, stb.

⁴⁰⁾ A hirneves pénztheoretikus Wagner Adolf is 1860 körül még ily nézetten volt.

aranyérték stabilitásának némi megszilárdulására, a német államoknak az ezüstvalutától való eltérést javasolták.⁴¹⁾ Az ez iskolához tartozó írók közt találjuk (már 1856 óta) a jeles theoretikust Schaffle tanárt s későbbi osztrák kereskedelmi ministert (a „Tübinger Zeitschrift für Staatswissenschaft“ 1856. és 1857-ki foly. közzétett értekezéseivel); Augspurgot, a praktikus irányu kereskedőt: „Zur deutschen Münzfrage“ (1868), „Gold- und Silberwährung“ (1869), „Wahl des Münzsystems“ (1869) czimű röpirataival; a többrendbeli pálya-dolgozatok szerzőjét Weibezahnt, a ki „Der Goldgulden,“ — »Kritische Umschau auf dem Gebiete der Münzreform,« — „Deutschlands Uebergang zur Goldwährung“ (1868—1871-ig), — „Mark oder Goldgulden“ stb. czimű dolgozataival az aranypénz-becsre való átmenetel technikai részleteit is kifejté; Grotet, a műszaki irányban is kiváló tudóst; a későbbi birodalmi kancelláriában oly befolyásos állásra jutott Delbrück és Michaelis nyilatkozatait; a hírneves banktheoretikust Wagnert, a Bluntschli-féle Staatswörterbuch idevágó cikkeinek szerzőjét; s kit mindenek előtt kell vala említenünk Dr. Soetbeer Adolphot,⁴²⁾ a jelenleg élő érme- s pénztheoretikusok s statistikuskok egyik legkiválóbbikát, a ki részint a bremai és hamburgi (újabban német) Handelsblattban, részint a Tübingai államtudományi folyóiratban, a Bécsben megjelenő „Neue freie Presse“-ben, részint önálló értekezések és emlékiratokban, mint az aranyvaluta és a monometallismusnak elsőrangú s alapos tudományu előharczosa szerepel, s a kinek nem csekély része van abban, hogy a német birodalmi törvényhozás a fentebb megérintett 1871. és 1873-ki törvényekkel az arany-pénzbecsnek elfogadását kimondta, s az utóbbi években azt következetesen keresztül is vinni megkezdette. — Ezen túlnyomólag gyakorlati irányu eszmemozzalommal egészen párvonalas s egyidejű fejlődésben látjuk az utóbbi években a németek tudományos

⁴¹⁾ Az ezüstvalutához hajlanak egyebek közt a kitünő statisztikus Kolb, meg az eleven tollu s protectionista irányu Mohl Móríc, utóbbi 1871-ben közzétett tartalmas könyvével: „Zur Münzfrage.“

⁴²⁾ V. ö. egyebek közt: „Die Goldfrage“ cz. jeles értekezés a Tüb. Zeitschrift 1862-ki folyamában; Beiträge zur Gold- und Bankfrage (1865), Denkschrift zur deutschen Münzeinigung (1869) cz. dolgozatait.

irodalmának e kérdésekre vonatkozó termékeit; melyek közt egynémelyiket classikus becsűnek mondhatni. Így jelesül Roschernek „Betrachtungen über die Währungsfrage der deutschen Münzreform“ című s 1872-ben közzétett s a fennforgó nagy vitakérdésekben némely fensőbb egyeztető szempontokat jelző értekezését;⁴³⁾ az ismeretes német birodalmi képviselőnek Bambergernek az aranyvaluta és a monometallismus rendszerét szemben Wolowszky iskolájával diadalmasan védelmező (de praktikus tekintetben is nagybecsű s a váltófolyam, meg az internacionális érmerendszer kérdésére is új világosságot derítő) „Reichsgold“ című művét; Laspeyresnek, s Wirth Miksának többrendbeli értekezéseit (melyekről alább még lesz szó)⁴⁴⁾, Goldschmidtnek a német kereskedelmi jogtudósok legkiválóbbikának „Handelsrecht“-jét, mely ezen kérdésekre is kiterjeszkedik; Hartmannak „Ueber die rechtliche Natur des Geldes“ (1868) című becses monographiáját; Endemannak egynémely értekezéseit; Cohnstädtnek dolgozatait; az Angliában tartózkodó s a bimetallikus rendszer határozott képviselői és Chevalier tanai legilletékesebb ellenzői egyikének Ernst Seydnek a bécsi „Alte Presse“-ben meg önállóan is közrebocsájtott értekezéseit az ezüstdemonetisatio kérdése meg a pénzbecs- s fémpénz elméletére nézve;⁴⁵⁾ Steinnek az ismeretes bécsi tanárnak köz-

⁴³⁾ Nem érdeknélküli a nagy szaktudós e részbeli nézeteit illetőleg különösen megérteni azt, hogy R. Németországra nézve (annak újabb viszonyai s fejlődése alapján) ez a r a n y - p é n z b e c s t legmegfelelőbbnek tartja, általános theoretikai irányban azonban, bár határozott monometalista, igen helyesen figyelmeztet arra, hogy óvakodni kell praktikus közgazdaságpolitikai kérdésekben a túlzott abstractió és doktrinarismustól; hogy az emberiségre mint „egészre“ nézve nagy szerencsétlenségnek tartandó, ha az ezüst általános demonetisatioja által a világon (mint egy sok országból álló nagy közgazd. területen) fennálló kettősvaluta-rendszer végleg mellőztetnék; s hogy oly népek, a melyeknél a bimetalismus rendszere van érvényben, azon nem örvendetes megtiszteltetésben részesülnek, hogy az emberiségnek mint egésznek önköltségükön szolgálatot tegyenek stb.

⁴⁴⁾ H. Contzen tanárnak: „Das Gold“ (7871) és Jäger „Das Geld“ cz. könyvei is az arany-pénzbecs eszméjére alapítvák.

⁴⁵⁾ L. ennek még következő dolgozatait: The depreciation of labour and property which would follow the demonetisation of Silver (1869),

igazgatástani kézikönyve illető szakaszaiban adott mélyen menő s élesen distingualó elemzéseit,⁴⁶⁾ Dühning tanárnak az *Ergänzungsblätter zur Kenntniss der Gegenwart* cz. folyóirat 1869-ki folyamában közlött cikkeit; s mindennekeftt Kniesnek, a tekintélyes heidelbergi szaktanárnak „Geld und Credit“ és „Weltgeld und Weltmünze“ (1873—1874) cz. alatt kiadott nagybecsű dolgozatait, melyekben a nemzetgazdaság és jogtudomány közt szerencsésen közvetítő, s a jelen feladványt is e kettős szempontból méltató élelmű tudós egyebek közt országos pénz és jogi értelemben vett valuta pénz, illetve számolási és fizetési célra szolgáló pénz közt különböztetni kezd, az internacionál érme- és valutamegállapítás némely irányelvét és módozatát jelöli ki, s ez uton több idevágó kérdés helyesb megoldásának egyengeti utjait; egyebekben pedig az aranypénzbees és a monometallismus elvének hive.⁴⁷⁾

Az eddig mondottakhoz csatolhatni itt még azt, hogy a Franciaországban 1867-ben Parieu, báró Hock s mások által megindított azon eszmemozgalom, mely egy általános vagy világérme létesítésére irányul, az imént említett Kniesféle szellemdús dolgozaton kívül, az utóbb lefolyt években főleg a kosmopolit németeknél talált kiváló képviselőkre, a minek irodalmi kifejezését egyebek közt a bajor pénzverési igazgatónak Xellernek „Die Frage der internationalen Münzeinigung“ (1869) cz. könyve, Nothombnak a *Preussische Jahrbücher* 1869-ki folyamában közzétett fejtegetései, azután Gschwendernek ugyanazon évben kiadott: „Zur allgemeinen Münzenheit“, Hacknak a Tübingai folyóirat 1870-ki folyamában megjelent értekezése, valamint a bremai szakembernek Eggersnek javaslatai képezik;⁴⁸⁾ utóbbi különösen annyiban is figyelmet érdemelvén, hogy az 1873-ki bécsi világkiállítás alkalmával egy ilyféle érme-egyezményi célra összehívott s Rainer

The fall in the price of silver (1876) Münz-Währungs- und Bankfragen (1871) végül Bullion and foreign exchanges, followed by a defense of double valuation (1868).

⁴⁶⁾ V. ö. *Handbuch des Verwaltungslehre* (1876-ki kiadás) 434—445. l. általános vonásokban.

⁴⁷⁾ Erről egy későbbi értekezésünkben tüzetesen lesz még szó.

⁴⁸⁾ V. ö. Ennek „Zur Münzreform“ czímű könyvét (1876).

főherczeg védnöksége mellett ülésezett gyűlekezet Eggers ter-
vezetét beható tárgyalás alá vette, s oly (magától értetik, egy-
előre pusztán elméleti becsesél bíró) határozatokat hozott, melyek
ez utóbbinak lényegét magokban foglalják.

IX.

Mielőtt a többi népek eszmemozgalmának ismertetésére
átternénk, lehetlen pár szóval meg nem emlékeznünk azon
nagy és mélyen ható eseményről, mely az utóbbi két év
folyamában a pénz- és valutakérdés körüli minden egyéb tö-
rekvéseket és töprenkedéseket háttérbe szorított, a megindult
mozgalmakat új irányba terelte, a polgárosult világ egész pénz-
és értékgorgalmára döntő befolyásává lett, és így természet-
szerűleg a tudomány és az irodalom köreit is mondhatnók
lázás izgalomba helyezé. Értjük az 1874-ik év második felében
kezdődött s 1876 közepe táján (legalább egyelőre) tetőpontjára
emelkedett ezüstdepreciációt.⁴⁹⁾

A két nemes ércz között közel kétszáz év óta⁵⁰⁾ szilárdul
fennállott értékviszony az utóbb lefolyt másfél év alatt jelesül
oly hullámmat illetve változáson ment keresztül, hogy az imént
jelzett arány 1875 vége felé már 1:16, az 1876-ki év elején
1:17, február hóban 1:17¹/₂, júniusban 1:18¹/₂ és júliusban
vagyis a midőn 1 obon standard-ezüst piaczi ára Londonban
47 pencere esett le, holott szabály szerint 59—60-on állott.⁵¹⁾
már 19¹/₄ volt⁵²⁾ vagyis oly kedvezőtlen az ezüstre nézve, a mint
az századok óta nem tapasztaltaték.^{53—55)} — Mint valódi

⁴⁹⁾ V. ö. Cohnstätt: Zur Silberfrage 49. s. k.

⁵⁰⁾ L. „A nemes érczek története“ cz. értekezésemet. 46. s. k. l.

⁵¹⁾ Cohnstätt szerint: egy obon finom ezüst 1871-ben átlagosan
60¹/₂, 1872-ben 60¹/₃, 1873-ban 59¹/₃, 1874-ben 58¹/₃ pence volt.

⁵²⁾ Julius 10-én volt a legalacsonyabb árfolyam, vagyis 43³/₄, a mi
egy 1:20 szerinti aránynak felel meg.

⁵³⁾ Értekező számításainak alapjául egy egyenesen Londonból a
Rotschild-háztól nyert adat-egybeállítást használt. L. egyébiránt még a
francia pénzügyministerium által megindított hivatalos Bulletin de statis-
tique et de législation comparée 124-ik lapját, továbbá Jäger: Das
Geld 18. l. és Haupt: Gold oder Silberwährung. (1877.) 21. lap.

⁵⁴⁾ A most folyó évben eddig elé átlagosan 1:17¹/₂ szerinti arányt
vehetni fel.

üzletvilági földrengés vonult a fehér nemes-fémnek ez érték-csökkenése három világrészen, szerencsétlen egyidejűségben az európai államok nagyrészét pusztító 1873-ki krízis következtetésével át, separta el egy-két nagy csapással évszázadokon át felhalmozott kincsek értékét, és ejtette aggodalmas gondolkodóba az államférfiakat és törvényhozókat, kiknek a csapás enyhítésére irt keresni első sorban hivatásuk. Meg is tétettek több államban a baj okainak épugy mint terjedelmének kinyomozása, valamint az az által okozott visszaállások s baleredmények tovább terjedése akadályozására egynémely intézkedések. Németország például beszüntette egy időre (aranypénzbecse tényleges behozatalának elősegítésére) nagy mérvben megindított volt ezüst-eladását; Franciaország latin-uniói szövetségeseivel érmeveretési értekezleteit hévvel vevé fel, hogy további magatartásuk felett tisztába jöjjenek; Anglia parlamentje egy elsőrangú szakemberekből egybealakított bizottságot küldött ki, mely a tárgy érdemére és a netán szükségeseeknek mutatózó rendszabályokra vonatkozólag véleményes jelentést tenni hivatott fel; Németalföld, Spanyolország, a Skandináv államok tervezett érmepolitikai rendszabályaikat felfüggeszték; az Éjszakamer. Unióban a kettős-valuta pártolói még hangosabban kezdtek zajongni; Oroszországban, de főleg Ausztriában és Magyarországon nem egy szózat hangzott fel arra nézve, hogy ragadja meg a birodalom a kínáló alkalmat, s állítsa vissza a mesés olcsóságúvá vált ezüst alapján az érczvalutarendszert; a tudomány és irodalom sok jelese pedig, a ki eddigelé az egyszerű pénzbecs zászlaja alatt küzdött, megrémülve a nem-sejtett sőt egyenesen lehetlennék tartott fém-depreciáció által előidézett roppant értékrombolásokon, a bimetallisták táborához szegődött; ugy hogy joggal mondhatni, miszerint a látszólag kis jelentőségű, de hatásaiban óriásivá vált esemény az egész cultur-világot mozgásba hozta,

⁵⁵⁾ S így ugy látszik, mintha már tetteleg bekövetkezett volna azon idő, a melyről a nagy szakférfiak Dupont és Humboldt azt mondák: „eljövend a kor, egy századdal előbb vagy utóbb, a midőn az ezüstproductionnak más határa nem lesz, mint az, mely értékének folytonos csökkenése által annak elébe fog tüzetni.”

s nem csak a börzékét, az üzletembereket és a fém-arbitrageuröket, hanem a theoria legideálisb magaslatain tartózkodó tudósokat is felriasztá s egy új nagy szellemharczra hívta fel.

Nem állhat e helyen feladatunkban az imént jelzett esemény okait és lefolyását ecsetelni; s azért egész általánosságban csak arra utalunk, hogy nagy tévedés volna azt egy forrásra visszavezetni, hanem hogy egy egész sora a körülményeknek s az egymással találkozó változások és közgazd. rendszabályoknak tekintendő azon alapul, a melyből az ezüstdepreciatio kifejlett s félelmetes mérveit meríté ⁵⁶—⁵⁷). Így jelesen első sorban az Amer. Unio (Californiával szomszédos) Nevada területén feltalált rendkívül bőséges telepeknek szerencsés kika-
aknázása, valamint azon nem indokolatlan meggyőződés, hogy ugyan e területeken még további gazdag fémkincsek rejlenek. Második sorban a Németországban 1872/3 óta megindult intézkedések az aranypénzbecs behozatalára, s ezzel kapcsolatban a több száz millió tallér értéknyi ezüstpénznek demonetisatioja, illetőleg árúbeocsájtása ⁵⁸). Harmadszor: jelentékeny megesők-
kenése az európai kereskedésnek Keletindióval, a minek folytán az onnan vásárolt árúk és javak megfizetésére eddigelé rendszerint szükséglett nagy (némely évben 3—4 száz millió forintnyi) ezüstmeg tetemesen megapadott, s ez által a transatlantikus köztársaságból átfolyó roppant fémösszegnek az európai nyugoton való megtorlódása eszközölteték. — Ezekhez járul az, hogy

⁵⁶) E fejtegetések lényegökben a fentérintett angol parlamenti bizottság kitűnő jelentésén (Report of the Committee on depreciation of Silver stb.) alapszanak, mely a hírneves Göschel tollából folyva 1876. második felében tétetett közzé, s legújabbban francia nyelven a hivatalos „Bulletin de Statistique et de Legislation comparée“ cz. vállalat 1. s köv. füzeiteiben is megjelent.

⁵⁷) L. Bamberger Reichsgold (1876.) 162. s k. l.

⁵⁸) Legújabb közlemények szerint jelesen Németország 1871-től 1876 végéig ezüstpénz-forgását 1172 millió markról már 500 millióra apasztotta, tehát 336 millió frtnyi tömeget onnan kivont; ellenben aranyérme circulatioja ugyan ez időszakban 265 millió frtról 927 millió forintra növekedék. Ezzel kapcsolatban 1877 elején az osztrák-magyar ezüstforintosok, meg a Németalföldi ezüstforintosok forgalma is betiltatott a Német birodalomban. (Némely újabb adatok még Soetbeertől a Deutsches Handelsblatt 1877. évi 16-ik számában).

a latin érme-szövetség tagjai 1874 óta az ezüstpénzveretést jelentékenyen megszorították, részleg meg is szüntették; továbbá Németalföld az aranyvalutára való áttérésre intézkedéseket tett, s az ezüstpénzkiverést szintén beállítá; végre (eltekintve azon most általánosan tapasztalható jelenségtől, hogy a művelt népeknél az arany több tekintetnél fogva sokkal jobban kedveltetik és kerestetik), azon körülmény is, hogy a Skandinávi államalakok 1872 óta szintén elhagyták az ezüstvalutarendszert, sőt még az osztrák nemzeti bank is ezüstkészletének nagy részét aranyra változtatta, és így bár csak fokozatosan, de mégis oly rendszere a nemesfém kezelésének állott elő, a mely az ezüst továbbra való szereplését igen jelentékenyen megszorítja ^{59—62}).

Hogy átnézetünk a tárgy irodalmi vonatkozásainak is feltüntetése által teljesb legyen, megérintjük egyidejűleg azon nevesb szakférfiakat, kik a szóban forgó feladványnak tüzetesb figyelmet szenteltek, s vizsgálódásaik eredményeit már eddig is külön dolgozatokban közzétették. Jelesül első helyen említendő mindjárt Michel Chevalier kitünő értekezésével a „Révue de deux Mondes“ 1876-ki 16-ik kötetében, a hol arra utal, hogy az ezüst mint valuta-alapfém valószínűleg kijátszotta szerepét; Ernest Seyd „The fall of the price of Silver“ (1876. London) és egyéb röpirataival, főleg pedig a Bécsben megjelenő „Presse“ 1876. évi foly. 2-ik felében közzétett beható fejtegetéseivel, melyek Chevalier-vel ellentétes eredmé-

⁵⁹) Nem a productió növekedésének, hanem e nagy törvényhozás változásoknak tulajdonítja egyebek közt a kitünő statisztikus Lindheim (legújabbban közzétett „Eisen und Kohle 1877. Bécs 75. l.) is a depreciatiót. Nevesb szakemberek közül a svájci Feer-Herzog volt egyike az elsőeknek, a ki (1873. elején közzétett értekezésében „L'or et l'argent“) a legközelebb bekövetkezendő nagymérvű ezüstdepreciatiót határozottan előre mondta.

⁶⁰) L. Chevalier a Révue d. d. Mondes 1876. évi foly. XVI. köt. 616. l.

⁶¹) L. Bulletin de la Statistique 71. l.

⁶²) Annak, nem hatott-e mindezen kívül még az 1873. közepén orkányszerű módon kitört európai krízis is a szóbanlévő tüneményre: elemzésébe nem bocsátkozunk.

nyekre jutnak, s az ezüst-demonetisációt határozottan felszeg intézkedésként tüntetik fel; Cohnstätt: „Zur Silberfrage“ című dolgozatával, mely egyebek közt a nemes érczek productionális viszonyaira is sok világosságot derít, s higgadt elemzéseivel közfigyelmet ébresztett; Waleker: „Die Silberentwerthung, kritische Uebersicht der Währungspolitischen Ansichten“ (1876.) cz. nagyobb s főleg az irodalmi részre nézve igen értékes részleteket tartalmazó művével; az angol Bagehot (Some articles on the depreciation of Silver 1877), Jones, Levi, a francia Emil Girardin⁶³⁾, Leroybeaulieu, a német Soetbeer s mások: önálló értekezések vagy folyóiratokban megjelent cikkeikkel, végül Nasse Erwin bonni tanár a legújabban alapított „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft“ első füzetében közzétett heható vizsgálódásaival „Die Demonetisation des Silbers und das Werthverhältniss der Edelmetalle,“ melyek a kérdést mindenoldalulag megvilágosítják, s egyebek közt azon eredményt állítják elő, hogy a depreciatio legfőbb oka mégis a kereslet viszonyának állandónak mutatókozó megváltozásában keresendő; nem az aranyak drágulása, hanem csakugyan az ezüstnek értékesökkenése az, a miből a fémválság áll; hogy a nemesfémnek (relatív) értékszilárdsága lényegileg mégis csak fizetesközl való alkalmazásában gyökeredzván, a mint ez utóbbi megszűnik, a legnagyobb értékingadozásoknak kell beállaniok; hogy a bimetallismusra való áttérés föltevése Wolovszky, Cernuschi, Laveleye részéről hiú ábránd, melynek megvalósulta minden életrevaló állam által lehetlenné tétetik; s hogy az ügy továbbfejlődésére a jelen pillanatban biztos következtést vonni lehetlen, miután arra egyfelől a fémtermelésnek miként alakulása, másfelől a nagy culturállamok ezentúl követendő érmepolitikája fog döntőleg hatni; nem valószínűtlen azonban mégis, hogy a fehér fémnek az 1876-ki év közepén beállott rendkívüli depreciatiója állandó nem maradand, s a jelzett aranyak rövid idő múlva már megjavulása lesz tapasztalható.

⁶³⁾ „La question d'Argent. Une question de l'Année“ című (1877 elején megjelent) könyvével.

Még egy más nagy fontosságú (bár igenis természetes és megmagyarázható) következménye is volt azonban az imént ecsetelt ezüstdepreciációnak. Értjük azon hatalmas impulsust, melyet az a bimetallistikus irányzat újult erővel való előtérbe nyomulásának adott, s kiinduláspontja lőn egy mondhatnók kombinált támadásnak, melyet a kettős valuta szószólói a világ majdnem valamennyi műveltebb államában a monometallisták ellen az egész vonalon valódi lázas vehemenciával intéztek. E küzdelem nevesb vezéreit a következő szakaszokban amugyis kellvén ismertetnünk, itt csak arra akarunk utalni, miszerint a kettős pénzbecs képviselői a magok tanának támogatására hatalmas érvet (illetve tényt) véltek feltalálni az ezüst rohamos elértéktelenülésében, annyiban, hogy bebizonyíthatni hitték azt, hogy az emberiség nemes-fémbeli értékbirtoka ez egyik nagyobb felének veszélyeztetése ⁶¹⁾ az arany-monometallismusra való áttérésnek szomorú folyománya; hogy az ezüstnek demonetisatiója a tőke-aristokratia uralmának terjedését s a demokratikus elemek gyengülését okozandja; hogy az arany-pénzbecs kizáró érvényrejutása a legtöbb állam vagyon- s hitelviszonyait megrontja; mesterséges drágaságot, az adósoknak a hitelezők által való még nagyobb mérvű elnyomását, a discont-láb felszökését, permanens válságokat stb. idézend elő; s végül azon indítvánnyal léptek fel, hogy a polgárosult emberiséget fenyegető e nagy calamitásnak elhárítására egy általános nemzetközi érme-conferencia egybejövetele szükséges, a mely a különböző államokat egy közös érmerendezési bázis elfogadására bírja, s alapelvül azt ismerje el, hogy a kettős valuta, a két nemesérez értékrelatiójának törvény által való megállapítása mellett, általános és közkötelező zsinórmérvül szolgáljon.

Ez volt a bimetallistáknak hadjáratí terve, a mint az Franciaországban (Wolovszky mellett) a kétes hírnévre szert tett Cernuschi és báró Reinach, Németországban a már fentebb említett Seyd Ernő, Schneider (Die ungedeckte

⁶¹⁾ S az ezzel járó hanyatlása az iparosságnak, a forgalomnak és a jólétnek.

Banknote 1876.) Prince-Smith, és Dühring⁶⁵⁾, Belgiomban a szellemdús publicista és tanár Laveleye, Hollandiában Mees, Angliában I. T. Smith és Williamson, Olaszországban Sclopis, Amerikában a congressus szenatori házának kitünő tagja J. Jones meg Moran, könyveikben, röpirataikban és szónoklataikban kifejezésre jutott; s mely nem egy könnyebben hívő laikust lett volna képes a bimetallisták táborába terelni, ha egyidejűleg és hasonló élénkséggel és buzgalommal a másik fél, vagyis a monometallisták is sikra nem szálltak, s ellenfeleiknek észrevételeit a tudomány és tapasztalat fegyvereivel kellő mértékre leszállítani nem siettek volna; s a kiknek sorából csak Michel Chevaliert, azután Leroy-beaulieut, Levasseurt és Parieut Frankhonban; a kiváló parlamenti szónokot és praktikus szakférfit Bambergert, továbbá Soetbeert, Kniest, Wirthet, Roschert Németországban; Hertzkat és Neumannt Ausztriában; Cognetti Martiist Olaszországban, az európai hírnevű államférfit Frère-Orbant Belgiomban, meg az alapos szakembereket Hendrikset és Jevonst Angliában emeljük ki.

X.

A francia és német eszmemozgalommal párhuzamosan halad, bár nem oly intenzitással és terjedelemben, az amerikai Egyesült-Államokban, Belgiomban, Hollandiában, Angliában, meg az Osztrák-Magyar birodalomban a valuta-kérdések feletti irodalmi nézetharcz. Az elsőt jelesül illetőleg, az Amerikai Unióban az egyszerű vagy kettős valuta körüli küzdelem csak az utóbbi években indult meg, egyenes összefüggésben a nagy köztársaság egész köz- és államháztartását mélyjeiben megingató praktikus tervezetekkel és törekvésekkel a fém-pénzbees visszaállítása s a papirvalutával való szakítás körül. Nevesb theoretikusaik az ismeretes protectionista-apostol H. Carey mellett, a ki (csupa antagonizmusból Anglia ellen)

⁶⁵⁾ Több német és francia bimetallista-szakembert sorol fel még (bár nem kellő tárgylagossággal) Wolovszky: *L'or et l'argent* cz. műv. 42 sk. lapjain.

újabb időben szintén a bimetallisták táborába ment át, s különben a bankjegy-szaporítási elvnek vagy az Unióban úgynev. inflationismusnak egyik szóvivője⁶⁶⁾, továbbá Buggles, Berkeley, Walker, Dudley-Bayley, a bimetallista Moran⁶⁷⁾, s főleg John P. Jones, a ki 1876 ápril 24-én tartott nagy terjedelmű beszédét egy külön munkában „Resumption and the double Standard” czim alatt közzétette, s általa a kettős valutáért küzdő szakférfiak közt elsőrangú tekintélyre vergődött; kiterjeszkedvén a nemes fém pénz és valutakérdés mind történelmi és statisztikai, mind közgazdaságtani részleteire, úgy hogy a dolgozat az irodalom ez irányban legértékesebb termékei közé sorolható^{68—70)}.

Angliát illetőleg, erre nézve a valutakérdés oly fontossággal nem bír, s azért irodalmi autoritásainak egyike másika csak a többi államokban folyó eszmeharcz körüli élenkebb érdeklődésből szentel e tárgynak figyelmet. Így nevezetesen a volt pénzügyminister Lowe 1867-ben buzgó támogatója volt az európai érme-egyezkedési tárgyalásoknak, sőt a párisi konferenzia által kilátásba vett 25 frankos aranyérmének szövet-

⁶⁶⁾ L. Evidence of H. Carey, Appreciation of Gold (Philadelphia 1877).

⁶⁷⁾ „On Money” című s 1864-ben megjelent munkájával.

⁶⁸⁾ Napjainkban Dana-Horton: Silver and Gold, and their relation stb. cz. könyvében (Cincinnati) szólalt fel szintén a bimetallismushoz hajló irányban.

⁶⁹⁾ Utal egyebek közt Jones arra, hogy az ezüst demonetisációját által a világ megbocsájthatlan felületességgel nemes érczértékének felétől megfosztatnék; hogy a nemes fémek szaporodtával egyidejűleg az ipar, forgalom és jólét is mindenütt meghonosodott és kifejlett; hogy még a műveltségnek és polgárosodásnak is hatalmas tényezőjévé vált az; s hogy az arany- és ezüst-érték ingadozásainak megakadályozása meg egy állandó, s biztos nemzetközi pénzforgás megvalósítására az egyedül célravezető ut az, ha nemzetközi egyezmények alapján a kettős valuta fogadtatik el.

⁷⁰⁾ Továbbá az Amer. Unió követe Párisban Washburne, egy hosszabb emlékiratban, melyet székhelyéről kormányának küldött, s mely szintén a kettős pénzbevezetés elvéből indul ki. Ez emlékiratra vonatkozólag jelent meg azután f. évi febr. 23-ról keltezve Párisban egy szellemes levele Washburnehez, melyben ez utóbbinak feltevései kellő mértékökre vezetnek vissza.

ségi érmetül való elfogadása mellett nyilatkozott is. Egyes nagy szakemberek az angoloknak a német származású G ö s c h e n, a ki néhány évvel ezelőtt közzétett jeles művével: *Theory of foreign Exchange* (francziául L. Saytól, németül Schübler, Hirsch és másoktól) legújabbán pedig ama nagy becsü „Jelentéssel“, melyet az angol ezüstdepraeciaciónális bizottság tárgyalásairól készített, gazdagította a tudományos elméletet; továbbá L e o n L e v i, Cliffe-Leslie, Walter Bagehot, Tomline (ezredes), Haggard (bankigazgató), Wilson Elfringham (Is a double standard advisable for England? című röpiratában), mely utóbbiak a kettős valuta rendszerét nem oly föltétlenül vetik el mint legtöbb honfitársaik; végre Hendriks és az alapos tudományu Stanley-Jevons (londoni egyetemi) tanár, a ki a pénz és pénzforgalom mechanizmusa cz. dolgozatával (mely németül és francziául is megjelent 1876. Lipseben) nagy részét az idevágó kérdéseknek ép oly szellemdús mint elfogulatlan módon tárgyalja, Chevalier fentebbérített rendszeres kézikönyvének sok tekintetben kiegészítését nyújtja, s a német Roscherhez s Knieshez hasonlóan a feladvány relativistikus jellegét hangsúlyozván, az arany és a monometallismus mellett nyilatkozik ugyan, de a kettős valutának világforgalmi tekintetből való igazolhatóságát mégis elismerni látszik. — Ezek szerint egészen véve nem lehet kétség az iránt, hogy a bimetallisták már Angliában is kezdenek tért foglalni, s az egyszerű valuta képviselői már nem dominálják az irodalmat oly kizárólag, mint (körülbelül) 1870 előtt ^{71—72}).

Felette érdekes küzdtere az érmetűgy körüli eszmemozgalomnak a kis Belga királyság, mely egy-két európai hírű szakférfiut állított e kérdésben a sorompókba. Így először is magát a jelenlegi pénzügyministert Malout, a ki mint gyakorlati államférfi, s mint éleseszű theoretikus is ismeretes és a

⁷¹) Legújabbán (1877. márcz. hó) a liverpooli keresk. kamara elnöke I. Smith az Amer. Unió bimetallistáihoz intézett egy pár levelében is a kettősvaluta hívének vallja magát. (L. Bankers-Magazine 1877-ki folyam márcziusi füzet) és Three Lectures on the Silverquestion cz. röpiratában.

⁷²) W. Norrisnak ép most megjelent nagyobb munkája: „Heaps of Money“ (London 1877.) szintén figyelmet érdemlő terjedelmesebb dolgozat

francia-latin conventióból folyó bimetallismushoz buzgó apostola. Továbbá az európai hírnévnek örvendő statusférfit és volt ministert Frère Orbánt, a ki nemcsak fényes kamarai beszédei s számos kisebb rüpiratai és hírlapi cikkei, hanem „La Question Monétaire“ című terjedelmes (1874-ben közzétett) munkája által is járult e feladvány tisztázásához, s vívott ki magának mint határozott képviselője az arany-monometalistikus rendszernek, igen nagy elismerést ⁷³⁾; ugyanilykép Perint, a löveni egyetem tekintélyes állásu tanárát, a ki szintén a kettős valuta mellett harczol; s végül Laveleye Emilt, a jelenkor egyik legsokoldalúbb s legelevenebb tollú publicistáját és tudósát, a ki eredetileg ugyan az egyszerű valuta védelmezői közt foglalt helyet, azonban az 1873-dik évi október és nov. havában a belga „Indépendance“-ban irt cikkeiben, s legújabbban (1876. közepén) „La Monnaie Bimétallique“ czim alatt közzétett (s nagy keletnek örvendett) értekezésében ⁷⁴⁾ a kettős valuta legszellemesb előharczosaként tette magát ismeretessé, s volt egyike azoknak, a kik csillogó, bölcseleties irányu, s universalistikusabb jellegű fejtegetéseikkel a bimetallismus követőinek számát igen jelentékeny mérvben szaporították. ⁷⁵⁾

A Holland nemzetgazd. írók közül Mees tanár és Bruynkops (az első a kettős pénzbecsről irt művében mint bimetalista, az utóbbi mint a francia 1867-iki értekező elvei-

⁷³⁾ L. Frère Orbán e könyvének jeles ismertetését és bírálatát Roschertől a Litterarische Centralblatt 1876-iki folyamának 12-dik számában.

⁷⁴⁾ Németül e czim alatt: Die Doppelwährung (Nordlingen 1876.) Egy más kiváló dolgozata ez írónak az 1865-ben közzétett „Le Marché Monétaire“ cz. könyve.

⁷⁵⁾ Tanairól és érveléseiről egy későbbi értekezésünkben tüzetesen lesz szó; s azért e helyen csak röviden arra utalunk, hogy Laveleye szerint: a két ércnek legal-tenderként való megtartása által az egész nemzetgazdaságra nézve jótékony pénzbőség biztosittatik; az eladósult sok állam, vasuti társaság, földbirtokos stb. a kettős valuta által azon előnyben van, hogy a körülmények szerint az egyik vagy másik ércben fizethet (a mi L. szerint bizonyos, jogilag megtagadhatlan seissachteiát képez a gazdasáztalig gyengébbek javára szemközt a hatalmasokkal); a disconto alacsonyabb marad, s egyáltalában az egész ipar- s forgalmi élet elevenebb s vidorabb fejlődése biztosittatik.

hez csatlakozó) ismeretesbek; Olaszországban gr. Sclopis buzgólkodik a vegyes valuta mellett, míg Cognetti di Martiis a monometallismus és az aranypénz becs mellett küzd; ⁷⁶⁾ Spanyolországban Figuerola; Svédhonban és Dániában a jeles statisztikus Frederiksen meg Scharling, Svaiczban a szövetség állandó megbízottja az európai érmeconferentiákon: Feer Herzog (mint erős védelmezője az arany monometallismusnak, s két igen becses szakértekezésnek szerzője ⁷⁷⁾), — váltak ki az utóbbi évtizedben az e kérdésekkel foglalkozó publicisták köréből.

XI.

Forduljunk végezetül az Osztrák-Magyar birodalomban e tárgy körül kifejtett eszmemozgalom s publicistikus irodalom rövid ismertetéséhez.

Ausztriában az 1857-iki pénz- és érmeegyezkedések alatt mutatkozott először élénkebb érdeklődés ez ügy iránt; a minnek egyik jele egy-két becsesb dolgozatnak (pl. Chevalier munkájának a jelzett évben Bécsben német nyelven történt) közzététele, Schwarzer (volt keresk. minister) „Geld und Gut in Neoesterreich“ czimű könyvének (mely e kérdést is megérinté) megjelenése, s a journalistikának ez irányban megindult (részben tartalmas) fejtegetései. A rákövetkezett években a birodalom szakembereinek figyelme más irányban (adószervezési, vámpolitikai, adósságművelti, iparrendezési stb. kérdésekkel) lévén elfoglalva, jelentékenyebb mozzanat nem jegyezhető fel egész 1867-ig, vagyis azon időszakig, a mikor az osztrák kormány a politikai kiegyezés létrejöttével mérvadó befolyásra került magyar státusférfiak figyelmeztetései folytán e feladványt is tüzetesebben felkarolta, s különösen a nagytudományu,

⁷⁶⁾ Becses átnézetet nyújtó következő czimű dolgozatával: „La rinnoiazione dei trattati di Commercio, e la questione monetaria“ (Mantua 1877.)

⁷⁷⁾ Jelesül: La France et ses alliés monétaires (1870.) és L'or et l'argent (1873.)

szellemdús és elfogulatlanabb álláspontot elfoglató báró Hock (Ausztria eddig legkitünőbb s tudományilag is eredeti felfogásu nemzetgazdasági írója) az európai pénz- és érmeügyet tüzetes tanulmányává tevő; s létrejöttek azon értekezletek, melyekben osztrák és magyar kormányi megbizottak és szakférfiak (ugyan-csak Hock elnöklete alatt) a monarchia érmerendszerének azon átalakításáról tanácskoztak, a melyet fentebb már közelebbről jeleztünk. E kiváló szakférfiu volt különösen az, a ki a párisi értekezletek alkalmával is, s azóta (egész haláláig) a francia Parieuvel és a német Soetbeerrel következetesen az aranypénzbecs mellett küzdött; az európai pénz-, vám- és bank-conferenciákon (hol Ausztriát rendszerint képviselte) ez irány-ban mind praktikus mind irodalmi tevékenységet fejtett ki; s mintegy theoretikus alapítójaként tekinthető azon iskolának, a mely az osztrák birodalomban az aranyvalutára való átmenetelt vitatja.⁷⁸⁾

Az osztrák szakférfiak közül az érmeügyi kérdés körül kiválóbb írói tevékenységet fejtettek és fejtenek még ki: a Londonban tartózkodó jeles consulátusi igazgató Scherzer, többrendbeli hivatalos jelentéseiben; azután a bécsi mező-gazdasági főiskola tanára Neumann, a ki részint a nemes-érezek termelési és forgalmi statistikáját viszi előre, részint tud. folyóiratokban (mint a német „Rundschau“, a Behm-féle Geographiai Évkönyv 5- és 6-dik kötetében, stb.) megjelent alapos értekezéseivel járult a feladvány tisztázásához, s alap-nézetére nézve monometallista; továbbá Ottomár Haupt többrendbeli praktikus irányu hírlapi értekezéseknek s a leg-újabbban megjelent: Gold oder Silberwährung, Ein Vorschlag zur Lösung der Valutafrage cz. röpiratnak szerzője, a melyben általánosságban mint aranymonometallista szól, de tekintettel Ausztria jelen helyzetére, az ezüstpénzbecset ajánlja; ugyan-

⁷⁸⁾ Figyelemreméltó egyebek közt Hocknak azon kitünő beszéde is, a melylyel 1867. aprilis havában a monarchia két államából Bécsben egybegyült küldötteket és szakférfiakat az érmetanácskozmányok megnyitásakor üdvözölte; s melyben egyebek között egy világérmé alkotásának eszméje is szellemdús kifejezésre talál. L. Verhandlungen der Special-Commission (1867.) 1. s. k. 1. magyarul a „Győri Közlöny“ ugyanezen évi 18-iki számában.

ilykép Wirth Miksa, a Németországból betelepedett ismeretes nevű közgazdasági író, a ki részint a „Neue Freie Presse“ és az „A. Allgemeine Zeitung“ hasábjain, részint 1874-ben közzétett „Münzkrisis“ és 1876-ban megjelent „Oesterreichs Wiedergeburt aus den Nachwehen der Krisis“ című terjedelmesb dolgozataiban az aranyvaluta ügyes védelmezőjeként szerepel, s több irányban becses adalékkal járul a kérdés megvitatásához. Végül a hazánkban is ismert névnek örvendő bécsi publicista és közgazdasági író Hertzka Tivadar, a ki 1876-ban közrebocsajtott ily című nagyobb művével „Währung und Handel“ (melyben a kérdést szélesb alapon s általánosb közgazd. vonatkozásai szerint tárgyalván, egyebek közt az érme- és valutaügynek az árak és a jószágforgalom, a tőkekamat és a váltófolyam, az állampénzügy meg az internacionál kereskedés és a keresked. mérleggel való összefüggését is törekszik kideríteni, a nemes-fémek ár- és érték hullámzásait ecseteli, az egyes és kettős pénzbecs természetét és hatásait tünteti ki, s Ausztriára nézve az aranyvalutának határozott előharczosaként nyilatkozik) vonta magára a szakemberek figyelmét.

Mint kiváló érdekességű momentum említendő fel itt ezeken kívül még az, hogy az ismeretes osztr. szaktudós és publicista Dr. Suess ép napjainkban sajtó alá adott ily című munkájában: „Die Zukunft des Goldes“ azt törekszik bebizonyítani, hogy geologiai okoknál fogva is kétkedni kell azon, hogy lehetséges volna az aranyvaluta általános elfogadása folytán szükségessé válандó roppant arany mennyiséget előállítani, s hogy e szerint ezen tekintet is javallja az ezüstménnél való megmaradást sok államra nézve.

Hazai eszmemozgalmunkat illetőleg, általánosságban azt mondhatni, hogy az itt szóban forgó feladványok talán valamennyi közgazdasági kérdés közt legkevésbé foglalkoztaták egész a legújabb időkig nemzetgazdasági íróinkat; s hogy összes publicistikánk 1790-től fogva századunk közepéig (ha egynémely tételt Skerletz, Berzeviczy, Horváth vagy Széchényi könyveiben, Beke, Karvassy, Matlekovits iskolai vezérfonalaikban, meg némely országgyűlésünk pénz s főleg papírpénzről folyó tanácskozásait s egykét felterjesztését kivesszük)

egy jelentékenyebb mozzanatot se mutat fel, melyre e tekintetben utalhatnánk.

Némi csekély változás állott be ez irányban a hatvanas évek kezdete, s különösen 1867 óta; bár kiválóbb irodalmi vagy publicistikai termékekkel ez időszakot nézve se találkozunk, s minden a mi eddigelé e téren történt, alig neveztetetik egyébnek kísérlet- és tökélyetlen kezdetnél; habár igenis mutatkoznak jelei annak, hogy a tárgy nemcsak európai nézetharczokat keltett fontosságánál, hanem azon messzeható jelentőség-nél fogva is, a melylyel a kérdés Magyarországra nézve is bír, mind szélesebb köröket kezd érdekelni, s oly mérvben irányul immár a figyelem arra, a mint azt mind elméleti, mind gyakorlati nyomatékánál fogva megérdemli. Mihez kiegészítésül még azt esatoljuk, hogy a pénz- és érmekérdés az utóbbi két évtized folyamában megpendítve, illetve tárgyalva volt gróf Desewffy Emil által 1856-ban megjelent művében, a függő ausztriai pénzkérdésekről, Horn Ede által több rendbeli francia folyóirati czikkeken, Weninger Vincze politikai számtanában (kiválólag technikai oldalát illetőleg), és 1867-ben a „Magyarország“ cz. polit. napilapban közzétett cikksorozatában a bécsi érme-conferentiák határozatait illetőleg, Gränzenstein (volt államtitkár) egynémely hirlapi értekezéseiben, a jelen sorok írójának a „Pesti Napló“ 1867-ki április havi számaiban közlött (s a „Pénzkérdés egy birodalmi szakbizottság előtt“ czímet viselő) fejtegetéseiben; végre a legújabb időben többrendbeli hirlapi czikkeken, névszerint Halász Imre, György Endre, Galgóczy János, Fenyvessy, Mudrony, és Hegedüs Sándortól.

XII.

Az előre bocsátottak eredménye rövid foglalatban a következő:

Először: hogy a nemesércz- és pénzbecs ügyének fejlődése törvényhozási úgy mint tudomány-elméleti tekintetben egészen párhuzamosan halad az általános állam- és kulturai történelemmel; hogy a fordulati időpontok az e nagy kérdés körüli eszmemozgalomban és praktikus intézkedésekben

egészen összeesnek azon korszakot jelző eseményekkel, melyek az utóbb lefolyt két évszázad alatt a művelt emberiség közgazdasági úgy mint politikai és erkölcsi állapotai alakulását elhatározták. Másodszor az: hogy századunk kezdetétől a jelenkorig félre nem ismerhető iránylat és törekvés a polgárosult népek pénz- és valuta-politikájában: a fizetési és forgalmi czéloknak legmegfelelőbb aranyfémre való áttérés; a mi által újlagos igazoltatását leli a közgazdaság tudományának azon régóta fennálló tétele, hogy az emberiség érmei tekintetben a műveltség haladtával mind értékesb s nagyobb becsű javra megyen által. Harmadszor az: hogy valamint a nemzetközi forgalom s érintkezések egyéb mozzanataiban sőt még a cultura és közületi élet számos intézményeiben is: úgy a pénz- és fémbecs tekintetében is mindinkább jut érvényre az érdekviszonyosság eszméje, s foglal tért a törekvés egyenlőbb fejlődési alapokat létesíteni s analog alkotások által országokat és népeket egymáshoz közelebb hozni. — Nem vonhatni végül kétségbe, hogy a mily határozott és öntudatos korunk állami törvényhozásában a cél és az óhaj a jelen bizonytalanság és ingadozásból kibontakozni, s a valuta-ügynek megállapodott végleges rendezésére eljutni, (mely törekvésben azonban a népek egynémely, a közgazdaság hatáskörén kívül eső körülmények és viszonyok hatalma által akadályoztatnak): úgy másfelől félreismerhetlen az is, hogy az eszmék és nézetek küzdelméből egy fensőbb s egyetemeseb felfogás körvonalai kezdenek kibontakozni, s daczára az egy- és kétvaluta szószólói, az ezüst- meg az aranypénzbecs védői közt folyó elkeseredett tusának, egynél több elv, tétel és igazság van már napjainkban kimunkálva, a melynek elismerésében a szakemberek legnagyobb része megegyez.

S ezekkel be lévén fejezve átnézetünk, úgy hiszszük megvan vetve egyuttal az alap azon fejtegetéseinkre nézve, melyek a kérdés gyakorlati vizsgálata és megoldásával foglalkoznak; — a miről azonban más alkalommal.

KAUTZ GYULA.

BIRTOK- ÉS ERDŐRENDEZÉS.

Gazdasági életünkben nagyszerű átalakulás történt, mely bár nincs végkép befejezve, eddig is nagy eredményeket mutatott már fel. A földnek felszabadítása egyrésről, annak az azt terhelő szolgalmaktól való megváltása, — más résről az így felszabadult, szabad tulajdonná vált földnek, mint birtoknak rendezése, lehető legczélszerűbb és legjobb értékesítése és kihasználása: azon két momentum, mely egymással karöltve, rövid évtizedek alatt, gazdasági életünkben nagy átalakulást teremtett.

Az egyik ép oly fontos momentum mint a másik, s minél inkább szabadul föl a föld az azt terhelő szolgalmaktól: annál fontosabbá válik a felszabadult birtoknak — a czélszerű és okszerű gazdálkodás igényei szerint való rendezése. Ide sorozzuk az erdőszabályozásokat, az azt terhelő szolgalmak megváltását, a legelőelkülönítést és legelőfelosztást, az arányosítást és tagosítást.

A jobbágyság megszűnte és az örökváltság, felszabadítá ugyan a földet s a tulajdont, de annak rationalis élvezése s általában a czélszerű gazdálkodás csakis a birtokrendezés útján érhető el. Hogy a birtokrendezés mily közgazdasági fontossággal bír — azt érezzük mindnyájan; s erre nézve fényes példát ad Anglia, hol arra már régen nagy súly lőn fektetve. — Az újabb időben Németország több, e tekintetben elmaradottabb tartományában és Ausztriában fordítanak kiváló gondot a birtok-

rendezésekre, bár ezen kiválólág iparos államokban az, és különösen a tagosítás, a föld változó értékénél, a számos virágzó ipartelepnel s a különféle művelésnél fogva — egyike a legnehezebb kérdéseknek.

Ez időszert már Ausztriában is eltért az ottani törvényhozás azon elvtől, mely eddig irányadó volt, hogy t. i. a magán-tervékenységre bizva a birtokrendezést, az állam részéről legfőlebb némi kedvezményeket biztosított, (mint p. o. a bélyeg- és illetékmentességet). Az imperatív intézkedések mellett Ausztriában egy, a birtokrendezést szerfőltt megkönnyítő törvényes intézkedés áll fönn, az t. i., hogy teljes bélyeg- és illetékmentesség adatik bármely földvételenél, cserénél stb., mely, habár a birtokrendezési eljárás körén kívül, de a commassálás érdekében és indokából történik, s erre nézve elégséges az illető községi előljárásságnak egyszerű bizonyítványa. Oly intézkedés ez, mely a birtokok természetes és lassankénti rendezését szerfőltt megkönnyíti, s melynek behozatala igen ajánlatos lenne nálunk is, hol a rendes birtokrendezési eljárással alig érhetni czélt.

Mondám, hogy a nagyobb ipari fejlettséggel bíró államokban a birtokrendezés szerfőltt nehéz feladat. Fájdalom azonban, az ipari fejlettség hiánya miatt ilyen akadályok hazánkban nem léteznek; hozzá láthatunk tehát s teljes erővel kell hozzá fogunk, annál is inkább, mert sajátságos viszonyainknál fogva még mindig, s fájdalom talán még nagyon sokáig — egyedül a mezőgazdaság s az azzal kapcsolatos iparokra vagyunk kénytelenek munkásságunk főerejét és súlypontját fektetni.

Mintán a mezőgazdaság s az azzal kapcsolatos iparágak képezik ugyszólva egyedüli keresetforrásunkat, csak általánosan elismert igazságot ismételk, midőn állitom, hogy azon fokozott igényeknek, melyeket e haza polgárai irányában ugy a család, mint az állam táplál: csakis ugy leszünk képesek megfelelni, ha azt a területet, mely tulajdonunkká adatott, a lehető legjobban, s lehető legezlszerűbben használjuk ki; a mi csak rendezett birtokviszonyok mellett lehetséges.

Komoly akarat s a legjobb intetiók vezették ez irányban az 1871-iki törvényhozást, mely számos törvényt alkotott a birtokrendezés tárgyában, nevezetesen:

az 1848-ik évi törvények által megszüntetett urbéri kapcsolatból fenmaradt jog- és birtokviszonyok rendezéséről (1871. LIII. törv.);

az irtványokról (1871. LIV.);

az arányosításról és tagosításról az ország erdélyi területének városaiban, szabad és volt urbéresekkkel vegyes községeiben. (1871. LV. törv.).

Egy félévtizednél több immár, hogy ezen törvények érvényben vannak, de az eredmények egyáltalában nem felelnek meg azon intentióknak, melyek e törvényeket sugalmazták s nagyrészen azok hiányai a tapasztalás által már is be vannak bizonyítva.

Az erdő- és legelőelkülönítések lassúsága iránt egyáltalában országszerte nagy és sok a panasz. Az eljárás nehézkes, az illetőkre nézve szerfölött költséges, úgy, hogy az eredménynyel alig áll összhangban. Az irtványokról szóló törvény, azok megváltása maig sincs végrehajtva. A királyhágóntúli részekből pedig egész halmazt képez a sok panasz, mely a birtokrendezési eljárás hiányait és czélszerűtlenségét hangoztatja; birtokosok, községek, gazdasági egyletek, hírlapok és politikai körök e tekintetben egyaránt panaszkodnak.

Nem lehet feladatomban e körben birtokrendezési eljárásunknak legiőszámra terjedő hiányait fejtegetni; csak néhány általános, tisztán közgazdasági jelleggel bíró momentumot kívánok (különösen az erdélyi viszonyok szempontjából) kiemelni.

A legelő- és erdőelkülönítést törvényeink imperative mondják ki, megjegyezvén, hogy a hol azt az illető (volt földesurak) birtokosok nem kérnék: a szabályozás hivatalból, az ő költségükre fog megtörténni. A tagosítás ellenben (a királyhágóntúli részekben) csak facultative, ha t. i. a tagosítandó határ $\frac{1}{3}$ -a kívánja: van megengedve.

Abból, hogy egyrészről az erdő- és legelőelkülönítés, másrészről a tagosítás ily különböző föltételekhez van kötve, sok anomalia származik, melyeknek következményei érezhetők. Az erdőszabályozás és legelőelkülönítés, tagosítás, illetőleg az egész határ czélszerű rendezése nélkül végrehajtva, a birtokok

eldarabolását még inkább elősegíti, a mi kivált az erdélyi részekben, hol az eldarabolás már is oly nagy mérvű, hogy egy számítás szerint már csak a közben eső barázdák miatt 30,000 hold vész el — legkevesbé sem kívánatos. Az 1871. 53. tczikk 42. §-a és az LV. tczikk 8. §. a legelők szétosztását, illetőleg feldarabolását feltétlenül megengedi; (az erdők csak 100 holdnál nagyobb illetőség esetében darabolhatók szét). A legelők természetbeni felosztására ugyis nagy a hajlam; a köznép s a kisebb birtokos a pillanatnyi hasznót, mely valamely legelő feltöréséből pár évig remélhető, elejébe teszi a magasabb állandó gazdasági érdekeknek. Az eredmény az, hogy a legelők szétosztatnak az egyes községi lakosok közt, de miután a tagosítás s általában a birtokrendezés nem tétetett egyidejűleg folyamatba, mert az, mint mondám egészen más tényezőktől és feltételektől függ: — a határ még inkább összedaraboltatott, az addigi 1000 parcella még egynehány százzal szaporodott s a tagositástól és birtokrendezéstől valójában még távolabb állunk, mint álltunk azelőtt. Ehez járul még az, hogy a legelő szétosztatván, más részről pedig a tagosítás hiányozván, (s az erdőszabályozásnál és legelőelkülönítésnél tapasztalt kellemetlenség, költség és eredménytelenség a legtöbb esetben elveszi a birtokos kedvét az újabb költséggel járó tagositástól) a község lakosai nélkülözni kénytelenek a legelőt; másrészről meg eldarabolt s a közös gazdaság bilincseiben szülő földjeik a marhatartásra nem elégségesek. Az ily félmunka, az ilyen csak félig keresztül vitt birtokrendezés valóságos csapás a marhatenyésztésre, mert a kisebb gazdák képtelenek ily viszonyok közt a földjeik mivélésére szükséges marhaállományt eltartani.

Hogy az ilyen csak félig keresztül vitt birtokrendezésnek mily káros következményei vannak: azt elképzelhetjük, ha tekintetbe vesszük a királyhágontúli birtokviszonyokat, melyek a királyhágón innen nagy részben ismeretlenek. Megemlítem p. a Hunyadmegyében fekvő Piskincz község birtokviszonyait. E község a Maros folyó mentén, Kinizsi és Báthory hős tetteinek színhelyén, a Kenyérmezőn fekszik, Erdély egyik legszebb s legtermékenyebb vidékén, s birtokviszonyai nem abnormisok, hanem azonosak a legtöbb erdélyi községben észlelhető birtokviszonyokkal.

Piskincz községének határa kerekszámban 1300 kat. hold.

A birtokok következőleg oszlnak meg:

egy holdon aluli	birtok van . . .	22
egy holdas	» » . . .	44
két »	» » » . . .	23
három »	» » » . . .	19
négy—öt »	» » » . . .	43
hat—nyolcz »	» » » . . .	31
nyolcz—tiz »	» » » . . .	14
tizenegy—tizenkét »	» » » . . .	7
tizenhárom—tizennégy »	» » » . . .	5
tizenöt—husz »	» » » . . .	1
husz holdon felül (már nemesi birtok)	. . .	3
összesen .		212

melyek közül hat holdon aluli birtok van . 141.

E számok mutatják, mily nagymérvű a birtokok eldarabolt-sága az erdélyi részekben; s az erdélyi községek legnagyobb része ugyanezen arányokat tünteti föl. Hogy egy holdon aluli s 1—3 holdas birtokból egy családot fentartani lehetetlenség: az természetes, az ilyen kisebb parasztbirtokosok teljes tönkre-menete elkerülhetlen; és csakugyan a végelszegényedés proces-susa ijesztő rapiditásban foly.

Vegyük a fentebbi birtokviszonyokhoz még az itt kimutatott paraszt-birtokok nagymérvű szét daraboltságát is; így például

az egy holdon aluli birtokok . . .	3—5	parcellára
az egy holdas birtokok . . .	3—5—6—8	»
a két » » . . .	10—11	»
a három » » . . .	12	»
a négy » » . . .	11	»
az öt » » . . .	17	»
a tiz » » . . .	26	»
a tizenhárom holdas birtokok . . .	36	»

stb. vannak a határ különféle részeiben szét darabolva, sőt a ne-mesi birtokok is 67—100 parcellára oszlnak szét. Az 50—100—125—150—300—400 □ öles parcellák a legszámosabbak.

Persze ilyen birtokviszonyokról magyarországi embernek alig is van fogalma. Pedig ezek Erdélyben normalis birtok-

viszonyok. Már most képzeljük el, hogy ily községekben a legelő-elkülönítés és erdőszabályozás a tagosítástól elkülönítve vétetik fogantatba! Az eredmény a határnak még nagyobb eldarabolása; nagy kárára a község volt urbéréseinek, kik elvesztvén a legelőt, 1—5 holdas birtokaikon marhát képtelenek tartani; nagy kárára a birtokosnak is, — kinek a legelőből kihasított csekélyke rész egyáltalán nem pótolja azon költségeket, melyeket az elkülönítési eljárás (bírói kiszállások, felmérési költség, szakértők, ügyvédek stb.) okozott. *)

Kittünik már a fentebbi adatokból, hogy a birtokok korlátlan eldarabolása elméletileg kifogásolhatlan ugyan, de fontos közgazdasági érdekek, kell hogy korlátot szabjanak ezen jog gyakorlásának is az életben, mert a birtokok nagymérvű eldarabolása a lakosság egy bizonyos részét szükségkép a végeleszegényedéshez vezeti. Ha pl. egy négy holdat bíró családapa, birtokát két fia közt szétosztja — a mezőgazdaságból egyik sem élhet meg, pedig kizárólag erre adja magát mindkettő; ha azonban az csak az egyikre száll, a másik valamely ipari foglalkozást kereshet, vagy megélhet mint szorgalmas mezőgazdasági segédmunkás; ez esetben mindkettő jobban megélhet.

Nem szabad figyclmen kívül hagynunk azon körülményt sem, hogy miután a tagosítás az $\frac{1}{3}$ -tól feltételeztetik, hova a tagosítás javára beszámítható a közös birtok; a jelenleg még feunálló osztatlan közlegelők és erdők a tagosítást nagy-

*) A nevezett Piskinecz község birtokviszonyai ez idő szerint tetemesen megváltoztak, miután abban a legelőelkülönítést és erdőszabályozást a tagosítással együttesen keresztülvittem. Azon egyszerű kérdés eldöntése, hogy van-e helye e községben a birtokrendezésnek — a birtokrendezési eljárás dícsőségére két évig tartott! Ezen előleges kérdés eldöntése után, a mérnököt csendőrökkel és katonasággal kellett bevezetni az ellenszegülő faluba. Később azonban a községi lakosok beletörődtek az elkerülhetlenbe s a gyulafehérvári kir. törvényszék szakavatott bírāja Guardazoni József tapintatos vezetése alatt, Kram József mint működő mérnök és Lázár Farkas mint felülvizsgáló mérnök által megoldván valamennyi birtokrendezési kérdés, már egy év leteltével az új tagokat ki lehetett hasítani, még pedig úgy, hogy mind a birtokosok, mind a volt urbéresok — kik együttesen megtartották közösségben a legelőt és erdőt — meg vannak elégedve. L. B.

ban megkönnyítik; minél nagyobb terjedelmet vesz azonban a közlegelők s erdők elkülönítése, e tekintetben is a tagosítás annál inkább megnehezítettetik.

Hasonló tapasztalatokat észlelhetünk az erdőszabályozásnál. Itt ugyan — a volt jobbágyságokat illetőleg — a 100 holdon alóli elparcellázás nincs megengedve; de miután az arányosítás, a közös birtok birtoklási jogának szabályozása, külön eljárás gyanánt van fentartva, az 1872. május 6-án kelt igazságügyminis-
teri rendelet értelmében, itt is csak fél munkára találunk. Az urbéreseknél kiadott erdőilletmény, a mint a tapasztalás mutatja, a legtöbb helyen elpocsékolatik. A mihez mindnyájan jogot tartanak, azt mindnyájan használják is. Czélszerű községi szervezet s a népnek bizonyos értelmi foka szükséges ahhoz, hogy megbecsülje azt a kincset, melyet a közterületekben bir, s hogy azt a jövő számára is fentartsa. Községeink túlnyomó nagyrésze fájdalom nem ilyen, bár vannak, örömmel mondom kivételek is, a hol a volt földesurak s volt jobbágyságok közötti erdők megosztván, a község a haszonélvezeti jogot a lakosok között arányosította s czélszerű kezelési mód mellett, az erdőségek lehető fentartására felügyel. De általában előre lehet látni, hogy az erdőségeknek megosztása, illetőleg az elkülönítés, a nálunk általában szokásos eljárás és erkölcsök mellett csak oda vezetne, hogy az a nagy közgazdasági érték, mely még erdeinkben van, idő előtt s nagyon korán el fog pocsékolatni. Ki kell emelnem még azt is, hogy az elkülönített erdők sem kezeltetnek egyformán; néhol az a falusi lakosok egy bizonyos házhoz, vagy személyhez kötött számának tulajdonát képezi, másutt községi tulajdon; a kezelésre, a használatra nézve, a hány község — annyi szokás.

Bár azt, hogy a volt urbéreseknél erdei szolgálmai megváltassanak, a legszükségesebbnek tartom, mert egy okszerű erdőkezelés csakis ily módon képzelhető, azt korainak, s népünk értelmi fejlettségéhez képest túlságosan soknak tartom, hogy az urbéreseknél, megváltás fejében átadott erdőterületek azok korlátlan tulajdona legyen, melylyel kényük-kedvük szerint gazdálkodhassanak. Egyébiránt ez irányban legtöbbet segít egy

helyes erdőtörvény, mely az erdők letarolását, az erdei legeltetést czélszerű s hazánk viszonyaiból folyó korlátok közé szorítaná, s a befásítások iránt is intézkednék. De az erdőtörvény még mindig csak tanulmányozás alatt áll.

A jelenlegi birtokrendezési eljárás az erdőszabályozást, bár tetemes költségbe és vesződségbe kerül, mégis illusoriussá teszi, épen azon okból — melyet fentebb jeleztem — hogy a tulajdonképeni birtokrendezéstől elkülönítve tárgyalja. Láttam oly erdőszabályozást, hol a volt földesur számára kiszakított erdőterület tele volt irtásokkal, tisztásokkal, szántókkal. Hogy itt erdővédelemről szó sem lehet — világos. A volt urbéres, ki egy darabka kaszálóval a volt földesur számára kiszakított erdőrész kellő közepében maradt, folytatni fogja — az ezeknél tapasztalható leleményességgel — erdőpusztító munkáját. Az ily módon nagy költséggel, nagy áldozatokkal keresztül vitt erdőszabályozás egészen meddő munka marad, s a rendezett gazdaságot óhajtó birtokosnak nincs más teendője, mint elülről kezdeni a dolgot, ha ugyan bele nem un, hogy évek hosszú során ismét költekezzen oly munkára, melynek eredményére nézve egyáltalában nem biztos. Természetes folyománya ez annak, ha erdőszabályozás, vagy legelőelkülönítés külön, s nem a tagosítással, s az ezt involváló általános birtokrendezéssel együttesen hajtatik végre.

Az itt csak nagy vonásokban kiemelt hiányokon első sorban természetesen csak törvényhozási intézkedésekkel lehet segíteni. Nagy fontosságu kérdés ez, midőn egyedüli jövedelmi forrásunk úgy szólván a föld, melyből minél többet kell kiteremtünk, hogy megélhessünk magunk s teljesíthessük e mellett kötelességeinket a család irányában, melynek fentartói vagyunk, az állam irányában, melynek adófizetői vagyunk. Nagy fontosságu kérdés ez kivált az erdélyi részekben, hol a birtokrendezés nagyon el van hanyagolva, hol az az alkotmányos korszak alatt egyáltalában alig haladt előre, s hol a középbirtokos osztálynak életkérdését képezi. Egyszerű és czélszerű, lehetőleg kevésbé költséges és gyors eljárás, mely a birtokrendezés célját tartja egyedül szem előtt, — szakavatott és

lelkiismeretes közegek és czélszerű törvényhozási intézkedések segélyével oldható meg e kérdés. De egy körülmény még a mostani törvények által jelzett keretben is figyelmet érdemel, mint olyan, mely közelebb vezet a célhoz, és ez az, hogy mindenütt, hol azt épen a helyi viszonyok, a territorialis viszonyok lehetetlenné nem teszik: az erdőszabályozást és legelőelkülönítést össze kell kapcsolni a tagosítással és az általános birtokrendezéssel.

Ez az, a mire jelen felszólalásommal az érdekeltek, kivált erdélyi birtoktársaim figyelmét fel akartam hívni.

LUKÁCS BÉLA.

HITEL ÉS UZSORA.

Ila a létező törvényeken végig tekintünk, legtöbbjére azt lehet mondani, hogy tulajdonképen csak a tisztességes és becsületes ember zaklatására vannak alkotva; a ki pedig kötve nem tartja magát általuk — az elterjedt csekély törvénytiszteletnél s a végrehajtás lazaságánál fogva — a legtöbb esetben büntetlenül játsza ki.

Nem is teljes az ugynevezett jogegyenlőség; mert a törvény (ez nem épen Magyarországra vonatkozik, hanem nagyon általános) kivételeket tesz, főleg a társadalmilag ugyis kivételes állásu, vagyis jobban situált tőkékre s tőkepénzesekre nézve.

Az állam a honpolgárok valamennyijét megadóztatja s az adót, habár lehető csekély mérvben, a legszegényebbre is rója. Csak a tőke, a legkönnyebben fizethető, csak az csúszik ki a legtöbb esetben, még pedig büntetlenül.

A tőzsért kimélni kell, mert nagyhatalmasság, melyre a politikai hatalmasság is rászorulhat — azért inkább ne zaklassuk adófizetéssel, majd fizet a szegény ember, ha kevesebbet is, de, mert sok a szegény, majd csak telik így is valamire.

Hogy ez által a társadalmi osztályok ellentéteit növeljük, hogy ez által, úgy szólván, fokozott gondozással magunk mozditjuk elő a tőke és munka közötti antagonizmust, melyből ismét a socialismus és communismus ezer baja származik, avval nem kell gondolnunk.

Sőt, hogy a tétlen tőzsér legkényelmesebb vagyonszerzését s vagyona öregbítését csakugyan minden netaláni kellemetlenségtől megóvjuk, eltöröljük az *uzsoratörvényt* is, mely a pénzüzer-

nek egyben-másban kényelmetlen lehetett, s öt itt-ott (bizonyára nem mindenütt) óvatosb eljárásra kényszerítette.

S jogczím ez eltörlésre könnyen akadt. A *kinálat és keresés* százszor oktalanul hangoztatott frázisa itt is kíségetett. Minek is tovább keresni, mikor ez az universalis panacea ugys meggyógyit minden netaláni visszaélést.

A régi magyar törvények értelmében az uzsora büntény volt ugyan, de habár a *causarum director* pert indíthatott a feljelentett s más fél által már beperelt uzsorás ellen, mégis csak a polgári per bizonyítékait használhatta ellene. Ez által hosszúra nyúltak az ily perek s a malafides adós gyakran oly moratoriumot nyert hitelezője ellen, mely alatt ez el is pusztulhatott.

Ez okvetlenül visszaélés volt, melyet fokozott a bírói önkény tág tere, a kiszabandó bírság- vagy büntetésre nézve.

De az 50-es években életbe léptetett osztrák büntető törvény meglehetősen szabályozta ez ügyet, *vétségnek* deklarálván azt, s a büntető eljárás mellett a polgárinak is szabad folyást engedvén, mi által az adós érdeke hosszasb buzás-halasztás iránt mellőztetett.

Am de csak kényelmetlen volt ez a hitelezőre nézve, bár számtalan utja módja vala a törvény kijátszására: vigyáznia, óvakodnia kellett, nehogy összeütközésbe jöjjön a törvénnyel, mely az uzsorát erkölcsileg is sújtotta, azt kisebb összegű lopással, hamis bukással s hasonló vétségekkel egy osztályba sorozván.

Ezt lehetetlen volt türni azon osztálynak, mely öröklött, vagy (ne kutassuk mily módon) szerzett vagyonának kényelmes élvezetét óhajtotta, követelhetette is; hiszen kezében volt a hatalom: a pénz, s kezügyében a modern nemzetgazdaság kényelmes tana a kinálatról s keresésről. Miután minden tárgy annál drágább minél keresettebb, pénzt pedig nagyon sok ember szükségel s tudakolja, hadd fizesse meg az árát! Ha ez az ár aztán *alterum tantum*, vagy ennél is több, hadd fizesse a boldogtalan, ki legelső izben talán nem is kereste, hanem a kinek kínáltatott, csakhogy egyszer beleártva magát, fejös tehenévé váljon a „törvényes keresetű“, mert többé nem uzsorás, tőzsérnek.

Számos külállamokban be is következett azon boldog idő, hogy a pénz kínálkozott inkább, mint kerestetett, s ott aztán

veszedelem nélkül eltörülhették az uzsora-törvényt, mely a modern *laisser-faire*-rendszerbe csakugyan sok tekintetben nem illett.

Magyarország pedig hogyan maradhatott volna el ily liberális intézkedés utánzásával? Azért, hogy nálunk kevesebb volt a kínálkozó tőke: ugyan kit zavarhatott volna meg ez? Hát kissé drágább kamatot fizet majd a kivált hitellel lépre csalt szegény ember, ha meg tovább nem bírja, majd elbirjuk mi a birtokát s így eltörültetett az uzsora-törvény; de mi lett a következménye?

Az eltörlést azok sürgették, kiknek legtöbb haszna lehetett a nagy kamatból, s kiknek egyuttal legtöbb befolyásuk s alkalmuk volt a létezett magyar uzsora-törvénynek feudális, reactionarius, elmaradozott voltát bizonygatni.

Ma azonban azt írják, mondják, hirdetik, hogy a kölcsönadott összegnek 50—80, 120—150 % -át követeli betáblázott adósság mellett a hitelező! Minek is tagadjuk? a szemérmesség az ily fajta üzlettel foglalkozóknak soha se volt gyöngéjük; azt keresni pedig, hogy minden tisztességes polgári hasznot meghaladó kamaton túl kétszer fizettesse meg magának valaki a kölcsönt — a törvény tiltja kutatni!

Az államnak nem lehet teendője, hogy az egyes helyett működjek; de a *laisser-faire* azon elvét sem fogadhatjuk el, mely szerint az állam az egyesnél is kevesebb joggal bírna.

Ha feladatai közé soroljuk az államnak a nemzet szellemi fejlődésének — tehát legfőbb kincsének — előmozdítását: lehetetlen, hogy az anyagi fejlődésben annyira megkössük a kezét.

Nem igaz, hogy anyagi, vagy mondjuk közgazdasági téren a kínálat és keresés abszolút szabálya minden ellentétet kiegyenlít. Állhat az egyesek között és bizonyos időben; de nem állhat az összeségre nézve és mindenkorra.

Hogy csak egy példára utaljunk. Munkaadó és tökepenzes között eddig a kínálat s keresés törvénye látszott uralkodni. Magasabb hatalom csakugyan nem szólt még bele — ha a párisi commune puskaropogását s ágyudörgését nem akarjuk ide számítani. — De tény, hogy e viszony van legkevésbé rendezve a társadalomban, s az összes socialistikus és commu-

nistikus, bár roszalható, de el nem ítéltető mozgalmak ide vezethetők vissza.

Valaha ellentétek nyilvánulnak az egyesnek tevékenysége s az összesnek érdekei között, valaha az összhang a társadalomban akár szellemi vagy anyagi téren meg van bontva, mindannyiszor közbe kell lépni az államnak. Ha az államtól intézkedéseket kívánunk a közoktatás, a közegészség, a közbiztonság terén, csak az elvakított elmélet kívánhatja, hogy a társadalom minden viszonyaiba mélyen beható s a többieket vagy feltételező, vagy azokból folyó közgazdasági tevékenységben ne legyen az államnak beleszólása.

A határvonal az intézkedés és felső beavatkozás, meg a közvetlen cselekvés közt, nehezen vonható meg; de tény, hogy a magyar társadalom mai állapotában a több beavatkozás és közvetlen cselekvés kevesebbet árt mint a mulasztás; és a magyar társadalom elismert indolentiája mellett, közgazdasági dolgokban is az iniciatívát bátran merjük az államnak nem csak engedni, de vindikálni is.

Valahányszor baj van valamely ország közgazdaságában, mindannyiszor kutatva kutatják az okokat s egypár kiáltóbbat felszínre vetve, az okozatok láncolatát többé figyelembe sem véve, ezt kiáltják ki addig, míg a nagy közönség is egyedülieknek ismeri el s változtatásukkal minden bajt megszüntethetőnek vél.

Innen keletkezik az általános panacaeák iránti vakhit, mely legalább annyit ártott az országok közgazdasági intézkedéseiben, mint a mennyi hasznót hajtott volna az összefüggő okok gondos tanulmányozása, a visszahatások kutatása s a gyógyszereknek lelkiismeretes megválasztása.

Hazánk soha se örült valami bő hitelforrásoknak s az innen keletkezett bajokat többnyire hibásan ítélte meg.

Az összes közgazdasági állapotoknak 48 után megváltoztatával a hitelhiány élenkebben nyilvánult, mert nagyobb volt a hitelszükség, mint előbb bármikor. Ekkor is a hitelbajokat nem a rendelkezésre levő s kínálkozható tőkék hiányában keresték, hanem a létező hiteltörvényeket okozták, melyek 6%-os kamatlábnál magasabbat meg nem engedvén, minden ezt meghaladó kamattal mellett kötött üzletet az uzsora közé soroztak,

ha ugyan az illető hitelező bank vagy intézet erre nézve külön kiváltsággal nem birt, mint az, az akkori törvényhozás mellett, gyakori vala.

Az uzsora-törvények eltörlését tekintették tehát akkoriban egyedüli panaccaeául, úgy okoskodván, hogy ha ki-ki kiköleszöndő pénzét oly kamatok mellett adhatja ki, melyek neki convenálnak, a mutatkozott hitelhiány magától fog elenyészni.

Még a közgazdasági érdekek iránt oly egészséges érzéssel birt pesti kereskedelmi és iparkamara is 1853-ban ez értelemben tett fölterjesztést az akkori kormánynak, „a magyar mezőgazdaság, ipar és kereskedés érdekében” okadatolván az uzsora-törvény eltörlése iránt tett beadványát.

A létezett osztrák kormány nem igen engedett az akkori unszolásoknak s az ügy némileg el is, aludott, vesztvén a baj akut jelleméből az által, hogy egészséges és kedvezőbb közgazdasági viszonyok a hitel hiányát kevésbbé tették érezhetővé.

Az alkotmányos magyar kormánynak lön fenntartva, kevéssel megalakulása után, az uzsoratorvény eltörlését keresztülvinni s az egész hazai üzletvilág — mi természetes, — de még a gazdaközönség is — mi kevésbbé megérthető — az aranykorszak kezdetét várta ez intézkedésektől.

A kínálat s tudakolás törvénye látszott ezentúl egyedüli irányadóknak a hitelműveletekre nézve is, s így bőven hitt ezentúl mindenki részesülhetni a hitel jótéteményeiben: mert azt, hogy a hitelezéshez tényleg létező tőke is kell, s hogy ez hiányozhatik, vagy legalább kellő mértékben nem lehet majd rendelkezésre, arra, úgy látszik, kevesen gondoltak.

Az alkotmány visszaállításával oly rózsásnak mutatkozott közgazdasági láthatár azonban mindinkább komorult. A kezdetben oly bőséges termelés megfogyatkozott. A külföldi tőke beáramlása nem bizonyult tartósnak, és a hiteligények nem voltak kielégítve. Keletkeztek ugyan hitelintézetek, szaporodtak ugyan a takarékpénztárak, népbankok, önszegélyző egyletek stb., de, quid hoc ad tantam sitim? quid, főleg a kisebb, inkább közepes földbirtokosra nézve, kinek special hiteligényeivel senki sem gondolt s a ki több rossz év után a vidéki üzér

kezébe kerülve, a most már törvényes, mert semmi által nem gátolt uzsora martalékává lön.

Fel is jajdult az ország, s ugyanazon törvényhatóságok, melyek hajdan oly igen sürgették az uzoratorvény eltörlését, egyesegyedül ez intézkedéstől várván a megváltást: ugyan e törvényhatóságok most, izgatva a hallatlan zsarolás és szemtelen uzsora számos eseteitől, derűre-borúra az uzoratorvény visszaállítását sürgetik; ismét panacaeakép várván egyesegyedül innen a javulást.

Pedig se akkor se most nem volt s nincs igazuk.

Valamint akkor nem csupán a különben is könnyen kiját-szott uzoratorvény létezésében rejtett a hitelhiány oka, s így annak eltörlése sem gyógyíthatott minden sebet, úgy a vissza-állítandó kamatozási megszorítások sem fogják a bajt gyógyítani.

A tudomány elvei helyesek és megtámadhatatlanok. És csakugyan tagadhatatlan, hogy a közgazdasági viszonyok fejlődésével a középkorból ránk származott kamatozási megszorítás össze nem fér. A kamat csak kifejezője a hitel alapelvének, mely a bizalmon nyugszik. A kamat csak kifejezője a követelt haszonnak, melyet a tőke odakölesönzése után várunk s a koczkázatnak, melylyel pontos megtérülése jár.

A kölcsönzés hosszabb tartásánál fogva hosszabb a koczkázat s nagyobb a kamat, ha csak külön biztosíték nem csökkenti a koczkázatot. Legolesőbb mindenha a kereskedelmi hitel lesz, mely váltó alakjában forog, de ezt a földmives csak nagyon is gyér mértékben használhatja, mert a tőkének 90 vagy 120 napra biztos megtérítését nem ígérheti csak ritka esetben.

De az az uzsora, melyért annyi és oly méltó felszólalás történt, nem is a rendes üzletviszonyok között nyilvánul, hanem társadalmi baj, melyen nem az uzoratorvények létezése vagy nem létezése, hanem csakis a miveltebb társadalomnak a miveltenebb fölötti örködése — nem annyira a törvény, mint a rendőrség segíthetne.

A még nem teljeskoru, babár miveltebb osztálybeli ifjút az állam védi, hogy oktan gazdálkodásnak s szivtelen zsarolásnak ne essék áldozatul; pedig ha ilyen egynéhány tönkre is megy, az államnak magának vajmi kevés bajt okoz ez. De a milliókra számítható termelő, bár értelmiség tekintetében min-

denha éretlen koru osztályokat bátran odadob az állam rendszeresen üzött vérszopó uzsorának, s nem e gyengébbet védi, hanem a nadálynak, a 100 perezentre kölesönző csalónak fogja pártját, egész törvénykezési apparatusával ennek van rendelkezésére, eltüri pirulás nélkül, hogy az ily ember ily kamatokat be is tábláztathasson, sőt még segédkezet is nyújt neki — mind a pseudo humanistikus és álliberális törvény értelmében — hogy 50—60 frt adósság alapján kalapács alá vessen egy egész sessiót, addig szorgalmas és az országra nézve termelő gazdember birtokát a törvényt is kijátszó uzsorásnak ütvén kezére, ki csakis arra használja, hogy rabszolgákat neveljen s a birtok hajdani tulajdonosát most cselédjeként tartja törvényesen ugyan, de emberileg jogtalanul kezére kerített földjén.

Az orsz. gazdasági egyesület s annak nevezetesen nemzetgazdasági szakosztálya volt az első, mely a földbirtokosok hitele érdekében 1859. elején szót emelt.

Visszapillantást vetve a 48 előtti korszakra s a magyar földbirtokos — bátran mondhatjuk csak nagybirtokos — akkori s mostani állapotát, működését és hitelviszonyait szemle alá véve, felsorolja az okokat, melyek nyomasztó helyzetét okozták. A változott birtok- és adóviszonyokon, az urbéri váltság késő kifizetésén, a moratorium megszűntén s a forradalom után értékvesztett 64 millió magyar bankjegy eltűnésén kívül fölemlíti a monarchia kereskedelmi deficitét vagyis a szenvedőleges kereskedelmi balancet.

Ez annyival föltünőbb, mert akkor e kereskedelmi mérleg illetén állapotának tulajdonítja az évről-évre nagyobb mérvben mutatókozó készpénz-fogyást, a mennyiben ez külföldre vándorol — holott sokkal később (1875-ben) a vámügynek ugyan e szakosztályban való tárgyalása alkalmával, a balance emez állapotának a földművelésre való befolyását tagadni látszott.

Még egy érdekes tény fordul elő a gazdasági egyület emez enunciatiójában, s ez a direct utalás az uzsorára s annak üzőire — kiket parasitákhoz hasonló néposztálynak nevez — s a kik tőkéiket nem hasznos iparos vállalatokban vagy a kereskedésben foglalkoztatják, hanem nyilvánvalóan uzsorát üznek; fáradság s munka nélkül s a közterhek alul magukat kivonva élnek; váltókra pedig, úgynevezett díj- és szállítási

üzletek czimén még a legjobb biztosítékot nyújtó földbirtokosoknak is csak 20—40 % mellett kölcsönöznek, míg faluhelyeken a kisbirtokosnak nyújtott hitelezés 100 % kamatot is meghalad.

Vajha meghallgatták volna az orsz. m. gazdasági egyesület figyelmeztetését, mely, immár több másfél évtizednél, a kisbirtokosok hitelszükségletére utalván, annak kielégítése fölött tanácskozott is. Tanácskozásainak eredménye egy javaslat lön, mely annak idején be is nyújtatott a fennállott helytartótanácsához, de ott figyelemben nem részesült.

Ha akkor teszünk vala, ma a kisbirtokosok állapota nem oly ijesztő, a számtalan panasz, mely ez osztálynak más általi zsarolásáról szól s az időközben eltörölt uzoratórvények hiányának lön tulajdonítva, nem hallatszanék, s kisebb gazdáink állapota ma okvetlenül jobb volna.

Hiába vetik szemére az oly üdvösen működő magyar földhitelintézetnek, miért oly aristokratikus szellemű és nem terjeszti kölcsönminimumát 1000 frton alul, mely esetben kisebb birtokosaink is részesülhetnének e jól vezetett intézet előnyeiben.

A ki ismeri az ily intézet szervezetét, hitele érdekében nem mellőzhető szigorát és könyvezési, kezelési pontosságát, ez igéyekkel méltán nem léphet föl.

A magyar földhitelintézet, mint a jelzálog minimumát, 20 magyar holdat fogad el s ennyire ad — rendes viszonyokat föltételezve — 1000 frtnyi hitelt. Már az ekkora jószágtest is, folytonos birtokváltozásaival, roppant nehéz nyilvántartásukkal drágítja ez intézet hitelét s a kis emberre nézve alig teszi elfogadhatóvá. De már itt is legfeljebb féltelkes parasztgazdákkal van dolga, kiknek vagyoni s munkássági viszonyait már alig ismeri, a központban érdekeiket képviselni alig vállalkozhatik valaki. Pedig ezek is tényezők, melyek tekintetbe veendők, tekintetbe annál inkább, ha bonyolult telekkönyvi viszonyainkra vagyunk figyelemmel.

S ha tovább mennénk, ha a hitel minimumát félannyira, vagyis 500 frtra határoznók, a föld területét 10 holdra: elérkeztünk a negyedtelkesekhez, a faluban is gazdaságuk nivolta szerint alig ismert zsellérekhez, szóval, oly birtoktesthez, melyben az intézet nemfizetés esetén semmi biztosítékot nem nyer

az árverezésen kívül. Ez árverezésekhez pedig azonnal kell nyulnia, mert itt nincs, a ki szavatosságot vállalhatna kamatbalasztás esetén a későbbi fizetés pontosságáért.

De az intézet felelős az általa kiadott záloglevelek biztonságáért, kelendőségüket s így folytonos hitelképességét a hitelt igénylő birtokosok iránt csak ekként lévén képes fentartani. Vajjon az ily módon gyakori kénytelen árverezések, melyeknek a közönség csak számát, de területi nagyságukat s hitelösszegüket ritkán tudja meg, emelnék-e az intézet jó hírnevét s vele záloglevelei hitelét?

Ha nagyobb birtokost baj ér egy évben, az ritkán akkora, hogy még a kamatfizetésre is képtelen legyen. De ha igen, nyerhet balasztást, s a nagyobb birtok nagyobb jövedelmezősége biztosítékot is nyújt, hogy az egyszer elmulasztott fizetést a következő esedékességnél pótolni fogja. Nagyobb birtok könnyebben adható bérbe, sőt legroszabb esetben megbizásból házilag is kezelhető, s az árverezés oly számos közbeeső szerek által elodázható, hogy reá a legritkább esetekben kerül a sor.

De vajjon, ha a községben lakó több kisbirtokos adóst éri a baj — mint az elemi csapásoknál természetes is — a nagy központi intézet mivel biztosítja követeléseit? Várjon? De hiszen tudjuk, nálunk a rossz évek hogyan szoktak oly hosszú cyklusban ismétlődni, hogy az adózni képtelen kamatot fizetni képtelenné is könnyen válhatik. Avagy haszonbérbe adja? De ki veszi ki, mikor nagyobb birtoknál is parcelláukénti kiadásnál inkább épen az ily kisebb birtokos talán a pályázó, ki most társaival együtt tehetetlenné vált. Vagy végül eladja? szabad kézből az is alig sikerülne, mert a kis urbéri negyed- vagy féltelket a legritkábban veszi birtokos középosztályunk; marad tehát csak az árverezés, az intézet s az adós érdekében egyaránt legrettegettebb ultima ratio!

Nem. A kisbirtokos hiteligényeit kielégíteni nem ily nagy, országos hitelintézet van hivatva. Mindamellet sem következik ebből, hogy a kisbirtokos hiteligényei kielégítetlenül maradjanak, hogy ez épen az uzsora martalékául legyen odavetve.

Van erre is segítség, s hogy inkább igénybe nem vették, csak fajunk életterheltségének következménye. Az ö n s e g é l y z ő egyletek, a mint a külföldön és országunknak is némely

nyugati megyéjében már léteznek s oly szép eredményeket nyújtanak, bátran a kisbirtokosok hiteligényeinek kielégítésére is fordíthatók. Heti s havi betétek kölcsönös jótállás mellett, de jelzálogi biztosítás nélkül, a legtöbb esetben teljesen megfelelnek. Itt némileg magasabb lehet a kamat, mert az egylet nyereségében ismét visszatérül a tagoknak, és takarékosagra ösztönözi. Azontúl több ily község csoportosításával talán járásonkénti nagyobb intézeteknél, megyei központokkal, üdvös tér nyílnék municipiumainknak behatóan segítő közgazdasági működésre. Ha a járási központtal bíró egylet csak kisebb 50—100 forintig terjedhető hitelt nyújthatna jelzálogi biztosíték nélkül, a megyei központi intézet kiterjeszthetné ezt 500, sőt 1000 frtig jelzálogi kölcsönként s még mind egyszerűbben s így olcsóbban is működhetnék az országos központi intézetnél. De még ennek is jutna szerep, és közvetlen kölcsönnyújtás nélkül igenis segíyezhetné 10—20,000-nyi s ennél nagyobb hitelösszegekkel a megyei intézeteket, szokott alacsony kamatlába mellett, mely összeget a megyei intézetek, kölcsönös jótállás s nagyobb kamatkövetelés mellett, biztosíthatnák s haszonnal törleszthetnék is a központi intézettel szemben.

A kisbirtokosok hiteligényeinek kielégítése iránt megindult országos mozgalom, újabban, mintha alábbhagyott volna. Nagyszerű tervét kissé gyanussá teszi a külföldről bekívánt számos testimonium, melyek közül néhány nem is mellette szól, kölcsönös eltérések pedig azt bizonyítja, hogy a tiszta elmélet, ha alkalmazni kívánjuk, az illető ország konkrét viszonyaihoz kénytelen alkalmazkodni.

Mint az ily hitel egyik kutforrásaira utaltak és sokat irtak időnkint takarékpénztárainkról, hasznukról és jöltevé hatásukról, s örömmel és meglelégedéssel említék azon óriási összegeket, melyek hazai takarékpénztárainknál betételként léteznek.

Újabb időben arról is tétetett említés, mily nehéz, üzleti pangás idején, a betett összegek gyümölcsöztetése, s hogy a takarékpénztárak jelenleg nem annyira a kis megtakarítások gyűlhelyéül, hanem nagyobb tőkék elhelyezési helyéül szolgálnak, mi az általuk fizetett nagy kamatok mellett érthető is.

Ezen a betétekért fizetett nagy kamatok természetesen föltételezik a takarékpénztáraktól felek által igénybe vett tőkék még magasabb kamatoztatását. A legközönségesebb üzlet, mely által ez összegek a hiteligenylő közönség kezébe kerülnek: a váltószámítás, az előlegnyújtás és — fájdalom — a jelzálogi kölcsön.

Nem szólunk most ez utóbbiról, mint a mely a takarékpénztár üzletkörébe a legkevésbé illik, a mennyiben kelletén túl megköti az intézet tőkéjét, mely tömegesb követelés esetén vajmi nehezen mozgósítható, mi könnyen válságra vezethet. Megtaláljuk egyébiránt ez utóbbi üzletnél ép úgy, mint a korábban említett két elsőnél is a magas kamatkövetelést, mely 12—15, sőt 20% közt változik. E magas kamatok azután természetesen lehetségessé teszik azon óriás osztalékot, melyet e takarékpénztárak fizetnek s a mely Magyarországon 20, 30, 50 és 100 s azon felüli százalékokban is nyilvánul*).

Kérdés azonban, vajjon a takarékpénztár létesítésére kezdetben egytörvén tett néhány ezer forint csakugyan méltán megkövetelheti-e az ily magas kamatosítást? S ha az osztalékban nyilvánuló kamatláb magassága ellen nincs is kifogásunk, méltó-e, hogy csupán az alapítók vagy a részvényesek, aránylag csekély tőkéjükkel, részesüljenek csupán e haszonban, melyet voltaképen a betevők elhelyezett tőkéi segítettek előteremteni?

Itt méltán felmerül a kérdés: a takarékpénztári betevő nem-e inkább van érdekelve abban, miként kezeli megtakarításait és tőkéjét azon intézet, melyre bízta, és, ha ez annyi haszonnal jár, nem kellene-e, az igazgatóság minél dúsabb jutalmazásán kívül, mint a melynek az eredmény elérésében legfőbb része van — inkább őket részesíteni valami felülosztalékfelében?

Az eszme nem új. Pengetve volt az annak idején, sőt meg van analogonja a *biztosító társaságokban*, melyek, habár szintén részvénytársulatok, még sem tévesztették szem elől, hogy a biztosító érdekében léteznek. Így a jól kezelték közülök az

*) A magyarországi 298 takarékpénztár közül 1875-ben fizetett: 20% osztalékot 19, 21—25%-ot 23, 26—30%-ot 13, 31—35%-ot 11, 36—40%-ot 14, 41—50%-ot 12, 50—80%-ot 8, 80%-nál többet 3 intézet. Megjegyzendő, hogy az 1875. év kedvezőlenebb volt az előbbieknél.

elért évi hasznót csakugyan nem osztják fel csakis a részvényesek között, hanem — bár idáig mindössze csekély arányban — részesítik benne a biztosítót is, mint a ki díjfizetési által, ha kárösszeget igénybe nem vett, leginkább tette lehetségessé a részvénytőke magas gyümölcsöztetését.

Egy ellenvetés itt könnyen fölmerülhet. Az ugyanis, vajjon a takarékpénztári részvénytőke kamatjainak, illetőleg nyereségének illetően megszorítása által nem kockáztatjuk-e takarékpénztáraink fennállását, vagy legalább újaknak keletkezését nem tesszük-e lehetetlenné?

A válasz erre igen egyszerű. A fennálló takarékpénztárak nem a befizetett részvénytőke, hanem a betétek arányában virágoznak. A részvénytőke rendes kamatoztatását nem is szüntetjük meg, csak az illetéktelen osztalékban akarjuk bizonyos határig a betevőket is részesíteni. Nagyobb kamat vagy jövedelem kecségetése által pedig a betétek nem fogyni, hanem szaporodni fognak, s így a takarékpénztárak fennállása sőt prosperálása is biztosítva van.

Nem úgy újak keletkezése. Itt el kell ismernünk, hogy az alapító- és részvénytőkének kilátásba helyezett egyszerű kamatozás (5—10—15 %) lehet, nem fog elég csáberővel bírni arra, hogy új takarékpénztárak keletkezzenek. De ilyenre egyelőre szükségünk sincs. Magyarország a takarékpénztárak s hasonló műveletekkel foglalkozó intézetek oly gazdag és sűrű hálózatával rendelkezik máris *), hogy ha évtizedekig sem keletkezik új, kárát nem fogjuk vallani. Ha pedig valamikor beáll újaknak szüksége, ott az angol példa a *postai takarékpénztárakkal*, melyekkel eddigelé még kísérletet sem tettünk.

Qui bene distinguit bene docet; kutassuk tehát, mily következményei lehetnek az uzoratórvénynek, melyet még az országházban történt megvitatása alkalmával is a legtöbb honatya leginkább csak azzal pártolt, „hogy nem fog ártani, ha hasznos nem is lesz.“

Szerintünk az uzorát nem lehet törvény által eltörölni, legfeljebb csak gátolni lehet kényelmes, szabad, fesztelen moz-

*) Egy takarékpénztár 1875-ben átlag 16 $\frac{1}{4}$ □ mértföldre s 45,57 lélekre esett.

gásában. Valódi kereskedelmi üzletekre az új törvénynek (eddigelé még javaslatnak) ugysem lesz kihatása, s így ezekre való befolyásáról fölösleges is szólni. Ha netalán a takarékpénztárak és vidéki pénzüintézetek üzleteire czéltott a javaslat, — mint némelyek szintén állíták — itt aligha lesz hatása. Mert, még ha le is szállítják az ily pénzüintézetek a közvetlen kamatot a jövőndöbeli törvényes 8 % -ra, semmi sem gátolja őket, hogy kezelési s egyéb czimen ne szedjék be az üzletökben eddig szokásos volt 2—3—4 stb. % többletet. Pedig tagadhatatlan, hogy egészséges közgazdasági viszonyok helyreállítására a pénzüintézetek kamatlábának leszállítása nagyon is óhajtható, de az másképp el nem érhető, mint ha nekik is bővebb hitelforrások nyilnak.

Hazánk jelen viszonyai között ritka azon *mezőgazdaság*, mely tisztán 6 % -ot jövedelmezne, 10, 21, 15, % -os pénzt tehát az ilyen, ha csak nem aránylag nagyon is csekély mértékben, nem használhat. Épügy alig van, főleg vidéki és kisebb *iparüzlet*, mely tisztán ennél többet jövedelmezne. Ha már most az ily gazda vagy iparos nagyobb összegű idegen pénzre szorul s azt már a legelső, legtisztességesebb forrásnál, t. i. nyilvános intézetnél is drágábban kénytelen fizetni, mint a mennyit az neki magának hoz, természetes, hogy saját erejétől erre képtelen. Újra hitelt szorul tehát, de intézeteknél az kifogyván, uzorás kezére kerül s vagy üzletében bukik meg, ha iparos, vagy birtoka kerül dombra, ő meg birtokos gazda helyett zsellér vagy napszámos lesz.

A pénzüintézetek drága hitele ennél fogva úgyszólván első betűje az uzorának; miután pedig a mesterség- vagy cégbeli uzorás könnyebben tesz szert hitelt a pénzüintézetnél is, melynek magas kamatait is megbirja, miután maga még magasabbra kölcsönöz: természetes, hogy leginkább ezek meritik ki a pénzüintézetek hitelösszegét, s így kizárólagos uraivá lévén a helyzetnek, az uzorát a közönség irányában annál kényelmesebben üzhetik.

Ime a *circulus vitiosus*, melyből egyszerű: uzoratorvény által nem menekülünk.

Egyeseket egyébiránt az állam nem is gondothat, ez túlmenne hivatásán, de túl képességén is. Egész társadalmi osz-

tályoknak azonban igenis jöhet segítségére. Az önálló iparosnak és kereskedőnek lehetővé tenni az olcsóbb hitelnyerést, csak annyiban hivatása az államnak, a mennyiben hivatása egyáltalában rendezett hitelviszonyok létesítéséről és fentartásáról gondoskodni. Közvetlenül itt se törvény se rendeletek útján nem hathat; hanem teljesen megfelelt földadatának, ha az ország hitelviszonyait rendezi. Ezen most fáradozik a kormány, a bank-egyezmény létesítésére törekedve, s küzdve egyik legnehezebb küzdelmet, mióta Magyarország államisága helyreállott. Ha itt siker követi törekvéseit, visszahatását összes pénz- és hitelviszonyainkon meg fogjuk, ha nem is rövid idő múltán, érezni. E térre és ezen körökre az új uzsora-törvény nem fog kihatni.

Más a kérdés egész oly osztályokkal szemben, melyek, mert miveletlenek, gyámoltalanok is. A kis földbirtokost, a különböző nemzetiségű parasztokat értjük, kik hitelre voltaképen nem is szorulnak, hanem arra mintegy erőszakoltatnak, hogy először iszákosokká, utóbb tékozlókká s munkakerülőkké, s végre földönfutókká legyenek, kik ezek szerint számolnak s a kiknek pusztulása, mert helyébök jobb elem nem jön, a legnagyobb erkölcsi s közgazdasági vesztesége az országnak.

A viszonyok azonban itt sem egyszerűek, az érdekek itt is divergálnak meg összejátszanak, hogy végeredményük azon szomorú állapot legyen, melyben számos megyének majd összes köznépét ma találjuk. A kis parasztbirtokos rendes viszonyok között szorul hitelre. Ha csak középszerűen munkás és szorgalmas, megélhet. Évi adóját néhány napi munka kiteremti, élelve megterem, némi kereset majd minden vidéken jut, nagy elemi csapás esetén pedig gondoskodik részben az ország, s e tekintetben 1863 óta talán többet is tettünk kelleténél. Nem is az e fajta bajok szokták berántani a köznépét.

A kis földbirtokosnak sokat megajgatott állapota különben nincs is indokolva, ha ugyan a parasztbirtokost értjük ez alatt s nem a kis nemességre, az úgynevezett gentry-re terjesztjük ki e címet. Nem is általános e baj, mint állítani szeretik. Nézzünk körül s kérdezzük: ez-e a baja a németajku parasztnak és községeknek; s tekintsük meg viszont a román s szerb községeket ugyancsak a bánszágban: és szemlátomást hanyatlani fogjuk tapasztalni.

Miért?

Az adót, az annyit felhordott adót ez is csak annyiban fizeti mint amaz, sőt kevesebbet birván, tán csekélyebb mértékben is. Uzsoráról amaz nem panaszkodik, mert nem esik az uzsorás kezébe. Nem ér rá inni, főleg nem pálinkát, mert dolgozik; mert nincs 200 ünnepe egy éven át.

A magyar az egyes nemzetiségek közt úgy középúton marad. Talán ép annyira szorgalmas és kereső mint a német, de többet költő. Mindamellett törzsgyökeres magyar községeket találunk, melyekben a parasztgazdák 100,000 frtig állanak, egyre aquirálnak s az uzsora által tönkre nem tétetnek.

A hol szegényebbek a viszonyok, szegényebb az élet, de szerények a követelések is. Megélésre jól-rosszul csak telik valahogy; de nem telik az italla. Ebben fekszik a baj lényege s ezen segít a — regálébérlő meg fajtájabeliei.

Nem is a borivás öli népünket szellemileg, anyagilag, s nemzedéke légyhullásában tényleg is, hanem a pálinka. Borfogyasztó megyéinkben lehet a nép házsártos, egynémely részeges talán tönkre jut, de egész község lakossága nem silányul, nem pusztul el.

Nem is volt a mi népünk iszákos: hanem azzá lett, helyesebben azzá tétetett. Éjszokról s éjszakkeletről lön importálva e fekély, s bár részletes statisztikai adatok még hiányoznak, a térképen már is kimutatható, mint huzódik e veszélyes gyűrű mind szűkebbre-szűkebbre az ország szive felé, s terjed vele egyenközüen az uzsora hatalma s népünk pusztulása.

Avagy nézze, a ki nagyításnak hiszi a mondottakat, felvidéki városainkat s helységeinket és lakosságát. Egy közeli népszámlálás, mely a birtokviszonyokat is számba találja venni, csodálatosakat fogna kimutatni. A mely kis községben egy pálinkás bolt megnyílt, arra ki volt mondva az ítélet. Előbb vagy utóbb, de eredeti lakosságának ki kell pusztulnia a birtokból, hogy zsellérül művelje az idegen földet. Nagyja, apraja meg lön tanítva az italla, mely kezdetben semmibe se került, mert hitelben nyerte, míg rá nem ment a gazdaság.

Kezdetben néhány forinttal meg lett volna a legtöbb menthető. De mikor a regálé csak úgy adott jövedelmet, ha sok fogyott, hogyan lehessen követelni, hogy a hajdani földesuraság ellena

dolgozzék a bérlőnek, ki, soha nem birt jövedelemben részesíti? Azzal, fájdalom, vajmi kevesen gondoltak, hogy mint a letarolt lábas erdő után, ha újra nem ültetik, kopasz, terméketlen hegygerincz fog maradni az egykor viruló térségen, így kiszivattyúzott földnépünk elpusztulása után a regáléjövedelem forrása is elaszik.

Az elveszett tért egyhamar vissza nem hódíthatjuk; de még megmenthetjük talán hazánk eddig be nem mételyezett virányait.

Lehet, az új uzsora-törvény is segít ebben, de lényeges segédelmet tőle alig várhatunk. Legjobb esetben várhatjuk az erkölcsi hatást, még pedig két irányban. Először, hogy a kik eddigelé elég arcátlanok voltak 50 s 100%-nyi kamatköveteléseiket nyíltan s szemérmetlenül betábláztatni hazai bíróságaink kénytelen-kelletlen segédkezése mellett, ezentúl szerényebbek lesznek, ha nem is követeléseikben, de pereikben, s vigyázóbbak a már világos nappal elkövetett rablásukban. Másodszor pedig, hogy becsületes hazai törvényszékeink s bíráink erkölcsi érzete nem lesz kénytelen felháborodni oly követelések megítélésében, melyek minden becsülettudó emberben undort s megvetést szülnek. Ebben az új uzsora-törvény leglényegesebb előnye rejlik, mely fokozódik azzal, hogy fogantyút ad a bírák kezébe ott, hol a feleket ismerik, kutatni a mala fidest, s a törvény oltalma alatt járni el a bűnösök ellen.

De ez előnyben egyuttal végtelen baj is rejlik. Azon baj, mely hazánk másik csapása a zugprókátorok s hozzájuk hasonló lelketlen ügyvédek percsináló s perhuzó hajlamaiban lel táplálékot, s mely az új törvény alapján ezer alkalmat fog találni az ezerféleképen alkalmazható fogások érvényesítésére.

Segíteni azonban a társadalmi bajúl jelentkező uzsorán csak társadalmi téren lehet, mihez igenis igénybe kellene venni a törvényhozást is. Ha a népesség művelődésétől várjuk az orvoslást — mi leggyökeresebb s legbiztosabb eszköz volna — hamarább érzük meg eme népesség pusztulását, mint művelődését.

Ha földesuraink nem volnának egyuttal regalebirtokosok, könnyű volna közreműködésöket e téren is megnyerni. Hajdani birtokosaink tettek is róla, s a nélkül, hogy a laudatores

temporis acti közé lépniék, el kell ismerni gyakorlati fel-fogásuk helyességét, mely szerint a volt jobbágy 2 frton felüli koresma adóssága nem volt törvény útján behajtható. Ma természetesen visszaborzadnánk az ily, a feudális korszakra emlékeztető, erőszakos intézkedéstől. Nem is volna az keresztül-vihető. De ne ámitsuk azért magunkat. A nemzetgazdasági tiszta theoria szempontjából az új uzsora törvényjavaslat is szintoly visszaesés, liberalis — ha nem túlszabadelvű törvényhozásunk szempontjából.

Más országokban azonban nem is oly prüdek s a Gali-cziában behozandó törvény az ott épűgy mint felső megyéinkben romboló iszákosság ellen semmivel sem szabadelvűbb az érintett intézkedésnél.

Az új uzsoratörvény, az országgyűlés központi bizottságának módosításai szerint, a váltó alakban kötött üzletekre ki nem terjesztendő. Valószínű tehát, sőt világos, hogy a par metier uzsorások ezentúl ezen alakját fogják választani üzérkedéseiknek, s köznépünket ez uton tenni tönkre. Ha már most föllépne valaki s azt javasolná, vonassék meg a váltójog (váltóképesség) a köznéptől — reactionariusnak fogna kikiáltatni. Pedig egy, köznépünknel sokkal miveltebb, egyéb tekintetben teljes önrendelkezési joggal bíró osztály, a katonaság, szintén meg van fosztva e jogtól és senki sem ütközik meg ez intézkedésben. Lehet azért nem, mert e téren több jogosultsággal intézkedik a hatalom, mint parlamentaris viszonyaink egyéb terein.

Ámde világosan látva a veszedelmet, csupán a liberalismus czége alatt adjuk-e át magunkat kötött kezekkel, s nem-e ép oly jogosult, sőt kötelességszerű-e, országos szempontból, küzdeni azon ellenség ellen, melynek káros hódításait szemléljük s tapasztaljuk, ha mindjárt az illiberalismus vádját vonnók is magunkra? *Salus reipublicae suprema lex esto.*

KELETI KÁROLY.

AZ IPARTÖRVÉNY MÓDOSÍTÁSÁHOZ.

Olvastatott az országos iparegyesület nemzetgazdasági szakosztályának
1877-ik évi június hó 22-én tartott ülésében.

Azon országos iparegyesület, melynek mi nemzetgazdasági szakosztálya vagyunk, az országszerte nyilvánult kívánságnak megfelelni óhajtván, tanácskozásokat idéitott meg kebelében az 1872-iki ipartörvény módosítása tárgyában.

Az egyesület által e végből kiküldött bizottság érintkezésbe tette magát a főváros nevezetesebb ipartársulataival, kikérte azok véleményét, a mely véleményeknek kellő figyelembe vételével, beható tanácskozás után egy munkálatot dolgozott ki, mely aztán az egyesület összes szakosztályainak közös ülésén újból megvitatva s végleg megállapítva lön.

Ezen munkálatot kimerítő indokolással kísérve már 1876. január 26-án fölterjeszté a földmívelési, ipar- és kereskedelmi ministeriumhoz, kérve, méltóztatnék a ministerium az 1872-ik évi ipartörvénynek s azzal kapcsolatban az iparkamarákra vonatkozó 1868-iki VI-ik t.-cikknek is módosítását, illetőleg e módosításnak szükségét figyelembe venni s leendő intézkedéseivel a fölterjesztett munkálatot alapul fogadni.

E fölterjesztésnek eddig mi sikere sem lett, habár részint a törvényhozásnál, részint a földmívelési ministeriumnál hason irányu lépések más oldalról is nagy számban tétettek. Így például Pozsony városa, pártolván az ottani iparkamarának ez irányban benyújtott kérvényét s fölhevén annak pártolására a társ törvényhatóságokat is, alkalmat nyújtott számos felszólalásokra. E felszólalók közt találjuk Szatmár-Németi, Győr, Temesvár, Pécs, Selmecz, Lőcse s Szabadka városát, aztán Heves és Borsod megyéket.

Tekintve egyfelől a tett lépés sikertelenségét, másfelől meg látva ugyis gyenge iparunknak napról napra tovább pusztulását, halaszthatlan szükségnek tartá az egyesület igazgatósága az ügyet újra szóba hozni, annak ha lehet lendületet adni. E célból áttette azt időközben újra megalakult e szakosztályához, mely azt napirendre tűzván, egyszersmind velem is parancsolt, megbizván alakuló gyűlésében azzal, hogy e tárgyat a tanácskozássra előkészíteném.

Engedjék meg önök, hogy előbb sem mint megbízásomnak megfelelnék, megkisérthessem jelezni pár szóval azon főadatot, mely felfogásom szerint áll e szakosztály előtt.

Maga azon tény, hogy mi nem nemzetgazdasági egyesület, hanem az országos iparegylet nemzetgazdasági szakosztálya vagyunk, alig félreismerhetőleg mutat oda, hogy működésünk körébe csak az, de az aztán egyáltalában tartozik, a mi nemzetgazdaságunk emelésére az iparos élet és tevékenység fejlesztése és emelése által történhetik, illetőleg a minek az által kell történnie.

Mivelhogy a termelés főágai szerves viszonyban állanak egymással, s annál fogva az östermelés és a kereskedés sorsa, állapota az iparra nézve sem lehet közönyös: az imént említett határ megvonása s folyton megtartása nincs nehézség nélkül. E nehézség mégis leküzdhető, miután nincs rendszabály, mely, hiszen bár amaz ágak mindenikére is, közvetlenül és első sorban ne azok egyikére hatna.

Mi azokat leszünk hivatva figyelmünk és tanulmányozásunk tárgyává tenni, a melyek közvetlenül az iparra vonatkoznak, egyenesen arra, a termelés más ágára pedig csak közvetve, mintegy visszahatnak. Minden mást hagynunk kell részint az országos gazdasági egyesület közgazdasági szakosztályára, részint a közgazdasági egyesületre s a magyar akadémia statisztikai és közgazdasági bizottságára.

Ne véljük, hogy ilyként nagyon szűkre szabnók tevékenységünk határait. Azokon belől még elég nagy tér van, oly nagy, hogy szerencséseknek mondhatjuk magunkat, ha sikerül kellőképen megmivelnünk azt.

Ámde tevékenységünk ily módon megszorítása nem csak aggálytalan, de tanácsos is, annál tanácsosabb, mennyivel inkább

lehetne ellenkező esetben tartani attól, hogy a mi figyelmünk is más irányokba tévedhetne, a termelésnek nálunk inkább előtérben álló ágaira fordulhatna, s ennek folytán az, mely jogositva van gondozást ép az iparegyesülettől várni, az mely aránylag fejletlenebb voltánál fogva a gondozást egyáltalán nem nélkülözheti, részünkről is elhanyagolva maradna.

Mily közel fekvő e veszély, könnyű éreztetnem. — Népünknel az ingó vagyon becsülése s a termelésnek azon nyugvó ága nem jutott erőre. Annál inkább ragaszkodik az az ingatlanhoz, legkivált a földhöz s a földmiveléshez. — Nem csoda, hisz annyi századon át látá annak birásához nemesak a polgári, de részben az emberi jogokat is kötve. — Természetes, hogy minél magasbra becsülé ezeket, annál inkább megszokta ragaszkodni ahhoz. Sőt nem csak ragaszkodik hozzá, de törekszik minél inkább szaporítani is azt. E törekvés bármily természetes és méltánylást érdemlő legyen is, sok bajnak forrása. Az erején túl menő szerzési vágy talán több romlást okozott, sem mint a tékozlás, nem is említve, hogy az iparos tevékenység épen ez irány hatása következtén bir oly kevés munkással, oly kevés tőkével.

Már pedig azon szerves viszonynál fogva, melyben a termelés főágai egymással állanak, az ipar mezejének pusztán maradása, csak hátrányosan hathatott és hathat az őstermelésre s a kereskedelemre is. Amaz nélkülözni kénytelen azokat, kik termékeit, és pedig a távolba szállításra egyáltalán, vagy időnként nem valókat is értékesíthetnék, illetőleg minden időben és körülmények közt bizton fogyasztanak; emez pedig benn a hazában nem találja meg azon két elemet, a mely közt lenne hivatva a közvetítésre. Ezért oly jelentéktelen a mi belfogalmunk, hogy statistikuskaink is csak alig alig veszik figyelembe; s ezért van, hogy kereskedőink, kik idegentől és idegenbe szállítanak, oly igen kevésbé voltak magyarok mind a mai napig. Ez nem az ő bűnök, de helyzetüké.

Néptünk jellemének és hajlamának századok ráhatása alatt képződött amaz egyoldalúsága kétségkívül nagy baj, olyan, a melynek orvoslása az államnak is méltó feladata. Igen, csak-hogy az állam törvényhozása s annál fogva kormánya is azon népből veszi eredetét, s így annak képére és hasonlatosságára

teremtetik, a melynek jelleme és hajlama épen olyan egyoldalú. Ugyanazért nagyon kevés annak valószínűsége, hogy külső ráhatás nélkül, saját erején megtalálja az a helyes utat, s haladjon is azon. Ugy látszik ezt érzék képzetesebb iparosaink, s ennek érzetében törekedtek a közelebbi választások alkalmával azon, hogy iparosokat juttathassanak a képviselőházba. A valódi szükségnek fölismerésére, de az orvoslás meg nem lelésére mutat e törekvés. Az illetők felejték, hogy ha az ipar érdeke a termelés egyéb ágainak érdekével szembe állittatik, az eredmény épen az előbbire nézve nem lehet kedvező.

De ez érdekek nem ellenségesek. Ugyanazért az ipar érdekei a más életmódok embereiben is megellelhetik képviselőiket. Amaz érdekek fölismerése és másokkal megösmertetése azonban igenis az iparosokra néz, valamint az iparosokat illeti meg azon visszahatás földerítése is, melyet az iparosság többé-kevésbé fejlett volta a termelés más ágaira szükségkép gyakorol. Az érdekek összhangzatos voltának ily módon földerítésével és köztudatra vitelével érhetni legbiztosabban czélt.

Ezek hiányában történt, hogy maga az 1867-ki XII-ik, tehát azon t.-czikk is, mely újabb történetünk kiindulási pontjául szolgál, tüzetesen kíván ugyan intézkedni a közös hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadseregnek a mezőgazdaságot oly közelről érintő élelmezéséről: de annak felszereléséről, mely az iparra nézve bir hason fontossággal, egyáltalán és teljesen hallgat. Ugy látszik a törvényhozás nem érzé annak sem fontosságát, sem szükségét, hogy e tekintetben is törvénnyel legyen gondoskodva; az iparos körök pedig annak idejében elmulaszták e pontra irányítani a nemzet figyelmét.

Hason mulasztásoknak elejét venni, legyen e szakosztály egyik feladata, rajta legyünk a bajok megelőzésén, hogy jajveszékelnünk ne kelljen azok beálltakor.

Az 1868. XL. t. cz. 27-ik §-a, oly öröklött földbirtokon gazdálkodóknak, a melynek jövedelme egy öt tagu család eltartására egyfelől elégséges, másfelől meg az arra elégnek négy-szeresénél nem nagyobb azon nagy kedvezményt nyújtja, hogy a gazdaság vitelére legkevesbé fontos időben nyolcz héten át katonailag kiképeztetvén, azon túl szabadságolándók.

A törvényhozásnak nem jutott eszébe, hogy esetleg az iparosokat is részesítse hason kedvezményben, habár az ok- azonság, s tán még nagyobb mérvben, mellettünk is harczol. Ismét nem volt, a ki figyelmeztette volna azon törvényhozást, a melynek hogy figyelmeztetésre e részben szüksége volt, azt el- járása mutatja, elemeinek mivolta pedig magyarázza.

Tekintve a közoktatási ügyet, azt látjuk, hogy a népiskolák törvénynyel rendezvék, a közép- és főtanodákat pedig kormány- rendeletek szabályozzák. Hasonlót kell mondanunk a gazdasági és a kereskedelmi szakoktatásra vonatkozólag is. Csak az iparos szakképzés tere áll mind maig parlagon, közvetlen hátrányára vagy százezer iparos tanoncznak, közvetve pedig igen nagy hátrányára az egész nemzetnek. Annál föltünőbb és sajnosabb pedig e térnek mind maig parlagon hagyása, minthogy az 1872. ipartörvény egy csapással megsemmisíté azon intézményeket, a melyek kivált az 1860. előtti időkben az iparos képzettségnek legalább munkaközben kifejlődésére nézve nyújtottak biztosíté- kot. — Ma az iparos kiképeztetésének nálunk biztosítéka nincs, s ha mi sem történik, maholnap módja is alig lesz.

Az 1876-ik évi VI-ik t. cz. által szervezett közigazgatási bizottságokban a földmívelési-, ipar- és kereskedelmi ministe- riumot a posta és távirda-igazgató, illetőleg annak helyettese képviseli.

Bármily készséggel ismerjük is el ez intézmények köz- gazdasági nagy fontosságát, mégis nehéz lenne hinnünk, hogy a közgazdaszat érdekeit, s köztük az iparéit is kellőleg képvisel- hessék amaz organumok. Részemről nem is hiszem, hogy a törvény alkotói csupán reájuk kívánták volna bizni amaz érde- kek képviseletét. Valószínűen azt hitték, megelélik azok képví- selőiket ama bizottságok választott tagjaiban. E föltevésnek megfelelően történt-e a bizottsági tagok választása? nem tud- hatom; de azt tudom, hogy azok a jelzett irányban sem a tör- vényhatóságok, sem az országos kormány által rendszeresen ki nem használtanak.

Pedig a közigazgatási bizottságok ama választott tagjai- ban — feltéve, hogy a választások szerencsésen ejtettek meg — ugy a törvényhatóság mint a központi kormány az organum- nak egész rendszerét lelhetné föl, vagy teremthetné meg. Azok

mindegyike megbízható lenne a termelés egy-egy ágának gondozásával, a mely ágak természetesen a törvényhatóságok viszonyaira való tekintettel s azok által lennének megállapítandók.

Ha a közigazgatási bizottságok választott tagjainak mindegyike gondozna egy különös termelési ágat, ha kiválólag arra vonatkozólag élne a vonatkozó törvényben megadott azon joggal, melynél fogva az általa tapasztaltak folytán észrevételeit a bizottság üléseiben megteheti, ha ugyanott azok mindegyike időről időre jelentést tenne a gondjaira bízott ügy miként állásáról, az arra vonatkozó törvényekben észlelt hiányokról, a fölmerült bajokról és nehézségekről, az azok elenyésztetése végett tett és teendő intézkedésekről, mint szintén ezek sikeréről, ha javaslatba hozná azon intézkedéseket is, melyeket csak a kormány foganosíthat, vagy a melyek a kormány által teendők meg: úgy megszűnnék törvényhatóságunk által elhagyatva lenni a gazdasági élet; ha lassan is, de okvetlenül enyhülnének a bajok, a melyek súlya alatt ma az egész magyar társadalom olyan igen szenved.

A bizottságoknak ilyként hasznosított választott tagjait igen jól használhatná organumaiul a földművelési, ipar- és kereskedelmi ministerium is, velük a szükséghez képest egyenesen is érintkezvén, azokat törvényhatóságuk területére esetleg ministeri biztos minőségével is fölruházván.

Nem nehéz belátni, mily jótékony hatás volna ily intézkedéstől már csak annál fogva is várható, hogy mindegyik törvényhatóság kebelében lennének a gazdasági érdekek gondozására hivatott olyatén férfiak, a kiknek arravalósága, készsége és ügyszeretete úgy a törvényhatóság mint a központi kormány tekintélye, s ha kell, tetteles gyámolítása által is emeltetnék. Mennyit tehetnének iparunk fejlesztésére ily férfiak már csak az által is, hogy közreműködnének az ipartörvény nyomán beállott desorganisatio mielőbbi eltüntetésére, könnyű megérteni.

Indittatva e meggyőződés által, már ez év legelején szükségesnek láttam, hogy mint a központi házi iparegylet végrehajtó bizottságának elnöke megkísértem a földművelési-, ipar- és kereskedelmi ministerium figyelmének ide irányzását. Lé-

pésem eddig siker nélkül maradt. De nem esem e miatt kétségbe, hisz az igazság hódít, ha lassan is. És valóban, a jelek már is mutatkoznak. Csak az imént történt, hogy a megyei lótenyésztési bizottságok újjászervezésének kérdése az országos lótenyésztési bizottság tanácskozásai közben fölmerülván, abban állapodott meg az értekezlet, hogy a közigazgatási bizottság körében az illető törvényhatóság állattenyésztési és gazdasági érdekeinek képviselőjére egy külön tagot tart kívánatosnak, s kérte a kormányt, hogy a törvény erre vonatkozó rendelkezéseinek megfelelő módosítása iránt tegye meg a szükségeseket. Azok megtétele után a kormány közvetlenül a törvényhatóságokkal érintkeznék az állattenyésztési ügyekben, melyeknek végrehajtó közegei meg a kebelükben e célból alkotandó állattenyésztési bizottságok lennének. Ugyanazon észjárás s irány ez, tisztelt szakosztály, melyet csak nagyobb általánosságban tartva, fönnebb bemutattam, csupán azon különbséggel, hogy részemről az a szerint cselekvést a törvény változtatása nélkül is lehetőnek s talán kívánatosnak is tartom.

De nem folytatom. Ugy vélem, az eddig mondottak is alkalmasok s elegendők fölkelteni az arról szóló meggyőződést, hogy ma, Auszriához való gazdasági viszonyaink s az iparos szakoktatás rendezésének előestéjén nem ok nélkül történt e szakosztály újra életre keltése, mely ha föladatát érti, jelentékeny szolgáltatokat tehet közvetlenül hazánk iparának, közvetve pedig nemzeti fejlődésünknek egyáltalán.

Önöknek uraim, már csak e szakosztályba lépésükkel is tanusított készségétől s ösmert hivatottságától a legszebb eredményt reményelve, hadd térjek azon különös föladatra, mely ez idő szerint elibém tüzetett, szólva az 1872-iki ipartörvénynek s azzal kapcsolatban a kereskedelmi és iparkamarákra vonatkozó 1868-ki VI-ik t. czikknek az országos iparegyesület által kívánt és javaslatba hozott módosításáról.

E föladat tisztelt szakosztály nem könnyű. Nehézségét mutatja már csak azon körülmény is, hogy ugyanazon iparegyesület, mely most az említett törvények módosítását szorgalmazza, s e módosítást hazánk iparának szinte életkérdése gyanánt tekinti, az ipartörvény előkészítettése idején képviselő bizottságának 1868-ki jun. 10-én tartott ülésében magáévá tett s

még azon hó folyamán a földművelési, ipar- és kereskedelmi ministeriumhoz terjesztett egy emlékiratot, a melyben hatalmasan küzdött ugyanazon elvek és határozmányok mellett, a melyek ellen mostan állást foglal; küzdött, bár ellenük iparosaink akkor is szinte egyhangulag találkoztak, elannyira, hogy maga az ipar-egylet is a veszprémi és székesfehérvári iparosok felterjesztései által indított ellenirányu fölszólalásra.

Az ipar föltétlen szabadságát proclamáló, de csak is proclamáló javaslat ellen az iparosok körében felmerült aggodalmakat nem csak a törvényhozás, de az iparegyesület is képteleneknek vagy legalább túlzottaknak tartá akkoron, most úgy látja, hogy azokat az élet igazolta; akkor úgy hitte, hogy mint minden szabadság, úgy az ipar szabadsága is önmagában hordja az általa előidézett pillanatnyi zavaroknak s átmeneti nehézségeknek ellenszereit, s így azoknak megszüntetésére egy-magában elég, most úgy látja, hogy a szabadságra nem csak jogosultság, de a vele élésre képesség, tehetőség is kell, mint-hogy különben a „szabad, de nem lehet“ esete áll elő. És mert látja, hogy e tehetőség megszerzésére a jogosultság magában nem elég, szigorú rendet és pontos fegyelmet akar szabni azon érdekekben, hogy az ipar számára jóra való, szakképzett egyének neveltessenek, olyanok, a kik az iparszabadsággal élni képesek is legyenek, ne csak jogosultak.

Nekem régi meggyőződésem, hogy a szabadság nem egyedül a külső korlátok hiányában, más szóval nem csupán a korlátlanságban áll, következve, hogy az nem negatív, de affirmatív jellemű. Épen azért az egyesület mai álláspontját magaménak vallom s osztom azon nézetét, mely szerint iparunknak nem csak fölvirágoztatására, de föntartására sem elég azon ipartörvény, mely annak érdekében a külső korlátok elhordásán kívül ugyszólván mit sem tett, egyáltalán érintetlen hagyván a képzetlenség vagy tökehiány szülte tehetlenségben rejlő akadályt, bárha annak lerontása nem kizárólag az egyes érdeke, se nem csupán csak annak föladata.

Sőt én tovább megyek és állítom, hogy az 1872-ki törvényhozás nagy tévedésben volt akkor, midőn a tehetőség biztosítása végett föltétlenül szükséges, s a dolog természete által ép annál fogva létesített intézményeket egyszeruen megsem-

misítette csak azért, mivel azok egyszer megszületve kül valóságoknak is bizonyultak s mint ilyenek kényszerítő erőt is tanusítottak. A törvényhozás felejté, hogy azon külső valóságok forrása maga a dolog természete, s hogy ép azért kényszerhatalmuk természetesen csak arra terjedett, mit ez a tehetőségnek, az arra-valóságnak is biztosíthatása végett szükségkép megkívánt. Ha miben kényszerhatalmuk e határon túl ment, az kinövés és visszaélés volt, mi lenyesést, megszüntetést kívánt, de maguknak e dolog természetéből eredett, s a cél tekintetéből szükséges intézményeknek megsemmisítését s consolidáltatásuknak az ugyan onnan újból megszületés esetére is lehetlenné tételét nem igazolhatja.

Az elkövetett ballépés következményeit jól érezzük, meggyőzőbben szólnak azok bármi ékesen szólásnál; eredeti álláspontjának elhagyására az iparegyesületet is azok bírták reá.

Az előrebocsátottak után tán fölösleges is megjegyeznem, hogy az iparegyesület részéről eredeti álláspontjának ezen elhagyása nem egyértelmű az iparszabadság elvének megtagadásával, de igen azon elv concretabb s ép azért helyesebb fölfogásával. — Mint a szabadság általában, úgy az ipar szabadsága is nem a határozatást zárja ki egyáltalán, hanem csak az idegen hatalom általit. A szabadon tenyésző fának alakulása fölött igaz nem határoz a kertész ollója, de azért még sem önkényes s annálfogva nem esetleges az. Határoz fölötté a fának mivolta s azzal járó belső természete, elannyira, hogy azt ösmerve előre megmondhatjuk, mily alakot fog az szabadon fejlődhetésének esetén, magára öltetni. Szabadon fejlődésében az fogja gátolni, a ki vagy a mi ez alak fölvételében akadályozandja, vagy abból kiforgatja. — Így az iparnál is. Az ipar fejlődése — bizonyosan belső természetének alapján, mindenfelé testületi alakulásokat teremtett az idők folyamán. A ki e testületi alakulásokat lerontja, a ki újra megszületésüket, vagy legalább obiectív hatalommá fejlődhetésüket megakadályozza, az iparszabadságot tagadja meg, nem ugyan elvében, de szükségképeni s épen azért mindig és mindenütt beállani kellő következményében; úgy tesz, mint tenne az, a ki a vallásosság beusóségére mutatva s annak szabadságát fenhangon hirdetve,

lerontaná az abból kifejtett egyházat, mivelhogy ama bensőségből ugyan, de mégis külső valóságra fejtett, s mint ilyen tárgyi hatalomként áll szemben azokkal, a kiknek érzületéből, hitéből eredett.

Az egyoldalú, elvont felfogásnak átka gyanánt jött reánk, hogy mint annyi más téren, úgy az iparén is a szabadság nevében lőn megtagadva az igazi, a valódi szabadság, és helyettesítve korlátlanúság által. Csodáljuk-e, ha utóbbi nem hozta azon gyümölcsöket, a melyeket csak az elsőől várhatni?

Mindezeknél fogva igenis reformálandó lesz az ipartörvény, nem hogy elejtsük, hanem hogy valósíthatóvá is tegyük az ipar szabadságát, azt, melyet ama törvény csupán csak proclamált.

Kérdés azonban, vajjon azon módosítások lesznek-e a legüdvösebbek, melyek az iparegyesület javaslatában foglalvák, sőt kérdés még az is, vajjon csak elégségesek is lennének-e azok? Kérdés ez már annál fogva is, mivel az iparosok ország-szerte nyilvánuló kívánatai azokon túlmennek, s nincs kizárva azon lehetőség, hogy ha azok kívánatain az egyesülés s vele netalán a törvényhozás is mostan innen marad, később az élet által azokat is igazoltaknak kelljen találni. Ide járul, hogy javaslatok indokolásában az egyesület is messze túl megy magukon a javaslatokon, úgy hogy az indokolásban helyesek gyanánt fölállított elvek következményei nincsenek, vagy legalább egész mérvben nincsenek vonva javaslataiban.

Indokolása tanuskodik róla, hogy az egyesület az iparos szaktanulásra vonatkozólag szigorú rendszabályokat tart szükségeseknek, kívánva, hogy „a mely közoktatási politikai elv a tudományos pályákra nézve jónak és célszerűnek bizonyult, azt alkalmazzuk az iparos pályákra nézve is.”

Nézzük, elég tételnék-e ezen kívánatnak az egyesület javaslatainak elfogadásával?

Az egyesület maga mondja, hogy „a tudományos pályák tanulásának minden fokozata szabatosan elő van írva, nyomról-nyomra vizsgák zárják be az egyes folyamokat. Az előkészítő fokozatok befejezése érettségi vizsgával és bizonyítvánnyal documentáltatik; s a tudományos szak tanulását szakvizsgálatok, szigorlatok kiállása után diplomával, sőt felavatással teszik

ecclatanassá. Egy szóval a legszigorubb módon fenn van tartva az a fokozatosság, mely annak idejében a czéhrendszerben az iparra nézve is érvényben állott, fenn van tartva a szigorú szabályok szerinti fegyelmezett tanulás.“ Az egyesület nyíltan hozzá teszi, hogy a mint az elméleti ismeretekre nézve, köz-elismerés szerint is, mindez helyes: ép úgy áll a gyakorlatiakra nézve is, melyek a „mesterség“ diszes nevére jogosítanak. Sőt mindez az utóbbiakra nézve talán még inkább áll.

Ily gondolat-menet mellett kérдем, nem természetes-e várnunk, hogy az egyesület javaslatai határozottan követeljék az iparos képzés azon fokozatosságának s ellenőrzésének vissza-állítását, mely szerinte a czéh-rendszer mellett fennállott? És mit találunk mégis javaslataiban? Találjuk azon követelést, hogy a tanidő lefolyása után, a tanító mester által tett nyilatkozat alapján, az illető ipartársulat a felszabadult tanonez részére a tanidő betöltéséről oklevelet állítson ki, mely oklevélben az ipari vagy egyéb tanodai bizonyítványok alapján említés teendő arról, hogy az illető tanonez mily pontossággal és eredménnyel látogatta az ipar-, illetőleg az ismétlő, esti vagy vasárnapi iskolát, végül — ha a felszabaduló tanonez szülője vagy gyámja kívánja — annak szakbeli jártasságáról is tanuság teendő.

Elismerem, hogy ez is több annál, mi az ipartörvényben foglaltatik: de semmiképen sem ismerhetem el, hogy elég. Midőn az egyesület javaslata a felszabadult tanonez megvizsgáltatását s a szakbeli jártasságáról való tanuskodást azoknak, illetőleg azok szülőinek vagy gyámjainak kívánatától teszi függővé, méltánylás nélkül hagyja, hogy az iparos kiképzés helyéül első sorban a műhely tekintendő, s még inkább méltánylás nélkül hagyja indokolásában önmaga által is kellően hangsúlyozott azon igazságot, hogy az iparos kiképzés ügye, az iparos szaktanulás előmozdítása, biztosítása és érvényre juttatása valóságos állami közérdek, hogy az — épen mivel ilyen — a magánosok tetszésére nem bízható.

Tudva, hogy az iparos kiképzésének a tanonezkodás csak első stádiuma, mely folytatását a segédi minőségben való munkálódásban találja: ugyanazon megítélés alá esnek az egyesület azon javaslatai is, melyek a munka-rendre vonatkoznak. Azok

is határozott előnyben vannak a törvénnyel szemben, de azért szintén elégtelenek, akár tekintjük a célzt, akár az egyesület által indokolásában felhozottaknak horderejét.

E tételnek mindegyik állítását könnyű bizonyítani. A törvény a munkakönyv rendszerezését elejtve, teljesen lehetlenné tette azon kérdés eldöntését, ki legyen egyszerű munkás, ki iparos segéd, következve azét is, ki legyen azon határozományok alá vonandó, melyek az iparos és segédei közötti viszony szabályozását czélozzák.

Az egyesület a munkakönyvek rendszerezésével e bajt megszünteti.

De mikor a segéd magaviseletére és képességére vonatkozó megjegyzéseknek abban helyet nem ad, s midőn azt, hogy erről, ha csak külön bizonyítvány is adassék, a segéd kívánatától teszi függővé, újra figyelmen kívül hagyja azon igazságot, hogy a műhely a segédre nézve is a szakképzés, jelesen a továbbképzés tere, s ennél fogva köztekintet alá esik egyszersmind.

Ide járul, hogy a továbbképzés ez útjának kielégítő sikerrel lett megfutasát az egyesület sem kívánja igazoltatni, sőt erre csak alkalmat sem nyújt; oly magatartás, melyet nehéz megérteni attól, a ki nyíltan vallja, hogy azon eljárás, mely szerint a szak tanulását szakvizsgálatok, szigorlatok kiállása után diplomával, sőt fölavatással teszik eklatánssá, nem csak az elméleti ismeretekre nézve helyes, de ép úgy, sőt tán még inkább azon gyakorlatiakra vonatkozólag is, melyek a „mesterség“ díszes nevére jogosítanak.

A czéh-rendszertől s mindattól, a mi arra emlékeztet, szerfölött való idegenkedés okozta, hogy a törvény, sőt az egyesület javaslata is tanonczról, tanviszonyról, sőt utóbbi még tanító mesterről is beszél a nélkül, hogy akár az egyik, akár a másik komolyan gondolna annak ellenőrzésére s biztosítására, hogy a tanoncz valóban tanuljon, hogy az, ki a tanoncztartási jogot igényeli, mutassa is ki, hogy bírja a tanító mester kelleit.

Az ipartörvény 42-dik §-ában mondja ugyan, hogy az iparos köteles tanonczát azon iparágban, melyet űz, kiképezni; de egyrészt minden sanctio nélkül hagyja e kötelességet, másrészt meg arról sem gondoskodik, hogy a tanoncztartó képes is.

legyen teljesíteni azt. Hisz a tanoncztartás jogát összeejti az ipar önállóan gyakorlásának jogával, a melynek föltételei a nagykorúság, az annak hiányát pótló nagykorúsítás s az atyai vagy gyámhatósági beegyezés pedig ép oly kevésbé tesznek valakit alkalmas tanító mesterré, mint nem tesz az üzletnyitási szándék bejelentése sem.

Az egyesület ez irányban is érzé a gondoskodás szükségét, s módosíttatni kívánja az ipartörvény 39-ik §-át, mely így szól: „Tanonczot tartani minden önálló iparosnak szabad.” E föltétlenül megadott jogot az egyesület megszorítani kívánja, megvonván azt mindazoktól, a kikről bebizonyíttatnék, hogy tanonczát azon iparágban, melyet üz, kiképezni képtelen, az ipartörvény 42-ik §-a fennemlített parancsának ez által sanctiót adandó. Az irány és a belőle eredett törekvés csak helyeselhető. De kár, hogy az egyesület megállott fél uton. Nem mondja sehoh, kit illessen meg e bizonyítás, mint jog és kötelesség; nem mondja, mi legyen a bizonyításnak módja és ki legyen a kérdésnek bírója. És ha mondaná is, ugyan mit érne az oly rendelkezés, mely a rendszerességet kizárva, elégtelenség mellett eljárásának kivételessége által bántó és zaklató is lenne egyszersem? Az egyesület érzé, hogy tanonczról tanító mester nélkül nem lehet szólni: de nem volt bátorsága megkövetelni hogy mint már föntebb mondtam az, ki a tanoncztartási jogot igényeli, mutassa is ki, hogy bírja a tanító mester kellékeit; nem volt bátorsága kimondani, hogy tanoncztartásra csak azon iparos leszen jogosítva, ki igazolta, hogy dolgában mester, vagy olyat tart műhelyének élén. — E részben hát módosítandónak vélem javaslatát.

Amde e módosítás még tovább is viszen, mi a dolog szerkesztés összefüggése mellett nagyon természetes.

Ha tanoncztartásra csak azon iparos leszen jogosítva, a ki igazolta, hogy dolgában mester, vagy olyat tart műhelyének élén: úgy ez igazolásra mód is lesz nyújtandó. Ez által meg újra feltűnik előttünk a szükség, hogy az iparos-továbbképzés útjának kielégítő sikerrel lett megfutása igazolhatóvá legyen téve.

Minden dolognak meg van logikája, mi ellen hibázni nem szabad. Így az iparos-képeztetésnek is. Kivánni, hogy a tanonczot tartó iparos kiképezze tanonczát az általa üzőtt iparágban,

de nem kívánni meg, hogy azt maga is tudja, vagy legalább hogy jártasságát igazolja: magának ellenmondó s így fenn sem is tartható.

Igaz, hogy ez uton újra a remekléshez, vagy valami olyanhoz jutunk, mi azt pótolni alkalmas. De hát oly nagy baj ez, ha egy felől nem az iparos vállalkozásnak, hanem a tanoneztarthatásnak képezendi föltételét, s ha másfelől kellően gondoskodunk arról, hogy a kizárólagosságnak minden testületben kifejlteni szokott szelleme kellő korlátok közé szoríttassék? Bizonyára nem. Hogy mennyire nem, kiválóan mutatja azon tény, hogy azóta is, a mióta az ipar-rendtartások remeklést sem kívánnak, sem ismernek, az iparosok egyre remekelnek. Remeklésük bírait fölkeresik a hely- és időnként rendezett kiállítások esküdt bíráiban. Oly tény, mely a kinövései miatt elejtett remeklést az iparos élet természetében gyökerezőnek bizonyítja.

Az eddigiekben vázolt eszme-menet során az iparos képzésnek rendes utja lenne:

a) Valamely mester vezetése alatt álló műhelyben való tanonezkodás, melynek végeztével arról, hogy az iparos segédnél elengedhetlen tanultság megszerezett, bizonyítvány adatnék;

b) iparos segédi minőségben való rendes foglalkozás, nem többé kizárólag mester vezetése alatt álló, de bármely iparos műhelyben vagy gyárban. A továbbképzés folyamán megadott e nagyobb szabadság, a tanulási szabadság elvének megvalósítását képeznék e téren.

De éppen mivelhogy ezt képeznék, nem zárná ki az elért siker mérvének igazolását a pálya végével. Ez igazolás fogná bizonyítani, hogy a segédi minőségben végzett munka mesterré képezte emberét.

Azonban a munka közben és által képzettetés a képzésnek csak egyik, és pedig magában állva kevésbé kielégítő módja, olyan, mely inkább csak a már elért színvonalon megállást, nem pedig az előbbre haladást is képes biztosítani. Ezért kell pótoltatnia, kiegészíttetnie az elméleti képzés, az iskolázás által.

Nyilván van, hogy a feladat, mely az utóbbira vár, annál nagyobb és fontosabb, minél kevésb biztosítékot szereztünk az iránt, hogy az előbbeni telhetően megbirjon felelni céljának.

Innen hazai iparunk nagy mérvű hanyatlása azon idő óta, melyben egyfelől elejtettük annak biztosítékait, hogy a műhelybeli munka telhetően képző legyen, más felől meg mégsem gondoskodunk ipariskolákról és tanműhelyekről.

Épen mivel az iparos képzésnek csak egyik módja az, mely a műhelyi munka közben s az által történik: önként következik, hogy azon képzésnek általunk vázolt útja a rendes lenne ugyan, de nem az egyedüli. Ezért nem is lenne annak megfutása az iparos vállalkozás föltételévé tehető. Sőt ellenkezőleg az teljesen szabadon lenne hagyandó, a benne rejlő kereseti momentumra való tekintettel, mely szabadon hagyás mégis nem zárja ki, hogy az iparos népesség zömét, úgy mondva keretét azok képezzék, kik az általunk vázolt pályát sikerrel megfutották, a mesterek.

Jól mondja az iparegyesület, hogy egyfelől az iparosképzés ügyének, másfelől meg az iparosok s a hazai ipar egyéb közérdekeinek szolgálata szabályozott, szakszerű működést, ez pedig megfelelő jogokkal és kötelezettségekkel bíró szerveket igényel. Abban is igaza van, hogy ily szervek gyanánt legjobban maguk az iparosok, illetőleg azok testületei szolgálhatnak, részint mivel szakértők, részint mivel az elintézendő ügyek kellő elláttatása iránt személyesen is érdekelvek. Kérdés csak az, miként alakíttassanak meg eme testületek? A testületté alakulásnak egyáltalán s így e téren is két föltétele van. Egyik az elemek rokonsága, másik azoknak helyi közelsége. A föltételek elsejét tekintve, a szakma szerinti társulásnak kellene elsőbbséget adnunk, mint teszi az iparegyesület. Ámde oly országban, melyben, mint nálunk is, oly igen gyér az iparos népesség, ez alapon nagyobb részt vagy csak igen csekély számú s így szellemileg és anyagilag gyenge testületek létesülhetnének, vagy pedig oly messze kellene azoknak terjedniük, mely mellett a távolság meg fogná az összehatást bénítani. Ezért nem marad más hátra, mint az iparegyesülettől eltérőleg, a helyi közelség alapján, s a szakmai különbségtől eltekintve, ejteni meg az iparos népesség társítását. Ez alapra helyezkednünk annál inkább lehet, mivel mi sem gátolja azt, hogy ott, hol iparosok

nagyobb számmal vannak, a helyi közelség alapján létesült testületek kebelén belől sajátlagos céljaik megvalósítására külön szakosztályok alapíttassanak azokból, a kik ugyanazon vagy legalább rokon ágaknak munkásai.

A mondottakhoz képest törvénnyel kimondandó lenne, hogy mindenegy iparhatóság területén ipartársulatokba egyesítendők az azon belől önállóan működő iparosok. Iparosoknak lennének tekintendők nem csak a mesterek, hanem mindazok is, kik magukat a közönségnek, illetőleg a hatóságnak olyanul mutatják be, vagy műhelyt tartván, s azt a közönségnek, mint olyat bemutatván, vagy iparos munkák vállalására ajánlkozván, vagy végre igényelvén, hogy segédmunkásaikhoz való viszonyuk a köztörvényektől eltérő azon különös határozmányok szerint ítéltesse meg, melyek az iparos és segédei közötti viszonyt szabályozzák.

Ez ipartársulatokra lennének ruházandók az iparegyesületi javaslat 10-ik §-ának 1-ső, 2-ik és 4-ik, ugy szintén azon javaslat 15-ik §-ának 4-ik pontja alatt említett teendők, jelesen:

1. az iparos képzés előmozdítása, és pedig a tanszerződések kötésénél és megszüntetésénél közbejövetel, a tanoncok nyilvántartása, a tanszerződésekben folyó kötelelességek, különösen az iskoláztatási és szaktanítási, illetőleg tanulási kötelezettség teljesítése fölötti felügyelet, ipartanodák felállításában és fenntartásában való közreműködés által.

2. Az iparosok és segédszemélyzetük közötti viszonyra vonatkozó törvényes határozmányok érvényre juttatása; az iparosok és segédszemélyzetük közt keletkező surlódásoknak és peres kérdéseknek a külön e célból felállítandó békéltető bizottságok útján, melybe egyenlő számban segédek is felvételének, kiegyenlítése.

3. Az ipar fejlődésének minden más módon is lehetőleg előmozdítása.

4. Területükön az iparstatistikához adatok gyűjtése, s a törvényhatósági iparszövetséghez juttatása.

A társulatok feladatainak teljesítésére szükséges költségek e társulatok netaláni vagyonának jövedelmén kívül, az illető társulathoz tartozó iparosok tagsági díjaiból és netán külön

megszavazandó pótjárnulékaiból, végre a társulat vagy organumai egyes eljárására szabott díjakból fedeztethetnének, egészen az iparegyesület javaslata szerint.

Az is helyes, hogy az ipartársulatok szervezetének és eljárásának további részleteit valamint az azok működhetése végett szükséges díjak és járulékok magasságát, kivetési kulcsát egyelőre a földművelés-, ipar- és kereskedelmi ministerium állapítsa meg, de az országos ipartanács meghallgatásával.

Az egyes iparhatóságokkal párhuzamban létesítendő emez ipartársulatok minden egy megyében, illetőleg külön közigazgatási bizottsággal és egyszersmind egynél több iparhatósággal bíró városban egy-egy nagyobb iparszövetségben lennének felsőbb fokon egyesítendőek, a mely képviseleti alapra helyezendő iparszövetségek egyfelől középhatóságokat fognának képezni, másfelől meg az egyes ipartársulatok erejét túlhaladó feladatok megvalósítására lennének hivatva. Reájuk lennének rubázandók azon feladatok, melyek az iparegyesület javaslatában a 10-ik §. 3-ik s a 15-ik §. 1-ső, 2-ik, 5-ik és 6-ik pontjai alatt foglaltak. Ennélfogva :

1. az illető törvényhatóságoknak az ipart érdeklő intézkedéseikben segítségükre lennének, adatokat szolgáltatva és szakvéleményeket mondva.

2. Felügyelnének a körükben létező ipartársulatokra, ellenőriznék azok eljárását, örködnének az ipartörvény határozatainak végrehajtása fölött, megfigyelnék az ez irányban netán mutatkozó hiányokat, kezdeményeznék az azok megszüntetésére vezető intézkedéseket.

3. Területükön az ipar állásáról, az arra vonatkozólag fölmerült panaszokról és kívánalmakról, ugyszintén az ottani ipartársulatoknak s önnön maguknak is működéséről az országos ipartanácsához évenként jelentést tennének.

4. Területük ipari érdekeit, valamint az ipar terén működők szükségait folytonos figyelemmel kísérve, czélszerű javaslatokat készítenének, s azokat az országos ipartanács s ennek útján a földművelés-, ipar- és kereskedelmi ministerium elé terjesztenék.

5. A földmivelés-, ipar- és kereskedelmi ministerium által időnkint összehívandó egyetemes iparszövetkezeti gyűlésekbe vagy szakbizottságokba tagokat küldenének.

Ez iparszövetkezetek létrejöttével a fennálló kereskedelmi- és iparkamarák iparosztályai megszűnnének.

A szövetkezetek alakítását, a kereskedelmi kamarák s az országtanácshoz való viszonyát külön törvény fogná szabályozni.

E törvényben kimondandó lenne, hogy a közigazgatási bizottságok egy-egy tagját a szövetségek fogják választani.

Miként az iparhatósági ipartársulatok fölé középhatóságok gyanánt a törvényhatósági iparszövetkezeteknek, úgy ezek fölé meg az országos ipartanácsnak kellene állíttatnia, mint legfelsőbb autonom iparhatóságnak. Felállításának helyes lenne az iparegyesület által javaslatba hozott azon módja, mely szerint tagjainak egyik felét a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi minister nevezné ki, tisztán az iparosok közül, másik felét pedig közvetett választás útján az iparszövetkezetek, minden megkötés nélkül választanák.

Egészben véve feladatát is helyesen jelölte meg az iparegyesület, mihez képest: az

Fel fogna ügyelni arra, és gondoskodnék arról, hogy az ipartörvény az ország egész területén gondosan és egyenlően végrehajtsák.

Véleményt mondana az ipar ügyére vonatkozó kormányrendeletek és szabályzatok tárgyában.

Egységes és általános jelentésbe foglalná, s a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi minister elé terjesztené az iparszövetkezetek jelentéseit. A minister aztán e jelentés alapján az ipar állásáról évenként jelentést lenne teendő az országgyűlésnek.

Ez országos ipartanács hatáskörét és részletes szervezetét, valamint a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi ministeriumhoz való viszonyát egyelőre ministeri szabályrendelet, később pedig külön törvény fogná szabályozni.

Hogy költségei fele részben a kereskedelmi ministerium javadalmazásából, másik felében pedig az iparszövetkezetek járulékaiból fedeztessenek, az teljesen indokolt.

Ez országos ipartanáccsal betetőzésre jutna s egységet nyerne az iparszervezet, a melynek így módon felállítása s a

teendők ilyként kiosztása, sok bajnak elejét venné és sok positiv előnyökkel járna.

Az ipartársulatokba mindazon iparosok tartozván, kik egy és ugyanazon iparhatóság területén laknak, s e társulatok levén jogositva vezetni a minősítési eljárást, és pedig úgy akkor, midőn arról van szó, hogy a tanoncz segéddé, mint akkor, midőn az van célba véve, hogy a segéd mesterré minősíttessék, előre láthatólag paralizálva lenne a testületeknél a dolog természeténél fogva kifejlődő elzárkózási irány, mely annál erősebb, minél inkább egy szintű elemek képezik a testületet. Hogy példával világosítsak, a kárpitosnak nem lesz kifogása az ellen, hogy kellő képzettség mellett valaki szabó, a bodnárnak és kádárnak az ellen, hogy egy másik asztalos mesterré minősíttessék, és megfordítva.

Még inkább lehet a veszélyt csökkenteni, ha a minősítésnél a különböző ipartanodáknak is befolyás adatik, legalább azoknál, a kik képzettségüket nem csupán, sőt nem is túlnyomólag a műhelyben szerezték meg, de az iskolában. Ily befolyás a megyei szövetkezetekhez megengedhető főlebbezés esetén is helyesen lenne eme tanodáknak megadható.

Ily szervezet mellett az iparügy közigazgatásának terén, már a legalsó politikai hatóság mellett is ott állana az autonóm szakközeg, az ügynök nem kis előnyére. Mily könnyű lenne az esetre megteremteni a ma szinte teljesen hiányzó iparstatistikát is, azt belátni nem nehéz, kivált ha az ipartörvény 100-ik §-át is figyelmünkbe vesszük.

De ott állana az autonóm szerv a másodfoku hatóság mellett is, a törvényhatóságok oldala mellett mindegyik törvényhatóság ipartársulatainak szövetkezete állván, hatást gyakorolva és viszont elfogadva, s eljárva az ipar érdekében szükséges oly eszközléseknél, melyek az egyes ipartársulatok erőin túlmennek.

Igy a harmadik, legmagasb fokon is, hol a ministerium oldalán az országos ipartanács állna. Nyilván van, hogy e szervezet minden fokon közvetlenül nyujtana azon előnyöket, melyekkel az egyesület által javasolt — közvetlenül legalább — csak a legfelsőn bírna.

Legkevésbé tarthatom kielégítőnek az egyesület javaslatának az ipari segédpénztárakra vonatkozó részét. Nem azért, mivel, véleményem szerint egészen fölösleg, két uton-módon is törekszik egy és ugyanazon cél biztosítása: hanem inkább azért, mert mit sem foglal magában a netán hiányzó vállalati tőke képezésének, és esetleg hitel útján biztosításának érdekében. Pedig ez lenne azon tér, hol a testületi alakulás hasznát egyenesen és közvetlenül lehet és kell is éreztetni. Ide vonatkozólag ma is alig lehetne jobbat javasolni annál, mit Streitmann József már 1874-ben javasolt volt, ajánlva: alakítson minden ipartársulat összes vagyona nagyságához arányos iparbankot, és fektesse a területén korábban létezett, ezentúl pedig az ipartársulat szakosztályát képezendő céhek fenmaradt vagyonát is ezen bankba.

Jól kezelve ily bankok rendkívül jó szolgálatot tehetnének, népünk jellemében a történeti fejlődés folytán gyökerező azon bajok orvoslására is hatva, melyekről előadásom elején szóltam.

Ezek azok, tisztelt szakosztály, miket egyesületünk javaslataira vonatkozólag kiemelendőknek tarték. Nem rendszeres dolgotat kívántam előterjeszteni, de igenis szempontokat föltüntetni, gondolatokat keltetni, a melyeknek megbeszélésétől várom csak a végleges eredményt, a kérdés tisztázását.

Nem tehetem azonban, hogy föl ne vehessem a kérdést, lehet-e ez idő szerint a törvénynek általunk kívánt módosítására a siker reményével tenni lépéseket; nem tehetem, hogy azon esetre, ha ez érdemben csak tagadólag bírnánk válaszolni, azon további kérdést föl ne vessem: tétlenül hagyjuk-e elfolyni az időt egész addig, míg ez irányban jobb kilátások fognak mutatkozni. Én az ellenkezőt hiszem, s úgy vélem, feladatunk minden erőnk megfeszítésével oda hatni, hogy törvényen kívül is lehetőleg létesítsük azon állapotot, a melynek érdekében készek volnánk törvényt is alkotni. Az ezen irányban kifejtendő tevékenység egyöntetűséget s gondos megbeszélést kíván, mi azért egy későbbi időben e szakosztály tanácskozásának szintén teljesen méltó tárgyát fogja képezhetni.

KERKAPOLY KÁROLY.

NÉHANY SZÓ A VASUTAK CSOPORTOSÍTÁSÁRÓL.

I.

A hazai vasuthálózat czélszerű csoportosítása érdekében újabb időben tudvalevőleg a következő legalább is nem jelentéktelen intézkedések történtek:

- a) a volt m. keleti vasut megvétele;
- b) a tiszai vasut részvényei többségének megszerzése;
- c) az eperjes-leluchowi vonal egyesítése a kassa-oderbergi vasuttal, mely még csak a törvényhozás jóváhagyásától, — és végre;
- d) a duna-drávai vasut üzletének átadása a magyar állampályák kezébe, mely még csak a részletes feltételek megállapításától függ.

Különösen a tiszai vasut részvényeinek megvételét annak idejében mindenki egy nagy lépésnek tekintette a hazai vasuthálózat czélszerűbb csoportosítására. Azóta hosszabb idő telt ugyan, a nélkül, hogy a cél felé újabb lépés történt volna; de azért e cél bizonyára szilárdan ki van tűzve, s csak egy kis lendületre van szükség, hogy azt elérjük. Legalább semmi sem mutat arra, hogy a vasut közgyűlésében és az ez által választott vezénylő igazgatóságban való többség megszerzését az államhatalom öncélnak tekintette volna, vagy bár utólag ilyennek tekintené. Tagadhatlan, hogy e többség megszerzése óta a társulat igazgatásában más szellem uralkodik; a kormány organisatorius intézkedései ellenében azelőtt sokszor tüntetőleg tanúsított ellenzékeskedés megszűnt; az üzleti szolgálat megmagyarosítása annyi mint befejezett tény, stb. — De itt nem

a többség által könnyen uralható általános hangulat a fő dolog, hanem a pályával ugyszólván vele született, egy könnyen le nem vetkőzhető forgalmi irányzat.

Az 1876-diki üzletév már nagyrészt az állami túlbefolyás aegise alatt folyt le. Az ezen évi üzletjelentés a pálya belső teherforgalmán kívül (8 %) a kiviteli (31 %), behozatali (12 %) és átmeneti (23 %) teherforgalmat is kimutatja, de csak a Czepléd-től-Kassa, N. Várad és Arad felé, valamint az ez utóbbi végpontoktól vissza Czepléd felé menő irányban. Remélhető, hogy a legközelebbi üzleti jelentésben már Szolnok is átkelési állomásul lesz kitéüntetve; addig véleményünket e kérdésben függőben kell hagynunk. De egy közel fekvő példára mégis utalhatunk. Neveket nem említünk, habár talán nincs is ok titkolózni. Két vaspályának, melyek bizonyos viszonylatokban egymás közt versenyre vannak utalva, két fontos állomása egy harmadik rövid pálya által van összekötve, melynek összes részvénytőkéje az egyik, üzlete pedig a másik csatlakozó pálya kezében van. Mi sem természetesebb tehát, mint hogy a választott igazgatóságban kivétel nélkül a részvény-birtokos pálya bizalmi férfiai ülnek, és mégis nyílt titok, de egyuttal szintén nagyon természetes is, hogy az üzletkezelő pálya ezen összekötő vonal segélyével nemcsak magát mentesíti a versenytől, de még ő csinál versenyt a — tulajdonosnak. Vonjuk-e le a következtetést?

Ingerlő volna talán, de e „néhány szóval“ nem szándékozunk azok példáját követni, kik vasuti hálózatunk új csoportosítására nézve érdekes combinatiókat állítottak ugyan fel, a nélkül mégis, hogy az eszközökkel számoltak volna. A célt akarva, szerényen csak az eszközökre szorítkozunk. Ha pedig ezeket mérlegeljük, akkor a következő eredményekre jutunk. A vasuttársulatoktól nem igen várhatunk kezdeményezést. Azok túlnyomó többsége az állami biztosítás által fedezve hiszi magát, a kínálat és kereslet törvénye által tehát nem hozatik mozgásba, hanem azt hiszi, hogy — várhat. E mellett ne felejtjük a kisebb indító — vagy inkább jelen esetben: tartóztató — okokat. A vasutak egyesítése nem megy az igazgatási személyzet leszállítása nélkül, s ha meggondoljuk, hogy vasuti üzletünk felvirágzása első sorban egy jól

iskolázott és előmenetelében biztosított személyzettől várható, el fogjuk ismerni, hogy ezen nehézség óvatos és kiméletes megoldást igényel. Végre a nélkül, hogy szándékoltatnék, a német vasuti egyeslet szervezete is beenyűlik a dologba, mire azonban elég csak mellékesen utalni, miután általános a nézet, hogy ezen egyeslet létezését már elérte, s rövid időn hivatottabb nemzetközi intézkedéseknek fogja helyét átengedni.

A vasutak mögött levő pénzintézetektől ezen minőségükben inkább hátráltatás mint kezdeményezés várható. Ezt nem szükséges bővebben indokolni. Mint nagy részvényesek azonban, s mint azok gyűjtői, a pénzintézetek kétségen kívül számításba veendők, (példa reá az eperjes-leluchowi vonal egyesítése a kassa-oderbergi vasuttal) — ámbár ezekről is kezdeményezést csak akkor várhatunk, ha az állam áldozatokat kész hozni a csoportosítások keresztülviteléért.

Még inkább áll ez az ugynevezett „csoportosítási vállalkozókról“. Példa reá a boldogult „jobbaldali vasut“ története, melyből csak azon tanulságot merithetjük, hogy a legmerészebb csoportosítási conceptió sem boldogul új összekötő vonalak építése nélkül. Ha szabad egy hasonlatot nem felállítani, hanem azt megezáfolni: ne hasonlítsuk vasuthálózatunkat egy oly félig kész képhez, melynek helyreigazításához ugyan csak egy pár vonás, de fényesen honorált művész keze által kivitt vonás szükséges. Ezen néhány vonás — megannyi új vasutvonal — kivitele nélkül is sok pénzbe fog kerülni, s ha pénzünk megjő, a többihez nincs szükség pátenstre: földolog, hogy addig a képét hatalmunkba kerítsük.

De nézetünk szerint, egyes eseteket kivéve, a kezdeményezéssel az állam sem mehet mindjárt in medias res, hanem szükség van azon átmenetre, mely az eszközök megszerzésében áll. Hogy az államvasuti, vagy a magánvaspálya-rendszer, vagy végre a két rendszer combinációja legyen-e a csoportosítási kérdés végmegoldásánál irányadó? továbbá a csoportosítási irányok megállapítása és új vonalokkal való kiegészítése: oly kérdések, melyek sem nem eléggé könnyűek, sem nem sürgősek arra, hogy megoldásukat elhamarkodni szabad volna. Ismételjük tehát, hogy ez idő szerint földolog a hatalom biztosítása arra nézve, hogy annak idejében a fentebbi kérdések megoldása

ellenmondásba ne ütközzék, vagy legalább nagy áldozatokba ne kerüljön.

Ia ez irányban sorra vesszük azon vasutakat, melyek még nincsenek az állam kezében, — a következő észleletekre akadunk.

A tiszai vasutra az állam döntő befolyása biztosítva van, habár ne felejtsük, hogy az állam — mint részvényes — a vasut közgyűlésén szavazati többségét nem használhatja ki oly rideg számítással, mint valamely pénzintézet vagy más nagy-részvényes. Ennek tulajdonítható talán, hogy a tiszai vasut részvényei, melyek közvetlenül a kincstári többség megszerzése után (miután a véletlen úgy hozta magával, hogy épen akkor a bevételek is makacs apadásnak indultak) jelentékenyen alászálltak, — most, a kedvező aratás reménye folytán, azon egész mértékben engednek az emelkedési áramlatnak, a melyben ez a politikai helyzettel szemközt egyáltalában lehetséges. — Emellett az állam hitelét a hazai magán vállalatok hitele felett nem lehet oly magasan kiemelkedve képzelni, hogy ez utóbbiak közül a nem nagy számban vezérszerepet játszó egyikének eltűnése a pénzpiacsról, az államra nézve egészen közönyös lehetne. A most említett momentum állandó vagy átmenetes jellegétől is függ tehát részben az, hogy mily szerep vár a tiszai vasutra a csoportosítási kérdések eldöntésénél.

Az osztrák államvasut magyarországi vonalaira nem valószínű, hogy az állam döntő befolyást nyerjen addig, míg a megváltás ideje be nem következik. A beváltási jog 10 év múlva — 1888. évi január hó 1-én — lesz érvényesíthető, tehát már nincs nagyon messze. És itt nem tehetjük, hogy elégtétellel ne üdvözljük a kiegyezési törvényjavaslatok azon pontját (lásd a vám- és kereskedelmi szerződés XX. cikkének kiegészítéseül szolgáló egyezmény-terv 3. §-át), mely szerint a közös vaspályák számadásai a magyar és osztrák vonalakról elkülönítve vezetendők, s a módozatok megállapítása iránt a két kormány késedelem nélkül tárgyalásokat fog megindítani. Ez által — miután az engedélyokmány szerint a beváltási ár meghatározásánál a megelőző 7 év tiszta jövedelmének átlaga (a két legmostohább év leszámításával) szolgálанд alapul, — a kincstár által az engedély idejére viselendő évi teher is adva lesz, és

pedig a nélkül, hogy a közös garancia kérdésének megosztása a két kormány közt bonyolult tárgyalásokra adhatna alkalmat; mert az eddigi üzleteredményekből ítélve, a 7 évi átlag minden valószínűség szerint mindkét vonalon nagyobb lesz, mint a közös garantianak bármely elosztási kulcs szerint számítandó része, úgy hogy ezen garancia-tehernek az 186 $\frac{1}{7}$. évi XV. t. cz. 70. §-a által előírt megosztása előre láthatólag tárgytalan leend. És itt még csak azon megjegyzésre szorítkozunk, hogy a számadások elkülönített vezetésének legkésőbb 1881. évi január hó elsejével életbe kell lépni, ha a megváltási időt megelőző hét év üzleteredményeit ismerni akarjuk. — A hatalmi kérdéstől azonban eltekintve is, az osztrák államvasutttársulatot annyi érdek fűzi Magyarországhoz, hogy joggal feltehetjük, miszerint a megváltási jog gyakorlása nem az egyedüli út arra, mikép ezen társulat érdekei az ország forgalmi érdekeivel és az állam vasuti politikájával — nevezetesen a csoportosítások kérdésében is — összhangzásba hozassanak, a mi kétségen kívül befolyással leend arra, hogy az állam fog-e élni megváltási jogával vagy sem?

A déli vasut magyarországi vonalainak megvétele, ha nem is az egyedüli, de kétségen kívül a legalkalmasabb mód arra, hogy a magyar állam-pályák déli vonalaiba és a flumei kikötőbe befektetett tőke gyümölcsözővé tétessék, főképp pedig — miután ehhez vérmes reményeket nem köthetünk — hogy Nyugat-Európa felé legalább egy az osztrák határoktól és egyéb külső tényezőktől független ki- és beviteli irányunk minden körülmények között nyitva maradjon. Azért szintén csak örömmel constatalhatjuk, hogy — mint a déli vasut olasz vonalainak megvétele tárgyában tett törvényhozási előterjesztésből kitűnik — legalább az ezen megoldásra vonatkozó készség az összes érdekelt tényezőknél megvan. E tekintetben természetesen minden a vételártól függ, de erre nézve sem lehet szó leküzdhetlen határokról. Idő tekintetében ugyan e határ elég messze nyúlik ki, a mennyiben a megváltási jog csak 1896. évi január hó elsejével áll be; elvégre is azonban 18 év nemcsak az állam, hanem egy 99 évre engedélyezett vasutttársulat életében is nem oly sok, hogy az, az e részben megindítandó transactiókra befolyást ne gyakorolhatna. Határt képez lefelé a magyar vonalak eddigi átlagos jövedelmezősége (melyre nézve ugyan az

elkülönített számvitel hiányában még ma csak megközelítő adatokkal bírunk), — felfelé pedig azon netáni emelkedési chance, mely a hátralevő 18 év alatt (de csakis ezen idő alatt) beállhat, mely chance azonban — főleg ha a transactió nem sikerülte esetére a kormány a szóban forgó összeköttetéseket más módon lenne kénytelen biztosítani, — könnyen az ellenkező, t. i. a csökkenési irányzatot veheti. Határt vagyis inkább számítási alapot képez továbbá az olasz vonalak megvételében álló előzmény, mindenek felett pedig határt képez azon — minden hiu feltevést kizáró — meggyőződés, hogy a déli vasut magyar vonalainak megvétele által elérni kívánt cél sem annyira túl nem becsülhető, hogy a társulat túlzó követelésekre lenne feljogosítva, sem pedig oly alárendelt jelentőséggel nem bír, hogy érdemes ne volna, mint már többször említettük, ezen célzt másnemű — a déli vasut érdekeire bizonyára nem közönyös — összeköttetések létesítése által biztosítani: miután itt összesen is nem többről, de nem is kevesebbről, mint arról van szó, hogy a kényszer beváltásig még hátralevő 18 évi időközre bizonyos, a közérdeket kielégítő modus vivendi alkottassék, tehát egy körülményről, mely a temporizálást önként kizárja.

A pécs-mohácsi és pécs-bárcsi vasutakra nézve utóbbi időben arról volt szó, hogy azok üzletét az alföldi vasut vegye át. E combinatio azonban meghiusult, s így azt mi is figyelmen kívül és jogosult megjegyzések nélkül hagyhatjuk. — A pécs-mohácsi vasut ugyan névleg az állam tulajdona, de mióta a $\frac{1}{2}$ évben megállapított felmondási jog gyakorlatáról — a többi vasutakkal szemben fentartott beváltási jognak megfelelőleg — 30 évre az állam lemondott (1873. évi XIV. törv.-cz.), azóta tényleg kevesebb befolyása van ezen, mint bármely más garantizott vasutra, főleg miután az üzletbirtokos duna-gőzhajózási társulat adminisztratioja Bécsben székel. A csoportosítások kérdésénél azonban, legalább egyelőre, sem a pécs-mohácsi, sem pedig az ezzel közös üzletvezetőség alatt álló pécs-bárcsi vasut, nincsenek kiváló szerepre hivatva, s nevezetesen ez utóbbi — a pécs-mohácsi és déli vasut közé ékelt — pálya sorsa csak a déli vasut magyar vonalaival kapcsolatosan jöhet ismét szóba, s addig is megnyugvással hagyható magára, miután a társulat igazgatósága a

legközelebbi közgyűlésen már is azon kellemes hírrel lepte meg a részvényeseket, hogy valószínűleg már az idén az állami biztosítást nem lesz kénytelen igénybe venni.

Ezen jobbra régi vasutakat, melyekre bővebben visszatérni nem szándékozunk, azért soroltuk fel egyenként, mert a vasuti csoportosításoknál érvényesítendő állami befolyás szempontjából, (s ezen fejtegetésnél mi kiválólág csakis erre szorítokunk), azok eltérő viszonyai különleges megítélést igényelnek. Ugyanez áll még az állami biztosítás nélkül épült vágvölgyi és győr-soproni vasutakról is. Ezen utóbbi vasutakra nézve módosítjuk fentebbi véleményünket a várható kezdeményezés tekintetében, s azt hisszük, hogy itt az állam késedelem veszélye nélkül várhat. Legalább a fentebb az érdekelt vasutak megnevezése nélkül fölemlített esetből azon tanulságot lehet meríteni, hogy ezen vasutak részvénytőkéjének esetleg a csatlakozó vasutak által leendő megvétele nem rejt magában oly veszélyt, mint első pillanatra látszik, főleg miután üzletük egyesítése valamely más vasuttal nem történhetnék meg oly irányban, mely az államhatalom helyeslésével ne találkozni. Ezen megjegyzés azonban csakis a kezdeményezés bevárására, nem pedig az azutáni teendőkre is vonatkozik.

Hátra vannak még a garantírozott újabb vasutak, melyek közül eddig csak a pécs-baresiről szoltunk. Mielőtt azonban ezekre átmennénk, nem lesz talán érdektelen a részben már fentebb constataált állami kényszerbevéltási jog érvényesítésének idejét az összes hazai magánvasutakra nézve emelkedő sorrendben előtűntetni.

	Pályahossz	Beválthatás kezdete	Hátralevő idő (1878 jan. 1-től számítva.)
Osztr. államv. (régi m. vonal) 935*) km.	1888 évi jan.	1	10 év
Tiszavidéki vasut	584	1888	1
Pécs-mohácsi	68.3	1889	1
Déli (magyar vonalak) 749	1896	1	18
Pécs-barcsi	67.7	1897	2
Alföldi vasut	392.3	1898	12
Arad-temesvári	57	1898	21

*) Ezen hosszba a temesvár-orsovai vonalnak Karánsebesig már megnyitott része is be van számítva, minthogy ezen vasuton a fővonallal egyenlő megvéltási idő van kikötve.

		Pályahossz	Beválthatás kezdete	Hátralévő idő (1878. jan. 1-től számítva)
Északkeleti vasut	482.1 km.	1899 évi febr.	24	21 év 2 hó
Nyugati (magyar vonal)	304.8	1899 » jul.	30	21 » 7 »
E. m. gácsországi	120	1889 » »	30	21 » 7 »
Valkány-perjamosi	43.3	1900 » »	8	22 » 6 »
Nyiregyház-ungvári (m. v.)	91.9	1900 » »	13	22 » 6 1/2 »
Duna-drávai	166.2	1900 » aug.	10	22 » 6 1/2 »
Bánrév-nádasdi	27.4	1900 » »	10	22 » 7 1/2 »
Erdélyi	259.9	1900 » »	28	22 » 8 »
Eperjes-leluchowi	59.1	1901 » máj.	27	23 » 5 »
Kassa-oderbergi	303.7	1902 » márc.	18	24 » 2 1/2 »
Győr-ebenfurt	83.3**)	1902 » okt.	30	24 » 10 »
Vágvölgyi	118.2**)	1902 » »	30	24 » 10 »
Vojtek-bogsáni	46.5	1902 » »	30	24 » 10 »
T.-megyer-surányi vasut	8.1	1905 » máj.	24	27 » 5 »
Surány-nyitrai	20.4	1905 » »	24	27 » 5 »
Arad-körösvölgyi	62 **)	1905 » »	24	27 » 5 »

Önként értetik azonban, hogy a mellékvonalakra nézve (Nyiregyház-ungvár, Valkány-Perjamos, Vojtek-Bogsány, T.-megyer-Nyitra-Surány és esetleg Eperjes-Leluchow) a beváltási jog okszerűen csak az illető fővonalakkal együttesen lesz gyakorolható. A megváltási ár — az erdélyi vasut kivételével — az utolsó 7 illetőleg 5 évi tiszta jövedelmi átlagnak megfelelő, s csak az engedély tartamáig járó évjáradékokban, az erdélyinél pedig ezen járadék huszszorosával számított tőkében fizetendő.

II.

Hátra vannak tehát még az újabb garantírozott vasutak, ugymint: a kassa-oderbergi, magyar-nyugati, duna-drávai, az északkeleti, erdélyi, alföldi, első m. gácsországi, arad-temesvári és eperjes-leluchowi vasut.

Kétséget nem szenved, hogy alig van állam, mely a magánvaspályák felett oly kiterjedt hatalommal rendelkezne, mint a magyar állam az általa garantírozott újabb vaspályák felett. Ennek kulcsa nagyrészt abban rejlik, hogy ezen vaspályák nagyobb részének árszabásaira — tehát azok közkereseti működésének legfontosabb tényezőjére — a kormánynak

**) Megnyitott vonalrészek.

engedélyokmányyszerűleg döntő befolyás van biztosítva. Nem ily örvendetes, de bizonyára nem is kevésbé szilárd alapja e hatalomnak azon körülmény, melyet commentár nélkül adhatunk egy pár számtétel összeállításával, mely szerint a fölmerült üzleti hiánylatokat nem is említve, 1868-tól 1875. végeig a 67.863,124 forinttal biztosított jövedelem fedezésére nem kevesebb mint 59.126,230, tehát 87-26% kincstári előleg vétetett igénybe. Az ez által nyújtott hatalom nézetünk szerint még ma elég volna arra, miszerint az illető vasutársulatok arra bírassanak, hogy vonalaik üzletkezelését az államnak engedjék át és pedig valószínűleg a nélkül, hogy szükség lenne azon a sequestralis jellegével bíró kényeszközre, melyet — mint tudva van, — az osztrák kormány törvényhozási uton előkészített. És ez kétségen kívül egy — s nem is a leghatálytalanabb — módja volna a csoportosításnak, de csak a commassatió, nem pedig az okszerűleg ez után következő segregatió értelmében. Ehhez feltétlen hatalomra van szükség, s ezt csak az illető vonalak megvétele nyújthatja.

Már legelől kifejtettük azonban, hogy itt a hatalom s illetőleg ennek alapja: az illető pályák megvétele, nem öncél, hanem csak eszköz a cél elérésére. Szükség van erre ott, hol a céllal vagy még egészen tisztában nem vagyunk, vagy legalább azt közvetlenül el nem érhetjük. A hol ellenben a céllal tisztában vagyunk, s azt nem nagyobb nehézséggel mint csupán az eszközt elérhetjük: ott kár volna közbenső intézkedésekkel az időt vesztegetni.

Ezen eset forog fenn a kassa-oderbergi vasutnál, melynek fuziója az eperjes-leluchowi vonallal még csak a törvényhozás jóváhagyásától függ, az északkeleti vasuttal való egyesítése pedig — mint okszerű cél — önként és mint hisszük, minden nagyobb nehézség nélkül kínálkozik.

Tülluépnuók az ezen fejtegetés számára kitüzött keretet, ha a fentebbi nézetet forgalom-politikai érvekkel illusztrálni kívánnók. Csak két dolgot említünk meg: először, hogy a kassa-oderbergi vasut irányában az államvasuti rendszer alkalmazásáról okszerűleg nem lehet szó, mert ez által az oderberg-határszéli vonalrész teljesen kivonatnék hatalmi körünk alól; és másodszor, hogy a kassa-oderbergi vasut egyesítése az észak-

keleti vasuttal inkább mint bármi más, előbb-utóbb, de feltartóztatlanul maga útján vonja a sziget - szuezawai összekötetést, melynek jelentőségéről kár volna szót vesztegetni.

Vesszük tehát ezen egyesítést, mint már megérett eszmét, melynek életre valóságára nézve ha egy vagy más oldalról kétség támad, a meggyugtató felvilágosítás bizonyára nem fog elmaradni.

A kassa-oderbergi vasut bevételei 1873-tól kezdve, mióta az összes vonalak forgalomban vannak, a következők:

	Össz. vonal :	Magyar vonal :	Osztirák vonal :
1873.	2.481,782 frt	1.692,625 frt	789,157 frt
1874.	2.734,888 »	1.851,670 »	883,217 »
1875.	3.032,803 »	2.049,995 »	982,808 »
1876.	3.341,669 »	2.234,560 »	1.107,109 »
Átlagos emelkedés:	10·4%	9·7%	11·9%

A t. olvasó nem fog késni ezen emelkedési arányt a Hieronymi Károly államtitkár ur jeles cikkében kihozott 3% aránnyal szembe állítani, hogy a kassa-oderbergi vasut jövőjére kedvező következtetést vonhasson. Nem kevésbé alkalmas ily kedvező következtetésre, ha constatáljuk, hogy e vasut viszonylagos jövedelmezősége már a tiszavidéki vasutét csaknem elérte, a mennyiben a kilométerenkénti bevétel 1876-ban ez utóbbinál 9345, az előbbinél pedig 9080 frtra rug. És az eperjes-leluchowi vonallal való fúzió alkalmas lesz arra, hogy a vasut ezen jövedelmezőségét s illetőleg annak emelkedési irányát a gácsországi vasutak versenye ellen megvédje.

Hogy e vasut pénzügyi helyzete már ma virágzónak nem mondható, ez csakis a rendkívüli pénzbeszerzési költségekkel felszaporodott építési tőke nagyságának tulajdonítandó, a mennyiben például a mértföldenkénti tisztajövedelem 1876-ban daczára a nagy kiadásoknak, melyekre nézve azonban az utolsó évben szintén csökkenési irányzat állott be, körülbelöl 22,000 frtot tett ezüstben, holott a biztosítás ugyancsak mértföldenként 60,800 illetőleg a célba vett garancia-emelés esetére mintegy 64,800 frtra rug.

Ha azonban nem is virágzónak, de mindenesetre rendezettnek tekintendő a társulat pénzügyi helyzete akkor, ha a törvényhozás a kormánynak erre vonatkozólag tett előterjesz-

tését elfogadja. A pénzpiacz minden megrázkodás nélkül viselte el a részvénytársaságok múlt évi július elsejével életbe lépett reducióját 5%-ról 4%-ra, sőt daczára annak, hogy ezen rendezésre nézve még a törvényhozás sanctiója hiányzik, az értékükben ekként csökkent részvények tőzsdei árkelete már ma is megközelíti a legtöbb garantirozott ifjú pálya részvényeinek árkeletét, melyek pedig még mindedig a teljes 5%-lival váltatnak be. És ez természetes: egyrészt a forgalom kedvező fejlődése miatt, másrészt pedig, mert az eperjes-leluchowi vasut részvényesei által a fuzió esetére elvált $\frac{1}{2}$ % szelvény-reducióból egy megfelelő tartalék-alap képeztetik, kizárólag azon czélra, hogy a közös részvényesek 4% osztalékja minden körülmények közt megóva maradjon, mihez még végre azon körülmény is hozzá járul, vagy legalább hozzá fog járulni, hogy a redució alá vetett 5%-kos részvények a teljes beváltást biztosító 4%-kosokkal fognak kieseréltetni.

De a most jelzett körülményben, kapcsolatosan a kassa-oderbergi vasut czímleteinek nagyobb keresettségével a külföldi pénzpiaczokon, egyuttal arra is nem csekély chance rejlik, hogy a fuzió az északkeleti vasuttal sikerüljön. A fentebbi adatok az északkeleti vasutra nézve a következőleg állnak, és pedig a bevételek tettek:

1874-ben	2.883,463	frtot
1875-ben	2.726,219	*)
1876-ban	2.509,590	*)
Átlagos csökkenés tehát:		6.6% **)

Kilométerenkénti bevétel 1876-ban 4372 frt; mértfüldenkénti tisztajövedelem ezüstben 6688 frt; mértfüldenkénti biztosítás a fővonalra mintegy 41,000 frt, a nyíregyház-ungvári vonalra pedig 20,251 frt.

Mindamellett az állami biztosításra támaszkodva, ezen vasut pénzügyi helyzete, a mennyire mi azt megítélni képesek vagyunk, ma kedvezőbb, mint volt a kassa-oderbergié a rendezés előtt,

*) Az építési alapból refundált összegek levonásával.

**) Hogy itt csökkenési irányzatról csak átmenetesen lehet szó, ennek bizonyítása végett elég a hasonló befolyások alatt álló álló tiszai vasutra utalni, melynél a kedvező fordulat már is beállott

s azt hisszük, hogy ha az északkeleti vasut részvényesei szintén 12 % szelvény-reductióval lépnek be a fuzióba, nemcsak még most függő pénzügyeik teljesen rendezve lesznek; hanem még egy tekintélyes összeg, melyet mi mintegy 68,000 frtra, s illetőleg az eperjes-leluchowi vonal részvényesei által átengedett összeggel együtt m. e. 82,000 frtra becsülünk, maradna évről-évre tartalék gyanánt oly kiadásoknak, melyek az üzletet nem terhelhetik, további reductió nélkül leendő fedezésére. Ugyanezen alapon a két vasut közti fuzió alakilag is már kellőleg előkészítve mutatkozik azon szerződésben, mely az eperjes-leluchowi vonal beolvasztása iránt kötöttet, s mely jelenleg a törvényhozás elhatározása alatt áll.

Feltételezzük azonban, hogy ezen egyesítésbe a debreczen-királyházi és nyíregyház-ungvári vonalak nem fognak átvitetni, hanem azok a tiszai vasutnak adatnak át úgy, hogy jövőre azok sorsa a tiszai vasutéhoz köttessék. Leküzdhetlen nehézségekbe e módozat — mint hisszük — alig ütköznék. Van ugyan egy körülmény, mely e megoldásnak útjában látszik állni, s ez: az elsőbbségi hitelezők zálogjoga.

A vaspályák központi telekkönyvezése iránt alkotott 1868. évi I. t.-czikk tudvalevőleg azon szép czélt tűzte ki, hogy a hazai vasutak hitelképessége kitelhetőleg emeltessék. Hogy mennyire lett e czél elérve, azt ezuttal vitatni nem kívánjuk; de tagadhatlan, hogy az elsőbbségi adósságok betáblázása a vasuthálózat czélszerű tagosítása elé akadályokat gördít, aminthogy például a felhozott esetben a tiszai vasuttól nem lehetne okszerűen azt kívánni, hogy a nyíregyház-ungvári és debreczen-királyházi vonalakat megvegye, s mégis ezen vonalakkal a volt északkeleti vasut elsőbbségi kölcsöneiért egyetemlegesen jótálljon. Ha a tiszai vasut az említett vonalaknak csupán üzletét venné át vagy bérbe, ez által a nehézség ki volna kerülve, de — a végczél rovására. Az elsőbbségi hitelezők szempontjából a felhozott nehézség nem abban áll, hogy ők a hypothéka megváltoztatása által rövidséget szenvedhetnek (sőt ellenkezőleg az okszerű csoportosításoknál épen az ellenkező eredmény várható), hanem abban, hogy ez idő szerint hiányzik a törvényes alak, melyben az elsőbbségi kötvények birtokosai beleegyezésüket nyilváníthatnák. Ezen csak a gond-

noki intézmény behozatala által lehet segíteni. Addig nem maradna más hátra, mint hogy vagy az ekként kihatott vonalak a régi elsőbbségi kölcsönnel megterhelve maradjanak, de az állam a vevő társulatot ezen megterhelés következményei ellen biztosítsa, mit nézetünk szerint kockázat nélkül tehet; vagy pedig hogy a régi elsőbbségi kötvények szintén becseréltessenek, feltéve t. i., hogy — mint a felhozott példánál — a cserébe adandó új kötvények biztos számíthatnak a minden kényszer nélkül eszközölhető beváltásra.

Áttérve a többi — itt érdekelt — vaspályákra, azok célszerű csoportosításának előkészítésére alig volna tehát az előadottak szerint más biztos mód, mint megvételük. Mindazáltal ez utóbbiak közül is a megvétel csak azokra nézve volna helyén, a melyek üzlete a jelenlegi államvasutakkal kapcsolatosan kezelhető, a melyek tehát az államvasutakkal már is vagy összeköttetésben vannak, vagy legalább új vonalak építése nélkül kapcsolatba hozhatók. Ilyenek az erdélyi, alföldi, e. m. gácsországi és duna-drávai vasut.

Meglehet, hogy ezen most nevezett vasutak egyikére vagy másikára, sőt talán mindenikére más természetű kizáró okok is forognak fenn, ha nem a vasuti, akkor a pénzügyi politika szempontjából. A „Nemzetgazd. Szemle“ azonban az Akadémia megbízásából jelenik meg, s mindenki be fogja látni, hogy egy akadémiai fejtegetés nem állithat fel oly szabályt, melynek tárgya ne legyen. E fejtegetés célja csak az: némi képet nyújtani arról, hogy ha az állam a fentebbi vasutak egyikét vagy másikat, vagy pedig más hasonló szempont alá eső vasutat megvenni szándékoznék: ezen ügylet pénzügyileg miképen alakulna.

Mi tehát a jelen alkalommal ezen combinatióból csak a magyar nyugoti és arad-temesvári vasutakat zárjuk ki. Ez utóbbi vasut üzlete csak a legutóbbi időben adatott át újabb öt évre a tiszai pályának, s mire ezen idő letelik, az arad-temesvári vasutvonalra reflectáló mindkét pályát csak 5 év fogja elválasztani a kincstári beváltás idejétől, miben nem csekély biztosíték fekszik arra nézve, hogy e vasutvonal birtoka is megszűnik az eddighez hasonló vita tárgya lenni. A magyar nyugoti vasut megvétele ellen pedig a grätz-határszéli vonal-

részt illetőleg, még azon nehézség is forog fenn, melyet fentebb a kassa-oderbergi vasutra nézve felemlítettünk.

Ugyanezen nehézség látszólag az e. m. gácsországi vasutnál is fennáll. Mi itt azon régóta keletkezett s mindeddig fentartott, sőt némileg az osztrák kormánynak e fejtegetésben többször említett törvényjavaslata által is megerősített hitből indultunk ki, hogy az osztrák kormány a gácsországi vonalat megvenni szándékozik, és azon feltevésből, hogy a magyar kormány ezen szándékkal szintén meg fogna barátkozni. Ez esetben nézetünk szerint nem volna célszerű a fusionálendő kassa-oderberg-szigeti vasutnak, mely a gácsországi összeköttetésben inkább csak negative lesz érdekelve, ez irányban két kapcsolatot engedni, hanem az egyik egy a főváros felé irányuló vasut számára volna biztosítandó, s azon körülmény, hogy L.-Mihályi és Miskolcz közt egyrészt a tiszai vasut szerencs-miskoczi vonalával (37.93 km.), s másrészt az északkeleti vasut mihályi-ujhely-szerencsi vonalával (62 km.) közbeesik, nem képezhet komoly akadályt a megvétel ellen: mert e vonalakon keresztül a magy. kir. államvasutak számára a vonatok átkelését akár a fentebb érintett transactiók alkalmával, akár pedig ezen kívül (lásd a vasutengedélyezési szabvány 10. §. g) pontját) nem lesz nehéz kieszközölni, sőt az északkeleti vasuttól az oderberg-szigeti irányból félreeső szerencs-ujhelyi (45. km.) vonalat meg is szerezni. S itt csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a budapesti összekötő vasut megnyitása közeledvén, hallomás szerint az érdekelt magyar, osztrák és orosz pályák közt már is alkudozások folynak az iránt, hogy az Oroszország-adriai forgalom egy része Budapesten át irányíttassék.

A megvételre szóba hozott vasutak részvénytőkéje, s annak mai 5% kamat-élvezete, illetőleg az ennek megfelelő állami biztosítási részlet a következő:

	Részvénytőke	5% osztalék
Alföldi vasut	18.281,400 frt	914,070 frt ezüstben
Erdélyi »	14.000,000 »	700,000 »
E. m. gácsországi (magy. vonal)	5.111,200 »	255,560 »
Duna-drávai vasut	4.636,200 »	231,810 »
Összesen	42.028,800 frt	2.101,440 frt.

Talán nem értjük félre a már többször említett osztrák törvényjavaslat intentióját, ha azt feltételezzük, hogy az osztrák kormány az általa megvásárolni szándékolt — hasonló szempont alá eső — pályák 5%-lékos részvénytőkéjét 4%-lékos állami kötvényekkel készül beváltani. Ugyanezen eljárást a fentnevezett pályákra alkalmazva, a megváltási évi teher 1.681,152 frtot, tehát a fentebb kimutatott összegnél 420,288 forinttal kevesebbet tenne.

Félreértés volna azonban ezen kevesletet a transactionból az állam részére eredő biztos megtakarításnak (melyet mi inkább az igazgatási költségeknél várhatnánk) tekinteni. Ez csak akkor állana, ha az állami biztosítás egyértelmű volna a titres-biztosítással. Ez iránt azonban már ma — úgy hisszük — azon legszélsőbb részvényes-körökben sincs kétség, melyek az állam hitele ellen e kérdés miatt a legtöbb támadást intézték; sőt kétség talán soha nem is volt, csak egy bizonyos neme a tőzsdéi terrorizmusnak. Mit sem bizonyít tehát, ha e n e k f o l y t á n az 5% eddig csorbitás nélkül kijárt. És ez azon ok, mely miatt némi kétségünk van az osztrák kormány fentebb jelzett szándéka iránt, vagy legalább azt kell hinnünk, hogy az osztrák kormány kedvezőbb helyzetben levő pályák megvételére számít. Részletekbe nem akarunk menni, s az üzleti hiánylat kérdését is csak mellékesen említjük, nem hallgathatjuk azonban el az elsőbbségi kötvényekre nézve fenforgó arany és ezüst közti árkelet-különbözet kérdését, mely ha a részvényesek ellen dől el, e különbözetnek csak 14%-lira kell emelkedni, hogy a kötvény és részvénytőke közti arány folytán ($\frac{3}{5} : \frac{2}{5}$) a részvényesek több mint 1% csorbitást szenvedjenek. Ezt, s még inkább a részvényesek által más oldalról is várható kockázatokat is tekintetbe véve, azt hisszük, hogy csak a dolgok normalis menetét vesszük számításba, ha azon biztosságot, melyet a részvényesek a részvénytőkének állami papirokkal leendő kieserélése esetére nyernének, — legalább az összes részvénytőke $1\frac{1}{2}$, sőt ha arany-kötvények adatnának cserébe, legalább 2%-líjára becsüljük. Hasonló, sőt jóval tovább menő eredményre jutunk, ha az évjáradék helyett a mindkétféle értékpapírok árkelet-arányát vesszük az összehasonlítás alapjául, főleg ha ezen összehasonlításnál a legkeresettebb állampapirokból indulunk ki.

Az új kereskedelmi törvény — mint tudjuk — az u. n. időközi kamatokon kívül nem ismer részvény-kamatokat. De a törvény nélkül is világos, hogy a részvényesek saját maguk hitelezői nem lehetnek. Azért mi csak a kereskedelmi törvény végrehajtásánál elkerülhetlenné vált rohamos eljárásnak véljük beszámíthatni, ha az illetékes bíróságok a kamat-szelvényekkel ellátott régi részvényeknek osztalék-szelvényekkel való kicserélését eddig nem követelték. Nem egy felügyelő-bizottsági tagtól hallottuk azonban már, hogy e miatt némi szelíd összehívkozásba jöttek saját felelősségük érzetével. Bizonyos továbbá, hogy az állam is minden más czélt inkább, mint egyik vagy másik pálya megvételeét tartotta szem előtt akkor, midőn az üzleti számadások revisiójánál oly engedékenységgel járt el, mely eddig lehetővé tette, hogy a coupon-reductio elkerültesse. Ez azonban áldozatkészséget feltételez, s ennek (nem épen a készségnek, de a lehetőségnek) határa nem oly tág, hogy azon elemek, melyek az itt szóba hozott vételi és eladási transzaktióknál (ha azok csakugyan más mint akadémiai értekezés alakjában is szóba jönnének) hivatva lesznek közreműködni, a viszonyokat ezen oldalról is méltányolni ne tudnák. Sőt mi azt hisszük, hogy egyidejűleg vagy később az elsőbbségi tőkék megváltása s ezzel a czélszerű csoportosítások útjában álló zálogjogok törlése is — nagyobb nehézség nélkül keresztülvihető volna, és pedig a törlesztést is beszámítva, legalább is $\frac{2}{3}$ % leszállításnak megfelelő, tehát a mostani járadéknál mintegy 360,000 forinttal csekélyebb megváltási teherrel.

Az államvasuti rendszer barátjai — s mi sem vagyunk ellenségei — bizonyára nem nagy lelkesedéssel üdvözölnék a fent említett pályák megvételeét, attól tartva, hogy ily többé-kevésbé jelentéktelen forgalmi irányok beolvasztása maga a rendszer ellen fogna idővel fegyvert alkotni. Visszatérünk azonban azon képre, melyet elől felállítottunk, s ismételjük, hogy itt nem a rendszerről, hanem azon feltétlen hatalom kézbekerítéséről van szó, melyre szükségünk van a végből, hogy a rendszert kifejleszthessük. Addig is az e. m. gácsországi vasut magyarországi vonala és a szerencs-ujhelyi vonal az állampályák északi hálózatával, a duna-drávai vonal a déli hálózattal, az erdélyi és alföldi vasut pedig a keleti hálózattal, sőt ha a

határörvidéki vasutak a dalja-vinkovcei összeköttetéssel kiépülnek, az alföldi vasut egészben vagy részben a déli hálózattal is czélszerűen lesz együtt kezelhető.

Ha a számok bizonyos képet nyújthatnak, megkísértjük a mostani vasuthálózat azon képét, melyet az átmenetesen jelen fejtegetés szerint nyerne, befejezésül a következőkben előtüntetni:

Magyar kir. állampályák (északi hálózat)	. .	930·9 km.
» » » (keleti hálózat)	. .	1289·9 »
» » » (déli hálózat)	. .	444·0 »
Összesen	. .	<u>2664·8 km.</u>
Osztrák államvasut		1058·3
Tiszai vasut		825·8
Déli vasut		749·0
Kárpáti (oderberg-szigeti) vasut . .		650·8
Vegyes vonalak		<u>789·2</u>
Magán pályák összesen		4073·1

SZABÓ JENŐ.

A MAGYAR TUDOM. AKADEMIA
NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK
NYILVÁNOS ÉRTEKEZLETEI.

III.

Harmadik nyilvános értekezlet április 28-án.

Gróf Lónyay Menyhért az akadémia Kisfaludy-termében megjelent bizottsági tagok és hallgatók jelenlétében megnyitván az ülést, bemutatja a „Nemzetgazdasági Szemle“ megjelent első füzetét. Örömet fejezi ki a felett, hogy ugy a régibb, mint az újabb nemzedék képviselve van a füzet változatos tartalmában; s egyszersmind reményének ad kifejezést, hogy ugy a bizottság tagjai, mint a bizottságon kívül álló szakerők támogatni fogják továbbra is a vállalatot. Végül néhány buzdító szót szólván a szerkesztőhöz, az előadó bizottsági tagoknak adja át a szót.

Kautz Gyula folytatta és fejezte be erre a fém pénz és valuta kérdésről a múlt nyilvános értekezleten megkezdett tanulmányát, jelenleg a kérdés irodalmát fejtegetve. Ez értekezés fentebb egész terjedelmében olvasható.

Elnök és Keleti Károly megjegyzi, hogy az előadás pusztán tényekre szorítkozván, ez alkalommal a discussio tárgytalan volna.

Lukács Béla vezette ezután be a birtok és erdőrendezés kérdését. Ezen értekezés szintén fentebb olvasható. Az ezután megindult vitában

Elnök különösen kiemeli egy jó erdőtörvénynek és a birtokrendezési olcsó és gyors eljárásnak szükségét. Különösen életkérdés ez Erdélyre nézve, a hol nevének daczára, a legna-

gyobb mértékben pusztulásnak indultak az erdők, s a hegy-oldalak kopárakká lettek az erdőpusztítások folytán. Hasonló áll a birtok-rendezésre nézve, mert míg Magyarország községeinek túlnyomó nagy részében keresztül van vite a tagosítás, Erdélyben alig lehetne a községek $\frac{1}{10}$ -ed részéről azt mondani.

Hunfalvy János különös súlyt fektetne arra, hogy a tagosítás és az erdő-rendezés együttesen és gyorsan vitessék keresztül. Egyik a másiktól elválasztva gyakran nem ér semmit. Az eljárás pedig oly költséges, hogy egészen a csődeljárásra emlékeztet, melynek végén nemcsak a bukottnak, de a hitelezőnek sem marad semmije. Ily viszonyok közt lassu a haladás. Maga a kincstár sem képes nagyobb rendezést keresztül vinni, pedig ő a legnagyobb erdő-birtokos, és így legközvetlenebbül érdekelve van a kérdésnél.

Keleti Károly megjegyzi, hogy a kincstári erdők aránylag még legjobban vannak kezelve.

Hunfalvy János főleg a szolgalmak tekintetében tesz kifogást. Például hozza fel a máramarosi kincstári erdőket, a hol a községeknek jogviszonya az erdőkre nézve a kincstárral szemben még most sincs tisztába hozva. A városok, például Visk, folyton panaszkodnak, s a kincstár is folyvást feszült lábon áll a községekkel.

György Endre kételyét fejezi ki arra nézve, hogy vajjon célhoz vezetne-e nálunk az előadó ajánlata szerint követni az osztrák példát, hol a községi előljáróság egyszerű bizonyítványára teljes bélyeg- és illeték-mentesség adatik minden a commassatio érdekében létrejött vétel- vagy csere-szerződésre.

Még néhány megjegyzés után az értekezéslet $\frac{1}{2}$ 8 órakeréget ért.

V E G Y E S E K.

Statisztikai adatok Dalmát-Szlavon-Horvátországról. A horvátországi statisztikai hivatal első kiadványából (évkönyv 1874-re) *) a következő fontosabb adatokat vonjuk ki, a testvérország állapotának ösmertetésére.

I. Terület és népesség. Horvát- és Szlavonország: 422.486 geogr. mértföld (= 23.264.423 □ kilometer). Népesség: (1870) 1.142,201, és pedig 568,361 férfi, 573,840 nő. Horvát-Szlavon határvidék: terület 369.233 geogr. mf. (= 20.332.203 □ kilom.) Népesség: 691,095 és pedig 351,499 férfi, 339,596 nő. A határörvidék lakossága az évenkénti összeírások szerint 1874-ben 685,689-et tett, tehát 6000-el fogyott.

II. Lakhelyek: 18 város, 50 mezőváros, 4500 falu, 250 puszta. Házak száma 213,165, lakófelek száma 256,126. (Az évkönyv a horvát városok közé beveszi Fiume-t is. Ez legalább is téves fölfogáson alapulván, a Fiumera vonatkozó adatokat mindenütt levontuk.)

A népesség állandó viszonyai az 1870-diki népszámlálási munka folytán ösmertek lévén, nem szükséges azokat itt reprodukálni **).

*) Statisticki Ljetopis za godinu, Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1874. Zagreb 1874.

**) Megjegyzendő azonban, hogy az országos népszámlálási munkát és a horvát évkönyv adatai nem tökéletesen azonosak. Okozza ezt részben Belovár megyének azóta történt bekebelezése, részben a Fiume megyére vonatkozó adatokban mutatókozó némi, bár csekély eltérés. Így például teszen a házak száma Fiume megyében az országos munkát szerint 13,850, az évkönyv szerint a 14,306, lakófelek száma amott 16,099, emitt 16,719-et.

III. Esketések 1874-ben 18,859.

IV. Születések 1874-ben.

		törvényes	törvénytelen	együtt
Élve:	fiu	38,398	1,683	40,081
	leány	36,125	1,597	37,722
	<i>együtt</i>	<i>74,523</i>	<i>3,280</i>	<i>77,803</i>
Halva:	fiu	367	50	417
	leány	290	44	334
	<i>együtt</i>	<i>657</i>	<i>94</i>	<i>751</i>

V. Halálesetek: 1874-ben 87,066 (44,982 f., 42,084 n.), köztük 39,430 0—5 éves gyermek. A halálokok közül ki van mutatva kolera (38), himlő (10,850), gyermekágyban 571. Öngyilkosság által 43, gyilkosság folytán 75, agyonütés folytán 125, baleset 423.

VI. Mezőgazdaság: Szántófield 1.263,407 hektár, rét 457,441 h., szőlő 65,651, kert 55,140, legelő 577,862 h., erdő 1.468,678. Összesen termőfield 3.888,174 h., terméketlen 471,488 hektár.

A határörvidék termelése	1870	1874
Őszi buza	252,044 mérő	274,415 mérő
Tavaszi buza	90,911 »	44,073 »
Őszi rozs	72,533 »	95,462 »
Tavaszi rozs	7,955 »	7,885 »
Zab	614,784 »	621,663 »
Kétszeres	531,523 »	332,223 »
Őszi árpa	205,388 »	227,178 »
Tavaszi árpa	4,011 »	5,445 »
Tengeri	1.083,252 »	960,390 »
Köles	165,482 »	174,423 »
Burgonya	396,030 »	271,136 »
Széna	2.147,856 mázsa	1.387,359 mázsa
Bor	138,218 akó	68,315 akó
Szilvapalinka	55,682 »	12,137 »

VII. Pénzintézetek: 1874 végével létezett öt bankintézet 1.920,000 frt tőkével, 31 takarékpénztár 916,560 forint tőkével.

VIII. Igazságügy 1874-ben. Első folyamodványú bíróságnál vádoltatott 2746; ezekből íteltetett

élethosszig tartó börtönre	1
10—20 évre	38
5—10 »	129
1— 5 »	309
$\frac{1}{2}$ — 1 »	865
halálra »	6

Az elítélés történt egy-egy izben hivatalos hatalommal való visszaélés, erre való csábítás, közokmányok hamisítása, pénzhamisítás és rágalmazás miatt, 2-szer erőszak, 6—6-szor gyújtás és bűnösök támogatása, 7-szer gyermekgyilkosság, 14-szer gyilkosság, 22-szer rablás, 24-szer sikkasztás, 42-szer agyonütés, 61-szer csalás, 217-szer súlyos testi sértés, 849-szer lopás miatt,

IX. Tanügy. A Ferencz-József egyetemen tanított (1875) 15 rendes tanár és volt 198 rendes hallgató (theol. 7, jog 165, bölcsészet 26).

A jogakadémián volt (1874) 5 tanár és 42 hallgató.

A katolikus theologiai tanintézetekben (Zágráb, Diakovár, Zengg, Vukovár) volt 13 tanár, 53 hallgató.

Gymnasium volt 1875-ben hét (8 osztályos: Eszék, Pozsega, Zengg, Varazsd, Zágráb, Karlovicz, Vinkoveze; 4 osztályos: Károlyváros). Rendes tanárok száma 40, egész tanszemélyzet 118, tanuló 1739.

Reáliskola volt (1875.) kilencz (7 osztályos: Zágráb és Rakovac, 5 osztályos: Eszék, 4 osztályos Gospic, Mitrovicz, Petrinia, Zimony, 3 osztályos: Belovár, 1 osztályos: Varazsd). Egész tanszemélyzet 96, tanulók száma 94.

	Horv.-Szlav.-orsz.	Határőrvidék	Összesen
Népiskolák száma	673	544	1,217
Tanítók száma	1,504	1,097	2,601
Tanulók száma	61,262	43,170	104,432-
Tankötelesek száma	?	99,586	?

X. Adóbevételek 1874-ben:

Egyenes adó bevétel	3.062,000	894,000	3.956,000
Hátralék	4.660,000	262,000	4.922,000
Fogyasztási adó	155,000	77,000	232,000 frt.

Kőrösi József.

Az ezüst készletről és annak megoszlásáról az „Economist“ június 23-iki száma igen érdekes adatokat közöl ama emlékiratból, melyet az angol kormány az ezüst depreciációja ügyében kiküldött parlamenti bizottság munkálatainak kiegészítésül röviddel ezelőtt kibocsátott. Ez emlékirat az angol kormány külföldi ügynökeinek közreműködése mellett készült s mint ilyen a lehető legmegbízhatóbb adatokkal szolgál.

Az amerikai ezüstabányák e szerint távolról sem öntenek oly nagy mennyiséget a piacra, mint azt eleinte hittük volna. A fent említett parlamenti bizottság tavaly még 9.000,000 font sterlingre becsülte az amerikai ezüsttermelést. Újabb és különböző kutatások azonban csak 8.300,000, vagy 7.700,000, vagy éppen 5.600,000 teszik azt. Melyik közelíti meg e számok közül legjobban a valót, azt nem lehet eldönteni. Tény azonban, hogy az amerikai ezüstkivitel ez utolsó években inkább csökkent mint emelkedett; a mi egyszersmind arról is tesz bizonyosságot, hogy maga az ezüsttermelés sem öltethet nagyobb arányokat. Az ezüstkivitel Amerikából volt ugyanis font sterlingekben :

1872-ben	5.060,508
1873-ban	5.340,773
1874-ben	4.727,243
1875-ben	3.589,448
1876-ban	3.477,301.

Ugyan így szólnak ama számok, melyek Anglia ezüst-behozatalát mutatják Amerikából. Ez ugyanis volt font sterlingekben :

1874-ben	3.476,622
1875-ben	3.181,227
1876-ban	2.637,224.

E két számcsoportozat közt, egyenlő méretök daczára, meglehetősen különbség mutatkozik ugyan, melyet azonban viszont az a körülmény egyenlít ki, hogy a chinaiak újabban San-Franciscoon keresztül viszik be az angolok által fizetendő ezüstöt, minthogy ez uton a transactió, mely eddig 2 $\frac{1}{2}$ százalékot fogyasztott el, most csak 1 százalékba kerül.

Az ezüst depreciációjának egy másik legfőbb okáról, a német ezüst-piacz viszonyairól legkevesebb részletes adatot tartalmaz az emlékirat. Aunyi tény azonban, hogy ez oldalról

mindig növekvő az ezüstbehozatal Angliába, és az új császári birodalom még mindig nagy ezüstkészlettel rendelkezik. 1873. év kezdetétől egész 1876-ki június végeig ugyanis 5.197,000 font sterling ezüst jött Angliába Németországból, az azóta lefolyt 11 hó óta azonban 9.883,000. S a német kormány, a brémai angol konzul becslése szerint, még mindig 20.123,000 font sterling ezüstöt tartand kezei között.

A német pénzpiacz e magatartásával szemben csak igazolni lehet a latin unió eljárását, mely még mindig szorosan őrizkedik az ezüstpénz szaporításától, s a kitűzött 2.232,000 font sterlingnyi határt nemesak át nem hágta, hanem azon jóval innen maradt.

A mily mérvben szaporodik azonban az ezüst kínálata, ma már egyedül Németország részéről, ép oly gyorsan, sőt hirtelen növekvő arányt tanusít a kereslet Kelet-Ázsia részéről. Eltekintve Chinától, mely szintén mindig nagyobb mennyiséget igényel, egyedül Keletindiára kell utalnunk, hogy láthassuk, mily gyorsan alkalmazkodik itt is a kereslet a kínálathoz.

A mig ugyanis ez ország évi ezüstbehozatala az 1876 előtti négy évben átlag nem igen emelkedett 4.100,000 font sterlingre, az utolsó 11 hóban 10.573,000 font sterlingre rugott. S e nagy ezüstbehozatal az angol-indiai kormány gondos számszeres kimutatásai szerint alig járt mélyen menő árváltozásokkal.

Az ezüst depreciációját az „Economist“, főleg csak az ezüst aranyértékének csökkenésére vezeti vissza, melyet az ennek következtében beálló kisebb kínálat, nagyobb kereslet csakhamar ismét ki fog egyenliteni, föltéve, hogy semmivel sem fogják korlátozni a kereskedelem nagy mozgató-erőinek szabadságát. S a következmények, úgy látszik, igazat adnak e föltevésnek.

Láng Lajos.

Az első hazai takarékpénztárról a „Kelet népe“ egyik száma a következőket írja:

Ha fővárosunknak egy 1854-ben megjelent leírásában lajogzatunk, az első hazai takarékpénztárt hiába keressük a kereskedelmi intézmények sorában, hanem nem kis meglepeté-

sünkre megtaláljuk a „jótékony intézetek“ fejezete alatt, hol szóról szóra következők olvashatók:

„Az alap egyes magánemberek kötelezettségei által keletkezett, mely szerint ezek 6 egymásután következő évben (1840-től kezdve) kötelezték magokat bizonyos összeg befizetésére, a nélkül, hogy annak visszafizetésére igényt tartottak volna. — Az elért nyereség a kezelési költségek fedezésére s tartaléktőke képzésére fordíttatik.“

1851. év végéig, mely évben 22,463 frt 29 krt tett ki, a tartaléktőke 186,985 frt 7 kr-ra emelkedett.

Mily változás 25 év óta!

A forgalom nagysága s a nyeresemény óriási mértékben emelkedtek, de a „jótékony intézetből“ időközben nyereszkesedésre alapított részvénytársaság lett.

Mikor az I. hazai takarékpénztár megalakult, a 21 évvel előbb alapított osztrák takarékpénztár szolgált neki mintaképül. De míg ez utóbbi még ma is, 57 év múlva, hiven megőrizte humanitair jellegét, a pesti intézetnél e szempont mindinkább háttérbe vonult. Az I. hazai takarékpénztár egészen kivetközött jótékonyági s közintézeti jellegéből s tisztán nyereszkesedési vállalatá alakult át.

De nem feszegetjük most azt a kérdést, mennyiben czél-szerű, hogy takarékpénztáraink általában nyereszkesedési magánvállalatok s nem közintezetek. — Elfogadjuk a tényt, a mint van, de igenis nemcsak jogosnak, hanem nagyon is időszerűnek tartjuk azon kérdés felvetését, vajjon az ország legnagyobb takarékpénztára, mint részvénytársaság, oly üzleti elveket követ-e, melyek a közérdeknek leginkább megfelelnek (a nélkül természetesen, hogy a részvényesek érdekeit legkevésbé is sértenék). S e kérdésre kénytelenek vagyunk nem-mel felelni.

Hasonlitsuk csak össze az osztrák takarékpénztár kimutatásait az I. hazai takarékpénztáréival s azonnal látni fogjuk a roppant különbséget a kettő között.

	Első hazai takarékpénztár 1876. végén.	Első osztr. takarékpénztár 1876. végén.
Részvénytőke	2.400,000 frt — kr.	— frt — kr.
Tartalékalap	182,381 » 73 »	4.000,000 » — »
Betétek	44.705,111 » 73 »	134.200,670 » 64 »

Összesen: 47.287,493 frt 46 kr. 138.200,670 frt 64 kr.

Ez összegből a kereskedelem és ipar rendelkezésére bocsátatott:

Bankváltó leszámítolás útján	5.127,693	frt 17 kr.	24.522,020	frt 92 kr.
A vidéki takarékpénztárak útján	667,766	" 83 "	4.561,739	" 97 "
Értékpapírok, árúkra adott elő-				
legek útján	480,449	" 50 "	8.082,369	" — "
Adósok és folyó számla útján. .	32,200	" — "	28.196,963	" 86 "
Összesen:	6.308,109	frt 50 kr.	65.363,093	frt 75 kr.

Ezzel szemben értékpapírokba és záloglevelekbe voltak fektetve tetemes összegek, ugymint:

Értékpapírokba	8.173,910	frt 08 kr.	3.735,355	frt 75 kr.
Záloglevelekbe	4.855,873	" 59 "	—	" — "
Igy tehát összesen ingadozások-				
nak kitett értékpapírokba	13.029,783	frt 67 kr.	3.735,355	frt 75 kr.

Ez összehasonlításból azt látjuk, hogy az I. hazai takarékpénztár a leszámítolási üzletre (tehát az ipar és kereskedelem támogatására) fordította a rendelkezésére álló pénzüsszegek $\frac{1}{8}$ -át, ellenben értékpapírokba fektette ez összegeknek $\frac{1}{4}$ -ét. — Az I. osztrák takarékpénztár disponibilis tőkéinek felét fordította leszámítolásra, s csak egy negyed részét fektette papírokba.

Ha meggondoljuk, hogy az I. hazai takarékpénztár sokkal nagyobb tőkék felett rendelkezik mint az osztrák nemzeti bank budapesti fiókja, s eszünkbe jut, hogy kormányunk a nemzeti bankhoz jár egy morzsányi javítást kikoldulni az itteni escompte-üzlet számára s fölül rá e parányi (s jóformán egészen illusorius) javítás fejében óriási engedményeket tesz Ausztriának politikai és közgazdasági téren, lehetetlen keserű gúnnyra nem fakadnunk valóban abderai állapotaink felett. A nemzeti banknak 1876. végén Magyarországon 26 millió 841,368 frt 17 kr-ja volt elhelyezve a leszámítolás, 7.018,200 frt-ja a lombard-üzletben, — összesen tehát 33.859,568 frt 17 kr. Ha az I. hazai takarékpénztár jó minőségű üzleti váltók leszámítolását tűzné ki feladatául, a rendelkezésére álló nagy pénzüsszegek mellett tetemesen felülmulhatná a nemzeti banknak egész magyarországi leszámítolási üzletét. De ennek előnyeit, mely előnyök nem csupán az ország, hanem a részvényesek szempontjából is

kétségtelenek, az igazgatóság vagy nem tudja, vagy nem akarja belátni.

Az I. hazai takarékpénztárnak a 4 millió 564,912 frtnyi kincstári jegyek beszámításával közel 11 milliója van magyar állampapírokba fektetve. Kedvezőtlen politikai fordulatok esetén, minő pl. egy kitörendő háború volna, kétséget nem szenved, hogy állampapírjaink könnyen tetemes árfolyamcsökkenést szenvedhetnek. Ha e csökkenés 10%-et tenne ki, — a mi nem épen lehetetlen — oda van az I. hazai takarékpénztárnak felényi részvénytőkéje. — Az igazgatóság alkalmasint azzal vigasztalja magát ez eshetőséggel szemben, hogy a háború elmúltával az állampapírok árfolyamai ismét felemelkednek. Ez a legközönségesebb börze-speculansok rendes önvigasztalása, mely azonban nem illenék egy nagy intézet igazgatóságához, legkevésbé pedig egy oly takarékpénztárhoz, mely aránylag csekély saját tőke mellett a közönség bizalmából 45 milliónyi rögtön felmondható tőkét kezel. Mert ugyanazon kritikus időkben, mikor az állampapírok árfolyama 10%-tel alább száll, megtörténhetik az is, hogy a közönség bizalma is alább száll 10%-tel, vagy többel. A betevők élénkebb felmondásai vagy épen rohama ellenében a takarékpénztár kénytelen lenne oly eszközökhöz nyulni, melyek által leghamarabb lehet pénzt teremteni, azaz oda dobna a piacra értékpapírjait, mert ezek mégis valamivel könnyebben realizálhatók lennének, mint a házak és a jelzálogos kölcsönök. A későbbi árfolyamjavulás tehát illusorius vigasz.

A betevők rohama ellenében sokkal több biztosíték egy erős és kitűnő váltótárca, mint azon értékek, melyekből az I. hazai takarékpénztár activumai állanak.

Még pár szót a részvények rehabilitálásának kérdéséről.

Az I. hazai takarékpénztár utolsó zárszámadása szerint bevett:

5.268,306 frt pénztári jegy után 242,438 frt kamatot,
8.163,910 frt értékpapír után 576,644 frt kamatot, 4.855,873 frt záloglevél után 291,653 frt kamatot, 18.288,090 frt tőke után 1.110,735 frt kamatot, a mi körülbelül 6% jövedelmezőségnek felel meg. Ha a hazai takarékpénztár hű maradna eredeti programjához: 5%-re betéteket elfogadni, 6%-ra a pénzt kiadni,

akkor 44 milliót tevő betéti állomány 440 ezer frt nyereséget hozna, s az intézet nem volna kénytelen magasabb kamatot venni 6%-nál s mégis 20% osztalékot adhatna, mert a részvény- és tartaléktőke jövedelme (6%-kal számítva 144,000 frt) fedezné a kezelési költséget s az adót.

Sok a panasz az osztrák nemzeti banknál uralkodó czopf miatt s egy perczig sem tagadjuk e panaszok jogosultságát. De a nemzeti bank czopfja eltörpül az I. hazai takarékpénztár czopfja mellett. Vajha észre vennék ezt azok is, a kiket illet!

A budapesti árú- és értéktőzsde folyó évi közgyűlésében felolvasott terjedelmes jelentés konstatálja, hogy a lefolyt év, az üzlet általános pangása miatt, nem mondható nagyon kedvezőnek, az értékpapír-üzlet egyes ágainál azonban gyarapodás mutatkozott. — A terményüzletben a malomiparnak nagyon kedvezett az 1876-ik év, nemkülönben a sertésbízalási üzletnek is. A nemzetközi gabnavásár látogatóinak száma a múlt évben 2704 főre rugott, az állóhelyek száma 79, a kiállítóké pedig 46 volt. A választott bíróság ez év folyamában is dicséretesen működött, s a közbizalmat tökéletesen kiérdemelte. A tervezett bortőzsde is egy nagy lépést haladt előre a múlt évben, úgy, hogy felállítására már most egyedül csak kellő számu csatlakozási nyilatkozatok szükségesek. Az üzletpangás folytán a tőzsde jövedelme csökkenvén, az igazgatóság fölemelte a tőzsde-látogatási díjt, továbbá a ház Duna felőli oldalát bérbe adta, és az értékpapírok tőzsdei hivatalos árjegyzésére külön díjt rótt ki. A jelentés végül a következő statisztikai adatokat sorolja fel:

A tőzsde és gabnacsarnok tagjainak száma az 1876. év végén 785 volt, és így az 1875. évhez képest, a melyben a tagok száma még 930 volt, 145 taggal kevesebbet mutat fel. Inségben levő méltó tagoknak, kérelmek következtében, a tőzsdei segélyalapból összesen 491 frtot kitevő pénz-segélyeket szavaztunk meg.

Jogositott tőzsdei ügynökök gyanánt 154-en működtek és pedig 122-en a terményüzleti szakban, és 32-en

az értékpapírizleti szakban. Tőzsdei leszámolók (arrangeurök) gyanánt 4-en voltak alkalmazva. A hivatalos tőzsdei árjegyzések lapjának 118 előfizetője volt, holott 1875-ben csak 96, de ennek daczára valamint eddigelé minden évben, jelentékeny veszteséget mutat fel. E tekintetben is czélszerű változásokat tervezünk, a melyek remélhetőleg minden veszteséget el fognak hárítani, és így minden jogos követelményt ki fognak elégíteni.

Az 1876. évi közigazgatási iktatókönyv 1547 ügydarabot, és pedig 25 ügydarabbal kevesebbet mint az előző évben, mutat fel; ezek között van: 1094 óvás, 35 szakszemle, 398 különböző tárgyú beadvány, holott az 1875. évben 157 volt. A forgalom szabályozása érdekében 26 hirdetmény bocsátott ki.

A tőzsdei minőségi mázsáló gépen eszközölt mérések száma, mely 1875-ben csak 6503-at tett ki, 8044-re emelkedett, és pedig részint a nagyobb malom-üzlet miatt, részint a méter-mértékek és súlyok behozatala következtében, mely az usance-szerű pótlások (bonificatiók) megállapításánál tüzetesebb mérést tesz szükségessé.

A választott bíróságnak 1870-ik évi iktatókönyvében 1020 beadvány fordul elő, tehát 163 ügydarabbal több mint 1875-ben. Ezen beadványok közül volt: 932 kereset, 72 végrehajtási kérvény, 6 semmiségi panasz és 10 különböző tárgyú beadvány. — Ezen ügyek mindannyian elintéztet nyertek, úgy, hogy az 1876. év végével hátralékok nem maradtak. A keresetek közül, melyek sorában 596 darab termény-ügyletekből, 33 értékpapir-ügyletekből és 303 különböző fa- és anyagszállítási, építkezési és egyéb ügyletekből keletkezett, elintéztetett: 618 per ítélet által, 117 per vál. bírósági egyezség útján és 197 per bíróságon kívüli uton.

Ezen keresetek közül továbbá 887 darab belföldi és pedig mind fővárosi, mind vidéki felek közötti peres ügyekre, — 45 darab belföldiek és külföldiek közötti fenforgott peres ügyekre vonatkozott. Az engedélyezett végrehajtások közül esik: Budapestre 33, a vidékre 31, a külföldre 8.

A közgyűlés a jelentést tudomásul vette, s a választmány-nak köszönetet szavazott. Ezután néhány lényegtelen javaslat

tétetett, melyeket azonban a közgyűlés elejtett. A választmányba a következő urak lettek beválasztva: Aebly Adolf, Altschul Simon, Aelstätter Rezső, Baronyi B., Beck M., Beimel Jakab, Deutsch Károly, Gschwindt M., Gold Sigm., Hanover Miksa, Holitscher Manó, Holländer Bernát, Hirsch Agoston, Jálies Kálmán, Báró Kochmeister Frigyes, Roechlin Ödön, Kohner Zsigmond, Lányi Jakab lovag, Maerle Márk., Mauthner Zsigmond, Mandl Lajos, Nagel Armin, Neumann Frigyes, Pirnitzer Jakab, Russo Áron, Schweiger Márton, Strasser Alajos, Ullmann M. G., Wahrmann M. és Weiss B.

A vesztegintézetek szervezésére vonatkozó, királyi jóváhagyást nyert szabályzat alapján a következő vesztegintézetek rendszeresítették; ugymint: I-ső osztályu vesztegintézetek: 1) Felső-Tömösön, 2) Vöröstoronyban, 3) Orsován; II-od osztályu vesztegintézetek: 1) Tölgyesen, 2) Törösvárt, 3) Sósmezőn, 4) Vulkánban; III. Vesztegállomások: 1) Ósánczon, 2) Krasznán, 3) Csikgyimesen.

Az I-ső osztályu vesztegintézetek élén a VIII. rangosztályban álló, 1400 frt évi fizetéssel és szabad lakással; — a II-od osztályu vesztegintézetek élén IX-ik rangosztályban álló, 1200 frt évi fizetéssel és szabad lakással bíró igazgatók; — végre a vesztegállomások élén a X-ik rangosztályban álló, 1000 frt évi fizetéssel és szabad lakással bíró intézeti vezetők állanak. Az I-ső osztályu vesztegintézetek igazgatói mellé a X-ik rangosztályba sorozott 800 frt évi fizetéssel és szabad lakással járadalmazott vesztegintézeti segédek alkalmaztatnak. A sósmezői és vulkáni vesztegintézetek igazgatói, — az ósánczi, krasznai és csikgyimesi vesztegállomások vezetői állomására, nemkülönben a felsőtömösi, vöröstoronyi és orsovai vesztegintézetekhez szükséges vesztegintézeti segédállomásokra pályázat hirdetik.

Anglia pénzügyei. A britt államháztartás folyó évi március 31-én befejezett pénzügyi évről kiadott jelentés szerint az összes bevétel 78.565,036 font sterlingre rugott, vagyis 1.433,343 font sterlinggel többre a múlt évinél, s körülbelül

153,036 font sterlinggel multa fölül az előirányzatot. A bevételek ezen emelkedését csaknem minden bevételi forrás előmozdította, kivéven a vám- s a bélyegadót. A vámok 19.922,000 font sterlinget jövedelmeztek, a m. é. 20.020,000 font sterling ellenében, a fogyasztási adó 27.736,000 font stg.-et, a mult évi 27.626,000 font sterlinggel szemben; a bélyegilletmény 10.890,000 font sterlinget a mult évi 11.002,000 font sterlinggel szemben. A telek- és épületadó jövedelme 1877-ben 2.532,000 font sterling, 1876-ban 2.496,000 font sterling; a jövedelmi adó 1877-ben 5.280,000 font sterling, 1876-ban 4.109,000 font sterling, a posta jövedelme 1877. 6.000,000 font sterling, 1876. 5.950,000 font sterling, a távirászat jövedelme 1877. 1.305,000 font sterling, 1876-ban 1.245,000 font sterling; a koronatartományok jövedelme 1877-ben 410,000 font sterling, 1876-ban 395,000 font sterling volt. Az 1877-dik évi kiadások összesen 79.020,000 font sterlingben állapították meg. E szerint a kiadás körülbelül egy millió font sterlinggel mulja fölül a bevételeket, mely deficitet a pénzügyminister, a „Times“ szerint, a jövedelmi adónak 1—2 pennyvel való felemelése által szándékozik fedezni.

A vallás és tanulmányi alapok jövedelmei. A vallás- és közoktatási minister kimutatásokat terjesztett az alapok és alapítványok megvizsgálására ő Felsége által kinevezett bizottság elé a vallási, tanulmányi és egyetemi alapítványi uradalmak és jószágok gazdasági és erdészeti jövedelmeiről az 1866-ik évtől kezdve bezárólag 1875-ig. — E kimutatások főbb tételeit a következő összeállításba foglalva közöljük olvasóinkkal:

A) Az alapok gazdasági jövedelmei.

I. Vallásalap.

(152,440 hold.)

	Bevétel	Kiadás	Tiszta jöv.
1866-ban	578,887	344,465	234,421
1867-ben	678,459	293,984	384,474
1868-ban	761,867	314,370	447,497
1869-ben	793,691	387,367	406,323
1870-ben	651,498	352,563	299,385

	Bevétel	Kiadás	Tiszta jöv.
1871-ben	706,451	405,196	301,255
1872-ben	649,911	420,178	229,733
1873-ban	914,807	457,323	457,483
1874-ben	836,445	561,681	274,764
1875-ben	938,677	468,828	469,348

II. Tanulmányi alap.

(38,281 hold.)

1866-ban	118,820	85,508	33,312
1867-ben	214,271	81,277	132,991
1868-ban	138,987	60,179	78,808
1869-ben	166,114	87,586	78,527
1870-ben	186,849	128,600	58,248
1871-ben	219,207	136,040	83,167
1872-ben	217,049	128,848	88,119
1873-ban	274,774	153,176	121,598
1874-ben	217,318	126,676	90,642
1875-ben	235,684	135,801	152,882

III. Egyetemi alap.

(11,901 hold.)

1866-ban	86,666	47,654	39,012
1867-ben	92,254	37,317	54,936
1868-ban	117,259	53,746	63,512
1869-ben	108,071	53,855	54,215
1870-ben	100,314	70,355	29,959
1871-ben	132,657	73,637	58,720
1872-ben	133,691	84,222	49,438
1873-ban	128,359	74,729	53,629
1874-ben	124,698	103,480	21,219
1875-ben	149,059	99,723	49,334

B) Az alapok erdészeti jövedelmei**I. Vallásalap.**

(51,793 hold.)

1866-ban	122,279	134,708	12,429(hiány)
1867-ben	206,111	116,811	89,300
1868-ban	239,160	120,448	119,712

	Bevétel	Kiadás	Tiszta jöv.
1869-ben	184,898	136,718	48,179
1870-ben	290,077	167,167	122,910
1871-ben	380,520	208,820	171,689
1872-ben	270,599	172,920	197,678
1873-ban	310,216	148,377	161,839
1874-ben	277,611	146,930	130,680
1875-ben	352,298	250,282	102,016

A pilis-maróti uradalomból 1875-ben a budapesti vallás-alapítványi faraktárba szállított tűzifának — csak 1876-ban elszámolt — értékével együtt a vallásalap 1875-iki erdészeit tiszta jövedelme 158,907 frtra emelkedik.

II. Tanulmányi alap.

(19,536 hold.)

1866-ban	39,006	28,362	10,643
1867-ben	45,481	26,182	19,298
1868-ban	54,882	29,915	24,967
1869-ben	50,355	33,226	17,129
1870-ben	56,872	31,400	25,472
1871-ben	66,536	28,939	27,897
1872-ben	113,641	56,624	59,017
1873-ban	84,993	72,539	12,455
1874-ben	67,507	51,364	16,142
1875-ben	61,708	55,182	6,526

III. Egyetemi alap.

(20,874 hold.)

1866-ban	30,729	30,586	232
1867-ben	46,227	28,596	17,630
1868-ban	54,330	33,075	21,254
1869-ben	38,805	40,644	1,839(hiány)
1870-ben	66,053	47,214	18,838
1871-ben	104,798	64,887	39,910
1872-ben	111,200	65,049	46,159
1873-ban	70,572	64,425	6,146
1874-ben	96,815	57,360	39,455
1875-ben	94,658	62,017	32,641

A gazdasági szakoktatás kérdése Franciaországban újabban ismét élénken foglalkoztatja a közvéleményt, s annak tükrét, a törvényhozó testületet. Az ezen kérdés tanulmányozására kiküldött parlamenti bizottság nevében legközelebb Parieu képviselő beterjesztette terjedelmes jelentését, mely kiemeli, hogy a felső gazdasági oktatás igényei a múlt évben alapított párisi „Institut agronomique“ vagyis gazdasági egyetem és a grignoni, grand-jonani és montpellier-i gazdasági akadémiák állami fentartása által ugyan ki vannak elégítve, de a földmíves nép gazdasági oktatása felette el van hanyagolva, mert összesen csak 21 elemi és középiskolában van a gazdasági szakoktatás is kötelező tantárgyként felvéve. A bizottság ezen baj megszüntetésére egy törvényjavaslatot nyújtott be, mely az okszerű földművelés alapelveinek tanítását Franciaország minden népiskolájában kötelezővé tenné, azonkívül minden egyes departementban egy gazdasági tanszék szervezését határozná, melyre a kormány oly egyént nevezne ki, kinek képzettsége biztosítaná azt, hogy a tanító-képezdékben gazdasági tanfolyamot tarthasson, azonkívül az egész departement területén mint vándortanító működhessék és társadalmi uton is a gazdaközönség szakismereteinek fejlesztésére irányozhassa működését. Végre a gyakorlati földmíves iskolák (ferme-écoles) állami segélyezését is bővitené e törvényjavaslat, melynek elfogadása bizonyos.

A francia vámtariffa. A francia kereskedelmi miniszter közzétette a hivatalos lapban a kereskedelmi kamaráktól beérkezett véleményeket. A fő kérdések egyike az volt, vajjon értékvámok vagy specifikus vámok legyenek-e. Huszonkilenc kereskedelmi kamara és három véleményező kamara a specialis vámok mellett nyilatkozott, kilenc kamara azonban előnyösebbnek tartá az értékvámokat. De e kamarák többsége kifejezte óhaját az iránt is, hogy az értékvám tartassék fenn minden oly esetben is, melyben lehetetlen az áruk súlya és értéke közötti viszonyt megállapítani. Más kamarák viszont kifejezték azt, hogy ha specifikus vámok lesznek, akkor kívánatos, miszerint nagyon tüzetes osztályozás történjék, mert minél fokozatosabb a becslés, annál inkább meg lehet közelíteni a valóságos értéket.

Mások pedig azt hangsúlyoztatták, hogy ha specifikus vámok lesznek, akkor a vámtételeket le kell szállítani, nehogy a finom árúk túlságosan megvámoltassanak. Egészen véve úgy látszik, hogy a vélemények többsége erősen a specifikus vámok felé hajlik.

A francia bank három százalékról két százalékra szállítja le a kamatlábat. A három százalékos kamat 1876. május 25-dike óta volt érvényben. Akkor a bank váltó és lombard követelései 887 millió frankot tettek, ma azok csak 347 millió frankot tesznek. A jegyforgalom látszólag emelkedett 2467 millióról 2530 millióra. Azonban a bank jelentése azt felderíti, mert a magánosok követelései 382 millióról 71¹/₄ millióra, az államé 130 millióról 88 millióra apadt, a bank érczkészlete ellenben 257 millióval növekedett s most 2269 milliót tesz, úgy, hogy a forgalomban levő jegyeknek mintegy 90 % -a van érczpénzzel fedezve.

Románia pénzügyeiről a londoni „Financial Opinion“ a következőket írja: Reuter ügynöksége Bukarestből egy sürgönyt közöl, melyből kiténik: 1. hogy általános pénzügyi válság van; 2. hogy a kormány nem képes külföldi kölcsönt kötni; 3. hogy az országnak nagy deficitje van és 4. hogy a kormány elhatározta 32 millió frank papírpénzt kibocsátani. — Nem mondhatjuk, hogy e hírek közül minket csak egy is megleljen; de meglepő előttünk az, hogy találkozhattak oly angol urak vagy nők, kik egy olyan koldus országnak, a minő Románia, melynek nincs kereskedelme, nincs semminemű gazdasága, s melynek rossz pénzügyi igazgatása példabeszédes a continensen, csak egy fillért is kölcsönözni hajlandók voltak. — És mégis igaz marad az, hogy pénzügyekben semmi nem sikerül úgy, mint az arczatlanság, legalább egy időre. Románia államadósága 19.5 millió font sterling tekintélyes összegre rug, mely után 1.720,000 font sterling évi összeget tartozik fizetni. A román kormány nem képes most kölcsönt kötni deficitjének fedezésére, és így nagyon természetes, hogy 32 millió frank papírpénz kibocsátására határozta magát. Idővel majd következni fog egy további kibocsátás; a szelvények papirosban

fognak fizettetni és később papirosban sem. Szegény Románia! Ha csak beleegyeznék a londoni papirpiacz, hogy egy újabb kölcsönt adjon neked, örömetst beleegyeznél abba, hogy tovább fizess a szelvényeket. De miután ezt nem akarja tenni, hát szálljon az ő fejére közelgő pénzügyi bukásod vétke! A két fő kölcsön, melyeknél az angol közönség érdekelve van, az 1864-iki dunafejedelemségi és 1867-ki. Ezek $86\frac{1}{2}$ illetőleg 71% -nyi tisztességes árfolyamon lettek kibocsátva és most 79—82, illetőleg 85—90-en állnak, úgy hogy előbbeni mintegy hatodfél százalékkal, utóbbi 15% -al a kibocsátási árfolyamon felül állnak. Most hát, dunafejedelemségi kötvénybirtokosok, egy kis jó tanácsot adunk nektek: Adjátok el azonnal kötvényeiteket, és köszönjétek meg ha veszteség nélkül megszabadulhattok egy ilyen bankerott állam papirjaitól. Ha még a mondottak nem kelthetnek föl egy kis egészséges rémületet a „Romaniau“ vagy „Danubiau“ birtokosok keblében, ime idézünk pár sort Viriau ur külügyi hivatalos jelentéséből: „Mondják, hogy a fejedelemségek nagyszerű ércgazdaságot birnak földjükben elrejtve, melyektől azt lehet várni, hogy valaha az ország fő jövedelmi forrását fogják képezni; de ha az valóban léteznék, tényleg idáig még nincs fölfedve. A fejedelemségek ipara sokkal jelentéktelenebb, hogysen szót érdemeljen.“ A jelentés ezután a chronikus deficitről szól, melyről a következő igaz és való megjegyzést teszi: „Az államháztartási kimutatások folyton növekedő deficitről és oly nagy adóssági teherről tanuskodnak, mely nem áll semminő arányban az ország adófizetési képességével.“ Ime tehát román kötvénytulajdonosok ítéljete magatok. Ne legyetek olyanok mint a bamba török, heruviai és argentini birkák, kik nemes elhatározásnak vélték megtartani „rothadt bondjaikat“, midőn valamely pénzügyi lap őket a közelgő veszedelemre figyelmeztette, és engedték elvitetni bundájukat, mialatt a „pénzügyi házak“ nyugodtan kirakodtak. Ti szerencsések vagytok: ti eladhatjátok kötvényeiteket most még aláírási áron. — Fogadni merünk, hogy a kinek csak kedve lesz közületek visszavásárolni román kötvényeket, megteheti azt majd hat hó múlva 30 vagy negyven százalékon.“

„A budapesti munkások vizálya“ czímmel jelent meg a budapest-ó-budai általános munkás-egylet által kiküldött vizsgáló bizottság hivatalos jelentése. Mindenesetre felette érdekes, és a munkásokra nézve felette tanulságos olvasmány. A munkások egy része, a kiknek nevében e jelentés kelt, ugyanis csalással és mindennemű visszaélésekkel vádolja vezetőinek egy részét.

Mi nem akarunk sem Külföldi, sem Frankl urnak igazságot szolgáltatni, mert az informatio csak egyoldalú, de azt mondhatjuk, hogy a munkások élettapasztalatát nagyon rossz színben tünteti fel, ha oly hazátlan jött-ment kalandorokat engednek élőkön állani s visszaélni bizalmukkal, mint a mi-lyeneknek a vádlottak vannak feltüntetve. A munkás = polgár, a polgárnak ne csak kötelességei, de komoly hazafias önérzete is legyen, a mely ne engedje őt idegen kalandorok és frásis-hősök játszólabdájává lealjasodni.

K ö n y v é s z e t.

- Koerner Th.** Die Landwirthschaft in Grossbritannien. Wiegandt, Hempel Parey. 4 Mk.
- Körösi J.** Statistique internationale des grandes villes I. Section. Mouvement de la population. Tome I. (Statistique international. Tome I.) 6 frt.
- Kraus Th.** Die Raiffeisen'schen Darlehens-Cassenvereine in der Rheinprovinz II. füzet. Kritische Bemerkungen. 2 Mk.
Az első füzet 1876-ban jelent meg.
- List F.** Das nationale System der politischen Oekonomie. — 6. kiadás. 8-rét 6 Mk.
- Nachrichten** über Industrie, Handel und Verkehr aus dem statistischen Departement der k. k. Handelsministerium. 10. Bd. 2. u. 3. Hft. 2 frt 50 kr.
I n h a l t: 2. Statistik des österreichischen Postwesens im J. 1875. 1 frt.
— 3. Haupt-Ergebnisse der österreichischen Eisenbahn-Statistik im Jahre 1875. 1 frt 50 kr.
- Petermann Th.,** sächsische Eisenbahnfragen. III. Theil. Die Schattenseiten des neuen Tarifsystems für den Güterverkehr der Eisenbahnen 32 kr.
- Puls.** Das neue Tarifsystern und neueste Materialien zur Tarifreform. 3 Mk.
- Die Quintessenz des Socialismus;** — von einem Volkswirthe (Minister Dr. A. Schäffle). 1 Mk. 20 Pf.
- Regner A.** Handbuch der landwirthschaftlichen Gesetze Oesterreichs. 3 frt.
- Roscher C.** Zur Kritik der neuesten wirthschaftlichen Entwicklung im deutschen Reich. 3 Mk. 75 Pf.
- Samter A.** Gesellschaftliches und Privat-Eigenthum als Grundlage der Socialpolitik. 3 frt 4 kr.
- Scheel H.** Erbschaftssteuern und Erbschaftsreform. 1 frt 26 kr.
- Statistik, preussische.** [Amtliches Quellenwerk.] XXXVIII. und XLII. gr. 4. 14 Mk. 40 Pf.
I n h a l t: XXXVIII. Die gewaltsamen Todesfälle und Verletzungen im preuss. Staate während der Jahre 1873, 1874 u. 1875. *8 Mk. — XLII. Die Bewegung der Bevölkerung im preussisch. Staate während d. Jahre 1875. 6 Mk. 40 Pf.
- Stieda W.** Zur Entstehung des deutschen Zunftwesens. 3 M.
- Strahalm F.** Politisch-statist. Tafel der österr.-ungar. Monarchie 1877. 50 kr.
- Tallř.** Einige Gedanken über die provisorische Regelung der directen Besteuerung in Oesterreich. 50 kr.

- Thöl H.** Das Handelsrecht. I. Band. 2. Abtheilung Die Waare, die Handelsgeschäfte. 5. Aufl. 5 frt 4 kr.
- Vesselowsky A.** Annuaire des finances russes, Budget, Crédit, Commerce, Chemins de fer. V. évfolyam. 10 Mark.
- Wehrmann,** Reise Studien über Anlagen und Einrichtungen der englischen Eisenbahnen, insbesondere über die Organisation des Güterverkehrs und das Tarifwesen. 8-rét. 3 Mk.

- Foulon, Aug.** — Etude sur la Représentation légale du commerce en France. In-8. 3 fr.
- Guay, M.** — De la propriété littéraire, ou explication de la loi française des 14—19 juillet 1866 sur les droits des héritiers et des ayants cause des auters. In-8° 0 fr.
- Guillaume, E.** — Traité pratique de la voirie vicinale, ou Exposé de la législation et de la jurisprudence sur les chemins vicinaux. 4-e Edition. In-18. 0 fr.
- Lesseps, F. (de).** — Lettres, journal et documents pour servir à l'histoire du canal de Suez (1859—1860). 3-e série. In-8° 0 fr.
- Michaux-Bellaire, L.** — Considérations sur l'abolition de l'esclavage et sur la colonisation au Brésil. In-8. 2 fr.
- Namur, P.** — Le Code de Commerce belge 2 vols. In-8° 18 fr.
- Notions générales de bourse, de banque et de change.** Nomenclature complète et description de toutes les opérations qui se pratiquent à la bourse de Paris. Traité comprenant: un dictionnaire de la spéculation, des problèmes financiers, un manuel des fonds d'Etat, des chemins de fer et des sociétés de credit, un recueil de jurisprudence financière. 1877. In-18 Jésus. 3 fr.
- Pereire, J.** — Budget de 1877. Questions financières. Réforme de l'impôt par l'emprunt; dégrèvement des impôts; conversion; réduction de l'intérêt; amortissement. In-8° 0 fr.
- Picard, E.** — Traité général de l'expropriation pour utilité publique. 2-e partie. Traité de l'indemnité due à l'exproprié. Second volume. In-8°.
- Statistique de la France.** Nouvelle série, T. 3. Statistique annuelle 1873. In-4° 0 fr.
- internationale d'agriculture, rédigée et publiée par le service de la statistique générale de France (ministère de l'agriculture et du commerce). Gr. in-8°. 0 fr.
- Tableau général du commerce avec les pays étrangers, pendant l'année 1875,** publié par le Ministre des Finances. In-f°. 0 fr.

- Fawcett (Henry)** Manual of Political Economy, 5th ed., revised and enlarged. sh. 12.
- Fisher (Wm. Richards).** The Law of Mortgage and other Securities upon Property. 3rd ed, 2 vols. sh. 60.

- Gold**; or, Legal Regulations for the Standard of Gold and Silver Wares in Different Countries of the World. Translated and abridged from „Die gesetzliche Regelung des Feingehaltes von Gold- und Silberwaaren, von Arthur von Studnitz“, by Mrs. Brewer. With Notes and Additions by E. W. Streeter sh. 3. 6.
- Goodeve** (Louis Arthur) *Railway Passengers and Railway Companies: Their Duties, Rights, and Liabilities.* Post 8vo. sh. 5.
- Haven** (Rev. Dr.) *American Progress: A National Manuel of Facts and Figures, Historical, Biographical. Documentary, Statistical, Financial, Political. 1492 to 1876.* sh. 12.
- Hodges, W.** — *Treatise on the Law of Railways.* 6th ed. 8° . . sh. 38.
- Larned** (J. N.) *Talks about Labour, and concerning the Evolution of Justice between the Labourers and the Capitalists.* . . . sh. 7. 6.
- Maclachan, D.** — *A Treatise on the Law of Merchant Shipping.* 2nd ed. With the Shipping Acts, 1854 to 1876 inclusive. . . . sh. 42.
- Benning, H. T.** — *Concise Treatise on the Statute Law of the Limitation of Actions.* 8vo. London, Stevens and Haynes. . . . sh. 16.
- Bevan, G. P.** — *The Industrial Classes and Industrial Statistics. Mining, Metals, Chemicals, Ceramics, Glass, and Paper.* With Maps. 12mo., pp. 236. London, Stanford. sh. 3. 6.
- *Textiles and Clothing, Food, Sundry Industries.* With Maps. 12mo., pp. 260. sh. 3. 6.
- Bisset, A.** — *The History of the Struggle for Parliamentary Government in England.* 2 vols. 8vo, pp. 680. London, Henry S. King. . sh. 24.
- Blair, H. W.** — *Constitutional Amendment, Manufacture and Sale of Intoxicating Liquors; Forty-fourth Congress.* 12°, pp. 45. Nat. Temp. So. Pap., 10 c.
- Disturnell, J.** — *American Register or Blue Book for the Year 1877.* Containing the Names of the Principal Civil Officers of the Federal Government: Army and Navy List, etc. Together with authentic Political and Statistical Information relating to the Separate States and Territories, Dominion of Canada, and other Portions of the Continent of Amerika. Also, the Official Census of the United States, including a Monetary Directory for the Cities of New-York, Philadelphia, Baltimore, and Washington. (Twenty-fifth Year of Publication). 8°, pp. 144. 57. Disturnell. Pap. Sterl. 2.
- Fawcett, W. L.** — *Gold and Debt: An American Handbook of Finance, with over 80 Tables and Diagrams illustrative of the following subjects: — The Dollar and other Units, Paper Money in the United States and Europe, Gold and Silver in the United States and Europe, Suspension of Specie Payments, The Era of Gold, Values of the Precious Metals, The Era of Debt, The Rise and Fall of Prices; also a Digest of the Monetary Laws of the United States.* Crown 8vo; pp. 270. Chicago. sh. 9.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

ÚJ FOLYAM.

1877.	JULIUS—SEPTEMBER	III. FÜZET.
-------	------------------	-------------

A KIKÉSZITÉSI ELJÁRÁS ÉS A VÉDVÁM.

A vámpolitikának igen sok ága a tudomány és elmélet részéről egészen elhanyagoltatik, és tisztán a gyakorlat experimentációjának engedtetik át, és pedig annyira, hogy bizonyos vámpolitikai jelenségek, daczára annak, hogy azok a nemzet iparára és közgazdasági állapotára kiváló fontossággal bírnak, a theoretikusok előtt gyakran még csak felületesen sem ismeretek, lényegükkel senki sem foglalkozik, természetüket kifejtteni általában senkinek sem jut eszébe. Ennek okát különösen abban kell keresni, hogy a gyakorlati téren a közigazgatásnál alkalmazott hivatalnokok részint nem bírnak elég theoretikus képzettséggel arra, hogy egyes kezelési viszonyokat magasabb és általánosabb, közgazdasági szempontból megítélhetnének, — részint annyira el vannak foglalva a közigazgatás aprólékos és éber figyelmet igénylő részleteivel, hogy elméleti fontolgatásra, illetőleg tapasztalataiknak tudományos alakban feldolgozására sem kedvük, sem idejük ninesen. A tudomány embere pedig rendszerint nem jut azon helyzetbe, hogy az ily ügyeknek természetét gyakorlati viszonyok alapján ismerje meg, s megelégszik közönségesen azzal, hogy nagy vonásokban jegyezze az egyes viszonyokat.

Jelen értekezés tárgyát egy ily gyakorlati vámpolitikai jelenség képezendi, melyet Ausztriában „Appreturverfahren“, Németországban „Veredlungsverkehr“, Franciaországban „admission temporaire“, Svájcban „trafic de perfectionnement“ alatt ismernek, mi pedig „kikészítési eljárásnak“ nevezhetnénk.

A kikészítési eljárás a védvámrendszer és a concurrentia szülöttje. A védvámrendszer célja az ipart nagyra növesztetni

a külföldi concurrentia távoltartása által, azaz a külföldi árukat vámokkal sújtani, s ekkép a belföldi czikkeknél a belföldi piacot biztosítani. De midőn ezt teszi, midőn arra törekszik, hogy a belföldön csak a belföldi ipar concurráljon s a külföldi ipar concurrentiájának távoltartása következtében biztos belföldi piacot akar teremteni, egyuttal megnehezíti a belföldi ipar helyzetét a külföldi piacokon, nehezíti a belföldi iparczikkeknél concurrentiáját a külföldön, szóval a belföldi ipar exportképességét bizonyos tekintetben csökkenti, sőt tönkre is teheti.

Tekintsük a dolgot gyakorlatilag. Létezik gabnavám; a malmok a búzát a vám által némileg megdrágult áron szerzik meg, külföldi búzát csak is a vámmal magasabb áron kaphatnak; a belföldön nem terem elég buza, kell belföldi búzát vásárolniok, a vám által megdrágult buzaár a liszt árában is kell, hogy kifejezést nyerjen, a liszt megdrágul; a belföldi piacon e megdrágulás nem bir nagy jelentőséggel, mert a concurrentia viszonyait semmiben sem alterálja, a belföldi malmok mind hasonló körülmények közt dolgoznak; de az exportnál más viszonyok állnak be; ha ugyanis az export-vidéken az említett buza vámmentesen szerezhető meg: a belföldi malom a vám erejéig rosszabb versenyhelyzetben van, s könnyen meglehet, hogy az export megszűnik. — A gabnavám tehát nehezíti a liszt-exportot. Ép úgy mondhatjuk, hogy a vasvám nehezíti a vasárú exportját; a szövetek váma nehezíti a ruha exportját; a fonalak váma nehezíti a szövetek exportját stb. stb.

Erős védvámi rendszereknél és nagyobb iparral bíró államokban csakhamar rá is jöttek ezen visszas következményekre, és kezdetben azzal segítettek a dolgon, hogy kiviteli praemiumokat, és később visszvámokat (drawback) adtak iparczikkeknél kivitelénél. A most szabadkereskedő Nagybritánia védvamos korszakában (1730—1770) vámjövedelmének gyakran felét visszvámok és kiviteli praemiumokra adta. Így 1750-ben 3.6 millió font st. vámjövedelemből 1.8 m., — 1755-ben 3.7 m. vámjövedelemből 1.9 m., — 1770-ben 4.7 m. jövedelemből 2 m. font st. visszvám és kiviteli praemium fejében fizettettek ki. — Franciaországban a kiviteli praemiumok a beviteli vámok 23.7%-kát vették igénybe 1832-ben, 23.9%-ot 1848-ban, 32.4%-ot 1862-ben. — Az északamerikai egyesült államokban most is

adnak elég jelentős visszámokat több iparcikkknél, pl. selyem-árúknál, vászonneműeknél, vasárúknál stb.

Az újabb nemzetközi forgalmi jog mindazáltal a kiviteli praemiumok megszüntetését követelte. Igen természetes, hogy akkor, midőn a szabad verseny és kereskedelmi előnyök kölcsönös biztosítása czéljából az általános jelszó kereskedelmi szerződések kötését követelte, s midőn a nemzetek a természetes viszonyok előnyét helyezték első sorban a concurrentia alapjául, lehetetlen volt külön praemiumok fentartását megengedni, s a praemiumokat, tehát külön állami támogatást és segélyezést a szabad versenyben dominálni hagyni. A praemiumok rendszere így Európában az utolsó évtizedben teljesen megszűnt, s ha praemiumok még előfordulnak, csak rendszerint vagy öntudatlanul vagy árutakon, különféle más ürügyek alatt adatnak.

A visszámok is nagyjából megszűntek, illetőleg teljesen átalakult módon szerepelnek. A visszámok, azaz bizonyos árúért fizetett vámoknak az árúk feldolgozása után s kivitel esetében részben történő visszaszolgáltatása számos visszaélésre adtak alkalmat; az állam pénzügyei szenvedtek, s az egyes adózó polgárok egyenetlen megterhelése volt a visszámok rendszerének következménye, főképp miután a forgalmi eszközök gyors kifejlődése következtében a behozott árúk, s az azokból előállított árúk ellenőrzése nagy nehézségekkel járt.

A visszámokhoz nagyban hasonló és az újabb kereskedelmi viszonyokban elég bajt okoznak az u. n. adóvisszatérítések; ezek a belső fogyasztási adórendszerrel adó alá eső tárgyak kivitelénél előforduló visszatérítések, melyek a visszámokkal minden tekintetben azonosak, és csak annyiban különböznek azoktól, hogy a visszámoknál megvámolt árú, tehát külföldi termény, az adófizetésnél megadózott árú; azaz belföldi termény kap visszatérítést.

A visszámok (és részben a kiviteli praemiumok) helyébe a kikészítési eljárás lépett, ugyanazon czállal és törekvéssel, a belföldi iparcikkek exportképességének biztosítása végett.

Ezen vámeljárás lényege következő. Vám alá eső árút kellő biztosítékot nyújtó iparosnak a fennálló vám tényleges lefizetése nélkül be szabad hozni, de oly kötelezettség mellett, hogy előre meghatározott idő alatt az árumennyiségből nyerhető

iparezikk, és pedig a mennyire lehet, annak konstatálása mellett, hogy az iparezikk csakugyan a behozott és nem a belföldön szerzett anyagból készült, külföldre vitessék; ellenkező esetben a behozott áruért járó vám megtéríttessék.

Ezen eljárás majdnem tökéletesen azonos a visszámokkal; lényegében ugyanaz, csak alakszerűségben különböző. Mert míg a visszámoknál az illető nyersanyagnak a külföldről való behozatalát az iparezikk kivitelénél egyszerűen az annak idejében lefizetett beviteli vámnyugtával igazolja, s ennek alapján nyer visszámot, — a kikészítési eljárásnál maga a vámhivatal konstatálja a később átalakított alakban kivitelre szánt czikk behozatalát, s így az újabb módozat, épügy mint a visszám, a külföldi anyagnak vámfizetés nélküli feldolgozását akarja lehetővé tenni, csak hogy ezt minden egyes esetben külön ellenőrzés és külön engedély mellett kívánja megengedni.

A kikészítő eljárás most a legtöbb államban divatos. Az osztrák-magyar vámterületen már a jelen század elején több czikknél, s különösen a határvidékek előnyére szokásos volt. Újabb időben, főkép a Németországgal kötött szerződés óta, igen nagy jelentőségre is vergődött. Vámterületünkön — épügy mint más államban — a kikészítési eljárás külön és sokszor valóban szűkkeblű szabályokhoz van kötve, melyeknek szoros megtartása éppen arra czéloz, hogy a visszámoknál tapasztalt és a kincstárra hátrányos viszonyok lábra ne kaphassanak.

Vámszabályainkban szorosan meg vannak határozva a tárgyak, melyeknél a kikészítési eljárás alkalmazható. Ide tartoznak a többiek közt különösen a vászon fehérités, mángorlás, festés és színnyomatás végett; — fémedények és fémeszközök kijavítás, vagy oly átalakítás végett, mely előbbi alakjukat annyira meg nem változtatja, hogy fel ne lehessenek ismerhetők; régi ruhák kijavítása, szövetek ruhák készítése végett; — kelmék fehérités, festés és színnyomatás végett stb.

A kikészítési eljárás szabályai szerint az árúk ugyanazon vámhivatalnál viendők ki, a melynél a kikészítés végett behozott árú kezeltetett; — az illető vámhivatalnál a kikészítés végett behozott árú, a végből, hogy annak idején felismerhető legyen, vajjon a kész iparezikk csakugyan a behozott áruból készült, megjelölendő, s ha az a tárgy természeténél fogva talán nem

lehetséges, a tárgy részletesen és körülményesen leírandó; — a tárgyak kivitelére az árúbehozatalnál alkalmas határidő szabandó, mely mindazáltal egy évnél hosszabb nem lehet; — a kikészítésnél az ipar természete következtében előforduló súlynagyság (pl. más árúk hozzákeverése következtében) vagy súlyvesztés (pl. gabnának lisztté őrlésénél stb.) előre meghatározandó s az iparcikk kivitelénél ez figyelembe veendő.

Az osztrák-magyar vámterületen az 1867—77-ki évtizedben a szabad kereskedelmi irány uralma alatt a kikészítési eljárásnál is kevésbé nehézkes alakiságok alkalmaztatnak. A kikészítés több és több cikkeknel engedtetett meg; így míg előbb a gabona őrlés végett leginkább csak határvidékek javára volt bevitel, most az ország belsejében működő nagy malomvállalatok is részesültek e kedvezményben; — nyers vas, vasárúk készítése végett vámmentesen bocsáttatott be; a nyers bőrök kivitelénél a vámkerületekben a szokásos kiviteli vám nem szedetik, ha e nyers bőrök a vámkülzetben csáváztatnak stb. stb.

A kereskedelmi szerződések kötésével a kikészítési eljárás előnyei még nagyobb kiterjedésben honosíttatnak meg; míg előbb a kikészítési eljárás csak egyszerű vámelőnyt biztosít — most ugyszólván kétoldalu előnyök váltak divatosakká. Azaz előbb (illetőleg bizonyos cikkeknel jelenleg is) a kikészítési eljárás előnye csak abban áll, hogy a feldolgozás végett behozott cikk a behozatalnál nem fizet vámot, s az állam nem törődött az a l, vajjon a kivitelnél, illetőleg a más országokba való bevitelnél szedetik-e vám vagy sem. Ha egy szabóműhely Romániába való kivitelre dolgozik, a kikészítési eljárás mellett az illető ruha készítéséhez való kelme külföldről vámmentesen behozható, maga a ruha azonban Romániában a különben rendszeres vám alá esik. — A kereskedelmi szerződések által meghonosított kikészítési eljárás nemcsak a bevitelnél, hanem a kivitelnél is biztosítja a vámmentességet, azaz az illető árú nemcsak a vámterületbe való behozatalánál, hanem a rendeltetési helyére, miut elkészített cikknek más vámterületbe való bevitelénél is vámmentes. Ha például Ausztriában szőtt pamutkelme színnyomatás végett Németországba vitetik, ezen osztrák kelme Németországban beviteli vámot nem fizet; — a nyers kelme a német nyomdában elkészül s mint kikészített árú az osztrák-magyar vámterületre

hozatik, ekkor ismét a mi vámterületünkbe is vámmentesen hozható be. Ez utóbbi eljárás természetesen csak szerződési viszony mellett képzelhető, és nálunk a német, a svájci és az olasz szerződés által egész sora az árúknak ily kikészítési előnyöket élvez.

Mily jelentőséggel bír a kikészítési eljárás vámterületünkön: kitérünk az ezen eljárás szerint kezelt árúk forgalmából. Kikészítés végett ugyanis

	behozott		kivitett			
1854. évben	4.2 millió	frt,	1.0 millió	frt értékű	árú.	
1855. »	7.1	» »	1.6	» »	» »	»
1856. »	13.3	» »	3.1	» »	» »	»
1857. »	11.5	» »	3.2	» »	» »	»
1858. »	13.7	» »	3.7	» »	» »	»
1859. »	7.1	» »	3.2	» »	» »	»
1860. »	3.2	» »	2.9	» »	» »	»
1861. »	6.7	» »	4.4	» »	» »	»
1862. »	9.1	» »	4.8	» »	» »	»
1863. »	9.5	» »	10.2	» »	» »	»
1864. »	10.7	» »	10.9	» »	» »	»
1865. »	9.5	» »	7.2	» »	» »	»
1866. »	10.8	» »	5.3	» »	» »	»
1867. »	9.5	» »	7.6	» »	» »	»
1868. »	10.0	» »	10.1	» »	» »	»
1869. »	10.7	» »	9.9	» »	» »	»
1870. »	10.3	» »	11.3	» »	» »	»
1871. »	11.7	» »	13.0	» »	» »	»
1872. »	17.6	» »	15.3	» »	» »	»
1873. »	17.2	» »	15.0	» »	» »	»
1874. »	16.5	» »	14.7	» »	» »	»
1875. »	23.1	» »	15.6	» »	» »	»

A kikészítési eljárás közgazdasági jelentőségét vizsgálva, fő jellegét szabad kereskedelmi irányában kell keresni. Lerontja a protectio által követelt gátok egy részét, a mennyiben bizonyos föltételek mellett a különben vám alá eső árúnak vámmentes behozatalát megengedi; lerontja a vám által a szabad tevékenységnek szabott határt, s a belföldet a külfölddel egy területté alakítja. — Ezen főjellegénél fogva természetesen határozottan

ellenkezik a védvámi törekvéssel, s minél magasabb a védelem, annál kevésbbé illik bele a vámrendszerbe, föltéve, hogy az szigorú következetességgel keresztül viendő.

A most jellemzett fővonal közlebbi fölvilágosítása példák által könnyen lehetséges. A nyers vas mázsánként 25 krnyi vámmal védetik a külföldi vas ellen; mihelyt kikészítés végett a nyersvas külföldről vámmentesen behozható, a belföldi vas-termelők a szándékolt védelemtől megfosztatnak, s bizonyos tekintetben a külföldi nyersvassal versenybe lépnek. A pamut-kelme, mely a belföldön szövetik, de a külföldre színnyomatozás végett kikészítési eljárás mellett kivitetik, s mint színnyomatos kelme mázsánkénti 30 frtos vám lefizetése helyett vámmentesen jön be, megfosztja a belföldi ipart azon védelemtől, melyet a védvámrendszer számára biztosított. A mint tehát védvámi törekvések jelentkeznek, azonnal a panaszok közt a kikészítési eljárás elleni panasz is szerepel, és a hazai ipar tönkretételéről szóló ismeretes frázisok a kikészítési eljárás ellen is felhozatnak.

A szabad kereskedelmi rendszer hiveinek a kikészítési eljárás előnyeit, vagy talán jogosultságát tüzetesebben magyarázni nem szükséges. Ez eljárás legalább bizonyos tekintetben létesíti a szabad forgalmat, s így ha a szabad kereskedelmi rendszer hiveinek kifogása lehet a rendszer ellen, csakis annyiban lehet, hogy kivételt képez. Minden intézkedés, mely által e kivétel nagyobb körű lesz, mely által az eljárás kevesbbé nehézkes, kevesbbé faggató és hosszadalmassá tétetik, e részről kész örömet fogadtatik.

Hogy a védvamosok részéről a kikészítési eljárás ellen támasztott panaszokat kellő alakjukban méltathassuk, okvetlenül szükséges ez eljárás különbözö alakjait külön külön fontolóra venni, és pedig vizsgálat alá veendő a kikészítési eljárás azon módozata, mely egészen egy nemzet intézkedésétől függ, — s utóbb azon módozat, mely két nemzet vámügyeit érinti.

Egy vámterület autonom intézkedésétől függö kikészítési eljárásnál a feldolgozandó nyersanyag vámmentesen hozható be, s feldolgozás után az illető iparcikk külföldre viendő. Nem említve itt a leginkább a határforgalom, illetöleg a határos vidékek egymásközti élénkebb szomszédos közlekedésében mu-

tatkozó kikészítő eljárást, pl. ruhák kijavítását, szalmának s nádnak székekké való feldolgozását, kávénak pörkölés végetti behozatalát stb., mely forgalom épugy, mint a közvetlen határos forgalom általában sajátságos természetű és így külön megítélést és kivételes helyzetet igényel, a nagyobb, illetőleg nemzeti forgalomra különösen a gabonának liszté, a nyersvasnak vasárúkká, és a szöveteknek ruhákká való készítése bir nagy jelentőséggel.

Az osztrák-magyar vámterületen ezen czikkeknél eddig védvamos szempontból kifogások és panaszok nem emeltettek. A gabnaárak vámmentes behozatala amugy is csak bizonyos határok felé, jelesül (a Romániával kötött szerződés életbe lépte előtt) különösen az oláh gabnára nézve engedélyezettett; gabnakereskedésünk s termelőink részéről ezen okszerű intézkedés ellen annál kevésbbé lehetett kifogást tenni — a mint eddig nem is történt — mint hogy egyedül ezen intézkedés által vált lehetségessé némely szűktermésű években nagyterjedelmű lisztiparunkat kivitelképes állapotban s általában tevékenységben tartani. Örlés végett behozatott a kikészítési eljárás kedvezményei mellett:

1873. évben	976,500	mázsa	gabna,	közte	756,300	m.	buza.
1872. »	1.190,700	»	»	»	1.093,000	»	»
1871. »	283,200	»	»	»	206,200	»	»
1870. »	246,000	»	»	»	161,300	»	»

Vas és vasrészek földolgozás végett a kikészítési eljárás mellett kevesebb arányban hozatnak be, tényleg csakis akkor fordulnak gyáraink ezen eljáráshoz, ha a belföldi telepekből elegendő vasat nem nyernek. Kimutatásaink szerint vas és vasból való félgyártmány az említett czélból behozatott:

1873. évben	50,800	mázsa,	közte	36,200	mázsa	nyersvas.
1872. »	29,800	»	»	24,500	»	»
1871. »	30,100	»	»	30,000	»	»
1870. »	58,000	»	»	32,700	»	»

Speciális magyar szempontból érdekes, hogy a budai Ganz-féle vasöntőde egy izben nagyobb mérvben vette igénybe a kikészítési eljárást kergöntetű kerekeinek előállítására. Miután a kikészítési eljárás ezen neme csak akkor szokásos, ha a belföldi készlet nem elégséges, a védelemre különben nagyon

áhitó vasgyárosok részéről ezen kedvezmények ellen eddig panasz nem emeltetett.

Legnagyobb jelentőséggel bír az osztrák-magyar vámterületen az autonóm elhatározás alá tartozó kikészítési eljárást igénybe vevő iparágak közül a ruhakészítés. Számszerű kimutatását az e végből behozott kelméknek nem lehet adni, de köz tudomásu dolog, hogy a keleti tartományok számára mintegy 12 millió forint áru ruhák exportáltatnak, melyeknek nagyobb része a roppant olcsó (habár nem tartós és nagyrészt pamuttal vegyes) angol gyapjuárúkból készül. Livorno volt azon hely, mely a kelet felé előbb nagy mértékben ruhákat szolgáltatott. A kikészítési eljárás felhasználása által kezdetben Pozsony, utóbb azonban különösen Prossnitz és főképp Bécs a ruhasükséglet fedezését keleten magához ragadta. Az osztrák gyapjuiparosok ezen eljárás ellen, ha nem is erőlesen, de félhalkan itt-ott mégis fölszólaltak. Fájlaik azt, hogy a belföldi szabóipar a belföldi tartományok számára nem használja föl az osztrák gyapjuárúkat, — feledik azonban azt, hogy az osztrák gyapjuipar bizonyos kelméket (jelesül a téli kabátnak való Praesident, s a kabátoknak és nadrágoknak való Pylot és Union-Cloth-féle szöveteket) oly roppant olcsó áron elő nem tudja állítani, a mint azt a keleti piac a ruha árában követeli. Az így felmerült egyes elvétett követelések teljesítése, illetőleg a kikészítési eljárásnak megszüntetése egyszerűen azt eredményezné, hogy a keleti piac által kívánt olcsó ruhák jövőre az osztrák-magyar vámterületen előállíthatók nem volnának, s a kelet ebbeli szükségleteit másunnan szerezne be, azaz eddigi 12 millió forintnyi kivitele megszűnnék, és így sem a gyapjuiparnak, sem a ruhaiparnak előnye a változástól nem lenne, hanem igenis amugy is nem szilárd helyzetünk keleten még inkább gyöngülne.

A mint láttuk, a kikészítési eljárásnak eddig említett módzata vámterületünkben komoly ellenzésre nem talált. De ennek részben fő oka abban található, hogy a most említett eljárás tényleg kivételesnek tekintetik, és meglehetősen nehézkes alakiasághoz köttetik; csak bizonyos ipartelegeknek adatik engedély a vámmentes behozatalra, sőt sok esetben az engedély magától a ministeriumtól kérelmezendő; a pénzügyi közegek az engedély

fölhasználását szigoruan ellenőrzik, az annak idejében ígért kivitt határozottan követelik, a behozott árúnak azonosságát a kivitt árúban a mennyire lehet constátálni igyekezzenek, szóval az ily eljárásnál előforduló visszaéléseket a mennyire lehet akadályozzák.

E nem eléggé szigoru vámeljárásból magyarázható, hogy majdnem ugyanazon tárgyaknál Franciaországban hatalmas mozgalom fejlődött ki, mely a kikészítési eljárást a francia ipar részére veszélyesnek mondja. A két főiparág, melynél Franciaország 1838 óta a kikészítési eljárást alkalmazza: a malomipar és a vasipar; és itta szerint, a mint szabadelvű vagy védelmi irány volt túlnyomó a kormányban, más és más eljárás volt alkalmazásban. A szabadelvű iránynál a kikészítési eljárás akkép engedtetett meg, hogy a behozott nyers anyag azonossága a kivittel nem vizsgáltatott meg, hanem csak az, valjon a behozott mennyiségnek megfelelő mennyiségű iparcikk vitetik-e ki, vagyis nem az azonosság (l'identité), hanem az egyenlőség (l'équivalent) képezte a vizsgálat tárgyát. Így történt azután, hogy a vámviszatérítésre igényt adó okmányok (acquits à caution) a forgalom tárgyává váltak, s a tőzsdén s a nagyobb piaczkon eladattak; sőt hogy sok esetben a külföldi megrendeléseknél a francia gyár kikészítési eljárásra engedélyt szerzett, habár jól tudta, hogy belföldi anyagból fogja az iparcikket gyártani, külföldi nyersanyagot vásárolt s azt egy harmadik gyárnak szolgáltatatta át, magát a kiviteli okmányt pedig Párisban ismét egy másik vállalatnak adta el. Ezen szabadelvű intézkedés, melyet 1861. augusztus 25-én honosítottak meg, a malomiparra nézve igen kedvezően hatott, míg ugyanis 1861. évben 380,900 métermázsa gabna hozatott be őrlés végett, 1862-ben már 845,000, és 1873-ban 1.944,600 mázsa hozatott be kikészítés végett, és ugyanazon években kivitetett mint a behozott mennyiségből készült liszt 1861-ben 194,900 métermázsa, 1862-ben 605,700 métermázsa és 1873-ban 1.145,400 métermázsa. A franciaországi védvamosok mindazáltal ezen intézkedések ellen fölszóaltak, azt a belföldi gabna-termelésre nézve veszélyesnek mondták, és főkép a kincstár érdekét helyezvén előtérbe, a belföldi adózóknak a külföldi fogyasztás előnyére való megterheltetését vélték látni; sikerült

is törekvésétük annyiban, hogy 1873. október 18-án az eljárás azon megszorítás mellett engedtetett csak meg, hogy a vámmentesen behozott gabnából készített liszt azon vámhivatalnál viendő ki, melynél a vámmentes gabona kikészítés végett behozatott. Ezen intézkedés hatása a következő számokból vehető ki:

1874. évben behozatott	1.190,000 mm.	s kivitetett	822,000 mm.	liszt
1875. »	»	572,000 »	»	430,000 » »
1876. első 11 hónapjában	1.260,000 »	»	602,000 »	»

Ezen egyszerű intézkedés ily rohamos hanyatlást eredményezett, pedig még a gabona azonosságának igazolása a kivitelnél nem követeltetik és a kikészítési engedélyek adásvevése most is, mint azelőtt, megengedtetik. Az említett eredménnyel szemben, a most tervezett új francia tarifa meghonosításával, az előbbi szabadelvű eljárás szándékoltatik ismét visszaállíttatni.

Nem oly szerencsések a vasiparosok. Franciaország vasöntődei főkép a kikészítési eljárás előnyei mellett fejlődtek nagyra és emelkedtek valóban világhírűekké. De ép a vasgyárak — illetőleg azok, melyek ez eljárás előnyeiben nem részesülhetnek — törekedtek mindig a szerintök igazságtalan és csak a nemzeti ipar fejlesztésére akadályt képző eljárás megszüntetésére, vagy legalább is megszorítására. A jelszó itt is az „identique“ bebizonyításának az eddigi „équivalent“ helyébe leendő meghonosítása. Franciaországban ugyanis a déli vidékeken levő vasgyárak, melyek a külföld számára nagyban dolgoznak, kikészítési eljárásra szereznek jogot, de az ennek fejében vámmentesen behozható nyers vasat az északi vidékeken fekvő telepeknek adják el, mint melyek közelebb fekszenek a külföldi vasbányákhoz. Ennek következtében azonban az északi és a keleti vidékeken fekvő vaskohók nagy versenynyel küzdenek; e vidékek kohászai a helyzet jellemzésére nézve hangosan kiáltják, hogy Franciaországban nem a vas kereslete és kínálata határozza meg a vas árát, hanem a kikészítési engedélyek kereslete és kínálata; ha sok vasárú vitetik ki, a nyers vas behozatali engedélyei nagyobb mennyiségben kínáltnak, s így a nyers vas ára csökken, vagyis ép akkor, mikor több vas kell, csökken a vas ára és ellenkezőleg. A vaskohászat hangosan követeli, hogy a védvám, melyet a vámtarifa a vasbányászatnak a vám felállítása által nyújtani óhajt, ily árutakon

ne rontassék le. Nem ellenezik a kikészítési eljárást, de igenis ellenezik annak elfajulását az „equivalent“ rendszerét és a „titres à caution“ adásvevését. A jelenlegi válságos helyzet — mint másutt, úgy Franciaországban is — hatalmasan támogatta a protectionismust, és a „conseil superieure du commerce“ javaslatára valószínűleg meg is fog szüntettetni a kivételes kedvezmény.

Talán helyén lesz itt azon mozgalmról is megemlékezni, mely a legutóbbi időben Németország iparosai közt a francia kikészítési rendszer ellen keletkezett, és mely a francia eljárásban egyszerűen kiviteli praemiumok nyújtását látja. E mozgalom reánk nézve is jelentőséggel bír, mert ez adott első okot a német kormány részéről legközelebb tervezett ugynevezett vissztorlási vámok (Retortions-Zölle) eszméjére. A német iparosok ugyanis a francia liszt és vasárúk kivitelét praemiumok által mondják pártfogolt-nak, minthogy a francia gabnából, illetőleg vasból készült liszt és vasárúk a kikészítési eljárás által némi kedvezményben részesülnek. Ennek megértésére vegyük a következő példát. Egy francia malom kikészítési jogot nyert 100,000 mázsa gabna vámmentes behozatalára, a melyért különben a rendes vám például 20,000 frank volna; a malom azonban e jogát egyszerűen másnak adja el, természetesen valamivel olcsóbban, vegyük 15,000 frankon, és saját maga belföldi gabonát őröl; ily módon tehát a kivitelnél tényleg 15,000 franknyi praemiumot élvez. — Német számítás szerint a vasnál a kikészítési eljárás által, és pedig rúdvasnál 100 kilogrammonként 1 frank és öntött vasárúknál 1.85—1.95 frank praemiumot élveznének a francziák.

Áttérünk már most a kikészítési eljárás második nemére, mely két állam vámügyi kedvezményeit veszi igénybe, és követeli, hogy az illető nyers anyag bevitele az egyik országban, de azután az abból elkészített árú a másik országban vámmentes legyen. Ez eljárás alkalmaztatik különösen fonalaknál szövetek készítése végett, és szöveteknél: jobb és teljesebb további kikészítés, tehát fehérítés, festés és színnyomatozás végett. És ezen eljárás az, mely az osztrák-magyar vámterületen legnagyobb jelentőségű. Ugyanis kikészítés végett

évben	behozott	kivitetett
1855.	2.8 millió frt érték,	1.3 millió frt érték
1860.	4.6 » » »	1.6 » » »

évben	behozott	kivitetett
1865.	7.7 millió frt érték,	4.0 millió frt érték.
1870.	8.5 » » »	10.6 » » »
1871.	9.7 » » »	12.3 » » »
1872.	12.5 » » »	14.6 » » »
1873.	12.8 » » »	14.1 » » »
1874.	14.2 » » »	13.9 » » »
1875.	15.5 » » »	15.1 » » »

Különösen a pamutszöveteknél hangzik a panasz, s itt vélik az osztrák iparosok magukat és az ország közgazdasági viszonyait leginkább veszélyeztetve. Kikészítés végett ugyanis

évben	behozott	kivitetett
1860.	1,811 mázsa	17,975 mázsa
1865.	1,316 »	21,643 »
1868.	5,041 »	45,717 »
1869.	2,439 »	47,572 »
1870.	2,378 »	43,436 »
1871.	2,603 »	45,684 »
1872.	2,972 »	59,874 »
1873.	3,352 »	57,177 »

Az óriási emelkedés, mely főképp újabb időben a kikészítés végett Németországba vitt pamutkelméknél mutatkozik, szemben a majdnem stationarius bevitellel, az utóbbi években Ausztriában kifejlődött védvámterületeknél a kikészítési eljárást is támadás céljává teszi. A kelmék legnagyobb része színynyomatás végett vitetik Augsburg, Berlin, Elberfeld s legújabbán Elsass és Lotharingia gyáraiba, és ez fáj az osztrák nyomda-műhelyeknek. Nézetük szerint a kikészítési eljárás a) pénzügyi, b) ipari és c) általában közgazdasági szempontból hátrányos.

Pénzügyileg hátrányos, mert megvonja az államtól a színynyomatos kelmékre kirótt vámok jövedelmét, így 50,000 mázsányi kikészített kelménél, a vámot csak 30 frttal véve föl, 1,500,000 frtnyi vám megy veszendőbe. Különösen felemlítik, hogy sok esetben a kikészítési eljárás egészen külföldi kelme és anyag olcsóbb vám mellett behozatalára használtatik, úgy, hogy a belföldi iparnak semmi előnye sincs az eljárásból; történik

gyakran, hogy külföldön készült szövet mint nyers kelme Ausztriába hozatik, megfizeti a vámot (ez esetben 16 frtot), azután ismét kikészítés végett külföldre vitetik, s onnan mint színnyomatos kelme vámmentesen jön ismét vissza; ez eljárásnál a külföldi iparos színnyomatos kelméjét 30 frtos vám helyett 16 frtos vám mellett hozza be, és ekép a kinestár rovására 14 frtnyi nyereséggel dolgozik.

Ipari tekintetben hátrányos, mert elvonja a belföldi iparostól azon sok munkát, mely a külföldi telepeken elkészített szöveteknek a belföldön elkészítése által kínálkozik; világos ez a belföldön levő nyomdaműhelyekre nézve, mert ezek elvesztik a külföldre nyomás végett vitt nagymennyiségű kelmét; világos ez továbbá a színnyomás számára dolgozó más ipartelepekre nézve, milyenek a keményítőgyárak, festőszerek előállítói, a rajzolók stb. stb., mert a színnyomás kisebb lévén, munkájuk is kisebb lesz; de világos ez magára a szövő iparra nézve is, mivel ez annál nagyobb nyereséggel dolgozhatik, minél közelebb lel czikkeire nézve kelendőséget, azaz ez esetben minél közelebb esik hozzája a színnyomási műtét, mert a messze külföldi telepre színnyomás végett való kivitel költségekbe kerül, melyek a nyers kelme előállítási költségeinek részévé lesznek, s így a szövő nyereségét kisebbitik. De legnagyobb hátránnyal bír a kikészítési eljárás az által, hogy a vámvédelmet meghiusítja; a vám a belföldi színnyomást bizonyos fokig (pl. 14 frt erejéig) védi, a kikészített kelme behozatala megsemmisíti e védelmet, mert a kikészítési eljárás útján behozott színnyomatos kelme vámmentes.

Hátrányos végül általános közgazdasági tekintetben, mert a belföldi telepeket nagymennyiségű munkától megfosztván, megakadályozza a munkásosztály szaporodását, jólétüknek emelkedését, a belföldi nyers anyagoknak földolgozását s a belföldi tőkék alkalmazását. Érdekes e részben azon számítás, melyet egy osztrák memoire e célból tett; szerinte az 1875-ben a külföldön kikészített 729,804 vég pamutkelméhez szükséges volt

7298	mázsa	búzakeményítő	119,614	frt értékben
2433	»	pörkölt keményítő	51,239	» »
4866	»	burgonyakeményítő	54,986	» »
1824	»	dextrin	36,279	» »

292	mázsa	tojás fehérje	64,582	frt értékben
1022	»	vér fehérje	130,867	» »
146	»	casein	7,527	» »
7298	»	szappan	150,484	» »
3649	»	szóda	36,235	» »
1824	»	timsó	14,866	» »
7298	»	sósav	28,681	» »
3649	»	kénsav	19,151	» »

összesen 739,427 frt értékű iparczikk. Ezen anyagok előállításához kellett volna

20,321 mázsa buza

59,550 » burgonya

5.256,000 darab tojás

136,266 » ökör vére

6,082 mázsa faggyu.

És mindez elvész, Németország javára!! Követelik tehát a kikészítési eljárás megszüntetését vagy legalább ugynevezett appreturvámok alkalmaztatását úgy, hogy a kikészített czikkek körülbelül a jelenlegi vámok felét fizetné.

A pamutkelmék kikészítése ellen s a két állam közt kölcsönösen biztosított kikészítési eljárás ellen fölhozottak körül azonban alapos és a közgazdaság természetéből folyó érvek nem lehettek; egyedül a kikészítési eljárás visszaélései ellen felemelt vádak igazoltak, de visszaélések minden berendezésnél fordulnak elő, ezért magát az ügyet kárhóztatni még nem kell és nem lehet, hanem igenis arra kell törekedni, hogy az intézmény a visszaélésektől felmentessék.

A fölemlített hátrányok mind csak akkor mutatkoznának, ha vagy a kikészítési eljárás mellett behozott szövetek mindenestre akkor is fogyasztatnának az eddigi mennyiségben, ha az eljárás nem nyújtana előnyeit, és ha oly kétségenkívüli bizonyos volna, hogy a belföldi ipar mindenesetre képes oly olcsón és oly jól a kelmék kikészítésére, a mint az eddig a külföld részéről történik. — De ép ez nem történhetik, mert ha lehetséges volna, ha a kikészítési eljárás a belföldi iparnak s a fogyasztóknak semmi előnyt nem nyújtana, önként minden intézkedés nélkül is megszűnnék az.

A pamutkelmék kikészítési eljárása lényegileg a színyomási ipar különböző fejlettségétől és sajátágától függ.

Iparilag s főképp műiparilag előrehaladt országokban a színnymás a műizlés legnagyobb követelményeinek is eleget képes tenni; a rajzoktatás és a jó képtárak, iparmuzeumok és más gyűjtemények, ügyes és leleményes mustrarajzolókat szolgáltatnak; a vegyészeti ipar fejlettsége a különböző színárnyalatokhoz szükséges és leginkább alkalmas elkészítési módokat nyújtja; maga a pamutipar erőteljes állapota pedig megengedi, hogy rajzokra s vegyészeti találmányokra nagy összegek fordíttassanak, s ez által a színnymási iparhoz okvetlenül szükséges mellék- és segédiparok kellő és jövedelmező foglalkozást nyerjenek. Mindehhez járul még az, hogy az egyszer nagy ügyességgel és izléssel előállított mustra, meglevén a nyomásra való henger (mint a nyomásnál legköltségesebb alkatrész), aránylag olcsó a mustrának nyomtatása, s körülbelül mindegy akár 1000 akár 10,000 vég kelme kerül nyomás alá — holott hasonló mustrának egy másik ipartelep által való beszerzése már magában megdrágítja a nyomást, illetőleg a kelmét. Ennélfogva igen természetes, hogy a haladtabb iparkikészítés végett magához vonzza a kevésbé haladott ország szöveteit. Ezt megakadályozni, azaz azt mondani, hogy a belföldi szöveteket nem szabad a külföldi ipar által kikészíttetni, s arra hatni mesterséges uton pl. védvámokkal, hogy a belföldön nyomattassék még a belföldön szőtt kelme, lehetetlen. És ha mesterséges uton (tehát a kikészítési eljárás megszüntetik) vagy magas védvámok által a külföld színnymatása meggátoltatik, az eredmény abban fog mutatkozni, hogy a belföldi szövőipar nem talál annyi munkát, mint eddig, a külföldi nyomdák nyers kelméket más vidékekről fognak szerezni, a belföldi fogyasztás pedig, mely mégis a divat parancsainak, tehát a külföldi hatalmas gyárak dessineureinek kénytelen vagy legalább szokott hódolni, továbbra is külföldön nyomtatott kelmét fog használni, melyet vagy a csempészkedés segítségével szerez meg, s így a kinestart s a becsületes üzletet károsítja, vagy pedig a drága vámok fizetése mellett hoz be külföldről, tehát a fogyasztás megdrágul. Világos példa erre nézve az osztrák-magyar vámterület 1850. előtti korszaka. Akkor pamutkelmek a kereskedelmi forgalom számára külföldről behozhatók nem voltak, és mégis valamennyi kereskedelmi üzlet telve volt külföldön készült, s különösen színnymatozott kelmékkel; akkor az

osztrák ipar ép a prohibitív rendszer következtében és mert általában a műzlés még igen fejletlen volt, a divatkelmek előállítására teljesen képtelen vala; nem használt tehát a prohibitio; sőt midőn egy ízben a csempészet meggátolása végett a határőrizet szigorubbá tétetett, rövid idő múlva csak azt vették észre, hogy a prohibált kelmek még olcsóbbakká lettek; a szigorubb intézkedés ugyanis a csempészeti praemiumot kezdetben emelte, e praemium a csempészeti üzletet nyereségesebbé tette, több egyén vállalkozott e szép üzletre, s azzal természetesen a csempészet díja csökkent s a kelmek ismét olcsóbbakká lettek. Nemsokára megszűnt a prohibitio s magas védvámok léptek helyébe, melyek idővel mérsékeltek; s ime e rendszer alatt s az 1854. óta szokásos kikészítési eljárás mellett az osztrák szinnyomdaipar annyira fejlődik, hogy például Leitenberger híres Cosmanosi gyára a continensen legtöbb végkelmét szinnyomatoz, ugyanis

Leitenberger Cosmanosban készít évenként	400,000	véget.
Dollfus Mieg Mülhausenben » »	350,000	»
Liebermann Berlinben » »	300,000	»
Schlieper és Baum Elberfeldben készít évenként	250,000	»

És ugyan mi érdeke volna az osztrák szövészetnek, hogy kelméit a külföldre küldje, ha a belföldi nyomdák is szinnyomatozhatnak azokat?! A reichenbergi takács mindenesetre szívesebben vinné árúját a közeli osztrák gyárba szinnyomás végett, mint hogy a messze Elsassi vagy más német gyárba küldje, és az oda és visszahozatallal drágítsa ezikkeit.

A rokoniparok ép arra törekszenek, hogy egymást kiegészítsék, s így egymást kölcsönösen erősebbé tegyék, s ha véletlenül az egyik vámterület határán belül a teljes elkészítés nem lehetséges, a szomszéd vámterület illető iparait keresi fel, s így magának és rokoniparának előnyére van. Így küldi pl. Svájez évenként 4—5 millió forint értékű finom pamutszöveget (mousselinet, bobbinet és tüllt) Vorarlbergbe himzés végett, a vorarlbergi ügyes és szegény nép olcsóbban és szebben készíti el az illető szöveget; — így küldi különösen Szászország, valamint a Cseh- és Morvaországgal határos egyéb német tartományok nagymennyiségű lenfonalát (mintegy 36—40,000 mázsát) Cseh- és Morvaországba, hogy azokból

vászonárúk készüljenek, melyek Németországban kerülnek fogyasztásra; — ezzel szemben Ausztria Németországba küldi pamutszöveteit színnyomatás végett, és onnan nyeri színnyomá-sos kelméinek legnagyobb részét.

Mindezen oldalról tüzetesen megfigyelve a körülményeket és az eredményeket, azon következtetést kell vonni, hogy a kikészítési eljárás, — még pedig azon nemeiben is, melyeknél a teljesen elkészült iparcikk a belföldön jön fogyasztás alá — a belföldi ipar és közgazdasági állapotoknak nagy előnyére van, és hogy tulajdonkép magának a védvámi rendszernek szellemével is teljesen összhangzatos. A védvámi rendszer hívei is mindig azt állítják (őszinteséggel-e vagy sem, ez más kérdés), hogy a vámvédelem csak az ország viszonyainak megfelelő iparágaknak bizonyos ideig való támogatására szolgál, és csak ezért törekszik a külföldi iparcikkek távoltartására. Ezen törekvésében ugyan annyira megy, hogy egy iparcsoport valamennyi ágait fokozatos és rendszeres fejlődésre bírja, s ennél fogva szövőiparnál a takácsot ép úgy mint a fehérítőt, festőt és színnyomót egyaránt erőssé és virágzó üzletezővé kívánja tenni; — mert azon föltevésből indul ki, hogy az ipar csak úgy virágozhat, ha valamennyi csoportjai egymást kölcsönösen támogatják, hogy pl. a takács csak akkor lesz képes biztos jövőre és világconjunkturái válságoktól függetlenül állandó üzletre szert tenni, ha a szövetét tovább feldolgozó fehérítő, festő és színnyomatozó telepek benn az országban oly állapotban vannak, hogy az előállított szövetek, bármily mennyiségben szolgáltatassanak is át azok, mindig benn a belföldön teljesen kikészíthetők. De mihelyt a közt kell választást tenni, hogy bármi oknál fogva, tehát az okból is, mivel a belföldi ipar egy ága nem oly erős, hogy az ipar más ága által előállított cikkek összes mennyiségét feldolgozni képes, külföldi üzlettelepekre szorul a belföldi iparosság egyik része, vagy a külföldi ipart kell igénybe vennie külföldre szánt cikkeinek előállítására szükséges félgyártmányok megszerzése végett, — ekkor megszűnik minden védelmi törekvés alapja, mert a védelemnek rendszeres követelése ez esetekben azt eredményezné, hogy az illető egyes iparágak a belföldi gyárak fejletlensége mellett tönkre mennének.

MATLEKOVITS SÁNDOR.

A BANKÁRÜZLET ÉS BANKÜGY

AZ ANGOL BANK ALAPÍTÁSA ELŐTT.

I.

A történelem, mely oly kiváló előszeretettel jegyezte fel az egyes uralkodók hadjáratait, s oly élénk színekkel festi az emlékezetesb csatákat, alig-alig emlékezik meg, főkép a régi korban, a népek benső életéről. Vannak mégis adatok elszórva bár, de olykor tetemes számmal, melyekből az ókor szellemi fejlődését meglehetősen hűséggel vázolhatjuk, s az így ábrázolt kép, noha sok helyütt elmosódva és homályosan, mindazáltal megközelítő fogalmát nyújtja a valónak. Tudomány és művészet s az erkölcsi állapotok mindenkor és mindenütt találtak egyes ékesen szóló, éles elméjű tolmácsokat. Nem így azonban az anyagi fejlődés, t. i. azon számtalan viszonyok, melyek az emberek legnagyobb részére nézve észrevétlenül szövődnek át a társadalmi élet minden rétegén, s melyek éppen a népek létezésének alapfeltételeit képezik. E részben a leg-sűrűbb homályban kell tapogatódznunk; s csak a legújabb kornak jutott az a dicsőség, hogy a nemzetgazdaságtan és statisztika segítségével most már oly bámulatosan teljes képét képes adni a művelt nemzetek anyagi állapotának és fejlődésének. Daczára az adatok hiányosságának, hogy ne mondjuk teljes nem létének, kísértünk meg mégis a társadalmi gazdaság azon ágának, melylyel itt tüzetesen foglalkozunk, t. i. bankárüzlet s a bankok keletkezésének és az angol bank alapítása előtti fejlődésének rövid vázlatát adni.

Azon ős állapottal, midőn az emberek szükségleteiket, valahányszor csak másokra szorultak, egyedül a csere-berélés segélyével elégitették ki, nem foglalkozhatunk. Bennünket csak azon kor kezd érdekelni, midőn már általános csereeszközzül az ércpénz volt elfogadva. Az első jeleenség, melylyel a bankárüzlet terén találkozunk, a pénzváltás volt, kapcsolatban a letéti üzlettel. S valóban az Új-Szövetség már ily pénzváltókról szól, kik a jeruzsálemi templomban ütötték fel padjaikat, s üzletük valószínűleg abból állott, hogy a különféle országokból Jeruzsálembe sereglett kereskedőknek idegen pénzért zsidópénzt adtak, melyet távoztukkor ismét a kívánt pénznemmel cseréltek fel. E pénzváltók a náluk megőrzés végett letett összegektől kamatot is fizettek, a miből majdnem teljes bizonyossággal következtethetjük, hogy azon összegeket kamatra kölcsön is adták. A szentírás még azt is említi, hogy a jeruzsálemi főtemplom Salamon ideje óta a közkincs, a magánosok vagyona, s a kölcsönzők által adott zálogok letéti helyéül szolgált. A főpap maga egyszersmind főadószedő is volt.

A görögök igen korán kezdték templomaikat kincseik letéti helyéül használni. S valóban oly korban, midőn a vagyonbiztonság még igen fejletlen állapotban sinylett, mindenkinek érdekében állott vagyonát, a mennyire csak lehetséges volt, készpénzzé tenni és aztán valamely biztos helyen őriztetni. A legnagyobb biztonsággal természetesen a templomok kínálkoztak, s ezek között kiválóan a Delphi-templom, melyet az egész görög nép vallásos érzete közös szenthelyül ismert el, s mely aztán lassanként egész Görögország bankjává változott, és pedig már a legrégibb időkben, mert mesés kincseiről Homer is emlékszik. És ezen intézmény oly üdvösnek bizonyult, hogy midőn a dór hódítók előtt a görög nemzet jó része Ázsiába kénytelenül menekülni, a kiköltözöttek új hazájukban is bankok gyanánt használták templomaikat. Így Apollo temploma Branchidában Jonia kincseinek letéti helyévé vált. A tulajdonképi Görögországban utóbb Olympia templomában őriztettek leginkább a kincsek. A 146. évben Kr. e. már biztos tudomásuk van arról, hogy a templomok az isteni szolgálaton kívül még a köz- és magánvagyon megőrzésére is használtattak. Az itt felhalmozott ércpénzkészletből aztán olykor kamatra

is adtak az ezt őrző papok; és némelyek azt hiszik, hogy Herostrates Diana templomát ily hűtelen örök által bérelve gyújtotta fel, kik nem tudván, vagy nem akarván a rájuk bízott vagyonról számolni, így akartak menekülni a felelősség terhe alól. Mivel azonban a templomi kincsek nem mindenkor, s csak inkább visszaélés folytán adattak kölesön: elég tere maradt a magánbankár üzletnek is; s ez különösen Athenében virágzott. Demosthenes és Isocrates beszédei eléggé tanúsítják, hogy már akkor igen helyes nézetek uralkodtak a pénzüzletet illetőleg. Nagy mértékben előmozdithatta a bankárokodást Athenében azon körülmény, hogy Solon nem szabta meg törvény által a kamatlábat. Az athenei bankárok, kik saját, de leginkább másoknak náluk letett pénzeit adták kölesön, a legnagyobb becsületesség hírében állottak, úgy annyira, hogy a náluk letett összegekről a legtöbb esetben elismervényt sem adtak, s az üzletet az illetőkkel tanúk nélkül kötötték, és így nem is lehetett volna törvényesen bebizonyítani, hogy a pénz valóban átvették. Ők azonban adósaiktól elismervényt követeltek. Törvény és közvélemény szigorúan sújtotta a megbukott bankárt, s az ilyennek gyakran el kellett rejtőznie a nép dühe elől.

Rómában a bankárokodás első nyomaira K. e. a 352. év körül találunk, midőn a plebejusok, hogy nyomasztó régiebb adósságaiktól meneküljenek, új hitelezőkhöz folyamodtak, mi által még inkább eladósodtak. Rómában kétféle bankárok léteztek, t. i. a mensorii, numularii vagy collybistae, kik az állam szolgálatában állottak s az adóügyet is kezelték, de azért magánosoktól is fogadtak el letéteményeket; és az argentarii vagy magánbankárok, kik függetlenül az államtól saját érdekükben üzérkedtek. A bankházakat taberae argentariae, vagy mensae numulariae-nek nevezték. E bankárok üzletmódja sok tekintetben hasonlított a mostanihoz. Az állam és a magánosok az ő kezeikbe tették le jövedelmeiket vagy vagyonukat folyó számlára; s általuk eszközöltették fizetéseiket utalványok mellett. Az ily utalvány neve attributio vagy perscriptio volt, magát az utalványozást illetőleg pedig prescribere vagy rescribere kifejezésekkel éltek. Egyszersmind pénzváltók is voltak e bankárok, s az idegen pénznemeket római pénzért cserélték be, bizonyos

meghatározott árfolyam szerint. Üzletük egy részét képezte a kölcsönadás kamatra, a mi természetesen a letétemények összehalmozódása folytán keletkezett, mely letéteményektől különben ők is kamatot adtak az illetőknek, csak hogy természetesen kisebbet annál, melyet adósaiktól vettek.

A császárok alatt a földhitel-intézetek bizonyos neme keletkezett Rómában. Augusztus a bűnösök elkobzott javait tőkésítvén, azt kamat nélkül kölcsön adta oly polgároknak, kik kétszeres biztosítékot voltak képesek szolgáltatni. Hasonlókép Tiberius nagy összegeket kölcsönzött két három évre olyanoknak, kik a vett kölcsön értékét kétszeresen felülhaladó földbiztosítékot nyújthattak. Alexander Severus, hogy a piaczi kamatlábat alább szállítsa, csekély kamat mellett tetemes összegeket adott kölcsön, egyszersmind földvásárlásra pénzt előlegezett szegény polgároknak, kik aztán tartozásukat a jövedelemből fizették vissza.

A barbarismus azon sötét századaiból, melyek közvetlenül a római birodalom felbomlását követték, nem maradtak ránk adatok, tárgyunkat illetőleg. A 800-ik év körül azonban már élénk pénzüzérkedést találunk különösen Lombardiában a zsidók között. E zsidók a piaczkon s a templomok előtt padokat állítottak fel, melyeken a különböző pénz nemek beváltását eszközölték. A padnak olasz banco nevétől származott aztán a bank nevezet. E pénzváltók, a váltáson kívül, még kölcsönöztek és letéteményeket is fogadtak el. Ha egy ily pénzváltó vagy bankár kötelezettségének nem tudott megfelelni, egyszóval ha megbukott, a nép padját összetörte s őt magát elűzte. Innét az angol nyelvben a bukás neve még mai nap is bankrupt vagyis pad-törés. E pénzváltókat aztán általában Lombardoknak olykor Cahourtineeknek hívták, mely utóbbi elnevezés egy Dél-Franciaországban élt híres pénzváltó nevéből származott. A lombard zsidók üzletüket mindinkább kiterjesztvén, az egész világon elszéledtek. Igen korán Londonban is megtelepedtek, hol egy utcza még most is róluk neveztetik Lombard-streetnek, s ott van jelenleg is néhány legnevezetesebb bankárház. Oly nagy mérvben uzsoráskodtak azonban, hogy végre is türhetlenekké váltak, s Erzsébet királyné kiűzette őket Angliából. Csalárdságuk és uzsoráskodásuk miatt azonban más országokban

is csakhamar hatósági felügyelet alá kerültek; s becsületes üzérkedésük biztosítéka gyanánt az ily bankároknak bizonyos összeget kellett előlegesen letenniök. Szép Fülöp testületé alá-
kitotta őket, arragoniai II. Jakab pedig biztosítékot követelt tőlük, azon szabályok szerint, melyek e részben már Marseilleben életben voltak. Mondják, hogy a lombard zsidók használták volna először a 13-ik század közepe táján a váltót; mily alakban, azt meghatározni lehetetlen, mindenesetre azonban eleinte mint fizetési rendelvényt egy távolabb lakó pénzváltóra, leginkább az ércpénz szállításának elkerülése végett. E váltókat *litterae cambitoriae*-nek hívták, miután maguk a lombardok, midőn már igen rossz hirbe kezdtek jönni, a *cambiator* vagy *cambitor* nevet vették fel.

Azonban nem egyedül a lombard zsidók foglalkoztak azon időben bankárkodással. Nagy virágzásnak indult az maguk az olaszok közt Felső- és Közép-Olaszország kereskedő városaiban. Velence és Genua már igen korán nyilvános bankokat állítottak, melyekről alább bővebben szólnunk. A magán bankárüzlet kiválólag Florenczben ütötte fel székhelyét, a mi onnan magyarázható, hogy Florencz, nem birván tengeri kikötővel, nem vehetett oly élénk részt a tengeri kereskedésben mint Velence vagy Genua, s így inkább saját iparát igyekezett kifejteni, melynek terjedtével, s azon számos összeköttetéseknel fogva, melyek a gyártmányaival való kereskedés folytán Európaszerte támadtak, sok forgó tüke igényeltetvén, a bankárüzlet is önként feleledt. Csakhamar oly hirre kaptak a florenczi bankárok, hogy Európa legtöbb országának pénzüzleteit ők intézték, sőt nem egy fejedelem tartományaiban még közjövödelmek beszedésével és kezelésével is őket bizta meg. Ennek folytán Florencz maga az akkori művelt világ első városává lön és néhányan polgárai közül roppant vagyonra tettek szert. Medici Cosimo Európa leggazdagabb kereskedője gyanánt volt ismerve, s midőn XI. Lajos az angol IV. Eduardnak évenként 50,000 korona fizetésére kötelezte magát, a szerződés egyik pontja világosan kikötötte, hogy a franczia király e tartozás pontos teljesítésének biztosítására, köteles a Medici bankház tulajdonosait jótállókul megnyerni. Macchiavelli idejében 10 magánbankár üzérkedett Florenczben.

A lombardok s a florenczi bankárok mellett nem szabad megfeledkeznünk a templariusok hatalmas rendjéről sem, mely 1118-ban kilencz lovag által alapítva, czéljául a zárandokok ortal-mazását, a kereszténység védelmét s a kereskedés előmozdítását tűzte ki. E nevezetes rend csakhamar elterjedt egész Európában, Ázsia és Afrika némely részein is. Zsákmányolás, a fejedelmek és népek dús adományai, s a gondjaira bizott vagyon folytán rövid idő alatt roppant kincsre tett szert, melyet nem is hagyott gyümölestelenül heverni. Nyolezvan tartományi ház felügyelete alatt mintegy kilenczezer parancsnoksággal birt e rend elszórtan az akkor ismert világ minden tájain; s ezek mindegyike fog-lalkozott pénzváltással, elfogadott letéteményeket s kölcsönzött ingó és ingatlan vagyonra. Ez időtájt, miként már fönnebb láttuk, a zsidók, kik nagyobbbrésziut az egész világ pénzüzleteit kezeik közt tarták, csalárdságuk és uzsoráskodásuk miatt már igen rosz hirben állottak. Ezek ellenében a templariusok mindenkor a legnagyobb becsületességgel igyekeztek eljárni üzleteikben. I. Henrik angol király és földnélküli János az állam kincsei-nek kezelésével e rendet bízták meg. III. Henrik alatt a lord főbíró kegyvesztésbe esvén, kincseit a londoni parancsnokságnál tette le. A király ezen letét összege iránt tudakozódván, azt nyerte válaszul a parancsnoktól, hogy e kincsek egy ládába lévén zárva, nem ismeri annak tartalmát, s ahhoz annál kevésbé szabad nyulnia, minthogy a lord főbíró nem kapott elismervényt. Csak midőn az utóbbitól felhatalmazást nyert, adta át a ládácskát a királynak.

A fejedelmek között előforduló fizetések rendesen a templariusok helyiségeiben történtek. Ők szedték be azon adót és azon adományokat is, melyek a keletre küldendő vállala-tokra s az ott létesítendő telepítvényekre voltak szánva. Ők mentették meg olykor a keresztyén fejedelmeket a végromlástól. Így pl. VII. Lajos váltságdíját saját vagyonukból fizették le. Másfelől azonban a fejedelmek és népek irányában elkövetett zsarolásaik által busásan visszaszerezték mindazt, a mit így adományoztak. Gyakran minden biztosíték nélkül egyedül az adós személyes hitelére is kölcsönöztek, mi által természetesen politikai befolyásuk is nőttön-nőtt. Végre is Szép Fülöp, ki a rendnek már nagy összegekkel tartozott, s többet nem volt

képes attól kicsikarni, hogy kötelezettségeitől szabaduljon, a rend főnökeit megölette; 1311-ben aztán a viennei concilium kimondta a rend megsemmisítését, a mi a jövő évben végre is hajtatott.

A mint e rövid vázlatból is láthatjuk, a középkorban a bankárüzlet s a hitelintézetek még igen fejletlen állapotban tengődtek. Daczára annak, hogy a kereskedés különböző időszakokban és helyeken nagy virágzásnak örvendett, a hitel még csak gyermekkorát élte, s azon intézetek, t. i. a bankok, melyek utóbb a kereskedésnek és iparnak oly hathatós előmozdítói lettek, még teljesen hiányoztak. Azon nyilvános bankok, melyek, mint alább látandjuk, egyes városokban már igen korán alakultak, a bankárüzletnek csak egyes ágaival foglalkozván, s csak igen is szűk térre szorítván működésüket, csekély hatást gyakoroltak a hitel fejlődésére.

Angliában a bankárüzlet az aranyművesek körében keletkezett, s az első magánbankárok az aranyművesek közül kerültek ki. Jóval ezelőtt azonban, mint láttuk, a zsidók, utóbb a lombard kereskedők s egyes más testületek foglalkoztak a kölcsönadással. Ez utóbbiak között leghatalmasabb volt a Steellard társulat, mely nem egyszer kölcsönzött az angol királynak tetemes összegeket. Az aranyművesek, kik többnyire a lombard kereskedők közül származtak, az arannyal és ezüsttel mint érczel való kereskedésen kívül, épen mivel oly sok ércz fordult meg kezeik közt, a vertpénzzel való kereskedést is egybekötötték, idegen pénzekért angol pénzeket, s az aranypénz keletkezése után, ezüstöt aranyra és viszont váltván be, s az angol pénzeken is lehetőleg nyerésszándékkal. Azon időben ugyanis a pénzverés nem volt oly tökélyre vive, mint napjainkban, s a pénzdarabok között súlyra nézve olykor tetemes különbség mutatkozott, de maga nem egy fejedelem a pénzhamisításnál nyíltan üzérkedett is. E körülményeket az ily aranyművesek felhasználták, a nehezebb pénzdarabokat beolvasztván és eladván. De ezen kívül a különféle pénznemek beváltásánál is nem mulasztottak el bizonyos hasznot huzni, értéken alól vásárolván és értéken felül adván ismét el azokat. III. Eduard és némely utódai, hogy e magánzsarolásnak végett vessenek, részint pedig hogy a beváltásnál a hasznot önmaguk huzzák, az ország

különböző városaiban nyilvános pénzváltóházakat — Exchange — állítottak fel, melyeknek kezelői egyedül voltak jogosítva aranyat ezüstre és viszont, bizonyos, a fejedelemre nézve előnyös árfolyam mellett (midőn ezüstöt adtak arany noblekért*), minden ily nobleért becsértékénél egy ezüst pennyvel kevesebbet számítottak, hasonlókép aranyat adván ezüstért, minden noble után egy pennyvel többet vettek), továbbá angol pénzeket idegen pénzért vagy viszont hasonlókép bizonyos nyereséggel beváltani.

Az így származó nyereség nevezetes összegekre rugott, melyeknek egy része a király kincstárába folyt. Ugy látszik azonban, hogy daczára a kir. pénzváltóháznak, a pénzváltást s az arany-ezüsttel való kereskedést a magánosok is üzték. A Royal Exchange intézménye VIII. Henrik idejében egészen megszűnt. I. Károly azonban 1627-ben újra életbe léptette azt, megemlítvén az e végre kibocsátott rendeletében, hogy a pénzváltáshoz, s az arany-ezüsttel való kereskedéshez egyedül neki, mint fejedelemnek, van joga. Sőt egy röpiratot is íratott a király ez intézkedés védelmére; melyben a király fennebbi joga kimutattatik, s továbbá meg van említve, hogy különösen VIII. Henrik nem élvén többé azzal, a londoni aranyművesek ragadták magukhoz a pénzváltást és az arany-ezüsttel való kereskedést. I. Károlynak ezen intézkedése ellenében az aranyművesek ezéhe, továbbá a lordmayor, az aldermanok testülete, s a tanács (common council) is folyamodott, de sikeretlenül, sőt midőn az aranyművesek testülete e végből újra a királyhoz járult, ez utóbbi azt válaszolta, hogy hagyjanak neki békét, mert világosan őt illeti a pénzváltás kizárólagos joga. Károly halála után azonban ez intézmény megszűnt, s a pénzváltás ismét az aranyművesek kezébe jutott. Az aranyműves-üzlet a nemes érzekkel való kereskedésnél fogva természetesen nagy vagyont feltételezett, s kik ezzel bírtak üzletük mellett, nem mulasztották el, heverő pénzüket másoknak kölcsön is adni. Az 1645-ik év körül azonban az aranyművesek kezdtek pénzt kölcsön is venni, a melytől ők fizettek kamatot. Erre valószí-

*) A noblet először verette 1344-ben III. Eduard; értéke 6 s. 8 d. fél noble, $\frac{1}{4}$ noble.

nüleg a következő körülmény szolgáltatott okot. A különböző pénzverdék (mint) melyek még a római hódítás előtt keletkeztek, igen gyakran szolgáltak a magánosok kincseinek letéti helyül. Ezen pénzverdét Erzsébet kevés kivétellel mind egyesítette s a londoni Towerbe helyezte el. Ide tették be aztán a mindinkább gazdagodó kereskedők nélkülözhető pénzüket, nem lévén semmi más biztos hely, hol azt őriztethették volna. Ugy látszik, hogy a toweri pénzverde nem pusztán letéti helyül szolgált, hanem hogy átszámitolási üzletet is folytatott. I. Jakab alatt teljes épségben fennállott ez intézmény. Azonban I. Károly 1640-ben 200,000 £, a mennyi t. i. akkor a kereskedők részéről a pénzverdében letéve volt, erőszakosan eltulajdonított, s ez által a pénzverde hitelét örökre lerontotta. A kereskedők ezentúl saját lázaikban őrizték megtakarított tőkéiket. De a polgárháború kitörtével, igen szokásossá vált, hogy a kereskedő segédek gazdáikat meglopták s a hadsereghez szöktek. A kereskedők nem bizhatván sem a közhatóságokban, sem saját szolgáltaikban, kénytelenek voltak oly helyet keresni, hová kincseiket mégis némi biztonsággal letehetnék. Ily biztonsággal leginkább az aranyművesek kínálkoztak, kiknek egyfelől nagy vagyona kezeskedett, hogy a náluk letett pénz el nem idegenitik, másfelől pedig már üzletüknél fogva erős vasszekrényekkel bírtak, melyek az arany és ezüst tárgyak mellett mások pénzének befogadására is legalkalmasabbak voltak. Nem sokára aztán földbirtokosok, katonák, hivatalnokok s mások is jövedelmeik nélkülözhető részét az aranyművesek gondjaira bízták, kik a náluk ekként letett összegektől bizonyos mérsékelt kamatot fizettek (közönségesen 4%-tól), természetesen ők aztán kereskedőknek, gyakran az államnak adván kölcsön, nagyobb kamat mellett, az így ládaikban felhalmozott letéteket. Az aranyművesek vagy az „új divatu bankárok“, miként őket egy 1672-ben megjelent nevezetes kis röpirat*) nevezi, mint feunebb említők, az 1645-dik év körül kezdtek a náluk letett összegektől kamatot fizetni, s így ez évet a bankárüzlet új korszakának kezdőpontjául tekinthetjük, annyival

*) „Az új divatu aranyművesek vagy bankárok titkainak felfedezése.“

inkább, miután ez időtájt a letétemények segítségével már váltókat is kezdtek leszámítolni, és a letett összegekről adott elismervényeik „aranyműves jegyek“ név alatt kézről-kézre jártak, mely elismervények képezték ennél fogva Angliában az első bankjegyeket. A letéteményezés által csakhamar oly nagy mennyiségű készpénz felett rendelkeztek ezen újdivatu bankárok, hogy a fönnebb említett röpirat tanúsága szerint Cromvellnek ők előlegezték a szükséges összegeket, lefoglalván biztosítéskul, saját nem csekély hasznukra, a közjövödelmeket. A restauratio után II. Károlynak is több ízben kölcsönöztek 10, 20, sőt nagyobb %-kamatra is. A mint a parlament a királynak bizonyos összeget megszavazott, a bankárok azt azonnal előlegezték s a visszafizetések a kir. kincstárnál (Exchequer) hetenként történtek, ahhoz képest, a mint az adók befolytak. A visszafizetés módja s a kamatláb a kölcsön kötésekor előre megállapított. A nagy haszon, melyet a közjövödelmek ilyen kizsákmányolása nyújtott, arra indították a bankárokat, hogy mind többet és többet kölcsönöztek a királynak, a közvagyon nem csekély kárára és terheltetésére.

Az 1667-ik évben találkozunk az első rohammal (run), melyről a bankárüzlet története említést tesz. Az újdivatu bankárok roppant terjedelmű üzlete az időtájt látszott tetőpontját elérni. A fennebb említett évben, a békealkudozások közepette azonban a holland hajóhad a Temsébe vitorlázott s ott tetemes pusztításokat vitt véghez. Nagy volt a rémület Londonban, különösen azok között, kik pénzeiket a bankároknál tették le, mert azt hitték, hogy a király nem lesz képes a bankároktól kölcsönvett összegeket visszafizetni. A közrémület eloszlátása végett a király egy kiáltványt bocsátott közre, melyben kijelentette, hogy a kincstár visszafizetéseit nem fogja félbeszakítani.

Sokkal nagyobb csapás érte azonban a bankárokat az 1672-ik évben; midőn t. i. II. Károly az Exchequert bezáratta s megtagadta a bankároktól kölcsönzött tőke, sőt még a kamatok fizetését is. A király ekkor már 1.328,526 £ tartozott 8%, melyet sohasem fizetett vissza.

A kincstár bezáratása a lakosság jó részét a legnagyobb nyomorba süllyesztette, mert mindazok, kik pénzeiket a banká-

rok gondjaira bízta, egész vagyonukat elvesztették, miután ez utóbbiak nem kapván vissza a királytól kölcsön adott letéteményeiket, nem voltak képesek kötelezettségeiknek eleget tenni. Ennek folytán a közhangulat oly fenyegetővé vált, hogy a király végre is 6%-nak fizetésére határozta magát, a tőkét azonban sohasem adta meg. Csak mintegy 40 év múlva tett a parlament oly intézkedéseket, melyek folytán a tőkének egy része elismertetett. Ugyanis az 1705-ik évben 3%-töli biztosított s a tőke fele, t. i. 664,263 £ mint államadósság lőn elismerve. Ez összeg képezi az első tételt Anglia államadóssági könyvében.

A bankárüzlet aztán Angliában egész 1694-ig, t. i. az angol bank alapítása idejéig, kizárólag az újdívatu bankárok kezeiben maradt. Az első aranyműves, ki bankházat alapított, Child Ferencz volt. A Child & Co. bankárüzlet az 1663-ik évben keletkezett és még most is fennáll ugyanazon név alatt. A Hoare & Co. üzég 1675-ben, Snow & Co. pedig 1680-ban lépett életbe. Ezek Londonnak legelső magánbankárai.

II.

A tulajdonképeni bankok eredetéről is csak gyér tudósításokkal birunk, mindazáltal itt részben már biztosabb adataink vannak, mint a bankárüzlet fejlődését illetőleg. Igen korán keletkeztek Európa különböző országaiban, leginkább azonban egyes kereskedő városokban vagy tengerparti kicsiny, de hatalmas köztársaságokban oly hitel-intézetek, melyek a mostani fennálló bankoktól csak annyiban különböztek, hogy ez utóbbiak a bankárüzlet több nemét gyakorolják, míg amazok, főleg kezdetben, annak kiválóláig csak egyes ágaira szorítkoztak. Egy nevezetes körülmény vonja különösen magára figyelmünket mindezen intézeteknél, t. i. egy képzetes bank-érték felállítása, a mi azon korban, midőn az érez pénzértéke a folytonos, még a kormányok által is üztött hamisítások következtében igen ingatag volt, az anyagi érdekek fejlődésére, a hitel megszilárdulására felette jótékony hatást gyakorolt. E minden egyes banknál elfogadott képzetes bankértékről alább az egyes bankoknál még bővebben szölandunk, most mondjunk egypár szót legalább a nevezetesebbekről, oly rendben, a mint egymásután keletkeztek.

A velencei bank. A legrégibb mindazok között, melyeknek létéről tudomásunk van. Keletkezésének idejét illetőleg azonban eltérők a vélemények, némelyek az 1157., mások az 1171-ik évet jelölik ki ilyenül. Egy bordeauxi ügyvéd, Clairac azonban, ki a 17-dik század közepe táján élt, azt állítja, hogy Velenczében három ily intézet létezett, és pedig: a Monte Vecchio, mely Michaelis herezeg alatt 1156-ban; a Monte Novo, mely 1380-ban; és a Monte Novissimo, mely 1410-ben Loredano Leonards alatt keletkezett. Szerinte mindhárom az állam zilált pénzügyi viszonyán könnyítendő, épen az állam közbelépte folytán alakult. Ugyanis Michaelis alatt a keleti birodalommal folytatott háború végkép kimerítvén a köztársaság kincstárát, kénytelen volt a kormány kényszerkölcsönhöz folyamodni. E kölcsönt aztán rente adóssággá alakították át, s a 4 % kamat biztosítékaul az államjavakat kötötték le. A hitelezők, kik kétségtől a leggazdagabb polgárok s valószínűleg nagyobbára kereskedők is voltak, csakhamar egy társulattá alakultak, mely a későbbi tulajdonképeni banknak alapját képezte. A Monte Novo keletkezésére a ferrarai háború szolgált alkalmul, a Monte Novissimo pedig egy hét éves háború folytán megrongált pénzügyek rendezhetése tekintetéből jött létre. Így Clairac. Mindazáltal bajos megérteni, hogyan képezhetett három teljesen különböző monte egy és ugyanazon bankot; ha csak nem csatlakozunk azon nézethez, mely szerint az említett három monte csak ugyanazon bank alapszabályainak változtatásából származott, az állammal három különböző időszakban kötött kölcsönügyletek folytán. Bármiként legyen is ez, annyi tény, hogy a velencei bank, vagy ha úgy tetszik a három monte keletkezését és működését illetőleg, fennállásának első századaiban némi homály fedí, melyet már nem is remélhetünk eloszlatni. Rendszeres működéséről az 1587-ik évtől fogva van biztosabb tudomásunk, midőn Coquelin állítása szerint a bank új szervezetet nyert, s egy rendelet 5 millió aranyat mint tőkét biztosított a banknak az állam részéről, melylyel az utóbbinak tartozott, de kamatot nem fizetett. Kruse ellenben azt mondja, hogy a velencei bank csak az 1587-ik évben alakult meg, és pedig 5 millió darab arany tőkével, melyet azonnal az államnak kölcsönzött, kamat és visszafizetési kötelezettség nélkül.

Az imént felhozott gyér és jórészben homályos adatok azt látszanak bizonyítani, hogy a velencei bank egyedül az állam pénzszükségének a szüleménye; s hogy első alapítói az állam hitelezői voltak, kik aztán lassanként a maguk javára, majd utóbb másoknak is megadván a lehetőséget, ez intézetet mint letéti és átíratási (giro) bankot használták. Mindazáltal alig hihető, hogy oly élénk és nagy kiterjedésű kereskedéssel bíró városban, minő épen Velence volt, igen korán ne érezték volna némileg a hitel és forgalom könnyítését előmozdító intézetek szükségét. Valószínű tehát, hogy a velencei bank a magánkereskedők érdekében keletkezett, kik pénzkészletüket oda letéteményezték s a letett összeg értékéig hitellapot nyertek; a letéteményezők egymás iránti követeléseiket és tartozásaikat egyszerű átíratások által elégitván ki és törlesztvén, mi által megmenekültek az érezpénzben való felette alkalmatlan, sok időt rabló fizetésektől, s nagyobb könnyűséggel és gyorsasággal létesíthették üzleteiket. Igen valószínű továbbá, hogy a kormány is csak ilyen, a magánosokéhoz hasonló hitellapot szerzett magának a banknál, melyre aztán, bár kényszerítőleg iratta át az egyesek által letett összegeket adósság gyanánt. Ilyformá kölcsönüzletből származhatott azon 5 millió arany is, mely 1587-ben a kormány által a banknak alaptőkéül biztosított. A kormány a banktól felvett kölcsönösszegekről rendszeren 4%-ot jövedelmező zálogleveleket állított ki, melyek úgy mint jelenleg kézzől kézre jártak. Ha tehát nem is tekinthető a velencei bank, mint legtöbbször állítják, tisztán a kormány által felvett kényszerkölcsönök folytán támadt hitelintézetnek, s tulajdonképeni eredete a köztársaság növekvő kereskedelmében és fejlettebb hitelviszonyaiban keresendő, mindazáltal utóbb, a letett összegeket időnként az államnak kényszerülván kölcsönözni, nagy részben annak eszközévé vált, s egészen elveszté magán jellegét, ugyannyira, hogy a történelemben csak mint államintézet tűnik fel és talán ebben rejlik az ok, hogy nem is fejlődhetett oda, hová Velence nagymérvű üzletforgalmának következtében jutnia kellett volna. A legjótékonyabb hatás azonban, melyet e bank s vele együtt a következő században annak mintájára Európa különböző helyein keletkező bankok gyakoroltak, mint már fönnebb említettük, egy képzetes állandó

bankérték felállítása és alkalmazása volt. E képzetes bankópénz a forgalomban levő valóságos pénznél magasabb értékkel bírt, s a banknál minden fizetést ily bankópénzben kellett teljesíteni; a számadások is ily pénzben vitettek, bizonyos, a valódi és a bankó-érték között időről időre változó agio hozzáadásával. Igaz ugyan, hogy azon városok és apró köztársaságok, melyekben az első bankok keletkeztek, a hitel helyesebb fogalmaival bírván, nem igen folyamodtak az érezpénz hamisításához; mindazáltal nem akadályozhatták meg a külföldi hamisított pénzek behozatalát, mi által saját kereskedelmi viszonyaik is zavart és hátramaradást szenvedtek. Ez okok által indítva állapított meg legelőször is a velencei bank egy képzetes, meg nem hamisítható pénzértéket. Midőn arany és ezüst pénzek folytak be a bank pénztárába, a valódi nemesérez-tartalom megvizsgálása után, az így befizetett összegek a felállított bankpénzre számmittattak át, nagyobb biztosság végett mindenkor a valódinál valamivel esekélyebb értékben. Ezen képzetes érték ment lévén minden hamisítástól, nagyobb bizalmat szült s szilárdabb alapra fektette a hitelt mindenütt, a hol a velenceihez hasonló bank hasonló képzetes pénzértéket fogadott el. Ez volt e bankoknak főérdemük. Működésük pedig, kivált a velencei banknál, leginkább csak a letéteményezésre és az átíratásra szorítkozott. A velencei bank eleinte nem fogadott el csak arany zechineket és ducati d'argentot, s ekkor a bankérték a folyó értéket $19^{11}/_{31}$ % -el haladta meg. A folyó értéket utóbb az ugynevezett moneta piccola helyettesíté. Ennek következtében az 1750-dik évi törvény szerint a bankérték $54^{26}/_{31}$ % -el vált jobbá a folyó értéknél. A velencei bank 1797. évig állott fenn, a midőn a köztársasággal együtt elenyészett.

A barcelonai bank. Ugy látszik, hogy Barcelonában már az 1349-ik év óta a posztósok czéhe nagymérvben üzte a bankárkodást, azonban II. Jakab Arragonia királya egy rendelete által csak azoknak engedte meg a bankárüzlet folytatását, kik előlegesen biztosítékot tettek le. Az 1401. évben a város maga egy bankot állított fel, a közvagyon szolgálván a letett összegek biztositékául. E bank is,

mint a velencei, letéteket fogadott el, s átíratásokkal foglalkozott, de működéséről bővebb tudomással nem birunk.

A *genuai bank*. Ez 1407-ben alakult meg, s miként a velenceinél, úgy ennél is a polgárok által az államnak kölcsönzött összegek képezték a bank első tőkéjét. Az épülettől, melyben elhelyezve volt, *Casa di S. Giorgio* nevet nyert. A kölcsön vett összegek biztositékaul az állam a bank tulajdonába bocsátotta egyéb városok és területek mellett *Caffa* kikötőt és a kicsiny *Corsica* királyságot. Miként a velencei, úgy a genuai bank is letéteményezési, átíratási üzlettel foglalkozott majdnem kizárólag. Kormányzatát az érdekelt felek kebeléből választott 8 igazgató vezette. E bank négyféle értéket (valutát) használt; a képzetes bank-valuta mintegy 15%-el volt jobb a folyó pénz értékénél. Némelyek véleménye szerint a genuai bank adott ki legelőször bankjegyeket és pedig az államnak kölcsönzött összeg erejéig, mely jegyek aztán állítólag kényszerforgalommal birtak. Mindazáltal a tudósítás annyira homályos, hogy a tulajdonképeni bankjegyek keletkezését csak a későbbi időben kell keresnünk. Az 1740-ik évben az osztrákok kirabolták a genuai bankot, s ez fizetéseit felfüggesztvén, végkép megszünteté működését. A bank kirablása lehetetlenné tette ugyan további fennállhatását, azonban fizetési képtelenségének okát inkább azon gyakori nagymérvű kölcsönzésekben kell keresnünk, melyeket a különféle háborúk által kiürült államkincstár javára kellett tennie. Ezek folytán a bank fennállásának utolsó idejében már oly szoros viszonyba jött az állammal, hogy inkább csak a közadósságok pénztárául, mintsem a kereskedelem és hitel előmozdítását eszközölő intézetül volt tekinthető. — Megszünte után is fenmaradt a közéletben ama képzetes pénzürték, melyben a bank számadásait vitte volt, csakhogy valuta di banco helyett valuta di permesso nevet nyert.

Az *amsterdami bank*. Az eddig nevezettek között ez az első, melynek létrejötte, menten minden államhitelművellettől, egyedül a kereskedelem szükségleteinek eredménye. A folyó pénz nagy mennyisége mellett sem voltak képesek a kereskedők annyi hamisítatlan pénzt összeszerezni, hogy váltóikat kifizethették volna, mi által e váltók értéke felette ingadozóvá lett, természetesen a hitel és kereskedelem nem csekély kárára, a for-

galomban levő pénz ugyanis 9% csekélyebb értékkel bírván annál, mely a pénzverdéből került ki. E bajon segitendő, az amsterdami kereskedők 1609. január 31-én egy bankot alapítottak, melyet a város maga biztosított, s mely a négy polgármester felügyelete alá helyeztetett. Az így létesült bank aztán nemcsak idegen pénznemeket, hanem a könnyű, elhasznált honi pénzt is csak a valódi belérték szerint fogadta el letéteményül, levonván a pénzverési és az őrzési díjakat. Azon érték erejéig aztán, mely e csekély költségek levonása után fenmaradt, a letéteményező számára hitel nyittatott a bank könyveiben. Így támadt itten is a képzetes bankérték, mely szerint a banknál minden számítás történt. Egy törvény azt rendelve el, hogy a 600 fírtot meghaladó váltók az egyes kereskedők között is csak bankpénzben elégíthetők ki, a bankérték használata a bank épületén kívül Amsterdam városában, sőt a környéken is igen elterjedt. És e törvény folytán kényszerültek egyszersmind a kereskedők mindnyájan bankpénzt szerezni, vagyis letéteményeket rakni a bankba; mert hiszen a bankpénz nem volt egyéb, mint azon összeg, mely a bank hitellapján valaki javára letéteménye erejéig fel volt jegyezve. E körülmény folytán nagymennyiségű érzékészlet, mint letétemény, folyt be a bank pénzébe. Az így összegyűlt letétemények képezték a bank első tőkéjét, s mivel ama fentebbi törvény szerint majdnem mindenkinek érdekében volt bizonyos érezpénzkészletet letéteményezni, nemsokára e bank a város és a közellévő tartományok letéteményi pénztárává vált; s rövid idő alatt minden az időtájt létezett hasonnemű intézetet túlszárnyalt. A letéteményekről a bank elismervényeket (recepisse) bocsátott ki, melyek csekély átirási díj mellett kézzől-kézre jártak.

Ugy látszik, hogy az amsterdami bank létesítésekor, alapítói, kiválsólag gyakorlati szellemüknel fogva, nem elégedtek meg a kereskedelmi érdekek és a hitel előmozdításával, hanem tényleges hasznot is óhajtottak huzni a bank működéséből. E törekvést korábbi bankoknál is feltaláljuk már, de mindekkorig sehol sem oly határozottan, mint Amsterdamban. És valóban e bank a városra nézve sok ideig nevezetes jövedelem forrása volt. A ki először nyert folyó számlát, 18 fírt díjat fizetett, minden következő számláért pedig 3 forint 3 stivert;

egy-
 egyes átíratás díja a könyveken 2 stiver volt, ha pedig az átírt összeg 300 frtot nem haladt meg, 6 stiver. A ki elmulasztotta évenként kétszer mérlegét elkészíteni, 25 forint büntetést fizetett; hasonlóképp az is, ki nagyobb összeget rendelt átíratni, mint a mennyivel a hitellapra bejegyezve volt, s ezen felül még a többlettől minden 100 forint után 3-mat volt köteles fizetni. A letéteményezett érczkészletek $\frac{1}{8}\%$ díj mellett voltak csak visszavehetők. E letétemények a rólok adott elismervény mellett 6 hónap alatt természetben voltak visszafizethetők, azután e jogot elvesztették a letéteményezők. Az elismervények lejártával ki nem váltott érczkészlet-letétemények aztán a banknak maradván, azokból is, a legalkalmasabb időben adatván el, nem csekély hasznót húzott. És végre bármilyen pénzt is csak 5% agio levonása mellett fogadott el, s miután, mint fentebb láttuk, mindenkinek érdekében állott pénzét a bankban tenni le, ez agio jókora összegeket jövedelmezett az intézetnek. Mindezen intézkedéseknél fogva a város, mely a bankot biztosítván, annak tulajdonosa gyanánt tekinthető, évenként tetemes összegeket nyert volt. A bank maga pedig azon kor legtekintélyesebb ilyennemű intézetévé lön.

Az amsterdami bank igen bölcsen sokáig csak is a kereskedelem és hitel eszközéül tekintvén magát, nem bocsátkozott az állammal semminemű hitelműveletekbe, s letéteményeit a legnagyobb hűséggel őrizte, mi által határtalan bizalmat ébresztett az egész közönségben s az amsterdami bankigazgatóság pontossága és hűsége az egész világon közmondásossá vált. Midőn 1672-ben XIV. Lajos seregei Hollandiába benyomultak, a kereskedő világ legnagyobb része visszavonta letéteményeit a bankból, s e letétemények illetetlenül találtattak a bank pinczéiben, annyira, hogy számos pénzdarabon azon tűzvész nyomai voltak láthatók, mely kevés idővel a bank alapítása után a városház egy részét elhamvasztotta. Természetes, hogy ily tapasztalás csak növelte a bank iránt táplált bizalmat. Az 1790. évben azonban, midőn a francia forradalmi seregek bevonulása alkalmával a letéteményezők ismét ki akarták venni érczkészleteket, a bank nem volt képes kötelezettségének eleget tenni, s a közönség nem kis megütközésére ekkor derült ki, hogy a bank igazgatói Holland és Friesland államoknak 24.000,000 frtot kölcsönöztek volt. E felfedezés a kétszázadon át ápolt bizalmat egy pillanat alatt

aláásta, s a bank elveszté minden hitelét, ugyannyira, hogy ez idő óta inkább csak tengődött, míg nem 1814-ben egy más, az újabb kor igényeinek inkább megfelelő bank által lön helyettesítve.

A hamburgi bank. Az egyedüli a régibb letéti és átíratási bankok közül, mely még napjainkban is fennáll, talán épen azért, mivel rendeltetéséhez biven a letéti és átíratási üzlettől soha sem tért el s különösen nem bocsátkozott kölcsönügyletekbe kormányokkal. Keletkezési idejére nézve mindjárt az amsterdami bank után következik. Ugyanis az 1619-ik évben jött létre, némelyek szerint a tudós polgármester Claen, mások szerint a nem sokára polgármesterré választott Beckman kereskedő indítványozása folytán. Miként a fönnebb említett bankok, ugy a hamburgi is tulajdonképen a forgalomban levő ércpénz különféleségének és kivált a nagymérvben üzött pénzhamisításnak köszöni létét, mely körülmények folytán semmiféle fizetésnél sem lehetett már a kötelezett értékre biztosan számítani. E bajon a hamburgi kereskedők egy bank által véltek segíteni, mely aztán sok tekintetben nagy szolgáltatokat is tett a kereskedésnek.

A hamburgi bank számításait markokban vitte és viszi jelenleg is. Az 1622-ik évben, hogy végre is a birodalmi tallér értékének roppant ingadozása megszűnjék, elhatározta a bank, hogy egy banko-mark = 16 silling, s egy tallér = 48 silling legyen. A befolyt pénzek aztán pontos mérés és megpróbálás után csakis ezen érték szerint vétettek fel. Miután azonban a bankpénz is a forgalomban kopást szenvedvén, nem tért vissza a bankba teljes súlyával, a folyó pénz (speciesgeld) és bankpénz között bizonyos agiot állítottak fel, nemcsak a veszteség elkerülése végett, hanem még némi bankalap szerezhetése tekintetéből is. Ezen agio eleinte s némely esetekben még most is 1 per mille a betételnél. A kivételnél azonban már $1\frac{5}{8}\%$ számíttatik s ez a nagy bankagio. A mult században keletkezett még ezenfelül a közepes bank-tallér, melynek idealis ezüst beltartalma közeparányos volt a birodalmi tallér valóságos és azon ezüsttartalma között, mely különösen a VI. Károly császár óta vert silány talléroknál volt található.

A közepes bank-tallérral való számítás igen elterjedt a szomszéd országokban, különösen Dániában és Svédországban,

hol valóban verettek is ily tallérok. E banko-tallér a bank számításaiban mintegy 1769-ig tartotta fenn magát.

A letéteményezéseken kívül a hamburgi bank kölcsönöket is adott pénzüsszegekből álló kézizálogokra.

A hamburgi bank több ízben nagy rázkódtatásokon ment keresztül; különösen súlyos volt az 1763-ik év; mindezek azonban nem szervezeti hibák, hanem külső okok eredményei voltak. A bank szerencsésen túlélte mind e zivatarokat, s mint tisztán letéti és átíratási bank jelenleg is fennáll, mint Európának legrégibb ilyenmü intézménye.

A banknál minden hamburgi nagypolgár, s bizonyos föltételek mellett minden izraelita is számlát nyerhet, ha ugyan legelőbb 100 banko-markot ezüstben befizet, mely ezüstnek legkevesebb $15\frac{2}{3}$ lat finomnak kell lennie. Némely napok kivételével minden nap lehet a számlához legalább 100 banko-markot hozzá, vagy abból leíratni, 100 marknak azonban mindig rajta kell maradnia. A ki többet írat le, 3% büntetést fizet. Számla-nyitásért úgy, mint minden új lapért egy species tallér fizetendő. Minden lapon 30 tétel lehet.

A letett ezüstrudakat mindenkor vissza lehet venni. Azelőtt a bank ily visszafizetésnél 2 banko-sillinget számított fel, a mennyiben t. i. az ezüstöt 27 mark 10 sillingjével vette át és 27 mark 12 sillingjével adta vissza. Ezen különbözet 1846 óta megszűnt, mind a betételnél, mind a kiadásnál 27 mark 12 sillinggel számíttatik be az ezüst s a bank csak 1%-ot vesz őrzési díjul.

A bank az állam főfelügyelete alatt áll. A bank kormányzatát egy öt polgárból álló igazgatóság viszi; kik közül egy minden évben kilép. A bank hivatalnokai mindnyájan a legnagyobb titoktartásra vannak kötelezve, az üzlet minden ágát illetőleg; innét van, hogy a hamburgi bank multját és némileg még jelenét is bizonyos áthatlan homály fedi, melyet Büsch kitünő munkájának sem sikerült egészen eloszlatni.

A norinbergai bank az 1621-ik évben lépett életbe, s szinte deposit- és giroüzlettel foglalkozott. Már az amsterdami bank igyekezett, mint láttuk, a kereskedelmi érdekek előmozdításán kívül némely közvetett módok által tényleges hasznót is huzni üzleteiből. Még világosabban tűnik fel ez irány a norinbergai banknál. Itt minden 200 frtot meghaladó árú, s minden

50 frtot meghaladó váltó bank-pénzben volt fizetendő 10 % büntetés terhe alatt; továbbá minden bejegyzésnél és leírásnál 100 frt után 3 krajzár, azaz $\frac{1}{2}$ %-et kellett fizetni. Az idegenek a vett árukat 200 frton felül is fizethették ugyan folyópénzben, de midőn idegenek a város polgárainak adtak el valamit, ez utóbbiaknak joguk volt az eladóktól minden 100 frt után 3 krajzár levonni és azután ez összeg kétszeresét t. i. 100 frt után 6 krajzár kénytelenek voltak a bank pénztárába befizetni.

Könnyű átlátni, hogy ily módon a bank rövid időn nem csekély tőkére tett szert, bár másrésről az üzletek kényszerű megadóztatása bénítólag hatott a kereskedelemre, s általában az üzleti forgalomra.

A rotterdami bank. Épen oly alapokon s hasonló szerkezettel, mint az amsterdami, az 1635-ik év augusztus 18-án lépett életbe a rotterdami bank. Ez utóbbinak legfeltűnőbb sajátága abban állott, hogy kétféle számlát nyitott a kereskedőknek, egyet folyó- s egyet bank-pénzben, amaz a városnak a külföldre szóló, emez pedig a külföldnek Rotterdamra szóló váltói kiegyenlítésére volt szánva. Mindezáltal a folyópénzben vezetett számlánál a díjak jóval magasabbak lévén, ez sokkal kevésbé volt előnyös, s így nagyobbára a kereskedők mégis csak a bankértékben vitt számlákkal éltek.

A stockholmi országos rendi bank még most is fennáll, s jelenleg az újabbkori bankokhoz hasonlólag átalakítva működik. Mint ilyen csekély fontosságánál fogva nem érdemel különös említést; mindazáltal eredetét tekintve, a kort, melyben keletkezett, legalább teljes átalakulásáig, a régibb bankok közé sorolható, s mint ilyen már felette érdekes, mert két nevezetes intézménynek csiráját találjuk fel benne, melyek aztán más országokban és nem is a stockholmi bank példája után fejlődtek a tőkély azon fokára, melyen azokat napjainkban látjuk.

Svédországban már a XVII. század elején tétettek kísérletek bankok felállítására; azonban nem vezetvén kellő eredményre, végre is az 1656-ik évben X. Károly király Palmstruch Jánosnak szabadalmat adott 30 évre, kölcsönbankokat állíthatni fel Stockholmban s az ország több városában, mely bankok együtt egy nagyobb társulatot képeztek. Lombardnak nevezetnek e társulatot, csakhogy az arany- és ezüst-ékszereken,

drágaságokon, ruhákon, butorokon, árúkon stb. kívül még fekvő földbirtokra is kölcsönzött, s ez képezte épen kiváló sajátságát. Ugyanaznap, melyen e kölcsönző bank szabadalmát nyerte Palmstruch engedélyt nyert egy ugynevezett „váltóbank“ felállítására, mely kizárólag letéteményi és átíratási üzlettel foglalkozott. E kettős bank aztán Palmstruch vezetése alatt egygyé olvadt ugyan, de két fő osztálya folyvást elkülönítve állott fent; úgy, hogy a letéteményeket soha sem használták kölcsönzésekre. A kölcsönbank első tőkéit illetőleg semmi bizonyost nem tudunk, úgy látszik, hogy maga Palmstruch s néhány más hivatalnok adták azokat saját vagyonukból. Az 1661-ik évben a letéti osztály creditivákat adott ki, melyek nem voltak ugyan egyebek, mint letéti elismervények, de mivel eleinte rögtön beváltattak, pénz helyett kezdettek az országban forogni, s így ezeket az első bankjegyekül tekinthetjük, vagy legalább mindenestre a bankjegyek egy primitiv neméül. Nem sokára azonban igen megszorodván, beváltásuk lehetetlenné vált, s hitelüket annyira elvesztették, hogy a király több szigorú rendelettel volt kénytelen elfogadásukat biztosítani. Mind ennek következtében a bank teljesen fizetéseképtelenné válván, fenn nem állhatott többé. A kormány ekkor átvette a 200,000 tallér deficitet, Palmstruchot halálbüntetés alatt kötelezván annak visszapótlására. Ez utóbbinak azonban hosszasabb fogság után 1670-ben megkegyelmezett; de nem sokáig élvezhette szabadságát, mert az 1671-ik évben már meghalt.

Az 1668-ik évben az ország rendei vették a bankot saját kezelésük alá, s ez idő óta országos rendi bank. Új szabadalmat és alapszabályokat, s az ország minden jüvedelmi forrására kiterjedő működési kört nyert.

A bank mindkét osztálya megtartotta előbbi rendeltetését, csakhogy a váltóbanknak nem volt szabad többé creditivákat vagy hasonló papirokat kiadni. Az 1700-ik évben azonban életbeléptek az ugynevezett transport jegyek. Ily transport-jegyet nyert mindenki, ki a bankba legalább 100 tallért befizetett, nem volt tehát az egyéb, mint letéti elismervény, csakhogy átírni lehetett. Később aztán minden befizetés, tehát minden alap nélkül is adtak ki ily transport-jegyek, melyek újlag a bankjegy egy nemét képezvén, csakhamar ismét elszaporodtak ;

s hozzájárulván különösen a bank által a kormánynak tett kölcsönzések, a bank nem sokára kénytelen volt a jegyek beváltását felfüggeszteni. A jegyek beváltása utóbb ismét megindult ugyan, de a bank jobbra a legzsiláltabb hitelviszonyok között folytatta működését. A transport-jegyek egész 1836-ig forgalomban voltak, mikor is újabb bankjegyekkel cseréltettek fel.

A kölcsönadó osztály is nagymérvben kiterjeszté üzletét, különösen az 1747—61. években, midőn a földbirtokra hitelezett összegek mennyisége nem volt korlátozva. Ez idő tájban történt azon intézkedés, hogy a tőke egy része évenkénti fizetés által törlesztessék. Eleinte 1% volt a törlesztés és csak addig, míg a tőke felére leolvadt; az 1765-ik évben már a kamat 4%, s az évi törlesztés szintén 4% állapított meg, még pedig az egész tőkének leforgásáig. 1772-ben a törlesztési részlet 2%-ban állapított meg; különben ezen tekintetben is, valamint a letéti osztálynál folyvást a legnagyobb ingadozást, s a ronesolt hitelviszonyok javítását czélzó, legtöbb esetben helytelen és mindenkor csak pillanatnyi intézkedéseket látunk; melyeknek sikertelenségére nem csekély befolyással volt azon oktalán titkolódzás, melyet a bank hivatalnokai az üzletet illetőleg egész a legújabb időkig folytattak. Mindenesetre megérdemelte azonban e bank, hogy bár eredeténél fogva a tisztán letéti és átíratási régibb bankokhoz tartozik, bővebben emlékezzünk meg felőle, mert creditivaiban a jelenkor bankjegyeit találjuk fel, noha felette tökéletlen alakban, s mert hitelosztálya először alkalmazta a törlesztést. Bankjegy és törlesztés pedig két oly hitelművelet, melyek korunk anyagi fejlődésében a legfontosabb tényezők gyanánt szerepelnek.

Mindazon bankoknak keletkezése, melyekről eddig szólotunk, a 12-ik és 16-ik század közepe közt lefolyt időszakra esik. Valamennyit egy osztályba sorolva, a régibb kor bankjainak neveztük, és pedig nem annyira keletkezésük időpontja, mint inkább működésük köre miatt. Valóban nem kerülhetne el figyelmünket, hogy az eddig elősorolt intézetek mindannyian a bankárüzletnek kizárólag csak két nemével foglalkoztak, t. i. a letéti és átíratási üzlettel, éppen azon ágakkal, melyek az újabb bankoknál ha nem is éppen hiányzanak, de felette mellé-

kes szerepet játszanak; míg másrésről a leszámítolás és a jegykiadás, az újabb bankok e legfontosabb műveletei, amazok előtt teljesen ismeretlenek voltak. A letétekről adott elismervényeket látjuk ugyan olykor forgalmi közegül szerepelni, azonban csak időnkint, s mindig bizonyos megszorítások mellett, melyek folytán sohasem birtak a jelenkor bankjegyeinek jellegével. Mondják, hogy Velenczében a 15-ik században a maiakhoz hasonló valóságos bankjegyek adattak ki; de ha léteztek is, tartamuk csak igen rövid időszakra szorítkozott. Mindazon okok, melyeket a bankárüzletnél elősoroltunk, s melyek az egyeseket arra indították, hogy vagyonukat biztonság tekintetéből bankároknál letéteményezzék, ösztönözték a kereskedővilágot bankok alapítására, hol kincsüket minden veszélytől menten lerakhatták. A kereskedelem szükséglete, a forgalmi eszköz súlya önként az átíratási üzlet életbeléptetésére vezetett. A dolog természetében fekszik az, hogy az első bankoknak kiválólag letéteményezéssel és átírással kellett foglalkozniok. Mindazáltal feltűnő körülmény az, hogy oly élénk kereskedelem bíró városokban, minők éppen azok voltak, hol e bankok létesültek, ez intézmény tovább nem fejlődött s századokon át megállapodott azon fokon, melyre mindjárt keletkezésekor jutott. A kereskedelem és ipar pedig, mely folyvást terjedt és tökéletesebült, s mind nagyobb és nagyobb tőkét vett igénybe, már régen czélszerűbb intézetek alakulását tette szükségessé; azon roppant kincsalmaz, mely letétemény gyanánt minden haszon nélkül hevert az egyes bankok pinczéiben, teljesen elveszvéu az anyagi fejlődésre nézve. Való ugyan, hogy a művelődés haladása csak lassanként, fokozatosan történik, s rendesen sok időbe telik, míg az emberek régóta fennálló intézményeket, ha mindjárt már átlátták is azok hiányosságát, hajlandók megváltoztatni és tökéletesbekkel felelni. E körülményen kívül azonban még más okoknak is tulajdoníthatjuk a régebbi bankoknak primitív üzletkörüknél való megállapodását. Miként az egyes bankok leírásánál láttuk, azok nagy része vagy az illető kormány által lön életbeléptetve, vagy legalább a kormánynak, vagy város közönségének főfelügyelete alatt állott, az államhatósága állván jót a bankba letett összegek hív kezeléseért. Ezen letétemények pedig éppen e körülménynél fogva gyakran

eredeti rendeltetésüktől különböző, ha mindjárt hasznos czélokra is fordítottak, minek következtében e bankok hitele is megingott, mert a letétemények felett rendelkező államhatóság irányában sokkal bajosabb volt az egyeseknek követeléseiket érvényesíteni, mint valamely magán társulat ellen; ámde e bankok majdnem mindenütt állami közintézetek voltak. Ezenfelül hiányzott még az oly külön alap, mely a letéteményeknek más czélokra való fordítását az illetők veszélyeztetése nélkül lehetővé tehetné volna. — De továbbá e bankok nagy részének, mint láttuk, az átiratáson kívül az volt rendeltetése, hogy az Európá-szerte elharapódzott pénzhamisítás közepette szilárd, megmáshatatlan értéket állítson fel, mely aztán a kereskedelmi üzleteknél biztos számítás alapját képezhesse. E czélt csakis a felállított képzetes (az arany és ezüst tartalmát kifejező) érték szerint átszámított letétemények által érheték el; s csakis ily alapon nyújthatták a kereskedő-világnak a fizetéseknek egyszerű átiratások által származó előnyét. Ha már a bankok a letéteményeket újra forgalomba hozták volna, elvesztették volna azon alapot, mely épen a biztos számítási érték felállítására volt szükséges. Alig képzelhető, hogy a bankigazgatók azon korban mindezen okokat világosan belátták volna; ösztönszerűleg érezték, hogy a letéteményektől megválniok nem szabad, ha épen azon czélt, melynek elérésére a bank alakult, veszélyeztetni nem akarják.

Mindazáltal, miként már fentebb is említettük, e régibb bankok, még korlátolt működésük mellett is, roppant hasznot árasztottak maguk körül; nem segítették ugyan a kereskedést és ipart tőkékkel, de az átiratási üzlet s a biztosíték behozatala által nagyobb könnyebbséget és biztonságot teremtettek a forgalom körében, s az akkori folytonos villongások és háborúk korszakában, midőn az anyagi erő hatalmán kívül, minden egyéb felette ingó alapokon nyugodott, biztonság volt a főelőny, melyet az anyagi érdekek ily intézményektől követelhettek.

KÁLLAY BÉNI. *)

*) Egy, ezelőtt tizenkét évvel tervelt, a »Hitel«-ről szóló műnek egyik érdekes része e tanulmány, melyet a t. szerző kérésére a »Nemzetgazdasági Szemle« részére volt szíves átengedni. Azon körülmény, hogy az adatok pontos összeállítása a hitel történetének épen legsötétebb részére vet világot, s a régibb kísérletek álláspontját elvi szempontból is constatalja, e töredéknek — mely különben is teljes egészét képez — tudományos értékét teljesen biztosítja.

GABNAKIVITELÜNK ÉS VASUTAINK EXPORTKÉPESSÉGE.

A magyar korona területén hosszú évek óta először mutatkozó kielégítő termés, nemkülönben azon körülmény, hogy az idén a külföld, különösen Svájc és Dél-Franciaország nagyobb mérvben fogja igénybe venni a magyarországi termés feleslegét, a vasuti szakembert a kereskedővel egyaránt az 1868. év nagy kiviteli nehézségeire emlékezteti vissza, s elodázhatlanul fel-fel költi gondolataiban azon aggályt, hogy mily mértékben lesznek képesek vasutaink a kereskedelem és világforgalom mostani igényeinek megfelelni.

Ezen kérdésre óhajt — a mennyiben a rendelkezés alatt álló adatok engedik — feleletet adni e tanulmány; vizsgálat alá vevén a vasutakra néző feladat mennyiségét; továbbá a vasutak szállító képességét; mint szintén a vasutak rendelkezése alatt álló kocsipark szállító képességét; és összehasonlítást adván végül az 1868-ki forgalmi akadályok és az idei viszonyok között.

I.

Annak megítélésére, hogy hazai vasutaink mennyire lesznek képesek megfelelni a kivitel iránt hozzájuk kötött reményeknek, mindenek előtt szükséges mindazon követelmények ismerete, melyek tulajdonképen, mint az üzletvilág feltételei szabotnak a vasutak elé, melyeknek tehát eleget tenni, a vasutak feladatát képezi.

Ennek meghatározásához három tényező számbavétele szükséges, u. m.

1. a kiviteli mennyiség;
2. a kiviteli irány; és végre
3. a kivitel határidejének ismerete.

A várható kivitelre nézve semmi pozitív adatok rendelkezésre nem lévén, annak mennyiségét — habár csak megközelítőleg is — részint a multból meritett tapasztalatok alapján, részint pedig számítás útján állapíthatjuk meg.

Ezen czél elérésére Dr. F. X. Neumann „Die Ernten und der Wohlstand in Oesterreich-Ungarn“ statisztikai munkájának adataiból kiszámítva a magyar korona területén a főbb gabonaneműek több évi termését, s viszonyítva az évenkénti kivitelhez, azt fogjuk tapasztalni, miszerint hazánk eddigi gazdasági és kereskedelmi multjában, úgy bőtermés, valamint rendkívül nagy kivitel tekintetében az 1868. év érte el a legmagasabb határokat.

Ezen évben Magyarországból termeltetett:

búza . . .	47.282,032	mázsa és kivetetett	13.887,251	mázsa,
rozs és kétszeres	36.210,028	»	»	3.476,752 »
árpa . . .	14.398,272	»	»	4.826,350 »
zab . . .	13.696,960	»	»	3.380,860 »
tengeri . . .	27.893,174	»	»	3.959,538 »

összesen . 139.480,466 mázsa és kivetetett 29.530,751 mázsa.

Meg kell jegyeznünk, hogy a kivitel alatt mindig az osztrák-magyar vámsorompókon túl vitt mennyiségeket értjük, tehát az, a mi Ausztria által fogyasztatik, ezen számításokba nincs felvéve.

A kivitel, a liszt és repezén kívül, az összes termésnek mintegy 21-20%-át tette ki. Ha azonban a tengerit, miután az a folyó évben még kivitelre nem kerül, a számításból kihagyjuk, úgy Magyarországnak 1868. évben búza, rozs, kétszeres, árpa és zabban 111.587,292 vámmázsa termése és 25.571,213 vámmázsa kivitele volt, azaz a kivitel az említett gabonaneműekben a termésnek 22-9, kereken 23% százalékát tette ki. 1868-dik évben liszt 3.167,357 vámmázsa és repeze 211,438 vámmázsa vitetett ki, — ezen két cikket jelenlegi számításunkba fel nem vettük, miután a repeze a nagy kiviteli campagne előtt, a liszt

pedig mint gyári czikk ennek utána jőne csak forgalomba, tehát jelen fejtegetésünk céljára e két czikk nem bir nagy befolyással.

Hogyha a különféle gabonaneműeknek legnagyobb termését vesszük számításba, úgy az 1873. évig terjedő adatok alapján azt fogjuk tapasztalni, hogy

búza legtöbb termett	1868. évben	47.282,032	vámmázsa,
rozs	»	31.704,960	»
árpa	»	16.806,988	»
zab	»	14.848,400	»
tengeri	»	34.391,011	»

összesen 145.033,391 vámmázsa, azaz az összes gabonaneműek legnagyobb termése 145.033,391 vámmázsa volna, a legjobb évek eredménye szerint.

Miután azonban az 1868. év óta, részint vizszabályozások, részint pedig vasúthálózatunk kiegészítése folytán, mintegy 15—20%-kal több földterület vétetett művelés alá, azt hisszük, nem tévedünk nagyon, hogyha az évi termést is ennek megfelelően szaporodva vesszük számításba. — Felvéve tehát a fent kiszámított legnagyobb termést, és ezt szaporítva az említett oknál fogva 15%-kal,

búza termésben	54.374,337	vámmázsa,
rozs	36.460,704	»
árpa	19.328,036	»
zab	17.075,860	»
tengeri	39.549,662	»

összes termésben 166.788,599 vámmázsa gabona volna legfeljebb reményelhető.

Ezen összegből azonban még levonandó a 39.549,662 vámmázsa tengeri, melynek kivitele a tapasztalatok szerint mindig csak a jövő év január és február hónapjaiban indul meg, holott — mint később látni fogjuk — a tulajdonképi kivitel megbi rálására hazai vasutainknak augusztus havától deczember végéig terjedő szállítási képességüknek ismeretére van szükségünk; — marad tehát 127.238,937 vámmázsa. Ezen mennyiségből az 1868. évi kivitel tapasztalatai nyomán legjobb esetben is mintegy 23% vitetnék ki a külföldre, úgy, hogy számításaink alapját körülbelől 29.264,955 vámmázsa elszállítása képezné. — Ezek szerint

jelen tanulmányunk további következtetéseinek alap gondolatát azon feltétel fogja képezni, hogy a magyar korona területének ez évi terméséből kerekén 1.500,000 tonna, vagyis 30.000,000 vámm. búza, rozs, kétszeres, árpa és zab lesz a kivitelre fordítható.

Fel kell említenünk, hogy ezen számok, miután a legjobb esetek vétettek fel, inkább túlzottak mint csekélyek, — s az 1868. év kiviteli nagyságának ismétlődése nem valószínű, mivel 1867. évben szinte kintinő termés lévén, az 1868. évi kiviteli campagne alatt nemcsak az 1868. évi termés, hanem az 1867. évről felmaradt felesleg is szállíttatott ki, — mely körülmény beállta az idén, tekintve a múlt évi középszerű termést, alig remélhető.

A második főtényezőnek, t. i. azon főirányoknak ismerete, a melyek felé valószínűleg a gabonakivitel fordulni fog, ismét csak az eddigi tapasztalatokból és combinációkból lesz megállapítható.

Az eddigi tapasztalatok azonban azt bizonyítják, hogy a magyar gabonának fogyasztó főpiacza Dél-Német-, Dél-Francziaország és Svájc, míg csekélyebb mérvben Észak-Németország, miután itten a tetemesen olcsóbb orosz gabonával a magyar nehezen tud versenyezni.

Azt hisszük, miszerint figyelembe véve azon körülményeket, hogy Dél-Német-, Dél-Francziaország- és a Svájcban rosz termés mutatkozik, s hogy ez év folyamában az észak-németországi piacokon az orosz gabona a keleti háború miatt vagy épen nem, vagy csak csekély mérvben fog megjelenhetni, — nem fogunk nagyon tévedni, hogy ha feltesszük, miszerint összes reményelt kivitelünk kétharmada, azaz 20.000,000 vámmázsa nyugotnak, és egyharmada, azaz 10.000,000 vámmázsa északnak fog irányulni. — A nyugoti irányban természetesen bennfoglaltatik a délnyugoti is. Tényleg a kivitel, különösen Trieszten keresztül, Dél-Francziaországba már nagyon élénken megy, és a budapesti összekötő vasut még idejében átadtván a forgalomnak, az idén a nevezett irányban nagy forgalmat várhatunk, sőt nagyon valószínű, hogy az eddig Hamburgon keresztül Angolhonba ment gabona, Trieszt vagy Fiumében hamarabb érvén el az olcsó hajó elszállítást, — az összekötő vasut kiépültével, egészen vagy nagyrészen ezen két kikötő városba fog irányulni.

Ezen fentebbi kérdések tisztázása után, azon további kérdés merül fel, vajon mennyi idő alatt és mily időben kell az összes kivitelnek eszközöltetnie?

A magyar gabonának a nevezett piaczkokon fő versenytársa olcsóságok miatt az orosz és az amerikai gabona, ezekkel hazai kereskedelmünk csak úgy concurrálhat, ha előbb jelenik meg a piacon, mint a két nevezett ország gabonája. Az orosz gabonától, mint már jeleztük, az idén alig félhetünk, miután a keleti háború miatt az orosz gabona, a vasutaknak hadi czélokra való igénybe vétele végett, alig lesz idejében elszállítható, — annál veszélyesebb versenytárs azonban az amerikai gabona, mivel Amerika kiterjedt gabonatermelő vidékeiről jó közép termés jeleztetik.

Az amerikai gabona, a tengeri szállításnak nehézségei folytán, jövő év tavaszra, vagy legjobb esetben is januárius és februárius hónapjai előtt nem jöhet az európai piaczkokra, — mely tényekből következtethető, hogy ha Magyarország jó üzletet kíván csinálni, az összes kivitelre szánt gabonamennyiségét f. év decz. hó végéig kell a többször említett piaczkokra beszállítania.

A gabona július havában learattatik s részben elcsépelte-tik, úgy, hogy annak elszállítása legjobb esetben csak a u g u s z t u s havában indulhat meg, minek folytán az előbbie-k figyelembe vételével a gabonakiviteli idény augusztus havától decz. hó végéig kell, hogy terjedjen.

Augusztus havában, miután a gabonának elkészítése még javában folyik, a kivitel nagyon csekély lesz, míg november és december havában, miután az őszi esőzések folytán elromlott hozzájáró utak miatt az állomásokhoz való szállítás csökkenik, — a kivitel is alább fog szállani, úgy, hogy a kivitelnek zöme szeptember és október hónapokra fog szorítkozni; — míg augusztus, november és december már csak csekélyebb méretekben veend a kivitelben részt.

II.

Azon kérdéseknek eldöntése után, hogy mennyi kivitelre számíthatunk, mily irányban fog az kimenni és mily idő áll az elszállításnak rendelkezésére, legfontosabb a kivitel irá-

nyában fekvő szállítási eszközöknek megállapítása. — Ha hazai szállító eszközeinknek tanulmányozásába bocsátkozunk, úgy egyhamar azon meggyőződésre jutunk, miszerint a fentebb kilátásba vett kiviteli piacok felé Magyarország rendelkezésére az é s z a k i i r á n y b a n :

1. a m. kir. államvasutak északi vonala Oderberg felé ;
 2. az osztrák-állam-vasut délkeleti és északi vonala (Bodenbach felé) ;
 - a n y u g o t i i r á n y b a n p e d i g :
 3. az első dunagőzhajózási társulat vonala Passau felé ;
 4. az osztrák államvasut budapest-bécsi vonala ;
 5. ugyanannak új-szőny-bruck-bécsi vonala ;
 6. a cs. kir. déli vasut buda-kanizsa-pragerhof-trieszti ;
 7. a cs. kir. déli vasut kanizsa-soprony-bécs-újhelyi vonala ;
- és végre

8. a m. nyugoti vasut sz.-fehérvár-k.-czell-grácz-i és pápa-k.-czell-grácz-i vonala áll.

A Dunagőzhajózási társulatot számításunkból egészen ki fogjuk hagyni, miután épen a legnagyobb kivitel idejében a Duna vizállása legcesekélyebb lévén, a hajón való elszállítás legkevésbé biztható meg, úgy, hogy a kereskedővilág szorososan kötött alkuknál azt alig venné bizonytalansága miatt igénybe.

Tekintve a tengeri szállításnak hosszadalmasságát, s továbbá miután fő fogyasztó piacokul Svájc, Dél-Francia- és Dél-Németországot vettük fel, tehát Angolországot combinációinkba nem vontuk be, — úgy hisszük, nem fogunk tévedni, hogyha a fennmaradó 7 vasuti irányból még a budapest-trieszti is ki zárjuk és fejtegetéseinkbe csakis a következő irányokat vesszük fel ; és pedig

É s z a k - N é m e t o r s z á g f e l é :

1. a budapest-ruttka-oderbergit ;
2. a budapest-stadlau-bodenbachit.

N y u g o t f e l é a :

3. budapest-marchegg-bécsit ;
4. budapest-új-szőny-bruck-bécsit ;
5. budapest-pragerhof-grácz-bécsit ;
6. budapest-k.-czell-grácz-kuffstein-münchenit.

Ezen irányokban, hazánk határai között fekvő vasutak szállítóképességének tanulmányozása czéljából a következő kiindulási pontokat kell felvennünk:

Mindenekelőtt, hogy a vonatok continuitása meg ne szakittassék, s a lehető leggyorsabb s legpontosabb továbbítás biztosítottassék, mindezen fennt nevezett irányban a vonalon levő legroszabb lejt- és irányviszonyokkal bíró szakaszt vesszük fel alapul.

Továbbá az ezen szakaszokon toló mozdonyokkal továbbítható legnagyobb elegysúlylyal meghatározzuk az egyes vonatok által továbbítható tiszta terhet és a kocsik számát, és végre megállapítjuk az ezen szakasz számára fennálló menetrend összes vonataiból, a tisztán a gabonakivitelre 24 óránként fordítható vonatok számát. Ezen adatokból kiszámíthatjuk a nevezett irány legnagyobb szállítási képességét, egyelőre figyelmen kívül hagyva a kocsitelep elég vagy elégtelenségét.

M. kir. államvasutak északi vonalának szállító képessége.

Az Észak-Németország felé Ruttkán, Oderbergen keresztül irányuló kivitelnek legfőbb akadálya a m. kir. államvasutak zólyom-ruttkai vonalán levő 1:60-hoz emelkedés, miért is ezen irány szállítási képességének kiszámítására ezen szakaszt vesszük fel alapul*).

A m. kir. államvasutak zólyom-ruttkai vonalán a menetrend teljes kihasználásával, a személy- és vegyes vonatokon kívül naponta összesen 13 teher- és katonavonat közlekedhetik.

*) Mint már előre bocsátottuk, a m. kir. államvasutakon Észak-Németországba kimenő kivitelnél, az ezen vonalon előforduló forgalmi tekintetből legsúlyosabb viszonyu zólyom-ruttkai szakaszt vettük fel vizsgálatunk alapjául, ámbár ezen az irányon a csáca-jaablunkai rész szintén nem sokkal kevesebb nehézségeket nyújt.

Ezen felvételt úgy itt, mint a következő egyéb vasutaknál azon indokból tettük, mivel gyors, tömeges elszállításoknál, különösen akkor, a midőn a szállítmányoknak bizonyos záros határidőkben el kell szállítva lenniök, s midőn a kocsiknak a lehető legrövidebb idő alatt vissza kell térniök, okvetlen szükséges, hogy a vonatok continuitása, azoknak egyes emelkedések előtt való felosztása és az után való ismétli egyesítése által, feleslegesen meg ne szakittassék. Egy szóval, a vonat rendeltetési helyéig kezdetlegesen megterhelésével az egész vonalat befuthassa.

Ezen vonatok számából azonban felvéve, hogy a rendes egyéb teherszállítványok [fa, kőszén, fahéj, darabárú, liszt stb.] részben a vegyesvonatokkal is továbbíttatnak, még ezen terhek elszállítására a tehervonatok mintegy 25 százalékát, azaz 3 vonatot kell levonnunk, s így tisztán gabonaszállítványokra ezen szakaszon csak 10 vonat marad naponta rendelkezésre.

Ezen vonatok legnagyobb megterhelése, a m. kir. államvasutak III. osztályu mozdonyaitól mozdonyokat és a nyári idény megterhelését véve fel, 360 tonna elegysúly lehet = 7200 vámmázsa.

Egy-egy fedett teherkocsinak átlag önsúlya 6000 klgr., azaz 120 vámmázsa, hordképessége pedig 10,000 klgr., azaz 200 vámmázsa lévén, egy vonatban 22 koci futtat, s egy vonat 220—225 tonna, azaz 4400—4500 vámmázsa tiszta súlyt szállíthat tovább.

Ezek folytán a magyar államvasut budapest-ruttkai vonala naponta 10, huszoneköt kocsiból álló vonattal, legfeljebb 2250 tonna = 45,000 vámmázsa gabonát képes elszállítani.

A kassa-oderbergi vasut ruttká-oderbergi szakaszán a jelenleg érvényben álló menetrend szerint, a személy- és vegyesvonatokon kívül naponta 9 teher- és katonavonat közlekedhetik egyirányban, a vonatoknak ezen száma azonban a nélkül, hogy a mostani menetrend alteráltatnék, mintegy 4 vonattal még szaporítható volna, úgy, hogy összesen Oderberg felé 13 vonatot vehetünk fel számításainkba.

Ezen számból azonban legalább 3 vonatot le kell számítanunk a Kassa felől Ruttkára érkező vasércz, vaskovand, fa, cserhéj stb. rendes küldemények Oderberg felé való továbbítására, úgy, hogy gabonaszállításra csak 10 vonat fog rendelkezésünkre állani.

Ezen vonatoknak a kassa-oderbergi vasut terhelési szabványai szerint legnagyobb elegysúlya átlag 400 tonna; azaz 8000 vámmázsa lehet, természetesen Császa-Jablunka között toló mozdonyoknak alkalmazása mellett.

A kassa-oderbergi vasut fedett teher kocsijainak önsúlyuk 7000 klgr., azaz 140 vámmázsa, hordképességük pedig 10,000 klgr., azaz 200 vámmázsa lévén, egy-egy vonatban 25 koci

futhat s 240 tonna vagyis 4800 vámmázsa tiszta súlyt szállíthat el.

Észak-Németország felé, tehát Ruttka-Oderbergen keresztül, naponta 10 vonattal, legfeljebb 2400 tonna, azaz 48,000 vámmázsa gabona lesz kivihető.

Az osztrák államvasut temesvár-marcheggi vonalának gabonaszállító képessége.

Az osztrák államvasut délkeleti vonalán, a menetrend teljes kihasználásával, naponta összesen 17 katoná, gyorsvonat, tehervonat stb. teherszállításra alkalmas vonat közlekedhetik, a gyors-, futár-, személy- és vegyesvonatokon kívül.

A vonatok ezen száma még szaporítható ugyan, de ezen szaporulatot nem vesszük számításba, mivel az okvetlen szükséges lesz a rendes egyéb teherforgalom legyőzésére.

Tisztán gabonaforgalom számára ezen irányban tehát 17 tehervonat lesz rendelkezésre naponta. Ezen vonatoknak az osztrák államvasut terhelési táblázata szerint — felvéve, hogy Prácsától (Weinern) Lamácsig (Blumenau) tolómozdonyok alkalmaztatnak — legnagyobb megterhelésük 700—900 tonna lehet.

Felvéve azonban átlag a szabványos elegysúlyt 600 tonnában, azaz 12,000 vámmázsaiban, az osztrák államvasut fedett tekerkocsijainak önsúlyát 7000 klgr., azaz 140 vámmázsaiban, hordképességeket pedig 10,000 klgr., azaz 200 vámmázsaiban. egy-egy vonatban 35 kocsi fog futni és 350 tonna, vagyis 7000 vámmázsa tiszta súlyt lesz képes elszállítani. Mintán a fentebbiek szerint naponta 17 tehervonat áll rendelkezésre, az osztrák államvasut délkeleti vonala 24 óra alatt mintegy 6000 tonna, azaz 120,000 vámmázsa gabonát fog továbbíthatni.

Az osztrák államvasut újszőny-győr-bécsi vonalának szállító képessége.

Az osztrák államvasut újszőny-bécsi vonalán összesen 12 teher- és katonavonat közlekedhetik, abból levonva a ren-

des egyéb teherforgalomra 20 %/o-ot, marad a gabonakivitel számára naponta 10 tehervonat. Ezen vonalon minden egyéb viszonyok egyenlők lévén a délkeleti vonalával, a fentebb kiszámított adatok itt is mérvadók, minélfogva az újszőnybruck-bécsi vonal naponta 10 vonattal 3500 tonna vagyis 70,000 vámmázsa gabonát fog elszállíthatni.

A cs. kir. déli vasut budapest-pragerhofi vonalának szállító képessége.

A cs. kir. szab. déli vasut budapest-pragerhofi vonalán, a menetrend teljes kihasználásával, naponta 12 teher- és katonavonat közlekedhetik. Levonva ebből a rendes egyéb teherforgalomra 20 %/o-ot, marad a gabonaforgalom számára 10 vonat.

Ezen vonatok a déli vasut terhelési utasításai szerint, a budapest-siófoki és keszthely-kanizsai emelkedések miatt, legfeljebb 425 tonna, azaz 8500 vámmázsával terhelhetetnek meg.

Felvéve az elegysúlyt, átlag 425 tonnában, a déli vasut kocsijainak önsúlyát 6500 klgr., = 120 vámmázsában, hordképességeket pedig 10,000 klgr., = 200 vámmázsában, úgy egy-egy vonatban 26 koci fog futni, és 260 tonna, azaz 5200 vámmázsa tiszta súlyt képes továbbítani.

Tíz vonat tehát naponta a budapest-pragerhofi vonalon 2600 tonna, vagyis 52,000 vámmázsa gabonát fog elszállítani.

A cs. kir. szab. déli vasut kanizsa-bécsujhelyi vonalának szállító képessége.

A cs. kir. déli vasut kanizsa-bécsujhelyi vonalán szintén csak 12 vonat közlekedhetik naponta, melyből leszámítva 20 %/o-ot rendes teherforgalomra, marad 10 vonat a gabonakivitel számára.

A vonatoknak legnagyobb megterhelhetőségük ezen vonalon 400 tonna lévén, a többi feltételeket a fentebbiek szerint véve fel, egy-egy vonatban 25 koci futhat, és 250 tonna, azaz 5000 vámmázsa tiszta súlyt továbbíthat, tehát tíz vonat naponta 2500 tonna, azaz 50,000 vámmázsa gabonát fog elszállíthatni,

A cs. kir. déli vasut steinbrück-sziszeki vonalának szállító képessége.

A steinbrück-sziszeki vonalon összesen 7 teher- és katonai vonat közlekedhetik jelenleg, leszámítva ebből 1 vonatot a rendes teherszállításra, marad 6 vonat a gabonakivitel számára.

A vonatok ezen a vonalon 550 tonna, azaz 11,000 vámmázsa megterheléssel járhatnak, a fentebbi adatok a többi vonalakon lévőekkel ugyanazok lévén, egy-egy vonatban 33 kocsi futhat és 330 tonna vagyis 6600 vámmázsa tiszta súlyt szállíthat el, tehát a naponta közlekedő 6 vonat ezen a vonalon 1980 tonna, azaz 39,600 vámmázsa gabonát fog elszállítani.

A cs. kir. déli vasut fehérvár-újszőnyi vonalának szállító képessége.

A fehérvár-újszőnyi vonalon naponta jelenleg Újszőny felé csak 4 tehervonat közlekedik, de ezt lehetne könnyen még annyira fokozni, hogy a gabonaforgalom számára naponta 6 vonat állana rendelkezésre. A vonatok ezen a vonalon 400 tonna elegysúlylyal közlekedhetnek, minnek következtében a többi vonalak adatai szerint egy-egy vonatban 25 kocsi futhat, és 250 tonna vagy 5000 vámmázsa tiszta súlyt vihet el.

Hat vonat tehát ezen a vonalon naponta 1500 tonna, azaz 30,000 vámmázsa gabonát szállíthat el.

A m. nyugoti vasut szállító képessége.

A magyar nyugoti vasut fehérvár-szombathely-gráci vonalán, a menetrendnek egész kihasználása mellett, naponta 10 teher- és katonavonat közlekedhetik.

Mintán ezen vasutnak nagyon csekély a forgalma, felvehetjük, hogy a rendes egyéb teherszállítást a közlekedő vegyesvonatok is meggyőzik, s így az összes 10 vonat a gabonakivitel számára fenmarad.

Ezen vonalon, Gleisdorf és Lasnitz között tolómozdonyokat véve fel, a nagy emelkedés miatt, a vonatok legnagyobb megterhelése 340 tonna lehet. A nyugoti vasut fedett teherkocsijai-

nak önsúlya 6250 klgr., hordképessége pedig 10,000 klgrm lévén, egy-egy vonatban 21 kocii futhat és 210 tonna vagyis 4200 vámmázsa tiszta súlyt szállíthat, minélfogva a m. nyugoti vasut legnagyobb napontai szállítóképessége tíz vonattal 2100 tonna, azaz 42,000 vámmázsa lesz.

Előre bocsátva mindezeket, s eltekintve egyéb, majd későbbben még tárgyalandó faktoroktól; úgy mint kocii-, mozdony-, rakhelyhiány, hozzájáró utak állapota, elemi esetek stb., feltetelezve rendes fennakadás nélküli forgalmat, azt fogjuk tapasztalni, hogy a magyar korona területéről a külföldre kivezető, a csatlakozást azzal közvetítő vasutainknak theoretikus szállítóképességük a következő:

M. kir. államvasutak

- a) északi vonala Oderberg felé elszállít
naponta 10 vonattal (egy vonat 22 kocii) . 2250 tonnát

Cs. kir. osztrák államvasut

- a) temesvár-bécsi vonala elszállít 17
vonattal (35 kocii) 6000 »
b) ujszöny-bruck-bécsi vonala elszállít
naponta 10 vonattal (35 kocii) 3500 »

Cs. kir. déli vasut

- a) buda-pragerhofi vonala elszállít] na-
ponta 10 vonattal (26 kocii) 2600 »
b) kanizsa-bécsujhelyi vonala elszállít
naponta 10 vonattal (25 kocii) 2500 »
c) zágráb-steinbrücki vonala elszállít
naponta 6 vonattal (32 kocii) 1980 »

M. nyugoti vasut

- a) sz.-fehérvár-gráczai vonala elszállít
naponta 10 vonattal (21 kocii) 2100 »
Az összes vasutak tehát naponta. 20,930 tonnát,
azaz 418,600 vámmázsát szállíthatnak el.

Általában fel lehet tenni, hogy az összes Magyarországból a gabonakivitel irányában kimenő, fentjelzett 7 vasut

naponta kereken 20,000 tonna, vagy 400,000 vámmázsa gabonát lesz képes a határon túlvinni. Egy hónap alatt Magyarország-ból 600,000 tonna, vagy 12.000,000 vámmázsa lesz továbbítható.

Összehasonlítva vasutainknak ezen szállítóképességét a fentebb kiszámított reményelhető gabonakivitelünk 1.500,000 tonna, vagyis 30 millió vámmázsa mennyiségével, az előadottakból világosan kiderül, hogy a vasutak, eltekintve más feltételektől (kocsi, mozdonyhiány etc. etc.), a felállított azon feltételnek, hogy összes gabonakivitelünk augusztus havától kezdve december végeig befejeztessék, bármily irányban bőven képesek megfelelni, miután csak a két legbiztosabb hónapot szeptembert és októbert véve számításba, már 24 millió vámmázsa gabona kivitel eszközölhető.

Ismételve megjegyezzük, miszerint a vasutvonalaknak ezen itt kiszámított, a rendes szállítmányokon kívül a gabonakivitelre fordítható legnagyobb szállítóképességük a mai menetrendeken alapul, — melyeknek czélszerű megváltoztatása által egyes vasut tevékenysége még emelhető volna ugyan, de melyeknek alterálása oly nehézségekbe ütközik, hogy azt számításba venni ma alig lehet.

A fentebbi tanulmányokból kivehető, miszerint a magyar korona területén lévő — s az internationalis összeköttetést létesítő vasutaink theoreticusan, tökéletesen meg tudnának felelni az általunk a bevezetésben felállított azon igényeknek — hogy decz. végeig 1.500,000 tonna, azaz 30 millió vámmázsa gabona — Magyarországból kivitessék.

Ezen elszállító képesség azonban csakis az egyes vasutak vonalainak rendes viszonyok között a gabonaforgalomra fordítható vonataira vonatkozik.

Minden továbbításnál azonban igen nagy szerepet játszik a vonalnak szállítóképessége mellett, azon körülmény is, valjon az illető vasut képes-e, a rendelkezésre álló mozdony- és kocsiteleppel, saját vonala legnagyobb igénybevételének felelni meg.

III.

Fejtegetéseinknek legfontosabb feladata tehát, kipuhatolni, hogy hazai vasutaink mozdony- és kocsitelepe elegendő lesz-e a kitűzött cél elérésére.

Ismeretes tény, hogy hazai vasutaink éppen mozgó materiálissal legmostohabban látattak el az építés alatt — úgy, hogy a pályahossz mérföldjének megfelelőleg eleinte 40,000 frt, későbbben 60,000 frtnyi befektetett összegért, a pálya rendes forgalmának megfelelő kocsitelepet sem voltak képesek beszerezni. — Rendkívüli, ugyszólván rohamos forgalomnak, a mi éppen kiválóan agricultur államokban szokott előfordulni, már teljességgel nem felelhetnének meg.

Nézzük tehát, hogy mennyi mozdony- és kocsira volna vasutainknak szükségük és mennyi áll tényleg rendelkezésükre.

A mozdonyokat fejtegetésünkéből tökéletesen kizárhatjuk, miután azok saját határállomásaikon soha túl nem mennek, minek folytán a lehető legtöbb fordulatot tehetik, és teljesen kihasználthatnak — úgy, hogy a fentebb említett vasutak mindegyike vonalának kiszámított legnagyobb szállítóképességét — a rendelkezésére álló mozdonyokkal bőven elláthatja.

Hogy kipuhatolhassuk, miszerint mennyi kocsira lehet szükség, hogy vasutaink az előbb megállapított legnagyobb továbbítási képességüknek igazán meg tudjanak felelni, számításba kell venni az egyes elszállítási irányok távolságát, továbbá, hogy hány napig fut ezeken az egyes kocsi, míg a meg- és kirakással együtt domicil állomásába vissza kerülhet.

Tapasztalati adatok alapján felvehető, hogy egy teherkocsi ha transitó teherrel közvetlen a végállomásra van feladva — vagy onnan minden mellékeltérítés nélkül domicil állomásába irányíttatik vissza, beleszámítva az utközben határállomásokon előforduló átadási és vevési és vámműveleteket, továbbá egyes kisebb fennakadásokat, hogy 24 óra alatt 210—225 kilométert futhat be. Ezen menet-határidő van a német vasuti igazgatóságok egyletének kölcsönös kocsihasználati egyezményében is megállapítva. Feltéve, hogy a ki- és megrakodásra szinte egy-egy nap szükségeltetik, úgy egy kocsinak futási tartamát megkapjuk a figyelembe vett irány hosszának kétszeres számításba (a kocsi visszatérése végett) vétele, s ennek, az egynapi befutott átlagos uttal való elosztás, valamint a meg- és kirakodási napok hozzáadásából. Az ekkép kiszámított idő a kocsinak egy fordulatát fogja adni, p. o. budapest- (breslau-berlin)-hamburgi vonal hossza 1225 kilométer, egy kocsi ezen

naponta 225 kilométer utat tévén meg, azt 5.5 nap alatt futja be, az üres kocsit 5.5 nap alatt jön vissza, hozzá számítva két napot ki- és berakodásra, tehát egy kocsit Budapest- és Hamburg között 13 nap alatt tesz meg egy fordulatot.

Összeállítva egynéhány fontosabb kiviteli állomás távolságait, és az egyes kocsiknak menet- és térti idejüket ezen vonalokon a fentebb előadott kulcs szerint kiszámítva és kikerekítve, azt fogjuk tapasztalni, hogy a kocsik az egyes routákon a következő táblázatban összeállított napokig fognak kimaradni.

I. Magyar—észak-német kötelékben.

A vonal megnevezése	A vonal egy-szerű hossza kilométerben:	Egy kocsit oda- és visszamenet- ideje napokban:
<i>(via Budapest m. kir. államvaspálya.)</i>		
Budapest—Oderberg—Berlin—Hamburg . .	1225	14
» » » Stettin	1073	12
» » » Berlin	974	11
» » Hannover—Brema . .	1296	16
Szeged—Budapest—Oderberg—Hamburg . . .	1416	16
» » » Stettin	1264	16
» » » Brema	1487	16
» » » Berlin	1164	14
Temesvár—Budapest—Oderberg—Hamburg .	1530	16
» » » Stettin	1378	16
» » » Brema	1487	16
» » » Berlin	1277	16
<i>(via osztrák államvasut Bodenbach)</i>		
Budapest—Stadlau—Bodenbach—Hamburg .	1310	16
» » » Berlin	1024	12
» » » Stettin	1159	14
» » » Brema	1378	16
Szeged—Budapest—Bodenbach—Hamburg . .	1501	16
» » » Berlin	1215	14
» » » Stettin	1350	16
» » » Brema	1569	18
Temesvár—Budapest—Bodenbach—Hamburg	1615	18
» » » Berlin	1329	16
» » » Stettin	1464	16
» » » Brema	1683	18
<i>(via Sz.-Fehérvár—Bruck—Bodenbach)</i>		
Budapest—Sz.-Fehérvár—Bruck—Hamburg .	1345	16
» » » Stettin	1194	14

	A vonal egy- szerü hossza kilométerben:	Egy kocsii oda- és visszamenet- ideje napokban:
Budapest—Sz.-Fehérvár—Bruck—Berlin . .	1059	12
» » » Brema . .	1412	16
Sz.-Fehérvár—Bruck—Bodenbach—Hamburg	1277	14
» » » Stettin .	1126	14
» » » Berlin .	991	10
» » » Brema .	1344	16
<i>(via Kanizsa—Soprony—Bécs—Bodenbach)</i>		
Eszék—Kanizsa—Bécs—Bodenbach—Hamburg	1537	16
» » » Stettin .	1386	16
» » » Berlin .	991	10
» » » Brema .	1344	16

II. Magyar—dél-németországi kötelékben.

(via osztrák államvasut Marchegg)

Budapest—Bécs—Passau—Würzb.—Aachen .	1323	16
» » Stuttgart—Karlsruhe—Strassb.	1155	14
» » München—Kempten—Lindau. .	910	10
» » » Zürich.	1043	12
» » » Schaffhausen—Basel	1092	12
Temesvár—Bécs—Passau—Würzb.—Aachen	1696	16
» » Stuttgart—Karlsruhe—Strassb.	1460	16
» » München—Kempten—Lindau.	1215	14
» » » Zürich.	1348	16
» » » Schaffhausen—Basel	1397	16

(via Sz.-Fehérvár—Ujszőny—Bécs)

Budapest—Bécs—Passau—Würzb.—Aachen	1357	16
» » Stuttgart—Karlsr.—Strassb. .	1189	14
» » München—Kempten—Lindau	944	10
» » » Zürich.	1077	12

(via Zákány—Kanizsa—Bécs)

Szabadka—Eszék—Zákány—Bécs—Aachen .	1580	16
» » » Strassb.	1412	16
» » » Lindau .	1167	14
» » » Basel .	1349	16

(via K.-Czell—Grác—Leoben—Wörgl—München)

Budapest—K.-Czell—Grác—Wörgl—Lindau	1047	12
» » » Basel .	1229	14
» » » Zürich .	1180	12
Szabadka—Grác—Wörgl—München—Lindau	1180	12
» » » Zürich	1313	16
» » » Basel.	1362	16

Budapest—Fehérvár—Kanizsa—Trieszt	618	8
Szabadka—Zákány—Kanizsa—Trieszt	721	9
Budapest—Zákány—Zágráb—Fiume	621	8

Ha ezen kiszámított fordulatú időköt összehasonlítjuk egyes vasutaink ez irányban meglevő tapasztalati adataival, úgy azt fogjuk észlelni, hogy a kocsik — azon esetben, ha közvetlen a nevezett végállomásokra, s onnan kirakodás után azonnal vissza a domicil állomásra küldetnek — a kijelölt utat a nevezett számú napok alatt tényleg be is futják, miután a német vasuti egyeslet kölcsönös kocsihasználati szabályzata értelmében „minden vaspálya részére fentartva marad azon jog, hogy saját sürgös szükséglete esetében követelhesse, miszerint kocsijai visszatértükben, sem saját pályáján túl ne rakassanak, sem pedig megrakás végett tovább ne küldessenek, avagy mellékpályákra el ne téríttessenek.“

A fentebbi táblázatot úgy a fontosabb kiviteli irányok szerint vizsgálva meg, valamint abból az arithmetikai közép-arányost számítva ki, csakhamar azon meggyőződésre jutunk, miszerint nem tévedünk nagyon, hogy ha átlag számítás czéljából felvesszük, miszerint egy, Magyarországon bárhol megrakott és bárhova irányított kocsinak legalább tizennégy napra van szüksége, míg domicil állomásában újra rendelkezésre állhat.

Szem előtt tartva ezen menetidőt, könnyen kiszámíthatjuk, hogy hazai vasutainknak pusztán a gabonakivitel számára mily nagy kocsitelepre volna szükségük, hogy szállítóképességüknek megfelelhessenek. Az egyes kiviteli vonalak napontai kocsiszükségletét szállítóképességöknek megfelelően az alanti táblázatban állítottuk össze.

A vasut és szakasza megnevezése.	Vonat- szám:	Kocsiszám egy vonatban:	Összesen:
<i>M. kir. államvasutak</i> , Budapest—Ruttka—Oderb.	10	22	220
<i>Oszt. államvasutak</i> , Temesvár—Marchegg—Bécs	17	35	595
» » Ujszőny—Bruck—Bécs . .	10	35	350
<i>Cs. kir. déli vasut</i> , Buda—Kanizsa—Pragerhof .	10	26	260
» » » » Kanizsa—Bécsujhely—Bécs .	10	25	250
» » » » Sziszek—Zágráb—Steinbruck	6	33	198
<i>M. nyugoti vasut</i> Fehérvár—Grác	10	21	210
Összesen tehát szükségeltetik naponta	73	—	2083.

A felvett kiviteli képesség kihasználására tehát a kimenő vasutaknak naponta kereken 2100 kocsira van szükségük.

Miután pedig mint fentebb láttuk, egy koesi rendeltetése helyéről átlag 14 nap alatt tér vissza — a gabonaforgalom fennakadás nélküli folytathatása, tulajdonkép csak akkor volna teljesen biztosítva, hogy ha a vasutaknak legalább is 14 napi szükségletük lenne fedezve, tehát összesen 14×2100 , azaz 29,400 darab koesi volna állandóan rendelkezésükre.

Ezen összeghez számítandó azonban még a kisebb javítások folytán beálló hiánylat fedezésére, tapasztalat szerint, mintegy 3%, azaz 882 darab koesi — minek következtében hazai vasutainknak a kivitel idénytartama alatt pusztán a gabona elszállítására legalább 30,300 darab fedett koesi felett kellene rendelkezniök. Ismételtén ki kell emelnünk, hogy ezen számítások alapját a kezdetben felvett azon feltétel képezi, hogy 1.500,000 tonna gabona december hó végeig kivitessék, és hogy a kimutatott kocsiszükséglet vasutainknak elméletileg kiszámított és a gabona továbbítására fordítható legnagyobb szállítási képességeknek felel meg. Ezen számban tehát a gabonakivitel alatt a rendes fedett kocsikban továbbítandó egyéb terhek által igénybe vett fedett teherkocsik — a melyek pedig, mint későbbben látni fogjuk, a kocsitelepnek legnagyobb részét fogják képezni — nem foglaltatnak.

Áttérve most már hazai vasutaink tényleges kocsiallományára, mindenek előtt fel kell említenünk, miszerint, a gabonakivitel természeténél fogva, az elszállításra csakis fedett teherkocsikat és oly szénkocsikat lehet használni, a melyek fedőponyvákkal el vannak látva; ennél fogva számításunk körébe csakis ezeket vonhatjuk.

Alantabb összeállítottuk hazai vasutainknak ezen két kocsinemben meglevő állományukat, megjegyezvén azonban, hogy a cs. kir. osztr. államvasut, cs. kir. déli, kassa-oderbergi, első magyar gácsországi és a magyar nyugoti vasutaknak, mint közös pályáknak, mindkét állam területén lévő kocsijaik egész állományát fogjuk számításba venni, miután azok a szükséglet szerint ugyis az egyik vagy a másik területen fognak alkalmaztatni.

Hazai vasutainknak fedett teher- és szénkocsi-állománya 1876. év december végén a következő volt:

A vasut megnevezése:	fedett kocsi darabszám:	szénkocsi	Jegyzet:
M. kir. államvasut északi vonalai	1100	1214	} részben ponyvával ellátva
" " " déli vonalai	277	160	
Cs. kir. osztrák államvasut (osztrák és magyar rész)	6067	3343	
Cs. kir. déli vasut (osztrák, magyar és horvát része)	4957	3370	
Tiszavidéki vasut	1558	180	} nem
Első erdélyi vasut	282	526	
Alföld-fiumei vasut	363	75	
Mohács-pécsi vasut	50	286	
Pécs-bacsi vasut	27	100	
M. kir. államvasutak, keleti vonal	500	111	
Kassa-oderbergi vasut (osztrák és magyar-rész)	210	372	
Éjszakkéleti vasut	625	117	
Arad-temesvári vasut	50	25	
M. nyugoti vasut (osztrák és magyar rész) .	276	200	
Első magyar-gácsországi vasut (osztrák és magyar rész)	203	36	
Eperjes-tarnowi vasut (magyar)	54	35	
Vágvölgyi vasut	145	29	
Győr-sopron-ebenfurti vasut	100	36	
Duna-drávai vasut	116	48	
Összesen . . .	16,960	10,263.	

Összesen tehát hazai vasuthálózatunknak rendelkezésére 16,960 fedett teher- és 10,263 szénkocsi van, mely utóbbiakra meg kell említenünk, hogy azokból csakis a m. kir. államvasutak északi vonalai, az osztrák állam-, a cs. kir. déli vasut és végre a tiszavidéki vasut szénkocsijaira lehetne bizonyos mértékig a gabonaszállításra számítani, miután csak ezen pályák szénkocsiai vannak részben fedőponyvával ellátva, míg a többi vasutak szénkocsiai azzal ma még felszerelve nincsenek, (a mi ugyan beszerzés által könnyen pótolható volna) s azok száma különben is oly csekély, hogy azok a rendes, köszén, fa és egyéb nyílt kocsikban elszállítandó terhek által egészen igénybe fognak vétetni.

Hogy általános képét nyerhessük annak, miszerint hazai vasutaink rendelkezésére álló kocsitelep mennyire fog megfelelni tudni a hozzá kötött reményeknek, — felvesszük azon

esetet, hogy az összes vasutak kocsiallományaival a szükség szerint egy és ugyanaz a hatóság vagy közeg disponál.

Előre becsátjuk, hogy ez csak tisztán theoreticus felvétel, a mi szerződések, kormánybefolyás stb. stb. által némileg meg fog közelíthetethetni ugyan, de megbízhatólag nem érhető el sohasem.

Legfeljebb azon vasutak kocsiparkjaira lehet biztosan számítani, a mely vasutak előreláthatólag a gabonakivitelben részint mint feladási helyek, részint pedig mint transitó vasutak részt fognak venni.

A m. kir. államvasutak, osztrák és déli vasutak szénkocsiállományának egy harmadát véve számításba, — miután azok két harmadát a nevezett vasutak saját szénszállítmányaik legyőzésére szükségelik, — a tiszavidéki vasutnak pedig egész szénkocsitelepét véve fel, — a gabonaforgalom számára a kimutatott fedett kocsikon kívül

A m. kir. államvasut . . .	1100	szénkocsijából	366	darab
Az osztrák államvasut . . .	1316	»	438	»
A cs. kir. déli vasut . . .	1129	»	343	»
A tiszavidéki vasut	180	»	180	»

Összesen **1327** darab

szénkocsira számíthatunk.

A fentebbi táblázatban összeállított 16,960 darab fedett teherkocsi összegből azonban le kell még vonnunk a rendes, fedett kocsikban elszállítandó egyéb terhek, úgy mint kereskedelmi árucikkek, bor, liszt stb. stb. elszállítására szükséges fedett kocsik számát.

Hogy ezt eszközölhessük, mindenekelőtt ismernünk kell azon szállítmányoknak összegét, a melyek előreláthatólag (a gabonán kívül) fedett kocsikban kerülnének a forgalomba.

Nem fogunk nagyon tévedni, hogy ha számításaink alapjául úgy kizárólag hazai vasutainknak, valamint a közös pályák (osztrák állam, déli, kassa-oderbergi, első magyar gácsországi és nyugoti) egész vonalainak az 1876. üzleti évében ez irányban elért eredményüket vesszük fel.

Alantabb összeállítottuk az 1876. évben a nevezett vasuthálózatokon kocsinemek szerint továbbított terheket. Ezen táblázat magyarázatául a következőket jegyezzük meg:

Sor- szám	A vasut me ne ve z é s e	t o n n á k b a n				Összesen elszállított gabona- neműek	Egy tonna- teher által befutott átlag út	Fedett kocsi- ban gabonán kívül szállított terhek mivelete
		Összesen elszállított teherárú	Ebből feltett kocsiban elszállított egyéb áruk	Nyitott kocsiban el- szállított terhek	Összesen elszállított			
		t o n n á k b a n				tonna-kilomet.		
1	M. államvasut (északi)	1.197,209	591,981	363,771	241,457	153.3	90.750,534	
2	" " (déli)	171,071	56,331	95,031	20,609	76.8	4.326,198	
3	Cs. k. osztrák államvasut	5.177,226	1.997,366	1.310,096	1.869,764	128.0	255.662,884	
4	Cs. k. déli vasut	4.145,970	1.242,924	2.197,323	705,723	180.7	224.596,367	
5	Tiszavidéki vasut	913,811	319,139	225,647	369,025	104.0	33.190,456	
6	Arad-temesvári vasut	73,410	21,788	42,296	9,326	29.0	631,869	
7	Északkeleti vasut	359,527	102,653	171,250	85,924	120.5	12.369,687	
8	Kassa-oderbergi vasut	892,395	130,384	600,571	161,440	122.2	15.932,925	
9	Első erdélyi vasut	249,219	44,586	189,229	15,404	172.0	7.668,826	
10	M. államvasut (keleti)	267,892	120,181	96,756	50,955	138.7	16.662,170	
11	Mohács—pécsi vasut	428,405	30,000	368,405	30,000	46.1	1.383,000	
12	Pécs—barcsi vasut	165,759	33,035	97,205	35,519	52.3	1.727,704	
13	Alföld—fiumei vasut	272,100	59,805	111,483	100,812	84.5	5.055,350	
14	M. nyugoti vasut	266,880	93,603	115,609	57,668	95.2	8,911,006	
15	Első magyar gácsországi vasut	128,218	42,900	57,903	27,415	87.0	3.732,300	
16	Duna-drávai vasut	127,910	44,475	43,958	39,477	78.6	3.495,766	
17	Vágvölgyi vasut	124,101	30,539	52,130	41,432	44.7	1.365,093	
18	Győr—sopronyi vasut	67,490	16,464	24,086	26,949	51.4	846,250	
19	Eperjes—tarnowi vasut	11,173	3,185	5,605	2,377	35.7	115,704	
		15,040,666	4,981,339	6,168,354	3,890,976	—	688,424,053	

az első rovatban az illető vasut egész hálózatán továbbított összes teher- és gyorsárúmenyiség van kimutatva;

a második rovatban előtüntetett mennyiség azt mutatja, hogy az összmennyiségből gabonán kívül mennyi egyéb javak szállítottak fedett teherkocsiban;

a harmadik rovat a nyitott kocsikban szállított anyagok, ugymint szerfa, tüzelőfa és anyagok, kövek, élő állatok, kőszén, pirszén, gépek, nyersvas stb. mennyiségét tünteti elő;

a negyedik rovatban az 1876. évben elszállított gabonamennyiség van kimutatva;

az ötödik rovatban a minden egyes vasuton egy-egy tonna teher által befutott átlag ut van kilométerekben kifejezve, és végre

a hatodik rovatban a második rovatban felsorolt fedett teherkocsikban szállított árúk által befutott tonna-kilométerek vannak kitüntetve.

Ismert tény, hogy a kocsik a rendes forgalomban, figyelembe véve javítás miatti veszteglésüket, ki- és berakodási idejüket és egyéb az üzletben előfordulni szokott fennakadásokat, évenként legfeljebb 15,000 — 18,000 kilométer (2,000 — 2,500 mértföld) utat képesek befutni. Valamint az is tapasztalati tény, hogy a kocsiknak hordképességük részint azért, mivel azok már futásuk kezdetétől fogva nincsenek teljesen megterhelve, részint pedig azért, hogy többnyire a menet és jövet valamelyik útját üresen teszik meg, csak részben használható ki, úgy, hogy ha a kocsik egész éven keresztül végrehajtott átlag munkája vétetik számításba, az összes 10 tonna hordképességnek legfeljebb 40 — 43 %, azaz 4 tonnája lesz egy-egy koci használási tényezője

Egy kocsinak évi teljesítménye több tényezőtől, de különösen attól is függ, hogy az mily utakon jár, ha az a külföldre megy ki, úgy az átlag, a mint az 1868. évben az osztrák állam és tiszavidéki vasutak kocsijain tapasztaltatott, évenként 34,000 — 36,000 kilométert is befuthat, míg ha csak a belforgalomban közlekedik 14,000 — 24,000 kilométernyi utat tesz meg.

Hazai vasutainknak kocsijai 1876. évben, az összes vasutak teljesítményéből számítva ki, átlag 18,000 kilométert futottak be.

A kocsiknak kihasználása szintén az elmúlt év tapasztalatai szerint átlag hordképességüknek csak 40 % volt, azaz 10 tonna helyett csak 4 tonna tiszta súlyt továbbítottak.

Ezek szerint kocsijaink átlag 18,000 kilométer uton 4 tonna terhet vittek, tehát évenként $18,000 \times 4 = 72,000$ tonna-kilométer teljesítményük volt.

Ha tehát azt kívánjuk megtudni, hogy bizonyos évi szállítmányok továbbítására mennyi kocsira lesz szükség, az illető szállítmány által teljesített tonna-kilométerek összegét osztanunk kell a kocsiknál elérhető évi tonna-kilométer teljesítménnyel.

Miután nekünk jelenben az a célunk, hogy kipuhatoljuk, miszerint a vasutak birtokában levő fedett kocsi-állományból mennyi fog igénybe vétetni a rendes fedett kocsikban elszállítandó (gabonaneműeken kívül) egyéb czikkek által, s mennyi fedett kocsi marad meg abból a gabona-kivitel számára, az előbbeni táblázat 6-ik rovatában kimutatott és a fedett kocsikban elszállítandó egyéb czikkek által teljesített tonna-kilométereket a kocsiknak évi 72,000 tonnakilométernyi teljesítményével osztani fogjuk; — p. o.

A m. kir. államvasutak északi vonalain 1876-ik évben gabonán kívül fedett kocsiban szállítottak, vagy legalább a czikkek szerint szállíthatott volna 591,981 tonna teher- és gyorsszállítmány, egy-egy tonna a nevezett évben az államvasutakon átlag 153·3 kilométert futott be, minek következtében ezen árúk $591,981 \times 153\cdot3$, azaz 90.750,534 tonna-kilométert teljesítettek, ezeknek továbbítására $\frac{90.750,534}{72,000} = 1260\cdot0$ darab fedett kocsira volt szükség.

Ezen módon számítva ki a többi vasutaknál is a kocsiszükségletet és feltéve, mint már előre bocsájtottuk, hogy az idén nem lesz a fedett teherkocsikban továbbítandó czikkek összege nagyobb, mint az elmúlt évben volt, úgy azt fogjuk tapasztalni, hogy a következő táblában kimutatott fedett kocsikra lesz szükség.

Ezen táblázat magyarázatául megemlítjük, hogy könnyebb áttekintés végett az első rovatban kimutattuk hazai vasutainknak

birtokában levő összes fedett kocsiállományt, a második rovatban az egyéb (mint gabona) fedett kocsikban elszállítandó cikkek által igénybe veendő kocsimennyiséget a fentebbi számítás szerint, a harmadik rovatban elő van tüntetve azon kocsimennyiség, a mely az 1876. évben továbbított gabona elszállítására szükséges volt, és végre a negyedik rovatban esetleg a gabonakivitelre fenmaradó kocsimennyiség foglaltatik.

Sorszám	A vonat megnevezése	1876. évi fedett kocsi- állomány	Fedett kocsikban elszállítandó egyéb cikkek számára szükséges kocsimennyiség	1876. évben szállított gabona továbbítására szükséges mennyiség	A gabona elszállítására fenmaradó kocsimennyiség
		darab fedett teher-kocsi			
1	M. k. államv. északi vonala	1,100	1,260	531	—
2	" " déli " "	277	60	22	217
3	Osztr. államv. össz. vonalai	6,067	3,551	3,324	2,516
4	Déli vasut összes vonalai	4,957	3,119	1,771	1,838
5	Tiszavidéki . . . vasut	1,558	461	533	1,097
6	Arad—temesvári . . "	56	9	4	41
7	Észak—keleti . . . "	625	172	143	453
8	Kassa—Oderbergi . . "	210	221	270	—
9	Első Erdélyi . . . "	282	106	37	176
10	M. k. államvasut keleti . .	500	231	98	269
11	Mohács—pécsi . . . "	50	19	19	31
12	Pécs—barcsi . . . "	27	24	26	3
13	Alföld—fiumei . . . "	363	70	118	293
14	Magyar nyugoti . . . "	276	124	76	152
15	Első m. gácsországi " "	203	52	33	151
16	Duna—drávai . . . "	116	49	43	67
17	Vágvölgyi "	145	19	26	126
18	Győr—Soprony—Ebenf.	100	12	19	88
19	Eperjes—tarnowi vasut .	54	2	2	52
	Összesen . .	16,960	9,561	7,077	7,570

A mint a fentebbi kimutatásból kivehető, hazai vasutainknak fedett kocsikban továbbítandó javak elszállítására összesen 16,638 darab fedett kocsira volt szükségük, míg rendelkezésükre tényleg 16,960 darab kocsi állott, azaz a szükségletnél 322 darabbal több volt.

A forgalomban (a gabonán kívül) fedett kocsikban e szállítandó terhek számára 1876. évben 9561 kocsira volt szükség.

Az elmúlt évnek viszonyait véve fel alapul, a várható gabonakivitel számára felmaradó kocsimennyiség nem lesz 7570 darabnál több.

Miután eddigi számításainkba az osztrák állam- és déli vasutak egész hálózatát bevontuk — ezen utóbbi összegből levonandó azon fedett kocsiknak száma, a melyben az osztrák területen feladásra kerülő gabona továbbbittatik. Már pedig ezen vasutak osztrák részére a múlt évben 750,957 tonna gabona adatott fel, és az 118.564,445 tonna kilométert futott be. Ennek elszállítására tehát: $\frac{118.564,445}{72,000} = 1646$ darab kocsi kellett. Levonva ezt 7570-ből, a magyar gabona kivitele számára mintegy 5924 darab fedett kocsi fog maradni.

Ezen számításoknál egyelőre nem vettük figyelembe az osztrák csatlakozó vasutak és a külföldi pályák hazánkba jövő kocsijait, — melyek pedig az elszállításban nagy részt vettek — úgy, hogy az évi kocsiszükséglet nem lett egyedül vasutaink sajátjából fedezve.

Átszámítva ezen idegen kocsiknak teljesítményét, úgy arra az eredményre fogunk jutni, hogy 1876-ban mintegy 1000 darab idegen fedett kocsi lehetett a magyar korona területén állandóan forgalomban, — azaz annyi idegen kocsi futott időlegesen hazánkban, a mennyinek teljesítménye 1000 kocsi állandó alkalmazásának felel meg.

Ezen kocsimennyiség a belforgalomban a kivitel mellett forgó mintegy 700,000 tonna gabona elszállítására elegendő, úgy, hogy az egész 5924 darab fedett kocsi a külföldi gabona kivitellel lesz fordítható.

Ezen idegen kocsiiparknak hazánkban végrehajtott tevékenysége egyik főoka annak, hogy ámbár, a mint előbb kimutattuk, vasutainknak 1876. évben csak 322 darab fedett kocsival volt több birtokukban, mint a mennyit a forgalom igényelt, mégis több hazai vasutunk kocsijainak jelentékeny része szünetelt, — vagy nagyon keveset használtatott ki a forgalomban.

Volt vasut a melynek kocsijai átlag nem futottak 7000—8000 kilomaternél többet be az egész év alatt. Általában vasutaink a földmivelő állam pályáinak azon kényszerhelyzetében vannak, hogy nyers terményeket vivén ki, a javakat hosszú utra és tömegesen kénytelenek elszállítani, minek következtében tartósabb kivitelnél hamar kimerülnek.

De másrészt több rövidebb vasutainkon a kocsihasználás aránytalanul kicsi, — a mi az illető vonal rövidségében leli kutforrását, — miután azon a kocsinak ki- és berakodás, átvevés és adás miatti veszteglése annak futási tartamához aránytalan rossz viszonyban áll.

Daczára ezen tényeknek azonban nem szabadna a kocsihasználásnak oly csekélynek lenni, hogy azok még 15,000 kilométert se fussanak be évenként. A kocsiknak figyelemmel kísérése és jobb dispositiok mellett könnyen elérhető 18,000 kilométer.

Megjegyezzük itt még — a fentebbi táblára való utalás mellett — miszerint vasutaink közül csak a m. kir. államvasutak északi vonala, a cs. kir. osztrák állam- és a kassa-oderbergi vasutnak volt kevesebb kocsija mint a mennyire az elszállítandó terhek arányában szükségök lett volna.

A többi vasutnak, még az idegen kocsik teljesítményét sem véve figyelembe, több koci állott rendelkezésükre, mint a mennyire 1876-ban szükségük volt.

A gabonaforgalom számára rendelkezésre álló 5924 darab kocsihoz számítva még 1330 ponyvával ellátható szénkocsit, és az összegből levonva javítási átlagra 3—4°/_o-ot, azaz 254 darab kocsit, marad a magyarországi gabonakivitel számára kereken 7000 darab fedett teherkocsi a vasutak birtokában.

Mint már fentebb kimutattuk, egy fedett teher kocsinak a fontosabb europaí piacokról való fordulata 14 napra vehető fel, hazai vasutainknak tehát naponta $\frac{7000}{14}$ —500 darab koci fog rendelkezésünkre állani.

Ezen kocsiszámmal 24 óra alatt 5000 és egy hónap alatt 150,000 tonna tiszta terhet lesznek képesek továbbítani.

Tetemesen javulnak azonban ezen viszonyok, hogy ha a vasutak igénybe veszik a rendelkezésükre álló segédforrásokat is.

Mindenekelőtt ha kellő időben köttetnek szerződések, biztosítható lesz a vasutak által a bécsi és a magyar kocsikölcsönző társaságnak mintegy 1000 darab fedett teherkocsija.

Ezen kocsikkal együtt hazai vasutaink saját határaikon belül, rohamos gabonakivitel esetében vagy bármely más tömeges elszállítás eszközlésére, a nélkül, hogy az egyéb kereskedelmi forgalom ez által háttérbe szoríttatnék, saját erejükből mintegy 8000 darab fedett vagy ponyvával ellátott nyitott teherkocsit volnának képesek kiállítani és a forgalomban fentartani. Ezen kocsik, mint már említettük, a gabona belforgalma mellett, tisztán az exportra volnának fordíthatók.

Még azonban ezzel sincsen a vasutak minden segédforrása kimerítve, — miután a német vasuti egyesület, (melynek mindnyája tagja) biztosítja őket bizonyos mértékig kocsihányok ellenében.

Ezen egyesület tagjai kölcsönösen kötelezték magukat, hogy egymást kocsihány esetében közös szállítások eszközlése céljából kocsijaikkal kisegítendik, — természetesen, hogy ha a szállítmány a kisegítő vasut vonalain továbbíttatik.

Az ily kisegítések nagyobb és hosszabban tartó forgalom esetében az ugynevezett contingens kocsik által történnek. Az igénybe vevő vasut minden, a kivitel mentén fekvő külföldi vasuttal bizonyos számú kocsiknak bizonyos idő tartamára való átadása iránt szerződést köt, és ezek a kocsikat egész zárt vonatokban bocsátják rendelkezésére az illető vasutnak.

A contingens kocsik átengedése iránti megállapodások a következőkép történnek: — kipuhatoltatik a feladási vasut mentén a napontai kocsiszükséglet és azután, felszólíttatnak mindazon vasutak, melyeknek vonalain a szállítmány egész a végpontig halad, — hogy contingens kocsikat bocsássanak rendelkezésre. Ezen contingens kocsiállományban az egyes vasutak különböző kules szerint vesznek részt, — a leggyakoribb mód azonban, hogy a megállapított kocsiszükséglet, a kivitelben (vagyis contingens kocsiszerződésben) résztvevő vasutak között azon vonalak hosszának arányában osztatik szét, mint a mily hosszú vonalat a kocsi az illető vasuton befut.

A kocsisükséglet pedig a naponta feladásra kerülő mennyiség és a kocsiknak a két végpont közötti fordulatuk szerint állapítatik meg.

Ezen elvek szerint kötendő szerződések alapján hazai vasutaink contingens kocsi vonatokban mintegy 3000 darab fedett teherkocsira számíthatnának, feltéve természetesen, hogy a politikai viszonyok megengednék, miszerint a külföldi kocsik hazájukat elhagyhassák.

Ezek szerint nagy forgalom legyőzésére a vasutak minden segéd eszközeik igénybe vételével összesen mintegy 11,000 és naponta 786 darab kocsira számíthatnánk, mely kocsi-teleppel a fentebbi számítások keresztülvitele mellett — havonként 235,800 tonna, azaz 4.716,000 vámmázsa gabona volna kivihető, vagyis az 1.500,000 tonna gabona 6 hónap és 10 nap alatt, jövő év január végéig elszállíttathatik.

Ez volna nézetünk szerint vasutainknak — figyelembe véve a birtokukban lévő, a bérletek által megszerezhető és contingens kocsik iránti egyezmények kötése folytán rendelkezésükre bocsátott — összes kocsimennyiséget, — a gabonaforgalomra fordítható legnagyobb szállítási képességek.

Összehasonlítva már most fejtegetéseink első részében kiszámított szállítási képességét a vasutak vonalainak a rendelkezésre álló kocsiállomány szállítóképességével, azt találjuk, hogy összes, az országból kimenő vonalaink, a jelenlegi menetrendek szerint naponta a rendes forgalmon kívül mintegy 21,000 tonnát, azaz 420,000 vámmázsa gabonát képesek kivinni, míg vasutaink a birtokukban lévő kocsikkal 5000 tonna, a bérletek által valószínűleg megszerezhető kocsik segélyével pedig 7860 tonna gabonát tudnak elszállítani, azaz a magyar korona területén levő vasutak kocsiainak száma csak egy negyedét teszi ki, a vasutak szállítóképessége által igényelt kocsik számának, s a sükséglet kikölesönözések által legfeljebb csak felében lesz fedezhető.

Mindezen számítások, a mint előre bocsátottuk, azon feltételtől indultak ki, mintha vasutaink összes kocsiállománya

egy hatalom, egy kéz által a felmerülő szükséglet fedezésére egyöntetűen igazgattatnék, a mi azonban 18 külön igazgatás alatt álló vasut tulajdonával még az állami befolyás érvényesítésével sem fog minden surlódás nélkül eszközölthetni, — úgy, hogy a theoretikusan kiszámított 7000 darab kocsiszám, a gyakorlati kivitelnél minden esetre csökkenni fog. Nem lévén előre ismeretes a kivitel iránya és az egyes irányok szerint a kivitel mennyisége, számításunk számára egyéb alappal nem birtunk.

Az előadott eredményt, mely szerint vasutaink kocsiállománya alig képes a rendes belforgalmon kívül a vonal kivitelképességének egy negyedét látni el a szükséges forgalmi eszközökkel, felületesen tekintve, vasutaink felszerelésének elszomorító képét nyújtaná; közelebb megvizsgálva azonban, nem tagadható, ámbár korántsem szándékunk lándzsát törni vasuti kocsiaink elegendősége mellett, hogy minden kiválóan agricultur állam, melyben az ipar aránylag sokkal alacsonyabb fokon áll, mintsem hogy annak gyártmányai a vasutakat egyedül tudnák foglalkoztatni, ki van azon súlyos alternatívának téve, miszerint vagy nyersterményeinek időnként kocsihiány miatt lassabb elszállításából eredő nemzetgazdasági károkat szenved, vagy pedig ezen károk elhárítása tekintetéből, az időleges s rohamos kivitel kielégítésére, a rendes forgalomban soha igénybe nem vett aránytalan nagy kocsiállomány beszerzése által terheli meg magát és ezen tőke kamatairól egyszer mindenkorra, nagy részben lemond.

A nyerstermények, de különösen a gabona elszállításának azon természete van, még tökéletes rendes viszonyok között is, hogy az év néhány hónapjaiban tömegesen veszik igénybe az elszállítási eszközöket, míg annak legnagyobb részében azok továbbítása szünetel. Ha tehát a vasutak 3—4 hónapig tartó követelményeknek saját erejükből akarnának megfelelni, oly kocsiállományt kellene tartaniok, melynek értékét, miután a kocsik az év 8 hónapja alatt nem használtatnának, nem tudnák kellően kamatoztatni, a 8 hónapi kamathány pedig minden esetre felülmulná a kocsik által 4 hónap alatt szerzett tiszta bevételt.

Ámbár kívánatos volna, hogy vasutaink kiviteli képessége jobb arányban álljon, a rendelkezésükre álló kocsiállománnyal; még sem lenne tanácsos a mondottaknál fogva a kocsik számát

— eltekintve az állam jelenlegi pénzügyi helyzetétől — a kiszámított szükségelt mennyiségre emelni fel, miután az, mint már említettük, a vasutakat gyümölcsözés nélkül befektetett tőke kamataival terhelné meg.

A kocsilétszám szaporításának az állam iparának fejlődésével kell lépést tartania, miután az ipartermények az egész éven át egyenletesen jöven a kereskedelmi forgalomba, azok a vasutakat folytonosan foglalkoztatják, s rohamos túlterheléstől megóvják.

A nyersterményeknek, habár csak nyers iparczikkekké való feldolgozása is, legbiztosabb orvossága lesz a tömeges elszállításokból eredő koronként beálló fennakadásnak.

Ha majd gabonánk az európai piacokra, kizárólag mint liszt, dara, maláta stb. fog kivetni, beálland az idő, a midőn vasutaink kevesebb áldozatokkal s több praecisióval fognak a hozzájuk kötött reményeknek megfelelni tudni. Addig is míg ez óhajtott végeredmény beállana, azon örvendetes tapasztalattal vigasztalhatjuk magunkat, miszerint malomiparunk oly emelkedésnek indult, hogy hazai vasutaink elszállításában ma már észrevehető nagy részt képvisel s hogy a míg az örlemények napról-napra nagyobb tért foglalnak el a kivitelben, addig a gabonaforgalom az előbbi évekhez képest csökken.

Kétséggkívül a vasuti elszállításra nézve nagy előnyöket fogna nyújtani, az ország különböző nagy gabonatermelő vidékeinek központjaiban, de különösen a fővárosban czélszerűen berendezett gabona-raktárak (entrepot) felállítása.

Ezen raktáraknak kereskedelmi szempontból való megítélése nem lévén a mi feladatunk, itt csak ezeknek a forgalomra való jótékony hatását tisztán közlekedési szempontból kívánjuk kiemelni.

A gabonaraktáraknak a vasuti elszállításra gyakorolt befolyásuk abban rejlik, hogy azok mintegy szabályozójául szolgálnak annak. Miután a raktárak a kivitelre szánt terményfeleslegeket, successive felhalmozzák, közvetítik azoknak egyenletes elszállítását, miáltal a vasutak koronkénti tömeges feladásoktól s közvetlen azután beálló pangásoktól óvatnának meg.

Az intézkedések, a gyors elszállítás az aránylag csekély kocsiszámmal a lehető legnagyobb mivelet végrehajthatása érdekében, rendkívül fontos a vasutak igazgatására nézve annak

már kellő időben ismerete, hogy mely állomásokon minden nap mennyi feladásra számíthat.

Minél kevesebb a feladó állomások száma, annál biztosabb lehet a dispositio, annál kevesebb idő vesztegettetik a kocsiknak ide-oda küldözgetése által, s annál gyorsabban továbbíthatnak a zárt gabonavonatok kiindulási pontjuktól rendeltetési helyökre.

Miért pusztán vasuti szempontból is sürgetnünk kell oly intézkedések tételét, melyek a világforgalomba szánt gabonának úgy is természetszerűleg meglevő bizonyos emporiumokban való felhalmozását elősegítik.

IV.

A fentebb előadottakban láttuk, milyen jelenleg hazai kiviteli vasutainknak szállító és kiviteli képessége, továbbá hogy mit fordíthatnak a rendelkezésükre álló eszközökből a rendes, úgy szólván mindennapi forgalom mellett a tömeges nagyobb kivitelre, s végre hogy mily arányban áll a meglevő kocsitelep a vasutak miveleti képességükhöz. Vessünk most már összehasonlítás czéljából néhány pillantást az 1868. és 1869. év kivitelére és annak Magyarországon a forgalomra nézve oly káros nehézségeinek okaira.

Mindenek előtt, ha Magyarország 1868. évi vasuti hálózatát figyelmesen vizsgáljuk, fel fog tűnni, miszerint a nevezett évben kiviteli vasutaink közül

1. a cs. kir. osztrák államvasut délkeleti,
2. a cs. kir. osztrák államvasut újszőny-bécsi,
3. a cs. kir. déli vasut buda-kanizsai, és
4. a cs. kir. déli kanizsa-bécsi vonalai voltak csak üzemben.

A déli vasutnak horvát vonalait nem számítjuk, mivel a m. kir. államvasutak zákány-zágrábi vonala és a duna-drávai vasut nem lévén még 1868-ban kiépítve, a déli vasut kanizsa-bárcsi vonala pedig csak 1868. év szeptember 1-én adatott át a forgalomnak, ennek csekély része volt a kivitelben.

Már tehát a feladó helyek száma is aránytalanul csekélyebb volt, úgy, hogy a gabonafeladás kevés számú állomásokra szorítkozva, itten kényszerülve oly tömeges felhalmozódást idézett elő, melyet a vasutak a jelenleg rendelkezésükre álló eszközökkel sem volnának képesek rövid idő alatt legyőzni.

Igy volt tehát már vasutainknak kevés száma is egy főtenyezője annak, hogy egyes állomásokra oly tömegesen szállítottak a gabona, hogy az nem csak fedett rakhelyekben nem volt elhelyezhető, hanem még néhány állomás területe se lévén elegendő, nagy mennyiségű gabona künn a nyílt pálya mentén rakatott le és ott is rothadt részben el.

Feltéve, hogy vasutainknak szállító képessége ugyan olyan volt, mint ma, ugyanazon tényezők figyelembe vételével a nevezett vonalak 1868-ban naponta összesen legfeljebb 14,600 tonnát, azaz mintegy 300,000 vámmázsa terhet lettek volna képesek a rendes forgalmon kívül továbbítani, hónaponként tehát 450,000 tonnát vihettek ki.

Az 1868-ik évben a magyarországi vasutakon általában 2.199,200 tonna gabona továbbított, ebből a külföldre 1.500,000 tonna vitetett ki, míg a belföldön mintegy 690,200 tonna maradt. Feltéve, hogy az exportra szánt mennyiséget mind az 5 kiviteli hónap (augusztus-december) alatt szállították volna el a vasutak, úgy 24 óra alatt 10,000 és hónaponként 300,000 tonna volt továbbítandó, mely mennyiség elvitelét a fentebbiek szerint vasutaink könnyen eszközölhatték volna.

Naponta 10,000 vámmázsa továbbítására 1,000 darab kocsira volna szükség, tizennégy napi fordulat mellett tehát 14,000 darab kocsiból álló telepnek kellett volna egyedül a gabonaforgalom számára rendelkezésre állani.

Ehhez számítva még a kocsik javítása folytán beálló hiánylat fedezésére az összeg 3 %-át, azaz 400 darab kocsit, összesen a magyar gabona kivitelére 14,400 fedett teherkocsira volt szükség.

Hogy megtudhassuk, miszerint mennyiben érték ténylegesen el 1868. évben a vasutak a fentebb kimutatott kocsiszükségletet, ugyanazon utat fogjuk követni, mint a melyet a mostani kíváncsi kiszámításánál követtünk.

Elsőben is összeállítandjuk egy táblázatban a vasutaknak 1868-ban különböző cikkek szerint végrehajtott miveletét, azután pedig egy második kimutatásban ki fogjuk tüntetni a vasutak által az árúnevek szerint igényelt és tényleg birtokukban volt kocsiállományt.

Sorszám	A vasut megnevezése	t o n n á k b a n				Egy tonna- teher által átlag befutott ut	Fedett kocsi- ban gabonán kívül szállított terhek mivelete
		Összesen elszállított teherárú	Ebből fedett kocsikban szállított egyéb árúk	Nyitott kocsikban elszállított teherárúk	Összesen elszállított gabona- neműek		
1	M. államvasut Budapest — salgó- tarjáni vonala	246,556	29,804	148,385	68,367	62·0	1.847,848
2	Oszt. államvasut összes vonalai	4.625,785	1.312,969	1.463,871	1.848,945	165·8	217.690,260
3	Cs. kir. déli vasut összes vonalai	2.781,213	658,639	1.242,727	879,847	243·5	160.378,597
4	Tiszavidéki vasut	769,268	245,148	97,919	426,201	104·0	25.495,392
5	Első erdélyi vasut (10 napi forg.)	2,145	643	1,452	50	38·7	24,884
6	Mohács—pécsi vasut	263,866	10,000	37,237	16,629	57·0	578,000
7	Pécs—bácsi vasut	58,622	10,328	21,004	27,290	48·0	495,744
	Összesen	8.747,455	2.267,531	3.012,595	3.267,329	—	406.502,725

Felemlitendő itten, hogy az 1868. év forgalma, különösen a gabona bel- és kiviteli forgalma tekintetében, nem ítéltető a gabonatermés 1868. évi sikere után meg, mintán az előtte való év szintén kitünő termésű lévén, a többször említett évben 1867-ki termés is szállítatott ki és a kivitel nem szorítkozott mint rendszeren az év második felére, hanem az az egész 1868-ik évben szakadatlanul folyt, de sőt az még az 1869-ik év április havába is kihatott.

Az előbbi számításainknál alapul felvett tényezőket, és a fedett teherkocsiknak évenkénti 72,000 tonna-kilométer miveletét véve fel, az 1868. évben elszállítandó árúk és gabona továbbítására a következő táblában kimutatott kocsimennyiségre volt szükség.

Megjegyezzük azonban előbb, miszerint a 3-ik rovatban a gabona elszállítására kitüntetett kocsimennyiség kiszámításánál, azt a feltevést tettük, mintha az egész 3.267,329 tonna gabona csak a belforgalomban mozgott volna, úgy tehát, hogy ennek hazánk határai között való továbbítására kellett volna már 7940 darab fedett koci.

Sorszám	A vonat megnevezése	1868. évi fedett koci- állomány	Fedett koci- siban el- szállítandó egyéb cik- kek számára szükséges kocsimennyi- ség	1868. évben szállított gabona to- vábbítására szükséges kocsimennyi- ség	A gabona elszállításá- ra fenmar- adó koci- mennyiség
		darab fedett teher-koci			
1	M. államvasut Budapest— Salgó—tarjáni vonala	115	26	59	89
2	Oszták államvasut összes vonalain	3,877	3,023	4,258	854
3	Cs. kir. déli vasut összes vonalain	4,431	2,227	2,976	2,204
4	Tiszavidéki vasut. . . .	988	354	616	634
5	Első erdélyi vasut . . .	206	—	—	200
6	Mohács—pécsi vasut. . .	26	8	13	18
7	Pécs—bárcsi vasut . . .	27	7	18	20
		9,664	5,645	7,940	4.019

A mint ezen adatokból kivethető, hazai vasutainknak (az oszták- és déli vasutak oszták hálózatát is beszámítva) 1868.

évben 9464 darab fedett teherkocsi volt birtokukban. Az első erdélyi vasut kimutatott 200 darab kocsija ezen összegben nem foglaltatik, — miután ezen vasut 1868. év deczember 20-án adatván át a forgalomnak, — a 10 napi üzlet alatt a gabona-kivitelben részt nem vehetett.

Leszámítva tehát a fedett teherkocsikban továbbítandó egyéb kereskedelmi czikkek számára ezen összegből 5625 darabot, marad a gabonaszállításra 3819 darab fedett teherkocsi.

1868-ban azonban

az osztrák államvasutnak	1910
a cs. kir. déli vasutnak	1856
a tiszavidékieknek	180
mohács-pécsi vasutnak	227
a pécs-baresi vasutnak	100
m. kir. államvasut (Losoncz)	400
vasutainknak összesen	<u>4673 db</u>

szénkocsijuk volt, — felvéve, mint a hogy tényleg történt is, hogy a pályák ezeknek egyharmadát a gabonaforgalomba bevonták, — úgy mintegy 1560 szénkocsi és összesen 5379 azaz kereken

5400 darab kocsit voltak képesek hazai vasutaink az összes gabonaforgalomra fordíthatni.

1868. évben a magyar vasutakon elszállított 3.267,329 tonna gabona két részre oszlott, ennek kisebbik része 1.212,329 tonna csak a belforgalomban továbbított, és annak elszállítására a kocsiknak 120,000 tonna kilométernyi teljesítményét véve fel, a mi a nevezett évben vasutainkon tényleg eléretett, 907 darab kocsira volt szükség, míg ennek második része 2.055,000 tonna mennyiségben a külföldre vitetett ki. Ezen összegnek elvitelére a kocsiknak 14 napi turnust véve fel, 7904 darab fedett teherkocsi kellett. Ezen kocsi számhoz még 3 % javítási átlagot, azaz 240 darabot számítva, összesen a bel- és kiviteli forgalomban a gabona elszállítására 9141 darab fedett teherkocsi kellett.

Miután az összes a gabona elszállításra fordítható kocsik száma, mint láttuk, csak 5400 darab volt, hiányzott 3741 darab fedett teherkocsi.

A vasutak, de különösen a kivittelt közvetítő osztrák és déli vasutak látva, hogy a rendelkezésre álló kocsiteleppel nem lesznek képesek a kereskedelem rohamos követelményeinek eleget tenni, iparkodtak csatlakozó vasutaikkal és azon külföldi pályákkal, melyek a gabonakivitelben részt vettek, contingens kocsik rendelkezésre bocsátása iránt szerződéseket kötni.

Ezen szerződések a már fentebb előadott elvek alapján 1868. július és később szeptember havában létre jöven, az osztrák és a külföldi vasutak mintegy 1200—1500 darab fedett kocsival szaporították a gabona forgalomhoz szükséges forgalmi eszközök számát, úgy, hogy a pályák összesen a kivitel eszközzésére legfelebb 6900 db kocsit fordithattak.

Az 1868. év nagy gabonakiviteli idénye alatt, tehát a forgalom rendes és akadálytalan fentartására a vasutaknak legalább még 2200 darab fedett vagy ponyvával ellátott nyitott kocsira lett volna szükségük.

Ez a hiánylat részben azon kocsik által pótoltatott, a melyek különben egyéb kereskedelmi cikkekkel, — állandó szerződésszerű kötelezettségek nélkül jöttek be, s melyek a helyett, hogy üresen irányítottak volna vissza, megrakva küldettek haza, — részben pedig akkép is segítettek magukon a vasutak, miszerint a gabonát nem csak fedett teher- vagy ponyvával ellátott szénkocsiban, hanem esetleg nyitott vagy marhaszállító kocsiban is elvitték.

Ha már ezen, nehezen pótolható kocsihányból egyedül is megmagyarázható, hogy 1868. évben a gabona elszállításának időnkint fel kellett akadnia, — úgy még sokkal természetesebbnek kell találnunk az akkori export nehézségeit, — ha figyelembe vesszük, miszerint a contingens kocsik iránti szerződések még csak július és szeptember havában kötötven, — a januáriustól júliusig terjedő kivitelben mintegy 1500 darab kocsival kevesebb vett részt.

Eltérőleg a rendes kivitel idényétől, a fentebb nevezett időszak 1868. évben szintén nagy szerepet játszott, miután 1867 július havától 1868. év július végeig 2.055,000 tonna gabona vitetett ki, mint az 1867. évi termés feleslege, míg az 1868. évi termés elszállítása ezen év augusztus havában kezdetett meg és 1869. év öt első hónapjában fejeztetett be.

Nem csodálható tehát, hogy beállott oly időszak, melyben vasutaink az állomásaikon felhalmozott gabonát elszállítani többé képesek nem voltak.

Ámbár az előadott adatok szerint ez idén sem reményelhetjük, hogy a hazai pályák a fejtegetéseink bevezetésében felvett azon feladatnak, hogy 1,500.000 tonna gabonát a külföldre, átlag 1500 kilométernyi távolságra még a termő év folyama alatt, azaz augusztus hó elsejétől deczember végeig elszállítani tudjanak, miután számításaink szerint a rendelkezésükre álló eszközök és segédforrások teljes kihasználása mellett 5 hónap alatt csak mintegy 1.100,000 tonna gabonát fognak exportálhatni, mindamellett erős meggyőződésünk, hogy az 1868-ik évben bekövetkezett kiviteli calamitások ismétlődni többé nem fognak, vagy legalább azok oly mérveket nem öltenek, a melyek Magyarország gabonakereskedelmét annyira károsítanák, mint azt az 1868. évi gabona kivitelének fennakadása tette.

Eltekintve attól, hogy a vasutak kocsiállománya ma tetemesen nagyobb, vasutaink helyzete és viszonya ugy az europai vasuthálózatban, valamint a magyar korona területén már olyan, mikép bizton állítható, hogy az 1868. év nehézségeinek egy része már ki van küszöbölve.

Mint már említettük, kivitelünk egyik főakadálya abban rejlett, hogy vasuthálózatunk az absolut kormány alatt teljesen elhanyagoltatván, nagyon hiányos volt.

Kivévéen az osztrák állam-, a déli és a tiszavidéki vasutakat, melyek az országot főirányaiban szelték által, nem birtunk oly vonalokkal, melyek a gabonakivitelben némi szerepet viselhettek volna.

Legfőbb hátrány azonban azon körülményben rejlett, hogy a kiviteli vasutakhoz, melyek az elszállítást a külföldre közvetítették, épen a legtermőbb vidékekből nem csatlakoztak szárnyvasutak, melyek kerületjük gabonatermését felvéve, a kivivő vasutakat a kezelésben kisegítették, s így egyik legterhebb feladatuk alól felmentették volna.

Hogy az akkori és mostani viszonyokat összehasonlíthassuk, nem lesz érdektelen vasuthálózatunknak, valamint a forgalomnak átadott és árúfelvételre berendezett állomásoknak 1868. és 1877-ik évbéli állapotát a következő táblázatban állítani össze.

Sorszám	A vasut megnevezése	Üzletben álló vonal hossza kilometerben		Árúfelvételtre berendezett és a forgalomnak átadott állomá- sok száma		Megjegyzés
		1868	1877	1868	1877	
1	M. k. államv. északi vonal	113	795	17	80	1868-ban Salgó- Tarjánig volt forgalomban.
2	" " déli vonal	—	279	51	59	
3	Cs. kir. osztr. államvasut	853	1005	76	106	
4	" " déli . . . vasut	817	817	59	59	Kanisza-Bárcs 1868. szept. 1-én adatott át a for- galomnak.
5	Tiszavidéki "	580	580	47	47	
6	Arad—Temesvári . "	—	58	—	6	
7	Első Erdélyi "	220	300	16	23	1868. decz. 22-én adatott át a for- galomnak.
8	M államvasut keleti vonal	—	607	—	49	
9	Kassa-Oderbergi . . vasut	—	304	—	27	
10	Északkeleti "	—	510	—	44	868. szept. 1-én adatott át a for- galomnak.
11	Első magyar gácsorsz. "	—	—	—	9	
12	Mohács—pécsi . . . "	—	60	5	5	
13	Pécs—bárcsi "	—	64	4	4	
14	Duna—drávai "	—	166	—	13	
15	Győr—sopronyi . . . "	—	86	—	5	
16	Vágvölgyi "	—	113	—	14	
17	Arad-körösvölgyi . . "	—	62	—	10	
18	Eperjes—tarnóvi . . . "	—	55	—	5	
19	Nyugoti "	—	304	—	25	
20	Alföld—fiumei "	—	389	—	30	
Összesen		2707	6558	275	620	

Ezekből látjuk, hogy míg vasuthálózatunk hosszában 59⁰/₀-kal nagyobbodott 1868-ik év óta, addig az árúfelvételtre berendezett állomások száma 56⁰/₀-kal szaporodott.

Nem valószínű tehát, hogy az 1868. év azon hátránya, miszerint a tömeges felvétel eszközlésére aránylag kevés feladó állomás lévén, az egyes állomások túlterheltek, a folyó és következő években egyhamar ismétlődnek, miután, a mint említettük, az állomások száma 56⁰/₀-kal emelkedvén, az egyes állomások feladási köre sokkal szűkebb, mint a mekkora vidékeket 1868-ik évben minden egyes állomásnak el kellett látnia.

Az állomások számával a fedett rakhelyek mennyisége is emelkedett, úgy, hogy bekövetkező nagy export esetében nem fog beállani az az abnormalis körülmény, hogy a gabona az állomásokon és azokon kívül a nyílt pálya mentén rakatván le,

még a jövő év január és február havában is fedetlenül a szabadban hevert s rothadt el részben.

Végre nézetünk szerint már azon okból sem fog a többször nevezett export nehézsége ismétlődni, miután vasutaink ezen év óta közvetlen dijszabások, kölcsönös kocsikisegítési egyességek kötése, a német vasuti egyletbe való lépés és más egyéb kötelekek által, a külföldi vasutakkal viszonyukat már előre szabályozták, úgy, hogy a mai kölcsönös élénk csereviszony mellett biztos lehet reményleni, miszerint a külföld, annál inkább is miután a gabona kivitel közvetítésében egyenesen van érdekelve, hazai vasutainkat minden tekintetben kimerítően fogja támogatni, s miután ezen érintkezési viszonyok már egyszer mindenkorra előre megállapítottak s szabályoztattak: a vasutak dispositiójukban biztos alappal birnak, minélfogva a gabonakivitelből eredő kölcsönös ügyeket gyorsan és megbízhatóan lesznek képesek lebonyolítani; nem következhetnek tehát be az 1868. év sajnos tapasztalatai, mivel ezen év kalamitásainak egyike főokozója a vasutaknak úgy készületlenségökben valamint azon körülményben rejlett, hogy a külföldi vasutakkal, nagy gabonaexport esetére nem voltak kellő időben az érintkezési feltételek megállapítva. Így, hogy egy példát említsünk, vasutaink csak az export alatt tapasztalván, hogy nem lesznek képesek a követelményeknek saját erejükből megfelelni, contingens kocsik iránti szerződések július és szeptember havában kezdettek kötni, minek következtében a külföldi kocsik legjobb esetben is csak július havától kezdve vehettek részt a kivitelben.

Ámbár fejtegetéseink keretébe közvetlen nem tartozik, tekintve azonban, hogy a gabona hajókon Kaiser-Ebersdorffba, Simbachi és Passaui bajor kikötő-állomásokba szállították, honnan azután vaspályán továbbították a svajci, délnémet és francia piacokra, s tekintve, hogy a gabonakivitel idénye alatt az exportban, ha oly nagy részben nem is, mint a vasutak, de minden esetre bizonyos mérvben a hajózás is részt fog venni, nem lesz felesleges a dunai hajózás ez irányban tevékenységét néhány szóval felemlíteni.

A magán hajózási vállalatoknak tevékenységéről semmi pozitív adataink sem lévén, hogy egyáltalában némi fogalmunk legyen ezen eszközöknek tevékenységéről, ez esetben csak az

egyedüli és legnagyobb részvényvállalat, az első cs. kir. szab. duna-gőzhajózási társulatnak eredményeit fogjuk fejtegetéseink körébe vonni; annál inkább is csak ennek teljesítménye érdekelhet bennünket, miután a többi apró vállalatok, néhány bajor hajón kívül, csakis a belforgalom kielégítésével foglalkoznak, míg a kivitelt a külföldre majdnem egyedül a fent nevezett vállalat közvetíti.

A duna-gőzhajózási vállalat 1876-ban:

588,534	tonna	keresked.	árút,
554,715	»		gabonát,
202,798	»		köszönet,

összesen 1.346,047 tonna terhet továbbított összes vonalain.

Daczára, hogy az 1876. év nem volt a gabonakivitelre nézve kedvező, az első duna-gőzhajózási társaság, az oláh kereskedelmi conventió következtében, fennállása óta ez évben szállította a legtöbb gabonát el; t. i. 554,715 tonna azaz 11.094,298 vámmázsát továbbított, átlag 614 kilométer vagyis 81 mértföld távolságra, míg 1868-ban 9.969,000 vámmázsát 76·1 mértföldre vitt el.

Oláhországból és Bulgáriából egyedül, a múlt évben 500 teherhajó-rakomány hozatott hazánkba és továbbított a fentemlített kikötő állomásokra, miután egy-egy teherhajó meg-
rakott állapotban mintegy 250 tonna, azaz 5000 vámmázsá gabonát vihet el, hazánkba 125,000 tonna idegen gabona hozatott hajók segélyével, míg a megelőző években rendszeren csak 100 hajórakomány, azaz 25,000 tonna gabona hozatott be.

A magyarországi gabona nem fogja nagymérvben a folyam-továbbítást igénybe vehetni, miután a duna-gőzhajózási társaság természetes törekvése mindég oda fog irányulni, hogy a szállítmányokat a lehető leghosszabb vonalon továbbithassa s tarthassa meg, minek következtében az oláh gabona elvitelét differentiális tarifák és egyéb kedvezmények segélyével iparkodni fog magának biztosítani s tevékenységét ennek fogja szentelni.

Ha tehát a duna-gőzhajózási társaság 1876. évi gabona-forgalmát, egyszersmind annak, ez irányban legnagyobb teljesítési képességének tekintjük, s figyelembe vesszük a fent

előadottakat, úgy látni fogjuk, hogy az 554,715 tonna gabonából, mintegy 125,000 tonna vagy 2.500,000 vámmázsa oláh gabona lévén, magyarországi termény 429,715 tonna vagyis 8.594,300 vámmázsa szállított.

Ez volna tehát azon mennyiség, a melynek elszállítására a magyar gabnakereskedés a Dunán, a kiviteli forgalomban számíthatna.

Hogy az elszállítási eszközök ezen neme, tekintve lassúságukat, továbbá különböző vizállások miatti megbízhatatlanságukat, mennyiben felelne meg a kereskedelmi export követelményeinek, ezt megítélni nem lévén feladatunk, itt csak azon meggyőződésünket fejezzük ki újólág, miszerint a hajó elszállítás a fentebb említett okoknál fogva, miután gabonakivitelünk attól függ, hogy a magyar gabona a fogyasztó-piaczokon, az orosz, oláhországi és az amerikai gabona előtt bizton jelenhessék meg, — az ország szállítási eszközeinek gabonakiviteli képességek megítéléséhez, — számításba nem veendő.

Hogy a dunagőzhajózási vállalat szállítóképességét némileg megítélhessük, röviden a következőket említjük még fel. Ezen vállalatnak, eltekintve gőzhajóitól, 630 teherhajó van birtokában. Ezen hajók Zimony—Bécs között rendes vizállás mellett — a ki- és berakodással együtt mintegy 14 nap alatt fordulnak meg, egy hajó 250 tonna (5000 mázsa) terhet képes elszállítani. Naponta tehát a végállomáson 45 teherhajó állhat rendelkezésre, melylyel 24 óra alatt 11,250 és egy hónap alatt 337,500 tonna teher továbbítható.

Nagyobb fontosságot tulajdonítunk a hajóelszállításnak a helyi forgalomban mozgó gabona továbbítására, mely még sokkal fokozottabb értékkel bírna, hogy ha Budapest, entrepotok, kisebb kövezetvám, csekélyebb kezelési illetékek stb., stb. által a gabonaforgalom fő emporiumává emeltetnék.

Az anyagnak rendkívüli sokoldalúsága s azon körülménynél fogva, hogy a vasutak a számításokhoz szükséges adatok birtokában nem lévén, ezeknek megszerzése részint tapasztalati adatokból való dedukálás, részint pedig bonyolódott számítások útján volt csak lehetséges, — ezen fejtegetésekben — miután a hibaforrások száma nagy — kétségkívül lesznek oly

feltevések és következtetések, melyek a gyakorlati élet tapasztalataival nem fognak mindenben teljesen megegyezni.

Ezen tanulmányunkkal azonban hazai vasutaink exportképességének megközelítő képét kívántuk csak nyújtani, hogy tájékozásul szolgáljon egyrészt kereskedelmünknek arra, miszerint a kivitelnek különböző intensivitása és iránya esetében, mit várhat hazai szállítási eszközeinktől, másrészt pedig röviden utalni akartunk azon hiányokra, melyek nem engedik, hogy vasutaink egész szállítóképessége érvényre juthasson.

Sok oly hiány van még a mely nagy forgalom esetében a kivitelre zsibbasztóan fog hatni, mint például vasuthálózatunk be nem fejezettsége, kisebb rövid vonalaknak külön külön igazgatása, a vasutaknak egymással való versenyzése és az ebből eredő forgalmi hátrányok stb., stb. Ezek mind oly tényezők, melyek pusztán az üzleti szolgálat műszaki végrehajtására oly káros befolyással vannak, hogy az egyes vasutak segéd-eszközei nem használtathatnak úgy ki, mint azok elméleti kiszámítása követelné.

Mindez azonban messzebb vezetne bennünket, mintsem e czikk korlátai között azoknak fejtegetésébe bocsátkozhatnánk.

Záradékul csak azt kívánjuk megemlíteni, hogy jó igazgatás, a rendelkezésre álló segédeszközöknek czélszerű összhangzatos dispositiója, a forgalom minden mozzanatának éber figyelemmel kísérése és mindenekelőtt a meglévő erőknek haszontalan el nem forgácsolása által, forgalmi eszközökkel még oly szűken ellátott s a vasuthálózatban még oly roszul beékelt vasut szállítóképessége is emelhető.

Valamint az emberi életben az erők czélszerű felhasználására és azok feletti biztos dispositiók tételére, az önismeret, kikerülhetetlen tényezőjét képezi az egyéni művelet emelhetésének, úgy a vasuti szolgálat ezer kerekű gépezetének ismerete vezethet egyedül az elmélet által felállított, műveleti képesség megközelítéséhez. Miért is hangsúlyoznunk kell, hogy csakis a vasuti szolgálat minden ágát felkaroló, legkisebb mozzanatát is megfigyelő s czélszerűen berendezett statisztika nyújthatja azon adatokat, melyeknek segélyével az intézkedések mindig a kívánalomnak megfelelően tétethetnek.

THALY EMIL.

ÚJABB IRÁNYOK

AZ ANGOL NEMZETGAZDASÁGTANBAN. *)

~~~~~

A természet titkainak földerítése az ember vágyainak egyik elseje. Évszázadokon át állott a rejtélyes lepel előtt, mely azokat takarta és ráházolta képzelődésének torzképeit. Végre egy merész kéz bátran megfogja, és lassanként emelkedni látjuk a függőnyt, lassanként valóságában ismerjük fel a természet alakjait. Nem hasonlít-e ehhez az összes állami tudományok története, de különösen a nemzetgazdaságtan története is? Igaz, hogy az ókorban is magas fokra emelkedett gazdasági élet, a kereskedelem messze vidékeket hozott összeköttetésbe, az ipar egyes ágai bámulatós tökélyre jutottak, a pénzgazdaság végletekig fejlődött, de csak az újabb időben vált az egész társadalom gazdasági társadalommá, csak az újabb korban lettek a gazdasági tényezők irányadókká. A gazdasági élet fölismerésére csak most kínálkozik bő anyag, bő alkalom és a régi nézetek lassanként elhalványodnak az új tények fénye előtt. Az előttünk fekvő munka sok ponton új világba helyezi a régi nézeteket, új tényekre figyelmeztet a gazdaság tekintetében legmagasabb fokra jutott angol nép életéből. Nem tartjuk az itt közölt nézeteket végeredményeknek, de nem tagadhatjuk a munka éles ítéletét, független felfogását és számos találó megjegyzéseit. Sarkpontját a verseny kérdése képezi. A mire Herbert Spencer már husz év előtt figyelmeztetett, hogy a szabad verseny helyén igen számos téren újabban is csak a monopóliumot találjuk, a szabad verseny által biztosított legtökéletesebb termelés helyett pedig csalást és kontármunkákat: ez Syme újabb példái után kétségtelen ténynyé válik; a szabad

---

*) David Syme: Outlines of an industrial science, King et Co. London 1876.

verseny fényoldalai mellett a tudomány többé nem mulaszthatja el föltüntetni annak árnyoldalait is; a törvényhozás pedig e tényt többé nem hagyhatja figyelmen kívül, a mint az angol törvényhozás azt már évek óta mutatja. Behatóan vizsgálja továbbá a nemzetgazdaságtan és a társadalmi tudományok többi ágai közti összefüggést, a nemzetgazdaságtannak az etikához való viszonyát; az állam szerepét a közgazdaság terén — mind oly kérdések, melyek a jelenkori legfontosabb socialpolitikai problémákhoz tartoznak. De különben lássuk röviden a munka tartalmát.

Az első fejezet a nemzetgazdaságtan tárgyával foglalkozik, avval, mi tartozik abba és ennek megfelelőleg, mikép definiálandó a nemzetgazdaságtan, mely tudományok sorába tartozik: a természettudományok, vagy az erkölcsi tudományokhoz? Syme bírálja a tudomány megnevezését; kimutatja, hogy az angol „political economy“ egészen más fogalmat jelent, mint a mely a tudósok által hozzákapcsolatik. Sokkal helyesebbnek találja az „industrial science“ megnevezését. Mert valamint van egy tudomány az emberi szellem működéséről, egy az erkölcsök működéséről, egy a társadalom működéséről, úgy különböztethetni meg egy tudományt a munkáról (azt hisszük, hogy ezen szóval jobban találjuk a szerző eszméjét, mintha ezt „ipar“ által fordítottuk volna le). De a tárgy is, a melylyel a tudósok nézete szerint e tudománynak foglalkozni kellene, helytelenül jelöltetett meg. Mindnyájan megegyeznek ugyanis abban, hogy a gazdaságtannak a gazdagsággal (wealth) és annak jelenségeivel kell foglalkoznia; ennek keletkezése, forgalomba hozása, eloszlása és fogyasztása képezné tehát a tudomány tárgyát. Nem szükséges itt megjegyezmem, hogy e fölfogás leginkább az angol tudomány sajátága; hogy ellenben az olaszok (Beccaria és Filangieri óta) és a németek sokkal mélyebben fogták föl e tudomány föladatát. A gazdaság magában véve és mint olyan, még nem képezheti tárgyát egy külön tudománynak, ép oly kevésbé, mint más emberi vágyak, a tisztelet, a hatalom stb. De a mennyiben a gazdaság alá rendesen mindent vettek, mi szükséges, hasznos vagy kellemes lehet, a tudománynak oly tág területet nyitottak, mely az ember összes törekvését és tevékenységét átkarolja. De a tudománynak

hovátartozása iránt is igen eltérő nézetek uralkodtak. Mill szerint e tudomány törvényei két különböző tudományhoz tartoznak; a mennyiben a cél a külső természet átváltoztatása az emberi szükségleteknek megfelelőleg, ennyiben a tudomány elvei a természettudományban keresendők; a mennyiben pedig a javak előállításánál az emberi ész és akarat, a szükségletek, a vágyak adják a direktívát, a szellemi élet törvényeinek kutatása szükséges. Cairnes is hasonló értelemben nyilatkozik, holott Syme azon állítást tartja fenn, hogy a nemzetgazdaságtan csak szellemi tudomány, és hogy a gazdasági jelenségek itt csak annyiban képezik a kutatás tárgyát, a mennyiben szellemi és erkölcsi okoknak következményei. Ez különben csak ugyanazon nézet, melyet Mill már az „Unsettled questions“-ben kifejezett és mely kétségkívül a helyes. A gazdaságtan nem foglalkozik a gazdasági élet természeti föltételeivel, sem az azok előállításánál követendő természeti törvényekkel, valamint nem a logika, vagy a matematika, bár fogalmai, törvényei szintén vonatkozással bírnak külső tárgyakra. A nemzetgazdaságtan e szerint szellemi tudomány, és a mit még hozzá lehet tenni, erkölcsi tudomány.

A következő fejezet igen éles vizsgálódás a tudomány módszerére vonatkozólag. Syme e kérdést már 1871-ben a Westminster Reviewben tárgyalta; azóta azonban igen nagy haladás történt, mely a kérdés miképi megoldására befolyással van. Különösen bírálja Mill nézeteit, a ki a deductiv módszer mellett nyilatkozott, azon hozzátevésével azonban, hogy midőn a deductiv módszer egy indokot tételez föl, míg a gyakorlati életben több indok működik, ezeknek hatását is tekintetbe kell venni, illetőleg az előbbi uton nyert eredmények rektifikálandók; de Mill még azt is megengedi, hogy a deductiv módszer talán egyes esetekben hamis eredményekhez vezet, miért is ez eredményeket mindig a gyakorlati, tapasztalati élet nyújtotta adatokkal kell verifikálnunk. Syme kimutatja, miszerint azon föltevés, melynek alapján Mill hypothetice akarja a tudományt fölépíteni — hogy t. i. az ember a legkevesebb áldozattal iparkodik a legnagyobb hasznót elérni — nem helyes; mert már magában a gazdagság nem végcél, a törekvés utána nem él mindenben, és nem él mindenben egyenlő erővel. Ezt mutatja

a bérek, a nyereségek különbözősége, melyet majdnem egymás mellett, egy és ugyanazon ország különböző vidékein észlelhetni. Igen érdekes példát hoz Ausztráliából, melyben némileg tényleg a gazdagság utáni korlátlan vágy az egyes cselekvők egyedüli vezéreszméje. De máskülönbben hajlamok, szokások, összeköttetések stb. gátolják e materialistikus vágy korlátlan működését.

Ezen egyetlen indok föltevése tökéletesen hasonló azon eljáráshoz, mely szerint az idős Mill a politikai tanokat azon egy föelvből akarta levezetni, hogy t. i. az emberek a hatalom után vágyódnak, mely tudományos eljárás azonban általában visszautasított. Ha tényleg csak amaz indok vezetné az embert, akkor a gazdaság terén a pártok folytonos harcza dúlna és a gazdasági tevékenység lehetetlenné válnék. De oly ember, ki csak egy indokot követ, megmértelyezne mindent maga körül; sőt a mennyiben csak egy irány felé halad, felelősségtelen volna, bár arra vezettethetnék, hogy meg nem engedett eszközöket használja céljának elérésére. Mindebből az következik, hogy a gazdasági jelenségek tanulmányozásánál a deduktív módszer nem nyújt előnyöket, hogy ellenkezőleg az induktív módszer az, mely a gazdasági törvények földerítéséhez vezethet. Mindazon aggályok, melyeket Mill az induktív módszer ellenében fölhoz, nem bírnak oly súlylyal, mint azok, melyek a deduktív módszer ellenében emeltettek ki. De azért a deduktív módszer használata nincsen kizárva, csak hogy mint Syme mondja „deduction properly begins where induction ends“. A nemzetgazdaságtan újabb fejlődése tényleg mutatja, hogy az induktív módszer alkalmazásának a társadalmi kutatásoknál igen nagy tér nyílik, habár nincsen kizárva, hogy egyes esetekben, mely gondolkozóknál, a deduktív módszer, az intuitio, a képzelem új eszmékhez és rejtélyes törvények fölfedezéséhez ne juttasson; s még ezenkívül megmarad a deduktionak azon alkalmazása, melyet Comte ur „inverse deduction“ alatt ért, t. i. az induktív következtetések verificatioja a tudomány föelvei által.

A gazdasági életet az angol iskola az önérdekre vezette vissza. Egyesek annyira mentek, hogy minden egyéb tényezőnek működését tagadták. Ha azonban igaz volna, hogy az önérdek legbiztosabban vezeti az embert célja felé, mire ültettek az ember kebelébe egyéb érzetet, melyek az önérdek működését

csak megzavarják? A kik e véleményen voltak, félreismerték az emberi természetet és nem voltak elég figyelemmel arra, hogy egyesek oly utakat és módokat választanak önértékek kielégítésére, melyek semmikép nem lehetnek az egész, a társadalom érdekével összhangzatosak. Átmenvén a kereslet és kínálat vizsgálatára, Syme ezt szorosán megkülönbözteti a versenytől, a mennyiben t. i. kereslet és kínálatnál vevő és eladó egymással szemben állanak, az egész folyam pedig egyszerű cserét képez, holott a versenynél esetleg egy vevőre több eladó jut vagy megfordítva; a versenynél tehát először a vevők vagy az eladók vívnak egymással és csak ezután történhetik a csere vevő és eladó közt. A kereslet és kínálat helyett jobb a „correlative kereslet“ kifejezése; egyuttal arra figyelmeztetünk, hogy nem csak a keresletnek, hanem a kínálatnak is „effectiv“-nek kell lennie. A mi a kereslet és kínálat működését illeti, különösen a következők föltnők: a vevői képesség ereje nem emelkedik a szükséglet vagy a kereslet nagyobbodásával; egy éhező embernek nagy szükségére lehet eledelre, de nincs képessége azt megszerezni. — Már ebből is láthatni a kereslet és kínálat természetét; nem tesznek különbséget a szükséglet és vágyak közt és ezért gyakran igazságtalanok. Mennél nagyobb a szükséglet, annál nagyobb áldozat kívántatik. Midőn 1866-ban nagy éhség volt Oristaban, a hatóság nem akart beleavatkozni, mert ez ellenkeznék a nemzetgazdaságtan törvényeivel („would be contrary to the principles of political economy“). A forgalomban e szerint mindig az, ki csak kényelmi tárgyakat keres, lesz előnyben a fölött, kinek sürgős szükségleteket kell kielégítenie. Különösen láthatni ezt a munkabérek alakulásában. A kereslet és kínálat igazságtalan működése különösen drága időkben mutatkozik. Ilyenkor a munkabérnek természetszerint emelkedni kellene. De miután az életszükségletek drágasága az egyéb cikkek vételére rendelkezésre álló összegeket csökkenti, az iparos tevékenység alá száll; de a házi szolgálatok körül is kevesebb munkással fogják beérni; egyének, kik azelőtt mint önálló emberek működtek, most kénytelenek lesznek szintén mint munkások kenyerüket keresni és mindennek hatása az lesz, hogy daczára a drága kenyérnek, a munkások hely-

zete még rosszabbulni, munkabérek még csökkenni fog. De a munkások helyzete még a többi osztályokkal összehasonlítva is felette rossz, mivel a gazdagnál a kenyérre fordított kiadás esekély az összes kiadásokhoz képest, de másrészt a munka olcsó lévén, az többi szükségleteit még olcsóbban is fogja beszerezhetni, és így könnyen történhetik, hogy a gazdagok helyzete ily időkben még javul, ellenben a szegényre a drágaság ólomsúlylyal nehezedik. A kis ember csekélyebb mennyiségben is vásárolja szükségleteit és ezért drágábban is fizeti. Ez anomaliák pedig mind csak abból származnak, hogy az egész szükségletkielégítés a kereslet és kínálat korlátlan működésének van alávetve.

Az első rész aránylag legbehatóbb vizsgálódása a verseny természetével foglalkozik. A fejtegetések és felhozott példák egyaránt érdekesek. Az angol nemzetgazdaságban a verseny képezi a rendszer sarkkövét, sőt Mill szerint csak ezen alapulva igényelheti a nemzetgazdaságtan a tudomány nevét. A legnagyobb emphasisal irattak le a verseny következményei; majd a gravitatioval, majd más általános elvvel hasonlították azt össze és jótékony hatását nem tudták eléggé dicsérni. Azonban e fölfogás a tények által nem támogatatik, sőt azt láthatni különösen az újabb időben, hogy a verseny értékekben nagy veszteségeket okoz, csaláshoz vezet és igazságtalanságokat von maga után. A versenynek hatása a társadalmi erkölcsiségtől függ, és a verseny maga másképp fog alakulni ott, hol nem találják tisztességesnek, hogy minden árúnak két ára legyen. De könnyen észrevehetni, hogy a verseny irányzata a monopolium felé vezet és hogy mindenki iparkodni fog a versenyt megszüntetni, hogy ily monopoliumot megszerezhessen. Erre azonban két dolog szükséges: tőke és erkölcsi elvek hiánya. Az elsőt illetőleg két esetet kell megkülönböztetnünk, ha a versenyzők különböző tőkével rendelkeznek, a nagyobb tőke birtokosának könnyen fog sikerülni ideiglenes veszteségek által a többi versenyzőket a küzdterről kiszorítani. Ha ellenben a versenyzők egyenlő tőkével birnak, a verseny helyébe csakhamar az összebeszélés lép, mint ezt több ágbán, péld. a nagy városi légszesztársulatoknál, a vasutaknál látni lehet. A verseny kizárásához vezet a hitelnek a nagy- és kiskereskedők egy-

másközi üzleteknél való alkalmazása is. A nagykereskedő hitelt nyújt a kis kalmárnak, ki ezáltal hatalmába kerül és így a többi nagykereskedők versenyét a maga hasznára nem fordíthatja. Hasonló viszony áll fenn a nagy iparos és azon kis mesterek közt, kik számára dolgoznak. Itt is bizonyos függési viszonyok fejlődnek, melyek a versenyt kizárják. Így majdnem az összes londoni korcsmárosok néhány sörfőző hatalmában állanak és jóformán csak azok meghatalmazottjaiként szerepelnek. A korcsmárosok nem vehetik a sört ott, hol a legjobb és legolcsóbb, hanem azon sörfőzőnél, ki urok és ki nekik hitelt ad. A verseny legtisztább nemének a nyilvános árverezések látszhatnának. Pedig itt is csakhamar oly viszonyok fejlődtek, melyek szerint egyes nagy tőkések a versenyt lehetlenné tették, minek következménye az volt, hogy például Ausztráliában a földek eladásánál az árverezési rendszertől elállottak, mivel bebizonyult, hogy korántsem teljesül azon föltevés, mintha az, ki legtöbbet adott a földért, azt legjobban iparkodik művelni; hanem ellenkezőleg, parlagon heverteti, míg jó vevő nem akad. Együttal nagy csalások is fedeztetek fel. Sőt egyes vidékeken keletkeztek a földbérlok közt társulatok, melyek a társulat tagjainak szükség esetében egy bizonyos árnál adandó többletbér iránt kárpótolták, csakhogy a bérbeadás verseny útján ne történjék, mert tartanak a bérek túlságos fölszigazásától. Ez a verseny kizárására irányzott törekvés nem csak egyesek, hanem nemzetek közt is érvényesül. Angliának politikája abból áll, magának az iparegyedárságot az egész világon biztosítani. Az eszközök, melyek e célra fölhasználtatnak, változhatnak, de a cél mindig ugyanaz marad. A második tényező, mely a verseny által fejlesztetik, mint említők, az erkölcsi elvek hiánya. Erre is Anglia szolgáltat szomorú példát. Itt azelőtt arra törekedtek, hogy jó árúk állíttassanak elő és az angol gyártmányok híre elterjedjen mindenfelé. Csalások, hamisítások, rossz árúk úgy tekintettek, mint a melyek az ország szégyenére válnak. Az újabb időben ez megszűnt. Az angol munkás és gyáros becsületessége a múlté. Csalárd fogások képezik a szabályt és a tisztesség a kivételt Angliában; nincs is egyetlen egy országnak oly rossz híre, mint Angliának,

mely a hamisítások országának neveztetik. A mit veszünk, nem az, a mit kívánunk és a mit külsőleg hiszünk, hogy kaptunk; és úgy látszik, mintha a család légkörében mozognánk. A legrosszabb pedig az, hogy ezeket mindenki tudja és senki sem szégyenli. Az angol gyárosok, úgy látszik, nem tudják, hogy a használat számára állítanak elő tárgyakat, mert ők hozzá szoktak csak a kereskedés számára dolgozni. Mindezt számos példa mutatja és számos panasz hallatszott már e tárgyban a világ minden részéről. Különbözik a dolog nem új; Herbert Spencer a „Morals of trade“ című tanulmányában e tárgyat már erős világításban mutatá be a közönségnek. A mi mindezek ellenében fölhozatik, rendesen abból áll, hogy az ilyen eljárások megboszulják magokat idővel. És ez igaz; csak hogy nagy ritkán az illető gyárosok kárára, hanem mindig az illető ország kárára, mely előbbi összeköttetéseit elveszti, mint ez történt a középkorban Velenczében, a hanzavárosokban stb. a hamisítások terjedése folytán. Mindebből következik, hogy a gazdasági életben sem mondhatunk le a becsületességről. „It is the force that gives cohesion to the social organism“ mondja Syme. Még játékainkban is szükséges a becsületesség; mennyivel inkább a gazdasági életben, hol minden érintkezés vevő és eladó, termelő és fogyasztó, adós és hitelező, gyáros és munkás közt e föltevésen alapszik?

A második rész, mely az elveket tárgyalja, foglalkozik a gazdasági erőkkal, az értékkel és az árral. A mi az első kérdést illeti, tudjuk, hogy Smith két erőt ismert el, a gazdasági vágyat, melylyel a nemzetgazdaság tanában foglalkozik, és a rokonszenvet, melyet az etikában tárgyalt, kétségkívül azon föltevésben, hogy a társadalmi életben mindkettőnek működnie kell, csak hogy a tudományos kutatás könnyítésére a kettőt külön vesszük szemügyre. Ez uton tovább haladva, a deduktív iskola Smith után csak a gazdasági vágyra fektette a gazdasági életet. Azonban ez eljárás helytelen. Ha a jelenségeknek egy bizonyos csoportjában két vagy több erő működik, ezek nem elválasztandók, hanem a kettő közti viszony állapítandó meg. Így a társadalmi tudományokban tekintettel kell lenni a társas és a társadalom ellenes hajlamokra, csak hogy megállapítjuk, hogy a társadalomellenes törekvések, az egyéni

vágyak, a társadalom érdekének alárendelendők. A hol a két érdek összeütközik, a nagyobbiké az elsőbbség. Ugyanezt látjuk az etikában. Az etikai tudományok nem mellőzhetik az egoistikus és társadalmi hajlamok kutatását, bár ez a társadalmi kutatásnál még magasabb álláspontot foglal el. Hogy azonban a különböző erők hatását felismerjük, szükséges azokat előbb elkülönítve vizsgálnunk és azután folyamodni a synthesishez. Az alapos ismeretek és a törvények levezetésének föltétele a gazdasági életben működő erők ismerete. A cselekvésnél az erők mint indokok szerepelnek; ez indokok háromfélék: 1. egoistikus indokok, midőn az egyén csak saját érdekét tekinti; 2. hemeisticus (ἡμεῖς) indokok, midőn magát és mások érdekét tekinti; végre 3. allostikus (ἄλλος) indokok, midőn csak a mások érdekét tekinti.

Átmenvén az érték fejtegetésére, különösen kiemeli, hogy a tudomány elhanyagolta a használati érték fogalmát és kiválólólag a csereértékkel és az árral foglalkozott. Ezáltal számos jav ki lett zárva a vizsgálódásból, mely csereértékkel nem, de igen jelentékeny használati értékkel bír. Továbbá elemzi a használati érték tényezőit, melyeket különösen a hasznosságban és a ritkaságban találtak. Itt is precisebb felfogást kíván, kiemelvén, hogy minden érték alapja a szükséglet; ez által ismét az etikai tényező lép előtérbe, melyet a régi iskola értelmezése némileg elhomályosított. Ezért helytelen is egy a javakban rejlő értékről szólni, mert a tárgyaknak nincsen inherens értékük, ez csak az emberi ítéletben gyökerezik. Következik az árelmélet némely pontjának vizsgálata; Syme különösen megtámadja a kereslet és kínálat kifejezését és helyébe ajánlja a már említett korrelatív keresletet; továbbá vizsgálja, mennyiben bír a javak mennyisége befolyással az árakra; különösen pedig vizsgálja és cáfolja a munkabéralap elméletét.

A harmadik részben különösen a következő eszmék adatnak elő. A gazdasági tudomány az embert gazdasági, a társadalmi tudomány társadalmi szempontból tárgyalja. És habár igaz, hogy amott leginkább az egoistikus, emitt a hemeistikus ösztönök működnek, mindamellett bizonyos, hogy ezek egymást még ki nem zárják. Először azért, mert ha az ember csak a gazdasági vágy által vezettetnék, mint ezt a deduktív iskola hivei

fölteszik, akkor nélkülözné azon tulajdonságokat, melyek a társadalom alapítására szükségesek. De ha ezen eszme valósulna, akkor a társadalom fenn nem állhatna, mivel az egész nem bírhat más tulajdonokkal, mint részei. A társadalmi tényezőknek is kell e szerint érvényesülniök, ezek pedig a családban fejlődnek. Míg az eddigi nemzetgazdaságtan az egyénből indult ki, azt állítván, hogy a mi jó az egyénre, az jó az egészre, addig a helyes elméletnek a társadalmi viszonyokból kell kiindulnia. Azért a nemzetgazdaságtan alárendelendő a társadalmi tudománynak. Ebből következik, hogy a gazdaságban az egoistikus és hemeistikus ösztönök egyaránt szükségesek. A társadalmi ösztönök azonban az erkölcsiség támogatására szorulnak. Az egész gazdasági rendszer tehát az etikán alapszik.

A nemzetgazdaságtan a szellemi tudományok sorába tartozik. Ezen tudományokban az előremondás lehetetlen. Azonban nem áll, hogy ez a tudomány nélkülözhetlen jellege: a geologia nem képes erre, a biologia és psychologia előremondásai pedig csak minőségbeliek. Azonban a deduktív iskolát csak ilyen tudomány elégithette ki és így jutottak azon absztrakt tételekhez, melyek állítólag természettörvények. Ebből ismét következett a gazdasági politikára kimondott anathema, mivel a gazdasági törvények kényszerűséggel hatnak. Ez azonban nem áll: a laissez-faire alkalmazása az egész jog megszüntetéséhez vezetne. Különben látjuk majdnem minden téren, hogy az ember iparkodik a természetet mintegy javítani és ugyanaz az államnak feladata a gazdaság terén. Mivel a társadalomnak ez irányban is különös czéljai vannak, e czélok valósitására magának kell törekedni, azt senki másra nem bízhatja. És erre az állam van hivatva.

DR. WEISZ BÉLA.

A HAZAI IPAR HELYZETE. *)

Ugy látszik — és minél közelebből vizsgálja az ember a közgazdasági élet fejlődési menetét, annál jobban meggyőződik róla — hogy a gazdasági fejlődés menetében is áll az a természettani szabály, hogy minden haladás, minden új alakulás, már létező alakulások romjain nő nagygyá.

A ki valaha végig utazott a „Karszt“ puszta sziklahátán, honnan minden élet száműzve látszik, s hol csupán itt-ott látható némi nyomorúságos vegetatio a kőkerítette néhány ölnyi földeken, melyek ilymódon a pusztító viharoktól félig-meddig megvannak óva: annak bizonyára örökké emlékébe marad vésve azon idealisált pusztaság, mely e vidéket jellemzi. — A Karszt valódi typus, a minőt nem egy könnyen talál az ember az európai continensen. Pedig valaha — erdős, szakadékos, vadregényes vidék vala az. — Emberi kéz tette olyanná, a minőnek azt a közelebbi nemzedékek ismerik; emberi kéz, melynek pusztításait aztán az elemek hatalma folytatta és befejezte.

És sajátságos, hogy e pusztítás tulajdonképen a művelődés és előmenetel műve volt. A Karszt ősi erdőkoronája az Adriára szállíttatott; épugy mint a dalmát hegységeké: hajók épültek az elpusztult erdőségek fáiból a tengeren uralkodó Velence számára. Velence kereskedelmi uralma Európa két virágzó vidékének elpusztításába került. — De mi ez ahhoz képest, a mivel Velence Európa művelődését gazdagította?! Senki sem veszi számba a pusztítást, míg ellenben a pusztító civilisator dicsőségét a történelem öt századra terjedő lapjai zengik.

---

*) A budapesti kereskedelmi és iparkamara jelentése a m. kir. földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minister ur ő nagyméltóságához, a budapesti kamarai kerület kézmű- és gyáriparáról, az 1870—75-iki években stb. nagy 8° 395. és 337. l.)

Azonban a dicsőség utóvégre is letűnt. Mások kerekedtek felül. A „szigetváros“ helyét a „szigetország“ foglalta el. — Ez lett a tenger ura, s azzal együtt a kereskedése és iparé; — azzal a különbséggel, hogy míg Velence csak a földközi tenger fölött dominált, Anglia uralkodó hatalmát a kelet és nyugot összes óceánaira ki tudta terjeszteni.

De ezen hatalomnak, ezen civilisáló uralomnak is vannak ép olyan áldozatai, mint a minők Velenczére nézve a Karszt és Dalmácia voltak. — Jelentékeny területek, a hol bizonyos, primitivabb alaku, de mindenesetre figyelemre méltó cultura honolt, az angol free-trade hatalma előtt ép oly pusztulásnak indultak, mint Velence uralkodása korában a Karszt és Dalmátia. — Bebizonyult itt is, hogy a nagy vívmányok, az emberiséget előbbre vivő új átalakulások már előbb létezett alakulatok romjain emelkedtek.

Vannak közgazdasági írók, a kik különös passioval szokták kiszínezni azon rombolást és pusztítást, melyet az angol „free-trade“ a régi patriarchalismus medrében mozgó félművelt államokban véghez vitt, mindenütt, a hol korlátolatlan uralomra tudott vergődni; ezen írók közt nem a legutolsó Carey, az amerikai védvami irányzatnak legnevezetesebb szószólója. — De ha magasabb szempontból nézzük azon borzalmasságokat, melyeket az ily irányú írók erősebbnél erősebben kiszíneznek, azokban csak a fejlődés és átalakulás természettanának, régi törvényeinek érvényesülését látjuk. Ugyanazt látjuk, a mit Velence a Karszton és Dalmáciában tett. Pusztítás ez az emberiség előmenetele céljából eszközölt nagyobb építés érdekében.

De ha ezt senki sem tagadhatja is, aki az általános emberiségi álláspontra emelkedni képes, mégis tény az is, hogy ez az emberiségi álláspont kevés vigasztalást nyújt azoknak, kiket a pusztítás ér. Velence dicsősége a Karszt lakóinak igen kevés vigasztalást nyújt; s Anglia világuralma sem sokkal többet a free-trade által iparuktól megfosztott népeknek.

Ezen parallela önként eszünkbe jut, midőn az előttünk fekvő munkát lapozgatjuk, ezernyi részletekre térő fejtegetéseit bizonyos nagy általános természetű közgazdasági törvények alá akarjuk vonni.

A párhuzam igen sok pontban talál. A modern industrialismus, midőn épít és alkot, egyszersmind kimélet nélkül pusztít és rombol mindenütt, a hol mint hódító hatalom hadjáratra indul, a helyett, hogy mint civilizáló erő letelepülne és meghonosodnék.

De továbbá igen találó a hasonlat egy más pontban is. Minden országnak, minden nemzetnek meg van a maga ősipara, mely az illető ország talaját elborítja olyanformán, mint a letarolt hegységeket elborította valaha az őserdő. — Ha ezen ősipar egyszer elpusztított, azt újra létrehozni, vagy annak helyén új ipart teremteni ép oly nehéz, mint a letarolt hegyszakadásokat és kopár sziklákat erdőkoronával beültetni. Holott ellenben az ősipart, míg letarolva nincs, gondos művelés és gazdasági okszerűséggel üzőtt fejlesztés mellett, aránylag igen könnyű a magasabb haladás kívánalmainak megfelelően átido-
mitani. — Ha a Karszt és Dalmátia véletlenül nem oly szerencsétlen, hogy Velenceze kereskedelmi uralmának útjába és kezé-
ügyébe esik, ma e két vidék Európa két virágzó provinciája lehetne, de a mint ma már elpusztítva vannak, a culturának meghonosítása ott majdnem lehetetlen.

Még itt sincs vége a párhuzamnak és az analogiának, az erdőpusztítás és az iparpusztítás közt; illetőleg az erdősisítés és az ipar fejlesztése közt.

Midőn hazánkban az utolsó években pengetni kezdték az iparosság fejlesztésének eszméjét, midőn arról volt szó uton utfélen, hogy hazánk iparának legveszedelmesebb versenytársa az osztrák ipar, mely ellen hazánk teljesen védtelenül áll, és midőn sokan sürgetni kezdék, hogy hazánk iparát — ha más-
ként nem lehet — az osztrák ipar versenyével szemben vám-
védelemmel is meg kellene oltalmazni: — egy osztrák nemzet-
gazda a meggyőződés valódi melegével arra utalt, hogy Magyar-
ország iparos fejlődése sokkal könnyebben és természetzerű-
ben elérhető az által, ha hazánk minél szorosabban csat-
lakozik Ausztriához. Egy frappans hasonlatot használ fel — azt mondva: az iparosság olyan, mint a puszta talajon az erdő; — ha azt akarjuk, hogy hazánk puszta talaja beerdő-
sítessék, arra kell törekednünk, hogy minden korlát és akadály Magyarország és Ausztria közt elenyéztessék. Akkor majd az

osztrák ipar által elhullatott magvak az érintkezési pontokon hazánkban is ki fognak kelni, eleinte csak szórványosan — de az így növekedő egyes ipartelepek magok körül mind sűrűbben fognak új csemetéket létre hozni, míg végre az ipari telepeknek egész erdeje fogja borítani Magyarországot ép úgy mint borítja Ausztria tartományait.

Ezen eszme kétségtelenül megérdemli, hogy felette az ember gondolkozóba essék. Való igaz, hogy a növényzet terjedésének szabályai egészen ráillenek az iparterjedésnek menetére. Itt is mint ott, a pusztta talajon semmiből semmi sem lesz. Csak ha a fejlődés magvai el vannak hullatva, kezdenek növekedni egyes elszigetelt csemeték; és a fejlődés mind nagyobb intensitást vesz, minél sűrűbben sarjadnak fel a növekedő csemeték, melyek maguk körül új meg új magvakat hullatnak és gyökérhajtásokat hoznak létre: míg végre a rengeteg erdő teljes pompája kifejlik.

És így ezen a ponton egyelőre meg is lehetne állapodnunk. Ha a növényzet terjedésének ismeretes menetét folyton szem előtt tartjuk, az iparfejlődés nagy és bonyodalmas problémájának sok homályos pontja sokkal könnyebben megérthető lesz előttünk, mint ha észleleteinket nem vagyunk képesek bizonyos kézzelfogható példán fixirozni.

Az előttünk fekvő munka ezen problémának tömkelegébe vezet bennünket. Szemünk elé állítja a hazánkban és a különösen a budapesti kamara területén létező fontosabb iparágak jelenlegi helyzetét, azoknak szembeötlőbb alakulási mozzanatait a hatvanas évek kezdete óta egészen napjainkig. De természetesen szemünk elé állítja egyenként, és szemünk elé állítja nem úgy, amint azokat egy szemlélő valamely magasabb áttekintést nyújtó pontból látja, hanem amint azt száz meg száz különböző szemlélő látja, kik közül mindegyik csak a maga specialis iparágát nézi, és a mellett legfeljebb még az annak határába benyúló mellék-, vagy segéd-, vagy rokoniparágakat, melyek annak ugyszólván háttérét képezik. Szemle ez bizonyára, de nem olyan szemle minővel a hadvezér bir, ki a csata egész színterét áttekintve, minden egyes hadoszlopnak állását mozgólatait, célját, horderejét ismeri és tudja; hanem olyforma szemle, a minő az, midőn a csatába induló hadsereg hosszú vonalban

defilíroz előttünk, s midőn minden csapatot egyenkint vehetünk szemügyre anélkül, hogy az összeállítást az összeműködést szemünk előtt látnók érvényesülni.

Természetes, hogy egy oly műtől, minő az előttünk fekvő, mely a további iparpolitikai és nemzetgazdasági kutatásoknak anyagot akar szolgáltatni, s nem akar maga iparpolitikai vagy nemzetgazdasági tanulmány lenni, mást nem is várhatunk. Vétene a mű az objectivitás ellen, és vétene azon megkívántatóság ellen, hogy minden iparág ugyszólván egyenlő távolságból szemléltetésék, ha oly csoportosításban mutatná be az ipar összegét, melyben egyes iparágak határozottan előtérben állanak, míg mások alig kivethető háttérbe szorulódnának vissza.

A ki az összipar rendeltetésszerű erő kifejtéséről, összeműködéséről, s az iparosság azon nagy tusájáról, mely minden pillanatban folyamatban van, magának bizonyos áttekintést akar szerezni, s ez által tájékozást akar nyerni arra nézve, hogy iparunknak minő chance-ai vannak ezen vagy azon a ponton a sikerre, az e czélt csak az által érheti el, ha az előtte egyenkint feltüntetett erőtevényezőket gondolatban oly csatarendbe képes állítani, a minőben azok tényleges működésük közben természet-szerűleg sorakoznak, s ha e mellett gondolatban bizonyos ideális iparfejlesztési schemát tartogat, melyhez minden egyes részletet hozzá mérhet.

De miben állhat ez a schema, hogyan alkothatjuk meg és mikép fixírozhassuk annak szabályait gondolatunkban?

A Darwinról nevezett elmélet egy olyanforma tételt állított fel, hogy valamely „nem“-nek minden egyes „individuum a“ — fejlődési történetében — nagyjában végig megy mindazon fejlődési stadiumokon, melyen a „nem“ mint ilyen végig ment, mielőtt jelenlegi fejlődési fokát elérte. Hogy ezen tétel mennyiben szabatos mennyiben nem, az nem tartozik a dologra: de az valónak látszik, hogy az ipar fejlődésére is egészen ráillik. Ha a világipart genusnak, az egyes nemzetek iparát pedig individuumnak vesszük, akkor határozottan áll az, hogy minden egyes nemzet ipara nagyjában véve ugyanazon fejlődési stadiumokon megy keresztül, melyen az emberiség összipara keresztül ment, mielőtt jelenlegi tökéletessége fokát elérte.

Ha az áll, akkor az iparfejlődésnek ugyszólván ideális schemája csak az emberiség ipartörténetének alapos tanulmányozásából merithető. Az emberiség ipartörténete a genus fejlődésének történetét tárja elénk, s az egyes nemzetek iparfejlődésének története nagyjában véve ugyanennek kicsinyben való ismételése. Eszerint, magában véve, minden egyes nemzetnek iparfejlődési története is megközelítő képzeletet adhat az iparfejlődés menetéről. Azonban e kép egészen individualis konkrét kép, az illető nemzet létező sajátosságos viszonyaihoz idomított, s emélfogva könnyen tévedésbe ejthet, mert belőle könnyen lényegesnek tűnhetik fel az, ami tulajdonképen csak esetleges, az illető nemzet sajátosságából folyó jelenség. Még egy más oka is van annak, hogy az egyes nemzet iparfejlődési története nem lehet kielégítő arra nézve, hogy az iparfejlődés általános schemájára nézve magunknak megbízható fogalmat alkossunk. Ugyanis — ha bármely közöttünk feltűnt és mai nap az iparos-ság terén vezérszerepet játszó nemzet iparfejlődési történetét vesszük, azt tapasztaljuk, hogy mindegyiknél oly felülről ható mesterséges beavatkozás játszott szerepet, mely az alakulások természetes menetét nagyon érezhetően alterálta; és senki sem lehet képes megmondani, hogy az alakulások hová vezettek volna, ha eme mesterséges beavatkozás közbe nem jött volna, s a fejlődést a természetes utról jobbra vagy balra le nem térítette volna.

Ez már elég világosan mutatja, mily nagy, nehéz, kanyargó uton juthatunk ahoz, hogy hazánk ipari állapotát, haladási kilátásait, hanyatlási jelenségeit helyesen megítélhessük. — De még nehezebbé teszi e megítélést azon körülmény, hogy mai nap egy állam ipara sem tekinthető önmagában álló elszigetelt egésznek. Az egész emberiség ipara minden egyes nemzetre nézve egyszersmind segéd- és versenytárs. Az ipar küzdelme mai nap igen élénken emlékeztet a társadalmi rendet megelőző bellum ominium contra omnes-re. Valamennyi nemzet valamennyi ellen concurrál, és e concurrentiában egyszersmind valamennyi valamennyire támaszkodhatik.

Ezen helyzetről fogva hazánk ipari állásának, fejlődési irányának megítélhetése egyszersmind az egész világipar állásának és haladási irányának legalább átnézetes ismeretét feltételezi.

Ha ezeket tekintetbe vesszük, tökéletesen tisztában lehetünk azzal, hogy hazánk ipari állásának megítélése mily rendkívül bonyodalmas és nehéz problema.

Pedig a helyzet helyes megítélése nélkül lehetetlen a nálunk követendő iparpolitikának csak legprimitívebb követelményeit is kellő megbízhatósággal megállapítani.

Az előttünk fekvő munka gyakorlati célja épen az, hogy anyagul szolgáljon a hazánkban inaugurálandó iparpolitika elveinek megállapítására. És ha a most mondottakat szem előtt tartjuk, talán nem lesz kétséges az sem, hogy a cél még mily óriás messzeségben van. Az előttünk fekvő munka még csak első kísérlet a maga nemében; nem is általános terjedelmű, hanem csak egy kamarai kerületre vonatkozik. Előbb, mintsem iparpolitikánk végleges megállapítását kezdeményezni lehetne, mindenekelőtt a jelenlegi munka példája szerint valamennyi kamarai kerületről hasonló becsü és horderejű munkálatokkal kellene birnunk; de továbbá szükséges lenne, hogy azok bizonyos egységes — könnyen áttekinthető — alakban nyujtanak azon anyagot, mely bennük foglaltatik. Csak ha mindezek meglesznek, lehet a siker némi reményével oly tanulmányok megírásához fogni, a melyekből hazánk ipari helyzete meg lehetős tisztán kiderülne, és a melyekből a hazánkban követendő iparügyi politika tudományos megbízhatósággal dedukálható legyen.

És itt vissza kell térnünk azon már említett tényre, hogy valamennyi nagy iparos államban az ipar jelenlegi fejlettsége nem éretett el pusztán és egyedül a természetes fejlődés menetében, az önmagára hagyatás lassu útján, hanem ugyszólván mindenütt bizonyos gyorsító beavatkozás siettette a menetet. — Annyira általános ez az észlelet, hogy minden állam erős iparvédelmi politika útján igyekezett iparát a versenyképesség és ezáltal a világipar színvonalára emelni, hogy ha a tudományos inductio elvét teljesen mellőzni nem akarjuk, szinte azt kell tartanunk, hogy az iparfejlődés történelmének ezen százszor ismétlődő ténye nem esetleges, hanem szükségszerű: hogy a védelmi elv érvényesülése maga is valódi ipartörténeti stadium, épügy mint például az eszmék fejlődése történetében a babona azon uralma, melyből idővel bizonyos vallási eszmék kristalizálódtak.

De bármint legyen ez, ha egyszer megengedjük azt, a mit tagadni nem lehet, hogy a védelmi elv érvényesítése útján, az iparfejlődés lehetséges volt, sőt a fejlődés menetét (bár talán nagy áldozatok árán) siettette, akkor kétségtelen, hogy azon iparfejlődési theoria mellett, melyet fentebb röviden érintettünk, midőn a növényzet terjedéséről szóló párhuzamról szoltunk, még egy más theoria is létezik, és pedig nem csupán elvben, hanem valóságos gyakorlatban. Ha az iparfejlődés természetes menete az erdőterjedés lassu menetéhez hasonlít, — az iparfejlesztésnek másik útja azon eljáráshoz hasonlít, melyet az ültetés, nevelés cultiválás követ. — A mint a mezőgazda, ha talaja természetes minőségével és termőképességével tisztában van, abban a megfelelő növényeket meglehetősen biztos kiszámítással elültetheti, mivelheti és ily módon biztos aratásra tehet szert: azonképen az ipar is öntudatos iparművelő és iparfejlesztő politika útján meglehetősen biztossággal virágzásra juttatható.

De ez egy nagy és nehéz feltételtől függ, s ez az, hogy ismerni kell legalább oly mértékben, mint ismeri a gazda földének termőképességét és az elültetendő növények természetét, az országnak azon összes viszonyait, melyektől az ipar egyik vagy másik ágának virágzása feltételezve van — és a mi ennél még nehezebb, ismerni kell azon ezer- meg ezerféle kicsinyes szabályokból generalizált törvényeket, melyeket az „ipar fejlődésének törvényei“ név alá lehetne foglalni. De ezeknek végleges megállapításától még a közgazdasági politika elmélete is meglehetősen messze van, annál messzebb áll pedig a népérzet és népakarat, mely a törvényhozásban és kormányzatban nyilvánul, s mely köztudomás szerint a politikai tudományok minden ágában meglehetősen messze hátra szokott maradni a tudományos elmélet előretolt positióitól.

A dolgok ezen állásában nem lesz igen nehéz a legelső és minden más kérdést megelőző előzetes kérdésre felelni, mely a követendő iparfejlesztési politika irányára vonatkozik. Midőn arról van szó, hogy valamely államnak — és itt főleg hazánkat tartjuk szem előtt — el kell magát határoznia, vajjon az iparfejlesztési politikának két választható útja közül melyikre térjen, arra-e, mely természetes lassu menetben a gazdasági

erőknek ugyyszólván ö n t e v é k e n y m ű k ö d é s e folytán vezet az iparosság felé, vagy arra, melyet a jelenleg domináló iparos államok követtek, midőn vámvédelem és egyéb kedvezmények által az iparosság gyorsabb kifejlését ugyyszólván m ű s z e r ű l e g előmozdították; midőn ezen két ut között választani kell, a választás meglehetősen meg van könnyítve, ha szem előtt tartjuk a fentebb mondottakat. A gazdasági fejlődésnek meg van a maga természetes lassu menete, mely tulajdonképen igen kevés igényt támaszt az országászattal szemben: csupán azt hogy az erők érvényesülésének útjába semmiféle akadályt ne gördítsen. Ezen ut annyiban minden körülmények között bátrau követhető, a mennyiben semmiféle áldozattal és kockázattal nem jár.

Az öntudatos m ű s z e r ű iparfejlesztés útja kétségtelenül áldozatokkal jár, és kockázattal is, annyiban, a mennyiben emez áldozatok egészen kárba veszhetnek, ha a helyzet téves felismerése vagy félreismerése folytán oly helyen hozatnak, a hol sikerre nem számíthatnak, és oly célzatokért hozatnak, melyek a létező viszonyok közt, vagy az alkalmazott eszközökkel nem érvényesíthetők. De továbbá kockázatos lehet a műszerű iparfejlesztés azon esetben is, ha az iparfejlesztés szabályai nem jól alkalmaztatnak, a mi pedig mindannyiszor bekövetkezhetik, sőt valószínűleg be is következik, valahányszor ezen szabályok helytelenül vannak concipálva.

Igy állván a dolog, magától érthető, hogy először a „m ű s z e r ű“ iparfejlesztés csak ott lehetséges, a hol az illető nemzetgazdaság azon helyzetben van, hogy az ipar műszerű fejlesztése által igényelt áldozatok terhét elviselheti; de másfelől csak ott és akkor van indikálva, hogy a gazdasági fejlődés lassu, de biztos útjából a mesterséges fejlesztés útjába kanyarodjunk, a hol és a mikor az érintett kockázattal járó vállalat nagyobb nyereseményt ígér, mint a minő veszteség a kockázatból következhetik; azaz, a hol meglehetősen megbízhatósággal ismerjük a gazdasági helyzetet, s a hol meglehetősen biztosak lehetünk abban, hogy az eszközöket helyesen tudjuk megválasztani, s az alkalmazandó szabályokat helyesen tudjuk concipálni.

Ez volna a felelet azon előzetes kérdésre, vajjon a szabad fejlődés, vagy a mesterséges fejlesztés politikáját kelljen-e irányadóul elfogadni. — Magában véve elég egyszerű felelet, csak az a baj, hogy a legtöbb esetben — és ez áll különösen hazánkra nézve is — a gazdasági élet mezeje nem egészen tabula rasa, (mely mellett az országászatnak egészen szabad keze lehet arra nézve, hogy mely politika útját válassza) hanem — mint már fentebb érintve volt — bizonyos ős iparok borítják el a talajt, melyeknek pusztulását megengedni annyit jelentene, mint megengedni a talaj teljes letarolását, s azáltal magát a talajt tenni ki az elemek pusztító hatásának.

Ezen ősiparok létezése bizonyos kényszerítő követeléseket szab élénkbe. — Arra kényszerít bennünket, hogy azokat minden körülmények közt a világipar versenyével szemben megvédeni igyekezzük, a mi állandóan csak az által lehetséges, ha a világipar színvonalára emeltetnek. És így, akarva nem akarva, minden állam bizonyos fokig (létező ősiparai határára belül) a védelmi, illetőleg az iparfejlesztési politikára van utalva. És ha ez áll, ha a védelmet és iparfejlesztést az érintett határokon belül semmiféle állam, melynek ősipara van, nem nélkülözheti: csupán kettő közt lehet a választás — a közt, hogy e védelmet öntudatos, rationalis, műszerű módon vigye-e, vagy pedig, hogy e téren egészen empirikus módon, a rationalitás elveinek tekintetbe vétele nélkül, kontárkodjék.

Ha így állítatik fel a kérdés, természetes, hogy mindenki az alternatíva elsejét fogja választani.

Ezek szerint mindenképen azon végeredményre jutunk, hogy az iparfejlesztési politika szükségessége elől menekülni nem lehet; s hogy ennél fogva bele kell mennünk nekünk is, mint minden civilizációra igényt tartó államnak, azon nagy problemába, melyet a fejlesztési politika involvál, abba tudniillik, hogy ipari helyzetünkkel mielőbb tökéletesen tisztába jöjjünk, hogy ennek tiszta, öntudatos felismerése után a világ iparfejlődési történetének fonalán teendőinket szabatosan megállapítani igyekezzünk, s azok valóítását erélyes kézzel fogatba vegyük.

Az előttünk fekvő munka — mint érintők — helyzetünk felismerésére nézve sok becses anyagot nyújt; és bizony meg

lehetne tenni, hogy ez anyag értékesítését megkezdjük az által, hogy abból az iparpolitikai tanulságokat levonjuk. Lehetséges volna ez anyagból a tanulságok hosszú sorát kivonni; de ez sokkal nagyobb feladat volna, hogy sem azt e helyen és ez alkalommal megkísértenünk lehetne.

A jelen sorokat tehát csak azon óhajtással zárjuk be, hogy a budapesti kereskedelmi és iparkamarának e nagybecsű és a maga nemében uttörő műve egyfelől ösztönül szolgáljon az összes kamaráknak, hogy a megkezdett uton haladva ők is igyekezzenek a hazai iparpolitika megalapításához szükséges anyagot saját területökre vonatkozólag összegyűjteni és közrebocsátani, másfelől, hogy mielőbb találkozzék szakértő kéz, mely a most előttünk fekvő anyag iparpolitikai tanulságait kiaknázza és azokat hazai iparunk fejlesztése érdekében értékesítse.

MUDRONY SOMA.*)

---

*) A „Nemzetgazdasági Szemle“ programja szerint a nemzetgazdaság, pénzügy és statistika körében felmerülő hazai kérdések pártkülönbség nélküli tudományos méltatására törekedvén: készséggel ad helyet minden nézetnek; s éppen ezért — nem azonosíthatván magát a jelen érdekes fejtegetésben elfoglalt állásponttal sem — teljes vitatási szabadságát önként érthetőleg fentartja.

S z e r k.

A MAGYAR IPARÉLET TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE.*)

Azok között, kik jelenleg a történelmi irodalomnak szentelték erejüket, Ipolyi Arnold, már első művei óta, a legelsők közé sorakozott. Soha nem tartozott azok közé, kik csupán a legszembeötlőbb zajos politikai és hadi események felkutatásában látták a történész legfőbb feladatát. A nemzetek csündesebb és kevésbé föltűnő, de bensőbb és maradandóan fontos mozzanataival foglalkozik majdnem minden munkája. Az ősmagyarok vallására ő vetett először világító fényt. Nemzeti életünk egy más, nem kevésbé fontos mozzanatáról, középkori művészetünkről, ő szakította le a feledés fátyolát, hogy azt örök ifju szépségében mindnyájunkkal megismertesse. E legkiválóbb munkája után, egyes kisebb culturtörténelmi dolgozatokkal gazdagította irodalmunkat, s néhány nappal azelőtt Pozsonyban, a történelmi társulatnak vidéki gyűlésén, elnöki megnyitó beszédében, a magyar iparélet fejlődésére vetett új és tanulságos világot. E legújabb értekezésben a tárgyait gondosan megválasztó buvárlattal a philosoph mély és átfogó tekintete párosult, mely az események majdnem beláthatatlan sokaságát s buja változatosságát nagy és általános elvekre tudja visszavezetni. Az ily író munkája tanulságos akkor is, midőn álláspontja és következtetései saját felfogásunktól egészen eltérnek is. De annál élvezetesebb akkor, midőn oly nézeteknek kölesönöz először határozott alakot, melyeknek kisebb nagyobb világossággal föl kellett merülniök mindazok agyában, kik e tárgyról, hazánk ipari életéről, annak egykori boldog fényéről s mai szomorító hanyatlásáról, csak valaha is komolyan gondolkoztak.

(I p o l y i A r n o l d elnöki megnyitó beszéde a Magyar Történelmi Társulatnak Pozsonyban 1877. augusztus 23-án tartott vidéki nagygyűlésén.)

A mibe részünkről e munka legfőbb becsét helyezzük, az ama nagy fontosságu igazságnak kiderítése, hogy egykori kétségkívül magas fejlettségü iparunk önhibánkból hanyatlott le későbbi nyomorult helyzetébe, s hogy ép ezért viszont csak saját munkáunktól és igyekezetünktől várhatjuk annak újabb felvirágzását a jövőben.

Ipolyi utal korábbi történelmünkre, mely elég tanuságot szolgáltat iparunk egykori virágzása mellett. Már az őskorban ki volt fejlődve házi iparunk, melynek sajátos divatját, szabását és ornamentikáját a mai nép viselet is őrzi. Építészettünk a középkorban kiváló idegen művészek részéről is meleg elismeréssel találkozott. Az ötvösmivesség és zománckészítés még épen magas polczot foglalt el. Már ez is elég bizonyíték arra, hogy a többi iparágak sem heverhettek egészen parlagon. Még több bizonyosságot nyer e föltevés, ha számba vesszük régibb törvényeinket, így például a hirneves budai codexet, melyek kiváló helyet biztosítanak alkotmányunkban városaink ipariüző polgárainak.

A XVI. századig „nem hallunk semmit a városoknak az uri hatalom és nemesség, a hivatalnoki ministerialisok és városi patriciusok uri törzsesaládai közt forrongott versengéséről. Városaink okmányai arra mutatnak, hogy azok kormányzatát, főhivatalait kezdet óta nagyobbára iparosok és ezek testületeinek tagjai viselték, és hogy az ipar- és mesterséglevél elegendő jogczím volt, mely őket erre képesíté. Pedig Pozsonyban például a királyok komáit találjuk, s előkelő magyar nemes családok ivadékait, mint hasonlóan itt a Marczalfyakat már 1347-ben, mint a városok polgármestereit. Valamint Budán váltakozva a német és magyar iparosok egyaránt a főbirák; és Szepesben I. Károly udvari ötvöse már megyei alispán is. A legtöbb helyt, mint bányavárosainkban, az előbbi nemes birtokosság földbirtokával, együtt beléolvad és egyesül a várossal a közös bányaiparra, s aláveti magát önként a város polgári joghatóságának. . . .“

„A nemzeti hanyatlás korszakában“ — folytatja tovább a szerző — „a városok virágzását éri mindjárt nálunk is, mint mindenütt először a csapás. Az idegen uralkodás, a török járom, a párthadak megakasztják az iparmozgalmat. A városok falai megé menekül a lakosság. Táborrá lesznek ismét és várakká.

Előzőnli őket a nemesség. A polgárok czivakodnak már velök. Elvesztik ők is iparos jellegüket. Nyárspolgárokká lesznek, inkább apró földjeik és házaik érintetlen birtoka, mint az iparüzlet s kereskedelmi forgalom érdekli őket; kifordítják minden irányban szűkkeblű feltékenységeiket. Kizárólagos természetöknél fogva nem tudnak a nemzettesttel egybeforrni. Idegen nemzetiségi korlátoltságuk merevebbé lesz. Nem képesek a nemzetet mozgató és lelkesítő nagy eszméket megragadni. Ez által elvesztik befolyásukat, mely őket máskép méltán és jogosan megillette volna, és oly jótékonyan hathat vala a nemzet túlsúlyban levő aristocratiája és nemessége életére és politikájára, sőt kormányzatára is. A közéletben nincs többé szerepök. Az ország tanácsában és gyűlésein nem vétetik számba szavazatuk. Minden átmenő had, ellen vagy jó barát zsarolja őket; s ők nagyobbára mindenkivel készek tartani a szerint, a mint tehetik s a legkönnyebben menekülhetnek ismét tőle. Országos nagy nemzeti és hatalmi elvek helyett, apró helyi kérdések érdeklik őket csupán, s legfeljebb még a hitújítási, pártszakadási viták, egyházfoglalások stb. foglalkoztatják. Ime városaink hanyatlásának okai, melyek bennök sok helyütt az ipart is lassan megölték, vagy csak elfojtani segíték és tengésre vitték.“

A városok és ezzel az ipar hanyatlását, e sülyedés nagy társadalmi okait, nem lehet rövidebben és velősebben indokolni. Ezzel természetesen nincs az mondva, hogy csak is a polgárok korcsosultak volna el, s csupán a városok lettek volna a beteg fekély az egészséges nemzettesten. Ellenkezőleg az egész nemzet hanyatlásnak indult. Az aristocratiából kivesszett a hazaszeretet, s inkább akart oly fejedelmet, „kinek üstökét markában tarthatja“, és e mellett a nemzetet a romlás szélére vezeti, mint olyant, ki virágzóvá és nagygyá tette volna talán az országot, de erős karokkal tudta volna megfékezni az olygorchia bitorlásait. A nemesség többi része követte példáját. Áruba bocsátotta hűségét, ma János királyért, holnap Ferdinándért harezolt, a szerint a mint itt vagy amott kínálkozott birvágyának vagy hiuságának nagyobb kielégítés. A legtöbb esetben azonban egyszerűen saját zsebére harezolt, saját hazája védtelen fiai ellen. A közromlás e szomorú korszakában a városi polgárság sem maradt ment az általános ragálytól. Az elfajulás egyenlő gyor-

sasággal és erővel fogott meg minden politikai osztályt, a regeneráció azonban sokkal lassabban haladt. A köznemesség volt az első, mely magához tért, és ez osztálynak köszönhető kétségtelenül első sorban a magyar alkotmány fenmaradása. A főnemesség, mely az udvar körében csakhamar kivetkőzött nemzetiségéből, jóval később ébredt kötelességeinek tudatára. Legkésőbb azonban a városokat érte a megújulás üdvös átalakulása. Nagyrészt nem magyar nemzetiségűk s azon körülmény, hogy az utolsó három századon át egyenesen Bécsből és osztrák hatóságok által igazgattak, s hogy csupán a királyi kegynek köszönhették azt a csekély szerepet is, melyet a közéletben játszottak — természetes magyarázatja a késő fordulatnak.

A városok társadalmi nyomora hasonló állapotra kárhóztatja az ipart is. És Ipolyi ismét kitűnően ecseteli hová vezetett e folytonos satnyulás. A céhek eltűnte óta semmi gondot sem fordítanak az iparosnevelésre. A tanonc háziszolga, gyerkedajka, kin mindenki kedve szerint tölti ki boszuját. A betanítás egy pár gépies fogás. Így lett a legtöbbször olyan rossz iparos, a ki képes volt azt is megbuktatni, a mi volt. Így lett az iparos foglalkozás mindinkább megvetetté, melytől még az is menekedni igyekezett, ki abban született, nem hogy olyan vágyott volna belé, kit a sors kedvezése, jobb körülmények közé helyezett.

Sok társadalmi tényezőnek kell összehatnia, hogy az ipar ismét elfoglalhassa nálunk méltó helyét. Abban azonban ismét igaza van Ipolyinak, hogy az iparos oktatás áll mindezek között első sorban. Szorgalom és becsületesség, e kettőtől várja ő az ipar újjászületését. S ezt különösen óhajtjuk hangsúlyozni mi is, és pedig annál inkább, minthogy napjainkban igen sokan más irányba szeretik terelni az iparosok figyelmét; oly tényezőkre tekintve a fősúlyt, a melyeknek megteremtése nem áll egyedül a mi hatalmunkban, és legkevesebbé az iparos osztálynak hatalmában. Minél messzebb mutatjuk azonban a gyógyszerzt, annál kevesebbet várhatunk magának a betegnek magatartásától. Csak az segít igazán a bajon, ki önmagunkban mutat a hibára, mert ez adja egyszersmind kezünkbe az eszközt, melylyel bajunkon segíthetünk. Csak legfőbb gondolatát vázoltuk az Ipolyi beszédnek. Részletes méltatásától szándékosan tartózkodtunk, mert az az óhajunk, hogy magát a munkát minél többen olvassák.

LÁNG LAJOS.

A BIRTOKKÖZÖSSÉG

AZ OROSZ KÖZSÉGEK PARASZTSÁGA KÖZT. *)

Van az orosz társadalomnak egy oly sajátos intézménye, mely általános tudományos szempontból is megérdemli a legmélyebb tanulmányozást; egy intézménye, mely a szláv nemzeti fejlődés tulajdonának nevezhető és mindamellett, legalább alakjában, közeli rokonságban áll épen a nyugoti művelt népek legszélsőbb ultrái — a socialisták — által czélba vett társadalmi átváltoztatással. Értjük az orosz községekben dívó birtokközösséget a parasztság közt.

Habár már Harthausen báró, és legújabb időben az angol körutazó Mackenzie Wallace is Oroszországról szóló műveikben ezen viszonyokra utaltak és felköltötték a tudományos körök érdekeltségét, mégis egy nemzet saját szerű institúciói leghivatottabb magyarázói azon nemzet saját irodalmában keresendők. Az oroszok, nevezetesen A. Possnikoff, Jakuschkin tanár és A. Keusler (*Baltische Monatsschrift*: „Zur Geschichte des bäuerlichen Gemeindebesitzes in Russland“), újabb időben behatóan tárgyalják azon kérdést: vajjon ezen intézményük egy elmúlt korszak elavult maradványa-e, vagy tekinthető-e az egy oly csirának, mely fejlődésében képes volna nem csak az orosz birodalom, hanem talán egész világrészünk társadalmi viszonyaira és jogfogalmaira befolyást gyakorolni. Előttünk fekszik ezen tárgyról egy igen érdekes kis irat Kawelin K. tanár tollából, melynek nyomán megismerkedhetünk azon eredeti birtokformával, melyhez hasonló ugyan szórványosan előfordul más országokban is, de nem mint oly népszokás, mely 30 millió ember sorsát befolyá-

---

*) Professor K. Kawelin: „Der bäuerliche Gemeindebesitz in Russland“ aus dem russischen übersetzt von Iwan Tarassoff.

solja. A paraszti községi birtok alatt értem egy fekvőségnek birását azon község összes családfői *) által, melyek azt közös megállapodás szerint használják, vagy annak hasznosításáról rendelkeznek. A paraszti községi birtok főbb jellemvonásai a következők:

1. A községi birtok tárgyát képezheti egyes fekvőség, legyen az bár a község szabad tulajdona, vagy sem.

2. Minden családfőnek községi tagságánál fogva joga van azon községi vagyon használatához, és rendelkezhetik arról.

3. A családfők összessége viszonyában ezen községi vagyonhoz egy sajátyszerű jogi személy, mely nem a többségben, hanem az összeségben van képviselve, minek következtében minden rendelkezés oly vagyon fölött, mely községi birtokban van, a családfők egyértelmű határozatától függ.

4. Ha azon fekvőség, mely községi birtokot képez, a községnek szabad tulajdona, a családfőknek van joguk közös meg egyezés után azon fekvőségről csak úgy rendelkezni, mint minden más magántulajdonos a sajátjáról, t. i. eladhatják, elzálogosíthatják, haszonbérbe adhatják stb. részben vagy egészben.

5. Ha a községi birtokban lévő fekvőségek annak nem szabad tulajdonát képezik, azok a családfők közmegegyezése után mégis köztük feloszthatók vagy elkülönített ideiglenes vagy állandó használatra, vagy közös használatban maradnak.

6. A kezelési rend változhat a családfők határozata szerint. A mezőgazdasági gyakorlat különbözősége nem változtat a községi birtokforma lényegén.

7. Ha azon fekvőség, mely a községi birtok tárgya, a családfőknek külön használatra kiosztatik, ez az egyenlőség alapján történik. Kivételeket ismét csak a családfők összesége tehet.

A felsorolt tételekben ugyan Kawelin a paraszti községi birtok leglényegesebb és legjellemzőbb vonásait adja, azonban némi részletesebb magyarázat nélkül annak egyik-másik pontja alig érthető meg egész jelentőségében.

*) Azon szó „családfő“ minden oly parasztra értelmezendő, ki önálló gazdaságot visz, mint p. o. testvérek, kik már egymás közt megosztzkodtak, fiuk, kik már apjuktól elváltak és saját kezükre dolgoznak stb.

Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy azon szabályok nem törvények, melyek a községi birtokot rendezik, hanem ellenkezőleg a népszokásban rejlenek és az abból kifejlődött intézményekből vannak levonva. Tudjuk azonban, hogy különösen a parasztságnál, nálunk is, más országokban is, erősebb törvény a szokás és az ősrégiesség, mint az írott törvény; ezen tapasztalat magyarázatát adja, hogy lehetett a birtokközösségnek századokon át fennállani és prosperálni minden törvény vagy kényszer nélkül. Mint legsajátságosabb jelenség tűnik szemünkbe az, hogy a családfők mind, kivétel nélkül, bírják földjeiket együtt kezelni, még pedig oly nehezítő rendszabály mellett, mint a minő az egyhangúság a határozatokban. Semmi földjavítás, semmi utépítés, semmi kiszáritás, semmi új gazdasági rendszer alkalmazása nem jü létre, ha egy családfő kimondja a „nem akaromot“. Hogyan is lehet ily körülmények közt egyáltalában határozathoz jutni? Csupán rábeszélés útján. És sajátságos: mégis ezen nehézkes eljárás mellett számos nagyobb és kisebb községekben a legszebb vállalatok vitettek keresztül és erőszakoskodásról a többség részéről a kisebbség ellen, vagy megfordítva nem hallani semmit; de ha voltak is oly esetek, azok is ritkák és kivételesek. A „Mir“*) gyakran heteket fordít arra, hogy egy más nézetű tagját érvekkal meggyőzze, és ha sikertelenül fáradozott, elhalasztja tervét későbbre, legyen az bármily fontos, bármily életkérdés a községre nézve.

A rendelkezés a községi birtok használatától különböző, de a „nagyoroszországi parasztok“ közt (grossrussische Bauern) többnyire úgy történik, miszerint: A földek egy része felosztatik ugynevezett parasztmajor parcellákba, hozzá tartozó konyha- és kender-kerttel; és minden háztulajdonos egy oly parcellát kap folytonos használatra. Azon ő ura akaratának és vethet, arathat, a mikor akar. De azért ezen részlet nem tulajdona; ha a községet elhagyja, majora ismét a község rendelkezésére áll, és csupán az tulajdona, a mit vetett. Ebből folyik, hogy a háztulajdonos tanyáját nem zálogosíthatja, sem nem adhatja el. A földek azon része, mely nem osztatott ki

---

*) „Mir“ vagy szó szerinti értelmében „világ“, jelenti a falu összes szavazatképes családfőit, kik a határozatképes gyűlést teszik.

majoroknak a háztulajdonosok közös használatában marad, szintugy a kiosztott földek is, ha ugarföldek, és a marhának legelőül szolgálhatnak.

Kizárólagos, hosszabb vagy rövidebb időre terjedő használatra, mint említék, csupán a szántóföldek adatnak. A föld-felosztás is ezen célra egész sajátságos módon történik. Az egész községi birtokot, melyet szántóföldnek rendelnek három tagra hasítják, melyből egy rész ugarnak marad. A feumaradó két rész számos kis parcellákra osztatik fel, melyek használata felett a sors határoz. A sorsolás credménye azonban csak egy évi használatra jogosít. Némely helységekben annyi sorszám van, mint a könyvekbe bevezetett férfiak létszáma; más községekben a felnőtt munkások száma határoz. Látjuk, hogy a birtok-közösség eszméje egész következetességgel van keresztülvive. Azon lelkiismeretes eljárás pedig, mely inkább a véletlenre bizza, kinek mily darab föld jusson, semhogy egy tagja is a községnek földje minőségére nézve elkerülhető hátrányt érezzen, bizonyítja, hogy azon egyszerű parasztok az egyenlőség eszméjét felfogták és keresztülvitték ugy, a mint az egész intézmény természetéből folyik.

Nem meglepő, hogy ezen sajátos birtokviszony — már csak a culturállamok tulajdonjogi viszonyaitól való eltérésénél fogva is — Oroszországban számos ellenségre talált. De talált lelkesült védőkre is. Mik sokkal távolabb állunk és sokkal kevésbé ismerhetjük a tényleges viszonyokat, semhogy a pártok közt magunknak határozott önálló véleményt képezhethénk. Elég lesz ezen a helyen felemlíteni, hogy Kawelin elvben határozottan a jelenlegi viszonyok mellett nyilatkozik és azon nézetét szépen is indokolja. Bebizonyítani törekszik, hogy azon érvek, melyek a községi birtok ellen felhozatnak, nem érintik az intézmény alakját vagy lényegét, hanem csupán a rossz gazdálkodási gyakorlatról tesznek tanúságot. Az intézmény ellenei azt állítják, hogy a községi birtoklás által a földek apró részletekre oszlanak és nem mivelhetők belterjesen; annál kevésbé, mivel a folytonos változás a föld használatában a földjavítást akadályozza. Továbbá állítják, hogy a parasztnak nem lehet sem pénzök, sem hajlandóságuk a földek kiszáritására vagy öntözésére, ha az egyéni tulajdon ösztönző

befolyása hiányzik. A legnagyobb súlyt azonban a kölesönös kezesség hátrányára fektetik. Ezen kölesönös kezesség abból áll, hogy a község minden egyes tagja adójaért felelős, minek következtében a szorgalmas és takarékos földmivelő tunya és könnyelmű társáért tartozik fizetni. Az orosz földadó pedig már magában véve oly terhes, hogy azon általános rossz gazdálkodási rendszer mellett, mely majdnem egész Oroszországban divik, a szorgalmas ember is alig bír a mellett munkája eredményéből megélni. Ily körülmények közt a szorgalmas földmivelő elveszíti munkaösztönét és kedvét, mert látja, hogy nem magának, hanem az államnak, vagy rest szomszédjának a javára fáradozik.

A hátrányok közt még említést érdemel a földhitel kifejlődésének nehezítése a községi birtok által. Az egyes paraszt földjét sem nem adhatja el, sem nem zálogosíthatja el; ez csak a község által, vagy annak segítségével történhetik meg. Ezek ellen Kawelin a következő négy pontba foglalja össze azon érveket, melyek az intézmény mellett szólnak:

1. A községi birtokban a paraszt nem adhatja el birtokrészét, s így sokkal kevesebb alkalma van földbirtok nélküli szolgává válni. Ezen értelemben a paraszti községi földbirtok a földmivelő osztály nagy tömegére nézve egy neme a biztosításnak a földönfutóvá válás ellen, egy különös alakja a törvények alkalmazásának pazarlás, könnyelműség és korhelység ellen, mely az alacsony foku mezei lakosság életfeltételeihez van igen helyesen mérve.

2. A községi földbirtok megvédi a kisbirtokot a nagy tőke és nagy földbirtok ellen és így megakadályozza, hogy a kisbirtokosból ezen az úton proletár váljék.

3. A községi földbirtok biztosít a mezei lakosnak öregségére, vagy ha munkaképtelenné lesz, állandó lakhelyet, fedelet a feje fölött és egy darab kenyeret; a fejlődő nemzedékeknek pedig alkalmat nyújt biztonságban felnőni, menten a városban és idegen utakon tartózkodás veszélyeitől.

4. A községi földbirtok a mezei lakosság iparüző és vállalkozó részének biztos támpontul szolgál; nyújt neki lehetőséget az ipar terén szerencsét próbálni, és mégis oly súlypontot képez, mely azok közül a nagy többségre vonzerőt

gyakorol és hova sokan visszatérnek. Az által, hogy a községi földbirtok az ipartűzők családjai részére biztosít egy el nem árusítható tűzhelyet, azoknak oly szabadságot és cselekvési erőt kölcsönöz, mely oly emberekre nézve, kik azon előnyökkel nem bírnak, soha el nem érhető.

Az intézmény ellenei által felhozott, ezekben nem érintett érvekre azon feleletet adja, miszerint azon hátrányok csak úgy meg vannak Oroszországban ott is, a hol a birtok nem közös vagy községi, hanem egészen individualis és szabad. „Ha nem óhajtjuk“, — mondja Kawelin — „a munkáskérdést minden nemzetgazdasági és erkölcsi következményeivel, tanaival, küzdelmeivel és szenvedélyeivel mentől előbb nálunk meghonosítani, ne ingassunk meg egy oly mélyen gyökeret vert népszokást, mely magában hordja egy természetes, rendes nemzet és mezőgazdasági szervezet csiráját, mely mindamellet ment minden utopiaszerű fellegváraktól és ment azon abnormalis társadalmi jelenségektől is, melyek Nyugat-Európában az egyéni földbirtok elve kizárólagos és feltétlen uralma alatt fejlődtek ki.... Azért ne töröljük el a községi földbirtokot, hanem ellenkezőleg gondozzuk és védjük azt, hogy érintetlenül őrizhessük meg azt oly időkre, midőn egy magasabb műveltségi fok elérése után a magán és társadalmi érdekek jobb felfogása minden védelmet feleslegessé fog tenni. Ha azután rendezett társadalmi intézmény magasságára emelkedett, törvény által megerősített, jogilag kidolgozott és formulázott alakja lesz, bizonyos, hogy a községi földbirtok közügcink fejlődésére és menetére számos és megbecsülhetetlen szolgálatokban fogja ragaszkodásunkat jutalmazni.“

EISENSTÄDTER LUKÁCS.

A KÖZSÉGI ADÓKRÓL.

I.

A porosz kormány a múlt évben a községi adók tárgyában egy törvényjavaslatot terjesztvén a parlament elé*), a német szocialpolitikai egylet, mely minden, időnkint felmerülő nemzetgazdasági kérdésben nyilatkozni szokott, a községi adók kérdését is tárgyalás alá vette s a tárgyalás eredményét egy sűrűn nyomtatott kötetben közzé tette.

Az egylet választmánya a községi adókra vonatkozólag három kérdést tett föl s ezen három kérdésre tíz szakember válaszolt. A kérdések következők:

1. Szükséges-e egy külön községi adórendszer, vagy pedig az állami adópótlék rendszere alkalmazandó?

2. Miképen szervezendő a községi adórendszer; miféle adónemeket kell a községek háztartásába felvenni s ezen adónemek minő viszonyban álljanak egymáshoz a városokban, falusi községekben, nagyobb községi kötelekekben?

3. A véleményező az általa ismert országban fennálló községi adóintézményeket helyesli-e vagy sem; miféle feltűnőbb hiányokat tapasztal azok körül, s miként lehetne a kívánt reformokat életbeléptetni?

E kérdések közül kétségtelenül az első a legfontosabb; de a véleményezők nézetei ép e legfontosabb kérdés körül ágaznak el leginkább. Hoffmann königsbergi városi pénztárnok például a porosz törvényjavaslat alapelvét látszik elfogadni, a

---

*) A porosz országgyűlést f. évi október 21-én megnyitó trónbeszédében a többi közt e törvényjavaslat tárgyalásának s az ezen javaslatban foglalt községi adóreformok életbeléptetésének sürgőssége is hangsúlyoztatik.

mennyiben szerinte a községi adók a direct állami adók mellett s azoknak arányában, mint pótagók vetendők ki; az egyes állami adóknak pótlékokkal való megterhelhetése tekintetében azonban a község bizonyos szabadságot élvezzen. Heitz jenai magántanár ellenben különbséget tesz városok és falusi községek közt, s csak az előbbieknak enged némi szabadságot az adókievetés tekintetében. Meier hallei tanár pedig egész határozottsággal ellene nyilatkozik a külön községi adórendszernek; míg viszont Ludwig-Wolf grossenhaini polgármester a teljesen önálló községi adóztatás mellett argumentál.

A véleményeknek ilyenén elágazása mellett a kérdést megoldani leghelyesebben akként lehet, ha megkísértjük az eltérő véleményeket egymással összeegyeztetni.

A pótagóztatási rendszert ép annyi argumentummal lehet támogatni, mint az önálló községi adóztatást. A német szocialpolitikai egyeslet tagjainak különböző érvelései e tekintetben vajmi kevés újat foglalnak magukban; de azért nyomatékmal birnak előttünk s nagyon is figyelembe veendők, mint olyan emberek érvelései, kik részint, mint közigazgatási hivatalnokok, részint, mint a tudomány férfiai a kérdés gyakorlati és elméleti oldalával teljesen tisztában vannak. Mi részünkről azonban különös súlyt fektetünk e kérdésnél a gyakorlati szakférfiak véleményeire; mert hisz' az elmélet már jóformán kimerítette erre nézve a pro és contra érveket. S midőn a gyakorlati emberek saját tapasztalataikra hivatkozva, statisztikai adatok alapján a legkülönbözőbb rendszereknek csapnak föl szószólóivá: ebből azt kell következtetnünk, hogy egyik rendszer sem állja meg föltétlenül a sarat, de azért mindeniknek kell valami jó oldalának lenni; ennél fogva a feladat szerintünk az, hogy — ha lehet — hozzuk egymással összhangba az önálló és pótagóztatást. *)

A véleményezők közül Metz strassburgi fölkormánytanácsos tesz erre nézve kísérletet. Metz mindenekelőtt megtámadja azon rendszert, mely szerint a községek indirect adókat is szed-

---

*) A hazai pénzügyi írók közül Dr. Mariska Vilmos, pénzügytani kézikönyvében, hasonló véleményének ad kifejezést. Ld. Mariska: Pénzügytan 171. s k. 1. B. G.

nek az octroi alakjában; az octroira nézve felhozván azon, immár közönségesekké vált érveket, melyeket mindnyájan jól ismerünk; de másrésről az octroit — az alább említendő oknál fogva — ideiglenesen fenn kívánja tartani ott, a hol már régóta gyakorlatban van. Azután áttér a községi direct adókra, tüzetesen tárgyalván azon, Franciaországban divó rendszert, melyre alább még visszatérünk, s melynél fogva a községi adók, mint a direct állami adók melletti pótlékok, bizonyos meghatározott czélokra szedetnek. Az adók specializálása — ugymond — bizonyos meghatározott czélokra, például 3 centimes a kocsutak, 5 centimes az iskolák fentartására stb., — annyiban előnyös, a mennyiben a községeknek egyes kiadásokban való túlterhelhetését megakadályozza, de másrésről a községi igazgatást nagymértékben korlátozza, a pillanatnyi szükségletek kielégítését a kiadások megfelelő szaporítása által megnehezítvén. De kényelmetlen ez a rendszer az állami igazgatásra nézve is. Ha ugyanis a községek kötelező kiadásainak szaporításával egyidejűleg az u. n. specialcentimes is föl nem emeltetnek: könnyen megtörténhetik, hogy a községi bevételek nem lesznek elegendők ama kiadások fedezésére, s ennél fogva az állami bevételekhez kell a községeknek folyamodniok. Egyszerűbb eljárás lesz tehát az adók specializálásánál az, hogy a községek szabad kezét nyernek a községi adók felhasználásában és mirefordításában, a mint ez Németország némely vidékein történik. Ez a rendsor azonban csak ott lesz alkalmazható, a hol a községeknek megengedtetik, hogy önálló községi adókat is vethessenek ki, s hogy az adólábat és a kivetés módját függetlenül az állami adókra nézve e tekintetben fennálló szabályoktól, önállólag állapíthassák meg. Hogy az adókivetésnek melyik módja helyesebb: a pótagók alakjában, vagy önálló községi adók alakjában való kivetés-e, erre nézve Metz azt mondja, hogy mereven alkalmazva, e két nézet közül a gyakorlat terén egyik sem állja ki a tűzpróbát, ennél fogva leghelyesebb lesz a két nézet között a közéletet követni.

A községeknek — ugymond — vannak olyan feladatai, melyek az állam, az összeség érdekében teljesítendőek, például a kultusz, az iskolák stb. körül; de másrésről vannak olyan teendői is, melyek első sorban maguknak a községi lakosoknak javára teljesíttetnek, mint például az utcák világíttatása, köve-

zés stb. E kettős feladatnak megfelelőleg legezélszerűbb az állami adókat a specziális községi adókkal kombinálni. Bizonyos célokra egy kis községben sokkal igazságosabb mértékben történhetik az adók felosztása, mint egy egész államterületen, melyen — a dolog természeténél fogva — a különböző helyi körülmények tekintetbe nem vehetők. A községek megadóztatására nézve, ennél fogva alapelvül kell felállítani, hogy az állami adólab a községi adókra nézve csak akkor alkalmaztassék, ha nem meghatározott célú, statutarius uton megállapítandó specziális adókról van szó. Ezen az uton egyrészről igen könnyű lesz megállapítani, hogy valamely községre nézve mely adók a legelőnyösebbek, másrészről az adóterhet is a legigazságosabban meglehet osztani a polgárok között.

Metznek fennebb közlött véleményét, mint az első főkérdésre adott feleletek közül a leghelyesebbet, magunkévá tévén, áttérhetünk a második kérdésre. A második kérdés az, hogy mely adónemeket kell a községek háztartásába fölvenni? De erre nézve szintén nagyon elágazók a véleményező szakférfiak nézetei. Az indirect adókat helyteleneknek tartják Meier, Ludvig-Wolf és Tamter königsbergi bankár. Különösen figyelemre méltók azonban e tekintetben Meiernek fejtegetései. Szerinte minden esetre elvetendők a községi indirect adók, de főképen akkor, ha ezen adók a községek által önállólag, az állami közvetett adóktól eltérőleg kezeltetnek. Fölhozza erre nézve intő példaul Belgiumot, a hol egyidőben a községek az octroi tárgyait és tarifáját teljesen függetlenül állapították meg. E rendszer következménye az lön, hogy az állam önálló vámpolitikát nem volt képes követni, mivel a községek az octroi által illusoriussá telették és tették is az állam bármely vámügyi intézkedését. A községek ugyanis egyes városi iparágok fölvirágoztatása érdekében, octroi alakjában, valóságos védvámokat creáltak; vagy példaul, midőn az állam a kőszén behozatali vámját alászallította, a községek — miután az állam ezen intézkedése nekik nem tetszett — erre azzal feleltek, hogy a kőszénre kivetett octroit fölemelték.

Belgium példája azonban nem tántorítja meg Reitzenstein metzi főkormánytanácsost azon nézetében, mely szerint az indirect községi adók — természetesen nem úgy kezelve,

mint Belgiumban, hanem állami felügyelet alatt — czélszerűek. Reitzenstein, ezen nézetét hatalmasan támogatja a francia octroi példájával. Az octroiból Franciaországban óriási jövedelmök van a nagy községeknek; ez adónem pénzügyileg oly hatalmasakká és önállókká teszi ama községeket, hogy a kerületek és az állam segélyezése nélkül képesek fentartani iskolákat s megfelelni mindazon magasabb igényeknek, melyeket az állam és maguk a községi lakosok irányukban formálnak. Hogy pedig az octroi által a productio meg ne nehezítettessék s a fogyasztási cikkek, különösen a szegényebb néposztály számára meg ne drágittassanak, erről gondoskodva van az által, hogy az octroi kivetése és kezelése állami felügyelet alatt áll, s míg az első rendű élelmi cikkek nagyon kevésbé vannak az octroival terhelve, a fényüzési tárgyak magas adótételekkel érintvők. Például a sörre nézve, mely Franciaországban fényüzési itálnak tekintetik, az octroi magas, míg a borra, mint nélkülözhetlen italra nézve, igen mérsékelt.

Metz nem osztja ugyan Reitzensteinnak fennebbi nézeteit a községi indirect adókra nézve, de azért ő sem javasolja azoknak eltörlését; mert míg egyrésről az octroi hirtelen eltörlésével a fogyasztási cikkek olcsóbbakká nem lesznek, másrésről a községi jövedelmek nagymérvű csökkenését idézik elő. Párisban például egy 1848. áprilisában kelt rendelettel a husoctroi eltörltetett, de augusztusban ismét behozták azt, minthogy a város jövedelme 5 millió frankkal csökkent, a nélkül, hogy a hús ára alább szált volna.

A direct adók közül a véleményezők a községi szükségletek fedezése céljából részint a személy- és jövedelemadót, részint a telek- és házadót, részint az iparadót ajánlják, sőt Zürn würzburgi polgármester pótlékkal kíván terhelteni minden direct állami adót. A porosz törvényjavaslatnak e tekintetben elfoglalt álláspontjával a Zürn-é egyezik meg leginkább. Az említett törvényjavaslat ugyanis az igazságos és arányos megadóztatás szempontjából kimondja, hogy habár a község az egyes állami adóknak pótlékokkal való megterhelhetése tekintetében bizonyos szabadságot élvez, még sem áll jogában az osztályadóhoz és az osztályozott jövedelemadóhoz pótlékokat csapni a nélkül, hogy egyszersmind a telek- és házadót is meg

ne terhelje pótlékokkal, s viszont a telek- és házadót nem terhelheti meg anélkül, hogy az osztály- és osztályozott jövedelemadót is meg ne terhelje pótlékokkal.

Hogy minden direct állami adó, kivétel nélkül s egyforma százalékokban terhelendő-e meg a község részéről pótlékokkal? e fontos kérdésre Reitzenstein azt jegyzi meg, hogy a községi terhek a társadalom egyes osztályai közt azon arányban osztandók meg, a mely arányban azok a községi kötelekből hasznot huznak, ennél fogva az egyforma községi adópótlékok az igazságnak nem felelnek meg.

Zürn szerint ellenben, jöllehet vannak olyan községi vállalatok és intézmények, melyekből direct hasznot például csak a ház- vagy a földtulajdonosok huznak s e szerint nem lenne méltányos, például az iparosoktól azt követelni, miszerint ő efféle vállalatok költségeinek a fedezéséhez szintén járuljon a maga községi adópótlékával; de azért az igazságtalanságnak elejét lehet venni anélkül, hogy a pótdózás szükséges egyformasága megzavartatnék akként, hogy bizonyos társadalmi osztályok javára szolgáló vállalatok költségei az érdeklettekre kivetett specialis díjak által fedeztetnének. E szerint ha például védgátokat kell emelni abból a célból, hogy valamely község termő földje a vizár által el ne öntessék, az érdeklett földtulajdonosok rendes pótdójukon felől fizessenek külön díjakat. — Így és csak is így tarthatjuk fenn a községi polgárok közt a békességet; míg az ellenkező rendszer mellett a községi élet nem lenne egyéb, mint harc és háboru a háztulajdonosok, földbirtokosok és iparosok között.

De még azt sem kell szem elől tévesztenünk, a mit Zürn elhallgat, hogy a községi pótlékoknak azon kiadások alapján való osztályozása, a mely kiadások a lakosság egyik vagy másik csoportját érdeklik, gyakorlatilag a legtöbbször keresztül sem vihető.

Az 1871-diki magyar községi törvény — teszem föl — kimondja, hogy a belrendőrségi és közbiztonságra vonatkozó költségek csak a ház-, jövedelem- és személyes kereseti adó arányában vettetnek ki, a földadót ellenben nem terhelik, pedig senki sem fogja állítani, hogy ne lennének azon kiadások közt olyanok is, melyek a földadó alanyát ép oly közelről ne érde-

kelnék, mint a házadót fizető polgárt. A tüzoltó eszközökre tett kiadások például, a melyek ezen categoriába tartoznak, ép oly mértékben szükségesek a háztulajdonosra, mint a földbirtokosra nézve, mely utóbbinak termékei, gazdasági eszközei szintén ki vannak téve a tüzveszélynek.

Szóval az adópótlékok osztályozása, eszményileg bármennyire megfelelni látszik is az egyenlékenység és igazságosság elvének: gyakorlati alkalmazásában ép ezen elveket sérti meg legtöbbször s e szerint Zürnnek igazat kell adnunk, hogy ha már egyszer a pótdózás rendszerét fentartjuk, a pótdók egyformaságát fogadjuk el a községi adózás alapelve gyanánt, nem zárván ki azonban annak a lehetőségét sem, hogy azon ritkábban előforduló kiadások — melyekre nézve világosan és egész határozottsággal kimutatható, hogy a községi lakosoknak kizárólag csak egy részét érdeklik — az érdeklettek külön, a pótlékoktól egészen függetlenül fizetendő díjjal fedeztessenek.

II.

A harmadik kérdésre adott feleletek a legérdekesebbek, mert e feleletek a porosz, bajor, weimari, szász, francia, elsass-lothringiai és angol községi adóztatási rendszerekkel ismertettek meg bennünket.

A német nagyvárosok adóügyeire vonatkozólag több statisztikai adatot közöl Bruch, a boroszlói statisztikai hivatal főnöke. Bruch adatai azonban — mint maga is bevallja — hiányosak s nem a legpontosabbak; utalja ennél fogva olvasóit, a kik úgy a német, mint általában az európai nagy városok finanziaival tüzetesebben meg akarnak ismerkedni, Körösi József hazánkfiának azon munkájára, melyet e tárgyban a Budapesten 1876-ban tartott 9-ik statisztikai congressus elé terjesztett.

A weimari nagyhercegség községi financiait Heitz jenai docens tárgyalja, a többi közt kimutatva, hogy a községeknek főjövödelmét a direkt adók, illetőleg az állami jövödelemdó mellett kivetett pótlékok képezik. A négy nagyobb városban ugyanis, u. m. Weimarban, Apoldában, Jenában és Eisenachban a községi szükségleteknek átlag 51.1 százaléka, tehát fele, a jövödelemdópótlékokból fedeztetik.

Bajorországban ellenben — a mint azt Zürn kimutatja — a fogyasztási adók képezik a községek legfőbb jövedelemforrását, úgy, hogy míg például Erlangenben 1872-ben a direct adókból kerek számban 13 ezer, hús-, liszt- és sör-adóból 31 ezer forint folyt be, vagy Aschaffenburgban direct adóból 10 ezer, indirect adókból majdnem 24 ezer stb. Ezen körülménynek tulajdonítandó, hogy Bajorországban, különösen a Rajna jobbparti vidéken még egy községnek sem jutott eszébe a direct adók emelésével csökkenteni a fogyasztási adókból eredő jövedelmet, sőt ellenkezőleg mindenik község azon van, hogy a fogyasztási adók, mint hatalmas jövedelemforrások változatlanul fentartassanak.

A német községi adórendszerek ismertetései mellett az összehasonlítás szempontjából igen becses Reitzensteinnak terjedelmes és alapos közleménye, melyben a francia községi adózatást s mellékesen Franciaország összes direct adótörvényhozását tárgyalja.

Franciaországban a pótdózás rendszere áll fenn. Az elvnek felállítása, mely szerint a községek a direct állami adók mellett szedendő pótlékokkal fedezzék szükségleteiket, a forradalmi idő első éveiből származik. Soha sem volt azonban elismerve a francia községeknek azon joga, hogy az állami adókat pótlékokkal korlátlanul megtoldhassák, sőt inkább e tekintetben mind szűkebb korlátoknak vettek alá, részint a hovaforditás meghatározása, részint a maximum megállapítása, részint az államnak a pótlék megállapítása körül intensív közreműködése által. Az 1791. márcz. 2-diki törvény például világosan megállapítja azon direct adókat, melyek pótlékkal terhelhetők s egyszersmind a pótlék maximumát, hasonlóképen az V. évi 9. germ. törvény, valamint a VII. évi 15. frim. és 11. fruct. törvény stb., stb., mely utóbbiban egyszersmind először osztályoztatnak a községi bevételek és kiadások.

Az 1833. máj. 18. és 1836. máj. 21-diki törvények egy egészen új intézményt hoztak be a községi háztartásba, a már fennebb is említett (Metz strassburgi főkormánytanácsos által roszalt) u. n. speczial-centimes-t, értvén ez alatt azon községi pótdókat, melyek bizonyos meghatározott célra, pl. iskolák, utak fentartására fordítandók.

A községi adóztatásra vonatkozó törvények azonban lassankint annyira fűlszaporodtak, hogy felette nehéz volt azok közt eligazodni s azoknak alapján kezelni a községi adókat. Ennélfogva a belügyminister 1867. aug. 27-én a prefectekhez egy körrendeletet bocsátott ki, melyben a községi háztartásban előforduló adókat egy tabellában összeállítja s a következő csoportokra osztja föl:

1. Azon centimes, melyeknek mirefordításuk nincs ugyan megállapítva, de a melyekkel mindazonáltal az évenként előforduló kiadások fedezendők, u. m. az ugynevezett öt rendes centimes, mely mint a telek-, személyi- és ingóságokra kivetett adók pótléka szedetik, és a centimes pour insuffisance de revenus, melyekkel a rendes jövedelemből nem fedezhető folyó kiadások fedeztetnek.

2. Speczial-centimes, u. m. az elemi iskolák, vicinális utak fentartására s a mezei csöszök fizetésére fordítandó pótlékok.

3. Azon centimes, melyeknek mirefordításuk hasonlóképen nincs ugyan megállapítva, de a melyekkel mégis a minden évben elő nem forduló, vagyis egyszer-mindenkorra megállapított kiadások fedezendők.

4. Kényszeradó-pótlékok, melyek akkor vettetnek ki, ha valamely kötelező községi kiadásról van szó, s ha az erre szükséges összegek a község rendes bevételeiből elő nem teremthetők. Az ily kényszeradó-pótlékok az államfő által rendeleti uton vagy a törvényhozás útján állapíttatnak meg.

Mindezen elősorolt községi adópótlékoknál nagyobb szerepet játszik azonban, amint már fennebb is említők, az octroi, mely eredetileg állami jövedelemforrás volt, a 14-dik század közepe óta azonban a jövedelmen az állam a községekkel osztozkodik oly formán, hogy az államot, egy 1663-ban kelt rendelet értelmében az octroi fele illeti; de minthogy a községet illető részből bizonyos terhek, váltságdíjak levonotnak, a községeknek tényleg az octroiból kevesebb jövedelmök van, mint az államnak. Hanem hát még így is hatalmas jövedelemforrás a községnek az octroi; mert például 1868-ban Lyonnak az octroiból 6 és fél millió franknyi jövedelme volt, az adópótlékokból ellenben csak 1 és fél millió; Párisnak pedig

1872-ben az octroiból 113 millió, az adópótlékokból pedig csak 23 és fél millió.

A francia községi adózási rendszer áll fenn még jelenleg Elsass-Lotharingiában is. Itt is, mint Franciaországban, az octroi sokkal több jövedelmet hajt, mint az összes adópótlék. Metz főkormánytanácsosnak 1872-ről szóló adatai erre nézve igen tanuságosak.

A francia községi adózáson kívül két véleményező még az Angliában fennálló rendszert is bírálja. A már többször említett Meier és dr. Nasse Erwin bonni egyetemi tanár erre nézve kifejti abbéli nézetöket, a mely egyáltalában nem új s a melyet a szakférfiak általában osztanak, hogy t. i. az angol községi adórendszer a legnagyobb mértékben igazságtalan, minthogy a községi adóknak kizárólag az ingatlan birtok képezi tárgyát, s e szerint ezen adók, midőn a földbirtokosokat sújtják, megkímélik a társadalom többi osztályait, a melyek pedig ép oly mértékben hasznot huznak a község által nyújtott institutiókból, mint a földbirtokosok.*)

Egyébiránt maguk az angolok is belátják e rendszer tartathatatlanságát, s általános a törekvés, a községi adókat, melyeknek alapjuk eddigelé csupán a föld volt, a jövedelemre basírozni.

Igaz ugyan, hogy a most fennálló rendszernek meg van a maga historiai jogosultsága, mert azon korból vette az eredetét, midőn a földbirtok a nemzeti vagyon legfőbb s csaknem egyetlen tárgyát képezte; de másrésről az is igaz, hogy ma, midőn a viszonyok gyökeresen átalakultak, midőn Anglia földművelőivel immár versenyre keltek az iparosok, kereskedők, tőkepénzesek, és sok tekintetben az utóbbiak a földművelő osztályt vagyonuk és befolyásuk által túlszárnyalták, — ma már — mondom — a változott viszonyoknak megfelelőleg, gyökeresen át kell alakítani a községi adózás régi, elavult

---

*) Ez állításra, mely ép oly egyoldalú, mint majdnem minden német íróé az angol viszonyokról, meg kell jegyeznünk, hogy az angol földbirtok aránylagos mentessége az országos adó alól meglehetősen teljes compensatiót ad a községi terhekért. A községi adó kérdésére forrásmű, melyből az itt felsorolt adatok is meritvék, Goschen „Local taxation“ című műve, mely többek közt érdekes összehasonlítást ad az angol és magyar földbirtok relativ terheiről is.

rendszerét. „Azon eljárás — írja a Times 1872-ben, — melynél fogva minden terhet az ingatlan birtok széles vállaira raknak, tovább nem folytatható; a türelmes tevé immár lázongani kezd.“

A német, francia és angol községi adószervezetek, mint a fennebbiekből is látható, lényegesen eltérnek egymástól. Ha még ezen adószervezetekkel összehasonlítjuk a miénket és a miénkhez hasonló osztrák szervezetet: tapasztalni fogjuk, hogy a mi községi háztartásunk ismét lényegesen különbözik akár az angol, akár a francia, akár a német községek háztartásától; de — némi megnyugvással constatáljuk abbéli nézetünket, hogy a különbségek ránk nézve előnyösek.

Mert igaz ugyan, hogy nálunk is a pótdóztatás rendszere áll fenn; de a községi pótdók kivetésénél az igazságosság és arányosság követelményei meglehetősen szem előtt tartatnak.

Az szintén lényeges hiba községi adószervezetünkben, a mint már fennebb is említők, hogy a direct állami adók nem egyformán terheltetnek pótlékokkal; de más részről némi megnyugtatót nyújt azon körülmény, hogy a törvény világosan hangsúlyozza, miszerint az arálynak, melyben a községtagok a községi terheket viselik, igazságosnak kell lenni s e tekintetben a községek a törvényhatóságok által ellenőrzendők.

A direct állami adók után kivetett községi adókon kívül továbbá nálunk egyes városok indirect államadókra is vethetnek ki pótdót; de az indirect községi adókkal való netaláni visszaéléseknek elejét veszi a törvény azon intézkedése, mely szerint az említett adók kivetése a kormány engedélyezésétől függ, s e tekintetben a kormány a községek felett szigorú felügyeletet gyakorol.

A községi adók alól mentességre vonatkozó intézkedések ellen sincs egyéb kifogásunk, mint az, hogy a felekezeti tanintézetek tanárai, a magántársulatok birtokában levő vasutak hivatalnokai, hivatalaik után járó fizetéseiktől szintén nincsenek a községi adók fizetése alól fölmentve, mert amily nyomós indokok szólnak például a tanítók, állami tanintézetek tanárai stb. adómentessége mellett, ugyanezen indokok a felekezeti tanár és a vasuti hivatalnok községi adómentességét is támogatják.

De nem feladatomban nekem ezuttal hazai községi adórendszerünket bírálni. Mindössze is azon nézetemnek akartam kifejezést adni, hogy a mi községi adózásunk aránylag még elég jó. A baj azonban nálunk inkább abban rejlik, — s ez még az alapjában és theoretice legigazságosabb adórendszert is igazságtalanná tenné, — hogy a mi községeink nagy része — tisztelet az egy-két kivételnek — az ugyis igen terhes adó fejében nem nyújt annyit az adófizető községtagnak, amennyit az méltán megvárhatna.

Midőn direct állami adónkat — keveset mondok, ha azt mondom, hogy 40—50 százalékkal a község részére megtoldjuk, helyesebben: megtoldatják velünk, — méltán megvárhatjuk a községtől, hogy legalább annyi kényelemben részesítsen bennünket, hogy éjjel ne kelljen az utcákon sötétben botorkálnunk, vagy hogy esőben ne kelljen a járhatlan utak miatt a szobát őriznünk. Szóval legyenek rajta községeink, hogy a szolgáltatásért, megfelelő ellenszolgáltatásban részesüljenek a község tagjai.

Addig, míg ez így nem lesz, még az angol községi adók is igazságosabbak lesznek a mieinknél, mert hát Angliában igaz, hogy maga a földbirtokos osztály, viseli csupán a községi terheket, de ezért aztán a civilizált intézmények annyi előnyét élvezi, s másrésről annyi előnyt szerez saját áldozatkészségével másoknak is, hogy inkább kárpótolva érezheti magát az igazságtalan teherért, mint mi magyar polgárok, kik akár földbirtokosok, akár iparosok vagyunk, ugyancsak tekintélyes sommával járulunk a községi kiadásokhoz, de e kiadások hasznát magunkra nézve egyikünknek sincs alkalma tapasztalni.

Egyébiránt ismétlem, hogy a mi községi adószervezetünk is csak relative kielégítő s épen ezért nem tartom meddő dolognak a községi adók kérdésével tüzetesebben foglalkozni. A német szocial-politikai egyet tárgyalásai, illetőleg a porosz községi adótörvényjavaslat figyelmeztessenek bennünket a tényre, hogy a községi adók kérdésében egy olyan gyakorlati probléma áll előttünk, mely eddigelé el volt ugyan hanyagolva, de a melyet az adózó polgárok érdekében előbb-utóbb meg kell oldanunk.

DR. BALLAGI GÉZA.

VEGYESEK.

Thiers Adolf. Ritkán esik meg, hogy egy egyszerű polgár halála oly nagy hatást keltsen az egész művelt világon, mint a francia köztársaság volt elnökének váratlan, hirtelen halála. Sietünk megjegyezni, hogy a hatás főleg a politikus emlékezetét illette, a ki egymásután több pártnak — Lajos Fülöptől kezdve a konzervatív köztársaságig — igen kitűnő tagja, részben vezére volt. A történelem ítélje meg: mennyi kárt és hasznot hozott nemzetére hosszú politikai pályája, s a végleges mérlegben melyik fogja képezni a túlsúlyt. Minden kiváló történeti alak vegyesen bir hibákkal és érdemekkel; s hogy hibátlan volna azon férfiú, a ki a februári forradalom előkészítésére oly siralmas indirekt befolyással birt, a ki eleinte alkudozásaival bátorította, később tüzzel-vassal pusztította a Communenek nemcsak vezéreit, de ártatlan áldozatait is: ép oly igaztalan volna állítani, mint megvonni tőle azon érdemeit, melyeket a „L'année terrible“ alatt és közvetlenül utána szerzett.

De más szempont alá esik a tudós és az író. Thiers halála egygyel kevesbitette azon tábor, a mely a protectionismus régi zászlója alatt küzdött. E zászlót bontogatta ő mindig, és mindig kevesebb sikerrel. III. Napoleon szabadelvű kereskedelmi politikájának ő volt legmerészebb ellenlábas; s mint köztársasági elnök is precisirozott pártállást ép ez irányban foglalt el. Mindkét alkalommal sikertelenül. Ő e tekintetben semmivel sem volt hajlékonyabb, mint nagy ministertársa: Guizot. Csakhogy Guizot a vallási orthodoxia, Thiers pedig a gazdasági conservatismus védelmében tündökölt. Ritka következetességgel harczolt ez irányban a vasutak behozatala ellen. Szóval ő — habár nem is ítélnünk róla oly szigoruan, mint

a „Journal des Economistes“ tisztelt szerkesztője — ellensége volt a modern nemzetgazdaságtannak, melyet egy szerencsétlen pillanatban nyilvánosan „kevésbé szórakoztató“-nak nevezett, s ha 1848-ban mégis védelmére kelt a tulajdonnak, s e munkájával némi szolgálatot tett a közgazdaságtannak: úgy az mind „malgré lui“ volt. A Law élettörténete főleg historiai becsű mű, s többi művei közül főleg beszédei azok, a melyekben közgazdasági érdek kereshető: ezek is az ismert védvamos irányban; ott is a nélkül azonban, hogy a modern (Carey-féle) finomabb árnyalatok kellőleg kidomborítva volnának.

Mindezeknek daczára az ő neve és munkálkodása számot fog tenni a közgazdaságtan történetében is; mert e működés köré különböző jelenségek csatlakoznak, a melyek részben a tudomány előbbvitelére is szolgáltak. Egy azonban bizonyos, s ez az: hogy a közgazdaság terén a modern haladásnak egy első rangu ellenfele volt azon férfiú, a kit Franciaország egy része par excellence nevezett — s valóban több szempont alapján igazán méltán — „kitűnő államférfiúnak“. *György Endre.*

Az osztrák nemzetgazdák második congressusa, mely szeptember hó 11., 12. és 13. napjain tartatott Grácban, nem vezetett oly fényes eredményekre mint az első. Akkor a vám, bank, adó, valuta és vasut kérdéseiben meglehetősen egyértelmű határozatokat hoztak, ma ellenben több kérdést egyenesen elhalasztottak, másokat csak futólag és meglehetősen közönnyel tárgyaltak, és csupán egy fölvetett thema körül mutatkozott mélyebb érdeklődés.

Az első nap tárgyaúl az érmekérdés szolgált, hogy t. i. arany vagy ezüst legyen-e a valuta alapja. Hertzka, ki a mult alkalommal a valuta rendezése mellett szólalt föl, s a ki nem rég egy terjedelmesebb munkában az arany-valuta érveit fejtegette, ez értelemben tette indítványát. Mindenek előtt kikelt az ellen, hogy az ezüst-valuta hívei magukat a gyakorlat emberei gyanánt tüntetik föl. Szerinte ugyanis Európában a tudományosan képzett theoretikusok hallani sem akarnak az ezüst-valutáról; az igazán gyakorlati férfiak pedig, kiknek t. i. alkalmuk volt e tárgyban gyakorlati politikát üzni, meg épen

kivétel nélkül az arany- valuta hívei. Minden civilizált állam az arany- valutának adja az elsőséget. Miért tenne e tekintetben éppen Ausztria kivételt? Különösen akkor, midőn Ausztriának e makacsság oly nagy áldozataiba kerülhet. Mert ha az egész művelt Európa, s főleg az a nép, melylyel nekünk legtöbb érintkezésünk van, arany- valutát honosít meg, mi ellenben ezüstöt: ép oly izoláltak leszünk, és ép oly ingatag árviszonyok alatt fogunk szenvedni, mint a mostani papiros- gazdaság mellett. Száz milliókat áldoznánk tehát a nélkül, hogy megfelelő hasznot remélhetnénk. Az arany- valuta mellett semmi ilyes veszélyektől nincs mit tartani. S az arany drágább volta ellen felhozott érvek sem állhatnak meg, ha meggondoljuk, hogy aranyat hitelbe is kapunk, ezüstöt azonban készpénzen venni lehet akármennyit, de kölesön nem.

Az ezüst- valuta érdekében Ottomar Haupt szerepelt előadóul, ki főleg arra utalt, hogy az ezüst mai depreciációja egyenesen csak kormányi intézkedésekre vezethető vissza. Mihelyt ezeket parallizáljuk, helyreáll az érték régi aránya. Bonyolódott, és sok tekintetben az ezüstre fektetett árviszonyainknál fogva, ép ezért igen nagy bajjal járhatna a különben is drágább arany- valuta elfogadása. Az ezüst- valuta ellenben megmentene minden veszélyektől s azon kívül sokkal kevesebbe is kerülne most, midőn Németország bevonta ugyszólván egész ezüstkészletét.

A felszólalók nagyobb része a kérdés elhalasztása mellett lépett sikra, míg végre maga Hertzka is visszavonta indítványát. Majdnem 6 órai vita után a congressus 16 szóval 11 ellen Blau bécsi tag következő indítványát fogadta el: „Az osztrák közgazdák congressusa az érmekérdés jelen helyzetében és azon körülménynél fogva, hogy a legközelebbi idő elhatározásunkra döntő befolyást gyakorlandó eredményekre fog vezetni — idő előttinek tartja e részben praejudicáló határozatokat hozni; de másrészt kijelenti, hogy e kérdés nemzetközi rendezését nagy fontosságúnak tartja, s hogy ez okból igen czélszerű volna, ha a kormány lépéseket tenne egy nemzetközi érmekonferencia létrejöttelére.

A második napon Müller von Hauenfels előadása az osztrák bányatörvényről képezte a napirend tárgyát. Több változtatás ajánlása mellett nyereségnek tartja az új tör-

vényjavaslatot. A congressus azonban nem ereszkedik részletes tárgyalásába, hanem megelégszik azzal, hogy általában becses anyagnak nyilvánítja az előadó dolgozatát, mely e kérdés alkotmányos tárgyalásánál hasznos szolgálatokat tehet.

A harmadik napon végre valamivel több eredményre vezet a tárgyalás. Pacher előadó értekezésének tárgya: „Az államháztartás és közgazdaság Ausztriában“, melyben azt fejt ki, hogy Ausztria kiadásai általában nincsenek összehangban bevételeivel, s a legszigorubb takarékossgot sürgeti a magán úgy mint államháztartásban. S ez utóbbi tekintetben különösen az állandó katonaság létszámának csökkentésére utal. Bevezető beszédében azon kívül kiemeli, hogy munkájának megírása és megjelenése között egy nagy fontosságú változás következett be: az ez évi gazdag aratásban. De ezért nem szabad hinnünk, hogy a szenvedések egy csapásra véget fognak érni. A korábbi évek gazdag terméseit is fölemésztette az okatlan gazdálkozás, mert különösen az állami háztartás nem állt arányban az ország gazdasági fejlettségével és tőkeerejével.

Höfken korreferens támogatja a fennebb kifejtett nézeteket és különösen arra utal, hogy számítása szerint Ausztriában az adó fejenként háromszor oly nagy mint Poroszországban. Ujabb adófelemelés ily viszonyok közt egészen lehetetlen, mi ismét csak az állami kiadások leszállításának szüksége mellett szól.

Pa ir h u b e r Gráczból még arra utal, hogy az adópótlékok mai rendszere teljesen elégtelen a községek, kerületek és tartományok szükségleteinek fedezésére.

A vita folyamában a legtöbben az előadók nyilatkozatainak értelmében szólnak föl. Csupán Emil Sax tartja ezekkel szemben az előadók fölfogását túlzóan pessimistikusnak. S különösen az ellen kél ki, hogy az ország lakossága folytonos elszegényedésnek menne eleje, s az állam hitele a mostani gazdálkodás mellett bizonyos bukásra volna kárhozthatva. Indítványában azonban, noha valamivel enyhébben, ő is a kiadások és bevételek megfelelőbb aránya, szóval a nagyobb takarékossg mellett szól.

A congressus az előadók erélyesebben fogalmazott indítványát fogadja el, mely a következőleg hangzik:

1) „Az önfentartás kötelessége azt parancsolja Ausztriának, hogy minden irányban a legszigorubb gazdálkodó szellemet

honosítsa meg s a kiadások korlátozására törekedjék úgy a magán mint az államháztartásban, hogy ez által az évről-évre jobban elharapódzó elszegényedés veszélyeit is kikerülje.“ 2) „A mostanihoz hasonló államháztartás folytatása, történjék ez akár az állampolgárok újabb megterheltetése, akár az államadósságok szaporítása által, nem veszi számba az ország valóban meglevő gazdasági erejét, s azért az állam hitelét szükségkép aláásná s előbb-utóbb képtelenné tenné Ausztriát arra, hogy az állam hitelezői és más államok iránt elvállalt kötelezettségeinek eleget tehessen.“ 3) „A hadsereg létszáma ez idő szerint azon arányban áll a népességhez, mint más nálunk gazdagabb országokban, melyek magas nemzetjövödelmeknek és virágzó finacziáknak örvendenek. A hadsereg létszámának azonban gazdasági erőnkhez kell simulnia, ha ez egyoldalú erőmegfeszítéssel nem akarjuk megghiusítani magának a hadseregnek legfőbb célját, és előre is nem akarjuk tehetetlenségre kárhozatni az országot.“

A napirend másik tárgyát: melyik vasuti rendszer felel meg legjobban Ausztria viszonyainak? — elejtették, s így a fönnemlitett tárgy befejeztével bezárult az osztrák nemzetgazdák második congressusa.

Láng L.

Románia statisztikája. (Obédénair: la Roumanie économique d'après les données les plus récentes. Páris 1876.) Oly ritkák még a kimerítő munkák, melyek a mindinkább a történet előterébe nyomuló keletet — a szó tágabb értelmében — alaposan megismertetik, hogy nem tarthatjuk fölösleges munkának, a fent nevezett és Románia viszonyait ismertető munkának rövid kivonatával szolgálni.

Népesség 1871-ben volt 5.041,535 lakos, ezek közt van 700,000 idegen. A bevándorlások 23—24,000-rel mulják fölül a kivándorlásokat. — Születés volt 145,010, halálozás 114,576. Ésketés van 1000 lakó után 7-93.

Földmivelés. Mivelés alatt áll 5.949,503 hektár és pedig: gabnatermelés 3.023,078, konyhatermékek 182,197, iparnövények 97,930, természetes legelők 2.544,214, szőlők 102,084.

Az erdőborított terület 2.014,923 hektárt tesz; 3.787,183 hektár miveletlen. A földmivelés évi terméke 100 millió frankra becsültetik. Az átlagos termés tesz:

buza	10·3 millió hektoliter	tengeri	15·4 millió hektoliter
rozs	1·0 „ „	tatárka	0·9 „ „
árpa	3·6 „ „	bor	1·5 „ „
zab	0·9 „ „	dohány	8000 métermázsa.

A gabnanemek átlagos ára tett a dunai kikötőkben (1871-ben)

buza	hektoliter	17·05 frank	rozs	hektoliter	9·75 frank
tengeri	„	10·10 „	árpa	„	6·45 „

A romániai buza súlya általában 73—76 kilogramm (hektoliterje). — Van 33 gőzmalom, mely 1872-ben 1—2 millió frank értékben exportált.

Szesz és pálinka termeltetett 1868-ban 172,552 hektoliter.

A mezőgazdasági munka ára férfi munkásnál 1 frank 20 centime és élelmezés; a termés idejében azonban 2.50—3.50-t kereshet naponként.

Állattenyésztés. Volt 1873-ban:

ló	426,859	kecske	194,188
ökör, tehén, borjú, bika	1.886,990	méhkas	305,316
juh	4.786,317	szárnyasok (1860-ban)	13.683,360
sertés	836,944		

Ipar. A kis ipar és a házi ipar egyes ágai eléggé jelentékenyek; különben pedig az ipar még igen alacsony fokon áll. Különösen említettik 6771 malom, 4 sóbánya, 378 pékműhely, 233 cserzőgyár, 145 gyertyagyár, 23 kőbánya, 4 posztógyár, 24 nyomda, 226 téglagyár, 1687 szeszfőzde. A sótermelés tett 1873-ban 83 millió kilogrammot; a munkások száma 1829. Jelentékeny az újabb időben a kőolaj gyártása is, 1873-ban 174,400 hektoliter állítottatott elő.

Kereskedelem. Az adatok megbízhatósága igen sokat szenved azon körülmény alatt, hogy a fennálló értékvm kijátszása tekintetéből a bevallások hamisan történtek. Tett pedig:

	kivitel	bevétel		kivitel	bevétel
1868-ban	198 0 m. frk.	90·7 m. frk.	1871-ben	178·4 m. frk.	82·9 m. frk.
1869-ben	154·2 „ „	83·0 „ „	1872-ben	168·2 „ „	109·3 „ „
1870-ben	158·2 „ „	71·5 „ „			

Egyes országok szerint volt 1872-ben

	a kivitel	bevitel
Angliába (ill. -ból)	14·1 millió frank	21·3 millió frank
Ausztriába	81·6 » »	38·7 » »
Franciaországba	14·6 » »	15·6 » »
Németországba	3·1 » »	7·3 » »
Olaszországba	2·0 » »	0·4 » »
Oroszországba	2·0 » »	3·8 » »
Törökországba	28·9 » »	17·7 » »
egyéb országokba	21·4 » »	4·1 » »

Egyes árucikkek szerint tett

	a kivitel
állatoknál	19·0 millió frankot
állati termelvényeknél	14·2 » »
gyártmányok állati anyagokból	0·1 » »
gabnaneműek	117·1 » »
növény-agyagok és gyártmányok (gabona nélkül)	12·4 » »
ásványok	2·2 » »
kivitelre behozott árúk	1·2 » »

A főbb beviteli tárgyak voltak

dohány és szivarok	10·7 m. frk.	gyapot	3·0 m. frk.
gyapotszövetek	7·2 » »	posztó	3·0 » »
lenszövetek	7·2 » »	selyem és bársony szöv.	2·0 » »
gyapjúszövetek	5·6 » »	halak	1·8 » »
czukor	4·5 » »	gépek	1·7 » »
borárúk	4·4 » »	stearin gyertya	1·7 » »
rövid árúk	4·2 » »	növény olaj	1·7 » »
vas és aczél	4·1 » »	gyapotfonalak	1·6 » »
czipők	3·5 » »	kocsik	1·4 » »
ruhák	3·1 » »	papír	1·1 » »

Ban k ü g y. A jelentékenyebb hitelintézetek a következők: 1) Sociétés financière de Roumanie; a társulati tőke 12 millió frank; a hitelműveletek nagysága volt 1874-ben 242·6 millió frank. 2) Banque de Roumanie; bécsi, párisi és londoni bankárok által alapítva. 3) Sociétés de crédit foncier roumains, a földbirtokosok kölesönös jótállása alapján. 1875-ig 24·3 millió franknyi záloglevelet hozott forgalomba. 4) Crédit foncier urbain de Boucarest. 5) Sociétés economia de Bukarest, egy népbank. A leszámítolási díj 8—11% közt ingadozik.

K ö z l e k e d é s: Vasutak. Az üzletben lévő vasutak hossza összesen 1233 kilométer (1875-ben). A két fővonal Itcaui (Suczava mellett) — Braila és Galati; és Verciarova — Braila-

Galati. Románia jelenleg csak Ausztriával áll vasuti összeköttetésben; de az építkezés alatt álló vasutak által rövid idő alatt megnyeri az összeköttetést Magyarországgal, Oroszországgal és Törökországgal. Az állam 70 kilométert bir, a többi magántársulatoké, melyeknek 90 évre $7\frac{1}{2}\%$ biztosított. A forgalom tett

	a roman-galati és bukarest-pitești vonalon 643 kilométer	a Suczava-Roman-Jassy vonalon 224 kilométer.
utazók száma	552,177	203,375
teherárúk	381.990,927 tonna	104.990,898 tonna.

Hajózás. 1872-ben volt a forgalom a romániai kikötőkben

érkezett	1142 megrakott vitorlás hajó	174,327 tonna tartalommal
»	431 » gőz »	222,949 » »
elindult	19,050 vitorlás hajó	293,592 tonna tartalommal
»	476 gőzhajó	234,683 » »

A Sulina-torkolatnál a hajóforgalom tett 1874-ben összesen 1692 hajót 514,519 tonna tartalommal; a hajók nemzeti-sége volt: Németország 7, Ausztria-Magyarország 143, Belgium 7, Franciaország 41, Anglia 342, Görögország 483, Olaszország 77, Románia 42, Oroszország 70, Törökország 422.

Utak. Országút volt 1874-ben 1991 kilométer, megyei út 3300 kilométer.

Posta és távirat. 1873-ban az összes levélforgalom tett: 3.029,355 darabot. — A táviradai vonalak hossza 3525 kilométer; az összes táviratok száma volt 1873-ban 1.061,243.

Fogyasztás. Az évi fogyasztás volt a főczikkeknél: gabna $3\frac{1}{2}$ hektoliter fejenként, hús 23 kilogramm, bor $12\frac{1}{2}$ liter, szesz 22 liter.

Szellemi élet. 1873-ban volt

elemi iskola	2221	82,145 tanulóval	egyetem	2	571 tanulóval
közép »	35	5393 »	katonai iskola	3	426 »
szak- »	24	1338 »	magán »	180	9878 »

Erkölcsei élet. A törvénytelen születések száma az összes születések $29\frac{6}{1000}$ -ét teszik. Elválási kérvény átlag 1000 évenként.

Jogélet. A törvénytisékek előtt 1873-ban összesen 102,475 ügy volt elintézendő; ebből volt 33,230 magánjogi, 3148 kereskedelmi, 61,665 kihágás és bűneset, 4108 elválási jog, 304 választási ügy.

Kiadások:

Bevételek 1875-ben:		ministertanács		0·4 m. frk.
Pénzügy.		belügy		7·7 » »
egyenest adók		külgügy		0·7 » »
nem egyenes adók		igazságügy		3·8 » »
állami jószágok		közoktatásügy		4·8 » »
posta, távirat, vasut		egyházügy		3·4 » »
különböző bevételek		hadügy		18·2 » »
járadékok az eladott		köz munkák		5·1 » »
nemzeti birtokokból		pénzügy és államadóság		52·0 » »
eloszthatlan bevételek		pót- és rendk. hitelekre		1·0 » »
összes bevételek		összes kiadás		97·1 » »
		tehát deficit		5·7 » »

Állami élet. Képviselők száma 157, tanácsé 68.

Az államadósság tett 1875-ben 167 millió frankot.

A katonaság áll 43,093 gyalog, 12,644 lovas,
2783 tüzér és 3766 egyéb katonából.

Weisz Béla.

A belföldi távirati árszabás megváltoztatása. A szentpétervári nemzetközi távirat egyezmény alapján 1876-ik év január hó elseje óta a birodalomban forgalomban voltak az — ugynevezett — „távirati értesítések“, azon czélból, hogy megtudhassák, vajjon az eddig divó 20 szavas egységi árszabástól nem lenne-e czélszerűbb eltérni s vajjon e tiz szavas táviratokat mennyire venné igénybe a kereskedelmi világ és a magán közönség. A másfél évi tapasztalás azt bizonyítja, hogy a távirató közönség kevesebb szóval is beéri, mint az eddig kényszerített 20 szavas egység. Azonban a kísérletképen forgalomba hozott „távirati értesítések“ míg egyrészt alakjuknál és kezelésüknel fogva a közönség kényelmének és kívánczainak meg nem felelnek, másrészt a táviró intézet jövedelmét is nagy részben felemésztienék s így a tiz szavas egység után számított díjszabással nincs biztosítva a távirat bevétele. A 20 szavas egység pedig igen bő keret s a közönségnek nem mindig van reá szüksége. A kereskedelmi ministerium tehát a kettő közt való közvetítést akarja czélozni és pedig következőleg:

Az eddigi 20 szóért járó egység-ár 50 kr. és minden következő 10 szóért 25 kr. helyett a birodalmi forgalomban minden 10 szóért 40 kr. alapidj és minden további szóért

2,5 krt állapít meg; a tizedeseknek a legközelebbi egész számig való kiegészítésével. Ezenkívül az 50 kilométernyi távolságon belől váltott 10 szavas táviratokért 20 kr. alapidj és minden további szóért 2,5 kr. emelkedési díj lenne érvényben; a „távirati értesítések“ pedig megszűnnek.

Az egyszerű távirat szószámának 10 szóra tételét a távirati értesítések által nyert eredménynyel okadatolják. A kisebb távolságra szóló táviratok díjának leszállítása által az osztrák minister a közönségnek akar kedvezni, mely — állítása szerint — az intézet megterhelhetése nélkül eszközölhető.

Az egyszerű távirat szószámának kevesbitése a mostani „távirati intézkedések“ egyidejű megszüntetésével együtt mindenesetre csak helyeselhető, mert a tapasztalás bizonyítja, hogy a közönség magáévá tudja tenni az — ugynevezett — távirati nyelvet és irmodort; s ha a 10 szavas táviratok eddig csak egyharmadát képezik is az összes táviratforgalomnak: ezek száma kissé szabadabb kezelés mellett okvetlen szaporodott volna; például számjegyeket nem szabad benne használni, kézbesítése nyitva történik, — a közvetítésben a legutolsó s még az értelmetlenné vált szavakról sem kívánhat a közönség felvilágosítást. Azonban a tervezett osztrák újítás — mely már közelít a Németországban ez év kezdete óta divó tiszta szószerinti díjszabás felé — míg egyik kezével a segínyt nyújtja a közönségnek, a másikkal visszaveszi azt. A közönségen könnyebbit ugyan az egység 10 szóban való megállapítása által s a 10 szavon felül való szószerinti díjszabásban egy lépéssel közelít a tiszta szószerinti díjszabáshoz; azonban még sem engedi meg a szószerinti díjszabás előnyeit teljesen élvezhetni s egyszersmind nem is szabadítja meg a távirdai kezelést bonyolódottságától: a mennyiben kétféle, egységi és szószerinti díjszabás nehézségeivel jár; mi a feltételnél és díjszabásnál igen nagy hátrány. Azonkívül a tervező gyakorlatiatlansága mellett szól még a szószerinti díjnak 2½ krra tétele, ki nem gondolta meg az ezzel járó nehézségeket a kezelésben. Ha már ezen újítás megtörténik — mivel itten javítást tenni kétségtől szükséges — jobb volna a tiszta szószerinti díjazást behozni minden táviratnál — nem tekintve annak hosszát a vele összekötött munkaért járó, például 20 kr. alapidjál s

minden egyes szóért 2 krral; a 20 szavas távirat így 5 krral olcsóbb lenne (65 kr. helyett 70 kr.), mint a tervezett árszabás szerint s a távirda igazgatás még sem lenne megrövidítve.

A mi pedig a birodalomnak kétféle, közeli és távoli díj-övre való beosztását illeti, ez a mai kor által elért előnyöket egészen lerontaná. Az egységes díjszabásnak a különbzékivel való felcserélése nem indokolható ma már kellőleg; mert hiszen tudjuk, hogy ezt is csak addig tartották meg a távirda igazgatások, míg a szolgálat és kezelés nehézségét megtudták szüntetni s lassanként minden igazgatás belátta az egységes díjszabás előnyösségét, mely a távirdai üzlet természetében leli magyarázatát — a mennyiben takarékosabb kezelést, a teendők egyszerűsítését, haszontalan munkák kiküszöbölését és a felvételi szolgálat könnyebbségét lehetővé teszi. Habár a jelenlegi távirati díjszabást okvetlen rövid időn meg kell változtatni, ily habozó, tétovázó lépéssel csak ismét nehézségeket teremtenénk s nem sokára megint újabb intézkedéseket kellene tenni. Már pedig, míg egyfelől a távirdai kezelésre mindig kellő figyelemmel kell lenni ily újítások keresztülvitelénél; másrésről a kérdés megoldása nem csupán üzleti dolog, hanem itten közös teherviselésről is van szó; mind az állampolgárok, mind a táviró-intézet érdekét — azaz a távirató közönség számának szaporítását meg kell óvni.

Rácz Sándor.

Az egyenes adók iránt Ausztriában rendkívül érdekes viták folynak. Az osztrák kormány által még a múlt év elején benyújtott következő törvényjavaslatok u. m. a földadó kivételéről, a házadó módosításáról, a keresetadó módosításáról, a járadék-adóról, a törvénytársulatok adójáról; végre a jövedelmi adóról, az osztrák képviselőház adóügyi bizottságának hosszas tárgyalásai után végre valahára a képviselőház elé kerültek. Az általános vita befejeztetett; melynek eredménye az lett, hogy a többség a javaslatokat a tárgyalás alapjául elfogadá. Most folynak a részletes tárgyalások. A vita befejezése után visszatérünk e nagy horderejű tárgyalásokra.

Dolner Rudolf.

A magyar nemzetgazdaságtan a francia nemzetgazdák közt. A francia nemzetgazdák aug. 6-iki összejövetelén a magyar nemzetgazdaságtan történetét mutatta be György Endre ur, a „Nemzetgazdasági Szemle“ szerkesztője.

Ez incidensről a következő részleteket közli a „Journal des Economistes“ most érkezett füzetében.

„J. Garnier ur, az Institut tagja, elnökölt az összejövetelen, melyre meg volt hiva György Endre ur, magyar nemzetgazda.

Bemutatván a különböző beküldött munkákat, az elnök ur részletesen figyelmeztet különösen a magyar „Nemzetgazdasági Szemle“ első számaira, melyet a budapesti magyar tudományos akadémia ad ki, és a melynek vezetése György Endre urra van bízva.

Az összejövetel óhajának kifejezéseül az elnök ur felkéri György urat, hogy adjon néhány felvilágosító adatot a nemzetgazdasági eszmék mozgalmáról Magyarországon.

György Endre ur erre a következőket jegyzi meg:

A nemzetgazdaság művelése és tanítása igen régi Magyarországon. Kittünő nemzetgazdáink egyike, dr. Kautz ur, a budapesti egyetemen a nemzetgazdaságtan tanára és a parlament tagja, az ő könyvében: „A nemzetgazdasági eszmék történetéről Magyarországon“ kimerítő történetét adja e tudomány fejlődésének hazánkban. Kautz uron kívül még három író foglalkozott e tárggyal: Horváth, Deák és Matlekovits urak; de Kautz ur műve a legteljesebb és az egyedüli, a mely idegen nyelvekre le van fordítva. Talán később én magam is mutathatok be egy szempillantást az érdekes tárgyra; itt csupán arra szorítkozom, hogy egy pár adatot soroljak fel a legfontosabbak közül.

Már egy 1723-iki országgyűlési határozat elrendelte tanszék állítását a nemzetgazdaságtan és pénzügytan részére, vagyis mint akkor nevezték, a „studium politico-camerale“ számára, a melynek első tanára a nagyszombati egyetemen Gyurkovics Ferencz ur volt. Jegyezzék meg önök jól az évszámot: 1723; és azon tényt, hogy ez a képviselők kezdeményezése, tehát a közvéleménynek kifolyása volt.

Gyurkovics óta a tanszék nem szűnt meg soha létezni. Jelenleg két tanszék van a közgazdaságtanra a budapesti egye-

temen; kettő Kolozsvár és Zágráb egyeteméin, egy a műegyetemen, egy a budapesti kereskedelmi akadémián, és azonkívül a jogakadémiákon, a hol a közgazdaságtan kötelező tantárgy. A tanulók száma körülbelül 1900 félévente. Hozzá kell adnom, hogy kísérleteket tettünk már arra, hogy a közgazdaságtant bevigyük a nőiskolákba és némely középiskolába is.

A magyar szellem mindig különös előszeretettel mutatott a nemzetgazdaságtan iránt; mindig voltak nagy íróink ezen tárgy irodalmában; a két legkitünőbb volt Berzeviczy, buzgó tanítványa Smith Ádámnak, és a mi századunk első felében gróf Széchényi István, a nagy államférfiu, ki „teremtette” valaképpen a modern Magyarországot.

Azután az előadó részletesen felsorolja a nemzetgazdaságtan terjesztésére jelenleg szolgáló egyleteket: az országos gazdasági egyesület nemzetgazdasági szakosztályát, a melynek közlönye a „Gazdasági Lapok”; az országos iparegyesület, a Mudrony S. által szerkesztett „Anyagi Érdekeink”-kel, és annak nemzetgazdasági szakosztályát; a nemzetgazdasági egyletet, a mely Korizmics László, a nemzetgazdasági irodalom veterán bajnoka elnöke alatt áll; az országos nemzetgazdasági congressust; s végül az Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottságát, gróf Lónyay ur elnöke alatt, a ki gróf Széchényi tanítványa és az ország legkitünőbb közgazdái közé számíttatik.

Részletesen emlékezik aztán meg a „Nemzetgazdasági Szemlé”-ről, melynek célja a nemzetgazdasági eszméket figyelemmel kísérni, terjesztetni, és a specialis magyar kérdésekre alkalmazni. Elmondja a benne foglaltakat; felszámolja munkatársait: gróf Lónyayt, Kautzot, Keletit, Koneket, gr. Dessewffyt, Kerkapolyt, Hieronymit, Körösit, Matlekovicsot stb., megemlékezve pár szóban mindegyiknek működéséről.

Más oldalról azonban — folytatja — őszintén meg kell vallanom, hogy vannak Magyarországon is ép úgy, mint mindenütt, sokan, a kik dicsekedve vallják magukat közgazdának, a nélkül, hogy tanulmányozták volna a tudomány legelső alapelemeit; de ép úgy, a mint a képmutatást helyesen nevezik az erény részére nyújtott hódolatnak, azt vélem, hogy hasonlóul a jelen esetben az, a ki magát közgazdának nevezi a nélkül,

hogyan az volna, csak hódolatát mutatja be a közgazdaságtan nagy igazságai előtt.

Mi a magunk részéről reméljük, hogy ha oly szerencsések volnánk és mihamarabb bevégezve látnók a rettenetes háborút, a mely oly közel pusztít határainkhoz, és a mely végre bennünket is kényszeríthet fegyvert fogni, ha mihamarább helyreáll a béke, meg lesz engedve nekünk is előbbre vinni mindennemű közérdekeinket.

E pillanatban folynak a tárgyalások a kereskedelmi szerződések megújítása iránt. A közös vámterület kérdése Ausztriával még nincs véglegesen megoldva, azonban tekintettel a politikai viszonyokra, több mint valószínű, hogy fenn fog maradni a vámközösség helyzete, úgy a hogy fennáll 1851 óta. Szerencsétlenségre azonban néhány osztrák iparos, és a védvám-kivánók erélyes összműködése alatt az osztrák kormány hajlandó nagy behozatali vámok felállítására. Mi magyarok, szembe helyezzük az ő óhajaikkal a mi földmivelőink igényeit, a kik jó minőségű és mégis nem túlságos drága iparcikkeket óhajtanak, s óhajtják eladni a külföldön gabnájokat, szarvasmarhájakat és gyapjujakat. Szövetségeink ugyan az osztrák free traderek. Azonban tekintetbe véve, hogy a védvamos befolyás felette nagy Bécsben, s hogy mennél több a szövetséges, annál erősebb az ügy: ime felszólítjuk önöket és önök által mindazon országok szabad kereskedőit, a melyekkel Ausztria-Magyarország már megkezdte kereskedelmi szerződéseinek tárgyalását, hogy segítsenek ezen óhajainkban és alkalmazzák saját kormányuk útján befolyásukat arra, miszerint a mi kormányunk tartsa meg legalább a jelenleg létező tarifát.

Ez összevonna György Endre ur előadásának eszmémenete.

Az előadás után J. Siegfried válaszolt a társaság nevében, s nemcsak az érdekes adatokat köszönte meg, hanem egyuttal kifejezte a francia nemzetgazdák általános elismerését Magyarország haladása iránt ezen, a melynek szóló jury-társaival együtt bámuló tanuja volt, többek közt a párisi geográfiai kiállításon. Ő ezekből ítélve jó lélekkel mondhatja, hogy György Endre ur a maga előadásá-

ban Magyarország tudományos érdemei felsorolása körül túlszereény volt.

Azután némi eszmecsere fejlődött ki a magyar és osztrák bankkérdés, mint szintén a bank és államjegyek közti viszonyról, a melyben Garnier, Siegfried, Courtois, Barbaroux és György Endre vettek részt. Ennek elvégeztével az ülés az északamerikai államokban dúló munkáskérdés tárgyalására ment át.

(Pesti Napló.)

A francia és angol pénzpiacot kedvezőbb színben igyekszik a „Journal des Économistes“ utolsó száma *) föltüntetni. Az 1870. év iszonyu csapásai daczára a francia közgazdaság roppant virágzásnak örvendett. Az amerikai, angol és német piac nagy veszteségei mellett a francia gazdaság lankadatlanul törtetett előre. Az 5 milliárdnyi hadisarcz, a számtalan szükségessé vált új beruházás, és 600 millió franknyi új adó daczára, úgy látszott, mintha semmi teher sem súlyosodnék a francziák vállára. Mennél több baj nehezedett rájuk, annál gyorsabban és könnyebben haladtak előre. Több évi szakadatlan emelkedés után azonban lassabbak lettek lépteik. A lyoni crisis, a marseillei munkaszünet, az éjszaki cukorgyárak zavarai, a phylloxera pusztításai délen, a nagy és kis ipar aggasztó helyzete Párisban — arra mutattak, hogy az egész Európában dühöngő válság Franciaországot sem hagyta érintetlenül.

E bajokat még ma sem heverte ki egészen a francia piac, de vannak határozott jelek, melyekből a válság befejeztére lehet következtetni. A czikkiró ugyanis hosszas összehasonlításokat tesz Anglia és Franciaország bankjainak escomptejáról, incassojáról és bankjegyforgalmáról, és ebből azt a következtetést vonja le, hogy az escompte nagy terjedelme s a kamatláb nagy magassága mindig a crisisek előjeleit képezik, míg ezek csökkenése és leszállása viszont a válság közeli befejeztére utalnak. Egészen ellenkező következtetéseket von a bankjegykészletből s az incassóból. Ezek ismét a válság

*) Clément Juglar, La Liquidation de la Crise et la Reprise des Affaires. Journ. d. Écon. 1877. szeptemberi füzet.

kitörésekor mutatnak kis számokat, s itt a növekedés biztosítja a jobb fordulatot.

Ezután kimutatja, hogy Angliában és Franciaországban az escompte legnagyobb terjedelmét 1873-ban érték el. 1.282.000,000 frankot tett ki, a francia és 28.800,000 font sterlinget az angol banknál. Ettől fogva azonban megváltozott a helyzet. Az államadósságok által teremtett pénzjegyek kilépnek a forgalomból, úgy hogy a francia bank tárczája mindig kisebb számokat mutat, emelkedésben és hanyatlásban híven követve az angol bankot. A bank tárczája ugyanis a következő tételeket mutatja föl.

	Francia bank	Angol bank
1873.	1.282.400,000 frank	28.800,000 font sterling
1874.	588.000,000 »	16.700,000 » »
1875.	450.000,000 »	15.200,000 » »
1876.	334.000,000 »	15.800,000 » »

A hanyatlás gyors volt mind a két országban, s ha az arány nem is egészen egyenlő, az irány teljesen ugyanaz.

Ugyanazon időben, midőn így a két bank tárczája elérte a minimumot, incassojuk és bankjegy-forgalmuk határán áll az eddig felmutatható maximumoknak. Az incasso volt ugyanis 1877-ben a francia banknál 2.230.000,000 frank és 882.000,000 font sterling az angol banknál. A bankjegy-forgalom pedig ugyanez időben 2.670.000,000 frank a francia banknál, és 735.000,000 font sterling az angol banknál.

Minden jel arra utal tehát, hogy az 1873-diki válság befejezéséhez közeleg, a minthogy ugyanezen jelek mutatkoztak az 1848., 1858. és 1868. években, melyekben mindannyiszor a korábbi években kitört crisisek értek véget.

Hasonló kedvező következtetést von a cikkíró azon körülményekből is, hogy a kereskedelmi bilanz, mely a crisis előtt Franciaországban a behozatalt tetemesen meghaladó kivittelt mutat, ma ismét az exportot jóval túlszárnyaló importot tüntet föl. Az ez irányban még mindig uralkodó controversiák mellett ugyan e tényből Franciaország hanyatlására is lehetne következtetni; a cikkíró azonban egyenesen arra utal, hogy Franciaországban és Angliában mindig a passiv bilanz jelölte a legjobb éveket. Végül még az escompte-lábra is

utal, mely Angliában már 2 százaléknál is lejobb esett, a nélkül hogy az üzlet azért nagyobb elevenséget tanusított volna. Mindez együtt véve arra mutatna, hogy a fordulat ideje küszöbön áll.

Láng Lajos.

A tiszaszabályozásról. Gr. Lónyay Menyhértnek a „Nemzetgazdasági Szemle“ idei első füzetében megjelent czikke után a tiszaszabályozás közgazdasági nagy fontosságára fölösleges olvasóinkat figyelmeztetni. Gr. Lónyay czikke, még inkább pedig a száraz statisztikai adatok kétségen kívül tanusítják, hogy a vízszabályozás, főleg a tiszaszabályozás, egyike a legnagyobb közgazdasági kérdéseknek hazánkban. A megjelent hivatalos adatok szerint a tiszaszabályozási társulatok 1875. évig 1.876,684 hold (1200□ öles) területet ármentesítettek, 1.169,550 méter hosszú töltést emeltek, s kiadásuk 20.378,508 frt 26 kr. volt. A Tisza mellékfolyóin levő társulatok pedig 1.191,357 holdat mentesítettek, 1.167,203 méter töltést emeltek s kiadásuk 6.293,503 frt 99 kr. volt. Az államkincstár ezen felül az átmetszési munkákra 6.000,000 forintot költött. Az összes kiadás tehát harmincz millió forintnál több. Nagy költségek, de nagy eredmények is. A tiszaszabályozási ügyben igen illetékes Herich Károly, ministeri tanácsos, a szabályozás eredményeül öntudattal említheti meg, hogy oly nagy terület mentesített, mely fölér Szászország területével, s tételt annyira alkalmassá a termelésre, hogy e terület többet termel, mint például egész Baden, s olyat, mely legkeresettebb az országban. Öntudattal említheti meg, hogy azon területen, mely a szabályozás előtt csak pióczák tanyája volt, most országutak és vasutak vonulnak keresztül, s a melynek holdja eddig 4—6 forintért árusíthatott, ugyanaz most 6—8 frt hasznobért hajt.

Mint minden dolognak, úgy a tiszaszabályozásnak is azonban hibái és bajai is vannak. E hibák és bajok még inkább szükségessé teszik az ezen fontos ügygyel való foglalkozást. Az ez irányban hosszabb időig tapasztalt hallgatás után gr. Lónyay ismert czikke jelent meg, azután pedig gr. Szapáry Gyula a „Hon“-ban, Herich ministeri tanácsos a „Pester Lloyd“-ban, gr. Károlyi Sándor a „Pesti Napló“-ban irtak az ügyről. Herich

és Károlyi gróf cikkei elég érdekesek, különösen az elsőről el nem hallgathatjuk, hogy kitünő tollal van írva. Legértékesebb azonban a gr. Szapáry Gyuláé. Alig olvastunk még ily alapos, értékes és praktikus iratot a tiszaszabályozás kérdésében.

Az ő általa itt kifejtett javaslatok fogadtattak el október 21- és 22-én a gróf Károlyi Sándor elnöklete alatt megtartott első tiszavölgyi érdekeltségi közgyűlésen is, a mely kimondta a törvényhozáshoz és a kormányhoz intézendő kérvény következő vezéreleit:

Az ármentesített terület alsóbb kataszteri osztályzatba soroztassék; adóelengedés kérelmeztetik azon vidékeknek, melyek a tavalyi árvíz következtében túlzott kiadásokat tettek; az adómentesség ideje iránt a gyűlés nem nyilatkozik; az igen súlyosan sújtott vidékek ezenfelül, a hol ez nagyon szükséges, némi pénzsegélyben volnának részesítendők; a vizszabályozási törvény oly értelemben volna módosítandó, hogy a társulatok tagjaitól a költségrészleti hátralékok nem hat, hanem már két hónap múlva közigazgatási uton hajtandók be; hogy a társulatok által felveendő kölcsönök iránt a megszavazó pénzügyhatóságoknak több biztosíték nyujtassék, tiszavölgyi központi műszaki közeg létesítendő a miniszterium kebelében, alája rendelt vidéki közegekkel, a kiknek száma szaporítandó; a Tiszavölgy ismét folyamszakaszokra osztatik. Végül említés tétetnék a tiszavölgyi összes társulatoknak általános tiszavölgyi társulattá egyesíttetéséről; erre nézve külön törvény kéretik, mely szerint ama társulatnak állandó központi bizottsága minden tiszaszabályozási kérdésben a kormány által meghallgatandó, de csakis tanácsadói, nem határozó szavazattal. Erről egyébiránt még tüzetesb kérvény fog felterjesztetni. Ez ügy kapcsán hangoztatni fogja a kérvény a tiszaszabályozási tervek revisióját is, mely iránt már az említett állandó bizottság is meghallgatandó lesz.

Ezen javaslatokra csupán következő megjegyzéseink vannak. Nézetünk szerint a központi műszaki közeg helyett sokkal célravezetőbb volna a megszüntetett tiszavölgyi kir. biztosság formájára — bár tágasabb hatáskörrel — egy közveget szervezni, miután teendői túlnyomó részét adminisztratív természetű ügyek képeznék. A mi pedig a folyamszakaszokat illeti, hogyha azoknak szervezése a gr. Szapáry Gyula cikkében feltün-

tetett módon vétetnék foganatba, mi helyesebbnek vélnők a folyamszabályozási teendőknek az összes műszaki teendőkkel megbízott mérnöki hivatalokra ruházása helyett — a csekély többletköltség daczára — önálló folyammérnöki hivatalokat felállítani, mint volt régen és van most is részben. Mert eltekintve attól, hogy a közigazgatási bizottságokról szóló törvény folytán a mérnöki hivataloknak javasolt szervezése törvényhozási nehézségekbe is ütközhetik, e mérnöki hivatalok egyéb nem vízépítészeti számos teendők miatt még sem foglalkozhatnának egész odaadással a vízépítészettel; a folyammérnöki hivatal szervezésével ezen bajok elháríthatnának, s az a megbecsülhetetlen haszon származnék, hogy egy kitűnő vízépítési szaktestület teremtetnék, mely igen nagy előnnyel volna értékesíthető fejlődésben levő vízi ügyeinknél.

Végül nem tartjuk indokoltnak a kataszteri declassificatio és az általános adóelengedés alakjában nyújtandó államsegély iránti kérelmet, miután a tiszavölgy a só felemelt árából a direct államsegélyben már úgy is részesült, a törvényszerű ideiglenes adómentesség s a szabályozási munkálatok folyama által nyert értékelkedés pedig bizonyára elegendően kárpótolja a hozzájárulási kulcs terhéért.

Általában örömről kell kifejeznünk a felett, hogy a tiszaszabályozás kérdése végre valabára új stadiumba lépett. Meg vagyunk győződve, hogy a gr. Szapáry és gr. Károlyi által megindított mozgalom, valamint a közlekedési ministerium kebelében egybehívott tanács munkálkodása, kívánt eredményre vezetik ezen hazai közgazdaságunkra nézve rendkívüli fontosságú ügyet.

Dékány Mihály.

A magyar aranyjáradék-kölesön kétségkívül igen nevezetes momentumot képvisel a magyar pénzügy történetében. A 153 milliós kölesön feltételeitől a rente felvételéig igen hosszú az út; körülbelül ugyanaz, mely az 1874-ki 61.5 és az 1876-ki 31 milliónyi deficit közt van. Kétségkívül nem kielégítő a 7.46⁰/₀; de a 31 milliónyi deficit sem. Mindenesetre tekintélyes javulás azonban mind a kettő. Sőt mi hisszük, hogy az 1877-ik évi deficit alig lesz több az előirányzatnál, s hasonlóul az 1878-ki

is. Ha az 1877-ki deficit — tegyük fel — 24 millióra száll le a zárszámadásban: valószínű, hogy az új rente-emissio árfolyama is javulni fog megfelelő mérvben.

Mi kétségtelennek tartjuk, hogy nem csupán a pénzpiacnak Magyarország ellen való kedvezőtlen hangulata okozta a kibocsátás sikertelenségét. Emlékezni kell a Lowe-féle „Foreign loans“ bizottság jelentésére, hogy az angol piac általános tartózkodását — nem is említve a disconto egyidejű felemelése és a francia választások, valamint a politikai helyzet által okozott ideiglenes rázkódást — megértsük. Azonban nem zárkozhatunk el azon megjegyzéstől sem, hogy a kibocsátó hatalmas csoport egyáltalában nem úgy járt el, hogy eljárásából az aláírás sikerülése iránt való komoly vágyát szembeszökővé tette volna. Ha az egyidejűleg a magyar rente ellen megjelent nyilatkozatokat vizsgáljuk: azokban inkább találjuk az ugyanazon csoporttal más módon, Magyarországgal ellentétesen összekötött hatalmas érdekek, semmint a magyar pénzügyi törekvések viszhangját. Ugy, hogy a rente-kölcsön sokkal inkább az itt-ott még kézben levő 153 millió utalványok poussirozása s eladhatására, semmint az állampénzügy gyökeres rendezésére látszott alkalmul felhasználtatni. Ha ez így van, — és a látszat ezt mutatja, — ki kell fejeznünk azon meggyőződésünket, hogy a mennyiben a 153 millió conversiója nélkül a magyar pénzügy kétségtelenül siralmas kilátások felé ragadtatik: e conversiót — talán más-nemű pressiók gyakorolhatása céljából — a rente elhanyagolása által meggátolni, még akkor sem állhat, az állampénzügy komor kilátásainak a közgazdasági életre való visszahatása folytán, a csoport érdekében, ha a más oldalról nyerhető előnyök a rentéből származó veszteség compensatiójául elfogadhatók volnának.

A másik öröndetes momentum a hazai tőkék élénk részvéte. Ez annál öröndetesebb, mert nehezen kerülhetjük ki, hogy az új emissio még nagyobb mértékben ne legyen befelé kénytelen fordulni. Erősen hisszük, hogy ha sikerülne a hazai heverő tőkéket megmozgatni: a pénzügyi kibontakozás ez uton elérhető volna. Hogy ez megtörténjék: részünkről is kívánatosnak tartjuk a rente-czímletek árulását mindenütt, a hol lehet, a couponok fizetését az adóhivataloknál; szóval a lehető legtágasabb popularizálást. Más oldalról azonban lehetetlen eltitkolni félelmünket

attól, ha netalán jövőre is túlnyomólag pénzügyintézetünk jegyzék alá az összegek nagy részét. Kétségkívül vannak állandó természetű tőkék is elhelyezve, péld. a hazai első takarékpénztárnál; de semmi esetben sem oly mérvben, hogy oly nagy összegű zálogkölcson mellett akkor nélkülözhesen $1\frac{1}{2}$ milliót, mikor a hitel oly drága, a hozzájutás oly nehéz. Az ily természetű befektetések tehát első sorban is a jelzálog-kölcsönök, s nem az escompte megszorítása által pótlandók; különben a forgalmi életben komoly nehézségek merülhetnek fel.

György Endre.

A socialista kongressusról. 1872-ben köztudomás szerint az Internationale a hágai kongressuson két pártra szakadt: a Marx és a Baronne pártjára. Az előbbinek megmaradt központi hatósága a főtanács, mely a fegyelmet gyakorolja, az utóbbi a legteljesebb anarchiát tűzte ki célul. A Marx-párti főtanács New-Yorkba költözött át, de ott nem tett semmit egész 1876-ig, a mikor egyszerűen azt jelentette ki, hogy feloszlik, s vele együtt feloszlott az Internationale is. A másik párt azonban fenmaradt a belga, olasz, spanyol és francia tagokkal, s évenként kongressust tartott, a melyek közt az utolsó tavaly Bernben kimondta egy egyetemes socialista kongressus tartását azon célból, hogy a két párt között egység létesítése kísértessék meg. Ezen socialista kongressus tartatott meg Gentben f. évi szeptember 10-kén. (Mellékesen meg kell jegyeznünk, hogy ez utóbbi párt maga is tartott szeptember 5–8-ig Verviersben kongressust, a melyben konstatáltatott az, hogy a program egy: nevezetesen minden tőke elvétele; minden egyéni birtok eltörlése; minden állam, kormány ertörlése; e cél elérésére forradalmak stb.) A mi már a genti általános socialista kongressust illeti: annak határozata az lett Hales, londoni munkás indítványára: „Tekintetbe véve, hogy addig, a míg a föld és a termelés más eszközei egyesek vagy társulatok kezében lehetnek, a néptömeg gazdasági rabszolgasága, minden abba tartozó nyomor és éhezéssel együtt fentmarad: a kongressus kinyilatkoztatja, miszerint szükséges, hogy az állam vagy a község, képviselve és magába ölelve az összes népet, tartsa kezében a földet és a munka más eszközeit.“

Ez indítvány 16 szavazattal 13 ellenében fogadtatott el, s így a Marx-párt győzött. A tárgyalások során felmerült incidensek közül érdekes, hogy Frankel Leo, ki a magyarországi socialistákat képviselte, az egyéni szabadság ellen tartott beszédet, melyet szerinte a socialisták a társadalmi szabadsággal akarnak helyettesíteni. Különben ő elismerte azt is, hogy szellemi munkások is vannak. A mit szépen megköszöntünk neki.

A „British Association“ ez idei plymouthi gyűlésén a nemzetgazdasági és statisztikai szakosztályt (Section for Economic Science and Statistics) Lord Fortescue vezette, ugyanő tartván a megnyitó beszédet is a népesedés kérdéséről. Szerinte Malthus elvei nem voltak elegendő tény által bizonyítva, és így szükségképen módosítandók. A tudományos elvek e téren különben sem matematikai pontosságuk. Malthus óta a kivándorlás, gyarmatosítás, az ipari haladás és a szabad forgalom mind oly tényezők, a melyek nagy változásokon mentek keresztül. Különben tény az, hogy a lakosság növekedése Malthus óta nem volt oly nagy, mint ő gondolta. Az ő számítása szerint ma nem 32 milliónak, hanem 132 milliónak, s 1900-ban 264 milliónak kellene lenni a népszámnak, az akkori 16 millió helyett. E tény mutatja, hogy a „potential maximum“ nemcsak nem éretett el soha, hanem nagyon is alól maradt azon a növekvés. Lord Fortescue figyelmeztetett arra is, hogy a lakosság gyors növekedése nem a haladás útja, miután a gyakorlat mutatja, hogy a legtöbb új találmány a munka drágaságával összeesik, sőt legújabbban a legtöbb a drága munka specialis honából, Amerikából ered. Érdekes még Lord Fortescue fejtegetéseiből az is, hogy ő a víz, gázvezetékeket stb. Stuart Millel egyetértőleg nem engedné a magán vállalkozás terére, azokat, mint tényleges monopoliumokat tekintvén. A többi felolvasott értekezések közt még Bourne értekezése érdemel különös figyelmet, a ki szerint Anglia lakosságából csak 10 1/2 millió produktív és 21 millió nem az. Ez utóbbi számban van 12 millió egyén 65 éven felül és 15 éven alul; 5 millió feleség és házi asszony stb. Helyesen jegyeztetett meg, hogy az osztályozás egészen önkényes, a mennyiben minden feleség és háziasszony

eo ipso produktív, s a nemzetgazdaságtan felette téved, ha a családot kihagyja a számításból, miután az a termelés és vagyonfelosztás legfőbb jelentőségű közege. Érdekes dr. Farr számítása is, a ki a népesség megkétszereződését a jelen arányok szerint 53.₃ évre teszi Angliában; 61.₁-re Svéd; 64.₃-ra Poroszországban; 77.₁-re Hollandban; 86-ra Ausztria-Magyarországban; 93.₉-re Spanyol-, 100.₅ re Olasz-, és 361.-ra Franciaországban.

Az angol Social Science, a francia l'Association française, a belga népbankok, a német Verein für Social-Politik és az osztrák iparosok kongresszusáról való megemlékezés csupán térbiány miatt maradt ki jelen füzetünkben. Jövő füzetünkben következni fognak.

A hazai szakirodalom és közélet terén az egyesületek és bizottságok szüneteltek. A megjelent művek között is aránylag kevés bir nagyobb érdekl. A „Budapesti Szemle“ egy pár értekezése és Dr. Concha Győzőnek egy dolgozata „A közigazgatási bíráskodás“-ról (érdekesen és kimerítően bírálva a „Magyar Igazságügy“ juniusi füzetében) a kivételek közé tartozik. Anynyival inkább előtérbe léptek a közgazdasági kérdések a politikai életben. A közvetett adók reformja, a vám- és kereskedelmi szerződések, a bankügy, a 80 millió bankadósságon kívül — melyek nem annyira általános elméleti mint inkább a napi politika szempontjából bírálandók meg — az 1878. évi költségvetés, egy igen érdekes javaslat az utakról azon kérdések, melyek nagyobb érdekl. bírnak. Vasuti szempontból az összekötő vasut megnyitása s a határőrvidéki vasutak elrendelésén kívül a függő ügyek rendezése bir különös érdekl. A nagyobb fontosságú többi mozgalmakról a füzet más helyén emlékeztünk meg.

„Financial Opinion“ czim alatt Bernard Cracroft, több kiváló szakmunka ismeretes szerzője, egy heti folyóiratot indított meg Londonban ez év elején. E folyóirat minden e nemű eddigi kísérletet jelentékenyen felül mul. Kiterjeszkedik — és mivel minden héten hat sűrűn nyomott ívet ad, a legnagyobb terjedelemben ki is terjeszkedhetik — minden közgazdasági momentumra, minden egyes kérdésben nemcsak saját vélemény-

nyét adva, hanem egyuttal idézve a legjelesebb angol és kontinensi szakvéleményeket is. E mellett figyelemmel kíséri a politikai és társadalmi életet is. Különösen érdekesek azon grafikus táblázatok, a melyekben a londoni pénzpiacz jegyzései szerint feltünteti a főbb papirok árhullámzását. Így az október 18-ki számban adatik a magyar, 1874-ki kincstári 6%-os kötvények árfolyama október 1-től október 18-ig. Október 1-jén volt 88 $\frac{1}{2}$, 3-án és 4-én a legmagasabb 89; a következő napokban adatott ki a rente prospectusa s annak hideg fogadtatása a tőzsdéken folytonosan nyomta az árakat lefelé, míg végre 11-én a stettini bank bukása folytán egész 83 $\frac{1}{4}$ -re szállt alá. Attól fogva főleg a syndicatus erőlködése folytán folyvást emelkedett. A lap nemcsak grafikus rajzot ad, de mindegyikhez magyarázó szöveget is; és mi nem kételkedünk, hogy komoly kitartás és oly szakértelem mellett, minőről a szerkesztő neve kezeskedik, e vállalat hasonlíthatlanul legjobban e nemű vállalata a legközelebbi éveknek.

K ö n y v é s z e t.

Berkovits György. Birálati tanulmány a telekkönyvi törvényjavaslatról. 8-rét	—60
Calandra Cl. Olaszország vizjogi törvényei. Ford. és előszóval ellátta György E. 8-rét	1.60
Csillag Gy. Telekkönyvi rendszerünk reformjáról. 8-rét	1.—
Csorba G. A demokraczia mint a közjólét megvalósítója és biztosítója. I. füzet. 8-rét	—50
Évkönyv (Magyar statisztikai) Statistisches. Jahrbuch V. Jahrgang 4., 6., 7. Heft. 4-rét	—.—
Farkas Ö. Közügyeinkről. 2. kiadás 8-rét	—60
Frecskay J. Találmányok könyve. Ismeretek a kézmű- és műipar mezejéről. I., II. kötet 8-rét	8.—
Freedley E. T. Az üzletember kézikönyve. 8-rét	3.—
Haller K. Gazdasági jogisme. 8-rét	1.60
Harsányi P. Felfordított állami lét. 8-rét	2.80
Hunfalvy J. A Duna budapesti szakaszának szabályozása. 8-rét	1.20
Ipolyi A. A magyar iparélet történeti fejlődése. (Megjelent a „Századok“ 1877. októberi füzetében)	—.—
Jövedőnk a vám és bank szervezése szerint. 8-rét	—.—
Kassay A. A czégek berendezése, vezetése és a kereskedelmi ügyekbeni eljárás. 8-rét	—80

- Kerpely A. Magyarország vaskövei és vasterményei, különös tekintettel a vas legfőbb chemiai és physikai tulajdonságaira. 4-rét . . . —.—
- Korény A. Felsőbb kereskedelmi kettős számvitel és levelezés. 2. javított kiadás. N. 8-rét 4.50
- Kosztány T. Magyarország jellemzőbb dohányainak chemiai és növény-életteni vizsgálata. I. rész, 4-rét . . . . . 1.—
- Közleményei Budapest főváros statisztikai hivatalának. Szerkeszti Körösi József. XIII. füzet. —80 kr. XIV. füzet . . . . . 2.—
- Kubinyi L. Az okszerű gazdálkodás alapelvei. 8-rét 1.60
- Miavecz L. A földmívelés- ipar- és keresk. m. kir. ministerium által az 1867—1876. években kiadott és 1876. év végén még érvényben állott m. kir. távirászati rendeletek gyűjteménye. 4-rét . . . . . 3.—
- Paulekovich Gy. Utmutatás a szabadalmak elnyerése, meghosszabbítása és átruházása körül követendő eljárásról. 8-rét . . . . . —20
- Sólyom J. Buda déli környéke és keserűvíz forrásai. Kis 8-rét. . . . . —40
- Szentimrei E. A haza minden előtt. 8-rét . . . . . —.—
- Táviradók statisztikája a m. korona területén levő állami és vasuti — 1876 évről 4 grafikai táblával. 4-rét . . . . . —.—
- Uzoni S. A birtokról, annak védelme szempontjából ausztriai jog szerint. 8-rét . . . . . —40
- Wührl J. A világforgalom eszközei. A vasutak, posták és táviradók. 2 kötetben. N. 8-rét . . . . . 3.—
- Zlinszky Imre. A magyar váltó és kereskedelmi eljárás, különös tekintettel a gyakorlat igényeire. 8-rét 2.40

- Folkard, H. C. — The Pawnbrokers', Factors', and Merchants' Guide to the Law of Loans and Pledges. With Additions and Corrections to 1876. 12mo, pp. 332. London, Crosby Lockwood. . . . sh. 3. 6.
- League (The) of the Cross, and Crusade against Intemperance. Official Report of the Conventions of 1875 and 1876. 12mo, sd., pp. 1121 London, Simpkin. . . . . 6 d.
- New York. — The Constitution of the State of New York, adopted Nov, 3d, 1846, as Amended and in Force, January 1st, 1877. Prepared from Originals in the Office of the Secretary of State. Steretyped ed, 16° pp. 95. C. W. Bardeen & Co. . . . . 25 c.
- Perry, A. L. — An Introduction to Political Economy. 12° pp. 350. Scribner. . . . . Pf. 1.50.
- Redfield, I. F. — The Law of Wills, Embracing Devises, Legacies, Parliamentary Trusts: Their Construction, Discharge, and Mode of Enforcement. Vol. 2. 3rd, ed., carefully revised and enlarged 8vo, shp. Boston. . . . . sh. 3.
- Shadwell, J. L. — A System of Political Economy. 8vo, pp. 630. London, Trübner. . . . . sh. 18.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

ÚJ FOLYAM.

1877.	OKTÓBER—DECZEMBER	IV. FÜZET.

NEMZETGAZDASÁGI ELSŐ REMEKIRÓINK.

I. BERZEVICZY GERGELY EMLÉKEZETE.

Majdnem közbhelylyé vált, de azért nem kevésbé találó szólam, hogy a nemzet, mely jeleseit megbecsüli, csak önbecsülésének adja bizonyosságát, s hogy oly népek, a melyek kiváló férfiaiik iránt kegyelettel viseltetnek, ez által is tanusítják életrevalóságukat, ugy mint magasb hivatásukat! — Hazánkra való tekintettel e részben nem lehet épen panasz; századok óta egész a mai napig számos, hangosan szóló példánk van arra, hogy a magyart közpályai kitünőségek iránt nemesak hogy közöny nem vezérli, hanem pietás (némelyek iránt majdnem rajongásig menő tisztelet) tekintetében kevés nemzet múlja felül; sőt majdnem azt lehet mondani, hogy állami ugy mint társadalmi, műveltségi, ugy mint irodalmi élete és eszmeköre egy-egy nagy egyéniség életfolyama és eszmeköre érvényesülési terét, illetőleg processusát alkotja.

S mégis, vajmi hiányosnak nevezhető az ezzel összefüggő biographiai (élet- és jellemrajzi) irodalmunk. Mennyi régi és újabb jelestünknek, hány nagy királyunknak, államférfiunknak, főpapunknak, törvényhozónknak, tudósunknak, költőnknek életfolyamát, munkásságát, szellemtermékeit stb. fedi sűrű homály vagy vonja el történelmi forrásaink elégtelensége a kellő méltatástól!? Mennyi jeles író s szaktudós különösen tünt le hazánk láthatárán az utolsó száz év folyamában, a ki korának és környezetének szellemi fejlődésére s így közvetetten az egész nemzetére is befolyást gyakorolt, a nélkül, hogy életének, jellemének és műveinek tüzetesb ismeretével bírnánk;

s azon helyet, mely őt a hazai, sőt talán az általános emberi-ségi tudomány és irodalom történetében megilleti, illőkép megjelölhetnők! Sokaknak közölök munkáik egészen feledésbe mennek, könyveik használatlanul, észrevétlenül maradvá elporlanak; a fiatalabb nemzedék az e tekintetben uralkodó kosmopolit iránynál fogva gyakran örömeztőbb nyúl az előtte ismeretesb s jórészen hozzáférhetőbb idegen, mint az új után; s igaztalanokká válván saját régi szakembereink iránt, táplál-tatják a külföldieknek felőlünk való ugyis felette kiesinylő véleménye, s jelesül azon minden alapot nélkülöző hiedelme, hogy a magyar tudományosság és irodalom nem egyéb mint pusztá cópiája a külföldinek; s hogy mindaz, a mit magyar szakember gondolt és irt azelőtt, gondol és ir a jelenben, csak idegenektől kölcsönzött szellemtelen utánzat.

S mert ez így van, s mivel sem szobrokat megannyi jeleseinknek nem emelhetünk, sem egy a jelzett czélnek szolgáló Nemzeti Plutarcheal, mely köz- ugy mint kulturai életünknek mintegy szellemi bilanxját nagy históriai egyéniségeink alapján, megvonni engedné, nem rendelkezünk: válik szükségessé az, hogy a fenforgó hiány pótlása más módon kísértessék meg, és a magyar tudományosság képviselői közül kiki a maga körében s tehetsége szerint járuljon azon feladat megoldásához, melyre imént utalni bátorkodtam.

Egy ily igénytelen kísérlet az, a melyet, követve több tagtársam dicsérendő példáját (részben fényes sikerű dolgozatait),*) ez alkalommal a nemzetgazdaság-tudomány néhány régibb művelőjének ismertetése s jellemzése tekintéből előterjeszteni kívánok, s mely talán annál indokoltabb, hogy bevezető szavaimnak több irányban megerősítését nyújtandja, s különösen arra nézve szolgáltat bizonyosságot, hogy a mult század utolsó szakáiban, a Kantok és Rousseauk, a Smithek és Burkek, a Beccariák és Malthusok korában hazánk sem volt egészen hijában egyes állambölcseleknek, nemzetgazdáknak és publicistáknak, a kik a korszellem mű-

---

*) Milyenek egyebek közt Pauler Tivadarnak a nagy-szombati főiskola jogtanáraitól szóló értekezései; b. Eötvösnek, Toldynak, Tóth Lőrincznek, Wenzelnak, s másoknak egyes elhunyt akademikusok felett tartott emlékbeszédek, stb.

veltségi színvonalán állva, a hatalmasan előretörtető tudományos kutatás és rendszerező elmélet magaslatain foglaltak helyet; irataikban és elmetermékeikben a század mélyenmenő eszmemozgalmainak képviselőiként szerepelnek, s tudományos fel-fogás és alkotó erő tekintetében a külföld legnagyobb elméi és rendszeralkotói mellett diszes helyet foglalnak el!

E jeleseink sorában, a mult század végén, kitünőleg Berzeviczy Gergelylyel, és Skerletz Miklóssal találkozunk; s ezek emlékének fölelevenítése, s különösen mint közgazdasági első remekíróinknak közelebbi méltatása az, a mire a figyelmet ez alkalommal felhívni bátorlódok.*)

II.

Egyikét a legérdekeseb, s kihatásaiban legjelentékenyebb időszakoknak hazánk politikai úgy mint művelődési újabb történetében a mult század utolsó két-három évtizede képezi. Egyfelől államéletünk alakulásában sok egészen új tényező és elem kezd szerepelni; másfelől a nemzet eszmeköre, erkölcsi és praktikus világnézlete nagy változáson megy át; a cultura élén haladó népek érintkezési kapcsain oly soká kívül maradt ország ez elszigetelt állapotából lassanként kiemelkedik, szélesb, mondhatni európai látkört nyer; s azon sokoldalú és szakadatlan behatások alatt, melyeknek e korban kitéve vala, a nemzet ön-helyzetének, s vele szükségeinek és feladatainak helyesb felismerésére jutott! „Egy mély és hatalmas mozgalom (mond egy jeles újabb történetíró),**) milyen csak ritkán tapasztalható a népek életében, rezgett át a 90-es évek elején a magyar földön. Egy nagy gond és gondolat tölté be lelkeiket a magyaroknak, hazájoknak boldog és fényes jövőt alapítani. Egyesek és testületek, szakférfiak és kormányközegek egymást üzték javaslataikkal, tervezeteikkel; — s kétségtelenné lön, hogy da-

*) Értékező e helyütt megjegyzi azt, hogy a jelen írói élet- és jellemrajz alapját és hátterét: „A nemzetgazdasági eszmék történeti fejlődése és befolyása a közviszonyokra Magyarországon“ című akadémiai pályakoszorózott munkájának „Harmadik Időszak“ feliratu szakasza képezi, a melyre némely általános jellegű részletek tekintetéből az olvasó utaltatik.

**) Springer: Geschichte Oesterreichs (1863) I. 37. s k. l.

czára a hosszú elzárkozottságnak s a régihez való merev ragaszkodásnak, mely az uralkodó osztályokat jellemzé, az újításvágy, meg a politikai felvilágosodás itt is el volt már terjedve s a kor szelleme meg az új eszmeáramlatok hatalmas löktetései Magyarországot sem hagyták ériutetlenül.“

E mélyen menő mozgalom egyik legszebb eredménye- és gyümölcszeként áll e korszakban előttünk nemzeti tudományos irodalmunknak is örvendetes gyarapodása, fejlődése; a mennyiben annak alapjai kiszélesedtek, eszmeköre gazdagabb lett, s benső tagosulata oda jutott, hogy a tudományok több ága egészen önálló lételt nyert, egyes kiváló fők nehéz közjogi, politikai és nemzetgazdasági feladványokkal tüzetesen kezdtek foglalkozni, szóval az eddig majdnem kizárólag dominált szépliteraturai, történelmi és nyelvészeti dolgozatok mellett a bölcselkedő szellem komoly kutatásainak eredményeit is felölelő irodalom számos figyelemre méltó termékei láttak napvilágot.

Ezen talajban gyökeredznek, s ebből fejlődnek eszméi és tanai azon kiváló férfiúnak, a kinek írói jellemrajzát a következő sorokban adni megkísértjük; s a ki mint elméleti és mint praktikus irányu államgazda egyaránt pályatörő szellemeink egyikének joggal nevezhető: Berzeviczy Gergelynek.

III.

Berzeviczy Gergely Nagy-Lomnitzon 1763. évi június 16-án született, s származott egy a XIII. században Tirolból betelepített családból, mely Szepes- és Sárosmegyékben birtokos. Atyja (Sándor), ki tudományosan művelt férfiú volt, 1772-ben elhalálozván, B. neveltetése anyjának, a nagyhirű Horváth Imre szepesmegyei alispán nemeslelkű nővérének vezetése mellett történt, s pedig oly sikerrel, hogy a tehetséges ifjú a kés-marki evang. lycaeumon tanulmányait kitünően befejezván, már fiatal korában Vay István, valamint nevezett rokona Horváth alispán oldala mellétt széleskörű s figyelmetkeltő tevékenységet fejthetett ki. A nyolczvanas évek elején vagyis 1783-ban ügyvédi oklevelet nyervén, a rákövetkező évben tudományos képeztetése végett külföldre ment, s (különösen a göttingai egyetemen) történelmi és államtudományi szakok tanulmányozá-

sára adván magát, főleg az akkor ott működött nagyhirű tanároknak: Schlötzernek, Pütternek, Meiners- és Spittlernek előadásait hallgatta szorgalommal; de nem mulasztva el egyidejűleg nyelvekkel, sőt zenével is foglalkozni, s az általános felsőbb műveltség minden elemeit elsajátítani. Az 1785-ki évben Berzevizyt Franciaországban és Angliában találjuk, még pedig több jelességgel, s névszerint az akkori osztrák-magyar nagykövettel Reviczkyvel, a korsikai tábornokkal Paolival, a hirneves természettudóssal Bankssal való érintkezésben. Ez időben a szabadkőművesek közé is felvétette magát, s külföldi utjából való visszatértekor József császárnál kihallgatáson volt, s a tehetségek felismerésében köztudomásilag élesszemű uralkodó által a közszolgálatba való lépésre buzdíttatván, 1787-ben a m. kir. helytartóságnál fogalmazó-gyakornoki minőségben csakugyan alkalmazást is talált. 1791-ben B. mint „távollevők követe“ (Ablegatus Absentium) jelent meg az országgyűlésen, az evangélikusok pesti gyülekezetén pedig mint egyházkerületi küldött, mely két állásban tágkörű összeköttetésbe jutott az ország számos kiváló szakemberével, írója és publicistájával. Az 1795-iki évben hivatalos állásáról lemondva, rokonával Bezevizy Teréziával, egy magas műveltségű nővel, házassági frigyre kelt, s jóságára visszavonulva, kizárólag a tudományokkal s közgazdasági munkálatokkal foglalkozott. Ezeknek egyik eredménye az 1797-ben közzétett (s Lőcsén nyomtatott) kitűnő dolgozat „De Industria et Commercio Hungariae“ (1802-ben németül is kiadva Weimarban „Ungarns Industrie und Commerz“ czim alatt*), meg több rendbeli kisebb értekezések valának, melyeket ez időben külföldi tudományos folyóiratok számára készített. E dolgozatok alapján Berzevizy a göttingai tudós társaság tagjává választott meg, s ez irányban Németország számos nagynevű szakférfiával folytatott levelezés s bensőbb irodalmi viszony B.-t századunk elején a tudományosság egyik legismertebb képviselőjévé tette.

E kiválólag elméleti irányu munkásság mellett azonban a hazai közügyek s társadalmi meg közgazdasági érdekeknek

*) A német kiadás jelesül Rummy fordítása szerint a Hildt-féle „Neue Zeitung für Kaufleute, Fabrikanten und Manufacturisten“-ben jelent meg, s a fentidézett könyvalakban e folyóirathól átvéve tétetett közzé.

figyelmes szemlélője, részben előmozdítója is volt Berzeviczy. 1801-ben a tiszai ágostai hitvallásu egyházkerület felügyelőjévé választatván meg, e tiszttel egészen haláláig, vagyis 21 éven át a legnagyobb buzgóság- sőt önfeláldozással viselte; hitfelekezetbelieinek egyházi és iskolai ügyei körül fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki; hosszabb időre terjedő utakat tett s nem egy alkalommal járt el az ez időben gyakran felmerült sérelmes ügyekben részint a királyi kormánysszékeknél, részint magánál a fejedelelemnél. Általa szerkesztetett az ugynevezett „*Evangelica Coordinatio*“, a protestáns egyház szervezete és jogviszonyaira vonatkozó szabályok gyűjteménye, melyet az illető egyházkerület kötelezőleg el is fogadott, s mely időközönként átdolgozva s a módosult viszonyokhoz alkalmaztatva, az ágostaiak tiszai egyházkerületében lényegében még a legújabb időben is alapszabályzatul szolgál. Praktikus irányu törekvései ez inkább eszményies czélzatu fáradozásokkal mindig karöltve jártak, s talán nem egészen igazolatlan e tekintetben, ha öte részben Széchenyi egyik előzőjének nevezzük. Ez utóbbi irányban ismeretes egyebek között, hogy egy időben családi birtoka határain turfát találván fel, ennek használatát háza körében meghonosította, s 1803-ban Schedius tanár „*Zeitschrift von und für Ungarn*“ czimű folyóiratában szélesb körökben való alkalmazásra is ajánlotta. Másfelől meleg érdeklődéssel viseltetvén a magyar jobbágy-osztály súlyos helyzete iránt, módokról és intézményekről elmélkedett, hogyan lehetne azon segíteni, s az oly égetőnek felismert kérdés megoldását előkészíteni. Ez utóbbi czélra írta B. a „*De Conditione et indole rusticorum in Hungaria*“ czimű értekezést, a mely egy ideig az akkori szigorú censura miatt napvilágot nem láthata, de Máriássy József buzgólkodása folytán és közvetítésével (állítólag szerző tudta s beleegyezése nélkül) Lőcsén 1809-ben mégis kinyomatott, sőt 1816-ban a Hormayr-féle „*Archiv für Geschichte, Geographie, Staatskunde und Kriegswissenschaft*“ czimű folyóiratban német nyelvre fordítva is megjelent, s szélesb körökben feltűnést okozván, egyebek közt barátjának Kazinczynak egy értekezésére szolgáltatott alkalmat, a mely utóbbi szintén Hormayr folyóira-

tában tétetett közzé és Berzeviczy egynémely tételeinek helyreigazítását tartalmazta.

Elismert tehetségei s tekintélyes nevének daczára a politikai élet nyilvános küzdterén nem igen nyilott pálya B. számára s (mint egy vele vérrokonságban álló kéztőlí feljegyzésekben olvassuk) az 1802-től 1812-ig tartott országgyűlésekre szabadelvűsége és hitfelekezeti viszonyai miatt Szepesmegye részéről egyszer sem küldetett követül; valamint másfelől nem tagadhatni azt sem, hogy a messze látó s szellemdús férfiú eszméi s főleg közgazdasági elvei oly mérvű figyelemre és méltatásra nem találtak, mint azt mind önmagokban, mind különösen a haza akkor súlyos anyagi állapotaikra való tekintettel megérdemelték!

Az orosz-porosz-francia háború idejében, vagyis 1807-ben B. Lengyelországba, névszerint Varsóba, később Danzigba utazott, hogy régóta táplált kedvenc eszméjének: egy magyar éjszakeurópai kereskedési forgalomnak, esélyeit és kilátásait közvetlenül tanulmányozza, s magának a kellő tájékozottságot megszerezze. E hosszabb időre terjedt útnak egyik irodalmi gyümölcse voltak azon úti naplótöredékek, melyek előbb egy berlini hírlapban és később a „Vaterländische Blätter für den oesterreichischen Kaiserstaat“ című folyóiratban Bécsben jelentek meg, s a szerző ép oly alapos szakműveltségéről mint észlelői tulajdonairól tanuskodnak.

A következő években Berzeviczy a Napoleon által célba vett s világkereskedelmi tekintetben nagy horderejűvé vált úgynevezett continentál zárrendszer hatásának tanulmányozására adta magát, s oly erőszerezetettel mélyedt el e kérdésbe, hogy egy pályafeladatot tűzött ki e tárgyban, a melyben az európa-ázsiai világforgalom kifejtése, főleg történelmi és statisztikai szempontból követeltetett, s kimondatott, hogy a pálya-kérdést kitűző a beérkezendő dolgozathoz az államgazdasági és kereskedelempolitikai részt maga szándékozik hozzácsatolni. Így jött létre B. második, nagyobb jelentőségű dolgozata „Ansichten des asiatisch-europäischen Welthandels, nach dem jetzigen Zeitbedürfniss“ melyet 1808-ban Pesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés hozott forgalomba; s részben a sokoldalú ismereteiről híres

hazánkfiának Rumynak közremunkálásával készült; később (vagyis 1817-ben) pedig gróf Dessewffy által magyarra fordítva, a „Tudományos Gyűjtemény“ czimű folyóiratban megjelent.

Említettük már fentebb, hogy Berzeviczy 1802 óta bel- és külföldi folyóiratok szorgalmas munkatársa lett, s többrendbeli kisebb nagyobb értekezésekkel gazdagította a publicistikus irodalmat; fájdalom nem hazai nyelven, hanem legnagyobbreszt németen, mint a melynek teljes mértékben volt birtokában, s talán azon okból is, hogy dolgozatai a külföldön gyorsabban terjedhessenek, s az idegen szakférfiak figyelme ez uton is nagyobb mérvben vonathassék hazánkra. — E dolgozatok közül főbbleg a következőkre utalunk:

Első sorban a Göttingában megjelenő „Magazin für die Geschichte, Statistik und Staatsrecht des österreichischen Kaiserstaates“, 1806-ik évi folyamában a következő értekezések: „Bruchstücke über den Zustand der Bauern in Ungarn“; továbbá „Ueber den ungarischen Reichstag von 1805“, és „Ueber die ungarisch-nordische Handelsgesellschaft“, mely utóbbi állítólag a nevezett folyóirat szerkesztőjétől Berzeviczy szó- és írásbeli közleményei szerint szerkesztetett. 1820-ban a „Weimarer Oppositionsblatt“ czimű folyóiratban „Beiträge zur Geschichte der neuesten Bedrückung der Protestanten in Ungarn“; az 1821-ben közzétett „Nachrichten über den jetzigen Zustand der Evangelischen in Ungarn“, mely egy általa már 1803-ban névtelenül kiadott hasonló czimű dolgozat mintegy szélesb alapon való kibővítését képezi, különösen a külföldön nagy figyelmet ébresztett, és úgy mint az 1806-ban kiadott műve „a jobbágyok állapotáról“ szavabadelvűbb hazai körökben nagy elismeréssel fogadtatott, sőt az 1825/27-ki országgyűlésen a tárgyalások folyamában egyik alapul is szolgált. Ugyan ez irányban mozog Berzeviczynek „De prohibito transitu Catholicorum ad Ecclesiam Evangelicam“ (évkelet nélkül) megjelent irata; míg kiadatlan kéziratai közt egy rendszeresb munkát találtatott a „magyar katonai rendszerről“ czim alatt, sőt állítólag egy nagyobb politikai mű is létezett, melyben a szerző gazdag élettapasztalatainak s tudományos elmélkedései-

nek mintegy publicistikus összefoglalását kísérlette meg; de csak halála után való közzétételre vala rendeltetve; s politikai nézetei s eszmekörének nyíltsággal, de hazafias szellemben való manifestációjául szolgálndott. *)

Jellemét s közéleti pályáján való magatartását illetőleg, Berzeviczy széles látkörű és minden közügyért melegen buzgólkodó, gyakorlati és elméleti irányban egyaránt sikeres tevékenységű, kora műveltségi színvonalán álló férfiú volt. — Nevelésénél fogva erősen hajlott ugyan a németiség felé; írni is többnyire németül és latinul szokott; mindez azonban legkevesebbé sem tartóztatta vissza a nemzeti nyelv és a hazafias czélok és aspiratiók szem előtt tartásától és magasra-becsülésétől, a mit egyebek közt több megyében (melynek táblabírája volt) tanusított buzgó tevékenysége s fáradhatatlan eljárása hazai ügyek előmozdítása körül, valamint azon bensőbb viszony is bizonyít, melyben Kazinczy Ferencz czel, gróf Dessewffy Józeffel, s a hazai irodalom sok más akkor-beli kitünőségével állott, s mely házat és családkörét nem egyszer tette e körök keresett központjává. — B. e mellett (egy idegen ajku életírója szerint) a humanitás s komolysággal párosult szelidség és szerénység példaképe volt; gyűlölte a rend és rangi előítéleteket; meleg szószólója volt az igazságnak és szabadságnak, melyért szóval és tettel, írásban és beszédekben küzdeni feladatának tekinté. Írói jellemére nézve (mint már említők) határozott rokonszenvet tanusított ugyan az idegen irodalmak és műveltség iránt, s egyike azon hazai tudósainknak, kik századunk elején (részben az akkori viszonyok sajátzerű alakulása folytán is) a tudományt előkelőleg német nyelven művelék, s hazánk szellemfejlődési kapcsolatba-hozatalát a külfölddel ily alapon igyekeztek létesíteni, s a kik

---

*) Nem lehet itt említés nélkül hagyni, hogy Berzeviczy még egy „Politisch-Kirchliches Manch Hermacon“ című munka szerzőjének is tartatik, a mely munka a 90-es évek elején szerző, hely és idő megnevezése nélkül tétetett közzé; s vallásegyházi-, közjogi-, törvénykezőjogi és (részben) nemzetgazdasági elmefuttatásokat tartalmaz az akkori állapotok felett, s némi vonatkozással látszik írva lennie azon reform feladatokra, a melyek az 1790/91-ki országgyűlés által ez irányban kiküldött bizottságok által voltak tárgyalandók illetőleg megoldásra előkészítendőek.

közül csak Engelre, Romyra, Schediusra, Windischre, meg Schwartznerre utalunk; de e mellett hazafiúi kötelességeiről sem feledkezett meg, s nem szolgáltatott okot arra, hogy igazoltnak tekintessék egy osztrák életírójának azon állítása, hogy B. a magyarok irodalomfejlesztési és nyelvtérjesztési törekvéseit a culturára nézve hátrányos s a nemzetre nézve elszigeteltségre vezető irányzatnak tartotta.

Egyéb viszonyaira nézve még azt említjük fel, hogy Berzeviczy házasságban nemzett kilencz gyermeke közül csak egy (Berzeviczy Titus, szül. 1809-ben) maradt életben s ért el magasabb kort; hogy érintett irodalmi művein kívül B. számos felterjesztéseknek (melyek protestáns sérelmi ügyekben a kir. udvari korlátnoksághoz, vagy közvetlenül a felséghez voltak intézve) vala szerkesztője; s hogy házk öreazon, akkortájt ritkább kört képezé hazánkban, melyben a külföldi tudományos és folyóirati irodalom jobb termékei mindenkor fel voltak találhatók. 1822-iki febr. 22-én bekövetkezett (aránylag kora) elhunytát számos barátai és széles ismeretségeköre mélyen gyászolák; legfőképen pedig hitfelekezetbeliei, a kik Berzeviczyben a magyar protestáns egyház egyik leghőbb, legbuzgóbb, sőt alig pótolható szószólóját és támaszát veszítették; míg általános hazai szempontból nagy csapásnak tekintethetik, hogy a B. halála után csakhamar bekövetkezett élénk reform-korban és átalakulási mozgalmak közepette, a nemzetnek nélkülöznie kellett szavát és tanácsát egy oly férfinak, ki széles műveltsége, modern-európai felfogása, bő tapasztalatai, s helyes, practikus s publicistikus tapintatánál fogva egyike vala kétségtelenül azoknak, a kik a közdolgok menetére helyes irányban befolyjni első sorban lettek volna hivatva.

IV.

Forduljunk immár Berzeviczy főbb dolgozatainak, s jelesül közgazdasági iratainak elemzéséhez. Ezek között kétségtelenül legkiválóbb helyet a „De Industria et Commercio Hungariae“ czimű munka foglal el; melyben 10 fejezeten át Magyarország gazdasági állását és viszonyait ép oly beható elmeéllel, mint alapos szakműveltség és a részletekbe menő tájékozottsággal elemezi, s egyidejűleg általános nemzetgazda-

sági nézeteinek is kölcsönöz kifejezést. — Ez utóbbi tekintetben kiváló része B. könyvének a tizedik vagy utolsó fejezet, a melyben e czim alatt „Theoremata quedam Oeconomiae Politicae“ túlnyomólag elméleti irányban s mintegy alapnézeteit, néhány főtételben összefoglalva, a következőkre utal:

„A műveletlen népek szükségletköre szűk és fejletlen; de tágul és növekedik azon mértékben, a melyben a testi és lelki erők, tudomány és képzettség terjednek és fejlődnek, s az embert minden egyéb teremtmények fölé emelik. — Művelődés és szükségletek vezetnek lassanként műiparra és kereskedésre, a melyekkel kapcsolatban egyfelől a népesség növekedése, másfelől a belső államerők kifejlése jelentkezik. Ipar és kereskedelem ismét élesztőleg hatnak vissza a szellemi erők és a természetkihasználás értékesítésének fokozására, szaporítják a vagyonosságot, sokszorozzák az emberi lét kényelmeit, s lettek jó részben tényezői annak, hogy Európa, daczára annak, hogy a legkisebb világrész, az egész földkerekség uralmára tett szert, s hogy már a leghatalmasb fejedelmek is szükségükben a kereskedelem és ipar képviselőihez, a pénzemberekhez folyamodnak, majd tanácsért, majd egyenes pénzbeli segélyért. — Minden országnak tehát, mely nem akar szegény és gyámoltalan maradni, kereskedelemre és iparra kell határozottan törekednie szert tenni, annál is inkább, mert még politikai súly és tekintély is csak ezen az uton érettetik el biztosan.

Iparosság és kereskedelem nem államilag, hanem szabad vállalkozásból ered; forrása az üzleti szellem és a szerzésvágy; s hatósági parancs vagy rendelkezés által soha nem létesíthető. A kereskedelem ezerágú és ezerirányú összeköttetései vel az egész világot átkarolja; mindenüvé behatol; mindent magának alávet; s ép azért ereje oly nagy is, hogy korlátozó rendszabályokat, megkötő intézkedéseket nem tűr; helytelen állami beavatkozást hatálytalanná tesz; a miért az lesz feladata az államhatalomnak, hogy az ország ipara és kereskedelme természetes irányát és menetét felismerje, támogassa, akadályaitól felmentse; őrizkedjék ellenben erőszakokodás és mesterkedő intézkedésektől, súlyosan terhelő adóktól, tilalmak és forgalomnehezítő rendszabályoktól, a melyeknek

vagy semmi eredményök se lesz, vagy pedig az, hogy a természetes fejlődés meglankasztatik, a productiv erők megbéníttatnak, a szivós magánérdek a közérdekkel harezra hivatik fel, s a nemzet mindazon áldásoktól megfosztva marad, melyek a szabad munka és szabad forgalommal karöltve járnak. Óvakodjék különösen a kormány az ország terményeinek egymás közt meg a külföld termékeivel való szabad kicserélését akadályoztatni; ne tévessze soha szem elől azt, hogy minden jogos kereskedelmi ügylet mindkét félre nézve előnnyel jár; s hogy e szerint a külföldi nyereségének akadályozása a hazai üzletemberek nyereségét is lehetetlenné teszi. A helytelenül kezelt vámrendszer, mely az árúk szabad be- és kivitelét szükségesen túl korlátozza, a termelő erőkre, sőt még az államkincstárra nézve is káros; megmértelyzi a nép erkölceit; meghasonlást hoz az emberek kedélyébe s polgári kötelességerzetés privát önzés közt folytonos összeütközéseket teremt.

Nem virágozhatik azonban sem ipar, sem mezei gazdaság, sem kereskedés, a hol a nép alsó osztályai elnyomott állapotban sinlődnék; mert ily országokban a termelvények fogyasztása felette csekély, tehát kelendősege is elégtelen; az ösztön haladásra, javításra, bővebb productióra hiányzik; s még a felsőbb osztályúak vagyonossága sem nyugszik biztos alapon, mert hiányzanak gyökerei.

Nem minden vidék vagy állam képes magában mindent termelni; a természet egyiket erre, a másikat amarra képessítette különösen; ennek folytán vidékek és országok egymásra vannak utalva, s valamint benn az országban egyik osztály és foglalkozásnem a másokban, úgy nemzetek és nemzetek csak kölcsönös szabad érintkezésben egészíthetik ki egymást, s válhatnak egymásra nézve igazán hasznosakká, sőt nélkülözhetlenekké. (Caput VII. pag. 6.)*)

*) „Ea est (mond B.) providentiae omnipotentis clemens sapientia, ut quaevis natio, quaevis provincia, suam propriam habent facilitatem, propriam abundantiae speciem; ut unius abundantia subveniet alterius inopiae, et vice versa; ut hac ipsa diversitate in partibus et harmonia in toto, mutuus regnorum et gentium nexus necessitate provocetur; neque ulla re magis felicitas provinciarum promoveatur, quam libera, ab omni coactionis aggravamine immuni, existentiam suam meliorandi facultate.“

A hol a föld és a nemzeti talaj elég termékeny, a természet adományai bőségesek és változatosak, a népesség sűrű és anyagilag jólétnek örvendő, s e mellett ipar és kereskedés virágzik, tudományok és művészetek honosak, s hol mindez valóban bölcs, belátó és szabadelvű kormány vezetése alatt áll: ott van igazi államgazdagság, a melyet még „az ország termékei, eszközei és erői összsommájának“ is nevezhetni.

A státusalkotmány czélja nem lehet más, mint az emberek jóllétének fensőbb s teljesb mérvbeni megvalósítása; ennek elérésére mindennekfelett személy- és vagyonbiztosság, részrehajlatlan igazságszolgáltatás, meg oly nemű köz- és állami intézmények szükségeltetnek, melyek által a kereset és ipar elősegíttetik; a polgárookban szunnyadó productiv erők kifejlése kellőleg támogattatik; s mindaz létesíttetik, a mi az állambanvaló létezést az emberekre nézve kedvelté kényelmessé és vonzóvá teszi.“

Hogy Berzeviczy ez egész eszmeköre az ép akkor érvényre emelkedő „Smithianismus“ tanain alapszik: szükségtelen is mondani. Ugyan e theoria elveire találunk B.-nél a nemzetgazdaság alapfogalmait illetőleg. Így például egészen Adam Smith szellemében utal Berzeviczy arra, hogy a népek gazdagsága nem pénzben, hanem a különböző javak és termékek lehető legnagyobb bőségében és változatosságában rejlik; a mi (szerinte) csak ott lehetséges, a hol műszorgalom, értelmiség, fejlett mezei gazdaság, és élénk forgalom létezik, a minek folytán B. nemzetvagyonosság alatt tulajdonkép „össz-sommáját kívánja értetni minden előállított termelvények és áruknak, meg mindazon eszközök- és erőknek, a melyek segélyével államok anyagilag hatalmassá s virágzóvá, a polgárok pedig elégtelkekké és boldogokká lesznek.“ — A tudomány alapkategóriájára, az értékre nézve közelebbi elemzés B. könyvében nem foglaltatik, de ott, a hol a kereskedői nyereségről beszél, már egészen Ricardo értéktheoriája szellemében a ritkaság momentumát is hangsúlyozza, arra utalván, hogy az emberi jóllét eszközei és tárgyai tekintetében igen nagy ingert azok ritkaságában rejlik. — A pénzt illetőleg B. helyesen nevezi ezt érték- és ármérő jószágnak, mely a köz- és for-

galmi életben a csere foganatosítása- és a jószágárak meghatározásának nélkülözhetlen közege; s mely rendszerint oda vonul, a hol termelvények és javak bőségesen léteznek, s így ott is mindig elégséges mennyiségben lesz meg, a hol éppen arany- vagy ezüstbányák nincsenek.

A pénz (mond B. még) „nem igazi államvagyonosság, hanem ennek csak jele és mutatója; Spanyolország, mely amerikai fémbányáinál fogva magát oly gazdagnak tartotta, rövid idő alatt, daczára kincsébőségének, elszegényedett, s aranya meg ezüstje Angliába, Frankhonba és Hollandiába folyt; s hozzá teszi: „in Hungaria et Transsylvania ditissimae auri et argenti fodinae; an nos faciunt divites“?! Gazdagoknak vagyunk-e nevezhetők mi magyarok és erdélyiek, kik oly gazdag arany- és ezüstbányákkal dicsekedhetünk.“

A közgazdasági foglalkozások megoszlását a három főág: mezőgazdaság, műipar és kereskedelem szerint határozza meg, az elsőt status productivusnak, a másikat status formativusnak, és a harmadikat status permutativusnak nevezvén; mindegyiknek rövid, de élesen megkülönböztető jellemzését adja, s mindenikre nézve kijelöli a helyet, melyet az a népek gazdaságában elfoglal, és a feladatot, melyre hivatva vagyón.

A pénzforgás jelentőségét erősen hangsúlyozván, némileg merkantilisztikus reminiscenciák befolyása alatt látszik állani; éppen úgy, a mint más irányban meg meleg szószólója a a sűrű népességnek, a melyben az államok ereje és hatalma egyik legfő tényezőjét véli rejleni; s a mivel csak azt árulja el, hogy ő is úgy mint kortársai majdnem kivétel nélkül (külföldön úgy mint belföldön) a korát domináló Sonnenfelsianismus eszmekörében mozgott s a Malthus-féle tan (mely két évvel később keletkezett)*) még átalakító és fogalom-tisztázó hatását az európai közgazdasági felfogásban még nem gyakorolhatta.**)

*) Az 1798-ban megjelent classikus: „Essay on Population“ című munkában fejtve ki.

**) Magyarázataul szolgál ennek Berzeviczynek, mint magyar államgazdának állása, illetőleg hazája e részbeni speciális helyzete, a mely ép a rendkívül gyér népesség miatt kellőképp ki nem fejlődhető productiv erők elégtelensége miatt egyenesen kedvezőtlennek volt nevezendő.

Figyelmet érdemlő mozzanat B. elméletében még, hogy ép oly formán, mint korunk két elsőrangú szakférfia, Stuart Mill és Roscher tanár, többször helyesen utal arra, hogy mily nagy jelentőségű tényező a közgazd. életben a szokás, s az ezen alapuló kifejlése a szükségleteknek és életmódoknak, melyre a kormányok és a társadalmi rendszabályok nem, de igenis az idők szelleme, meg az emberek művelődése a századok folyamában bir változtatólag hatni. „*Consuetudo (mond B.) abit in aliam naturam; mutantur regiminis formae, mutantur principia, Consuetudinum necessitates tamen manent sub diversis licet formis; nec potest haec alterare regiminis potestas*“ stb.

V.

A mi a munka gyakorlati irányu részét illeti, ez (kiváló tekintettel mindenütt hazánkra) a következő fejtegetéseket tartalmazza:

Először is Magyarország természetadományokbani bőségét emelvén ki, azt mondja Berzeviczy, hogy ha hasonló mértékben örvendene képességei kifejltségének és culturának, önnön erejéből emelkedhetnék első rangú európai állammá. — Földmívelési viszonyainkat érintvén, találóan utal arra, hogy népünk, s különösen a paraszt-osztály, a fejletlen ipar és a hiányzó pénzforgalomnál fogva nagyobbrészt siralmas szegénységben sinlődik: egy évi rosz termés is már a legsúlyosb nyomort idézheti fel; az emberek ennek folytán sok tekintetben igazi nomád módon élnek, azaz majd fulasztó bőségben, majd a legnyomasztóbb szükségben. — Nagy baj hazánk közgazdaságában továbbá az, hogy nincs arány termelés és fogyasztás közt; a mennyiben sokkal több állittatik elő, mint szükségeltetik; a minek következése az, hogy a terményeknek kelendősége és ára nincsen; és így az okszerű s belterjesb gazdálkodásra való átmenetel szerfelett meg van nehezítve. — E bajoknak orvoslására B. mindenkefelett a népesség szaporodását és sűrűsbödését, továbbá nyerstermékeink minél szabadabb kivitelét, meg a fogyasztás és forgalom minél akadálytalanabb kifejlését tartja szükségesnek; s azon a tudománynak még ma is egyik sarkétételét képző eszmét fejezi ki, hogy őstermékek tekintetébeni export-ti-

lalmak vagy korlátolások egyenesen rosszszalandók, mert bőterméskor a jószág árának mesterséges csökkentését okozzák, s a fölöslegesnek kimenetelét lehetetlenné teszik; szűk termés idejében pedig azért helytelenek, mivel ekkor az országban levő magasb termény-árak maguktól is akadályozzák a túlságos kivitelt; tehát ily szabályzó intézkedések egyenesen feleslegesek.

Az egyes gazdasági iparágakra térve át, panaszosan említi Berzeviczy az azokban tapasztalható hátramaradást, melynek egyik fő okát a megkivántatott szakismeretek hiányában véli rejleni; — egy másik nagy visszásságnak pedig nevezi azt, hogy a magyar főuri osztály nagyobbbrészt külföldi cikkek tömeges bevásárlásán alapuló egyoldalú fényüzésnek adja magát oda, s ez által mellőztetvén a belföldi készítmények, a hazai iparosság kifejlése megnehezítettetik, s daczára annak, hogy a gyártás és nemesítő foglalkozás oly sok előfeltételének birtokában vagyunk, a műipari vállalatok felvirágzása egyenesen lehetetlenné lesz. Pedig (teszi hozzá) a józan határok között megmaradó fényüzés, s azon bővebb költsékezés, mely belföldi produktumokra irányul, s mely belső vagyono sodás eredménye, nem volna káros, sőt több irányban egyenesen lendítő hatása.

Az e kérdéseknek szentelt III-ik fejezetben Berzeviczy arra is utal még, hogy jogtalanul neveznek bennünket rest és tétlen nemzetnek; hogy Magyarországon is van vállalkozási szellem és kedv, ott hol tisztességes keresetre kilátás nyílik; hogy egyes vidékek bizonyos termelvényeket kitünő minőségben és bőven állítanak elő, például bor és szesz, vas és gyöles, szappan és állati termékek, kézművek és közönséges fuvarszerek stb. tekintetében épen nem állunk alacsony fokon. Légrészletesebb fejtegetései Berzeviczynek azonban a kereskedelemre és az ezzel összefüggő vám- és közlekedési ügyre vonatkoznak (művének IV—IX-ik fejezetében), mely irányban sok még ma is kétségtelen értékkel és jelentőséggel bíró igazságoknak kölcsönöz kifejezést. Mindenekelőtt ugyanis felemlíti, hogy a magyar kereskedelem és közgazdasági élet középpontja Pest, a melyből az kisugározva az egész országot eleven mozgalomba hozza. Jelzi azután kereskedésünk egyes világtájak szerinti

irányzatát, kivitelünk és bevitelünk főbb pontjait; s egyebek közt panaszosan említi, hogy éjszak felé való forgalmunk kelletinél sokkal csekélyebb; Németország felé nyers termékeink azért, mivel Ausztria azon iparárúkat bejönni nem enged, nem mehetnek; borunk, állattermékeink kivitele ugyan ez okból lankadó, és így közgazdaságunk fejlődése sok akadályba ütköző.

Utal továbbá arra, hogy Magyarország az osztrák birodalmi kereskedési politikában az őt megillető nyomatékkal nem bír; csak úgy tekintetik, mintha Ausztria provinciája vagy ép gyarmatja volna; s hogy e sajátzerű vámpolitikai rendszer egyik alapelve az, hogy az osztrák gyár-
ipar érdekében Magyarország ipari fejlődése nehezítendő; a másik, hogy a magyar nyerstermékeknek, melyekre az osztrák fogyasztóknak és iparosoknak szükségök van, külföldre való szállítása megakadályozandó; és végül, hogy a magyar kereskedés a külfölddel való közvetlen érintkezéstől távol tartandó, s csak ausztriai kereskedők által közvetített legyen; s hozzáteszi „*quanta et quam eximia oportet esse dona, quibus alma Natura hoc Regnum liberalissima manu ditavit; cum penes destructivum illud systema, tot annorum usu inveteratum, Hungaria, naturalium suarum virium robore, non tantum se ipsam conservare in hoc quem cernimus Statu sed et sororiis provinciis tantum opitulari potuerit.*“ *)

Ugyan e szakaszban panaszosan említi fel B. azt is, hogy az osztrák kormány (mely a kifelé irányuló forgalmi politikát kizárólag ragadta magához), kereskedelmi szerződések által sem iparkodik hazánk érdekeinek kielégítésére, és így Magyarország idegen országokkal való kapcsolatba jutása lehetetlenné van téve. A VI-ik fejezetben részletesen értekezvén a vám különösen az ugynevezett harminczadi vámrendszerről (mely a köztünk és Ausztria közt akkor fennállott közbenső vámvonallal állott összefüggésben) rajzolja Berzeviczy e rendszer árnyoldalait, hazánkra nézve faggató, minden haladást feltartóztató intézményként való hatását, s kifejti azt is, miként emelkedtek a vámmilletékek különböző czimeken és

---

*) L. Caput VI. pag. 58.

alkalmakból a velők kapcsolatbáhozott adókkal, az osztrák kormány intézkedései folytán és a mi kárunkra folyton magasabbra; mint emelték panaszos hangjokat több ízben és mindig sikertelenül a karok és rendek az országgyűlésen e helytelen eljárás ellen, a mely az ország összes forgalmára ónsúlylyal nehezedett. Ugyan e szakaszokban (V-ik sz.) kifejti B. nézeteit a kereskedelmi mérleg felől, elmésen czáfolván azokat, a kik Magyarország forgalmát activnek és a közvagyonot fokozónak mondják, s azt hirdetik, hogy minden osztrák készpénz hazánkba foly, s ez utóbbi szemlátomást gazdagodik; kiemelvén azt, hogy mindezeknek épen ellenkezője tapasztalható Magyarországon, hogy a kereskedelmi bilanx kedvező állása csak látszólagos; hogy pénzkészletünk mindenféle fizetések alakjában Ausztriába és a külföldre foly, s legnagyobb részében a hazának szegénység uralkodik, a mi onnan is kitetszik, hogy a lakosság az adókat alig bírja fizetni, az exekutiók napirenden vannak, a hátralékosok száma meg se mondható, s végül hozzáteszi: „hogy az osztrák pénz Magyarországon csak átfut, s anyagi állapotunk sokban hasonlít egy aszkóiban szenvedőéhez, kinek a reza pirossága csak a testében fészkelő veszélyes bajnak külső symptomája.”

A VII-ik fejezetben foglalkozik szerzőnk azon általunk már fentebb jelzett s a modern közgazdaságtan egyik legszebb vívmányát képező tételeknek megalapításával, hogy a gondviselés minden országot külön-külön hivatással látván el, a népek, termelvényeiknek békés kicserélése alapján egymás kiegészítésére utalvák; s azután vonatkozással Ausztriára és hazánkra, ép oly formán, mint harminczhat évvel későbbben a legnagyobb magyar államgazda gróf Széchenyi az ő „Stádium“, című művében tévé, azt hangsúlyozza, hogy a két ország anyagi érdekei és jólléti igényei közt sem létez szükséges ellentét, sőt inkább könnyen felismerhető érdekviszonyosság, melyet csak azon rövidlátó politikusok akarnak tagadni, a kik szerint Magyarország felvirágzása csak Ausztria rovására és kárával történhetnék. Ezen nagy elvre, melynek praktikus formulázásában Berzeviczynk Smith Ádám alapjain tovább építve, korának legelső szaktudósait, egy J. B. Say-t, Malthust, Sismondit és Ricardot némileg megelőzte, s egyikét a tudomány

sarkalatos dogmáinak alkalmazta először egy fényes concrét példában, s mutatta ki egész horderejében egy az életből vett nagyszerű próbakövön: fektette azután szerzőnk az international kereskedelemszabadság iránti követeléseit általában és hazánk szempontjából különösen, utalva arra, hogy mi-helyt Magyarország nyers termékeit szabadon vihetendi külföldre, azok állása megjavuland; az idegen országokból bejövendő pénz lassu belforgalmunkat élénkebbé teendi; a kereseti s vállalkozási alkalmak szaporodni fognak; a népesség száma növekedik; ipari és gyári vállalatok meghonosulandnak; s mindezekkel egybefüggésben még magoknak az osztrák tartományoknak jólléte is emelkedni fog, mert a felviruló Magyarország jobb vevőjük lesz, az osztrák gyáripár készítményei Magyarországon bőségesb mennyiségben fognak elkelní, a magyar üzlet-adósságok könnyebben lesznek behajthatók; sőt a birodalom két fele közt előállandó vetélykedésnek és versenynek is meg-leendnek jó következései stb.

Érdekesekek e szakaszban még Berzeviczy kitérései a közjogi kérdések mezejére; midőn egyebek között (összefüggésben az imént mondottakkal) azt jegyzi meg, hogy feltéve, hogy Magyarország anyagi felvirágzása az osztrák tartományoknak hátrányára is lehetne, kérdés: van-e Ausztriának joga minket fejlődésünkben feltartóztatni? Magyarországot, mely önmagára álló s független birodalom, s tehát közgazdasági tekintetben se lehet más országnak alávetve; annál is inkább, miután Magyarország a monarchia erejének súlypontja, hatalmi állásának kimerithetetlen erőforrása. *) Mig ugyan ezen eszmemenetben valamivel alább a következő figyelemre méltó nyilatkozatot teszi: ha van része az uralkodó f. ház nagy birodalmának, a mely bizonyos előszeretetre volna érdemes, az bizonyosan Magyarország; ámde Magyarország ezt sohase követelte; igazság és méltányossági érzetöknél fogva sohase kértek a

---

*) Valóban genialis átvitele az 1791-ki 10-ik törvényczikk „Regnum Hungariae, independens, propriam habens consistentiam et constitutionem, nulli alteri regno obnoxium stb. nagyhorderejű tételeinek a nemzetgazdaság terére!

magyarok mást, mint azt, hogy úgy mint a monarchia többi országaival bánjanak vele; jogai, igazai tiszteletben tartassanak s súlyjának megfelelő gonddal kormányoztassék.”

A VIII-ik fejezetben behatóbban vizsgálja szerzőnk a közlekedési és szállítási ügyet; rámutat e tényezőnek jelentőségére az iparosság és kereskedés felvirágzása körül; leírja hazai ut- és folyamrendszerünk főbb irányait és tökéletlenségeit; ajánlja a csatornák kiépítését; a magyar alsó- és felvidéknek a folyamszabályozás által egymással való szorosb egybekötését; — míg a IX-ik fejezetben hazánk éjszaki felé irányuló kereskedését veszi szemügyre; annak szomorító hanyatlását említi; s arra utal, hogy egyfelől Poroszországgal, másfelől az éjszaki államokkal kellene kereskedelmi szerződések által állandó összeköttetésbe jutni, a mire (B. szerint) a készség és hajlandóság az illető államoknál megvolna. — Befejezésül még azt hangsúlyozván, hogy mennyivel volna erősebb és virágzóbb Magyarország, ha gazdag kincsforrásai jobban s teljesb mértékben aknáztatnának ki, s oly sok részint természetes, részint mesterséges akadály fejlődését fel nem tartóztatná!

VI.

Berzeviczy második munkája a németül írott „Ansicht des asiatisch-europäischen Welthandels, nach dem jetzigen Zeitbedürfniss betrachtet“, mely egy évtizeddel később (vagyis 1808-ban) jelent meg mint első dolgozata. Ebben szerzőnk az ázsiai-európai világkereskedés kérdésével foglalkozik, s valóban magas, emberiségi szempontból ölelvén fel a feladványt, azon nagyhorderejű indítványt tartalmazza, hogy szemben a Napoleoni háborúk által megzilált nemzetközi kereskedési viszonyokkal, oda kellene törekedni, hogy az ázsiai-indiai forgalom Európa nyugati államainak kezéből kivéttessék, s az Osztrák-magyar birodalmon, meg Oroszországon át vezetessék. Erre a végre szerzőnk a nevezett két nagy államnak szorosb kereskedési összeköttetésbe lépését, s jelesen a keresk. szabadság s a teljes reciprocitásnak elvére alapított kereskedelmi szerződések alapján való viszonylatba jutását javasolja; s azt teszi hozzá, hogy ha

ily conjunkturák mellett egy nagy szabadalmas kereskedő-társulat (az állam segélyével, sőt egyenesen résztvevőként való belépésével) létesítenének, kikötők és rakodó helyek alkottatnának, kitűnő szakférfiak ama távoli tartományokba kutatásokra kiküldetnének; állandó telepek, ügynökségek a keleti államokban szerveztetnének*), nagyobbyszerű folyam- és utrendezések történnének: lassanként az egész keletindiai, chinai, arabs, perzsa és török-ázsiai forgalom az osztrák-orosz birodalmakon át venné útját, s nemesak ezek az országok hanem egész Európa venne innen lendületet s nyerne jelentékenyen e változás folytán.***) Nem érdektelen mozzanat Berzeviczy ugyan e művében az is, hogy Ausztriáról kiméletesbben és tartózkodóbban nyilatkozik mint első munkájában; ámbár kereskedelmi politikájának elszigetelő irányát erősen korholja; hogy az ipar- és kereskedési szabadság elvét e könyvében is melegen ajánlván, egyebek közt Smith Ádám nemzetgazdasági (általa classikusnak czimzett) művéből való idézettel is támogatja; a tervezete ellen irányozható kifogásokat már előre is megezáfolni igyekszik; s végül még két igen fontos s általánosb irányú enuncziációt tesz, jelesül először: annyiban, hogy az akkori időben tömeges forgásban lévő papírpénzt illetőleg azt jegyzi meg, hogy a papírfizetési jegyek addig, a míg menyiségök a kellő határok közt megmarad, jótékony, productiót és ipart éltető hatásúak, de ezen a határon túlmenve, helytelen és káros drágaságot idéznek elő, s az előbbeni jó hatást megromtják; másodsor: annyiban, hogy a munkabérről is beszélvén, egy helyen igen találóan azt mondja, hogy az a társadalmi jóllét egyik legbiztosb ismérve, s hogy magas munkabér, bár mit is irjanak ez ellen, — jó jel a nemzetgazdaságban; s hozzáteszi (szintén igen helyesen) hogy meg kell azonban különböztetni pusztá névbeli és valódi azaz reális munkabér között.

---

*) Ugyan e munkája egyik helyén azt jegyzi meg szerző, hogy tekintettel a zsidók industriosus és vállalkozó jellemére, szükséges lenne ezeket különösen ez ügy körül az érdekeltségi kapocsba belevonni (Id. m. 56. l.)

**) Némileg elméleti előhírnöke a Suez-csatorna-létesítési mozgalomnak!

Berzeviczy utolsó műve, mely közgazdasági kérdésekkel foglalkozik, a „De Indole et Conditione Rusticorum in Hungaria“ cz. dolgozat, melyben egyebek között arra utal, hogy az alsó néposztály súlyos társadalmi helyzete, csekély szükségleti mérve, stb. a közgazdasági haladás igen nagy hátrányát képezik; másfelől közelebbi pillantást vet a magyar adóügyre, ezt hiányosnak és helytelennek nevezi, a nélkül azonban hogy az evvel összefüggő pénzügytani nézeteinek további kifejezést adna.

* * *

Ennyit Berzeviczyről mint nemzetgazdasági íróról, — kinek munkái hangosan szóló bizonyosságai annak, hogy e kiváló szakférfiúban Magyarország a 18 ik és 19-ik század fordulaton ép úgy birta egyikét a közgazdaság-tudomány nagy alapítóinak, mint Anglia Malthussjában, Lauderdaléjében; Frankhon Say-je és Sismondijában; Németország Sartoriusja és Hufelandjában, vagy Olaszország Gióájában; és hogy Skerletz Miklósunk az e kor másik nagy szakképviselője mellett kétségtelenül Berzeviczyt illeti meg hazánkban a Széchenyi-kor előtt a legfényesb hely nemzetgazdasági íróink sorában.

KAUTZ GYULA.

A PÉNZÜGYI VÁMOK.

Az ugynevezett pénzügyi vámokból körülbelül 10—11 millió forinttal nagyobb vámjövédelmet remél az eddiginél a kormány. A számítás e részben az eddigi forgalom adatai szerint történt, és pedig azért, minthogy a tervezett vámok magassága a kormány szerint nem tekinthető olyannak, hogy általa a fogyasztás érezhetőleg csökkenne. Ezen számítás szerint a nagyobb jövedelem következőleg mutatkozik:

	Az 1871—75-iki évek átlaga szerint	Az 1875-iki forgalom szerint
kávé	2.469,000 frt.	2.538,000 frttal
katáng	81,000 »	110,000 »
fűszerek	190,000 »	193,000 »
déli gyümölcsök	491,000 »	504,000 »
thea	51,000 »	56,000 »
elkészített gyümölcs	15,000 »	14,000 »
rizs	512,000 »	397,000 »
halak	180,000 »	163,000 »
állatok	648,000 »	683,000 »
friss hús	2,000 »	2,000 »
sajt	74,000 »	71,000 »
zsiradék	250,000 »	138,000 »
faolaj	45,000 »	45,000 »
eczet	3,000 »	3,000 »
égett folyadékok	23,000 »	22,000 »
bor	331,000 »	450,000 »
csipkék	15,000 »	18,000 »
selyemárúk	334,000 »	454,000 »
apró árúk	10,000 »	8,000 »
keményítő	85,000 »	91,000 »
petroleum	3.926,000 »	5.249,000 »
Összesen	9.735,000 frt	11.209,000 frttal.

Ezen cikkek mindnyájan fogyasztási és részben fényüzési cikkek. A 21 cikk után számított tiszta bevételi emelkedést ha közepes számmal $10\frac{1}{2}$ millióra tesszük, egyáltalában nem tarthatjuk a monarchia mindkét felének jelen pénzügyi viszonyai között oly csekélynek, hogy meg ne érdemelné a tüzetesebb vizsgálatot, és pedig annyival inkább, mivel éppen ezen vám-emelések ellen mutatkozott és mutatkozik még jelenleg is oly nagy ellenszenv Ausztriában.

I.

Ha ezen $10\frac{1}{2}$ milliónyi emelkedést a quota aránya szerint felosztjuk: abból a 68:32% aránya szerint esik Ausztria javára 7.140,000; Magyarország javára pedig 3.360,000 forint. A magyar kormány szerint felállított tétel szerint azonban ezen cikkekben Magyarország fogyasztása csupán 20%-át képviseli az egész vámterület fogyasztásának; s ha ez arány áll: akkor a 10.500,000 többletkez csupán 2.100,000 frttal járul Magyarország, míg teljes 8.400,000 forintot fizet Ausztria. E szerint tehát Magyarország nyeresége a pénzügyi vámoknál 1.260,000 forint volna; s ez összeg képezné mintegy compensatióját azon hátrányoknak, a melyeket a többi — kétségkívül első sorban az osztrák iparnak kedvező — vámemelések a magyar fogyasztóra hárítanak.

Készségesen elismerjük, hogy a 20% fogyasztás meglehetősen problematikus természetű szám. Köztudomás szerint szerencsétlenségre nincsen megbízható fogyasztási statisztikánk, sőt maga a magyarországi forgalom adatai is csak hozzávetőlegesek, a mennyiben utólag szedettek csak össze a derék és munkás statisztikai hivatal által, még pedig a fő közlekedési eszközök — gőzhajók és vasutak — följegyzéseinek alapján. Hogy ezen adatok megnyugtató természettel nem bírnak: az természetesen nem szorul semmi magyarázatra. Maga a statisztikai hivatal sem tartja ez adatokat ilyenekül, s éppen ezért legújában — mint köztudomásu dolog — ezen adatokat többé nem is állítja össze. De különben is a vasuti osztályozás annyira elűtő a vámtariffa osztályozásától, hogy még azon esetben is, hogy ha ez adatok teljesen megbízhatók volnának is, nehezen lehetne belőlük megnyugtató következtetéseket vonni.

Ez alkalommal mellékesen nem hagyhatom említés nélkül azon általánosan érzett vizás állapotot, melyet a hazai közügyek minden alapos tanulmányozója bizonynyal számtalanszor érzett. Ez az, hogy összes nemzetgazdasági viszonyaink egyik legfontosabbika: a forgalomra nézve majdnem semmi adatunk sincs, s így kénytelen mindenki vagy hozzávetőleges számításokra alapítani egész okoskodását e tekintetben, vagy pedig oly tévetegek feltételekben ringatni magát, a melyek a valódi viszonyoknak legtávolabbról sem felelnek meg.

Ezen okok visszatartanak engem is attól, hogy a fogyasztás arányára nézve megállapított tétel vitatásába bele bocsátkozzam. Csak egyet akarok kiemelni, s ez az, hogy a fogyasztási arány 20%-ka általában a 21 cikkekre szól, s hogy e tekintetben méltányosan ítélhessünk, tekintetbe kell venni az egyes cikkek fogyasztási viszonyait, mely bizonyára nem ugyanazonos a kávénál, a petroleumnál, a bornál, az élő állatoknál és zsírnál. És ha az osztrákok azt állítják, miszerint a kávé fogyasztásából nem 20, hanem legfeljebb 18% esik a Szent István korona területére: bizvást állithatjuk velök szemben, hogy a petroleum fogyasztásához pedig 20%-nál nagyobb mértékben járulunk. Viszont a túlzó magyar felfogással szemben talán nem lesz felesleges megemlíteni, hogy minden valószínűség szerint az élő állatok, zsír és bor után eső 1.200,000 frtnyi vámjöviedelmi többlet túlnyomó nagy részben — lehet mondani: teljesen — az osztrákok által fog fizettetni, miután ezen cikkekre nézve — mint azt „Tanulmányok és reflexiók az osztrák-magyar monarchia ki- és beviteli forgalmát illetőleg“ című művemben kimutattam — activ foralmnku van, azaz többlet viszünk ki, mint a mennyit behozunk.

Mindezeket tekintetbe véve, reám nézve nem látszik túlvérmesnek a kormány azon álláspontja, hogy e számítás szerint 20%-nál átlag véve a 21 cikket, többlet nem fizet Magyarország, s ha egyiknél talán többlet fizet, a másiknál kevesebbet, s így az átlag mégis megbizható. Ezen számítás szerint elfogadható azon tétel is, hogy ezen vámemelésekből befolyó 10.500,000 forintnyi többletkez Magyarország alig járul többlet 2.100,000 forintnál, s miután a quota aránya szerint annak jöviedelmében 3.360,000 forinttal participál: egészen megbizhatólag

lehet következtetni, miszerint e czímen évi nyeresége 1.260,000 forint lesz.

Azonban e kérdés felett elismerem jogosultnak a vitát, mindaddig, míg a fogyasztási arány megállapítva nem lesz, a mire, épen a fentebb elmondottak szerint, nem sok a kilátás. Egy dolog azonban teljesen világos; s ez az, hogy Magyarország ezen pénzügyi vámok által pénzügyileg csak nyer, miután még a legvérmesebb számítás szerint sem lehet feltenni, hogy Magyarországnak akár jelen fogyasztása, akár ezen fogyasztás növekvése a következő tíz év alatt oly állapotba helyezze a mi lakosságunkat, hogy 32⁰/o-kal járuljunk hozzá.

Ennélfogva a ki a szemmel fogható igazságok elől nem akar elzárkozni: annak nem lehet szemet hunyni azon tény előtt, hogy a pénzügyi vámokban compensatio rejlik Magyarország részére; és mivel ez így van: specialis magyar szempontból egygyel több ok van arra, hogy e pénzügyi vámok elfogadása mellett törjünk lándzsát.

Nem akarok ez uttal ezen compensatio igazságos voltának és mértékének megbíralásába bocsátkozni: csupán azt akartam jelezni, miszerint a pénzügyi vámemelések teljes joggal tekinthetők egyik ily compensationalis tényező gyanánt, a melynek legfeljebb mértéke iránt lehet vita.

Előre bocsátva azonban azon különös érdeket, a melyet specialis magyar szempontból kell a pénzügyi vámokkal való elbánás közben tekintetbe vennünk, azon ellenvetések megvizsgálására is ki kell terjeszteni figyelmünket, a melyek a pénzügyi vámemelések ellen első sorban a Lajtán túlról az ottani sajtó részéről és félhivatalos, sőt hivatalos tárgyalások alkalmával is hangsúlyoztatnak, s a melyeket nem fogadott elegendő kritikával a magyar közvélemény egy része.

Eltekintve a személyektől s a hangoztatás alkalmától, a következő fontosabb érvek hozattak fel eddigelő a pénzügyi vámemelések ellen.

Első sorban az, hogy sok czikkre kiterjednek, s hogy ennél fogva a csempészetet előmozdítják.

Másod sorban az, hogy behozataluk nem fogja a kívánt czélt elérni, mert részben a fogyasztás fog csökkenni, részben surrogatumokkal fognak pótoltatni.

Harmad sorban végül az, hogy a cél elérése esetén is meg fogja drágítani az alsóbb néposztályok élelmezését s főleg a szegény néposztályt fogja sújtani.

Meg akarjuk vizsgálni elfogulatlanul az itt felhozott érvek mindegyikét, még pedig helyezkedve nem csupán a magyar álláspontra, hanem tekintetbe véve az osztrák viszonyokat is.

II.

Nem akarom tagadni, hogy a csempészet a vámtarifák történetében nevezetes szerepet játszott. Cobden híres mondata, hogy a kor legnagyobb reformerei a csempészek voltak, tökéletes igazságon alapul. Exorbitans, prohibitív vámokkal szemben, midőn a két terület között óriási nagy az árkülönbözet, és e különbségnek semmi más természetes okozója nincs, csupán a vámtételek: ily viszonyok közt nagyon természetes, hogy bőven terem a csempészet, hogy az állandó, rendes foglalkozássá válik. A mostani Lord Beaconsfield említette egyik nevezetes beszédében, hogy Anglia némely partvidékén a Cobden-féle reformok előtt a csempészet mestersége ép úgy szállott apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre, mint maga a földbirtok.

Azt azonban, hogy ezen monarchia területén az 1851 óta eszközölt nagy mérvű vámmérséklések teljesen megszüntették, vagy legalább is elenyészőleg csekély mértékre reduciálták az ex professo csempészek faját, teljes megnyugvással lehet állítani; és lehet állítani azt is, hogy ezen jelenleg tervelt vámemelések egyáltalában nem oly természetűek, és — a mi fő —: nem oly mérvűek, hogy azok magok teremtsenek csempészetet. Ennélfogva ezen félelem teljesen alaptalan.

Vizsgáljuk közelebbről a dolgokat.

A vámemelés tesz például a kávénál 8 forintot (mindig kívül hagyva az agio-különbözetet), a zsirnál 2 frt 74 krt, a bornál 4 frtot (palaczkboroknál 12 frt), a petroleumnál 6 frt 50 krt 100 kilogrammonként. A különbség tesz tehát vámfontonként magánál a kávénál is csak 4 krt; feltéve, hogy a csempészet kapja a csempészett értékkülönbözet felét: vajjon fel lehet e tenni, hogy a kávénál 2, a zsirnál $\frac{1}{2}$, a bornál 1, a petroleumnál $1\frac{1}{2}$ krajczárért vámfontonként koczkáztassa

valaki nemcsak polgári becsületét, hanem szabadságát is, és a mellett elviseljen annyi nagy mérvű fáradságot és veszélyt is, a mennyivel a csempész üzlet egybe van kötve? Aligha.

De még ez nem minden. Ez okoskodás ugyanis csakis akkor állhatna fent, hogyha szomszédaink ezen czikkekre nézve vagy termelők volnának, vagy legalább vámmentesen hozhatnák be területökre ezen czikkeket. Akkor aztán az egész különbözet természetesen a fentebbi számítás szerint volna felvehető.

Azonban tényleg úgy áll a dolog, hogy éppen a pénzügyi vámok alá eső czikkekből — talán a déli gyümölcsök különben is jelentéktelen tételének egy pár alkatrészét kivéve — a monarchia sehol sem jő a termelő országokkal közvetlen összekötetésbe; szomszédainknál pedig éppen e czikkek szintén erős vám alá vetvők. A francia vámok szerint például fizet a nyers kávé 60, a pörkölt kávé 80 frtot; Angliában 14, illetőleg 18 frt 40 krt; Németországban 8 frt 75 krt, illetőleg 21 frtot. (És megjegyzendő, hogy Franciaországban még sem félnek a csempésztől.) A thea vámja, mely nálunk most emeltetik 31 frt 50 krról 50 forintra, Franciaországban 80, Németországban 12, és magában Angliában is 55 frt, stb. Ha tehát a csempészet nyereséges voltát akarjuk kutatni: kétségkívül le kell vonni az értékkülönbözetből még azon ország beviteli vámtételeit is, a honnan történik a csempészet; s ha ezt megteszük, oly csekély összegek fognak maradni, a melynek egy részeért egyáltalában nem valószínű, hogy a csempészet nagyobb mértékben fejlődjék ki.

De nem valószínű ez azon okból sem, mintha a vámozás alá eső czikkek túlságos nagy száma hozná azt magával. Valóban e vádat meglepően sokszor találtam hangsúlyozva a napi sajtóban, annak daczára, hogy szembeszökően igaztalan. Igaz, hogy 21 cikk van felsorolva a pénzügyi vámok közt; igaz, hogy ezek közt van például az ecet is, a melyből a több jövedelem akár az 1871—75-ki átlag, akár az 1875-ki forgalom szerint csak 3000 forintra tehető. A kérdés tehát önkényt folyik: vajjon ily csekély összegért nem volna-e helyesebb elhagyni az egészet?

Világos azonban, hogy az egész ellenvetés tévesztett. A felsorolt 21 cikk közül egyetlen egy sincs, a mely eddig is

ne esett volna vámilleték alá. Például az eczet eddig is fizetett vámot, hordókban behozva 1 frt 60 krt, palaczkban behozva 10 frtot. Ha az első jövőre 3 frtra emeltetik, az utóbbi 8 frtra leszállíttatik: az egyáltalában nem okoz semmi különbséget sem a vámkezelés nehézségében, s ha e mellett mégis több bevételt ad, az nincs a kezelés nehezebbé tételével megfizetve. Hasonló a helyzet mind a 21 cikkre nézve. Már most az elhagyás kérdése vagy nem jelent egyáltalában semmi kezelési különbséget, vagy pedig az egész cikk egyszerű vámmmentessé tételét. Ekkor aztán például a kávénál nemcsak a $2\frac{1}{2}$ millió többletet, de az $5\frac{1}{3}$ millió alaptételt is el kell hagyni; és az egyszerűsítés nemcsak a $10\frac{1}{2}$ milliónyi többlet, hanem az egész mintegy 22—24 milliónyi jelen eredménynek is feláldozásával járna.

Bátran merem kétségbevonni, hogy ezt valaki józanul óhajthassa; s ugyanazért ismételnem kell, miszerint az egyszerűsítés ohaja egy valódi non sens, melyet a pénzügyi vámmemeléseknél hangoztatni csupán a felületesség képes.

III.

Komolyabb figyelmet érdemel azon ellenvetés, hogy a pénzügyi vámok emelése által nem fog az ohajtott cél: a bevételek megfelelő emelkedése elérteni, mert részben a fogyasztás fog csökkenni, részben pedig magok a kérdéses cikkek fognak surrogatumokkal pótoltatni.

Első sorban is megjegyzem, hogy azon esetben, a mit én meg nem engedek, de felteszek, hogy nevezetesen a kitűzött cél: a $10\frac{1}{2}$ millió többlet eredménye nem fog elérni, még nem látom bebizonyítva a pénzügyi vámok helytelenségét. Vegyük a dolgot, a hogy van. A vámmelés esetén a fogyasztás csökkenése jelentené azt, hogy csak a tehetősebbek élnek vele: ennél fogva azok adóznak nagyobb mérvben s az adóteher a fénytűzési adók jellegét öltötte magára. Ez esetben a pénzügyi vámok ellenzőinek utolsó argumentuma is elvész: a mint hogy szembe-szökőleg el is kell veszni egyiknek a kettő közül. Vagy megszorul a fogyasztás, — s akkor nem sujtja többé a szegényeket; vagy pedig nem szorul meg; de akkor aztán megvan a teljes jövedelem.

De én, — mint mondtam, — azon esetet, hogy a tervezett $10\frac{1}{2}$ millió helyett mondjuk csak 6—7 millió lesz a több jövedelem, lehetségesnek tartom, sőt az első egy-két évben a felhalmozott készletek miatt valószínűnek is vélem; a nélkül, hogy ez alkalomból a pénzügyi vámok ellen érvet engednék kovácsolni.

De nézzük magát ez állítást.

Mondanunk sem kell, hogy főleg a kávéról és a petroleumról van szó. Mind a kávénál, mind a petroleumnál folytonosan emelkedett a behozatal. Matlekovits Sándornak „Az osztrák-magyar monarchia vámpolitikája 1850-től kezdve napjainkig“ című művének adatai szerint a behozatal tett öt évi átlagokban mázsaszámra:

	nyers kávé	petroleum
1851—1855	332,000	—
1856—1860	398,000	—
1861—1865	404,000	29,000
1866—1870	453,000	304,000
1870—1874	609,000	1.106,000.

Meg kell jegyeznünk, ha igazságosak akarunk lenni, hogy a petroleum vámja 1 frt 50 kr-ra 1865-ben szállíttatott le, a kávé vámja pedig 16 forint-ra 1858-ban. Azóta azonban sem egyik, sem másik cikknél nem fordult további mérséklés elő, s ennek dacára mégis állandó és folytonos volt a fogyasztás emelkedése. Az utolsó négy évben — mint „Tanulmányok és reflexiók“ című művemben mondtam — csaknem három annyi pénzt költöttünk kávéért, mint husz év előtt, azaz 1851—55-ben. Drágult is a kávé ez idő alatt erősen, a háromszor annyi pénznek nem is kétszer annyi mennyiség felelve meg: 332,000 mázsának 609,000 mázsa. Tehát magánál a kávénál constatálható, miszerint az ár jelentékeny emelkedése összeesik a fogyasztás nagy mérvű emelkedésével. Már pedig itten mintegy 35%-nyi értékemelkedésről van szó. A jelenlegi vámtétel teszi pedig a kávé értékének mintegy 18%-át, ha ezt 25%-al felemeljük, az tesz mintegy $4\frac{1}{2}\%$ új áremelkedést a kávénál. Lehet-e már most feltenni észszerűen, hogy ugyanaz a cikk, a melynek fogyasztása 35% értékemelkedés mellett 20 év alatt megkétszereződött, most az új $4\frac{1}{2}\%$ emelkedés mellett jelentékenyen

csökkenjen forgalmában? Hogy ez legalább is nem valószínű: a felett alig szűkség vitatkozni.

A petroleumnál kétségkívül más a helyzet. Itt az értékelkedés nem oly szembeszökő 1874. végeig, a meddig adataink terjednek. Azonban köztudomású, mily óriási árforradalom tört ki a múlt évben ezen czikkre nézve a nélkül, hogy a fogyasztás csökkent volna. Jelenleg 6 frt 50 krnyi többlettel szándékoltatik megterhelhetni minden száz kilogramm, vagyis mintegy $3\frac{1}{4}$ krrel minden vámfont. Hogy ennél sokkal nagyobb hullámzásokat kibírt az amerikai termelők összejátszása alkalmával ezen cikk: azt mindenki tudja; s így egyáltalában nem lehet félni, miszerint ezen különbözet a fogyasztás jelentékeny csökkentésére vezetne. Bécs város — mint a napi sajtó útján közölt vitákból értesülök — 7 forint octroyt szed e cikk után, mely nagyobb, mint a tervezett vámemelés; s a fogyasztás ennek daczára is folytonosan emelkedik, a mi szembeszökő bizonyítéka annak, hogy a vámemelést ezen cikk is megbírja.

Hasonlót lehet állítani a pénzügyi vámemelések alá foglalt cikkek többi részéről is. Szándékosan választottuk e két tételt, nemcsak azért, mert ez a legfontosabb, az összes emelkedésnek több mint $\frac{3}{4}$ része innen várattván, hanem azért is, mert a vámelkedés itt a legsúlyosabb: a kávénál 4, a petroleumnál $3\frac{1}{4}$ kr. vámfontonként. Ha ezekre nézve így áll a tiszta igazság: szembeszökő, hogy a fogyasztás csökkenése czimén emelt kifogás nem valószínű azoknál sem; bár nem hallgathatom el azon meggyőződésemet, hogy ha e pénzügyi vámok a fogyasztás csökkenését idéznék elő, például a csipkék, selyemárúk és apró áruknál, azt felette nagy jótéteménynek tartanám az egész monarchia, de különösen Magyarország lakosságára nézve, mely e cikkekre sokkal többet költ, semmint józanul költenie lehetne.

A surrogatumok használatától való félelem szintén nem alapos. A fogyasztásnak fentebb közölt adatai bizonyítják, miszerint egyáltalában nincs mit félni sem a cikória, sem a petroleumra nézve a repezeolaj versenyétől. A fogyasztás mértéke biztos czáfolatot képez ezen kifogások ellen. A nevezett cikkek még a most tervelt vámemelés, s az ennek kapcsán beálló áremelkedés daczára is minőség és olcsóság tekintetében

annyira felette állanak a surrogatumoknak, hogy a versenytől aligha lehet félni. Egyébiránt a mi a petroleumot illeti: a petroleumadó által eléggé gondoskodva van a belföldi termelés hasonlóság megterheltségéről; a többi czikkeknak belföldi termelése pedig egyáltalán hiányzik. Ha a termelő nyeresége így a belföldön marad, s a mellett az államkincstár érdekei szintén kielégül meg lesznek óva: nekünk egyáltalán nincs semmi panaszunk ellene.

Az elmondottakból látható, mennyire alaptalan a pénzügyi vámok ellen emelt azon kifogás, hogy az illető czikkek forgalmának csökkenését fogják előidézni, vagy hogy a surrogatumok használatára adnak praemiumot.

IV.

A legérdekesebb kifogás azonban a pénzügyi vámok ellen a social-politikai, a mely szerint tudniillik a cél elérése esetén a vámemelések az alsóbb néposztályok helyzetét fogják súlyosítani.

Ezen a czímen hallottuk a legtöbb panaszt és kifogást, gyűléstermekben és a napi sajtóban egyaránt. A kávé — szólnak — mindennapi élelme, a petroleum mindennapi világossága a népnek: s most mind a kettőt megdrágítja a vámemelés!

Kétséggel megdrágítja; s kétséggel jobb volna, ha a kávé vámfontjától nemcsak a 4, de az egész 12, — a petroleum vámfontjától nemcsak a $3\frac{1}{4}$, de az egész 4 krajczár is elmaradna, s ha az állam nem volna kénytelen egyáltalán megadóztatni polgárait. Minden adó rossz: ez régi igazság.

Nem akarok visszatérni arra, mit már fentebb érintettünk, hogy tudniillik, ha ez igaz: akkor nem fog a fogyasztás csökkenni; vizsgálni akarom ezen ellenvetést is saját érdemem, annál inkább, mert én erősen meg vagyok győződve a felől, hogy a fogyasztás — legalább jelentékenyen — nem fog csökkeni, s így csakugyan a nép alsóbb rétegei is fognak részesülni a teherben, az általok fogyasztott mennyiség arányában.

Mindenesetre különösnek kell tartanom a humanitarian socialismus e feltűnő heveségű nyilatkozatait e kérdésnél. A szó kétséggel szükségesebb, mert nélkülözhetlenebb élelmi czikk

a kávénál; s mégis mily súlyos adót fizet. A lakás, elsőbb rendű szükség, 25% adó alá van vetve; s a mindennél elsőbb, mert mindennek alapját képező földbirtok, a catasztrális tiszta jövedelem 30%-ét fizeti. Angliában, hol a földbirtok majdnem teljesen ki van véve az állami terhek alól, a kávé súlyos vámot fizet, a bor, a thea szintén stb.: és nem jut eszébe senkinek sem panaszkodni azoknak igaztalansága ellen. Nálunk e súlyos adókkal szemben a kávé 22½ % adóját sokalják, mert ennyinél többet az semmiesetre sem fog kitenni. Azt aligha gondolhatja valaki, hogy a lakás- és a földadó terhe nem tolatik át a fogyasztóra; hiszen hasonló okoskodással épen úgy lehetne mondani azt is, hogy a kereskedő fizeti a kávé vámját és nem a fogyasztó.

Senki sem tagadhatja, kivált nálunk Magyarországon, hogy mind a kávé, mind a petroleum használata majdnem kizárólag a városi lakosságra szorítkozik, s hogy épen ezen okoknál fogva a szó szoros értelmében vett föld népe meg van mentve alóla. Én ezt nagy igazságosságnak tartom. A föld népe nem képes kibújni az adó terhe alól, csakis oly adóknál, melyek utóvégre is a fogyasztási akarattól függenek. Nem tartom igaztalannak, hogy e tekintetben terhei könnyíttessenek, szemben a még is könnyebben élő, az élet kényelmeit sokkal nagyobb mérvben élvező városi polgárnál.

Tagadhatatlan, hogy a kávé majdnem kizárólag a városokban fogyasztatik nálunk. Tagadhatatlan azonban más oldalról az is, hogy mind a kávé, mind a petroleum fogyasztása évről-évre nagyobb tért foglal nemcsak a monarchiában, hanem Magyarországon is; és nem lehet tagadni végül azt sem, hogy e tény magában véve örvendetes; ámbár mellékesen meg kell jegyezni, hogy a kávé-fogyasztás emelkedése nem szükségképen jelzi a pálinka fogyasztás csökkenését, mint azt a porosz kormány részéről épen a legutóbbi időkben közzétett szomorú statisztikai adatok meglepően igazolják.

Mindezeknél fogva igenis óhajtom a magam részéről is a kávé és a petroleum — valamint a pénzügyi vámok közé felsorolt legtöbb cikkek — fogyasztásának emelkedését nemcsak pénzügyi, de socialpolitikai szempontból is. Ennek daczára azonban igaztalannak tartom egyáltalában a javasolt — úgy sem túlságos

mérvü — vámemelések ellen azon vádat, hogy az túlságosan sújtja a szegény osztályokat. Ellenkezőleg, akkor, a midőn azon czikkek, a melyek a mindennapi életre nélkülözhetetlenül szükségesek, például a só, a lakás, és végül, mindenek felett a föld oly súlyos adóval sújtatik, a mikor a föld népe a maga kenyéréért, sójáért, szalonnájáért és pálinkájáért kétségkívül sokkal súlyosabb adót fizet: egyáltalában nem látom indokolva, ha a városi lakosság is járul az állam több terheihöz azon czikkek után, a melyeknek általa való fogyasztása részben a nagyobb jóllétnek felel meg, de mindenestre nagyobb kényelemmel van elválhatlan kapcsolatban.

Nem akarok ez alkalommal a petroleum adó tüzetes bírálatába bocsátkozni, csak mellékesen érintem meg, hogy az abban javaslatba hozott adótétel ellen aligha jogosult azon ellenvetés, melyet ellene mind a Lajtán túl, mind azon innen felhoznak. A 7 frtos adótétel kétségkívül kisebb a 8 frtos vámnál, kivált miután az utóbbi aranyban fizettetik. De ezen különbözet a belföldi ipar védelme, és a belföldi ipar az eddigi viszonyok mellett is védve volt, a mennyiben 1 frt 50 kr. behozatali vám ezüstben fizettetett ugyan csak, de a belföldi termelés adómentes volt, s így a különbözet teljesen a termelő zsebében maradt. Igaz, hogy az arany-agio jelen állását tekintve, valamivel nagyobb ma a védelem, de az nem jelentékeny különbség, és még jelentéktlenebb lehet holnap az agio esése folytán. Már pedig az eddigi tapasztalat igazolván, hogy ennyi különbözet daczára is óriás mértékben fejlődött az adómentes belföldi petroleummal szemben a külföldi petroleum behozatala: egyáltalában nincs ok feltenni azt, hogy e fogyasztás jelentékenyen fog csökkenni, a belföldi termelő javára a javasolt vámtételeknek a petroleum adólábhöz való új viszonya folytán.

Mind ezen czikkeknél tehát én a magam részéről nem látok semmi igaztalanságot sem elkövetve a szegényebb osztályokon; sőt őszintén megvallva, egyáltalában nem tartanám valami nagy szerencsétlenségnek, ha e vámemelések a hazai surrogatumok fejlesztésére hatnának nagyobb mértékben. Ha például a repeze-olaj éppen ezen nyomás következtében minőség és olcsóság tekintetében versenyképessé válik a petroleummal, az ellen bizony a magyar közgazdaság aligha tesz panaszt, ép

ugy, mint egész Európa élvezi most a Napoleon-féle continensi zárlat azon jó eredményét, mely a répa-cukor feltalálása és előállítására vezetett.

A pénzügyi vámok között felsorolt többi czikkekre nézve még egyszerűbb álláspontom. A fűszerek, déli gyümölcsök, elkészített gyümölcsök, thea, égett folyadékok, mindenek felett pedig a csipkék, selyemárúk és apró árúk vámemelése ha más semmi szempontból sem volna igazolható, már épen a socialpolitikai szempontból is teljesen igazolható. Oly országban, mely oly sokat költ erején túl is ezen fényüzési czikkekre, semmi sem természetesebb, mintha az oktanlanságból igyekszik hasznót venni az államkincstár is, s valóban, ha ez emelés elriasztja a tékozlás egy részét: hálát adhatunk neki érte. Én a magam részéről a czikkek behozatali vámját akár még magasabbra is szívesen emelném.

A még hátra levő czikkek közül a rizs olyan, melynek Magyarországon való termelése iránt már tétettek kezdeményezések s a mely kétségkívül sokkal nagyobb kiterjedésben is termelhető Magyarországon; az élő állatok, friss hús, sajt, zsiradék és főleg a bor olyanok, a melyekre nézve mi activ mérleggel állunk, a hol tehát a vámemelés a mi fogyasztásunkat csak annyiban érdekli, a mennyiben egyesek fitogtatásból, vagy finomabb izlésből külföldi árúkat használnak a belföldiek helyett. Hogy az ily ingyenczék nagyobb mértékben adóztassanak meg a közérdek javára: az aligha van ellentétben bárminemű socialpolitikával, miután ezek határozottan csak feleslegökből adnak a közkincstár részére.

V.

Szembeötlő az elmondottak után, hogy a pénzügyi vámemelések ellen felhozott álláspontok mindegyike tarthatatlan, s hogy nem is említve a specialis magyar szempontot, a pénzügyi vámok a csempészetet sem mozditják elő, a fogyasztást sem fogják állandóan csökkenteni, sem végül az alsóbb néposztályok legnélkülözhetlenebb szükségleteit sem fogják annyira megterhelni, mint a már is életben levő adóterhek legtöbbje.

És itt egy megjegyzést nem hallgathatok el. Évek óta általános a panasz mind a Lajtán túl, mind a Lajtán innen

hogy az állambevételek fokozása, a mire az állampénzügyek szomorú helyzetéből kifolyólag mindkét félnek annyira szüksége van, csak is a direct adók által eszközöltetik. Ékesebbenél ékesebb variációkban halljuk ez állítást minduntalan; és nem lehet tagadni, hogy igazságos is az.

És mégis mi történik?

A cukor- és a szeszdó tárgyalásánál ép oly elkeseredetten nyilatkozott a közvélemény a monarchia mindkét felében az indirect adók felemelése ellen, mint most a vámemelés ellen. Nem szólok ez alkalommal a hazai termelés versenyképessége tárgyából emelő kifogásokról, a melyeket részben én is alaposoknak tartok; csak magát a főirányt látom eltévesztettnek, hogy nevezetesen az indirect adók emelése oly súlyos földadó mellett is még mindig egész „noli me tangere“-nek tekintetik.

A pénzügyi vámok valóban legjobb formája az indirect adóemelésnek. A fentebbiekben elmondtuk, hogy nem is veszélyes. És a mikor a monarchia mindkét fele súlyos deficitekkel küzd, a mikor minden áldozat meghozatik a pénzügyek rendezése érdekében, a mikor direct adóink már valóban a józau határokat túlhaladó magasságra vannak srófolva: miért ne lehetne épen ezen formához nyulni, s az aránytalanságot, ha nem is véglegesen megszüntetni, de legalább csökkenteni.

Régi igazság, melyet azonban nem árt mennél többet hangsúlyozni, hogy daczára a folyvást növekedő behozataloknak, a vámjövédelmek monarchiánkban mégis csaknem ott állanak, a hol állottak huszonnégy év előtt.

Matlekovits könyve szerint volt a vámjövédelem 1851—1855-ben $205\frac{9}{10}$ millió forint behozatali érték után $21\frac{8}{10}$ millió forint, vagyis $10\frac{6}{10}\%$. 1856—1860-ban leszállt már a vámjövédelem $18\frac{1}{10}$ millió forintra az akkori behozatal után, és tett a vám 7% -ot. Végül 1861—65-ben $5\frac{2}{10}\%$, 1866—70-ben $4\frac{5}{10}$, 1871—74-ben $4\frac{25}{100}\%$ -ot tett a vámjövédelem a behozatali értékhez viszonyítva; de sőt az 1874-ki $568\frac{7}{10}$ millió forint behozatali érték után a vámjövédelem már csak $20\frac{4}{10}$ millió forintra, vagyis a behozatali értéknek csak $3\frac{58}{100}$ százalékára ment.

A behozatal emelkedett harmadfélszeresnél erősebben, az 1851—55-ki 205¹/₂ millióról az 1871—74-ki 576¹/₂ millió átlagra: a vámjövedelem mindazonáltal épen a folytonos vámleszállítások folytán 21⁸/₁₀ millióról csak 24⁵/₁₀ millióra emelkedett.

Kifejtettem fentidézett művemben, hogy — noha én barátja vagyok a szabad kereskedelmi forgalomnak — a történt leszállítások mégis túlságosak. A szabad kereskedelmi eszmék virágkorában 1864-től 1874-ig tettek Angliában a vámjövedelem a behozatali értékhez képest 6⁸⁸/₁₀₀⁰/₀-ot, Franciaországban pedig ugyanazon évek alatt 4⁵⁶/₁₀₀⁰/₀-ot. Kifejtettem, hogy e túlságos vámleszállítások folytán — a melyeknek nagy része első sorban ugysis politikai indokoknak volt köszönhető — az osztrák-magyar monarchiának vámbevételei legalább is 12—15 millió forinttal kevesebbek a lehetségesnél; nem is említve a vámváltozásokból folyó természetes hátrányokat: az ipari termelés folytonos zaklatott és bizonytalan állapotát stb.

Még szembeszökőbbek az 1875-ki eredmények. Olaszország bevett akkor 486 millió forint árúérték után 40 millió forintot, tehát az árúérték 8.23⁰/₀-át; Oroszország 819 millió forint árúérték után 104 milliót, az árúérték 12.70⁰/₀-át, az éjszakamerikai egyesült államok 1108 millió árúérték után 364 milliót vagyis 28.31⁰/₀-ot, Franciaország 1418 millió után 97 milliót, vagyis 6.86⁰/₀-ot; Angolország 3739 millió után 203 milliót, vagyis 5.43⁰/₀-ot; az osztrák-magyar monarchia 552 millió után 20 milliót, vagyis 3⁶²/₁₀₀⁰/₀-ot. Ily körülmények közt aztán nem csoda, ha Olaszországnak vámbevételei az összes állambevételeknek 7.17, Németorszáké 8.15, Franciaorszáké 9.42, Oroszorszáké 11.28, Angolorszáké 26.33, az éjszakamerikai egyesült államoké 54.51, a mienk pedig 3.42⁰/₀-át képezi.

Hogy ily viszonyok közt méltányos és igazságos a vámelelés: azt senki sem fogja tagadásba vehetni. Mudrony Soma „A vámügy és Magyarország közgazdaságának újjászervezése” című művében — a melynek consequentiáival tudvalevőleg nem értek egyet, — kimutatja, hogy a lakosság minden egyes fejére esett a vámbevételekből Oroszországban 1 frt 11 kr., Németországban 1 frt 50 kr., Svájcban 1 frt 62 kr., Svédországban 2 frt 85 kr., Norvégiában 4 frt 11 kr., Angliában 7 frt,

Franciaországban 4 forint, az amerikai egyesült államokban 11—12 frt, míg nálunk csakis 60 kr.

Igaz, hogy nálunk például a dohány, mint monopólium, nem szerepel a vámtételek közt; s e tekintetben ezt számba kellene vennünk. De az kétségbevonhatlan tény, hogy vámjövedelmeink túlságosan alacsonyok, pénzügyi helyzetünk túlságosan rossz. Ki vehetné tehát rossz néven, ha az állam hozzá nyúl fokozottabb mértékben azon forráshoz, melyből a többi művelt államok — a melyeknek egyenes adói pedig távolról sem oly súlyosak — annyival bővebben meritettek? Valóban ez nem jog: ez az állami pénzügyek helyzetéből és az egyenlő teherviselés eszméjéből folyó kötelezettség.

S miután épen a pénzügyi vámemelések szolgálnak első sorban és kétségbevonhatlanul ezen cél elérésére; miután ezen vámemelések nemcsak nem járnak teherrel, hanem az egyenlősítést nagyobb mértékben keresztül viszik: a fentebb elmondottak alapján nemcsak a speciális magyar érdekek, de az osztrák közgazdasági és pénzügyi viszonyokra vetett tekintet is meggyőznek engemet arról, hogy azok elfogadása a monarchia mindkét felének természetes érdekében áll.

KORIZMICS LÁSZLÓ.

AZ EGYENES ADÓK REFORMJÁRA VONATKOZÓ TERVEZETEK AUSZTRIÁBAN.

Az újabbkori államélet viszonyaiból felmerült kérdések között alig van egy, mely nehezebb, kényesebb természetű volna, mint az adóügy.

Ha az egyes európai törvényhozások hosszas, és valljuk be, definitív eredmény nélküli vitáit nézzük, valóban aggódnunk kell, hogy itt egy oly kérdéssel állunk szemben, mely teljesen kielégítő mérvben soha sem lesz megoldható.

Annyi bizonyos, hogy az egyetlen Poroszországot kivéve egyik európai continentalis állam sem dicsekedhetik azzal, hogy adóügye, legalább pár évtizedre, rendezve volna.

A legnagyobb bizonytalanság, a legszembeszökőbb tétova azonban, legalább a legutóbbi időkig, kétségkívül Ausztriában volt.

Itt az adóügy nemesak államháztartási, hanem politikai kérdés is, és pedig, mint az osztrák képviselőház legutóbbi vitái is mutatták, két irányban. Politikai kérdéssé avatják a birodalom nem német provinciáinak képviselői, más részről meg azok, kik a dualismusból származó gazdasági kérdésekre való tekintettel, még az adóügy megoldásánál is a quóta, az államadóssági járulék arányaira gondolnak.

Ez lehet az oka, hogy Ausztriában, jöllehet adózási viszonyaiban Nyugat-Európa államai között a legnagyobb aránytalanságok uralkodnak: az adóreform ügye évtizedek vitái után is alig tett egy reményre jogosító lépést előre.

Már a jövedelmi adót behozó 1849. évi október 29-ki patensben is ki volt jelentve, hogy a polgárok jövedelmei minden nemének arányos megadóztatása végett a legközelebbi birodalmi gyűlés elé az egész kérdést felölölő törvényjavaslatok fognak előterjesztetni.

Ez ígérethez képest egy hosszú évtized alatt folyton folytak a reformmühöz az előkészületek a ministeriumban, s a hosszú tárgyalások után készült tervezetek az 1859. évi szeptember hó 7-én kelt legfelső kabineti irattal egy adózók, birodalmi képviselők s ministeri tisztviselőköl alakított bizottsághoz az u. n. „Immediat-Commissióhoz” utasítottak minden oldalú tárgyalás és megvitatás végett.

E bizottság felülvizsgálván a ministeri tervezeteket, az egyenes adók egész rendszerére kiható javaslatokat tett.

A bizottság két főcsoportra osztá az egyenes adókat, u. m. tárgyi és személyi adókra, s azokhoz a föld- és házadót, ezekhez a kereseti adót s a járadékadót sorolá.

Az adók évenkénti kivetése helyett három évig tartó adózási tartamot hozott javaslatba, hogy ez által az adózók adóiknak évenkénti változása által előidézett bizonytalanságtól szabaduljanak s adózási viszonyainkban bizonyos állandóság hozassék létre.

Az adókievetés helyessége s biztonsága czéljából egy részről, hogy az államkincstár érdekei megóvassanak, az összes egyenes adókat felosztási (repartitionalis) adókká kívánta átalakítandónak; más részről az adózók érdekében tág teret öhajtott adni a kivetés elleni felszólalásoknak s az adókievetést az adózókból és tisztviselőköl alakított bizottságokra kívánná bízni. Minden nagyobb vagy több kisebb község részére alakítottatott volna adókievető bizottság, melynek határozatai ellen a kerületi, országos és utolsó forumon a központi bizottsághoz állott volna nyitva a felebbezés.

A földadóra vonatkozólag különösen javaslatba hozott a föld hozadékaiknak az értékkataszter elvei szerint való tjbóli felvétele és megbecslése. A földadó alapjának kinyomozására nézve javaslatba hozott ezen sarkalatos elvvel egyhangzólag a házak hozadékaiknak a házbér, valamint a szobák száma szerint való osztályozását elveté, s e helyett azoknak haszonértékét hozta javaslatba az adóalap megállapítására, még pedig akkép, hogy a haszonérték megállapításánál nemcsak a házbér hanem a ház alkata s egyátalán az annak hozadékára befolyó mindennemű körülmények figyelembe vétettek volna. Az így

megállapított haszon 6% alapján tőkésítendő lett volna és az így kinyomozott haszonértékre lett volna kiírva az adóhányad.

A földbirtokra és a házakra a rendes adón kívül az érték bizonyos százaléka pótlékként lett volna kivetendő.

A személyi adóknak, mint említém, két kategóriája hozatott javaslatba u. m. a kereseti és a járadékadó.

A kereseti adó alá vétetett volna mindaz a jövedelem, mely a munka által magában véve, vagy természeti erők s tőke által egybekötve éretik el.

A kereseti adó a kivetés céljából két osztályra osztatott volna: az első osztályba soroztattak volna az önálló üzleti vállalatok és foglalkozások, a másodikba a szolgálati és bérszerződésen alapuló szolgálatok.

A kivetés javaslatotott a következőképen: A községi előjáró köteles lett volna a községben lakó első osztályu keresetadó kötelezett névjegyzékét s az üzleti jövedelmi viszonyaikra vonatkozó körülményeket jegyzékbe venni. E jegyzéket a kerületi adóbizottság felülvizsgálván kiadta volna a községi adóbizottságnak, mely minden egyes adóköteles jövedelmét három évi jövedelmi átlag valószínűsége szerint megbecsülte volna. E becslést a kerületi bizottság felülvizsgálta volna, még pedig azzal a joggal, hogy ha a kerületbeli községek adózási viszonyaiban aránytalanságot tapasztalt volna: egyik vagy másik község adóhányadát emelheté, avagy leszállíthatá. A községi hányad emelése ellen a község az országos bizottsághoz folyamodhatott volna.

Az országos bizottság minden egyes adózási tartamra, minden egyes adózási üzletágra nézve minimalis tarifát hozott volna javaslatba; e minimalis tarifa végleges megállapítása a központi adóbizottság jogkörébe utaltatott.

Ez alapon megállapíttatván a községi és az országos adóhányad, kiadatott volna az ismét a községnek, a hol az egyenkenkénti repartitio pénzügyi közegek ellenőrzése és felszólalási jog fentartása mellett az adókötelesek képviselői által eszközöltetett volna.

A szolgálati viszonyból származó munkabér után fizetendő adó az adóköteles önbecslése szerint állapíttatott volna meg, s az adóhivatalnál beszerzendő adóívek útján rovatott volna le.

A munkaadók kötelesek lettek volna a felett örködni, hogy a munkások adóikat lefizették-e vagy sem.

A járadékadót az állami és nyilvános alaphól huzott jövedelmek után az állami közegek állapították volna meg, s az állami pénztárak vonták volna le; az ingatlanokra bekebelezett magán kölcsönök után járó jövedelmek után az adósok fizették volna azt. A vállalati jövedelmek, az üzleti kimutatások, az ingatlanságokra be nem kebelezett kölcsönök a hitelezők vallomásai alapján a kerületi és felebbviteli forumon az országos bizottság által állapították volna meg.

Az immediat commissió ezen javaslatai nyomán készült tervezetek halva születtek, s érdemleges tárgyalás nélkül a feledékenység homályában tűntek el.

De a baj, az adózás egyenetlensége meg volt, ép ezért a kormány nem nyugodott, s rövid szünetelés után ismét felvette a kezdeményezés fonalát.

Különösen hogy az 1867. évi kiegyezés folytán Ausztriában is a parlamentaris kormányviszonyok honosultak meg, az adóreform ügye is új stadiumba lépett.

Az u. n. polgári ministerium szakított az immediat commissio által az adók reformjára vonatkozólag felállított elvekkel.

Az immediat commissio javaslatainál példányul a francia egyenes adórendszer szolgált. A föld- és házadóra nézve javaslatba hozott értékkataszter s az összes egyenes adókra nézve felállított repartionalis rendszer mind a francia egyenes adórendszertől átvett sarkalatos elvek.

Az újabbi javaslatok az 1869-ik, valamint az 1874-iek is a porosz adórendszer nyomán készültek.

A polgárministerium pénzügyministere által 1869. évben előterjesztett törvényjavaslatok az egész egyenes adórendszer reformját ölelték fel, azonban csak a földadóról szóló vált törvénynyé; a többit a polgárministerium után következő ministerium visszavonta.

A földadóról szóló ezen s még mindig a végrehajtás stadiumában levő törvény szerint a földadó a föld hozadékának kinyomozása után egy főösszegben állapittatik meg a törvényhozás által; e szerint az, hogy a kinyomozandó tiszta hozadéknak hány százaléka fog szedetni adó fejében, csak akkor

állapittatik meg, ha a kataszteri hozadék véglegesen meg lesz állapítva.

Ennek fő okául az mondatott, hogy ez által a föld hozadékának megbecslésénél az önérdék háttérbe szorittatik, mert a kinyomozandó földhozadék csak arány-szám lesz, mely szerint fog kiszámíttatni a kivetendő adó.

A közönséges gazdálkodási mód szerint elérhető tiszta haszon a föld hozadékának megbecslése s a földterületeknek osztályozása útján éretik el; e szerint a kataszteri hozadék megállapításánál az értéktényezők figyelmen kívül hagyatnak.

A becslést egyes becselő kerületek szerint kerületi becselő bizottságok eszközlik, melyek tagjai háromnegyed részben az adózók közül hivatik meg, illetőleg választatik.

A kerületi bizottságok felett állanak az országos bizottságok, melyek az illető országrészen belül eszközlik a tiszta hozadéki fokozatok (Classificationstarife) megállapítását és arányosztását.

A tiszta hozadéki fokozatok végleges megállapítása és az egész birodalomra nézve arányba hozatala a központi bizottságnak van fentartva, mely kétharmad részben választott tagokból áll.

A becslési műveletek vezetését a pénzügyminister központi becselő biztosok által eszközli.

A tiszta hozadéki fokozatok minden egyes becselőkerületre nézve művelési ágak és minőségi osztályok szerint állíttatnak fel. Minőségi osztály nyolcznál több nem lehet.

A tiszta hozadéki fokozatok egyes tételei ellen a közösségek, nagyobb birtokosok és a kerületi becselő bizottságok a fokozatok megállapítása után az országos bizottsághoz folyamodhatnak.

A tiszta hozadéki fokozatok felállításával a becslési műveletek befejeztetnek, s következik az egyes földrészleteknek a tiszta hozadéki fokozatok egyes tételei alá való besorozása.

A besorozás ellen az egyes földrészletek tulajdonosa az országos bizottsághoz folyamodhatik.

Midőn a sorozás is befejezett tény, a központi bizottság az országos arány helyreállítása végett, a tiszta jövedelmi fokozatokat ismét bírálat alá veszi s végleg megállapítja, e szerint

ott, a hol a sorozások folytán a hozadéki arány megváltozott, az egyensúly ismét helyreállítatik.

Mint tudjuk, a mi földadó törvényünk egészen hasonló elveken nyugszik; az osztrák törvénynek utóbb említett azon intézkedését azonban, hogy a tiszta hozadéki fokozatok a sorozások után ismét felülvizsgáltassanak, nálunk nem fogadták el. Hogy nem lesz-e reá szükség nálunk is, azt a jövő mutatja meg.

Az ezzel kapcsolatosan előterjesztett s a többi egyes adókra vonatkozó törvényjavaslatok nem kerültek ugyan tárgyalás alá, de mivel ezek alapját képezték azon javaslatoknak, melyeket 1874. évben a pénzügyminister De Pretis előterjesztett, nem lesz minden érdek nélkül azokat is rövid vonásokban megismertetni.

A házadóra nézve, a tényleg fennálló s a mienkkel hasonló törvénnyel szemben az a lényeges módosítás javasoltatott, hogy az adóalap a házbér, és ott a hol házbér nem fizettetik, a ház hasznának megbecslése folytán nyomoztassék ki.

Épületfentartási költségek és elhasználás fejében a házbéradó alá veendő községekben a lakrészek átlagos nyers hozadéka arányában 15—30 %, oly házaknál, melyek lebontási engedély mellett építették, vagy a melyeknél más a telek és más az épület tulajdonosa 50 % vonatott volna le; a becslés útján megállapított épülethozadék alapján adózó községekben pedig minden egyes házra nézve külön állapította volna meg a becselő bizottság a fenntartási költségeket.

Sokkal gyökeresebb módosítások tervezettek az ipari, kereskedői, értelmiségi foglalkozásból, valamint a tőkejövedelmekből folyó és a személyes jövedelmek adóztatására vonatkozólag.

Az ily jövedelmek megadóztatása céljából tényleg hatályban levő kereseti és jövedelmi adók helyett új alapokon nyugvó kereseti, tőkekamat és személyes jövedelmi adó hozatott javaslatba.

A kereseti adó alá tartozott volna minden kereseti vállalat vagy haszonhajtó foglalkozás, akár önállóan, akár más személy gyakorlásában folytattassék.

A kereseti adó három osztály szerint vettetett volna ki.

Az I. osztályba tartoztak volna részvénytársulatok által folytatott kereseti vállalatok, takarékpénztárak, előlegezési társulatok s általában mindazon kereseti társulatok, melyeknek vezetői nyilvános számadásra kötelezvék.

A II. osztályba tartozott volna minden más önálló (az I. osztályba nem tartozó) kereseti vállalat és foglalkozás.

A III. osztályba tartozott volna azon jövedelem, mely szolgálati viszonyból vagy bérből származik.

Az adó alapját az I. osztálybeli vállalatoknál az utolsó év tiszta jövedelme, s ott, hol ily jövedelmet kimutatni még nem lehet, az alaptőke 5% kamatja képezné.

Ezen vállalatok adóját az évi mérleg és forgalmi kimutatás alapján pénzügyi közegek vetették volna ki.

A II. osztálybeli vállalatoknál az adó alapját ezen vállalatoknak becsülő bizottságok által megállapított átlagos jövedelme képezné. Ily becsülő s egyuttal adókivető bizottság minden járásban és jelentékenyebb városban alakíttatott volna; elnöke egyuttal egy pénzügyi tisztviselő leendett; tagjai fele részben az adózók sorából (az elnököt is hozzászámítva) a kormány által hivattak volna meg, fele részben pedig a járásbeli (városi) ipariüzök által választattak volna.

A III. osztálybeli jövedelemadó alapját az állandó évi fizetés és egyéb illetmények képezték volna, melyeket rendszerint a kifizetésre kötelezett személyek tartoztak volna bejelenteni.

Minden ipar- és kereskedelmi kamara területén felülvizsgáló bizottság alakíttatott volna, tagjai felerészben a pénzügyministerium által hivattak volna meg, felerészben az ipar- és kereskedelmi kamara által választattak volna.

Az elnököt a pénzügyministerium nevezte volna ki.

A felülvizsgáló bizottság intézte volna el az első folyamodású (járási és városi) bizottságok által kivetett adó elleni felszólalásokat, s azok vetették volna ki közvetlenül azon nagyobb gyárak kereseti adóját, melyek alaptőkéje 100,000 forintnál nagyobb.

Az I. és III. osztálybeli adó évenként, a II. osztálybeli pedig minden másodévben vettetett volna ki, a pénzügyi törvény által megállapítandó százalékkal.

Az adó kiszabásánál a II. osztályban a kipuhatolt évi tiszta jövedelemből kereskedelmi és gyári vállalatoknál 10%, minden egyéb iparvállalatoknál 20% vonatott volna le; — a III. osztályban 600 frtig csak 1 frt adó fizettetett volna, 600 frtnál nagyobb jövedelemnél az első 1000 frtnak csak $\frac{1}{5}$, a második ezernek $\frac{2}{5}$, a harmadiknak $\frac{3}{5}$, a negyediknek $\frac{4}{5}$ -része, azontúl pedig a jövedelem egész összege rovatott volna meg adóval.

A becslés és kivetés elleni felszólalásokat, ha a járási (városi) bizottság határozata ellen intéztettek volna, a felülvizsgáló bizottság, az utóbbinak határozata ellen intézettek pedig a pénzügyministerium, és ha a pénzügyi közegek határozata ellen történt volna felszólalás, a pénzügyi hatóságok intézték volna el.

2. „A tőkekamat-adó“ tárgyát képezték volna az országok, közalapok és rendek kötvényeitől járó kamatok, valamint a kereseti adó alá nem eső társulatok osztalékai. Az adó a kereseti adóra nézve meghatározott százalékkal lett volna kivetendő, s a kamatok vagy osztalék kifizetésénél levonandó.

E törvényjavaslat az államkötvények kamataira ki nem hatván, az osztrák államadósság unificatiójáról szóló törvényben meghatározott adóperczent és adóztatási eljárás változatlanul fenmaradt volna.

3. A „személyes jövedelemadó“ tárgyául azon összes tiszta jövedelem jelöltetett ki, melyet physikai személyek, és oly testületek, melyeknek tagjai a testületi vagyonnak és jövedelemnek bizonyos részére jogos igényt nem emelhetnek, egy vagy több forrásból húznak, akár legyen az már egyszer adóval (föld-, ház-, kereseti- vagy tőkekamat-adóval) megróva, akár nem.

Kivetettek azok, kiknek összes jövedelme zárt helységben 700 forintot, másutt 600 forintot túl nem halad.

Ezen javaslat egészen a porosz osztályozott jövedelemadóhoz hasonlít.

A személyes jövedelemadó kivetése céljából az adózók 20 osztályba soroztattak:

Az I. osztály	1,000 forintig	8 forintot,
II. „	1,000— 1,500 forintig	15 „
III. „	1,500— 2,000 „	27 „

IV. osztály	2,000—	2,500 forintig	40 forintot,
V. „	2,500—	3,000 „	51 „
VI. „	3,000—	3,500 „	70 „
X. „	5,500—	6,000 „	160 „
XI. „	6,000—	10,000 „	3 ⁰ / ₀
XIX. „	70,000—	80,000 „	4 ³ / ₄ ⁰ / ₀
XX. „	80,000 frtot	túlhaladó jövedelemtől	5 ⁰ / ₀ -ot

fizetett volna.

A személyes jövedelemadó alapját rendszerint az adóévet megelőző évbeli tiszta jövedelem képezte volna, mely jövedelmet minden adóköteles az adókiadó bizottsághoz benyújtandó vallománya által lett volna köteles bejelenteni.

A vallomások megvizsgálásával az adó kivetésével országos bizottságok bizattak volna meg, melyek a kereseti adó kivetésével, illetőleg az az elleni felszólalások eldöntésével megbízott bizottságok mintájára az adózók által választott és a kormány által megbízott tagokból alakítottak volna.

E javaslatok a földadóra vonatkozó javaslat kivételével, mely, mint említők, törvény erejére emeltetett, a kormány által visszavonattak.

Az egyenes adók reformjának égető kérdése azonban nem hagyta nyugodni szomszédunk kormányait, e szerint a tényleg is kormányon levő ministerium 1874-ben a házadóra, kereseti, tőkekamat és általános jövedelmi adóra vonatkozó újabbi javaslatokat terjesztett elő a képviselőház elé.

A házadóra nézve az 1874-ki javaslat is alapul a házbért, vagy az épület haszonértékét jelöli ki. Oly helyeken, a hol a kibérelt lakrészek száma a ki nem béreltekét túlhaladja, a házbér; egyébként a becslés útján kinyomozott haszonérték szerint szabatik meg.

A házbéradó alá tartozó községekben a házbér vagy annak egyenértéke, évenként, a háztulajdonosok vallomásai alapján adóközegek által állapittatik meg; oly esetekben azonban, midőn valamely tényleg ki nem bérelt épületnek várható bérjöveldelmét a házbirtokos be nem vallja, vagy az általa bevallott használati érték nem áll arányban a tényleg kibérelt házak után megállapított bérjövdelemmel: a ház haszonértéke pénz-

ügyi közeg elnöklete alatt községi elöljárókból s házbirtokosokból alakított bizottság által állapíttatik meg.

Oly községekben, a hol a ki nem bérelt lakrészek száma kevesebb a kibérelteknél: az adóalapul veendő haszonérték öt év tartamára azon bizottságok által állapíttatik meg, melyek a föld hozadékának kinyomozására alakíttattak. (Helyi, kerületi, országos és központi bizottság.)

A helyi és kerületi bizottság megbecsli az egyes épületet, haszonértékét; az országos bizottság örködik a felett, hogy a becslési műveletek egyöntetűen eszközöltessenek; a központi bizottság az országos bizottságok által elfogadott becslési felvételek felett állítja helyre az egész birodalomra nézve az arányt, szóval a házak haszonértékének megbecslése céljából ugyanaz a hosszas procedura javasoltatott, mely a kataszteri hozadék megállapítására nézve elfogadtatott.

A becslési műveleteket megelőzőleg mindenekelőtt megállapíttatik, hogy mely községek tartoznak a házbér, s melyek a ház haszonértéke szerint kiszabandó adózás alá, s csak ha ez eldöntetik, kezdi meg a helyi, illetőleg kerületi bizottság a házak haszonértékeinek kinyomozását.

Épületfentartási költség fejében a házbéradó alá tartozó községekben a házbér 15—30%-ka, a haszonérték szerint adózó községekben a haszonértéknek a bizottság által megállapított, 30%-nál azonban magasabbra nem szabható százalék vonatik le.

Házépítéseknel, vagy toldásoknál időlegesen házadó-mentesség adatik.

A házadóról rendes kataszter készíttetik, s az időnkénti változások nyilvántartásba vétetnek.

Az adókules megállapítása iránt külön törvény helyezettett kilátásba.

A kereseti adó tárgyául az üzleti és haszonhajtó foglalkozások vétettek, tekintet nélkül arra, hogy az üzlet vagy foglalkozás önállóan, vagy szolgálati, vagy bérvizonyban folytattatik, még pedig három osztály szerint.

Az első osztályba vétettek a részvénytársulatok s egyáltalán mindazon üzleti társulatok, melyeknek vezetői nyilvános számadásra köteleztettek, — a második osztályba az első osz-

tályba nem tartozó üzleti vállalatok és foglalkozások, — a harmadikba a szolgálati viszonyból folyó fizetések és munkabérek.

Adóalapul az első osztályban az évi üzleti eredmény, a második osztályban az adókötelesnek bizottságilag megállapított jövedelme, a harmadik osztályban a fizetés vagy a bér vétetett.

A kereseti adó a törvényhozás útján megállapítandó százaléokban vettetik ki, még pedig az első osztályban az összes évi üzleti haszon után. Ha azonban az üzleti haszon a befektetett tőkék 2%-kát nem érné el: ezen két százalék vétetik kivetési alapul. A második osztályban a bizottságilag megállapított üzleti jövedelemből 150 frt levonatik, s ezen kívül kereskedelmi és gyárilag kezelt üzleteknél 15%, a többi üzleteknél pedig 30% vonatik le az üzleti jövedelemből. Az adóalapul szolgáló üzleti jövedelem azonban ezen osztályban 190 frtnál kevesebb nem lehet. A harmadik osztályban 1000 frt vagy annál kevesebb fizetésnél a fizetés $\frac{1}{5}$ -de; magasabb fizetésnél az első 1000 frt után $\frac{1}{5}$, a második 1000 frt után $\frac{1}{5}$, a harmadik és azon felül levő 1000 frt után $\frac{3}{5}$ rész vétetik adóalapul.

Az első és harmadik osztályu adóköteles jövedelem, évenként a második osztályu három évi időközönként állapítatik meg.

Az adókivetési műveleteket a pénzügyminister vezeti, az első osztályu jövedelem a pénzügyi hatóság, a másod- és harmadosztályu jövedelem kivető bizottságok által állapítatik meg.

Minden közigazgatási kerületre, valamint 10,000-nél több lelket számláló városra vagy iparos vidékre alakíttatik egy-egy becselő bizottság, a 150, illetőleg 200 frtnál több évi adót fizető adózókra, valamint a bányászati üzemmel foglalkozókra nézve külön bizottságok alakíttatnak. A becselő bizottságok állapítják meg az adókötelesek évi üzleti jövedelmét.

A becselő bizottságok munkálatainak felülvizsgálására, valamint az általuk eszközölt becslések elleüi felszólalások eldöntésére minden kereskedelmi s iparkamarai kerületre nézve egy felülvizsgáló bizottság alakíttatik.

Az adózásban az országos aránynak fentartása végett végül egy központi bizottság szerveztetik, melynek jogában áll a becselő

és felülvizsgáló bizottságok munkálatait megvizsgálni, az aránytalanságokat szükség esetén új becslés eszközésével elenyésztetni s egyáltalán irányt jelölni az alsóbb fokú bizottságok elé, hogy a becslést jövőre mikép eszközöljék.

Az adókötelesnek jogában áll a becselő bizottság által kiszabott adó ellen a felülvizsgáló bizottsághoz folyamodni; további folyamodásnak nincs helye.

A járadékadó törvényjavaslat szerint járadék adó alá tartoznak a tőkekamatok s oly nyug- és ellátmányi díjak, melyek megtett szolgálat fejében adatnak. A tőkekamatjövedelem, egyéb jövedelmek hiján, 600 frtig adómentes.

Adóalapul az évi összes kamat- vagy nyugdíjjövedelem vétetik; még pedig a kamatjövedelem egész összegében a nyugdíjjövedelem a harmadik osztályú kereseti adóra nézve megállított mérvben.

Az adó az adózók vallomásai alapján a pénzügyi hatóságok által vettetik ki.

Az itt elősorolt három adónem szigorúan a hozadéki adók természetének megfelelőleg s akkép van berendezve, hogy nemcsak az adóalap megállapítására, hanem a kivetés módjára nézve is szorosan az 1869. évben elfogadott földadó törvény elvei tartattak szem előtt, s a földadó ezekre nézve mintegy alapadóul vétetett.

E hozadéki adók mellett, ezek kiegészítésül, s hiányaik részben való orvoslásaul a szoros osztályozott jövedelmi adó módjára egy általános vagy személyi jövedelmi adó hozatott javaslatba.

A személyi jövedelmi adóról szóló törvényjavaslat szerint mindenki, a kinek évi összes tiszta jövedelme 600 frtra rug, jövedelmi adó alá esik.

Csak physikai személyek és azon testületek adókötelesek, a melyek tagjainak nincs jogos igényök a testület vagyonának vagy jövedelmének egy bizonyos meghatározott részére.

A Reichsrathban képviselt királyságok és tartományokhoz tartozó egyének, ha e tartományokban laknak, összes jövedelmeik után esnek a jövedelmi adó alá; ha az országon kívül laknak, csakis az innét folyó jövedelmeiket illetőleg.

Ausztriában lakó külföldiek, a kiknek évi összes tiszta

jövedelmük eléri a 600 frtot, csak akkor esnek jövedelmi adó alá, ha vagy már egy év óta laknak az országban, vagy, ha ugyanott fekvő vagyonnal bírnak, vagy hasznot hajtó keresetük van; azonban mindez esetekben csak azon jövedelmét illetőleg, melyet ők ezen tartományokból húznak.

Jövedelemadó mentesek:

1. a császár és a császári ház tagjai;
2. az állam, a tartományok, a kerületek és a községek;
3. a testületeknek (alapítványoknak, intézeteknek) az oktatás céljaira, a nevelés és a jótékonyásra kizárólag fordított jövedelmei.

4. a cs. kir. hadsereg tisztjei és legénysége, tekintve szolgálati pótlékukat. Ha azonban valamely más jövedelmet is húznak, az adó ezen adóköteles jövedelemre szintén kiszabatik.

Adóalapul azon összes tiszta jövedelem vétetett, a melyet az adózó egy vagy több jövedelmi forrásból, az adóévet megelőző évben húzott.

A jövedelem az adókimutatás céljából, adóegységekben oly módon fejeztetik ki, hogy a megbecsült évi jövedelem 100—100 frtja és pedig:

1,000 frton alul . . . 1	7,000—8,000 frtig . . . 3·2
1,000—1,500 frtig . . . 1·4	8,000—10,000 „ „ . . . 3·4
1,500—2,000 „ . . . 1·6	10,000—15,000 „ . . . 3·6
2,000—2,500 „ . . . 1·8	15,000—20,000 „ . . . 3·8
2,500—3,000 „ . . . 2·0	20,000—30,000 „ . . . 4·0
3,000—3,500 „ . . . 2·2	30,000—40,000 „ . . . 4·2
3,500—4,000 „ . . . 2·4	40,000—50,000 „ . . . 4·4
4,500—5,000 „ . . . 2·6	50,000—60,000 „ . . . 4·6
5,000—6,000 „ . . . 2·8	60,000—70,000 „ . . . 4·8
6,000—7,000 „ . . . 3·0	70,000 és feljebb . . . 5·0

adóegységgül számítandó.

Az adó főösszege törvény útján állapittatik meg, és a megbecsült jövedelemhez képest, illetőleg a fentebbiek szerint kinyomozott adóegységek aránya szerint vettetik ki az egyes adózókra.

A jövedelmi adókimutatási műveletek legfőbb intézése a pénzügyminister kezében van.

Az adó alá eső jövedelem számszerinti megállapítása céljából kerületi, országos bizottságok s egy központi bizottság alakíttatnak, és pedig:

a) kerületi és helyi bizottságok minden egyes politikai kerület vagy oly nagyobb városi kerületek és kereskedelmi helyek területe számára, a melyek 10,000-nél több lélekkel bírnak;

b) felszólalási bizottságok, minden tartomány számára alakíttatnak.

Nagyobb tartományokban azonban több felszólalási bizottság is állítható fel; végül

c) egy központi bizottság az egész birodalomra nézve.

A bizottságok működési köve olyan, mint a kereseti adó megállapítására kijelölt bizottságoké.

Az adóalap, az adókötelesek vallomásai alapján, a bizottságok által állapíttatik meg.

Az adó alá eső jövedelem számszerinti megállapítására nézve következő alapelvek tartandók szem előtt:

A) A fekvő jószágnál megkülönböztendő az, vajjon az abból nyert jövelem:

a) saját gazdálkodásból;

b) bérbeadásból; vagy

c) dologi joghaszonvételtől származik-e.

Saját gazdálkodás esetén a jövedelmet a mező- és erdőgazdaság üzése által elért nyereség képezi, e szerint tehát nemcsak a földadó alá eső hozadék, hanem a gazdasági üzemmel összekötött mellékhaszonvételekből (állattenyésztés, tejeladás, kőbányákból) huzott jövedelmek is.

A bérbe adott telkeknél jövedelmül vétetik az időszerinti bérösszeg, a bérlő netaláni melléknyereségeinek hozzáadásával és a bérbeadóra visszaeső terhek leszámításával.

A dologi terhek után eső haszon a helyi árak szerint készpénzre számítható át.

B) Épületeknél a házadó-törvény értelmében megállapított tiszta házbéreösszeg vagy a használati érték vétetik jövedelmi adóalapul.

C) Ez önálló üzletek és foglalkozások évi jövedelme, hová haszonbérletek is tartoznak, azon valódi nyereség után álla-

pittatik meg, a melyet az üzlet vagy foglalkozás, a kezelési költségek leszámításával, a megelőző év folyamában elejt.

Oly vállalatoknál, melyekben többen közösen vesznek részt, nem az összes jövedelem, hanem a közös jövedelemből minden egyes résztvevőre eső összeg veendő tekintetbe.

D) A szolgálati vagy bérvizonyból eredő jövedelemhez mindazon állandó vagy változó illetmények számítandók, a melyek valamely szolgálattevőnek, a szolgálat jutalmául, s nem a szolgálatadó érdekében tett vagy teendő kiadások kárpótlásául, biztosíttatnak, legyenek bár ez illetmények pénzbeli vagy naturalis, bizonyos összegű vagy százalék szerinti haszonélvezetek.

E) A tőkevagyonból folyó jövedelemhez mindazon követelésekből eredő kamatok tartoznak, a mely követeléseket valaki az állam, nyilvános alapítványok, társulatok vagy részvény-vállalatok, külföldi államok vagy magánadósok iránt támaszt, legyenek bár azok akár írással megerősítve, akár nem, akár jelzálogilag biztosítva, akár nem; ide tartoznak továbbá az életjáradékok is más tőkéből folyó kamatélvezetet képviselő jövedelmek (részvény-kamatok, osztalékok, részlilletékek), nyugdíjak, nyugalmi és biztosító élvezetek, és a földbirtokokkal összekötött dologi jogbeli haszonvételek.

F) Ha házasfeleknek elkülönített jövedelmük van, a becslés az összjövedelemre vonatkozólag történik.

Ha az önállóságra még fel nem jogosított, s szülői hatalom alatt álló gyermekeknek külön jövedelmük van, ennek a szülőkre eső része, ezek összjövedelméhez számítandó.

A gyermekek jövedelmének megtakarítandó része, tekintet nélkül a szülőkre eső jövedelem-részletre, külön becsülendő meg. Az özvegyek és elvált házas nők, valamint az atyai hatalom alatt nem álló kiskorúak jövedelme külön becsülendő meg.

G) A jövedelem megállapítása a megelőző év eredményéhez mérten történik, s csak, ha az adózási kötelezettség adó-év folyamában áll be, állapítandó az meg az adó-év valószínű jövedelméhez mérten.

II) A tiszta jövedelem kinyomozásánál a becslés alkalmával a kezelési költségeken kívül tekintetbe veendő:

a) az adózók által a megelőző évre fizetendő egyenes adók, és pótlékok a jövedelmi adó kivételével;

b) a fekvő vagyomból folyó jövedelemnél az azon fekvő dologi terhek;

c) magán adósságok kamatai egyáltalában, továbbá magánjogi czímen alapuló s a jövedelemmel közvetlenül összeköttetésben álló terhek, és pedig azon esetben is, ha jelzálogilag biztosítva nincsenek, s e szerint az adóköteles vállalatokra fordított idegen tőkék után fizetendő kamatok, ha a magán hitelező neve és lakhelye, s az adósság czíme a bevallásban felemlítettik.

Ellenben az adózónak, a háztartás költségeinek fedezésére, és az ő hozzátartozóinak eltartására fordított kiadásai nem vonathatnak le az adóköteles jövedelemből.

I) Az egyes jövedelmi források után elérhető összjövedelem száz forintokra kikerekítve fejeztetik ki.

E javaslatok, bár előterjesztésük óta három hosszú év telt el, az osztrák képviselőházban fenforgó nézeteltérések miatt, még mindig a függő kérdések számát szaporítjuk.

Ily körülmények között a hosszú s beható tárgyalások s tervezgetések daczára is ott vannak osztrák szomszédaink egyenes adóikat illetőleg, a hol voltak három évtized előtt. Pedig az egyenes adók reformja, ismételjük, nálunk égető kérdés.

A földadó nemcsak hogy elavult alapokon nyugszik, de hozzá még több különféle időben és elvek szerint lön megállapítva, e szerint az adózásban nemcsak az egyes tartományok, de egyes kerületek sőt egyes községek határaiban is a legnagyobb aránytalanságok vannak.

A házadó úgy mint minálunk, majd a házbér majd az osztályozás alapján vettetik ki. Az helyes volna elveiben, de alkalmazása folytán különösen a városokban direct fogyasztási adóvá lesz, ez helytelen elvi úgy mint gyakorlati szempontból, mert nem a jövedelem, hanem a ház kiterjedése szerint szabatik ki.

A kereseti adóra nézve felállított osztályok nem felelnek meg a mai viszonyoknak s kivétele nem az osztó igazságnak s az önkormányzat követelményének.

A jövedelmi adó szintén úgy elveire mint alkalmazására nézve is helytelen, s mint a többi adóhoz alkalmazott pótagó, a többi adónak hibáit fokozza s az arányos adózás megvalósítása helyett a kivetés felesleges complicatióját idézi elő.

Ily körülmények között a kormány engedve a kényszerűségnek, a gyökeres reform kérdését függőben tartva, provisorius intézkedések által vélt segitendőnek a bajon.

E végből még a mult év október havában törvényjavaslatokat terjesztett a képviselőház elé, melyek szerint a jövedelmi adó hatályon kívül helyezettnek, a fennálló hozadéki adók átlag véve 10 % -al mérsékeltenének, a hozadéki adók stabilizálnának, a pótlékok megszüntetnének, a vállalatok adóügye rendeztetnék, a hozadéki adók körül fenlevő helyi és provinciális természetű egyenetlenségek megszüntetnének, és végül egy általános progressív jövedelmi adó hozatnék be.

E javaslatokat a birodalmi tanács adóügyi bizottsága tárgyalás alá vevén, 8 hónapi tárgyalás után elvben elfogadta, s a birodalmi tanács többsége is magáévá tette.

E javaslatok lényegét, valamint általában az itt körvonalozott tervezetek irányát egy más alkalommal fogjuk az elmélet és gyakorlat szempontjából megvilágítani.

DOBNER RUDOLF.

C O L B E R T. *)

XIV. Lajos uralkodása mindenkép korszakot alkot Franciaország történetében. A királyok törekvése: a nemesség hatalmát teljesen megtörni és annak megsemmisítésével egységes kormányt alkotni — bár többször megszakaszták kül- és belháborúk és vallási villongások — majdnem ezélt ért. A kormány, mely minden más társadalmi hatalmat elnyomott, közgazgatási intézkedéseivel az egész államéletet magának alávetette és Franciaországot valóságos rendőri állammá tette, mely az időben mintául szolgált Európa többi államainak. Azonban a királyság evvel nem elégedett meg. Nemcsak nagygyá, hanem gazdaggá, virágzóvá is akarta tenni Franciaországot. E szándék vezérelte IV. Henriket, miniszterét Sullyt, vezette Richelieu és ugyanazt tevő feladataul Colbert, XIV. Lajos nagy ministere.

Colbert Rheims-ban született 1619-ben. Kora ifjúságában jutott nagybátyjához, Colbert Odarthoz Troyesban, ki nagy üzletek és vállalatok tulajdonosa volt. A főüzleten kívül még Antwerpenben, Frankfurtban, Lyonban, Velenczében és Florenczben volt képviselve. A terjedelmes összeköttetések, az időtájt uralkodó zilált pénzvviszonyok és a pénznek nagy áringadozása Colbert Odart figyelmét csakhamar a pénzkérdések felé irányozták, különösen pedig a pénz- és bankügy vizsgálatára indították. Hogy öcsese is a kereskedelmi ismereteket legalaposabban elsajátíthassa, egy nagy olasz banküzletben helyezte el őt. Colbert ez állásban nagy tapasztalatokat gyűjtött és megismerkedett a kereskedelem természetével. Mint régi kereskedelmi család ivadéka, éles szemével gyorsan átlátta a francia köz-

---

*) Különösen Pierre Clément: Histoire de Colbert et de son administration. Paris 1876. 2 kötet.

gazdaság hiányait és buzgó készséggel ragadta meg úgy szülővárosában, mint később Troyes- és Lyonban az alkalmat arra, hogy a kereskedelem mechanikájával megismerkedjék.

Azonban életpályája csakhamar eltérítette őt a gyakorlati kereskedelemről és még fiatal korában azon irány felé vezette, melyben hazája fényére és jövőjére közreműködni volt hivatva. Husz éves korában rokona, Le Tellier, a hadügyi departement államtitkára, nyújtott neki állást és ebben az alkalmazásban már oly kiváló szolgálatokat tőn, hogy 1649-ben tanácsosnak neveztetett ki. Franciaországban akkor teljes hévvel dühöngött a Fronde, és Colbertnek az a feladata jutott, hogy a királynét és Mazarin bibornokot kísérje, kik a lázadó vidékeken utaztak. Ez szolgáltatott neki alkalmat Mazarinnal megismerkedni, a ki látva kiváló tulajdonságait, megbízottjául választotta. Colbert e minőségben közelről látta a kormányzat gépezetét, sőt erre Mazarin által közvetett befolyást is gyakorolt, annál is inkább, mert Mazarin csakhamar meggyőződött Colbertnek mind hűségéről, mind ügyességéről. Colbert ügyvezetése nemcsak nagyban emelte Mazarin hatalmát számos ellenfeleivel szemben, hanem vagyoni tekintetben is kielégíthette a pénzsovár bibornok kívánságait. Colbert Franciaország pénzügyi helyzetét és a pénzügyek igazgatását is bírálat tárgyává tette. Látta, hogy ennek gyökeres reformja nélkül az ország föl nem virágozhatik. Az adó (taille) a legigazságtalanabb módon vettettet ki: számosan szabadultak alóla álnemességi levelek fölmutatása, mások más visszaélések által; behajtása nagy összegeket emésztett föl; az adólajstromok igazságtalanul szerkesztettek; az adóellenőrök (contrôleurs) vagy sauyargatták a népet vagy tönkre mentek; az adóbevétel bérbeadása a terheket csak súlyosbította. Colbert ezeket emlékiratban előadván Mazarinnak, reformokat sürgetett, mielőtt pedig a pénzügyek akkori főfelügyelőjét, Fouquet-t hivatalától felfüggeszteni tanácsolta. A bibornok hízlgő módon válaszolt az emlékiratra, azonban Fouquet-t egyelőre nem bántotta. Colbert tervének keresztülvitele attól függött, hogy közvetlen és korlátlan befolyást szerezzen, és ez Mazarin halála után megtörtént. Mazarin halálos ágyán ajánlotta a királynak Colbert szolgálatait, a király teljes bizalmát ráru-

háza, tanácsára Fouquet-t hivatalától megfosztván, és a pénzügyek rendezésével őt bízta meg.

Igy jutott ez a *homme de marbre* — mint egyik életírója nevezi — a legnagyobb hatalom birtokába. Nagy ismeretei és fáradhatlan szorgalma — mely naponként 16 órán át tartotta az íróasztala mellett, most kellő tért nyerének, és hogy Colbert ez alkalmat helyesen felhasználta, bizonyítja azon körülmény, hogy tíz év alatt Franciaország közgazdaságilag és pénzügyileg nagy haladást tett, hogy ipara és kereskedelme felvirágzott, a nép kereseti forrásai szaporodtak, a műszorgalom élénkült, számos visszaélés megszűnt és a törvények javultak. Első sorban azonban a pénzügyek rendezése volt szükséges. Mennyire zilált állapotban voltak az ország pénzügyei, maga XIV. Lajos mondja emlékirataiban: a kincstár egészen ki volt merülve; a király saját háztartására igényelt legszükségesebb beszerzések csak hitellel voltak eszközölhetők; csak az ügynököknek és pénzüzéreknak volt jó dolguk. Colbert kérlelhetlen szigorral fogott munkájához. A pénzügyek főfelügyelőisége eltöröltetett és a király kijelenté, hogy a nép iránti hajlamból maga fogja a pénzügyek vezetését kezébe venni és azt egy négy tagu tanács (*Conseil royal des finances*) fogja gyakorolni, melynek elnöke a király, akadályoztatása esetében a kanczellár, tagjai három tanácsos és a pénzügyek felügyelője. Elhatározott, hogy a király maga fogja a kiadásokat utalványozni és hogy a tanács beleegyezése nélkül semmiféle új terhet nem szabad kivetni. A tanács minden héten kihallgatja a pénzügyi főhivatalnokokat és minden ülésben a jövedelmi források valamelyikét vizsgálat alá veszi. Colbert pénzügyi felügyelőnek és fő ellenőrnek (*contrôleur général*) nevezetett ki és a tanács lelke ő vala.

Rend és egyszerűség voltak programjának főbb pontjai. Mindenekelőtt a rente körül fejlődött visszaéléseket kívánta megszüntetni. 1653—59-ig 171.416,000 livre vétetett fel $5\frac{1}{2}$ — $5\frac{3}{4}$ százalékkal, mely azonban, tekintettel arra, hogy a befizetés gyakran értékvesztett papirokban történt, valamint más kedvezményekre, 15—18%-ra emelkedett, 1660 óta a párisi városház járadékaiból egy harmadot megsemmisített; nem sokára tapasztalván, hogy az adó alapján kibocsátott egy milliónyi já-

radékból az állam csak 100,000 livret kapott, e járadékot egészen törölte; 1662-ben újból egy milliót törölt, 1663-ban az összes 1656 óta a városházra győkesített járadékot törölte, míg 1664-ben a 25 év óta kibocsátott járadékoknak a vételáron való visszaváltása rendeltetett el. Ez intézkedések szigora kétségtelen; talán jogszerűségük is kétségbe vonható, azonban mentségüket találják a szükségben és a mala fidesben, melylyel a járadékok átvételénél eljárak.

A járadék leszállításához csatlakozott az adó körül tapasztalt nyomasztó visszaélések szabályozása. Az adó (taille), melyet különben is csak a harmadik osztály az állandó hadsereg fenntartására szolgált, ónsúlylyal nehezedett a népre; az adó magassága, a behajtás szabálytalansága, a kivetés egyenlőtlensége nőtön nőttek és Colbert legfeljebb enyhíteni tudta ezeket, de a méetely az államtestből ki nem vált és végre az 1789-diki katasztrófához vezetett. Colbert utasításokat adott az adófelügyelőknek, hogy az adóbehajtás költségeit leszállítsák, az adókat igazságosan vessék ki, kerületeiket látogassák és vizsgálják; megtiltotta, hogy az adóbehajtásnál katonai erőt használnak és hogy a szükséges házi állatokat lefoglalják.

Legnagyobb jelentőségű volt azonban Colbert intézményei közt iparrendszere. Ő korán érezte és a király előtt kijelentette, hogy maga a pénzügy szabályozása az ország jólétét nem fejlesztheti. Erre szükséges, hogy ipar és kereskedelem a szunynyadó erőket ébreszszék, az ország gazdag forrásait értékesítsék. Már az előbbi királyok, nevezetesen IV. Henrik, foglalkoztak az ipar és kereskedelem emelésével; a királyi hatalom központosításával, az állami és magán szükségletek fokozódásával a nemzeti munka eme két ága még nagyobb fontosságra emelkedett. Vám- és iparszabályok, jutalmak és segélyek, kereskedelmi társulatok és gyarmatok, ügyes munkások letelepítése legalkalmasabb eszközöknek mutatkoztak a cél elérésére. A francia ipar már a tizenhetedik század elején szép eredményeket mutatott fel, és az évenként csak Angliába és Hollandiába küldött francia gyártmányok értéke 80 millió livrere rugott. Azonban a század vége felé az ipar hanyatlni látszott. Colbert ezt írja: „E virágzó állapot jelenleg tetemesen megváltozott. Marseille városa a levantei kereskedelem tizedrészét sem forgatja többé;

a gyárak tönkrementése miatt az üzletek csak pénzzel történnek. A nép jelenleg nem nyer semmit; sok pénz szivárog ki az országból, az országba semmi.“ Colbert kifejtette, hogy az ipar szükséges állami szempontokból is, mert csak így lehet az ország független a külföldtől. Szükséges, hogy a nép foglalkozást nyerjen, hogy a pénz az országban maradjon, a mely jelenleg kiküldetik Angliába és Hollandiába posztó- és vászonért, Svédországba fáért és vasért, Velenczébe csipkékért és üvegért, Bolognába selyemért, Flandriába szőnyegért. Szükséges, hogy a nyers anyagok behozatala vámmentesíttessék, állami gyárak alapíttassanak, egyes iparágak művelése buzdíttassék jutalmak és segélyek által, a gyártmányok készítése hatósági rendeletek által szabályoztassék, külföldi cikkek használata megtiltassék stb.

Az első nagyobb lépés, melyet Colbert tett, az 1664-iki vámtarifa kibocsátása volt. Célja: a belső forgalmat könnyíteni, Franciaországot egy vámterületté átalakítani, az annyira különböző vámtételeket egyszerűsíteni és a belföldi ipart védelmezni a külföldi verseny ellenében. A tarifa csak kevés cikknél emeli föl a vámot, különben az átviteli kereskedelem élénkítésére árúraktárak életbeléptetését rendeli el és a gabona kivitelét megszorítja. Együttal az egyes iparágak meghonosításával foglalkozik. 1665 óta gyorsan szaporodnak a csipkegyárak, így Alençonban, Chantillyban, Gisorsban, Sedanban és Charlevilleban a csipkekészítés nagy jelentőségre vergődik; Reimsban Colbert unokahuga felügyelete alatt szintén egy gyár állíttatott, Havreban és környékén huszonkétezer munkás foglalkozik ez iparággal; és midőn Colbert Auxerre ura lett, e helyen is meghonosítja a csipkekészítést. A gyárak kiváltságokat nyertek és a külföldi verseny ellenében védelmeztettek. A tűkörtűveg készítését is iparkodott meghonosítani és a Saint-Gobin és Cirey-féle gyárak e cikkekben ki is tűntek. A gobelin-gyártást is ő mozdította elő; 1662-ben alapította a királyi gyárt, melyet Le Brun, a híres festész vezetése alá állított és két évre a Beauvaisi gyárt. Azonban Colbert mindig számot vetett a hozandó áldozatokkal és az adandó szabadalmakkal. Sok esetben a kért kiváltságokat megtagadta azon indoklással, mivel azok mindig a fogyasztó közönség megterhelésével járnak és csak rendkívüli okok által igazolhatók. Továbbá szí-

goru ellenőrzés alatt tartotta a kiváltságokat élvező vállalatokat; így egy esetben megfedi a carcassone-i posztógyárat, mely rossz gyártmánya által a francia szövetek hírére a Levantében kockáztatta. Megtiltotta egyes esetekben a csekély minőségű árúk készítését, mivel az által az illető iparágak más országok kezébe juthatnának.

Colbert ügyes munkásokat is édesgetett az országba. Így jöttek Franciaországba németalföldi posztószövők, olasz üveg munkások, selyemszövők stb. Együttal szükségesnek látta gondoskodni arról, hogy munkások Franciaországból más országba ne vándoroljanak. Colbert emez intézkedései merev ellentétben állanak a nantesi edictum későbbi visszavonásával, mely a francia iparra mért egyik legsúlyosabb csapás volt.

Colbert szabályozta a czéheket, illetőleg azok szabályait élesítette, a szabad iparágakat is czéhekbe egyesíteni kényszerítette, a mesterinasok számát megszorította, a remekmunka elkészítését pedig szigorúan követelte. 1669-ben utasítást bocsátott ki, mely részletesen meghatározza a gyártmányok miképeni kiállítását, 1671-ben általános szabályzatot bocsát ki a posztófestésről, mely 20 fejezetben és 317 szakaszban részletesen körülírja az eljárást. Szigorú becsületbeli büntetések biztosítják a szabályzatok megtartását. Mindez arra czélzott, hogy az elavult eljárások helyett újabbak és jobbak terjedjenek el, és a francia gyártmányok híre megalapíttassék.

A fentebb említett vámszabályzatot nemsokára egy második követte 1667-ben, mely amaannak mérsékelt szellemétől egészen eltér. Mig az első bizonyos tekintetben szabadelvű volt, emez majdnem tilalmi jellegű és a bevitelt nagyon megszorította. Az 1664-diki tarifa terjedelmes indokolással volt ellátva; 1667-ben Colbert sokkal rövidebben nyilatkozik és azt mondja: „Miután különböző iparágak meghonosítása az országban a gyártmányok árát jelentékenyen megváltoztatta, szükséges volt némely árúk be- és kiviteli díját szabályozni.”

E tarifa visszahatást keltett mindenfelé. Anglia felemelte a francia borra vetett beviteli vámokat; még nagyobb visszatetszést okozott Hollandiában, mely már a francia hajózás fejlesztésére irányuló különbözeti díjak behozatala által is meg volt sértve; az érdekellentét a két állam közt élesebbé vált és

végre az 1672-diki háborúhoz vezetett, melynek szerencsétlen kimenetele után Franciaország ismét kényszerült a tarifát visszavonni.

Colbert 1664-ben, a kereskedelmi törvényszék megnyitásánál, részletesen nyilatkozott a kereskedelem fontosságáról, „melyet — bár nehéz a feladat — elő kell mozdítani: A könnyű dolgok nem eredményeznek — mondá — semmi, vagy csak csekély dicsőséget és előnyt; a nehezek ellenkezőleg, igen.“

Ila a király Franciaország természetes hatalmával még egyesítheti azt, a mit a mű- és kereskedelmi szorgalom létesíthetnek.... könnyen képzelhető, hogy a király nagysága és hatalma bámulatosan nagyobbodnék.“ Franciaország bevitele ez időben 20 millió livret tett, kivitele 12—18 milliót. Szükséges volt tehát a kereskedelmet emelni, panaszait meghallgatni, jutalmakkal buzdítani a hajóépítést, javítani az utakat, szabályozni a folyókat, a közönség érdekeltségét ébresztetni és főképp a nagy kereskedelmi társulatokat támogatni. Azonban az utolsó tekintetben is lehető óvatossággal járt el és a társulatoknál észrevett visszaéléseket elnyomni iparkodik. A nyugotindiai társulat még ez évben szerveztetvén, egyuttal egy új keletindiai társulat is alakult, mely a hollandival akart versenyezni, bár e feladat körül már három társulat törekvése meghiusult. Colbert fejtegette az okokat, melyek az előbbi társulatokat megbuktatták, a nehézségeket, melyekkel ilyen vállalatok járnak; kiemeli, hogy az új társulat igen kedvező feltételek mellett indul meg, a király és az egész ország érdeklődik iránta, a társulat mostani főhelye, Madagaskar, sokkal kedvezőbb a kereskedelemre nézve, mint Batavia. A körlevelek, melyek a közönséget, a városi és egyéb testületeket a részvételre buzdították, kevés eredménnyel jártak és mindenütt közönyt találkoztak. Mindamellet a társulat megalakult, a király 3 millió livret irt alá, mely kamatot nem hozott, és az esetleg felmerülő veszteségek fedezetéül szolgált. A társulat 50 évre nyert kizárólagos szabadalmat és souverän jogot minden meghódított tartományban. Az állam szolgáltatta számára a szükséges só a előállítás költségen és 50 livrenyi jutalmat fizetett tonnánként a társulat által Franciaországból kivitt árúért. Mindezen kedvezmények dacára e társulat nem boldogult; 11 év alatt 6¹/₂ millió livrét

vesztett, azonban azután is kedvezőtlen viszonyok közt még jó ideig tengette életét. Még kevesebb szerencsével működtek a többi társulatok; a nyugotindiai, a Senegal-, a Levante-, az északi társulat egyaránt hajótörést szenvedtek.

A levantei kereskedelem már I. Ferencz, Soliman szövetségese alatt vett nagy lendületet és külön szerződés által is könnyítettett. Azonban az utolsó időben a konzuláris ügy szabálytalansága a kikötőkben, különösen a Marseillesben szedett hajópénz (cottimo) nagyon káros hatást gyakorolva, Colbert a konzuli ügyet szabályozta, részletes utasításokban körülírva a konzulok hatáskörét; a hajópénzek szedését pedig megtiltotta. Legnagyobb fontosságot tulajdonított Marseille kereskedése fejlesztésének. „Ez oly város — mondja — melyet fel kell használni folytonos kereskedelmi háborúra az összes idegen városok, sőt még az angolok és hollandok ellenében is, a kik régóta kárunkra avatkoztak be a levantei kereskedelembé.” — 1669-ben Marseille-t és vele együtt Dünkirhent és Bayonnet szabad kikötőknek nyilvánítja, a hajóforgalom pontos feljegyzését meghagyja és a helyi díjak szedését, a marseille-i kereskedők ellenszegülése daczára, beszüntette. Ajánlotta továbbá a marseille-ieknek, hogy a zsidók letelepedését könnyítsék, mivel ez által a kereskedés sokat nyerne. Szemrehányást tesz nekik, mivel eltérőleg a hollandok és angolok szokásától, a levantei cikkeket nem francia iparkészítményekkel, hanem készpénzzel fizetik, daczára azon alaptörvénynek, mely a pénz kivitelét halállal bünteti és csak a marseille-i kereskedők józanságára való bizalomban e városbeliek számára függesztetett fel. E helytelen eljárás okozza, hogy e pénzforgalom az országban megzavartatik és a hamis pénzek készítése szaporodik. E visszaélések megszüntetésének egyetlen módját a külföldre menő hajók megvizsgálásában találja.

Üdvös hatást gyakorolt a kereskedelemre az 1673-ban kibocsátott kereskedelmi parancs is. Ismeretes azon szomorú állapot, melyben a francia igazságügy az egész monarchia alatt szülfödött. Colbert segiteni kívánt e bajon és így keletkeztek az 1667-, 1670- és 1673-diki gyűjtemények. A kereskedelmi jogszabályok helyessége mellett bizonyít azon tény, hogy egészen a jelen századig érvényben állottak és a Napoleoni Code de

Commerce főforrását képezték. Egyetlen hibájok az embertelen szigor, mely azonban inkább a kor hibája vala; így a bukás halállal büntettetett. Colbert saját nézetét azonban inkább a következő szavak tolmácsolják: „Ezek (a bukások) a gazdasági napfogyatkozások, melyek a kereskedelem rendes folyamában előfordulnak, és melyeket szükségképen végig kell várnuunk, segítve magunkon bölcseségünk ajánlotta eszközökkel.”

1669—70-ig egy Angliával kötendő szerződés jött szóba; Colbert kívánta, hogy a két állam alattvalói egyenlő bánásmódban részesüljenek, és hogy mindkét állam szabadságában álljon, akármily beviteli vámokat szabni, azon feltétel alatt — hogy a belföldi termelők is hasonló adót fizetnek. A legnagyobb nehézséget, mely aztán a tárgyalások meghiusulását is előidézte, az 1669-ki iparszabályzat képezte, melynek értelmében a Franciaországba bevitt árúk is megvizsgálatnak, vajjon az előirt szabványoknak megfelelnek-e? Anglia ezt a szabályt felfüggesztetni kívánta, Colbert ellenben iparrendszerének e fontos oszlopát nem dönthette le. Nagyobb súlyt tulajdonított különben a spanyol kereskedelemnek, mely által a szükséges nemes érczeket iparkodott Franciaországba hozatni. Mert — a mint mondá — mentől nagyobb valamely államnak kereskedelme Spanyolországgal, annál nagyobb pénzbeli gazdagsága is. Ezért a Spanyolországban székelő követeket figyelmezteti: „hogy a spanyol hajók által Indiából hozott arany- és ezüsből a lehető legnagyobb mennyiséget kell Franciaországba vonzani.”

A kikötőkben felállított vámraktárak és a vámok visszatérítése is lendítették a külkereskedelmet. A vámraktár-rendszer 1664-ben és még inkább 1670-ben tökéletesített: „Jövőben minden kereskedő, francia és külföldi, használhatja az ország minden kikötőjét, mint általános lerakodót mindenféle árúk számára, a melyeket — a lefizetett díjak visszatérítése mellett — tetszés szerint eladhat és elszállíthat.”

Láttuk már, milyen fontos szerepet foglalnak el Colbert rendszerében a pénzforgalom és a nemes érczek, melyekről számos intézkedés szól. Azonban épen az e tárgyra vonatkozó iratok nagy része elveszvéen, abbeli nézeteiről nehéz teljes képet nyerni. Legfontosabb intézkedése volt az, hogy a pénzforgalmat az egész országban szabaddá tette és az idegen pénzek használatát meg-

tiltotta, mert „semmi sem jelzi inkább az államok méltóságát és nagyságát, mint a pénz egysége“. A pénzforgalom nagy fontosságából kiindulva, Colbert több ízben kísérletet tett arra, hogy a pénzverés az állam által eszközöltessék, hanem az mindannyiszor megghiúsult. A pénzhamisítás ellen is igen szigorú intézkedéseket tett. Azonban Colbert emlékeztetéhez ragad a nagy elégtelenséget szült 1774-diki rendelet, melylyel csekélyebb értékű pénzdarabok hozattak forgalomba, s melyet csak az állami pénzügy rossz helyzete, a háborúk által igényelt költségek csikartak ki tőle.

A közlekedési eszközöknek kereskedelmi és hadügyi szempontból nagy fontosságuk lévén, a közgazdaság története mutatja, hogy a nagy alkotó államférfiak a közlekedésügy fejlesztésére különös figyelmet fordítottak. Így Franciaországban IV. Henrik volt az, ki a közlekedést előmozdította, az utak főfelügyelőségét (*grand voyer de France*) szervezte és az utak építésére nagy összegeket fordított. 1599-ben, midőn a nevezett hivatal felállítatott, az utak építésére fordított költség 6000 livret tett; 1600-ban 595,469-re és 1608-ban 3.594,527 livrere növekedett. Azonban a polgári és vallási háborúk ideje alatt a közigazgatás ezen fontos ága ismét szomorú állapotba jutott. A nagyszerű utak, melyek még a rómaiak idejéből fenmaradtak és melyek fenntartása csekély költséget igényelt, eltemetve valának. Colbert érezte a reformok sürgős voltát. Számos visszaélés fejlődött az uti vámokból; ezek megszüntetésére és jogtalanul szedett vámok eltörlésére 1661-ben egy bizottságot küldött ki, mely azonban a fennálló jogok régisége mellett csakhamar meggyőződött a feladat nehézségeiről. Az építési költségeket ismét szaporította, és míg 1662-ben a Colbert által készített első budget szerint a tétel csak 22,000 livrevel szerepel, két évvel reá ennek tízszeresét teszi és 1671-ben már 623,000 livrere rug; a háborúk ismét leszállítását okozzák, 1675-ben e tétel egészen hiányzik és csak a háború befejezése után emelkedik ismét 300,000 livrere. Ez azonban csak az ugynevezett „*pays d'éllections*“-ra fordított; a „*pays d'état*“ maguk viselték az utépitési költségeket. Ugyan e célra szolgáltak még egyéb tartományi terhek és a közmunka. Colbert ez utóbbit elvben nem helyezte, bár több ízben maga is igénybe vette; midőn

a Verdun-Metzi ut kijavitása forgott szóban, Colbert kérdést tesz: vajjon nem volna-e lehetséges a szükséges költségeket adó útján beszerezni. Szigoruan követelte, hogy az utépítési munkálatok jól végeztessenek, a vállalkozók óvatosan választassanak, a munkák a legkevesebbet követelőknek ítéltesse oda és csak tél után fogadtassanak el. A vállalkozók köteleztettek az utakat 10 évig saját költségükön tartani fenn és nemcsak a nyereség, hanem a veszteség kockázatát is viselni és csak egyetlen egy eset fordul elő, a melyben nagy veszteségek és téves számítások kárpótlásáért 10,000 livret utalványoz.

„Semmi sem ad nagyobb hasznot és nem nyújt több előnyt egy népnek, mint a folyamhajózás“, mondja Colbert. Ennek megfelelőleg nagyszerű tervekkel foglalkozott a franczia folyamhajózás előmozdítására, különösen a Loiret, melynek pusztításairól már Cäsar szól, kívánta szabályozni, azonban sikertelenül; e folyó még mai nap is veszélyeztet gazdag városokat, nagy termékeny völgyeket. Colbert legnagyobb műve e téren a languedoc-i csatorna építése, mely XIV. Lajos korszakának egyik remekművét képezi. A csatorna az atlanti és földközi tengert, köti össze, és mint olyan, oly eszmét valósít, mely már Nagy Károly ambícióját foglalkoztatta. A munka keresztülvitele igen nagy nehézségekkel volt összekötve és csak az építő és vállalkozó föláldozó kitartásának és Colbert érdeklődésének sikerülhetett. A vállalkozó, Riquet, 1666-ban nyerte a kiváltságot és tulajdonjogot, de a csatorna csak 1681-ben, kevéssel Riquet halála után, nyitattott meg; hossza 238 kilometer és az építési költségek 17 millió livrere rugtak. A csatorna a forgalomnak nagy szolgálatot tett és még Vauban — a híres mérnök és Colbert ellenségének — dicséretét megnyeré.

Gyakran halljuk és ezt különösen a physiokraták hangoztatják, hogy Colbert a mezőgazdaságot elhanyagolta. Ez a vád leginkább onnét származik, hogy Colbert, a mint már említve volt, a gabna kivitelét több ízben megtiltotta, a mi kétségkívül káros hatással volt a mezőgazdaságra és a mezőgazdasági termelést megszorította. Ezen tényt ugyan nem lehet kétségbevonni; tizennégy év alatt a gabnakivitel nyolczszor engedtetett meg, 22 livrenyi vám mellett (1 muid = 18.72 hectoliter után), ötször ezen díj fele, vagy negyede mellett, és nyolczszor min-

den díj nélkül; nyolczszor ellenben teljesen megtiltatott. A kiviteli engedélyek rendesen három, legfeljebb hat hónapra, és csak ritka esetekben adattak egész évre. Összesen tizennégy év alatt (1669—1683) a gabna kivitele 56 hónapon át volt megengedve és 112 hónapon át megtiltva. Azonban Colbert ez eljárását enyhébben fogjuk megítélni, ha meggondoljuk, hogy működésének első két évében (1661 és 1662) éhség uralkodott, melynek emlékét nem tudta elfelejteni, hogy továbbá a fenntartott nagy hadsereg élelmezésének biztosítása is szükségessé tette némileg ezen intézkedéseket. A mezőgazdaság elhanyagolása semmikép nem képezi Colbert közigazgatási rendszerének elvét; mutatja azt sok más, ha nem is épen közvetlen a mezőgazdaság emelésére törekvő intézkedése, továbbá különösen az, hogy a földmivelés biztos folytatása céljából a gazdasági marhák lefoglalását megtiltotta. Ugyan ő buzdította az eperfaültetést és selyemtenyésztést, serkentette a lótenyésztést, szervezte a ménesügyet stb. Nagyon érdeklődött a bortermelés iránt; a kiviteli díjakat némileg leszállította és a bordeaux-i bortermelőkhez gyakran figyelmeztetéseket intéz.

Megemlítjük még e helyen Colbert híres víz- és erdőrendészeti utasítását 1669-ből — *ordonnance sur les eaux et forêts*. Ez nagyon fontos volt az erdőgazdaság szempontjából, mely Franciaországban rég óta el volt hanyagolva és már Sullyt azon panaszra indítá, hogy az erdőpusztítás Franciaországot még tönkre teheti. A visszaélések a polgárháborúk alatt még fokozódtak. Colbert már 1661-ben foglalkozik e tárggyal; azonban akkor csak előkészítő lépéseket tesz. Későbbben megbízottakat küld ki oly célból, hogy a viszonyokat tanulmányozzák, az erdőket vizsgálják, a visszaéléseket büntessék és javaslatokat terjeszsenek elő; terjedelmes levelezést folytat a kiküldöttekkel; az e módon gyűjtött tapasztalatok alapján keletkezett az 1669-ben kibocsátott rendelet, mely az egész erdőrendészetet fölkarolja és mely majdnem változatlanul 1827-ig állott fenn. Itt is, mint a kereskedelmi szabályzatban, a büntetések szigora, továbbá az állami érdekeknek előtérbe állítása lehetne kifogás tárgya. 1661-ben, midőn Colbert az államügyek vezetését átvette, az állami erdők összes jövedelme 168,788 livret tett, 1683-ban 1.028.766-ra növekedett.

A XVI-ik század óta a tengeren túli gyarmatok megszerzésének nagy befolyást tulajdonítottak a kereskedelem és hajózás fejlesztésére. Franciaország államférfiai is már korán foglalkoztak a gyarmatügygyel, így IV-ik Henrik, még inkább Richelieu, azonban kevés sikerrel. A gyarmatok száma ugyan elég tekintélyes vala; azonban a haszon semmi arányban nem állott a rájuk fordított költségekkel. A kiváltságolt társulatok nem tudtak boldogulni, és a gyarmatosítás csak Canadában és Martiniqueben sikerült némileg. Colbert e tárgyban is számos intézkedést tett. Levelezést folytatott mindenfelé, melyből láthatjuk, hogy ugyan teljesen azon álláspontot foglalta el a gyarmatkérdéssel szemben, mint a legtöbb mercantilista, hogy azonban többször hivatkozik a kereskedelmi szabadságra is. Így egy helyen azt mondja: A kereskedelem az emberek szabad akaratának eredménye lévén, szükséges, hogy szabad legyen, hacsak nem kikerülhetlenül szükséges, hogy az egy társulat vagy néhány magánosok kezébe adassék.

A gyarmatkereskedelem sikeres folytatásának egyik föltétele tekintélyes tengeri hatalom. 1662 óta a tengeri hatalom fejlesztésére fordított összegek roppantul emelkednek, 1670-ben 13 millió livret tesznek. Az eredmények e téren kielégítőek. Mig Mazarin 30 hajót hagyott hátra nyomorult állapotban, 1677. január 1-én az állam 270 hajóval és 30 gályával birt, melyeken 52,000 matróz szolgált. Colbert buzditja a hajófelszerelési tárgyak készítését, még az esetre is, ha az országban való készítés drágább volna mint külföldön, meghonosítja a kátránykészítést és ügyes munkásokat édesget külföldről. A hajótárak jól felszereltettek, kikötők építettek és különösen Toulon, Brest, Rochefort, Marseille, Celte, Dunkirchen nagy figyelemben részesültek.

Ezek voltak Colbert törekvései és nézetei az akkori Franciaország közgazdasági politikája tekintetében, mely országunk közgazdasági fejlődése körül kétségkívül nagy érdemeket szerzett. Mindamellettt élete végén úgy a nép mint a király kegyét is elvesztette; amazét, mert a súlyos háborúk okozta inséget a miniszternek tulajdonították, emezét pedig, mivel a dicsvágy kielégítésére szükségelt nagy összegeket nem tudta előteremteni, és gyakran a nagy kiadások által okozott nagy veszélyekre is figyelmeztetett. És midőn a XVIII-ik

század elején a XIV. Lajos alatt vitt háborúk, a fényűzés és pazarlás mélyen éreztették hatásukat, midőn munkáskéz hiányában a mezőgazdaság elhanyagoltatott, a nemesek pedig Párisba mentek, hogy az udvar fényében sütkérezzenek, midőn a Nantesi edictum visszavonása folytán Franciaország sok ezer oly munkás kéztől lett megfosztva, mely Angliába, Németalföldre és Poroszországba vitte ügyességének értékét és szorgalmának gazdagságát, midőn gyakorlati intézkedéseiből mesterkelt és absolut érvényt igénylő tudományos rendszert csináltak — akkor Colbert emléke szólítottatott elő, hogy feleljen mindezekért. Mióta azonban Colbert terjedelmes állam- és magániratai közzétételtek, teljesen meggyőződünk arról, hogy Colbert, bár tévedésektől sem maradt menten, és daczára annak, hogy a körülmények nem igen kedveztek nagy terveinek, a francia közgazdaság fejlesztésére nagy befolyást gyakorolt. Franciaország egészen a tizenhatodik századig csekély kereskedelemmel és hajózással bírván, nem volt képes oly sikeres gyarmatosítást követni mint más államok; másrészt az államgépezet rosszasága, az adók súlyos volta is lehetlenné tették, hogy nagyobb lendületet vehessen a közgazdaság. Colbert politikája új irányt és új erőt ad a közgazdaságnak; ennél többet nem tehetett. Erről teljesen meg volt győződve Colbert, midőn mondja: „Meg kell elégednünk e világon a jót tenni, a nélkül, hogy azt túlságig vinnők.”

DR. WEISZ BÉLA.

A TISZAVÖLGY KÉRDÉSEI.

A Tiszavölgyet közléről érdeklő kérdések száma oly nagy, hogy ezeket egyenként és részletesen taglalni czélunk ezuttal nem lehet. Elég lesz e helyen azon 3 főkérdéssel foglalkoznunk, mely a f. év november 25-én és 26-án oly nagy érdeklődés mellett megtartott tiszavölgyi nagygyűlés tárgyalásait uralta, t. i. a catasteri, a pénzügyi és az egyesülési kérdéssel.

I.

A catasteri kérdést illetőleg előrebozsátjuk azt a nyílt titkot, hogy a törvényhozás sokkal több jó akarattal, mintsem szerencsével gondoskodott a Tisza völgyéről. Mindenki azt hitte, hogy nemcsak az ugynevezett nulla földeket (melyek t. i. terméketlenségüknel fogva megadóztatva nem voltak) illeti 15 évi adómentesség kedvezménye, hanem ha az ármentesítés nagyobb költséget vett igénybe, a már földadó alá előbb felvett területeket sem lehet magasabban megadóztatni, ha mindjárt változtak is a művelési ágak. A ki az 1868. XXV. tezik 7., 9. és 12. §§-ait megolvasta ugyan, de mélyebben nem tanulmányozta, — az most is ezen hitben él, s nem érti, hogy az 1875. VII. tezik értelmében hogyan lehetett a művelési ágak változása alapján az ő földadóját felemelni akkor, midőn az 1875. VII. tezik 34. §-a az 1868. XXV. tezik 7., 9. és 12. §§-ban körülírt mentességeket továbbra is fentartotta. -

Elismerjük, miszerint az 1868. XXV. tezik 9., 12. §§-ai csakis az esetben hagyták meg a művelési ágak változása dacára az addigi adótételeket, ha az ármentesítés — a mellett, hogy ötször annyiba került, mint a mennyi a kérdéses földterület catasteri tiszta jövedelme, — birtokrendezéssel s új adómunkálat készitással volt kapcsolatban; de nem tagadhatjuk azt sem,

miszerint maga azon körülmény, hogy a tiszai nagy közönség mindig azon tévhitben volt, hogy nem csupán a nulla földek tekintetében illetik őt kedvezmények, hanem a már földadó alatt állott területekre nézve is, — elég biztos jele annak, hogy e kívánsat mennyire jogos és méltányos. Ámde ezen bizonyítékra nincs is szükség; mert ezen elvet az 1875. VII. tezik is elismerte, midőn kimondotta 53. §-ában, hogy „ártérben fekvő birtokoknál, melyek a jelen törvény szerinti adókimutatás életbe léptetése után az 1871. XXXIX. és XL. t. cz. értelmében készített és kezelt védművek által akár egyes birtokos, akár érdektársulatok költségén ármentesítettek, azon catasteri jövedelem, mely az egyes földrészekre az ármentesítés előtt megállapítva volt, a védművek elkészítésétől számítva 15 évig változás alá nem jöhet, habár ezen 15 év alatt az ország egész területére új földadósabályozás eszközöltetnék.“ Megkaptuk tehát az elvi elismerést a multa nézve; a kedvezmény azonban csupán a jövőé. Megengedjük, hogy ez álláspontot fiskális szempontnál talán tetszetősen lehet védeni; de vannak e szempontból magasabb tekintetek is, melyeket figyelmen kívül hagyni nem volna szabad, s e tekintetek határozottan követelik, hogy ezen kedvezmény, melyet mindenki birni vélt még akkor is, mikor azt már rég elvesztette, ha mindjárt novellaris uton, de a már fennálló társulatokra is kiterjesztessék, feltéve, hogy a tizenöt év a munkálatok befejeztétől számítva még el nem mult.

A munkálatok befejeztéről lévén szó, habozás nélkül kijelentjük, miszerint azon nézet, mely szerint a munkálatok addig befejezetteknek ne tekintessenek, a míg „a védművek emelésére vagy erősítésére szükség van“ — nem állja ki a kritikát! A védművek ugyanis nem örök időkre építvők; a Tiszavíz színe ugyanis szakértők állítása szerint folytonosan emelkedik, s ezzel arányban a töltéseknek is emeltetniök kell; de ha ettől el is tekintünk, minden árvíz alkalmával ki vagyunk téve annak, hogy töltéseink elszakíttatnak, vagy legalább annyira megrongáltatnak, hogy azok erősítésének szüksége előáll. Azt kérni tehát, hogy az adómentességet mindaddig élvezzük, a míg csak „a töltések emelésére vagy erősítésére szükség van“ — annyit tenne, mint az adómentesség megörökítését kérni; már pedig

ez oda vezetne, a hova szoktak azok jutni, kik nagyon sokat kérnek, — t. i. hogy semmit sem kapnak! Nem akartuk ezzel azt mondani, hogy egyes társulatok, illetve területek, még ha lefolyt is a 15 év, kivételkép adóelengedésben ne részesíttessenek; mert ilyen kivételes adóelengedésre méltán tarthatnak az ármentesített területek tulajdonosai oly években igényt, melyekben rendkívüli árvíz következtében a gátakat magasítani, vagy azokon nagy költséggel, — jobban mondva új tőkebefektetéssel — nevezetes igazításokat eszközölni kellett; ez azonban nagyon távol áll attól a *pium desideriumtól*, melyet fentebb jeleztünk.

E helyt kell még egy körülményt felemlítenünk, mely szinte sok panaszra ad okot, s ez az 1868. XXV-ik törvény-cikk 7. §-a által a nulla földek adómentessége céljából előírt bejelentések elmulasztásának vagy hiányos megtételének kérdése. Nem kutatjuk, hogy az állam a maga részéről mindent megtett-e a végből, hogy ezen bejelentések módozata iránt az illetők fel legyenek kellőleg világosítva és útba legyenek igazítva; de annyi tény, hogy az érdekeltek most sem tudják, hogy a bejelentésnek egyénenként az illető földterületek tulajdonosai által, vagy pedig cumulative a társulatok által kell történni, s ezért őket sujtani okszerűleg és jogosan nem is lehet; mert az egyes birtokosoknak, kik a kellő adatokkal nem rendelkeznek, nincs is módjában a haszonvehetőség beállítását, a megtörtént collaudálást igazolni s a bejelentést eszközölni, különösen tekintve azt, hogy az ártéri kimutatás a földadó catterrel nincs összhangzásba hozva, s e szerint a megfelelő parcellákból az adómentességre igényt tartó ármentesített részt határozottan megjelölni sem lehet; — a társulatok netaláni mulasztásaiért pedig egyes érdekelteket büntetni, különösen akkor, midőn már maga a törvény kétféle magyarázatot enged s kiájtásokról szó sem lehet, mert a collaudálási jegyzőkönyvek a közlekedési ministeriumnál mindig betekinthesők, — minden jogelvvel ellenkeznék. Ezen bajokon tehát segíteni kellene, ha csak azt nem tartjuk, hogy „*der Staat geht sicher*“, s a mi senkinek sem szabad, az meg van engedve az államnak, t. i. *cum damno alterius locupletari*. — Már pedig ha a pénzügy-minister csakugyan segíteni akar, meg fogja találni a formulát is, a melylyel segítsen; megvalljuk azonban őszintén, miszerint

alig reméljük, hogy az ügy ily késő stádiumában e sérelem orvoslását elérhetnők.

Messze haladtunk ugyan a catasteri főbb kérdések felsorolásában, de a legfőbb kérdés még hátra van, s ez az ármentesített területek tiszta jövedelmének kiszámítása, tekintettel az állandó catasterre.

E részben az 1875. VII. törvényezikk két szakasza rendelkezik, t. i. a 18. §., mely a vizöntés, elhomokosodás elleni gátak és egyéb védművek fentartására szükséges költségeket a rendes gazdálkodási költségekbe beszámíttatni rendeli, — s a 39. §. e) pontja, mely kimondja, hogy azon egyes területek, melyeknek termőképességben tartása a rendes gazdálkodási költségeken felül különös költségekkel jár, a tiszta jövedelmi fokozat, illetőleg minőségi osztályoknak egyik kisebb tételű osztályába is sorozhatók a nagyobb gazdálkodási költségek be tudása fejében. A 18. §. rendelkezése elvileg igen tetszetősnek látszik, a gyakorlati kivitelnél azonban oly módon hajtatik az végre, hogy igazán el lehet mondani: „adtál uram esőt, de nincs köszönet benne!” Volt alkalmunk ilyen liquidationalis tárgyalásokon részt vehetni, s ez alapon bizton állíthatjuk, hogy a kincstári közegek annyi túlbuzgósággal járnak el, hogy az 1875. VII. t. cz. 18. §-a által nyújtott kedvezmény a papiroson marad. Nemesak a befektetett tőke kamatai mellőztetnek e tárgyalásoknál; nemesak a tartalékalap, melyet pedig a törvény intézkedése szerint mindig kiegészítve kell készen tartani, marad egészen számításán kívül, hanem még a magasítási és elhasználási költségek is figyelmen kívül hagyatnak, úgy hogy csaknem azt kell kérdezni, hogy a társulatok költségei közül vannak-e olyanok, melyek elfogadtatnak a leszámítás alapjául? Annyi tény, hogy egyéb nem számíttatott le, mint a regie költség s azon csekély kiadások, melyek a töltéseknek rendes, ves z é l y m e n t e s időkben való fentartására szükségesek. A legutóbbi árviz alkalmával felmerült nagyobb költségekre az mondatott, miszerint ezek az átlagos kiszámításnál nem vehetők tekintetbe, sőt még a regie és rendes évi fentartási költségek is csak ott fogadtattak el, a hol azok komolyan számba sem vehető összegre rugtak; a hol pedig a költségek többet tettek volna, ott az mondatott, hogy a liquidatio majd máskor

fog megejtetni. És az eljárás, melynek segélyével a törvény által nyújtott kedvezmény teljesen ellensúlyoztatik, természetesen oda vezetett, hogy a catasteri tiszta jövedelemből catastr. holdanként csak 20—30 kr. rendeltetett e czímen leüttetni. — Már ha számba vesszük, hogy a földadó a catasteri tiszta jövedelemnek mintegy 30%-a, — kiderül, hogy gátfentartási költségek czimén cat. holdanként az adóból 6—10 kr. hozatik levonásba. Ehhez nem kell commentár; itt a számok beszélnek és fennen hirdetik azt a „jóakaratot“, melyre a tiszai birtokosok a pénzügyi közegek részéről eddig legalább számot tartottak.

Igy állván a dolog, igen halavány reményünk van ahhoz, hogy az 1875. VII. t. cz. 18. §-a megnyugtatóul szolgálhasson a tiszai birtokosokra nézve, kiktől az állam egyik kezével elveszi azt, mit a másik kezével adott. Nem marad tehát más hátra, mint az 1875. VII. t. cz. 39. §-ának e) pontjába vetni utolsó reményünket. E szakasz jogot ad arra, hogy a nagyobb gazdálkodási költségek betudása fejében az egyes földterületek a minőségi osztályok egyik kisebb tételű osztályába soroztathassanak. Nézetünk szerint a jogos panaszokat orvosolni különösen e szakasz van hivatva, melynek keretében az ármentesített területek tiszta jövedelmének meghatározásánál számba vétethetnék a kockázat, melylyel a töltések egész tökéletke össze van kötve, — számba vétethetnék a talaj gyors kimerülése s a Tiszavidéken uralkodó gazdasági állapotok és climaticus viszonyok bizonytalansága, — leszámíthatnának a befektetett tőke és tartalék-alap kamatai, — s végül az elhasználási, helyreállítási és regie-költségek, még pedig nem azon gyarló adatok szerint, melyeket néhány év nyújthat s melyeket a Tisza víz veszélyes természete kinevet, hanem oly fix tételekben, melyek rendkívüli idők bekövetkeztével is kiállják a próbát s melyek a társulatokat a legnagyobb takarékosagra ösztönzik; mert akkor nem kellene félniök, úgy mint most, hogy ha jól gazdálkodnak, ezért még az állam által, a helyett hogy jutalmaztatnának, adójuk emelése által, büntettetni fognak!

Bármennyire kétségtelen, hogy a tiszta jövedelem kiszámításánál a törvény keretén belől a tiszavölgyi érdekeltek jogos érdekeit kielégíteni csupán a 39. §. e) pontja alapján lehet, —

mégis igen nehéz a petitumot részletezni és meghatározni, hogy hány osztálylyal kívánjuk a tiszai ármentesített területeket a rendkívüli költségek fejében lejjebb soroztatni; igen nehéz ez különösen akkor, midőn sem az osztályok számát nem tudjuk, sem pedig nem tudjuk azt, hogy az osztályok hogyan fognak egymáshoz arányolni; s ezért a törvény intentiójának talán leghelyesebben volna megfelelni, ha a házbér alá eső házaknál, vagy pedig az első catasteri felvételnél követett eljárás mintájára elvül kimondatnék, hogy ezen lejjebb való osztályozás akkép eszközleendő, hogy a catasteri tiszta jövedelem az ármentesített területnél legalább 40—50 %-kal kevesebb legyen, mint a hasonló természetű fensiki birtokoknál. Nem szándékunk határozott javaslatot tenni; mert ez a kivitel feladata; csupán egy eszmét penditünk meg, s ez az eszme az, miszerint az 1875. VII. t. cz. 39. §-ának e) pontja által nyújtott kedvezmény csak akkor fog a tiszai ármentesített területeknek csakugyan javára szolgálni, — úgy a mint azt a törvényhozás czélozta, — ha a fent részletesen felsorolt költségek levonása egy azonos kulcsban, egy egyöntetű százaléokban, jobban mondva a lejjebb való osztályozás oly közös módozatában találja kifejezését, mely egyenlően éreztesse jótékonyágát a tiszai ármentesített területekkel; mert ekkor lehetetlenné lesz téve az, hogy valamint az 1875. VII. t. cz. 18. §-a a gyakorlati kivitelnél már az első kísérletnél is értelméből egészen ki lett vetköztetve, úgy a 39. §. e) pontjának kedvezménye is teljesen nullificáltathassék, s alantas közegek önkényétől vagy épen a véletlentől függjön a Tiszavidék jövő sorsa.

II.

A mi a pénzügyi kérdést illeti, nem szólunk ezuttal sem az alsó-tiszai átmetszések kiképezésének költségeiről, mely költségek mielőbbi utalványozása a Tiszavölgy első létkérdése; — sem pedig azon rövid időre adandó kormányi előlegekről, melyek nélkül a legnehezebb viszonyok közt levő társulatok működése megakadna: egyedül a kölcsön kérdését kívánjuk érinteni. A nemzeti bankkal régi ígérete alapján folytatott alku-
dozások köztudomás szerint sikerre nem vezettek s e szerint

más módozatokra kell gondolnunk. Nyíltan bevalljuk, miszerint az állam jelenlegi nehéz pénzügyi viszonyai közt nem remélhető, hogy az állam közvetítése mellett bármi alakban jutányos kölcsönt kaphassunk, nem reméljük ezt azért, mert köztudomás szerint az állami kölcsönök drágábbak, mint a magánosok hasonló ügyletei. Így állván a dolog, tagadhatatlan, miszerint majdnem egészen önmagunkra vagyunk utalva; magunknak kell tehát keresnünk az okokat, a melyek folytán a tiszai ármentesítő fársulatok hitelképessége eddig oly nehézkes volt. Ezen okokat keresve, azon eredményre jutunk, hogy az 1871. XXXIX. t. cz., mely az ily kölcsönök természetét meghatározza, több nevezetes hiányban szenved, de különben is annak végrehajtása — legalább eddig — a kölcsön részletek beszédése tekintetében nem volt alkalmas arra, hogy ily kölcsönzésekre másokat is buzdítson.

A törvény egyik hiánya az, hogy az ilyszerű kölcsönök rangsorozatát nem határozza meg, s míg a sokkal csekélyebb jelentőségű gátfenntartási költségekre nézve a 19. §-ban kimondja, hogy az oly teher, mely a birtokkal jár, s mely az adóhátralék kivételével minden betáblázott s be nem táblázott követelés előtt áll, — addig a sokkal fontosabb kölcsöntőkék és részletek sorsát kellőleg elintézettnek és azok természetét eléggé meghatározottnak tartja az által, hogy a 22. §-ban a kamatok és részleteknek közigazgatási úton leendő behajtását helyezi kilátásba. Ezen bizonytalanságnak egyik folyománya az is, hogy senki sem lehet tisztában az iránt, hogy az esetre, ha ily kölcsönnel terhelt ármentesített birtok elárvereztetik, vagy csőd alá kerül, — átszáll-e a kölcsönrészletek további fizetésének kötelezettsége a vevőre, vagy pedig az egész kölcsön a befolyt vételárból ütemedő le. Ezen kérdés annál nehezebb, mert semmi positiv intézkedés sincs az iránt, hogy ezen követelések (másutt onera perpetuák) az árverési feltételekbe stb. fölvéttessenek-e, vagy pedig azok kifizetése más egyéb hosszú folyamú jelzálogos kölcsönök módjára eszközöltessék a vételárból. — Az esetre, ha a kölcsönök iránt a nyilván könyvek fölvilágosítást nyujtanának, a helyzet nem volna oly nehéz; így azonban, veszedelmes controvers kérdésekre adhatna ezen mulasztás alkalmat. Az 1876. XV-ik törvényczikk 67. §-a, nem különben az ezt kiegé-

szító 1876. évi 12158. számú pénzügyministeri rendelet magával az 1871. XXXIX. t. czikkkel együtt gondosan kikerülték e kérdést; csupán az ármentesítési kölcsönök 3 évi lejárt részleteinek bejelentését rendelik el árverések és csődök alkalmával — a kölcsöntörvény sorsát azonban harmadik személyekkel mint vevőkkel szemben egészen mellőzik. — Ha már most számba vesszük, hogy az árverésen vevő fennálló törvényeink szerint semmi néven nevezendő terhet nem vesz által, ha számba vesszük, hogy ezen ármentesítési kölcsönöknél a vevő sem az árverési feltételekből tudomást nem merithet, sem pedig a lejárt részleteknek az adófelügyelő általi bejelentéséből magának tájékozást nem szerezhethet; mert az idézett ministeri rendelet 3-ik pontja szerint e hátraléki kimutatások csak jóval az árverés után a vételár felosztására határnapot kitűző végzés vételével terjesztendők a bíróság elé, — s ezek szerint a vevő mikor árverez, az ármentesítési kölcsönt, illetőleg annak részleteit számba nem veheti: — előttünk áll a helyzet bizonytalan képe.

Igénytelen nézetünk szerint e bajokon lehetne segíteni az 1871. XXXIX. t. cz. kifejezett vagy hallgatólagos elvei keretén belől is; bár megvalljuk, hogy az 1871. XXXXI. t. cz. a Tiszavölgy hitelképességünk emelése tekintetében távolról sem érte azt a czélt el, melyet magának kitűzött, s tudtunk szerint az egész birodalomban csak egy hitelintézet akadt, mely ily természetű kölcsönöket engedélyezett, — a többi hitelintézetek pedig azzal tagadták meg ily kölcsönök engedélyezését, hogy szabályaik szerint csupán telekkönyvi biztosíték mellett vannak kölcsönök megszavazására feljogosítva.

Ily körülmények közt nincs más út hátra, mint külföldi tőkét keritenünk, mely talán, ha minden egyéb biztosításban részesülne, az 1871. XXXIX. t. czikk megfelelő szakaszainak módosításával a telekkönyvi bekeblezéstől eltekintene; — vagy pedig, ha a monarchia pénzintézeteire lennénk kizárólag utalva, akkor azon két expediensről lehetne csupán szó, hogy a monarchia több nagy intézetei szabályait ez alkalomból módosítsák, s azokba a kölcsönök ezen nemét is felvegyék, úgy, a mint azt az osztrák földhitelintézet tette, vagy pedig, ha ez lehetséges nem volna, akkor alkottassék egy oly törvény,

mely az ily állami védelemben részesülő ármentesítési kölcsönöknek telekkönyvszerű biztosítékot is nyújt, oly alakban körülbelül, mint a hogy a szőlő-dézmaváltság tartozások az 1868. XXIX. t. cz. 9. §. alapján az illető telekjegyzőkönyvek birtoklapjaira röviden bejegyeztettek, s ez által — tekintettel a közelebbi felvilágosítást nyújtó közös megváltási teherlapra — bekebelezetteknek tekintettek. Elismerjük, miszerint ezen expediens több rendbeli nehézségekbe ütközik, de azt egyáltalán nem tartjuk, hogy e nehézségek legyőzése kivihetetlen volna.

E nehézségek főleg abban rejlenek, hogy az ármentesített birtok — egyes kivételes eseteket kivéve, — telekkönyvileg a fensiki birtoktól külön választva nincs.

Már pedig ármentesítési kölcsönrészletekkel fensiki birtokot terhelni s ez által a jóhiszemű hitelezőket telekkönyvi rangsorozatukban hátrább szorítani, esetleg pedig szerzett jogaiktól minden igaz ok nélkül elűzni, — oly képtelenség volna, melyre egy jogállamban gondolni sem lehet.

Ezek szerint nem marad más hátra, mint akkép intézkedni, hogy az ármentesítési kölcsönök telekkönyvileg csupán az ármentesített földeket terheljék; ámde a fennálló telekkönyvi rendtartás értelmében ezen eszme másképp nem vihető keresztül, mintha az ármentesített területek külön birtoktestek gyanánt lesznek telekkönyvileg feltüntetve, melyekre önállóan zálogjogot szerezni lehet.

A telekkönyvnek ezen átalakítása nem kellene, nézetünk szerint, hogy épen imperative történjék, bár helyzetünket minden tekintetben javítaná az, ha az ártér társulati kimutatása a hiteltelekkönyvvel és az adócatasterrel — mint már fentebb is jeleztetett — összhangzásba hozatnék. A kölcsön-kérdés szempontjából azonban elég volna a társulatoknak törvény által megadni azon jogot, hogy az ármentesített területnek hiteltelekkönyvi különválasztását követelhessék. Az eljárás hasonló volna az úrbéri rendezések után fogamatba vétetni szokott telekkönyvi átalakítási eljáráshoz; s e szerint az eljárás hivatalból történék a társulati ártér-kimutatások segítségül vétele mellett s a terhek is hivatalból bekebeletnének át az új birtoktestekre. Tudjuk jól, hogy ez az eszme nem nagyon népszerű; — bármennyi ármentesítési kölcsönrel tartozzék is valaki, ha e köl-

csön telekkönyvileg kitüntetve nincs, — azon jó hitben ringatja rendesen magát, hogy ez tulajdonkép nem is adósság, — csak olyan mint az adó, melyet mindig fizetni kell, s azt tartja, hogy a hitelező, kitől kölcsönt kér vagy a vagyoni állását kutató más harmadik személy ezen terhet nem is veszi számításba ; — szívesen megengedjük, hogy ezen felfogás, ha nem is jogosult, nincs egészen minden alap nélkül. — Magunk is azt tartjuk, hogy ha csak lehet, igyekezzünk másképp segíteni magunkon, de ebből nem következik, hogy előavatosságból a legrosszabbra is ne késztüljünk el, s jót remélve, tétlenül nézzünk jövőnk elé.

A kölcsönökről lévén szó, lehetetlen, hogy meg ne emlékezzünk azon szerepről, melyet az állam magára vállalt akkor, midőn a részleteknek közigazgatási uton leendő behajtását biztosította. Az állam, midőn az 1871. XXXIX. t. cz. 22. §-ban kimondta, hogy e kölcsönök kamatait és részleteit közigazgatási uton behajtja, — erkölcsileg mindenesetre, de sőt talán jogilag is kötelezettséget vállalt az iránt, hogy e kamatokat és részleteket az illetők pontosan megkapják ; ennek daczára nem látjuk a behajtásnál azt az erélyt kifejtve, mely közadóbeli tartozások és illetékek behajtása alkalmával kifejtetni szokott, s az ily ármentesítési kölcsönök egyéb kincstári tartozások mellett a mostoha gyermek szerepét látszanak játszani, aki nemcsak koplal testvérei mellett, hanem még gyönyörködni is köteles abban, ha amazok jóllaknak, — a mint azt a temes-bégai társulat példája is igazolja, a hol az ily hátralékok 780,000 frtra rugnak. Már pedig tagadhatatlan, hogy a hitelezők azon jóhiszemben adták kölcsöneiket, hogy az állam nemcsak akarja, de képes is, sőt kötelezve van ezen kölcsönök kamatait és részleteit behajtani ; s e szerint talán több mint méltányos volna, ha az állam e tartozások behajtásáért felelne nálunk is úgy a mint például Szászországban felel. Az ármentesítési kölcsönt megadó hitelezőnek az állammal szemben egyéb fegyvere nincs, mint a törvény útja ; s ezért ezt az utat fentartani a hitelező részére felette szükséges volna, mert csak ekkép adatnék gyakorlati sanctio azon kedvezménynek, melyet az 1871. XXXIX. t. cz. 22. §. nyújtott ; mert ekkép lehetne legbiztosabban elkerülni a versenygést is azon kérdés felett, hogy az ármentesítési kölcsön részleteinek mennyiben legyen a be-

hajtásnál elsőse az adók és illetékek felett, s mert végül eképp közvetve bár, de az állam csakugyan segíthetne bennünket, jótállván olyan tartozásért, melynek behajtása kezeibe van léteve, s mely miatt már ez oknál fogva sem szenvedhet kárt. Több oldalról hangoztattak panaszok, hogy a kölesönrészletek gyanánt kifizetett összegek az adóhivatalok által az 1871 XXXIX. t. cz. 19. §-nak védve alatt adófizetés czímén számoltatnak el, s ekkép rendeltetésüktől önhatalmulag elvonatnak. A fentebb megpendített eszme által ezen is segítve volna; különben hogy ezen panaszt orvosolni mennyire indokolt, elég talán, egyebeket mellőzve, Poroszországra hivatkozunk, hol az ily kölesönrészletek az adót s egyéb kincstári tartozásokat még az árverésen bejött vételár felosztásánál is az 1855. csödtörvény szerint feltétlenül megelőzik.

Még egy kis kérdés van hátra e pontnál, s ez az 1871. XXXIX. t. cz. 20-ik §-nak azon rendelkezése, mely szerint a gátfentartási költségjárulékok csak a kivetés után hat hónappal hajthatók be. Ezen intézkedés tarthatatlanságát annyira igazolta a gyakorlat, hogy azt bővebben indokolni feleslegesnek tartjuk; elég lesz talán jeleznünk azt, hogy a helyreállítási munkálatok teljesítése ha valahol nem, úgy az ármentesítő társulatoknál nem tűr halasztást; sokszor ugyanazon munkálat nem a maga idejében teljesítve, később háromszor annyiba kerül, sőt nem egyszer annak elmulasztása az egész érdekeltségre nézve vészthozó lehet.

A fentebbiekben kifejtettük nézeteinket a catasteri és pénzügyi kérdéseknek a tiszavölgyi nagygyűlésen szóba hozott részét illetőleg. E nézetek érvényesítése azonban egészen a kormánytól és a törvényhozástól függ. — Elismerjük, hogy ha nehezek a mi viszonyaink, talán még nehezebbek az idők az államra nézve, s ezért mindentől távolabbaknak szeretnénk látszani, mint attól, hogy túlköveteléseket tegyünk. A törvényhozás és a kormány, melynek őszinte érdeklődésében ügyünk iránt kétkedni semmi okunk sem lehet, reméljük, hogy az állam súlyos viszonyai között is fog módot találni abban, hogy a Tiszavölgy, mint a magyar faj specifiqus fészkeinek létérdekei helyesen és méltányosan oldassanak meg; s a régi, valamint ezután kiadandó törvények és rendeletek azon jóhiszeműséggel hajtassanak végre is, a melylyel azok hozattak és kiadattak.

III.

Hátra van azon kérdés érintése, melynek gyakorlati kivitele már távolról sem annyira a törvényhozástól és kormánytól, mint önmagunktól függ; s ez a tiszai ármentesítő egyleteknek egy központi tiszavölgyi társulattá leendő alakulása. E tárgyban a központi választmány egy alapszabálytervezetet terjesztett a közgyűlés elé, mely szerint a Tisza völgyében alakult ármentesítési egyletek az 1871. XXXIX. és 1874. XI. t.-cz. által biztosított autonómiájuk fentartása mellett „tiszavölgyi társulat” elnevezés alatt egységes társulattá szövetkeznek. A „tiszavölgyi társulat” célja ezen alapszabályok szerint az volna, hogy a vidéki társulatok specialis, nemkülönben azok közös érdekeit a kormány előtt képviselje; a töltésezési és átmetzési munkálatokra nézve nézeteit a kormánynyal közölje s különösen a felett öröködjék, hogy e munkálatok egyöntetűek legyenek; a közös érdekű ügyekben irányt adjon a társulatoknak; a netalán szükséges kölcsönöket kieszközölni segítse; végül kiegyenlítse a társulatok közt netalán felmerülő vitás kérdéseket s a kisebb egyletek csoportosítását eszközölje. Kimondatott továbbá e tervezetben, hogy a kormány által saját kebeléből a társulathoz kiküldendő biztos a közgyűlés és választmány rendes tagja. A közgyűlést illetőleg a tervezet úgy rendelkezik, hogy az áll 1-ször: a vidéki egyletek képviselőiből; 2-szor a központi választmány tagjaiból; 3-szor a kormány kiküldöttéből. A vidéki egyletek képviselőitét illetőleg az foglaltatott a tervezetben, hogy oly egyletek, melyek 10,000 catastralis holdnál kisebb árterületet képviselnek, egy szavazattal birjanak; oly egyletek melyeknek árterülete 10,000 és 100,000 catastralis hold közt van, két szavazattal legyenek a közgyűlésen képviselve, s végül azon társulatok, melyeknek ármentesített területe 100,000 catastralis holdat is meghalad, három szavazattal rendelkezzenek. A közgyűlés választja a tervezet szerint a társulat elnökét és alelnökét hat évre, a központi választmány tagjait pedig három évre oly módon, hogy elejente sorsolásnak legyen helye, később pedig, ha rendes kerékvágásba jön a dolog, a megválasztottak egy harmada lépjen évenként ki. A legfőbb intézkedési és felügyelési jog a

közgyűlésnek tartatott fenn, nemkülönben meghatározatott, hogy közgyűlés évenként egyszer fog tartatni; megállapított az is, hogy a központi választmány tagjai a közgyűlésen egy-egy szavazattal birjanak. A központi választmányra nézve kimondatott, hogy az annyi — a közgyűlés által választandó — tagból alakittas-sék, a hány vidéki egyesület van. A központi választmány hatáskörét illetőleg a tervezetben kimondatott, hogy az egyfelől a közgyűlési teendőket előkészíti, másfelől a közgyűlési határozatokat végrehajtja s a társulatot képviseli; természetes, hogy az ügyviteli személyzet szervezése és a társulati titkár megválasztása is a központi választmánynak tartatott fenn. Végül kimondatott, hogy a központi költségek viselése a vidéki egyesületeket terheli, a holdszám szerinti arányban.

Ezekben röviden összefoglaltuk az alapszabálytervezetben részletesen kifejtett javaslatokat. E javaslatok nagy része a nagygyűlés által elfogadtatott és csupán a következőkben történtek módosítások: A nagygyűlés kimondotta, hogy a központi társulat tagjai gyanánt tekinti az egy kézben lévő magánöbölzetek tulajdonosait is. Igen méltányos volt ez öbölzetek tulajdonosait a központi társulat tagjai közé felvenni, mint a kiknek helyzete és érdekei teljesen hasonlóak a társulatok helyzete és érdekéhez, s mint a kik okszerűleg nem sujthatók azért, hogy egyedül szerencsések birni egy öbölzetet, s hogy társulatot ez okból az 1871. XXXIX. t.-cz. alapján nem alakítottak, de nem is alakíthattak. A társulat célját illetőleg kimondotta a nagygyűlés, miszerint a társulatnak joga van nemcsak a készülöben lévő és ezután foganatosított, hanem a már befejezett munkálatok iránt is véleményt adni és felterjesztést tenni a kormányhoz; ugyanitt megállapított az is, miszerint a központi társulat hatásköre a vidéki egyesületek közt felmerült vitás kérdések eldöntésére ne terjedjen ki, hanem csupán az egyesség megkiértésére szorítkozzék. A kormány küldöttére nézve azt határozta a közgyűlés, hogy az a tárgyalásokban csupán consultativ votummal vehessen részt, a mi igen természetes volt, tekintve, hogy a kormány közege egyes társulatok képviselőivel sem érdekénél, sem állásánál fogva egy elbánás alá nem jöhet. A központi választmány alakítása változatlanul hagyatott azon kivétellel, hogy minden vidéki egyesület kell, hogy egy tag által a központi választmány-

ban képviselve legyen; a központi választmány mellett azonban még egy kisebb végrehajtó bizottság szervezését is szükségesnek látta a közgyűlés. Attól félt ugyanis a nagygyűlés, hogy egy oly nagy testület, mint a központi választmány, mely 38—40 tagból áll, kiknek nagy része vidéken lakik, — sokkal nehezebb, hogy sem attól compact működést, a részletekig következetes eljárást s a teendők gyors végzését várni lehetne; e mellett azon aggodalom is forgott fönn, hogy tekintettel arra, miszerint a tervezet alapján érvényes határozat hozatalára 5 központi választmányi tag jelenléte elégséges, — nem-e ragadhatja kezébe a kisebbség a többség fölött a hatalmat? Ugyanezen indok vezette a közgyűlést akkor is, midőn e 12 tagu állandó végrehajtó bizottságra nézve kimondotta, miszerint az a központi választmány által akkép alakítandó, hogy az elnökön és alelnökön kívül abban 3 tag legyen a felső-tiszai, 1 a közép-tiszai, 4 az alsó-tiszai és 2 a körös-berettyói érdekeltségéből. Tagadhatatlan, hogy ez az eszme kissé complicáltnak látszik; azt hisznük azonban, hogy ennek daczára a gyakorlatban nagyon meg fogja állani helyét; mert végelemzésében nem egyéb az, mint következetes keresztülvitele azon democraticus elvnek, mely egyedül képes az egyes társulatok közt fenforgó roppant különbségek és aránytalanságok mellett a jó egyetértést fentartani, t. i. hogy de nobis sine nobis semmisse történjék. A közgyűlésen minden társulat képviselve lesz; — a központi választmányban szintén lesz minden vidéki egyletnek egy tagja a megejtett módosítás szerint; ámde a 12 tagu végrehajtó bizottságban physice lehetetlen, hogy 38—40 társulat képviselve legyen, s e szerint nem volt más hátra, mint azon főérdekesoportozatok arányos képviselétét eleve biztosítani a végrehajtó kis bizottságban, melyek a Tiszavölgyet dominálják, — még pedig úgy, hogy körülbelül minden 300,000 holdra essék a végrehajtó állandó bizottságban egy szavazat. Ezek voltak a nagygyűlés határozatai az alapszabályok kérdésében; megjegyezzük azonban, miszerint végleg határozni ez alapszabályok felett, s ezek alapján megalakulni az 1878. január 20-án tartandó nagygyűlésnek lesz feladata; addig a vidéki egyletek közgyűlései ez alapszabályokat alaposan kell hogy megvitassák a végből, hogy az 1878. január 20-iki nagygyűlésre küldendő meghatal-

mazottaikat a kellő utasításokkal elláthassák. Azt tudjuk, hogy csomót keresni a kákán is lehet, s arról is meg vagyunk győződve, hogy a vidéki egyletek elé terjesztett közgyűlésileg elfogadott javaslat compromissumok eredménye lévén, az oly tökéletes mű nem lehet, mint a milyenek azon munkálatok lenni szoktak, melyek a gyakorlati élet viszonyaival megalkudni nem kénytelenek; mindazonáltal azt hisszük, hogy a vidéki egyletek azon nagy felelősség hazafias öntudatában, mely reájuk hárulna az esetre, ha az alakulás nem történhetnék meg, — azon szór-szálhasogatást nem ismerő őszinte egyszerűséggel fogják e javaslatot külön gyűléseiken megvitatni, melynek már képviselőik a nagygyűléseken oly fényes jeleit adták!

Eddig, megvalljuk, csupán egy lényeges kérdést hallottunk, mely valószínűleg még az 1878. január 20-ki nagygyűlésen is vitára fog alkalmat adni. Ez a központi választmány összeállításának kérdése. Több vidéki egylet ugyanis nem elégedve meg az eredeti tervezeten a közgyűlés által megejtett azon módosítással, hogy a közgyűlés minden társulat érdekeltségéből választ egy-egy központi választmányi tagot, — még erősebb garantiákat óhajt ezen érdekképviselő tekintetében, s e szempontból az egyes vidéki egyleteknek kívánja fentartani azon jogot, hogy egy-egy tagot választhassanak a központi választmányba, mert attól fél, hogy a közgyűlés esetleg oly tagokat is választhatna az egyes vidéki egyletekből, kik talán otthon kisebbségben vannak s ennél fogva a központi választmányban más érdeket képviselhetnének, mint a melyeket az illető vidéki egylet magáénak vall. Ez a nézet elvileg nem indokolható; mert hiszen a központi választmány ismerve és hivatása épen az, hogy az ne mint a közgyűlés, a vidéki egyleteknek, hanem magának a közgyűlésnek legyen közege és kifolyása; azt azonban elvitatni nem lehet, hogy ez aggodalom nincsen gyakorlati háttér nélkül, s hogy a legközelebb tartandó nagygyűlés egyik főfeladata lesz ezen aggályt eloszlatni a nélkül, hogy a központi társulat egész szervezete lényegéből kiforgattassék.

Közel az idő, midőn megtudjuk, hogy megértünk-e már azon nagy eszmére, melyért annyi jelesünk eddig hiába küzdött, — a tiszavölgyi egyesülés eszméjére. Az 1878. január 20-iki nagygyűlésen ez a kérdés, s ezen kérdéssel a Tiszavölgy sorsa

a közelebbi jövőben el fog döntetni. El fog dőlni azon kérdés, hogy akarunk-e önmagunkon segíteni, hogy birunk-e érzékkel nagy közös érdekeink iránt; — vagy pedig úgy, a mint eddig, annyifelé húzunk, a hányan vagyunk, mindenki csak a maga ügyét végzi, dolgozik a maga szakállára, s a közös létkérdések feletti örökösödést bizza a véletlenre!

A magyar faj természete mindig az volt, hogy a mig egyenetlenkedett a szerencsében, összetartani csak a nem szeretem napokban tudott. E faji tulajdonunkból következtetve, kétségtelennek tartjuk, hogy ha most, midőn a catastropha következményeit még mindannyian érezzük, — össze nem fogunk, lassankint eltűnnek a napirendről a Tiszavölgy kérdései, s az egyesülés nagy eszméje majd csak akkor fogja megint foglalkoztatni az elméket, ha újabb csapások fogták érni a Tisza völgyét. Lehet, hogy a mi elődeinknek nem sikerült, az ennek a nemzedéknek sem fog sikerülni, s a messze jövőnek van csak fentartva az, hogy ez eszmének testet adjon. Ámde e távoli remény ne vigasztaljon bennünket; mert ha ez eszme most elbukik, nagy szerencsétlenségek árán fog csak győzelemre jutni, s mikor győzelemre jutott, — akkor már késő lesz!

DR. DARÁNYI IGNÁCZ.

VÁMÜGYI TANULMÁNYOK.

Irodalom: Matlekovits Sándor: Az osztrák-magyar monarchia vámpolitikája 1850-től kezdve napjainkig; Matlekovits S.: Pénzügytan, 2. kiadás 149—153. l. Kautz Gyula: Nemzetgazdaságunk és a vámpolitika; Kautz Gy.: A pénzügytan rendszere 165—170. l.; Lukács Béla: Ausztria és Magyarország pénzügyei és adórendszere 115—162. l.; Schnierer Gyula: A vámügyreform Magyarország termelése szempontjából (1866). Stein Lőrincz: Lehrbuch der Finanzwissenschaft 383—406 l.; Rentzsch: Volkswirtschaftliches Handwörterbuch.; Bluntschli: Staatswörterbuch. Matlekovits: A kereskedelem története.; Neumann F.: Österreichs Handelspolitik in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. Die Zollpolitik und die zwischen Österreich-Ungarn und den anderen Staaten abgeschlossenen Zoll- und Handels-Verträge.; Amé: Étude sur les tarifs de douanes et sur les traités de commerce. Paris, 1876. két kötet. L'Economiste français, journal hebdomadaire. Journal des Économistes. Deutsches Handelsblatt, Wochenblatt für Handelspolitik und Volkswirtschaft. Der Österreichische Oekonomist. L'Economista D'Italia, rassegna finanziaria, industriale, agricola e commerciale. The Economist, weekly commercial times stb.

Azon számos kérdés közt, melyek úgy monarchiáknak általában, valamint különösen Magyarországnak közgazdasági jelenét és jövőjét érintik, újabban leginkább előtérbe léptek azon kérdések, melyek a kereskedelmi politikával kapcsolatosak. Tagadhatlanul ezen kérdések a lehető legnagyobb fontossággal bírnak; megoldásuk azonban a legnagyobb nehézségekkel jár. Annyival inkább sajnálhatni, hogy hazánkban aránylag igen kevesen foglalkoznak e téren.

A vámokat már az ó-korban ismerték. Az aegyptomiak és zsidók, a görögök és rómaiak szedtek vámokat. És midőn Cortez az általa meghódított Mexikóba tartotta bevonulását, egy már meglehetősen kifejlődött vámrendszerrel ismerkedhetett meg. A görögök még csak kikötői és raktári illetékeket szedtek; a római birodalomban ellenben a portitores nemcsak a kikötőkben, hanem országutakon, alpesi szorosokon, hidakon és folyókon szedtek „portorium“-ot uti vám fejében.

A szó legtágabb értelmében vám alatt értünk oly adót, mely az árúk után azoknak fuvarozása, tovaszállítása közben

szedetik. A fogalomnak ilyenén meghatározása egyaránt alkalmazható mindazon adókra és illetékekre, melyek különböző időkben és különböző népeknél „vám“ elnevezése alatt szedettek. A vám fogalmának szorosabb meghatározása mindazonáltal sokféle változáson ment keresztül. Napjainkban vám alatt nem értjük többé sem a helységek illetékeit (octroi), sem a kövezet-, uti-, vagy hid-vámot.

Jelenleg vám alatt csak azon adókat értjük, melyeket az állam a határait átlépő áru után szed annak minősége és mennyisége szerint.

Megkülönböztetünk érték-vámokat és specíficus váموkat. Az előbbiek az áru értéke után vettetnek ki, az utóbbiak pedig mérték után. E szerint van négyféle specíficus vám: a súly szerinti (s ilyen van legtöbb), a térség szerinti (nach dem Flächenraum), mint például tükröknél volt szokásban, továbbá az ürmértékek szerinti (például a tűzfánál a vámegység: 1 köbméter), végre a darab szerinti (a vágó- és ígás-marha, a vad, szárnyas és más állatok, továbbá kalapok és sipkák szalmából, nádból, háncsból, kákából, halvesontból, pálma levelekből, vagy fa-szilánkból, valamint az ugynevezett „külön meg nem nevezett“ kalapok darab számra fizetnek vámot).

Nincs kétség az iránt, hogy a vámok minden államban a pénzügyek egyik leglényegesebb részét képezik, de másrészt szintugy bizonyos az, hogy a vámoknak jelentősége messze túlhaladja azoknak pénzügyi eredményét.

Minden vámnak kétféle hatása van. Először megdrágítja az árut a vámösszeggel és ezen hatás gazdasági. Másodszor a vám az állami pénztárba folyik, és ezen hatás pénzügyi. Gazdasági hatásánál fogva a vám egyrészt megdrágítja az áru fogyasztását és befolyásolja az árúnak termelési feltételeit. Pénzügyi hatásánál fogva pedig a vám új adó gyanánt jelentkezik.

A vámnak nem pénzügyi, hanem gazdasági hatása a legfontosabb és a legkényesebb. Tudni kell, minden egyes árúnál, mennyi hatása van a vámnak és beszédési módjának ugy pénzügyi, valamint gazdasági tekintetben.

Tény az, hogy alig képzelhetni tiszta pénzügyi vámot. Még a gyarmati árúkra kivetett vám is kihat a hazai hason-

nemű vagy legalább rokon természetű termelésre, mely kivált surrogatumok előállítására törekszik.

Nem lehet napjainkban a vámügyet akkép rendezni, hogy tisztán a kincstári bevétel legyen a kizárólagos szempont. Nem lehet pusztán a védvám szempontjából kiindulni és azt követelni, hogy ez alapon szerkesztessék a vámtarifa valamely állam részére.

A legmélyebb vizsgálatot igényli azon kérdés: mily elvek legyenek mérvadók a vám megállapításánál, tekintve annak gazdasági hatását, és mily elvek folyjanak be egyuttal pénzügyi szempontból, tekintve, hogy minden vám az állami pénztárnak jut.

De másrészt a vámköteles áruknak rendszeres beosztása szükséges, tekintettel arra, vajjon a vámban annak gazdasági, avagy pénzügyi hatása legyen-e döntő.

Világos, hogy nem lehet valamennyi ártúra ugyanazon elvet alkalmazni.

Világos ellenben az is, hogy a vámtételek nem állapíthatók meg „találomra” vagy önkényszertűen. Nem lehet megengedni, hogy a vámtariffa legyen egyes vámtételeknek „mixtum compositum”-a.

Vessünk mindenelőtt egy futó pillantást a vámügy történeti fejlődésére.

A pénzügyi vám természete könnyen felfogható s ezért ilyennel minden államban találkozunk. A gazdasági vám eredete azonban kétféle előfeltételtől függött. Először is tapasztalni kellett, hogy iparosabb külföldiek versenyre keltek a belföldiekkel, másodsor az állami közigazgatásnak azon meggyőződésre kellett jutni, hogy az alattvalóknak vannak gazdasági érdekei és hogy léteznek gazdasági törvények, melyek ezen érdekek mikénti fejlődésére kihatnak.

Az ó-korban az egyes görög államok majdnem csupán ugyanannyi városok voltak és ezért a vám csak mint fogyasztási adó jelentkezett. A rómaiaknál a vám már mint vegyülete tűnik fel a fogyasztási adónak s a kikötői vagy uti vámnak. Vámügyről a mai értelemben szó sem volt; illetékek szedettek egyszerűen minden alkalmas forgalmi gyűponponon. A középkorban is csak pénzügyi vámokat látunk még, azaz illetékeket, melyeket az út használata s a közbiztonság élvezetéért kellett fizetni.

Egészen új korszak keletkezett az iparos tevékenység fejlődésével. A tengerentúli kereskedés felvirágzása óta a forgalmi tárgyak két csoportra oszoltak és mindegyik csoportnak más-más jelentősége volt a vámügy tekintetében. Az első csoport állott oly európai árukból, melyes termelésénél verseny lehetséges volt. A második csoport a nem európai árukat ölelte fel, melyek termelése független volt az európai versenytől. Ez utóbbiakat eleinte mindenütt fényűzési cikkeknek tekintették s ezért magas adókkal terhelték meg, minek következtében ezen cikkek fogyasztása egészen a legutóbbi időkig nagyon meg volt szorítva. A tengerentúli kereskedésben lassankint érezni kezdték a fizetési eszközök hiányát. Gondolkoztak a felett, vajjon nem lehetne-e arany és ezüst helyett európai árukat adni cserébe a tengerentúli cikkekért. A mint ez lehetségessé vált, növekednie kellett a gyarmati cikkek fogyasztásának is, s a mint ezek fényűzési cikkek helyett lassankint általános fogyasztási tárggyakká váltak, az európai termelés is mind nagyobb mérvet öltött, hogy a kellő mennyiségű csereeszközöket előállíthassa. Látták továbbá, hogy a nem-európai cikkeknek fogyasztása azonnal növekszik, a mint az azokra kivetett vám apasztatik. Ezentúl már csak gyakorlati kérdés minden egyes államban, megtudni, hogy ezen nem-európai cikkeknek mily mérvű fogyasztása lehetséges és ehhez képest megállapítani az azok után fizetendő pénzügyi vámot oly nagyságban, hogy a mellett a belföldi fogyasztási összигények kielégítésüket nyerhessék.

Az európai áruk után megszabandó vámok tekintetében már a 16. században ügyekeztek valamely rendszert felállítani. Az egyes felállított rendszerek azonban nem érték el a kitűzött célt. A legutóbbi idők vívmánya abban áll, hogy minden egyes államban alaposan kezdik keresni azon hatást, melyen belől a belföldi termelés a külföldi verseny ellen megvédendő.

Napjainkban általánosan elismerik, hogy minden állam egységes és önálló termelési területnek tekintendő s hogy ennél fogva minden egyes állam önálló vámterületet kell hogy képezzen, e részben kivételek (mint például nálunk Dalmátia s a vámterületek tekintetében) csak akkor állhatván fenn, ha a különleges viszonyok ezt multhatlanul követelik. Ehhez képest minden közbeneső vámvonalak meg voltak szüntetendők. (Lichten-

stein herczegsége 1852 óta monarchiánkkal egy vám- és adóterületet képez.)

Napjainkban továbbá általánosan elismerik azt, hogy a vámkezelés minél inkább megkönnyítendő, hogy tehát a vámok beszedése minél olcsóbbá váljék s a forgalmat minél kevésbbé zavarja, de másrészt, hogy az állami pénzügyek részére a lehető legnagyobb biztonságot nyújtsa.

Harmadszor általánosan elismerik napjainkban, hogy minden egyes árúcikk önállóan veendő szemügy alá, minthogy minden egyes állam különleges termelési viszonyaiban és tényezőiben rejlik a megszabandó vámnak oka, indokoltsága és hatása. Minden egyes árúcikkre nézve követelhetni, hogy annak közgazdasági és statisztikai alapja minél szorgosabban kutattassék s az összes vámrendszer nem egyéb, nem szabad hogy legyen egyéb, mint összfoglatlatja a minden egyes árúcikkre külön talált vámrendszereknek. Innen érthető, hogy már eddig is minden egyes árúnak megvan a maga vámügyi története (emlékezzünk csak a gabona-vámra), mely a legnagyobb értékkel bír és melynek alapos ismerete nélkül a vámügyi törvényhozás rugóit nem lehet tudni. Innen érthető, hogy a vámrendszerben mily nagy szerepet játszik az árúk osztályozása. S a mi a fődolog, tudni kell, hogy a vám minden egyes árúcikk forgalmi értékének mily hányadát teszi, mert csak eunek nyomán ítélhetni meg akár a pénzügyi, akár a védvám magasságát. Tudnunk kell továbbá minden egyes árúnak forgalmi mennyiségét, hogy a szerint annak közgazdasági szerepét megítélhessük.

A vámtarifa foglatlatja azon törvényes intézkedéseknek, melyek kimondják, hogy mily árúk vámmentesek és mily árú után minő vám fizetendő. Elméletileg csakis az értékvámok helyeselhők, miután azok azonban a gyakorlatban sok nehézséget és visszásságot idéztek elő, újabban általában a specíficus vámokat alkalmazzák. Egyébiránt akár az érték- akár a specíficus vám fogadtassék el, mindig elvül szolgáljon az, hogy azon arányban, melyben az árúk egyenlő érték mellett kisebb térimét foglalnak el, a vámnak is alacsonyabbnak kell lenni, mert különben csak a csempészkedés mozdittatik elő. Súlyvámnál pedig általában a tiszta súly vétessék alapul, úgy hogy a törvényes tara magában a tarifában legyen megállapítva. Nyers

súly szerint csak azon árúk után szedendő vám, melyek vagy göngyölés nélkül nem is szállíthatók, mint a sör, eczet, olaj hordókban vagy igen csekély értékűek, mint a hulladékok, közönséges agyag-, kő- és üvegárúk, papirosárúk stb., vagy végre, melyek rendesen zsákokban hozatnak be és melyeknél a vám nem igen nagy, például: rizs, gyümölcs, festő és cserző-anyagok stb.

A betürendes vámtarifa kétségenkívül a legegyszerűbb, de láttuk, hogy napjainkban az árúk rendszeres osztályozása mulhatlanul szükséges. Nélkülözhetlenné vált továbbá felállítani oly szabályokat, melyek értelmében a külön meg nem nevezett árúk a külön megnevezett árúk vámtételei alá foghatók legyenek.

Minél érthetőbb valamely tarifa, annál könnyebben kezelhető és annál nagyobb garantiát nyújt az iránt, hogy a praxisban nem fogják magukat azon visszasságok előadni, melyek annyi kellemetlenséget szoktak úgy a közönségnek mint a kormánynak okozni. A tarifa feleljen meg egyaránt a tudomány igényeinek valamint a gyakorlat szükségleteinek.

Angliában csak lassanként alakultak a tarifának egyes tételei s ott a jelen század elejéig a védvám elve a legnagyobb mérvben uralkodott. Ennek két fő oka volt: a navigations act s a keletindiai társaság privilegiált helyzete. De még a mostani tarifában is találjuk hosszú sorát a még mindig tiltott cikkeknek; a többi árúk után pedig részben specíficus, részben 10 és 20%-nyi értékvámok vannak kivetve.

Franciaország Colbert-nek köszöni első tarifáját 1664. évből. A közbenső vámvonalakat csak az első francia forradalom döntötte le. Tarifája jelenleg is határozottan védvamos jellegű és az ellenőrzés nagyon nehézkes.

Minden tarifa megítélésénél fontolóra veendő a pénzügyi szempont, mivel a vám az állami pénztárnak jut, továbbá a közigazgatási szempont, mert a vámnak feladata: a közgazdasági viszonyokat előmozdítani.

A közigazgatási szempont általában véve fontosabb a pénzügyinél, mert az általános vagyonosodás folytán növekszik minden egyes alattvalónak adózási képessége. De a közgazdasági szempontnak csak azon mérvben és arányban hódolhatni, a meddig azt az államnak pénzügyi szükségletei megengedik.

Az állam jogosan a pénzügyi vámokról le sem mondhat. Az állam nem engedheti el igazságosan a fogyasztási adót az oly czikkek után, melyek nem belföldön termeltettek, hanem külföldről lettek behozva. Nem lehet szó a pénzügyi vámok megszüntetéséről, mert ez annyit tenne, mint rést törni a fogyasztási adók elvén és rendszerén a külföld javára. De igenis, minden attól függ, vajjon a tarifa a fogyasztási adónak helyes mértékét alkalmazza-e.

A pénzügyi vámnak nem szabad egyébnek lenni, mint egy fictiv belfogyasztási adónak. A vámnak akkorának kell lenni, a mekkora a fogyasztási adó ugyanazon czikk után, ha a belföldön termeltetik. Nem képzelhetni tehát államot vámtarifa nélkül, azaz oly pénzügyi vámok nélkül, melyek a külföldi termelést hason arányban érik mint a belföldit.

A vámadónak ezen minimuma kétségessé válik oly árúknál, melyek belföldön egyáltalán elő nem állíthatók, sem más hasonló belföldi áruczikkéek által nem pótolhatók. Ide tartoznak kivált a tropicus és arcticus vidékek termékei. Ezeknél arányról nem lehet szó s a vámban foglalt fogyasztási adónak minimuma ennél fogva ugyanazon elv szerint határozandó meg, mint a védvámnál. A tropicus és arcticus termékek ugyanis bizonyos értékkel birnak a termelésre nézve, habár ezen érték csak közvetett, a mennyiben, tekintettel hogy főképp élvezeti czikkek, a munkaerő fentartására hatnak. Ha ily árú után nagyon magas vám vettetik ki, úgy a vevő nem adja meg a követelt árt s így megszűnik az állam bevétele. Alacsony vám e részben növeli a fogyasztást, míg magas vám azt csökkenti vagy éppen megsemmisíti. A feladat tehát abban áll, kitudni azon lehető legnagyobb árúmennyiséget, mely fogyasztókra találhat és a vámtételt akként szabályozni, hogy a mellett még ezen legnagyobb mennyiség csakugyan kerestessék. Ezen feladatnak ekként megadatván az elméleti szempont, a gyakorlatra kell bízni, hogy ügyes valószínűségi számítások és combinációk útján a feladatot megoldja, azaz a még lehető legnagyobb pénzügyi vámtételt megállapítsa.

Látjuk ezekből, miként kell hogy alakuljon a pénzügyi vám.

A védvám ellenben azon ügyekezeten alapszik, hogy külföldi árúk megdrágítása által a külföldi verseny megszoríttassék.

Ha a védvám nagyon magas, a bevétel csökken, sőt talán megszűnik egészen, és csökken, illetőleg megszűnik ennél fogva az állam bevétele is. A belföldi termelők fel vannak mentve a külföld versenyé alól és termelvényeik árát felemelhetik azon összeggel, mely mellett a belföldi árú még mindig olcsóbb mint a külföldi, a vám által megdrágított árú. Ezen ártöbblet tehát a belföldi termelőknek jut s a belföldi fogyasztók fizetik ezt nekik. Következik ebből, hogy a védvámnak nem szabad soha magasnak lenni.

De a magas védvám megbénítja a belföldi vállalatok buzgalmát is, s a belföldi termelő nem lesz oly szorgalmas mint kellene lennie az esetben, ha nagyobb versenytől tart. Másrészt a magas vámok a csempészkedést idézik elő. Mindez további bizonyítéku szolgál, hogy a védvámnak nem szabad magasnak lenni.

A belföldi termelők természetesen legjobb szeretik, ha a külföldi verseny teljesen kizáratik és a kormány e téren legjobban bizonyíthatja, hogy objectív s az egyes magán érdekeken felül álló szempontnak hódol, midőn az összérdeket megvédi az egyesek egoisticus kíváncsai ellen.

Következik ebből, hogy a védvám magassága a priori meg nem állapítható s hogy a védvám nem lehet egyenlő magasságú valamennyi árúczikkre nézve, hanem hogy minden egyes termelési ágak adott viszonyai kell hogy lehetőleg behatóan tanulmányoztassanak.

Következik továbbá, hogy a védvám sohasem lehet állandó, hanem hogy változnia kell, a mint az illető termelési ágak termelési viszonyai megváltoznak.

Következik végül, hogy oly magas vámok, melyek a bevételt lehetetlenné teszik, pénzügyi szempontból semmikép sem helyeselhethők, mivel egyrészt az állami bevételeket csökkentik, de másrészt az államot még arra is kényszerítik, hogy költséges határőrizet segélyével a csempészkedést megakadályozza.

Megkülönböztethető négyféle vámosztály :

- 1) a tiltott árúk osztálya,
- 2) a vámmentes árúk osztálya,
- 3) a pénzügyi vámnak alávetett árúk osztálya, és
- 4) a védvámnak alávetett árúk osztálya.

A beviteli tilalom három okból eredhet. Az állam ugyanis egyszerűen akként védheti meg a belföldi termelést, hogy a bevített egyenesen megtiltja. Az 1851-ki tarifa előtt félgyártmányok és egész gyártmányok csak magánhasználatra voltak behozhatók, miután a kereskedelem számára a bevétel teljesen el volt tiltva.

Tilos lehet továbbá a bevétel az állami egyedárúságok miatt.

Végül rendőri szempontból tilthatni meg bizonyos árúknak bevitelét.

A vámmentes árúk osztálya kell hogy magába foglalja mindazon nyersanyagokat, melyeket maga az ország nem képes előállítani. Ide tartozik főképp a pamut s a festőfa tuskókban. Vámmentes bevétel engedtetik továbbá minden oly cikkre hézve, mely belföldön nem termeltetik oly nagy mennyiségben, mint azt az ipar s a fogyasztás szükségletei megkívánják. Elv gyanánt felállítható, hogy minden oly áru vámmentes, mely pénzügyi vámnak nem czélszerű tárgya és melynél védvám nem szükségeltetik.

Vámtarifajavaslatunk értelmében következő cikkek élveznek vámmentes bevételt: mindennemű gabona és hüvelyes, liszt és őrlemény; friss kerti és mezei termények, friss gyümölcsök és növények vagy növényrészek friss állapotban vagy szárítva; ló és csikó, vad és szárnyas (azonban a már elejtett szarvas, őz, zerge és vaddisznó húsnak értetik és 100 kg. után 3 frtot fizet); nyers bőrök, haj, szőr, serte és toll; mindennemű tojás, tej, édes túró, faggyú, pálma olaj és kokusdió olaj; közönséges kenyér mind fehér, mind fekete; hajós kétszersült; mindennemű tüzelő-, építő- és műanyagok, különösen fa, szén és tőzeg, a legtöbb ásvány valamint esztergályos- és faragóanyagok; festőfa tuskókban, festéshez vagy cserzéshez való héjak, gyökerek, levelek, virágok és gyümölcsök; terpentínolaj; nyers pamut; len, kender és juta nyers állapotban, juta-fonalak nyers állapotban, gyapju nyers állapotban, selyemgubók, motolált vagy sodrott selyem és floretselyem; durva szűrke csomagoló és itatós papiros, papiroslemez, palapapiros; nyers vagy tisztított kaucsuk vagy guttapereha; legközönségesebb faárúk; kőfaragó munkák; közönséges agyagból készült árúk;

réz, nikkell, ón, cink, antimon, sárgaréz, pakfong, tombak nyers állapotban; nemes fémek nyers állapotban vagy hulladékokban; nemes ércpénz; mindennemű csillagászati, sebészeti sat. műszerek; sokféle vegyészeti segédanyag; keményítőmészga; közöséges gyújtószerek, irodalmi- és műtárgyak, végre hulladékok.

A pénzügyi vámnak alávetett áruk osztálya két alosztályból áll. Az első alosztály a tropicus és arcticus termelés czikkeit foglalja magában és ezekről volt már szó. A második alosztályba tartoznak oly fogyasztási tárgyak, melyek belföldön is előállítatnak, nevezetesen: gabona, hús, fa, bor, sör és pálinka. Itt a külföld a belfölddel versenyre lép: ezen tárgyak tehát sokszor nem csak pénzügyi, hanem azonfelül védvámnak is vettetnek alá.

Elméleti szempontból nagyjában a fogyasztási cikkeknek nevezetesen a gabonának vámmentes bevitelét követelhetni, mert a szabad verseny a fogyasztási cikkeket általában és ennél fogva az iparcikkek termelését is olcsóbbítja.

A védvámnak alávetett áruk osztálya legkevésbé engedi meg valamely általános elvnek felállítását. Ellenkezőleg minden idevaló czikknek meg van a maga önálló közgazdasági jelentősége, úgy a nyers anyagok valamint a fél s az egész gyártmányok mindegyikének. Minden egyes államnak belátásától és önkényétől függ, kimondani, mely áruk tartozzanak ezen osztályba és mily vámtétellel terhelendők.

A vámtarifának ezen osztályra vonatkozó része tükrözteti vissza voltaképp az egész vámügyi törvényhozás jellegét. Ezért e téren van a legtöbb és leghevesebb küzdelem. Sőt minden egyes fontosabb czikknek van saját története.

Megkülönböztetendők a nyers anyagok s a gyártmányok.

A legfontosabb nyers anyagok: a vas, szén, kender, len, gyapjú, selyem. Csak a vasvámról Angliában, Francia- és Németországban egész irodalom keletkezett már. A nyers vas Angliában vámmentes, Franciaországban nagy védelmet, Németországban és nálunk pedig csak csekély védelmet élvez. A többi cikkek tarifajavaslatunk értelmében vámmentesek.

A gyártmányok tekintetében az egyes államok közt a legnagyobb eltérés mutatkozik. Elméleti szempontból általános

elvek annál kevésbé állithatók fel, mivel a fél és egész gyártmány közti határ alig szabható meg. Mégis mondhatni, hogy minél nagyobb kelendőségű valamely gyártmány, annál nagyobb hatása van a legcsekélyebb vámemelésnek is. A védvámnak pedig annál nagyobbbnak kell lenni, minél több munka és tőke kívántatik valamely gyártmány előállításához. Mindezeket csak úgy ítélhetni meg kellően, ha a vámot az illető gyártmánynak összforgalmi értékéhez hozhatjuk arányba s ezért az angol tarifa sok czikknél a specíficus vámok mellőzésével értékvámokat alkalmaz.

Elméleti szempontból tagadhatlan, hogy az értékvámok helyesesebbek mint a specíficus vámok. Ez utóbbiak szükség szerint átlag-árakon alapulnak s ezért az aránylagosságnak absolute megkivántató elvétől eltérnek és súlyosabban terhelik az ugyanabba a kategoriaiba foglalt árúk közül a közönsége-sebbeket mint a finomabbakat.

Az értékvámok mindazáltal még több inconvenientiával járnak. Mikor és miben lehetne megtalálni biztosítékát annak, hogy a kereskedők az árúnak valóságos értékét bevallják? Kivántatott, hogy a helyi hatóságok hitelesítsék a kereskedők facturáit. De ekkor a hatóságnak átvizsgálania kellene az egyes árúkat és megítélnie az árnak helyességét. Erre azonban a hatósági közeg nem igen lehet illetékes. Azonkívül hivatalos uton az árúnak értéke meg sem állapítható, mivel nem lehet megbecsülni kellően azon tényezőket, melyekből az ár képződik. Végre általánosan elismert és nyílt titok az, hogy a legsolidabb hirben álló czégek a verseny folytán nem állják kisebb értékeket bevallani.

Angliában ugyan az értékvámok nagy sympathiának örvendenek. A Bradfordi legelőkelőbb gyárosok és kereskedők kérészeknek nyilatkoztak, hogy az esetre, ha az értékvámok megtartatnak, nem fognak többé ugyanazon árúról kétféle facturát kiállítani, t. i. az egyiket a vámhivatal, a másikat pedig a vevő részére!

Minthogy tehát az értékvámok mindenütt sok vizzásságot és visszaélést okoztak, úgy újabban már majdnem mindenütt a specíficus vámok elve van elfogadva. Az ezen elvvel járó

anomáliákat csak úgy lehet kikerülni, ha a tarifában minél több alosztályozás vétetik fel, de csak azon cikkek tekintetében, melyek a forgalomban csakugyan jelentékeny szerepet játszanak. És tudvalevőleg minden államban a forgalom s a közszükséglet bizonyos árúneveket karol fel, s így nem nagy baj, ha a ritkán előforduló árúkra nézve a specíficus vám talán nem egészen aránylagos is.

Európának majdnem valamennyi civilisált államaiban majdnem ugyanazon kérdés van most napirenden s ezen kérdés a kereskedelmi szerződések megújítására vagy abbanhagyására vonatkozik. A kedvezőtlen politikai constellációk folytán a jelzett kérdés üdvös megoldása Európaszerte igen sok időt fog előreláthatólag igénybe venni.

Nagyjában állithatni, hogy a kereskedelmi politika tárgyában az egyes európai államok kormányai úgy látszik nem igen hódolnak elvi meggyőződéseknek. Pedig annyi áll, hogy nem lehet ide s tova kapkodva okoskodni, hanem hogy elvi alapra kell fektetni az eljárást, hogy észszerűen kell valamely cél után törekednünk, ha nem akarjuk a chaost, az általános megalégedetlenséget.

Az egyes európai kormányok több év óta folytonosan alkudoznak egymással, a nélkül, hogy végleges vagy legalább ideiglenesen kielégítő eredményhez jutnának. Akarjuk-e, és mily mérvben a szabad kereskedelmet, avagy a protectionismust előmozdítani? Ugy látszik, a kormányok még önmagukkal sem jöttek erre nézve teljesen tisztába. Azon kívül a kormányok ki vannak téve a számtalan magánérdekek támadásainak. Olasz-, Franczia-, Spanyol-, Angol-, Németországban s az osztrák-magyar monarchiában, mindenütt felizgatott kedélyeket és nagy zavart látunk csak.

Legyünk-e a vámtarifa dolgában egészen önálló, függetlenek, szabadok — avagy a kereskedelmi- és tarifa-szerződéseknek adjunk-e elsőbbséget?

Azt mondják, hogy a vámtarifa-szerződések uralma alatt a legegyszerűbb és legégetőbb rectificációk csak nagy nehezen keresztülvihetők vagy éppen lehetetlenek.

Azonban a józan eszűek nagy többsége elkerülhetlenül szükségesnek vallja a tarifa-szerződések megkötését. Csak ez által érhető el a forgalomban mindenek előtt megkívántató stabilitás.

Csakhogy az utolsó alkudozások alatt nem igen voltunk szerencsések és mentse meg a sors hazánkat attól, hogy a jövő kereskedelmi transactióknál a politikai helyzet súlya állásunkat még inkább nehezítse.

Ha végig tekintjük a vám- és kereskedelmi szövetségről valamint az általános vámtarifáról szóló törvényjavaslatokat s az azokhoz csatolt előterjesztéseket, úgy nem zárhatjuk el magunkat azon meggyőződés elől, hogy a kormány határozott híve a tarifa-szerződések megkötésének. Csak ezek képesek a kiviteli kereskedést előmozdítani, illetőleg kiviteli cikkeink számára a velünk szerződő nemzetek vámtételeit biztosítani — és a beviteli kereskedésnek is saját vámtételeink megkötése és meghatározott időre változatlan összegben való megállapítása által az előnyös stabilitást nyújtani. Hogy mindamellett eddig csak az autonóm tarifát lehetett a törvényhozások elé terjeszteni, — ennek kétségkívül a magyar kormánynak álláspontjában nem lehet keresni az okát. Kormányunk határozottan kijelenti, hogy az autonóm tarifa előterjesztésével koránt sincs szándoka felhagyni a szerződéses vámpolitikával vagy épen-ellenesleges szellemű vámpolitikát inaugurálni szemben a külállamokkal. A monarchia két állama közt fenforgó közgazdasági kérdések rendezését azonban függővé nem lehet tenni attól, hogy Németországgal sikerül-e tarifa-szerződést kötni.

Kevésbé határozottan nyilatkozik az osztrák kormány által kiadott: *Motivenbericht zu der Regierungsvorlage, betreffend den allgemeinen Zolltarif des österreichisch-ungarischen Zollgebietes.*

Az autonóm tarifa — ugymond — azon rendeltetéssel bír, hogy a törvényekben, nemzetközi szerződésekben, továbbá rendeletekben foglalt és jelenleg még hatályban levő azon intézkedések helyébe lépjen, melyek az áruk bevitelénél fizetendő vámok nemére és összegére vonatkoznak.

Az érvényen kívül helyezendő törvények és szerződések jellemzése végett az osztrák kormány szükségesnek tartja a lefolyt 30 évre rövid visszapillantást vetni s azt a saját álláspontja szerint felmerülő észrevételekkel kísérni.

Miután az egyesített német-szláv-olasz vámterület a prohibitismus békói alól felszabadítva, 1850. évi október hó 1-én a magyar korona országaival közös vámterületté összeolvadt, az 1851. évi rendszeres vámtarifának az lőn feladata, hogy a külkereskedelmi forgalmat megkönnyítő új vámrendszerre való átmenetelt közvetítse. Ezen tarifában már meg lettek szüntetve a be- és kiviteli tilalmak, — a kiviteli és átviteli vámok száma és tételei meg lettek szorítva és korlátolva s a beviteli vámok jelentékenyen mérsékelve.

Az akkori vámpolitika célja gyanánt tudvalevőleg a Németországgal való egyesülés lebegett a politikusok szeme előtt s a következő 15 év alatt minden kereskedelmi politikai intézkedés kifolyása volt azon vezéreszmének, hogy ezen egyesítést mielőbb létesítse. E végből mindenek előtt Poroszországgal kötöttett vámszerződés 1853. évi február 19-én és pedig 12 évi tartammal. Ezen szerződés ismét tetemesen leszállította a kiviteli vámokat, kölcsönösen behozta a bizonytalan eladásra szánt és a kikészítési forgalom vámmentességét s a beviteli vámokat mérsékelte azon határig, melynek egész jelentőségét és valóságos célját a rövid idővel később kibocsátott 1853. évi december 5-éről szóló általános vámtarifa tüntette elő. Mert habár ezen utóbbi tarifában mérsékelt beviteli vámok szerepeltek, az átviteli vámok csak mint ellenőzési illetekek jelentkeztek s a kiviteli vámok kevés cikkre vonatkoztak, mégis ezen tarifa s a porosz szerződés közt oly nagy különbség forgott fenn, hogy a Poroszországnak engedett vámok inkább csak közbenső vámoknak voltak tekinthetők, melyeknek célja volt az osztrák-magyar monarchia s a német államok közti forgalmat könnyíteni — míg más országokból származó provenienciák nagyobb vámok által voltak sújtva.

Az 1853. évi december 5-ről szóló tarifa tehát, melynek határai később ugyan nagyon meg lettek szorítva és csak most fognak teljesen megszűnni, alapját képezték azon differentiális vámrendszernek, mely eleinte csak a németországi árúkat

legyezgette, később azonban oda fejlődött, hogy egyáltalán a szerződéses tarifa és az általános tarifa közt létezett csak különbség. E mellett megjegyzésre méltó, hogy a vámtarifának osztályozásában és az áruk megnevezésében, a kezelésben, valamint az ellenőrzési eljárásban mindenütt az kerestetett, hogy a német államokban divatozó rendszerhez közeledjünk. Ezen hasonlatosság csak a legutóbbi években lett jelentékenyebben megváltoztatva.

Azonban az óhajtott vámegyesítésnek Németországgal lektüzdhetlenek voltak az akadályai. Mind világosabbá lön ez az 1862. évi márczius 29-én kötött német-francia szerződés folytán. Az osztrák-magyar monarchiában kevésbé kifejlődött közgazdasági, nevezetesen ipari viszonyok oly messze menő concessiókat nem engedtek, mint a milyenek a nevezett szerződésben tétettek. Innen kezdve az osztrák-magyar monarchia kereskedelmi politikája inkább a belföldi viszonyokra lön alapítva. Kitünt ez már az 1865. évi április 11-én Németországgal kötött vám- és kereskedelmi szerződésnél, mely a németországi határon az eddig fennállott vámoknál magasabbakat állapított meg. Ezen vámok számos tételeknél még mindig annyira mérsékeltek voltak szemben az 1853-iki általános vámtarifával, hogy a különbség meghaladta a Németországnak Franciaország és az osztrák-monarchia részéről engedélyezett vámokat. Szükségessé vált ennél fogva megszüntetni a forgalomban jelentkező azon anomáliát, mely onnan származott, hogy más államok provenienciái, kijátszandók az 1853-iki tarifa magas vámtételeit, előbb Németországba vitettek és onnan németországi áruk gyanánt hozattak be. Ezen tekintetegnél fogva bocsáttatott ki az 1865. évi június 30-ról szóló ideiglenes vámtarifa, mely az általános vámtarifának vámjait sok tételeiben mérsékelte és mindeddig ennek novellája gyanánt hatályban áll valamennyi nem kedvezményezett állammal szemben.

Az 1866. évi események végleg oda döntötték el a kereskedelmi politika irányát, hogy az tudniillik nem Németországban, hanem magában az osztrák-magyar monarchiában keresse a forgalom érdekeit. Egyidejűleg és evvel kapcsolatban azon törekvés mutatkozott, hogy mi is csatlakozzunk azon általános áramlathoz, mely azon évtized alatt a legnagyobb forgalommal

dicsekvő államokban a nemzetközi kereskedelmet szerződési úton szabályozta és mely áramlat Cobden és Michel Chevalier kezdeményezése után Angliából és Franciaországból csakhamar átesapott a többi államokba is. Ehez járultak azon tapasztalatok, melyek a forgalom könnyítéséből s a vámok leszállításából lőnek következőtve és melyek szerint a nemzetközi kereskedelem óriási mérveket öltött, különösen a vasuti hálózat kiépülte óta, s az ipar az egyes államokban, a világtárlatok tanúsága szerint roppant haladást mutatott. Az osztrák-magyar monarchia egymás után kötött kereskedelmi szerződéseket és pedig 1865. évi december 16-án Angliával, 1866. évi december 16-án Franciaországgal, 1867. évi április 23-án Olaszországgal és 1868. évi márczius 9-én Németországgal — végre 1869. évi december 30-án (pótegyezményt) Angolországgal.

Ezen szerződések legtöbbjei számos és fontos gyártmányokra vonatkoztak és kivált az 1868-ban Németországgal kötött szerződésben foglalt tarifa oly terjedelmes árúcsoportra nézve bir érvénnyel, hogy azóta az általános vámtarifának hatályossága mindinkább háttérbe szorult. Miután továbbá igen sok állammal a legkedvezményezettebb állam előnyeit biztosító szerződések lettek megkötve és ennél fogva a szerződési vámok más államok provenienciáira is voltak alkalmazandók, a szerződési tarifák képezték a szabályt, az általános vámtarifa lőn a kivétel, annyival is inkább, mert az ellenőrzési eszközök nem voltak elégségesek annak kiderítésére, vajjon az árú voltaképp mely államnak provenienciája.

Az általános vámtarifa ehez képest csak az észak- és délkeleti határon volt hatályban és egyebütt csak aránylag igen csekély számú s a vámtarifa jellegét kevésbé érintő czikkekre nézve állott fenn.

Annyi tény, hogy 1867. óta datálódik új korszak a kereskedelmi politika dolgában. Ezen korszak a nemzetközi tarifszerződések signaturáját viseli és teremtetten azon szerződéses tarifákat, melyek az eddigi vámtörvényhozást jellegéből egészen kiforgatták. Kiemelendő e mellett, hogy az egyidejű hatályban maradása úgy az általános, valamint a szerződéses tarifáknak, melyek nemcsak az osztályozást, hanem az árúk megnevezését illetőleg is egymástól lényegesen eltértek, továbbá a számtalan

novella és magyarázó rendelet nagyon nehezítették a practicus vámszolgálatot. Új vámcodificatió utáni szükség, mely már az 1863-iki javaslatban kifejezésre jutott, mind sürgősebbé vált és okozta azt, hogy 1868. óta mindkét kormány folytonosan foglalkozott azon eszmével, miként új vámtarifa szerkesztessék.

Ehhez járult még, hogy az ipar terén tett haladások s a modern termelés tökéletesbitett technikája oly árúkat hozott forgalomba, melyek az eddigi tarifák elavult osztályozása alá sokszor egyáltalán nem vagy legalább nem egészen szakszerűen voltak subsumálhatók. Továbbá az addig inkább azonos és kevés cikkekre szorítkozó fogyasztás speciális cikkeket kezdett nagyobb mérvben megkülönböztetni. Különösen sok olcsó árú kezdett tömegesebben szerepelni és másrészt sok cikk finomabb lett. A termelés és fogyasztás körül tapasztalt ezen változások szükségessé tették, hogy a vámtarifa által figyelembe vétnesnek, a mennyiben az árú értéke s a vámtétel közt helyes arány fentartandó és a mint valamely árukategória alá tartozó egyes árúk értékei nagyon elütnek egymástól, azonnal a tarifában új alosztályozások eszközlendők.

De eltekintve mindezekről, már a vám- és kereskedelmi szövetség megújítása elodázhatlanul tűzte napirendre azon kérdést: mily szellemben folytattassék a kereskedelmi és vámpolitika.

Egy rendszeres vámtarifa-javaslat már régebben kész volt, igaz azonban, hogy az csak a törvényhozásnak legutóbbi statusát codificálta. Miután pedig az iparos körök, a kereskedelmi kamarák és egyéb közgazdasági testületek szünetlenül panaszkodtak a létező tarifaszereződések egyes intézkedéseinek botrányos következményei ellen, mindkét államterületen enquête-k rendeztettek, melyek igen gazdag és sok tekintetben igen hasznavehető anyagot szolgáltatnak, sok igen czélszerű javaslatot tartalmaztak és kétségenkívül a kormányközegek saját tapasztalataival s a statisztikai felvételekkel együtt képezték azon alapot, melyből kiindulva a két kormány állást foglalhatott szemben azon számos kérdéssel — hogy tudniillik mennyiben jogosultak az iparnak kívánságai védelem után és hogy mennyiben hozhatók ezen óhajok összhangzásba az általános közgazdasági érdekekkel.

A két kormány azonban nem intézkedhetett e részben

szabadon, ezért mindenekelőtt fel kellett mondani az egyes államokkal kötött tarifszerződéseket. Csak Olaszország előzőtt meg minket a felmondással, mely tehát ép úgy akaratumk ellenére történt (ámbar később bekövetkezett volna) mint tudvalévőleg a szerződést is 1867-ben akaratumk ellenére Poroszország parancsára kötöttük.

Mindkét kormánynak az volt óhajtása, hogy az általános vámtarifajavaslattal együtt a Németországgal újból kötendő vám- és kereskedelmi szerződésbe foglalandó conventionalis tarifát is terjeszthesse a törvényhozások elé. A tárgyalások e részben, mint tudjuk, nem vezettek sikerre.

Hogy a két kormány által a kereskedelmi politikai actióban követett irányt megítélhessük, szükséges a legutóbbi 25 év vámügyi statisztikáját szem előtt tartani.

Constatálhatjuk mindenekelőtt, hogy ezen egész idő alatt úgy a bevitel mint a kivitel folytonosan növekedett s hogy ezen növekedés csak rendkívüli körülmények által lön mulólagosan megzavarva, milyenek az 1859. és 1866. évi hadjáratokkal és az azok következtében beállott territorialis változásokkal voltak kapcsolatosak.

A mi a bevitelnek a kivitelhez való viszonyzatát azaz a kereskedelmi mérleget illeti, kiténik a vámügyi statisztikából, hogy 1856-tól 1858-ig a bevitel volt túlnyomó, ellenben kiviteli többlet mutatkozott 1858-tól 1870-ig. Azonban 1870 óta a bevitel minden évben tetemesen meghaladta a kivitelt.

Ezen tünetények legott a legkülönbélebb magyarázatoknak adtak alkalmat. Némelyek szerint a rosz termések folytán szükséges nagymérvű gabonabevitel okozta a nagyobb bevitelt.

Az autonom tarifának s a nagy védvámok hivi legnagyobbbrészt a kedvezőtlen kereskedelmi mérlegre szokták panaszaikat támasztani. Ezek szerint nagy közgazdasági baj van abban, ha a bevitel meghaladja az évi kivitelt, és ők különösen azt állítják, hogy ezen beviteli többletet a kereskedelmi és vámtarifa szerződések okozták.

Ezekkel szemben azonban ki kell emelnünk, hogy egyrészt a beviteli többlet a valóságban korántsem akkora, mint azt a hivatalos forgalmi kimutatások előtűntetik — és hogy másodszor rosz valutaviszonyaink sokkal nagyobb zavart okoz-

nak nemzetközi összeköttetéseinkben, mint azok a védvamosok által annyira gyűlölt tarifaszereződések.

A mi a beviteli többletet illeti, utalnunk kell azon általánosan elismerendő tényre, hogy a kiviteli mennyiségeket soha sem szokták oly pontosan kitüntetni, mert azoknál vámok csak a legritkább esetben szedetnek. Azután a bevitelnél bevallott vagy hivatalos érték szerint felvett értékek sohasem felelnek meg a valóságnak oly mértékben, mint a kivitelnél. De normális viszonyok alatt általában a bevétel aránylag már azért is mutat nagyobb összeget, mivel az árukat nagyobb fuvarozási költségek, biztosítási díjak és nyereségi calculációk terhelik. Mutatja mindezt különösen a brit kereskedelem, melynél az évek hosszú sora óta a bevétel folytonosan felülmúlja a kivitelt.

A valuta rendezetlenségét illetőleg egyszerűen ide iktatjuk a budapesti kereskedelmi és iparkamarának 1876. évre szóló jelentéséből a következőket: „A kereskedelem némely ágára nézve javulás állt be az üzlet menetében, mit részint esetleges conjuncturák okoztak, részint az ezüst értékének nagymérvű csökkenése, illetőleg az arany ártöbbletének rendkívüli fokozódása vont maga után. A terménykereskedés terén, melynek az enyhe ős is kedvezett, oly élénkség mutatkozott, milyent már évek óta nem tapasztaltunk. Gabonatermésünk eredményével nem csak a belföldi fogyasztást lehetett fedeznünk, hanem annak egy részét külföldre is szállíthattuk, a mi különösen a búzával már több év óta nem történt. A gabonakivitel csak az év vége felé kezdett csökkenni, részint az ár túlságos felcsigázása miatt, részint pedig mivel a készletek több vidéken leapadtak. Örömmel constatáljuk ugyan a kivitel ezen élénkségét, melynek különösen papírpénzünk értékének csökkenése nagy mérvben kedvezett, de elég szomorú, hogy a pénz értékének csökkenése szolgál kereskedésünk emelésére és hogy a kivitelnél a magas agió adott oly lendületet, hogy legtöbb terményünkkel még olyan piacokon is versenyképesekké lettünk, hová korábban el sem juthattunk. A valuta ingadozása, mely a solid üzletet legfontosabb operációjában t. i. a számításban zavarja és még a legóvatosabb vállalatot is kockázatosná és veszélyessé teszi, oly gazdasági betegség, melynek orvoslását minden rendelkezésre álló eszközzel meg kellene kísélni.“

Az osztrák - magyar vámterület általános vámtarifájáról szóló törvényjavaslat a III. cikkben egy egészen új elvet s az eddigi intézkedésektől lényegesen eltérő szabványt tartalmaz: „A mely árúk oly államokból jönnek, hol az osztrák és magyar hajók vagy az osztrák-magyar monarchiából érkező árúk más államokéinál kedvezőtlenebb bánásmódban részesülnek, a bevitelnél a vámtarifában megállapított vámon felül még ennek 10 százalékát és ha a tarifa szerint vámentesek, az árú kereskedelmi értékétől rendeleti uton megállapítandó 5 százaléknyi specificus vámot fizetnek.“ Különösen azon törekvésekkel szemben, — úgymond az előterjesztés ezen cikkekre vonatkozólag — melyek a legközelebbi időben Európa több s forgalmunkra nézve nagy jelentőségű államaiban mutatkoznak és melyeknél könnyen lehetséges, hogy egyik vagy másik fő kiviteli cikkünk ellen differentiális vámozás alkalmaztatnék: indokoltnak látszik ezen elvnek felvétele, melynek jelentősége természetesen annál kisebb lesz, minél inkább sikerülend a kormánynak azon törekvése, hogy a velünk szoros kereskedelmi összeköttetésben álló nemzetekkel vagy tarifa-szerződések vagy legalább a legnagyobb kedvezést biztosító szerződések köttessenek.

Legyen szabad e helyütt megemlékezni azon vitáról, mely a párisi „société d'économie politique“ kebelében 1877. évi november 5-én a „legkedvezményezettbb nemzetek“ záradéka tekintetében keletkezett.

Ezen a kereskedelmi szerződésekbe utóbbi időben általánosan felvétetni szokott záradéknak akadtak heves ellenzői és védői is egyaránt.

A kik ezen clausulát és általában minden oly szerződést is ellenzenek, mely kizárólag a legkedvezményezettbb nemzeteknek nyújtott előnyök biztosításában alapszik, következőkép okoskodnak.

Ezen záradék egyáltalán nagyon tág, határozatlan tartalmu és napjainkban már túlélte magát. Ily záradék semmit sem old meg. A kereskedelmi forgalom által igényelt biztonság csak úgy érhető el, ha hosszabb időre köttetnek tarifszerződések, de a legkedvezményezettbb nemzet clausulájának kizárása mellett, melyet eddigelé csakis azért vesznek fel, mert az egyik szerződő állam nem bizik a másikban.

Napjainkban nem általános, hanem minél részletesebb kereskedelmi szerződések kötendők s ezek ne alapuljanak a viszonyosság, hanem a compensatio elvén. A viszonyosság abban áll, hogy mindkét szerződő fél a hasonszerű czikkekre nézve leszállítja a vámokat. Világos, hogy a viszonyosság igen sok esetben nem alkalmazható, mert a kereskedelemben nem fordulnak elő mindkét részről hasonszerű cikkek. Mit jelentsen a viszonyosság elve Anglia és Franciaország közt például a bort illetőleg, miután Anglia bort egyáltalában nem termel? A compensatio útjára kell tehát lépni és mindegyik fél adjon és követeljen specialis feltételeket — a legkedvezményezettebb nemzet előnyeit biztosító záradék pedig hagyassék el, mert a mi az egyik nemzetre kedvezmény, az sokszor a másikra nézve nem az.

Ezekkel szemben ki kell emelni, hogy a kereskedelmi szerződéseknek legkiválóbb előnye abban áll, hogy a forgalmi viszonyokat a szerződés tartamára stabilisálják. De minthogy minden állam igyekszik minél több kereskedelmi szerződést köthetni, következik, hogy számtalan tarifa lép hatályba s hogy igen nagy complicatio állanak be. A legkedvezményezettebb nemzetnek előnyeit biztosító clausula tehát bir épen azon rendeltetéssel, hogy ezen zürzavarból kisegitsen, s hogy a szerződéses tarifákat lehetőleg ismét egységes tarifára reducálja.

Felette óhajtandó volna e mellett, hogy nemzetközi congressus a valamennyi államban egyenlően alkalmazandó tarifabeosztást legalább a főbb kategóriák tekintetében megállapítaná, mert a mint jelenleg áll a dolog, az egyes államok tarifái sok helyütt az összehasonlítást szerfelett nehezítik, sőt azt nem ritkán lehetetlenné teszik.

A legkedvezményezettebb nemzet előnyeit biztosító clausula azon további haszonnal is jár, hogy ha valamely állam később más államoknak nagyobb concessiókat nyújt, ezeknek élvezetébe egyidejűleg a clausulát nyert állam is lép és így kikerültetik az, hogy oly szerződés, mely ma előnyösen kötött, ne váljék hátrányossá olyan szerződések folytán, melyeket a velünk szerződési viszonyba lépett állam később más államokkal kötne.

Másrészt azonban tagadhatlanul sok inconuenientiával járhat az, ha valamely nemzet nem köt egy másikkal tarifaszerződést, a mellett a jelzett clausulát is magának biztosítva, — hanem ha egyszerűen beéri avval, hogy minden specializálás nélkül biztosítja, és kiköti magának, hogy ugyanazon előnyöket kívánja és fogja élvezni, melyek a legkedvezményezettbb nemzetnek jelenleg nyújtatnak vagy jövőben fognak nyújtatni. Ha például az osztrák-magyar monarchia Németországgal köt tarifaszerződést és Angliának csak a legkedvezményezettbb nemzettel egyenlő bánásmódot biztosítja, ez esetben ugyan Anglia a legegyszerűbb és legrövidebb uton nyeri mindazon előnyöket, melyeket Németországnak nyújtunk. A mint azonban ezen Németországgal kötött szerződésünk bárminemű változásoknak vettetnék alá, Anglia is kénytelen volna azonnal magát ezen változtatásoknak alávetni, a nélkül hogy ezek vele szemben megvizsgálva és megvitatva lettek volna.

Végül még egyet kell különösen hangsúlyozni. Az automata tarifa megalkotásánál az állam csak saját közgazdasági és pénzügyi viszonyait tarthatja szem előtt és védheti meg. A tarifaszerződés ellenben nem csak arra van tekintettel, hogy a belföldi iparral versenyző bevitelt szabályozza, hanem egyuttal megadja a módot és lehetőséget arra is, hogy a kivitel számára az utat egyengeti s a külföldi piacot megszerzi, — ép azon oknál fogva, mert tarifaszerződés a kölcsönös concessió és compensatio elvén alapszik. Azután a tarifaszerződés felmenti a kormányt s a törvényhozást a szerződés tartamának ideje alatt a különben szünni nem akaró azon reclamatiók alól, melyeket a belföldi termelők és iparosok nagyobb védelem elnyerése reményében folyton és mindannyiszor támasztanak, a mint egyik vagy másik gazdasági ágban kedvezőtlenebb conjuncturák beállanak.

A tarifaszerződés stabilizálja a vámokat és biztos alapra engedi fektetni a nemzetközi forgalmat. A tarifaszerződés két irányban teszi lehetségessé a kereskedelmi politikát, mert nem csak a beviteli vámokat állapítja meg, hanem a kivitel számára is biztosítja az alapot a szerződő államok területén.

DR. HERICH KÁROLY.

A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK
NYILVÁNOS ÉRTEKEZLETEL.

IV.

Negyedik nyilvános értekezéslet december 6-án.

Az akadémia kis ülés termében megjelent bizottsági tagok és számos hallgatóság jelenlétében elnök gróf L ó n y a y M e n y h é r t délután 5 órakor szívélyes szavakkal üdvözölvén a bizottsági tagokat, a bizottság jelen első összejövetelét a szünidők után megnyitja. Megjegyzi, miszerint a küszöbön álló fontos közgazdasági kérdések tárgyalása alkalmával, a bizottság is bizonyára erélyes működést fejtend ki a bekövetkező időszak alatt, s nemcsak saját körében fog az eszmecsere által a nemzetgazdaság fontosabb, s az adott hazai viszonyokból meritett kérdéseinek tisztázásához hozzájárulni, de egyuttal érdeket fog keltetni e kérdések tanulmányozására a nagy közönségnél is.

K ö r ö s i J ó z s e f tartotta azután mindvégig nagy figyelmet keltett felolvasását „a lelencz házakról“. Eszmemenete a következő:

A lelenczházakról uralkodó tudományos közvéleményt jellemezhetni azon fölirattal, melyet Villermé 1780-ban a párizsi lelenczház homlokzatára kívánt volna bevésni: „Ici on fait mourir les enfants au frais du public.“

És valóban a lelenczházakban uralkodó nagy halandóság voltaképen a legerősebb érv a lelenczház ellenében. Mert akár mily nagy előnyöket szolgálna is, drágán volnának megvásárolva, ha tömeges emberáldozattal kellene megfizetni. A jelenleg uralkodó nézeteket tartalmazó dolgozatok egyik legújabbika

Skodának azon jelentése, melyet a bécsi lelenczházakról mintegy 10 évvel ezelőtt szerkesztett. Ő pedig ez intézetet rögtön be kívánta záratni és pedig leginkább azon okból, mivel ebben 100 újszülöttből 75 halt el egy évben, míg a lelenczházon kívül csak 30. Minek aztán milliókat pazarolni ily gyermekölésekre?

A lelenczház kérdése áll és esik halandóságának kérdésével. A többi ellene fölhozott vádak közül legfontosabbak a következők: a lelenczház aláássa az erkölcsiséget, lehetségessé teszi, hogy még a törvényes szülők is gyermekeiket eltagadják és a lelenczházba küldjék; növeli a veszedelmes osztályok számát, a mennyiben a halál torkából nagy nehezen kiragadott néhány lelencz nagy része a börtönök népességét szaporítja.

Részrehajlás és elfogultság nélkül vizsgálván e vádakát, nem lehet tagadni, hogy van bennük némi igazság. Ámde ha az egyik oldalon volna minden fény, minden jó és igaz, a másikon minden rossz, minden hátrány és árny, akkor a lelenczház kérdése már nem volna többé kérdés, hanem egyik vagy másik irányban véglegesen megállapított axioma. Társadalmi bajok orvoslásánál és erre célzó intézmények megítélésénél éppen az szokta képezni a főnehézséget, hogy a mi közt a választást meg kell ejteni, az gyakran nem egy jó és egy rossz, hanem két rossz. Itt aztán mérni kell egymás ellen a mindkét oldalon mutatkozó előnyöket és hátrányokat. Elfogult nézetek mellett, melyek az ellenvéleménynek mindig csak árnyoldalait látják, nem várhatni, hogy e kérdés kielégítően megoldassék.

Igy a lelenczházak dolgában is való igaz, hogy azok kártékony, sőt bizonyos tekintetben erkölcsrontó hatást is gyakorolhatnak.

Ámde másrészt való igaz az is, hogy ez intézetek évenként egész nemzedékek életét menthetik meg a hazának, valamint hogy általuk a legszonyatosabb bűnök egyike, a gyermekgyilkolás, hatályosan megszoríttatik.

Ez utóbbi tény igazolására nem hivatkozom statisztikai számokra, és pedig azért nem, mivel a statisztika csakis azon néhány physikai meggyilkolásnak juthat nyomába, melyeknek elkövetőit a törvény keze nagy elvétve elér. A leghatározottabb

gyilkosságoknak ezreit és tizezreit pedig áthatlan homálylyal borítják el a félelem, a szégyen és a haszonlesés.

A VIII-dik kerület előljárósága névszerint nevezte meg azon egyént, ki a törvénytelen gyermekek tervszerű kiéhezésének közvetítésében keresi mindennapi kenyerét. E gyermekekből csak ritkán marad egyik másik életben. Egy helybeli kórházorvos e dolognak végére akarván járni, néhány más esetben megkérdezte a kórházban lebetegedő anyákat, mi lett előbbi törvénytelen gyermekeikből és azon megdöbbenő eredményre jutott, hogy rövid idő alatt 100 közül 93 elhalt.

Azon rémképpel tehát, melyet a lelenczházakról rajzolnak, szembe kell állítani a tényleges viszonyoknak nem kevésbbé visszataszító képét. Erre is arra is lévén baj, tisztába kell jönnünk az iránt, merre van a kisebbik?

E kérdésre általános értékű válasz nem adható. A mi viszonyainkat tekintvén, értekező határozottan a lelenczházak felállítására mellett szavazna.

Első sorban indítja erre azon tény, hogy Magyarországon egy évtized alatt 400,000 törvénytelen gyermek születik, s ez egy kis töredék kivételével kivész; népességünk lassu szaporodása valódi nemzeti létkérdés lévén, már e szempontból is kénytelen a lelenczház mellett nyilatkozni — föltéve, hogy ez csakugyan életmentő és nem életpusztító intézet.

Beismeri, hogy a lelenczháznak némi erkölcsrontó hatása is lehetne, de nem tartja ezen befolyást nagynak. A mely nőt más indokok nem tartanak vissza a botlástól, azt alkalmasint a lelenczház bezárása sem fogja megmenthetni. A lelenczház ellen emelt e vádat még Skoda sem tartja indokoltnak. Ha a lelenczek tisztességes emberekké nem válnak, ez a társadalom vagy az állam hibája: mert nem gondoskodik jobban árváiról. Ez különben oly ellenvetés, mely sok más intézményre is ráillenek (árvaházak, vakok intézete, gyermekmenhelyek) a nélkül, hogy valakinek eszébe jutna ez intézeteket ez okból bezárni. E baj ellen csak egy orvosság van, az melyet Troplong javasolt: jobban és tovább gondoskodni a lelenczek neveléséről.

Áttérvén már most a lelenczházi halandóságra, bizonyítja, hogy azon ijesztő számok, miket idéznek, régi időkbeli vagy rosszul vezetett intézetekből származnak. Bécsben is e halandó-

ság már nem 70 % hanem csak 47. *) A hol törvénytelen gyermekeket kell ápolni, mindig roppant nagy a halandóság: így például a kitünően vezetett fővárosi menhelyben 65 % — pedig itt csak 200 gyermek tartatik, holott a bécsi lelenczházban 20,000. A gyermekmenhelybe nem került fővárosi törvénytelen gyermekek közül pedig dr. Szalárdi állítása szerint — ki ez iránt az anyákat megkérdezte — néhány év alatt már 93 % halt el. Ellenben a belgiumi lelenczházakban csak 50 %, sőt egyes belgiumi lelenczházakban (Namur, Löwen stb.) 30—17 %. Milanóban a legutolsó évben 35 %. Szeretnek hivatkozni azon nagy halandóságra, mely a párisi lelenczházban e század elején és a multnak végén uralkodott. Miért nem keresik inkább milyen a mostani halandóság, mely 26—27 %-ot tesz, és mely alig nagyobb a lelenczeknél mint az árváknál. Talán az árvaházakat is be kellene zárni?

E szerint nem áll a lelenczházak ellen intézett azon leg-erősebb vád, hogy azok roppant halandóságuk következtében bezárandók volnának. Nem is képzelhetni miért legyen több reménye az életbenmaradásra a lelenczházban ápolt, felügyelet és gondozás alatt álló gyermeknek, mint az azon kívül tartott törvénytelen szülöttnek, kivel senki sem törődik, de kit még saját anyja is eltagad és kinek élete ellen annyian szoktak törni.

Mindezeknek alapján értekező, szembe állítva a lelenczházak létesítése által elhárított és az azok által okozott bajokat, határozottan a lelenczházak fentartása, és illetőleg felállítása mellett nyilatkozik.

Gróf Lónyay Menyhért elnök azt gondolván, hogy az e fontos kérdésben megindulandó eszmeeszerének inkább lesz helye és ideje a felolvasások befejezése után, a másik felolvasónak Kautz Gyulának adja a szót, a ki Berzeviczy Gergely emlékezetét elevenítette fel azon, több alkalommal helyesléssel félbeszakított kitünő életrajzban, a mely jelen számunkban foglaltatik. Ezen folytonosan a legnagyobb érdeklődéssel hallgattatott beszéd után

gr. Lónyay Menyhért a bizottság köszönetét véli kifejezhetni a felolvasó iránt azon kegyeletes és hazafias

*) Az itt következő százalékszámítások mindig azt jelentik, 100 fővételre hány 0—1 éves korban elhalt gyermek esett.

tetteért, mely őt egyik legkitünőbb nemzetgazdánk emlékeztének felújítására lelkesíté. Azon kornak nagy közgazdáira Berzeviczy, Skerlecz és harmadikul: Szirmayra büszkén mutathatunk, mint a magyar tudományos szellem uttörőire, a kik már akkor is, a kedvezőtlen viszonyok daczára, az általánosan uralkodó eszmék magaslatán állottak, sőt azt hazai szempontok szerint kiaknázni is törekedtek. Egyes megjegyzéseket téve a dicső emlékezetű férfin közpályájára, különösen kiemeli az északeleti kereskedés iránt való terveit, melyek egyáltalában nem oly elvethetőknek látszottak azon időben, mint ma. Szólót tanulmányai folytán nem egyszer lepte meg az európai kereskedés azon iránya, hogy különösen előszeretettel fordult északi Magyarországra az átmeneti forgalom, különösen azon ténynél fogva, mivel itt nagyobb volt a polgárosultság, közbátorság, mint a német tartományokban. Ezért nyertek a kereskedő városok annyi kiváltságot Észak-Magyarországon. Berzeviczy tehát ez eszméjével is egy hagyományos iránynak hódolt, azt egyeztette össze általános elveivel: s maga a terv azon időben, midőn Oroszország elszigetelt közgazdasági állása nem volt oly szembeötlő, egyáltalán nem volt valószínűtlennek mondható. Midőn a bizottság részéről ismételve köszönetet mond a felolvasónak, ki többek közt oly csattanósan tisztította meg Berzeviczy emlékeztét a külföldi írók által tetszéssel emlegetett hazafiatlanság vádjá alól, óhaját fejezi ki, vajha a magyar nemzetgazdasági és statisztikai tudomány többi jelesei is megadatnék az egyetlen, méltó tartozás, melyet emlékezetök felújítása képez.

Keleti Károly kilátásba helyezi, hogy a régi magyar nagy statisztikusok, különösen Csapkovics és Schwartner emlékeztét újitandja fel, mely ígéret, mint szintén az előadóé Skerletz Miklós életrajzát illetőleg, köszönettel vétetett tudomásul.

Galgóczy Károly egyuttal óhaját fejezi ki az iránt, vajha ez emlékbeszédek, minők az akadémiánál már több ízben tartattak, minden egyes tudományszakra nézve összegyűjtenének.

Ezzel megkezdetett az eszmecsere a lelenczházak ügyében.

Kautz Gyula különös ellenvetést tesz Körösi egész felfogása ellen. Az egész felolvasás és a benne felhordott becses

adatok azon tételnek igazolására szolgálnak csak, hogy a lelenczházakban nem oly nagy a halandóság, mint a közönség hiszi. Őt nem elégíti ki a védelem ez alapon. Ő úgy teszi fel a kérdést, hogy a lelenczházak fentartandók akkor, ha az azokban ápolt gyermekek számának arányában fogynak a gyermekgyilkossági bűntények, ha nem: úgy nincs létjogosultságuk. Szeretne e pontra nézve megnyugtató választ hallani a statisztikusoktól. Ezt nem kapott eddigelé, ennélfogva ő kénytelen a lelenczházak ellenei közé számítani magát.

Keleti Károly különös nehézségeket talál a gyermekgyilkosságok számának statisztikai meghatározásánál. Nincs talán egy bűntény sem, melynek adatai oly megbízhatatlanok volnának. Az esetek legnagyobb része egyáltalán nem jön tudomásra, sőt remény sem lehet arra nézve, hogy ez pontos legyen péld. a magzatelhajtásoknál.

Szerinte — mint minden kérdésben — úgy itt is a specialis magyar szempontokat kell tekintetbe venni. Nálunk nagy szükség van az ily módon elveszett életekre; s azért ő ezek megtartására szavaz. A módozatok tárgyában sajnálja, hogy Körösi nem mond semmit az egyetlen déplacement kérdésen kívül, a melynek előnyei a vidéki gondozás és levegő jobb voltánál fogva oly szembeszökök, hogy bővebb magyarázatra nem szorulnak.

A mit Körösi mondott a törvénytelen gyermekek halálózásáról, az csak a fővárosra szól. Itt igenis nehézségekkel van egybekötve az ősanyag pontos felvétele e statisztikai kimutatásoknál. A vidék helyzete azonban, a hol az ősanyag-felvétel szűkebb körre van szorítva, lényegesen kedvezőbb e tekintetben, minden halálózási esetről valószínűséggel kipuhatoltatván annak törvényes vagy törvénytelen volta. E szerint nagyban és egészben a statistika megbízható. A mi a halálózási nagy számarányt illeti, figyelmezteti Körösit arra, hogy a forrás, honnan meritett, egészen gyanús. A dr. Szalárdy által megkérdezett anyák a Rókus-kórházban egyáltalán nem képeznek megbízható forrást. Hiszen ezek legtöbbször éppen egyenes érdekekben volt a kérdezetteknek törvénytelen gyermekeik életben létét tagadni. Hasonlóul nem fogadhatók el Skoda adatai, a melyek az 50-es évekről szólnak. Figyelmezteti Körösit, hogy ha valahol, itt

van helye az általa annyiszor hangsúlyozott individualis methodusnak.

Galgóczy Károly nem tagadja, hogy sok gyermeknek élete mentetik meg a lelenczházak által, s egyáltalában nem vonja kétségbe, hogy ily szempontból, különösen a mi magyarországi viszonyaink között — megvan a lelenczházaknak a magok jogosultsága. Azonban figyelembe kell venni más tényezőket is. Így például a költség kérdését is. Ez annyival fontosabb, mert nemcsak nagy összegek vétetnek igénybe, de az igénybevevők is olyanok, kik nem adóznak, s így nem járulnak a közterhekhez. E mellett felette nagy figyelmet érdemel az erkölcsiség szempontja is.

György Endrét határozottan nem volt képes kielégíteni Körösi álláspontja. Ő a halandóság kisebb vagy nagyobb mérvét sem egyedüli, sem főmértékének nem veszi a lelenczházak pártolandó vagy elvetendő voltának. Ha nagyobb a halandóság: lehet azt célszerűbb administratio által csökkenteni. Ez tehát sem pro, sem contra nem érv. Sajnálja, hogy a modalitásokról nem szólt Körösi. Ez pedig fontos. Ő ellene volna határozottan az állam által való fentartásnak. A bécsi intézet már évek előtt 1.800.000 forintnál többbe került, mint 20.000 gyermek mellett természetes is. Hát ha oly jó ápolásban részesülnének, mint a gróf Károlyi Istvánné gyermekmenhelyében, hol egy gyermek átlag nem 50, hanem 86 forintba kerül? Ily összegeket nem dobhat ki az állam azért, hogy a szülők felelősségi érzetét csökkentse. Hasonlóul ellene volna a forgó bölesőrendszernek. Utal azon tárgyalásra, mely e kérdés felett a havrei congressusson és a párisi société d'Economie politique szeptemberi gyűlésén folyt; hogy ily rendszer mennyire csökkenti a köz-erkölcsiséget, a szülők felelősségi érzetét, sőt, mint a Napoleon-féle 1811-i rendelet következményei mutatták, a törvényes szülők öntudatát is, s így veszélyeztetik a családot. Ily érvek több modalitás ellen hozhatók fel; ő csak jelezni akarta, hogy precise nincs feltéve a kérdés.

Gerlóczy Gyula tisztán jogi és erkölcsi szempontból kiindulva, kereken tagadja, hogy az állam állíthatna fel lelenczházakat. Nemcsak nagy terhet venne magára az állam; de valóságos megsértése is volna ez a családi életnek, mely ellenében

praemium adatnék a gondtalan szülőknek. Már pedig az államnak valóságos biztos alapja csakis a család. Ennélfogva helyesebbnek véli, ha lelenczházak állítása helyett a már meglevő törvénytelen gyermekek rendőri felügyeletéről, szülházakról, ovódákról stb. gondoskodik az állam, s az erkölcsi nevelés, oktatás, lelkészek, iskolák által igyekszik a bajt annak fedezése és dédelgetése helyett gyökeresen kiirtani.

Gróf Lónya y Menyhért csupán a törvénytelen szülők nagy számára tesz megjegyzést. Mint egy egyházkerület főgondnoka, saját tapasztalásából mondhatja, hogy a törvénytelen gyermekek egy része a védkötelezettség folytán származik, addig meg nem eskettetvén a felek, míg védkötelezettségüknek eleget nem tettek. Az ily gyermekek azonban utólagos házasság által rendesen törvényesítettnek, s így a valóságos törvénytelen gyermekek számaránya még a statistikailag felmutatottnál is kedvezőbb Magyarországon.

Ezzel a vita folytatása más ülésre halasztatván, az idő előrehaladt volta miatt az ülés $\frac{3}{4}$ 8-kor bezáratott.

VEGYESEK.

Rectificatio. A „Nemzetgazdasági Szemle“ II. füzetében „Néhány szó a vasutak csoportosításáról“ czím alatt megjelent cikkembe azon hiba csuszott be, hogy a m. északkeleti vasut 1874. évi nyers bevétele 2.307,463 frt helyett 2,883,463 forintra tétetett. A három utolsó szám egyezése folytán hajlandó lettem volna hinni, hogy nyomdahiba forog fenn, de miután az általam 1874—1876-ra kiszámított 6.6% csökkenési hányad a helytelen összegnek felel meg: a hibát én követtem el. A helyes szám alkalmazása mellett 5.1% emelkedési arány jön ki, s alig szükséges megjegyezni, hogy ez cikkem intentiójának még inkább megfelel. *)

A hibára már a „N. szemle“ III. füzetének megjelenése után, egy távollétem alatt megjelent hirlapi polemiából lettem figyelmeztetve, melyben hibás adatom a forrás idézése nélkül hasz-

*) A cikk intentiója tudvalevőleg az volt, hogy az északkeleti és kassa-oderbergi vasutak közt már régóta szóban levő fusió esélyeiről egy világos és számokkal is támogatott kép alkottassék. A cikkíró ur érezte, hogy az általa tévesen kihozott csökkenési irányzat a kassa-oderbergi vasut részvényeseit gondolkozóvá tehetné, s azért nem késett ** alatt megjegyezni, hogy „itt csökkenési iránylatról csak átmenetesen lehet szó, minék bizonyítása végett elég a hasonló befolyások alatt álló tiszavidéki vasutra utalni, melynél az utolsó években szintén csökkenési iránylat mutatkozott, a kedvező fordulat azonban már is beállott.“ Azon körülményből továbbá, hogy a cikkíró ur a két vasut pénzügyi helyzetének, egybeállításánál, a főszöveget a garantiális viszonyra fektetve igyekezett kimutatni, hogy „az északkeleti vasut pénzügyi helyzete ma kedvezőbb, mint volt a kassa-oderbergié a rendezés előtt.“ következtethetni végül, hogy a három évi üzleteredményt csak általános képül állította oda, s nem vont belőle a fusió mellett oly messze menő következtetést, mint az ezen adatokat felhasználó hirlapi cikk a fusió ellen.

Nézetünk szerint is mindkét vasut üzleteredményei a biztosított összegen még mindig, és félünk, hogy igen hosszú ideig még oly mértékben alól maradnak, hogy a helyes összehasonlítás alapját egyedül a garantiális viszonyok, nem pedig az egy pár évi üzleteredmények képezhetik. Ha mégis az üzleteredményeket is számba akarjuk venni, akkor csakugyan nem szükséges bizonyítani, hogy a fentebbi helyesbítésben kimutatott emelkedési irányzat a cikk intentióinak inkább megfelel, mint a csökkenési, a mennyiben legalább a kassa-oderbergi vasut részvényeseire kedvezőbb benyomást alkalmas tenni. Viszont igen óhajtanánk tudni, hogy az északkeleti vasut részvényesei hogyan gondolkoznak a fusióról, mert legalább azon körülményből, hogy a vasut részéről oly éles felszólalás történt a fusió-ellenes hirlapi cikkekre, arra lehet következtetni, hogy az északkeleti vasu. köreiben nincs idegenkedés a fusió ellen, vagy legalább azt oly kombinációnak tekintik, mely elsőbbséget érdemel más, talán jobb, de kivihetetlen kombinációk előtt.

Szerk.

náltatott, azután illetékes helyről rectificáltatott, s legvégül én, mint forrás, megneveztettem. Így történt, hogy a helyesbítés sem a III. füzetben nem jelentetett meg, sem pedig az említett hírlapi polemiából számomra tárgyilag nem maradt semmi amit helyesbítsek. A „N. Szemlének“ azonban tartoztam a most mondottakkal.

Szabó Jenő.

Adatok a gazdasági tanügy- és a reáfordított államsegélyről. A gazdasági tanügy kérdése nálunk kiváló figyelmet érdemel, különösen azért, mert mezőgazdaságunk fejlődése fellette alantas fokon állván, úgyszólván azon egész út teendő, még a haladás célja felé, melyen a külföld műveltebb s nagyobb értelmiséggel bíró államai bennünket már régen, századok óta elhagytak. A fejlődés egyik legnagyobb akadálya a minden újítás ellen a gazdák nálunk általában ugyan, de különösen nálunk uralkodó ellenszenv, valamint az értelmiség csekély mérvben elterjedésére mutató azon körülmény, hogy a gazdasági szakmunkák és szaklapok a magyar gazdaközönség által aránytalanul csekély mérvben vétetnek igénybe s így azon módok egyike, melyeken a gazdasági haladás folytonosan szaporodó vívmányai a gazdaközönséggel megismertethetnének, nálunk tényezőt nem képez. Ily körülmények között életbevágó jelentőséggel bír a gazdasági értelemnek oktatás útján terjesztése s ezen tény felismerése folytán kormányunknak a mezőgazdaság emelésére célzó törekvései igen helyesen, főképp a gazdasági ismereteknek szakiskolák útján terjesztésére irányozvák. A felelős kormány a fennállása óta lefolyt 10 évben ez irányban sokat tett, de még sem eleget, miután a fennálló szakiskolák száma a szükséglet nagyságához mérve, ma még éppen nem mondható elégségesnek. Jelen közleményünk keretébe nem tartozván kimutatni a hiányokat, csupán néhány adatban képét akarjuk nyújtani gazdasági tanintézeteink jelenlegi állapotának. Gazdasági szakiskoláink közül állami intézetek a következők: 1 gazdasági akadémia Magyar-Óvárt, 1 állatorvosi tanintézet Budapesten, 4 gazdasági tanintézet: Keszthely, Debreczen, Kolosmonostor, (Kolosvár) és Kassán, 2 földmives iskola: Liptó-Ujvárt (Hradek) és Debreczenben, 2 vinczellérképezde: Tarczalon és Érdiószegen. Nem állami inté-

zetek: az országos gazdasági egyesület által fentartott budai vinczellériskola és istvántelki földmives iskola, a Nákó gróf féle alapítványból s a szomszéd vidéki községek hozzájárulásával fentartott nagyszentmiklósi földmives iskola, az erdélyi szász egyetem s több királyföldi város s község által fentartott beszterczei, medgyesi és földvári földmives iskolák. Ezen intézetek kiegészítő részét képezik a tanítóképezdéken fentartott gazdasági tanfolyamok, melyek célja az, hogy a néptanítók a gazdasági ismeretekben némi jártasságot szerezzenek. Ily rendszeres tanfolyamok Debreczenben, Kolosvárt és Kassán állanak fenn.

Az elsorolt intézetek látogatottsága a jelen 1877/8-iki évben összehasonlítva az 1875/6-iki tanévvel, a következő: a magyar-óvári gazd. akadémia hallgatóinak száma az 1875/6-i tanévben 193-ról a jelen 1877/8-i tanévben 203-ra emelkedett; az állatorvosi tanintézeté 102-ről 129-re; a négy gazdasági tanintézeté 200-ról 267-re, az alsóbb tanintézetek, úgymint a 2 földmives- és 2 vinczellériskoláé 111-ről 104-re apadt, a nem állami 5 földmives iskola és 1 vinczellérképezdéé 75-ről 100-ra emelkedett; a tanítóképezdei folyamok hallgatóinak száma 147-ről 157-re emelkedett. — Az összes hallgatók száma e szerint az 1875/6-diki tanévtől 1877/8-diki tanévig 828-ről 960-ra emelkedett, tehát 132-vel, a mi mintegy 15⁰/₁₀₀-nak felel meg. Ezen szaporodás annál örömdetesebb, miután nem véletlen, hanem a gazdasági szakértelem megszerzése iránti növekedő váagnak kifejezése. Tanusítja ezt azon tény, hogy a gazdasági tanintézetek látogatottsága nemesak az utóbbi három év alatt, de az azelőtti éveket is számba véve, fokozatosan emelkedett. Ezen számokat azonban készakarva nem vettük ezuttal tekintetbe, miután az 1875/6-iki tanév előtt majd minden évben új intézet alapítatván, nem igen lehetett volna kimutatni, hogy a növendékek szaporodásából mennyi volt az új művelődési intézet megnyitása által nyújtott kedvező alkalomnak, mennyi a szükséglet valódi növekedésének tulajdonítható. Az utóbbi három tanév összehasonlítása végett idézett számok közül csupán az állami alsóbb iskolák, úgymint a földmives iskolák és vinczellérképezdék növendékeinek száma az, mely nemcsak hogy gyarapodást nem mutat, de némi apadást is tün-

tet fel. Ennek indoka az, hogy ezen intézetek egy részén a növendékek az állam által teljes élelmezés s egyéb ellátásban részesülvén, az ezen intézetekre megszavazott költségvetés szűkreszabott korlátain belül megtakarításokat kellett eszközölni, minek folytán a jelentékeny költséggel fentartott szabad helyek egy része megszüntettetett. Ez intézetek növendékeinek létszáma egyébiránt annál kevésbé tekinthető a valódi szükséglethez mértnek, miután a felvételért folyamodók közül évente számosan visszautasíttatnak.

Ez intézetek állapotának megítéléséhez egyik főtenyező azon költségek ismerete, melyeket az állam fentartásukra fordít. Az összes állami tanintézetek 1878. évi szükséglete 275.262 frttal, bevételei 110.175 frttal vannak felvéve, e szerint az állam az ezen tanintézetek épületei, telkei, taneszközgyűjteményei és birtokaiban fekvő tőke kamatai kivül évi 165.087 frttal járul azok fentartásához. Esik a jelenlegi létszám szerinti 703 növendékre fejenként 234 frt. A nem állami intézetek összesen 6300 frt államsegélyben részesülnek. A három tanítóképezdei tanfolyam fentartása pedig 1800 frtba kerül. E szerint az állami és magán gazdasági tanintézetek és tanfolyamok fentartása az államnak 173,187 frtjába kerül. Kiegészítésül, hogy a gazdasági tanügyre tett költségekről teljes áttekintést nyerjünk, megemlítjük még, hogy az állam 2 fatenyésztési és 1 lentermelési vándortanítót fizet 4280 frttal 1 gazdasági és 1 borászati vándortanár fizetéséhez pedig 1000 frttal járul, ezen felül a selmeczi bányász és erdész akadémia erdészeti tanfolyamának költségei 50,000 frtra, a budapesti műegyetemen fentartott gazdasági tanári állomás költségei 5000 frtra, a felső népiskolákkal összekötött gazdasági tanfolyamokéi pedig 15,000 frtra tehetők. Mind e számokat összevéve, az állam a gazdasági szakoktatás céljaira kerek számban 248.000 frtot áldoz, mi egy oly országra nézve, melynek pénzügyei oly mostoha állapotban vannak, mint Magyarországé, eléggé jelentékeny, hogy mindazonáltal ez a szükségletnek még sem felel meg, annak oka az, hogy gazdasági akadémiánk és négy gazdasági tanintézetünk, mint a magasb szakképzésre szolgáló s e szerint költséges intézetek fentartása a kiadások egy nagy részét igénybe vévén, az alsóbb fokú iskolák fentartása és segélyezésére pénzünk nem marad, holott e téren aránylag kisebb összegekkel nagyobb ala-

pon lehetne eredményt elérni. Külföldön a dolog kedvezőbben áll, a mennyiben a magasb kiképzés után vágyó gazdák a majd minden egyetemmel összeköttetésben csekély költséggel fenntartott gazdasági tanfolyamokat keresik fel s a gazdasági szakképzés azon fokára nézve, melynek a mi négy gazdasági tanintézetünk szervezete megfelel, számos magán- vagy testületek által alapított intézet áll fenn, melyhez az állam csak mérsékelt segélylyel járul.

Máday Izidor.

A közigazgatási bíráskodás eszméje, kellékei s alakjai Európában különös tekintettel Magyarországra s e kérdés parlamentáris sorsának történetére hazánkban. A budapesti k. m. tudomány-egyetem által jutalmazott pályamunka írta Gruber Lajos. Budapest, Athenaeum 1877. Ára 2 frt 40 kr.

Egy derék pályakezdőnek munkája sikerültét hirdetjük e czímmel. A legfőbb közigazgatási törvényszéknek létesítése Ausztriában, a magyar tanulmányozókat, különösen pedig az ifjabb nemzedéket kiváló mértékben ösztönözte a közigazgatási bíráskodás általános tanaival s a közigazgatási bíróságok Európa-szerte való szervezetével megismerkedni és megismertetni azokat a hazai közönséggel is. Bár mindössze is nem sok történt e téren, mégis több annál, a mennyit a szerző megenged, állítván, hogy az osztrák közig. törvényszék létesítése sem irodalmunkra, sem napi sajtónkra nem gyakorolt semminemű látható befolyást. Pedig a Concha Győző könyve, mely tárgyalja „A közigazgatási bíráskodást az alkotmányosság s az egyéni joghoz való viszonyában“, s a melyre alantabb még vissza fogunk térni, csaknem egy évvel korábban jelent meg mint szerző munkája. E sorok írója pedig 1873-tól kezdve 1876 végéig a kimult „Reform“ és „Közérdek“ hasábjain, s igen sűrűn a „Pester Lloyd“ 1875-iki folyamában foglalkozott ismertetőleg e kérdésekkel — a hazai sajtó más hason irányú közleményeit nem is említve.

Gruber úrnak munkája azonban mindenesetre az első, mely magyar nyelven a nagyérdekű és nagyterjedelmű tárgynak összefüggő, pragmatikus, s összehasonlító vázlatát adja. Dícséretes szorgalommal állítja össze a német szakirodalom főbb munkáinak eredményeit, s az osztrák és porosz vezértörvényeknek közvetlen

ismeretéről is teszen tanúságot. A szerző buzgalma, tájékozottsága és tehetsége a legnagyobb elismerést érdemlik, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy (mint értesülünk) egy fiatal joghallgató első irodalmi termékében nyilatkoznak. Maga a könyv pedig valóban hézagpótló, azon magyar kézi könyvek sorában, melyek a jogi és politikai tudományok tanulóit az illető szakok elemeivel megismertetni, további részletes tanulmányokra készíteni és képesíteni hivatvák.

Midőn ezen dicsérettel jeleztük volna hogy mit nyújt a könyv és miben rejlik érdeme: szabadjon egy magasabb mértéket alkalmazva megjelölnünk némely hiányát is és néhány bírálatos megjegyzést kockáztatnunk. Az első mindenekelőtt az, hogy az ifju szerző tanulmányaiban egyoldaluan a közkézen forgó német kézikönyvekre támaszkodik; ítéletében pedig kizárólag azon eszmék befolyása alatt áll, melyeket Gneist kisebb kivonatos munkáiban, különösen pedig a „Rechtsstaat“-ban fejtet. Nem akar ez vád lenni az ifju szerző önállósága vagy önállótansága ellen. A magyar irodalom e téren úgynevezett „praktikus“ empirikusokra s olyanokra oszlik qui jurant in verba magistrorum Gneist és Stein. Mindnyájan legalább is egyszer keresztül mentünk ezen a processuson; legtöbben még jóval később is mint joghallgató korokban; számosan még a mai napig sem szabadultak ki ezen primär stádiumokból. Így Concha Győzöt még mindig fogva tartja a Stein elmélete, mely a keresetjog s a panaszjog megkülönböztetéséből indulva, csak hatósági intézkedést és rendes törvényszéki bíráskodást ismer, s a külön „közigazgatási bíráskodás“ eszméjét elveti. Bár ezen álláspontban, mely hogy meghaladtatott, Gneistnek egyik maradandó igazi érdeme, nem osztozunk, mégis lehetetlen el nem ismernünk a Concha könyve abbéli becsét, hogy a német államtudományi elmélet közvetlen és kimerítő ismeretén sarkallván, a kölesönzött kiindulási pont daczára, bizonyos eszmei eredetiséggel s éllel van kidolgozva.

Azután tartalmaz egy gyakorlati eszmét s útmutatást is, melyet épen reális jellegénél fogva e „Szemle“ olvasói előtt különösen kiemelendőnek vélünk. És ez az, hogy a magyar bírósági joggyakorlat, a mint az legfőbb bíróságaink döntvényeiben kifejlődött közigazgatási ügyekben is számos oly esetben

jogorvoslatot és felelbbviteli forumot kínál, melyet a külföldi jog- s államfejlődés, önkényszerűbb hagyományainál fogva éle-
sebben és féltékenyebben megkülönböztetvén a birói s igazgatási
illetékességet, merőben a közhatóság és politialis instantiák
körére szorít. Magyarországon tehát sűrűbben lehetne igénybe
venni közigazgatási ügyekben a bíróságok segélyét, mint az
tényleg történik.

Gyakorta elmondott dolgokat kellene ismételtnünk, melyek
a „Szemle“ keretén teljesen kívül esnek, ha kifejtetni akarnók,
hogy a Concha jelentékeny eruditiójú érvelése daczára is a kü-
lön közigazgatási szakbiráskodás eszméjének hivei voltunk,
vagyunk és maradunk. Gruber ur néhány igen gondosan és ér-
telmesen kidolgozott szakaszban elég teljesen összegezte ezen
utóbbi, és ma már jórészt egyedül uralkodó álláspontnak bi-
zonyítékait s érveit, ha szinte ki nem merítette is azokat.
Hasonlókép lehető teljes áttekintést igyekszik adni az egyes
országok tényleges szervezési kísérleteiről. Itt természetesen
ismét Németországé az oroszánrészt. A német gyűjteményes
írók, mint p. o. a bécsi Grünwald és Pann (különösen az utóbbi)
minden apró német fejedelemség szervezési kísérleteinek váz-
latát adják, pedig mi a magyar kiadásban szívesen lemond-
tunk volna a volt Nassau-intézmények ismeretéről. Szerző
a külső beosztás és belső oekonomia érdekében egyaránt jobban
cselekszik vala, ha csak néhány enrőpai főbb államok intézmé-
nyeinek ismertetéseire szorítkozik. Így nem történt volna, hogy
Franciaország kiművelt, sokoldalú és előkelő közigazgatási bi-
ráskodási intézményei gyöngén, az angolok pedig jóformán se-
hogy sem ismertettek. Mert ez utóbbi tekintetben nem nyugod-
hatunk meg azon eljárásban, melyet szerző és nála sokkal ré-
gibb és hirnevesebb német írók követnek, hogy t. i. Gneistnek
bizonyos régi pontjait s adatait szószerint lemásolják, minden
eredeti, sőt egyáltalában bárminemű magyarázó értelmezés-nél-
kül. Könyvről-könyvre azokat egymásnak úgy adják és köl-
csönzik által, mint a német diákok a tanárok Studienheftjeit.
Az újabb angol jogfejlődésről, a melyre pedig a fősúlyt kellene
fektetni és nem a Gneist ötvenes évi könyveire és még régibb
adataira, épen semmit sem tudnak. Pedig nagy és nevezetes
anyag halmozódott ott össze a 70-es évi Statutes-okban, a béke-

birákról, a petty sessions és néhány központosító és egyszerűsítő vezérintézkedésről. Az 1875-ki legf. bírósági reform, a „Supreme Judicature Act 1875.” és az 1876-ki kiegészítő czikkelyek, kiváló és igen hálás tanulmányi anyagul kínálkoznak; de sőt fel is kell azt mindenkinek dolgoznia, a ki a volt Nassaunál és a Gneist avult adatainál tovább akar érni.

Gneisttől kölcsönözte továbbá szerző azon csunya szokást, hogy a francia közigazgatásról mindig mint valami szánalmas, nyomorék önkényeszközzről szól. Minden további indokolás és magyarázat nélkül szerzőt és bárkit, a ki a Gneist porosz egyoldaluságu véleményeiben osztoznék, a német és francia intézmények és népelet elemeinek tanulmányozására utaljuk. Azokból majd megtanulják, mily tévedés, mekkora szemfényvesztés rejlik e nézetben, melyet jó magyarunk a német tanári tekintélytől elvakítva, oly feltétlenül visszhangoztatni szokott.

A speciális magyar állapotokra térve, szerző ajánlja egy teljes (kétfoku) közigazgatási bíráskodási rendszernek alkotását; önkormányzati alapon az első fokban, állambírátságot legfelsőbb fórumul. Őszintén kívánjuk bár buzgó és nagyot követelő sürgetése találna meghallgatását. Nekünk ismételve kifejtett szerényebb kívánságokra ez nem adatott meg. Ugyanis egy legfelsőbb közig. törvényszék alkotást egyelőre még korainak, sőt ma még kivihetetlennek nyilváníttuk mindig, mert még nem nötte ki magát egy elégséges magyar közigazgatási jog, a mely pedig ily törvényszéknek első és leglényegesebb előfeltétele volna. Ajánlottuk, hogy a pervitás eljárás kezdeményei francia vagy porosz rendszer szerint szerveztessenek alsóbb közigazgatási, jelesen a megyei és sz. kir. városi önkormányzati tisztségeink ügyvitelében. Az új fegyelmi törvény, az 1876. VII. t. cz. első kísérlette meg azt a municipális tisztviselők fegyelmi ügyei tekintetében. A próba ma esztendősz gyakorlat után sikerültnek tekinthető és egy fokozatos közigazgatási reformnak első rendű feladata leendő emez eljárás további kiterjesztését munkálni a közigazgatás egyéb ágaira.

Valóban, nemcsak közigazgatásunk, de összes nemzeti közgazdaságunk érdekében kívánom, bárha minél előbb beköszönne e reform!

Lánczy Gyula tr.

A külföldi irodalomból. (Moltkendorf und Brentano: Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirthschaft im deutschen Reich. 1877. II. és III. füzet.)

Az e két füzetben tartalmozott czikkek közül különös figyelmet érdemel Lammers-é a vasvámokról, Neumanné a törvényes és törvénytelen gyermekek halandóságáról és egy érdekes esetnek előadása a német occupatio történetéből, különösen pedig Neumann F. J. cikke a községi adóügyről és Brentanóé a segélyügyről.

Az irodalmi rovatban több újabb munka birálatilag tárgyalatik.

(Morpurgo: La finanza, Studii di economia publica e di statistica comparata. Firenze 1877.)

E munka két részben tárgyalja a fontosabb általános pénzügyi elveket és Olaszország pénzügyi viszonyait; utolsó részében néhány áttekintő táblát nyújt a nagyobb államok pénzügyéről. A kis munka néhány érdekes fejtegetést tartalmaz; így az állami feladatok és a pénzügy közti összefüggésről, a pénzügy újabb problémáiról; terjedelmesen foglalkozik az állami adósság ügyével és nevezetesen annak történetével, bár természetesen korántsem meríti ki e nagy tárgyat; ellenben csak nagyon röviden emlékezik meg a községi pénzügyről, mely újabb időkben egy jelentőségben mindinkább nevezetű fejezetét képezi a pénzügyi tudománynak. Az olaszországi pénzügyről közölt adatok igen tanulságosak. Legyen itt csak közölve, a mit Morpurgo az újabb időkben oly roppant mérvben emelkedett államadósság hová fordításáról szól. Ezen államadósságból, mely évenként 337·5 millió frank kamatot igényel, csak igen kis összeg, 3·16% productiv célra lett felvéve, t. i. vasutak építésére, ellenben 37·38% az évi hiány fedezésére, 33·86% a régi adósság egységesítésére, 8·12% egyházi célokra s. a. t.

(Das Verfahren bei Enquêtes über sociale Verhältnisse. Drei Gutachten von Embden, Cohn, Stieda, Leipzig, Duncker und Humblot).

Azon követelménynél fogva, hogy minden gyakorlati politika és minden törvényhozási és közigazgatási intézkedés a lé-

tező viszonyok alapos ismeretét mulhatlanul szükségli, az újabb időben mindazon szervezetek és közegek, melyek ez ismerek előmozdításával és terjesztésével foglalkoznak, igen nagy fontossággal bírnak. E szervezetek körében az enquêtek jelentékeny helyet foglalnak el. Hogy azonban az enquêtek által a kívánt cél valóban eléressék, szükséges, hogy azok helyesen, czélszerűen rendeztessenek, mivel különben csak a „becses anyagot” szaporítják, anélkül, hogy vagy a törvényhozásnak vagy a közigazgatásnak némi utmutatást nyujtanának. Az előttünk fekvő füzetben az enquête jelentősége és azok czélszerű szervezése igen ügyesen van tárgyalva, és különösen Embden jelentése az, mely igen sok világosságot vet a kérdésre és igen helyes eszméket fejteget az enquêtek rendezése iránt. Embden az enquêtet csak akkor tartja teljesnek, ha nem pusztá adatok közléséből és táblák kitöltéséből áll, hanem valóságos eszmecserével van összekötve és így a nézetek tisztázásához vezet. A legczélszerűbb módozat Angliában gyakoroltatik és ennek előadásával foglalkozik a második jelentés. A harmadik jelentés csekélyebb értékű; tárgya az enquêtek természete Franciaországban, hol ez intézmény különben is nem igen fejlődött és így kevesebb eredményt is mutatott föl mindeddig.

(The National bank act; with all amendments and supplementary acts to 1875. New-York 1875.)

Diszkiadásban megjelent az amerikai banktörvények ez egyetlen teljes kiadása, mely azért is nagyon becses, mivel a bankjogra vonatkozó döntvényt tartalmaz és így a bank és pénzügyi jog alaposabb ismeretét lehetőségessé teszi. A munka a Bankers Magazine által adatott ki.

(Hermann Schmidt: Die Steuerfreiheit des Existenzminimums. Ein Beitrag zur Theorie der Einkommensteuer. Lipcse, Duncker és Humblot 1877.)

A régi elméletek ismertetése után áttér szerző a létminimum adómentességének igazolására. Alapja az adómentességnek sem a munkásoknak a nyers jövedelemből fentartása — mint ezt Ricardo állította — sem a régi rendi alkotmányból származó kiváltság, hanem azon már bizonyos tekin-

tetben Smith által kiemelt elv, hogy mindenki képessége szerint adóztassék meg. E képesség azonban csak a szabad jövedelemben rejlik, azaz azon jövedelemben, mely a létfentartási költség levonása után fennmarad; csak ezen jövedelem képes adóterhet viselni. E felfogás különben szerző szerint az állam etikai felfogásából származik. Létminimum alatt pedig érti azt, mi a kor erkölcsi felfogása szerint egy család anyagi fentartására és magasabb fejlődésére szükséges. Ebből kiindulva első sorban az életszükségleti tárgyakra vetett minden adó ellen, továbbá a hozadéki adó ellen nyilatkozik, de kívánja a jövedelmi adórendszernek behozatalát a létminimum tekintetbe vételével. Ismeretes, hogy ez elv az újabb adórendszerekben mindinkább elismertetik és gyakorlati szempontból nem is lehet ellene kifogást tenni, addig, még a létminimum adómentessége csak arra céloz, hogy a tulajdonképi adóalap és az adóképes jövedelem pontosan meghatározottassék; ha azonban úgy értetnék, hogy ez alapon egész társadalmi osztályok az adó alól fölmentessenek, ez úgy pénzügyi mint társadalmi tekintetben igen veszélyes eredményeket szülhetne. A szerző az idevágó német pénzügyi irodalmat kimerítően fölhasználja és különösen Umpfenbach és Eisenhart nézeteire támaszkodik, a nélkül azonban, hogy a Schmoller, Nasse, Held, Schäffle, Laspeyres által a létminimum adómentessége elleni érveiket teljesen megerősítenhette volna.

Weisz Béla.

A magyar mezőgazdasági jogisme kézikönyve. (Gazdasági jogisme. A gazdasági tanintézetek és a mezei gazdák szükségletéhez alkalmazva. Irta Dr. Haller Károly. kir. egyet. ny. r. tanár. Budapest, 187. Franklin-társulat.)

A tudományok fejlődését semmi sem mozdítja elő annyira, mint az egyes tudományágak minél több részre való földarabolása s a részeknek önállósítása. Minél több darabra szakgatunk valamely tudományágat, természetesen annál könnyebb és eredménydúsabb lesz a különböző darabok cultiválása. Ez olyan igazság, mely azon mértékben lesz általánosság, a mely mértékben a tudományok tartalmilag gyarapodnak, szélesednek.

Mindamellett azonban didaktikai szempontból óvakodnunk kell a túlságos specializálástól. Ennek is megvan a maga határa,

melyet ha átléptünk, a tudomány terjedését, népszerűsítését ez által nemcsak hogy elő nem mozdítjuk, de egyenesen megakasztjuk. A határt magának az egyes tudományágnak természete szabja meg. Ha egyiknek vagy másiknak a természete olyan, hogy önállóan előadni és tanítani sikerrel nem lehet, az önállósításról természetesen le kell mondanunk.

Sajnos, hogy az államtudományi szakoktatás terén ama határt immár átlépték s e téren a specializálás már az oktatás egyenes kárára túlságba vitetik.

A közelmúlt államtudományi szakoktatásnak az volt a hibája, hogy egy kalap alatt tárgyaltak egész tudománycsoportokat; példának okáért a politikában előadták nemcsak a mai értelemben vett politikát, hanem a nemzetgazdaságtant, pénzügytant és csaknem az összes államtudományokat.

Ma pedig másik túlságba esnek, midőn az államtudományokat annyira elaprózzák, hogy innen-onnan lehetetlen lesz a a tömérdek studiummal a jogi és közigazgatási pályákra készülőeknek megbirkóznok.

Azon ismeág, — melynek kézikönyve magyar nyelven most jelent meg tudtunkkal először s mely irodalmunkban is most szerepel először mint önálló tudomány, — szintén azok közé tartozik, melyeket természetöknél, tárgyuknál fogva önállósítani nem igen lehet. Mert a mezőgazdasági jogisme nem egyéb, mint mozaik: összeállítva a nemzetgazdaságtan, közigazgatási jog (ide értve a pénzügyi jogot is) és a magánjognak azon részeiből, melyek a mezőgazdasági viszonyokra vonatkoznak.

Ha mégis külön kézikönyvben előadatnak, mezőgazdasági jogisme cím alatt, az említett tudományágaknak a mezőgazdákat illető részei: ezt didaktikai szempontból csak annyiban helyeselhetjük, a mennyiben a gazdasági tanintézetek hallgatói a magánjogot, a közigazgatási jogot stb. — hivatásuknál fogva — per longum et latum, mint önálló tudományokat nem tanulmányozhatják s azért mégis szükségképen tudniok kell az említett tudományokból annyit, a mennyi specialiter rájuk, mint leendő mezei gazdákra tartozik. Ezt a keveset adjuk nekik — ha úgy tetszik — a mezőgazdasági jogisme czége alatt. Azonban már a jog- és államtudományi karokban képtelenség

lenne önállósítani olyan ismeágot, a melynek egyes alkatrészeit ugyis előadják mint külön-külön tantárgyakat.

Haller Károly műve, a mint a fennebbiek után mondanunk sem kell, hézagot pótol, egy olyan ismeretágot tárgyalván, mely a hazai gazdasági tanintézetekben a segédtudományok között előadatik. S hogy hézagot pótol a munka, ebben áll legfőbb előnye, mert különben belső értéke vajmi csekély.

A magyar jog- és államtudományi tankönyvirodalom termékei három csoportba oszthatók. Az első és leggyéresebb csoport olyan munkákból áll, a melyeknek írói gondolkoznak, a második csoportot a plagiumok, a harmadik csoportot a kritika nélküli paragrafus gyűjtemények képezik, mely utóbbi csoportnak legtöbb terméke csak annyiban különbözik a plagiumoktól, hogy míg az utóbbiak az egyéni tulajdont rabolják meg, az előbbiek a köztulajdont képező törvény betűit sajátítják el.

Az előttünk fekvő kézikönyvben a paragrafusok mellett kritikát hiába keresünk. A mezőgazdákat érdeklő törvényeink és szabályrendeleteink egy részének rövid, de azért elég jó kivonata s néhány jogi alapfogalom értelmesen, de eredeti fölfogás nélkül előadva, képezi a csinosan kiállított, 192 lapra terjedő munka tartalmát.

Legérdekesebb és az íróra nézve mindenesetre leghálásabb része lenne a munkának az, a mely az agrariális törvényhozás történetét adja elő; de ez is oly vázlatos, oly rövid, hogy bizony abból okulni vajmi keveset okulhatunk.

Hazai mezőipari törvényhozásunkról mindössze is annyit mond szerző, hogy 1848-ban a feudalismus maradványai leromboltatván, e tény forduló pontot képez a mezőipari törvényhozás történetében. De hogy mi történt törvényhozási uton mezőiparunk fejlesztésére nézve 1848 előtt és azután, erről hallgat a szerző, valamint a 48-diki nagy átalakulást sem méltatja úgy és olyan részletesen, a mint megvárhatnók attól, a ki a jelenleg érvényben levő s egész. a 48-diki átalakulásnak eredménye és folytatásaként tekinthető agrariális törvények ismertetésére vállalkozott.

Ha Hallernak célja csupán az volt, hogy tanítványai és a mezei gazdák, a kiknek a számára írta könyvét, paragrafusokat tanuljanak be: akkor célját elérte; de ha azt akarta, hogy olvasói meg is értsék s meg is tudják bírálni ama para-

grafusokat: akkor akármilyen röviden is, elő kellett volna adnia azon történelmi tényeket és viszonyokat is, melyeknek a jelenleg érvényben levő agrariális törvények természetes vagy természetellenes szüleményei; annyival inkább szükség lett volna erre, mert a mi nézetünk szerint, semmiből sem okulhat annyira a tanuló, mint a tudományok fejlődésének és irodalmának történetéből. A ki ezeket ismeri, csak az sajátíthatja el igazán alaposan a tudomány elveit s csak az lesz képes a törvény száraz betűiből, melyek beszélni nem tudnak, következtetni annak szellemére és tendenciájára.

De hagyján, ha legalább a munka későbbi folyamában kárpótolna bennünket szerző a történelmi rész hiányaiért. Azonban a jelenleg fennálló törvényeinket is hiányosan ismerteti, mellőzván közülök ép a legfontosabbakat.

Például a gabnavámokra, a szállítási tariffákra, a szesztermelésre, a répaczukorgyártásra s az ezen tárgyakat illető törvényes intézkedésekre szóval sem reflectál, mintha ezek a mezőgazdaságat nem is érdekelnék. A mezőgazdaság emelésére és védelmére szolgáló intézkedések között a legfontosabbak kikerülnek figyelmét, például a tiszaszabályozás, a munkaerő-kalmitás megszüntetése céljából életbeléptetett intézmények stb. ; tb.

Mindmegannyi mulasztás, melyek természetesen a munka használhatóságát nem emelik, s melyek annál érezhetőbbek, mert szerintünk a mezőgazdasági jogismének mint önálló ismeretnek jogosultsága a gazdasági tanintézetek tanrendjében főleg abban nyilvánul, hogy ezen ismeret keretében előadtván részletesen mindazon törvények, melyek a gazdákat érdeklik, a nemzetgazdaságtan tanárának, — a ki különben is óriási anyaggal kénytelen az iskolában megbirkózni, — feladata könnyebbé válik, egyszerűen és röviden hivatkozhatván azon törvényekre, melyekkel tanítványai a mezőgazdasági jogismében már ugyanis tüzetesen megismerkedtek.

Haller munkájának címe ellen is kifogásunk van. Mi az a gazdasági jogisme? Helyesebb lett volna szerintünk a mezőgazdasági jogisme elnevezés, a mely az illető ismeret tárgyát hitebbben kifejezi, mint a nagyon is általános „gazdasági“ jelző; de még azért is helyesebb lett volna az említett elne-

vezés, mert ez a studium a legtöbb gazdasági tanintézet tantervében is mezőgazdasági jogisme név alatt szerepel.

A munkának itt felsorolt hibáit és hiányait azonban menti némileg azon körülmény, hogy szerző uttörő munkát végzett s hogy olyan ismeág feldolgozását kísérlette meg, melynek még jóformán köre és terjedelme sincs határozottan megállapítva s bajosan is lesz valaha megállapítható.

Ha e körülményt tekintetbe vesszük, nem vonhatjuk meg teljesen az elismerést a szerzőtől.

Dr. Ballagi Géza.

A szabadalmi ügy. Most jelent meg a Franklin-társulat nyomdájában és ugyanott 1 frt árban kapható: a földművelés-, ipar- és kereskedelmi magy. kir. ministerium által kiadott szabadalmi katalógus, melyben befoglaltatnak az 1876-ik évi deczember 31-én érvényben talált, és keltüktől számítva 15 évig meghosszabbítható szabadalmak a feltalálók és utánzási tilalom alatt álló találmányaik megnevezésével. Hasznos találmányok meghonosítása, a feltalálók tulajdonjogainak védelme, minden polgárosult államban, a létező jogérzet követelményekint jelentkezik; nálunk fájdalom a találmányok szabadalmazási ügye még nincsen specialis törvény által szabályozva, — az 1822-ik évi illetőleg 1830-ik évi magyar szabadalmi szabályok, és a szövetséges osztrák államterületen érvényben lévő 1852. szabadalmi törvény között, oly sok eltérés merül fel, miszerint csodálni lehet, — hogy a kölcsönös egyetértés a két kormány között eddig is fenttartható volt.

A magyar korona országainak területén, a szabadalmazott találmányokról katalógus még nem volt kiadva, s így ezen mű egyuttal uttörő adatok gyűjteményét foglalja magában.

A szabadalmi katalógus tulajdonkép csak egy kézikönyv, mely ugy az illető tisztviselőknek, mint az érdekelt iparosoknak a szabadalmazott találmányokra vonatkozó adatok, leírások és rajzok felkeresésére, könnyebb megtalálására segédeszközü szolgál; de mivel némelykor a feltaláló neve, máskor a találmány czíme ismeretlen, csak az érdekeltek, kik a szabadalmazott találmányokhoz hasonló tárgyak előállításával, vagy értékesítésével foglalkoznak, bírják felfogni, hogy ezen katalógus

milyen rég érzett hiányt pótol; a sok hasonczimű, de egymástól lényegesen különböző találmány; a sok hasonnevű, de személyben egymástól különböző feltaláló között, eddig nagyon bajos volt laikusnak eligazodni. A magyar kormány életbe lépte óta havonként ki lettek ugyan hirdetve a szabadalmi engedélyek, meghosszabbítások, átruházások, valamint lejárati vagy más okból megsemmisített szabadalmak; miután azonban a tíz év alatt megjelent 120 havi katalogusnak a hírlapok különböző számaiból való kikeresése igen nagy fáradsággal járó munkát képez: azon havi kimutatásokból eddig lehetetlen volt megtudni, hogy mely szabadalmak vannak még érvényben, és mely találmányokra nézve nem áll már fenn az utánzási tilalom.

Egy pár évig az osztrák kormány részéről kiadattak ugyan az évi katalogusok, de azokban csak azon egy évben engedélyezett vagy meghosszabbított szabadalmak foglaltatnak, — korábban engedélyezett vagy több évre szóló szabadalmak azokban fel nem találhatók, — úgy hogy a magyar közönség azokból sem tájékozhatta magát, ha nem szerezte meg magának az eddig megjelent valamennyi katalogust; utóbbi évek óta azonban az osztrák kormány részéről is, csak havi katalogusok adatnak ki: melyeknek kezelése könnyebb ugyan, mintha mindenik havi kimutatást a hírlapokból kellene kikeresni; de ezeknek is a hátránya abban áll, — hogy ha csak 10 évvel ezelőtt engedélyezett szabadalom érvénye avagy érvénytelenségét kell azokból kikeresni, tizszer 12 katalogust vagyis 120 könyvecskét kellene annak átböngészni, a ki bizonyosságot akar magának szerezni egyik vagy másik találmány szabadalmának érvényességéről vagy érvénytelenségéről.

Az elősoroltaknál fogva a magyar szabadalmi katalogus eredeti rendeltetése az: hogy a tisztviselőknek és az érdekeltnek segédeszközüül szolgáljon; e mellett azonban általa más nemzetgazdasági érdekek is kielégítést nyerhetnek; nevezetesen: törvényhozási szempontból, a szabadalmi ügyek iránt érdeklődőknek némi tájékozásul szolgálhat; a feltalálók érdekeit a szabadalmazott találmányok könnyű áttekinthetése által előmozdithatja; valamint a feltalálónak úgy a találmánynak ismertetését közvetítheti, s ez által hasznos találmányok értékesítését és a szellemi munka becsének emelését eszközölheti; különösen

pedig a becsületes munka jutalmazóvá tételét könnyítvén, az arra hivatott szellemi erőket serkentheti, hogy pénzüket és idejüket hasznos találmányoknak hazánkban való meghonosítására fordítsák, miket különben máshol is képesek volnának értékesíteni; végtére is hasznos találmányoknak nyilvánosságra hozatala azoknak csak előnyére válik, a czimhajhászat, ephemer életű talajára épített találmányok pedig, a nyilvánosság által kirívóbbakká tételvén, — ha leálcázatnak: ilyen szabadalmi perek lejártatásával, a közérdek kárt nem szenvedhet.

Tapasztalat szerint hasznos találmányok csak ott szaporodnak, hol a feltaláló költsége és fáradsága gyümölcsseinek megérdemlett élvezetét biztonságban érzi; ellenben oly országokban, hol a tulajdon védelemre nem talál: a találmányok sem honosodnak meg; s így minden kétségen felül áll, hogy a hasznos találmányok terjedése, a jogbiztonság és igazságkiszolgáltatás minőségétől van feltételezve, minek kellő érvényre jutása azonban az illetékes bíróságok hivatásához tartozik, s mivel a bíróságok ítéleteiket a szabadalmi okmány és a találmány leírásai és rajzai, vagy mintáira kell hogy alapítsák ezen katalogus a bíróságok előtt bizonyítékot nem képezhet.

Az előadottakban egyuttal jellemeztem is a találmányok nemzetgazdászati és tulajdonjogi védelme között levő különbséget és összefüggést.

Ha tehát az első magyar katalogus által a fentebb jelzett nemzetgazdászati eredményeket képesek leszünk elérni, szerény rendeltetéséhez nem tartozó tulajdonságok nélkül is, ezen katalogus a szükség igényelte czélnek tökéletesen meg fog felelni.

De áttérünk a mű tulajdonképeni tartalmára. Az egész mű négy részre oszlik.

Az első rész azon esetben szolgál utmutatóul, ha a feltaláló neve tudva van, csak találmányának mibenléte, vagy az utánczási tilalom idejének tartama kerestetik; e czélból ezen első részben: Névmutató czím alatt befoglaltatnak: a feltalálók vagy jogutódaik névsora betürendben, s e mellett a szabadalmazott találmány czíme, továbbá a szabadalmi főkönyv kötet- és lapszáma, hol az illető találmányra vonatkozó adatok, leírások, rajzok és minták feltalálhatók; s

végre az osztályszám, melybe ezen találmánynyal rokon más találmányok csoportosítva vannak.

A második rész azon esetben szolgál irányadóul, ha a feltaláló neve, valamint a találmány címe nincsenek tudva, de az osztályokban a hason természetű találmányok egymás mellé állíttatván, a névmutató sorszámaára való utalás által, ezen osztályozás nyomán, a feltaláló neve és a találmány mibenléte is könnyen felkereshető.

A harmadik rész azon eshetőséggel számol, hogy ha a feltaláló neve ismeretlen, a találmány pedig több osztályba sorozható lévén, feltalálása némi nehézségekkel járna; ezen részben tehát a feltaláló és találmánya könnyebb felkereshetése czéljából a találmányt megjelelő rövid „V e z é r s z a v a k” „T á r g y m u t a t ó” cím alatt betürendbe szedettek, s a névmutató és osztály számára utalás mellett a szükséges adatok felkeresésének könnyítését célozzák.

Az utolsó részben hat statistikai táblázat van bemutatva, melyek közül az elsőben látjuk, hogy a magyar kormány a szabadalmi levéltárban elhelyezett leírások, rajzok és minták alapján 1867. év óta 9504 találmányt részesített szabadalomban, hogy továbbá 1402 olyan találmány is részesült ölalomban, melyek 1867 előtt lévén engedélyezve, ezekről leírások, rajzok vagy minták a magyar szabadalmi levéltárban nincsenek letéteményezve; végre, hogy az összesen szabadalmazott 10,906 találmány közül 8073 találmánynak szabadalma részint lejárát, részint más okokból megsemmisítettén, jelenleg csak 2833 találmány áll utánzási tilalom alatt és ezekre vonatkoznak ezen katalógus első három részében foglalt adatok.

A második és harmadik táblázat egymást kiegészítve mutatja, hogy a magyar kormány csak azon 1103 magyar szabadalom és meghosszabbításért kapott engedélyezési, belajstromozási és kihirdetési díjakat, melyek a magyar korona országainak területén lakóknak, vagy ide folyamodó külföldieknek, voltak engedélyezve, — ellenben azon feltalálók számára, kik osztrák területen laknak vagy külföldiek ugyan, de az osztrák ministerium közbenjárása mellett folyamodtak szabadalomért, 14,913 magyar kir. szabadalmat ingyen engedélyezvén, ezekért

a feltalálók a magyar kormánynak semminemű díjt vagy illetéket nem fizettek.

Hasonlókép az osztrák kormány magyar területen lakóknak vagy ide folyamodó külföldieknek, a magyar kormány közbenjárására 1103 osztrák szabadalmat ingyen engedélyezvén, ezekért semminemű díjt vagy illetéket nem kapott, ellenben az ott lakók vagy oda folyamodó külföldiek részére engedélyezett 14,943 osztrák szabadalom díjait az osztrák pénztárak által bevételeztette.

A negyedik és ötödik táblázat a megelőző két táblázat sommázatait foglalja magában, melyekből látjuk, hogy a magyar kormány részéről engedélyezett 16,046 magyar szabadalom engedélyezési és meghosszabbítási díjaiba a magyar pénztárak 41,392 frtot vettek be, ellenben az osztrák kormány részéről engedélyezett hasonló 16,046 osztrák szabadalom és meghosszabbítási díjaiban az osztrák pénztárak 493,686 frt 65 krt vettek be.

Ezen adatok világosan igazolják, mily igazságosan történt az 1877. évi új vám- és kereskedelmi szövetség XVI. cikkének tervezetében azon kiegyezés, hogy a szabadalmazással járó költségek megtérítése fejében azon ministerium, mely eddig ingyen szolgáltatta ki a szabadalmakat, ettől eltérőleg, jövőben a közbenjáró minister közvetítése mellett 25°/o felülfizetést követelhessen a feltalálótól.

Végre a hatodik táblázatban fel van tüntetve, hogy mily arányban áll a magyar szabadalmazási ügy más államok szabadalmazási ügyeihez, s ehhezképest hány szabadalom esik egy millió lakosra évenként a különböző államokban. Ezen összehasonlításból azon eredményhez jutunk, — hogy ha ennek kedvező voltából a feltalálók tulajdonjogainak biztonságára szabad következtetnünk, — e tekintetbeli hazai viszonyaink iránt, a mivel külföld véleménye kedvezőtlen nem lehet, miért is igen nagy elismeréssel tartozunk a földművelés, ipar- és kereskedelmi ministeriumot ideiglenesen vezető Trefort Ágoston, vallás- és közoktatási minister urnak, hogy ezen katalogus kinyomtatását elrendelte.

Borszékly Soma.

A kassa-oderbergi vasut sanirozása. A vasuti függő kérdések közül ismét egy fog letünni a színpadról. A kassa-oderbergi vasut függő ügyeinek rendezéséről és az eperjestarnowi vasut magyarországi részével való egyesítéséről, szóló törvényjavaslat fátyolt borít ismét egy alapításra. Nem akarjuk ez alkalommal az engedélyezés körül való eljárás lehető hibáit bonczolgatni. Iliacos intra muros peccatur et extra. Lehetséges, hogy úgy az engedély kiállításánál, mint az építési vállalat és a pénzbeszerzési üzlet különválasztásakor követtettek el hibák; lehet, hogy az igazgató tanács által elfogadott 4.600,000 forint a követelési czimek nem kellőleg alapos megfontolásával fixiroztatott; nem tagadható, hogy a közgyűlés előleges határozata némileg praejudicált a kormány határozatának s pressiót képezett arra. Mindez azonban már a múlté. A vasuti alapítások közös sötét lapját épen azon tény képezvén, hogy a bűn mindenütt csak a culpa alakjában, legtöbb esetben a legalitas színe alatt jelentkezett, felette nehéz a látszat után a mala fides jelenlétét konstatálni.

A helyzet ma az, hogy a hazai újabb vasutak legjobbika 4.600,000 forintnyi függő teherrel van megterhelve. Három ut lehetséges. Vagy hagyni a vasutat sorsára, vagy beváltani az államkincstár részére, vagy végül — mint a javaslat involválja — sanirozásához segélyt adni.

Legtermészetesebb volna a keleti vasut mintájára az állami beváltás. Miután azonban a kassa-oderbergi vasut specialis fontossága Magyarországra nézve épen abban áll, hogy egyetlen vasutunk, mely osztrák vonalak közvetítése nélkül érintkezik a külföldi (porosz) hálózattal, s e közvetlen kapcsolat előnyei szembeszűkök: az állami beváltásról szerintünk mindaddig nem lehet szó, míg az iránt nem biztosítatunk — a mi egyelőre legalább is valószínűtlennek látszik — hogy az osztrák kormány is hajlandó a jablunka-oderbergi osztrák területre eső vonalat a magyar államnak átengedni.

Marad tehát a két alternativa: vagy magára hagyni a társaságot, vagy elfogadni a javaslatot.

Ila a társaság magára hagyatik: akkor a névértékben és aranyban 6.828,000 o. é. forintról szóló elsőbbségi kölcsön kama-
tozása és törlesztése évi 346,618 frt 85 kr. aranyban a rész-

vényesek terhére esnék. A részvényesek javára eső összes évi járuléknak ez mintegy két ötödét tenné. Ehhez járulna a függő adósság természetéből folyólag a magasabb kamatláb, mivel e kölcsön nem volna államilag biztosítva s a folytonos hitelromlás; s így egyáltalában nem túlságos feltevés, ha ezen összeg végleges terhét a részvényesek részére eső évi járulék három ötödére tesszük. Vagyis ez esetben a részvényesek az öt forintos szelvény helyett két forintot kapnának csak.

Hogy ez állapot bekövetkezése jelentékeny hitelromlással volna összekötve, s a magyar állam hitelét — ámbár jogilag igaztalanul — nagy mértékben rontaná: az további magyarázatra nem szorul. Miután azonban a közös aktívák közt 5 milliónyi kassa-oderbergi részvény szerepel: az állam, mint fő részvényes is szenvedne kárt, még pedig hitelromláson kívül coupon csökkenést is, minden 5 forint után 3 forintot, vagyis 250,000 forintból 150,000 forintot. Ez összegből mindaddig meg nem állapítható a magyar kincstár károsodása, míg a repartitionális kules függőben van. Tekintettel arra, hogy ez 5 millióhoz 3 millióval járult a magyar kincstár, s hogy a közös aktívák közt szereplő osztrák éjszaknyugati vasuti czimletek a megosztásnál compensatio gyanánt odaadhatók az osztrák kormánynak; aligha túljárnunk az igazságon, ha e veszteségnek három ötödét számítjuk Magyarország terhére. Ez tesz évenként 90,000 ezüst forintot.

E mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni azon tényt, hogy az állam által elismert 2.600,000 forintnak egy tekintélyes része olyan, melyet per útján is érvényesíthet esetleg az állam ellen a vasut; ez összegre nézve tehát fennforogna minden esetre a kockázat.

A vasut ügyeinek magára hagyása kerülne tehát a magyar államkincstárnak e feltevés mellett a nagymérvű államhitel romlásán kívül évi 90,000 ezüst forintba s ezen felül egy ismeretlen nagyságu kockázatba.

A javaslat szerint 170,639 arany forintot fizet a magyar kormány. Ez tesz 10% agio mellett 187,702 ezüst forintot. Ezen összeghez azonban az osztrák kormány hozzájárul évi 28,402 ezüst forinttal, a mely összeg 1872 évről fizettetvén, s a négy évi tőke fizetés kamat differentiájának beszámítása mel-

lett évi 36,000 forintnak felel meg. Ugy, hogy a magyar kormány effektív terhe csakis 151,702 ezüst forint. Még ezen összegből is levonandó 35,500 forint, a mely átlagos összegig a magyar vonal üzleteredményei a megosztási kulcsok alapján javulnak, a mely szerződés az egész ügy rendezésének egyik részletét képezve, biztosan beállítható ezen mérlegbe is. E szerint a netto-teher mintegy 116,000 ezüst forintra rug.

Ez összeghez — miután a részvényesek is hozzájárulnak a rendezéshez évi 193,577 ezüst forinttal, s így lemondanak a járadékok egy ötödéről — hozzászámítandó a kormány birtokában levő nominal 5 millió kamat vesztesége, mely tesz 50,000 forintot, a mely összegnek a fentebbi kulcs szerint három ötöde, azaz 30,000 forint terheli Magyarországot.

A végleges eredmény tehát az, hogy a sanirozás kerül a magyar államnak évi 146,000 ezüst forintjába; a magára hagyatás pedig évi 90,000 forintjába. A különbözet tehát évi 56,000 forint.

A kérdés tehát az: vajjon ezen 56,000 forintnyi évi több teher és a fent említett 2.600.000 forint követelés elvesztési kockázatának kikerülése megérdemli e azon csorbát, a melyet közhitelünkön a kassa-oderbergi vasut magára hagyatása ütne?

Mi azt véljük, hogy nem. A legközelebbi időkben sokkal nagyobb mértékű garancia-emelések szavaztattak meg a többi hazai vasutaknak, még pedig minden nagyobb nehézség nélkül. Ezen egy esetben emelni kifogást, egyáltalában nem méltányos dolog, különösen, ha meggondoljuk, miszerint míg a többi hazai vállalatok mindegyikénél kizárólag az államkincstár viselte a hibák vagy visszaélések összes következményeinek terhet, jelen alkalommal először járulnak ahhoz magok a részvényesek is az összes többletnek teljes felével.

A mellett tekintetbe veendő, hogy összes hazai vasutaink között épen a kassa-oderbergi az, mely gyors léptekkel javul, melynek évről-évre gyorsan emelkedő forgalma már ez idén — minden jel szerint — a biztosított évjáradéknak körülbelül teljes 50 %-át fedezni fogja; a hol tehát legtöbb kilátás van arra, hogy az így megajánlott többlet s maga az egész kamat-teher is véglegesen meg fog szűnni az államkincstár terhet képezni. Igaz ugyan, hogy az új garancia-emelés által a kassa-

oderbergi vasut magyar hálózata mértföldenként 64,800 ezüst forintnyi garantiát fog élvezni (az osztrák vonalrész 65,140 ezüst forintot) a régi 60,800 ezüst forint helyett: azonban még ezen összeg sem túlságos, ha tekintetbe vesszük, hogy más hegyi pályáink egész 77,000 ezüst forintnyi évi járadékba kerültek.

Ezeknek meggondolása mellett a magyar államkincstár szempontjából mi határozottan jobbnak látjuk az 56,000 forintnyi tehertöbblet elvállalását, mint egyik legéletképesebb hazai vállalatunknak bukását, s ez által az államhitel oly érzékeny megkárosítását; sőt a mellett az államkincstárnak kitételét oly nevezetes kockázat elé.

A mi a részvényesek szempontját illeti, azokat kétségkívül sújthatja azon tudat, hogy míg a többi magyar vasutak a részvényesek áldozata nélkül tisztán és kizárólag az államkincstár terhére saniroztattak: addig ők minden ötödik forinttól lemondanak. Azonban más oldalról nem lehet elhallgatni, hogy a közgyűlés praejudicáló eljárása, s az építési vállalatnak fennálló oly követelése, a melyekért az államkincstár nem szavatolhat, jogosan involválják e helyzetet. Meg kell gondolniok továbbá a részvényeseknek, hogy két rossz közül helyesebb a kisebbet választani, s belenyugodni az egyik forint veszteségébe, ha más oldalon azzal szemben három forint veszteség lehetősége áll. Ezen megnyugvás már különben is megtörtént; a mennyiben a tőzsdei árfolyamok kétségbe vonhatatlanul igazolják, hogy a kassa-oderbergi vasut épen a rendezés, s az ez által teremtett biztos helyzet folytán sokkal szilárdabb hitellel bír legtöbb hazai vasutunknál.

Néhány a részvényeseknél is részvényesebb szempontból kiinduló támadás a képviselőházban is tétetett e javaslat ellen épen a részvényesek érdekeinek megóvása végett. Feledték az illető támadók, hogy az ügy jelen helyzetében a részvényesek érdekei csak az államkincstár súlyosabb áldozata árán volnának megóvhatók, már pedig kétségkívül a részvényeseket az államkincstár ellen képviselni aligha esik a képviselők szoros feladatai közé; ha pedig az államkincstár nem követeli az ötödik forint levonását s az így támadt hiányt maga sem pótolja: akkor a részvényesek a zavarból nem menekülnek ki, s így

érdekeik még úgy, sincsenek megóva, mint azt a jelen törvényjavaslatban ajánlott modalitás által elérni lehet.

Végül a mi a fusionalis törekvéseket illeti: az eperjestarnowi vasut magyarországi részével való fusiót csak helyeselni tudja minden elfogulatlanul gondolkodó ember.

György Endre.

Az „Association française pour l'avancement des sciences“ aug. 23–30-án tartotta ez évi üléseit Havre-ben. Ezen egyesületnek, mely az angol minta szerint van szervezve, szintén van nemzetgazdasági szakosztálya. Ezen szakosztályban több érdekes tárgy vitatott meg az idén is. Milet Brasilia közgazdasági helyzetéről tartott felolvasást. 1865-től 1870-ig folytonos emelkedés volt ott. A külforgalom 370 millióra emelkedett 294-ről, az állambevételek csaknem megkétszereződtek; és daczára azon körülménynek, hogy 100 millió papírpénz bocsátott ki: a váltó folyam is emelkedett. Ennek okát a Goschen által felállított törvényben keresi az előadó, a mely szerint beválthatlan forgalmi eszköz, tehát önálló forgalom mellett a külső váltó-árfolyam csökkenése a kivivők és ennek folytán a kiviteli cikkek természetűinek javára szedett adó jellegével bir, a behozatali cikkek fogyasztói hátrányára. Milet kiszámítja, hogy e czímen öt év alatt a belföldi kivitelre termelők javára a külföldi cikkek fogyasztói Brasiliában közel egy milliárdot fizettek.

A kereskedelmi szerződések megújítása tárgyában Rozy vezette be a vitát. Utalva arra, hogy 3 milliárdról 7-re emelkedett 1858-tól 1876-ig a francia külforgalom, határozottan a kereskedelmi szerződések megújítása mellett nyilatkozik, a melyek nagyobb biztosságot adnak a forgalomnak. Duban ez állítással szemben jogosultnak tartja a védvámi törekvéseket. Utal arra, hogy 1849-től 1859-ig még nagyobb volt a forgalom növekedése. Utal egyes iparágakra, a melyek szenvednek; utal arra, hogy Olaszország védvamos szellemű szerződést kötött a textil-árúkra és a borra nézve; a többi országok szintén követik példáját. Amerika példája igazolja, hogy ez helyes eljárás. Vele szemben Frederic Passy védte a szabad kereskedelmi elveket, az egyes iparágak hanyatlását más okoknak tulajdonítja. Érdekes volt

Klippfel felszólalása a borvámok tárgyában. Szerinte, míg száz hektoliterenként 80 frank volt a német vám, francia borok nem jelenhettek ott meg; most 20 frank mellett több mint 400,000 hektoliter megy ki. Svájc 800,000, Olaszország 500,000-et fogyaszt, folyton emelkedve; hasonlóul Angliában, hol a fogyasztás 75%-a francia eredetű.

Hasonló természetű vita volt a kereskedelmi tengerészet tárgyában, melyet Droz vezetett be, ki nem tartja ugyan szük-ségesnek a surtaxe de pavillont, de direct segélyt adna a hajózásnak, melyet ő utánna a többi felszólalók is elfogadtak.

A lelenczházaknál a forgó esztergák helyreállítását javasolta Lefort. Nem áll szerinte, hogy több elhagyás történt. 1758-ban 5082; 1828-ban 5247 volt. Ezzel szemben a gyermek-gyilkosságok száma csökkent. Frédéric Passy a közmorál s a lelenczházak halandósági arányának szempontjából ellene szól annak.

A zálogházak tárgyában Bouvet a zálogba tevők által tartalékalapot akarna képeztetni, a mely a kölcsön feltételeit idővel enyhébbekké tenné; központi, kormányzati kezelést óhajt.

A vasutak kérdésében Philippe arra figyelmeztet, hogy a jövedelmezőbb vonalak már ki lévén építve, jövőre csak segély mellett építhetők. Az 1865-ki törvény revízióját sürgeti a helyi vasutak építése tárgyában. Vauthier szeretné a fővonalakat az állam kezében látni, fix, évente a budgettörvényben megszavazott tarifákat; a többi vonalakat a jelen mód szerint vidéki társulatok közt osztva meg, a melyekre nézne aztán a hiányzó vonalak kiépítése is.

A Social Science kongresszusa ez évben szeptember 12. és 18-án Aberdeen-ben tartatott. Lord Aberdeen tartotta a megnyitó beszédet, a mely a részegeskedésről szólt. Kiemelte e kérdésnek nagy fontosságát mind a közérkölciség, mind a közegészségügy tekintetében. Mindenki egyaránt elismeri a bajt, de az orvoslás nehezebb. Az ő felfogása szerint az állam is köteles itt közbelépni. A közgazdasági szakosztályban számos előadás volt a szegényügyet illetőleg. Természetesen az indoor és outdoor relief kérdése volt főleg a vita tárgya. James Caird kimutatta, hogy Angliában 5 szegény segélyezettik lakásán minden

egy dologházban élő után. Skócziában az arány úgy áll, mint 22 az 1-hez; Irlandban pedig mint 1 az 1-hez. Ebből következik, hogy míg Irlandban az igénybe vett összeg majdnem változatlan, Angliában és különösen Skócziában oly rohanva emelkedett az. Az ez idő szerint igénybe vett összeg 7—8 millió font sterlinget tesz évente. Ez összeg magában nem volna nagy, szerinte, egy gazdag országban, azonban a kérdés az, hogy vajjon a kezelés helyes-e.

A Tradés Unionok kérdéséről is volt egy érdekes vita, a melyben Watts elismerve ezen munkás egyesületek segélyző működésének jó oldalait, a strikeok kérdésében való eljárást veszi bírálat alá, s ajánlja többek közt azt, hogy a két fél közt minden vitában kötelezőleg választott bíróság működjék. Ezzel szemben John Gray kiemelte ez egyesületek nagy hasznát a strikeok ritkábbá tételében, a gyárosok ellenőrzésében, a kölcsönös segélyzésben és végül abban, hogy a munkások önkormányzati képességét emeli s ez által a kooperatív intézmények létesítésére való kilátást.

Meg kell említenünk kiegészítésként, hogy ugyancsak szept. 17-én nyílt meg Leicesterben a Tradés Unionok kongressusa, a melyen 450,000 tag volt képviselve. Ez alkalommal Broadhurst tartotta a jelentést a parlamenti bizottság részéről, a mely bizottság a törvényhozás működését ellenőrzi. E beszédben kifejezte örömét a felett, hogy az általános nagy közgazdasági válságban Anglia ipara még legkevesebbet szenved, a mit a hitel, a törvénytiszteltet és biztonságnak tulajdonít. Örül azon, hogy a strikeok kevesbednek. Merrich kimondta beszédben, hogy az egyesület egyik fő feladata a vagyon jobb megosztását elősegíteni, természetesen az önszegély útján, és a munkabérek emelése által. Az egyesület képviseli a munkás osztály nagy erejét, de az teljesen jogosult. Az egyesület tiltakozik Bright ellen, ki azt állítja, hogy működésük romlásra vezeti az angol ipart; ellenkezőleg elősegíti azt. Jelentés tétetett Macdonald törvényjavaslatáról, a mely kárpótlást ad a gazda hibája miatt megsérült, vagy meghalt munkásnak. A Factory and Workshop Act ellen, mely a gyermekek és nők munkaidejét korlátozza, Mrs. Paterson, Mrs. Fawcettre hivatkozva, szabadság nevében tiltakozott. Ennek daczára a mellett nyilatkozott a

többség. Érdekes jelenség volt, hogy Brassey, a híres millionarius, ez alkalommal igen elismerő s meleg szavakkal szólott az egyesület működéséről.

A belga népbankok kongresszusa szept. 9-én tartatott meg Brüsszelben. Ezen bankok a Schultze Delisch-féle ismeretes mintára alakultak; először Lilleben. Jelenleg azonban 19 van már. Természetesen e népbankok sokkal inkább szolgálnak itt is a kisiparos, semmint a szoros értelemben vett munkások javára; miután azoknak rendesen nincs semmijök, s így hitelök sem. Ugy, hogy a Schultze Delisch mintájára Olaszországban Luzzati és Vigano, Oroszországban Zuginin és Vaszilcsiszoff, Belgiumban Leon d' Audrimont által kezdeményezett bankok ellen épen ezen részről tétetik ellenvetés. A határtalan solidaritas eszméje képezi rendesen ezen összejövetelek tárgyát.

A belga 19 bank közül 17 adatait Wilhelm így állította össze: Összes tagok 9342. Aláírt tőke 1.908,400; befizetett 1.673,065; letét 2.845,328; tartalék-alap 82,697; nyereség 187⁶/₇-ben 91,937; készlet 122,390; tárcza 2.379,149 frank.

A másik kérdés, a mely megvitattatott, az egy egyén által birható részvények száma. E kérdésnél ez alkalommal is szemben állottak azok érvelései, a kik a bank socialis hatására fektetik a fősúlyt, s a kik e szerint teljes egyenlőséget óhajtanak a részvényesek közt, azokkal, a kik nagyobb üzletet óhajtanának teremteni.

A „Verein für Socialpolitik“ ez idei congresszusa október 8—10 napján Berlinben tartatott meg. A tárgyalás alatt álló kérdések közül az első a községi adók kérdése volt. Az e tekintetben közzétett emlékiratok tartalmával korábbi füzetünk behatóbban foglalkozott, s épen ennél fogva feleslegesnek tartjuk a tárgyalásokra, a melyeken különben sem constatáltott semmi új dolog, bővebben visszatérni. A harmadik kérdés az ipartörvény kérdése volt. Ezeket azonban actualis fontosságra nézve jelentékenyen felül multa a második kérdés, mely a Németország és Osztrák-Magyarország közt kötött kereskedelmi szerződés megújítását képezte.

Weigert volt az előadó, ki visszatekintve a történeti előzményekre, csodálatosnak találja, hogy az osztrák iparosok, kik régebben teljes vámegyesülést öhajtottak Németországgal, ma a szerződés ellen nyilatkoztak. A szerződés ad pedig csak stabilis állapotot. Elismeri az appretur eljárásnál előforduló visszaéléseket, de azoknak quantitative fontosságot nem tulajdonít. Az osztrák védvamos velleitások a német védvamosokban bírnak szövetségesekkel. Figyelmeztet arra, hogy egy vámháboru esetleg tőzsdeháboruvá is válhatik. Ezzel szemben Bueck nem akar túlságos engedményeket tenni Ausztria-Magyarországnak, és pedig főleg azért, mert a Franciaországgal fennálló legtöbb kedvezményi szerződés szerint az Franciaországra is kihatna. A szabad kereskedésben vetett hitnek vége van, nemzeti szempontokból kell kiindulnunk. Braun ezzel szemben arra utal, hogy a szabad kereskedés prestige nem árthatott a nemzeti szellemnek, miután épen a mellett jött létre Németország egysége. Ajánlja a szerződés fentartását, már csak a csempészettől való félelmében is. Eras főleg a leniparra vonatkozólag szeretné a változtatást. Schmoller kijelenti, hogy ő és barátai sem a védvám, sem a szabad kereskedés mellett nem nyilatkoznak elvileg, csak esetről-esetre. Jelenleg kívánja a német ipar érdekében a szerződés megújítását. Erre Held és Löwe-Calbe felszólása után kimondatott, hogy „az új kereskedelmi szerződés kötésénél Németország nem állhat kedvezőtlenebbül, mint eddig. Különösen a kikészítési eljárás ép oly módon tartandó fenn. Mindkét állam biztosítsa magának a legtöbb kedvezményi záradékot. Ha ez alapon Ausztria-Magyarország nem akar kereskedelmi szerződést kötni: Németországnak nincs semmi érdeke abban, hogy Ausztria-Magyarországot a legtöbb kedvezményben részesülő nemzetek közé számitsa.“

Az osztrák iparosok kongresszusa Bécsben szeptember 16-án tartatott meg Matschek elnöklete alatt; a melyen mintegy 500 iparos vett részt, s a mellett számos egyesület képviseltette magát. A benyújtott határozati javaslat, melynek a törvényhozás elé terjesztésével Herbst bízott meg, a következőleg szól:

„Tekintve, hogy az idáig követett vámpolitika hatása alatt a belföldi ipar helyzete csak kedvezőtlen lehetett, s hogy különösen az appretur eljárás a belföldi munkát a legsúlyosabban károsítja; tekintve, hogy egyrésről a Magyarországgal való kiegyezés megújítandó, s hogy másrésről a kereskedelmi szerződések letelte által alkalom nyílik vámviszonyaink megváltoztatására és megjavítására; tekintve azon körülményt, hogy az illető tárgyalások különösen Németországgal elkezdődtek és rövid idő alatt befejeztetnek; az osztrák iparos-gyűlésen jelen voltak a leghatározottabban ismétlik a tartománygyűlések, kereskedelmi kamarák, pártgyűlések stb. számos előbbeni nyilatkozataiban kifejezett követeléseket, melyek így szólnak: 1. A mennyiben kereskedelmi politikai állapotaink feltétlenül szükséges javítását szerződés-kötés útján elérni nem lehetne, követeljük az osztrák ipar védelmét az autonóm vámokkal. 2. Követeljük továbbá az appretur eljárás megszüntetését egy rövidre kiszabott és már most visszavonhatlanul megállapítandó határidő alatt, valamint ezen átmenetnek közvetítését egy folyton emelkedő appretur vám által, míg az ugynevezett határ eljárás könnyítése mind két fél érdekében megtartandók. 3. E szerint tehát megvárjuk, hogy a kormány és a birodalmi képviselőlet nem fog semmi oly féle rendszabályt elhatározni, mely az osztrák munka megkárosítását vonná maga után.“

E határozati javaslat mellett számos szónok szólalt fel. Frey (Klagenfurtból) a bányászati ipar érdekében ajánlja az elfogadásra; Pacher a fonó szövő ipar érdekében; Henneberg, a pottendorfi fonóiparosok képviselője, számokkal igyekezett kimutatni az appretur eljárás káros voltát, mert $5\frac{4}{10}$ millió a behozatal, $15\frac{2}{10}$ millió forint a kiviteli csinosítás végett. Szóltak még többen is, mire a gyűlés a határozati javaslatot egyhangulag elfogadta.

A hazai közélet terén a legutóbbi időben felmerült nevezetesebb mozgalmak közül különös figyelmet érdemel az általános vámtarifáról szóló törvényjavaslat előterjesztése, a mely a Németországgal vám- és kereskedelmi szerződés kötése végett folytatott tárgyalások meghiusulta folytán terjesztett be. Ezen vámtarifa jelen füzetünkben két szempontból is

tárgyaltatik. E vámtarifán kívül a quota megállapítása tárgyában kiküldött *regnicolaris deputatio* működésének sikertelensége, a bank kérdés legújabb stadiumán ismét felmerült nehézségek, végül az osztrák-magyar Lloyd-társulattal kötött szerződés képezik a nevezetesebb pontokat a közgazdasági politika kérdései között. Mind e kérdések egyelőre függőben hagyattak; -provisoriumok s indemnityk adván meg az államgépezet meg nem akadására a lehetőséget.

Az 1878. évre szóló költségvetés beterjesztése és az 1877-ik évi harmadik negyedéről szóló pénztári kezelési kimutatás, mint szintén a közös költségvetés képezik az államháztartás kérdésében a vezérkérdéseket. — Ezekhez járulnak kapcsolatosan a fogyasztási adókról és a kőolaj megadóztatásáról szóló törvényjavaslatok, a mely utóbbiak a kiegyezési és a vámügyi előterjesztésekkel állanak kapcsolatban.

A közlekedésügyet illetőleg az utakról szóló törvényjavaslat még nem került tárgyalás alá; a megyei mérnökök megszüntetése azonban már kimondatott, s ezzel egy új aera inauguráltatott a közmunkaerő felhasználása körül. A vasutügyet illetőleg a kassa-oderbergi vasut ügye van tárgyalás alatt, a melyről fentebb emlékeztünk meg. Ezen kívül az ország több részén indítottak meg lépések helyi vasutak létesítése iránt; a budapesti összekötő vasut megnyitott; a báttaszék-dombovár-zákányi vasut üzletkezelését pedig szerződésszerűleg az államvasutak vették által. Ez ismét egy lépés az öntudatosabb és határozottabb vasuti politika felé. Ide számíthatjuk a közlekedési miniszter azon fontos nyilatkozatát is, miszerint a tömösi csatlakozás el nem készülte esetén az orsovai csatlakozás megnyitását fogja engedélyezni.

A tiszaszabályozási kérdésben megindult örövendetes mozgalom újlag tett egy lépést előre a tiszavölgyi érdekeltek nagygyűlése által, a mely gr. Lónyay Menyhért elnökelete alatt tartatott meg. Füzetünkben más helyen találja a t. olvasó azon fontosabb kérdések felsorolását, a melyek szövegre kerültek ez alkalommal.

Hazai szakirodalom. A hazai szakirodalom terén a fentebb tárgyalt munkákon kívül még néhányat érintenünk kell. Az egyik a jelenleg szőnyegen forgó vámkérdésre és pedig a vám-tarifára vonatkozik: azon czikkek külön lenyomata, melyeket Fenyvessy A. ur részletes adatok alapján dolgozott ki. A másik Weisz Béla ur három fordítása a nemzetgazdaságtan alaptanainak felfogását illetőleg a külföldi irodalomban. E három értekezés Cairnestől, Langétól és Laveleyetől vannak. Ez utóbbinak messze menő következtetéseit a fordító sem fogadja el. Azon viszonynál fogva, a melyben a fordítóval állunk, nehéz formulázni elismerésünket; annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy az értekezések szerencsésen vannak választva, különösen Cairnes értekezése a legkitünőbb ily művekhez tartozik. A harmadik Mende Bódog urnak egy népszerű füzetecskéje a nemzetgazdaság popularisálására. Mi az eszmét jónak tartjuk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a nagy anyag nem szorítható be kis keretbe; s azok, a kik e tekintetben kísérleteket tettek, sokkal praktikusabban csak egyes részletek feldolgozására törekedtek egyszerre; így maga Miss Harriett Martineau és Mrs. Fawcett is. Nem mondjuk, hogy e kísérletek sikerültek volna; de a Mende ur dolgozatának bizonyynal nem lehet ambíciója e kitünő szellemeknél jobbat teremteni. Végül a budapesti kereskedelmi és iparkamara 1876. évi jelentését kell kiemelnünk, a mely ez alkalommal jelentékenyen korább került ki sajtó alól, mint rendesen.

Mudrony Somától „Iparpolitikai tanulmányok a hazai ipar emelése tárgyában“ czímmel egy terjedelmesebb mű jelent meg, a mely az országos magyar iparegyesület iparügyi emlékiratának tekinthető, s mint ilyen hivatalos jelleggel bír. Ezen műre lesz még alkalmunk visszatérni.

A magyar tengeri kereskedelem érdekében, helyesebben a „Lloyd“, társasággal kötendő újabb szerződés ellen egy röpirat jelent meg, mely igen érdekes közgazdasági kérdéseket bolygat meg. Miután jövő évi első füzetünkben a Lloyd-szerződés egész ügyét tárgyalni fogjuk, ez alkalommal a röpirat puszta megemlítését elégségesnek tartjuk.

Gazdasági szaklapjaink közül a „Gazdasági Lapok“ és a „Földművelési Érdekeink“ szerkesztésében újévtől fogva változás történik, a mennyiben Máday Izidor a „Földművelési Érdekeink“ szerkesztőségétől megváltván, Morócz Istvánnal, az országos gazdasági egyesület titkárával, együtt a „Gazdasági Lapok“ szerkesztését vállalta el, mely lapok az országos gazdasági egyesület legújabbán kelt határozata folytán az egyesületi tagoknak díj nélkül mint tagilletmény fognak ezentúl megküldetni. Az országos gazdasági egyesületet ezen határozatában azon indok vezérelte, hogy az egyleti tagok, különösen a vidékiek, a magas 10 frtnyi tagsági díj fejében az egyesülettől mintegy hasonló kedvezményben részesüljenek, mint más szaktársulatok tagjai, pl. az országos erdészeti egyesület, a természettudományi és földrajzi társulatok. Reméljük, hogy az ily módon megteremtett fő magyar gazdasági szakközlöny — mely az eddig fennállott két vállalat összes szellemi erejét egyesíti — teljesen be fogja tölteni a várákosásokat, s a mindkét vállalatnál tapasztalt komoly jóakarattal, szakértelemmel és ügybuzgósággal sikerülnie fog a német irodalmat e tekintetben is kiküszöbölni.

K ö n y v é s z e t .

- Cosack C., der Besitz des Erben. 8° . . . . . Mk. 2.—
 Eisenbahn-Statistik, schweizerische. 2. Bd., enth. die Haupt-Betriebsresultate f. d. J. 1868—1873. Hrsg. vom schweizer. Eisenbahn- und Handelsdepartement. (Französisch und Deutsch.) Fol. . . . . Mk. 3.50
 Emminghaus A., Gesichte der Lebensversicherungsbank f. Deutschland zu Gotha. Zur Feier der 50. Wiederkehr d. Tages der Begründung der Bank unter Mitwirkung der Herren Carl König, Dr. G. Schneider und Rob. Walden hrsg. Lex. 8. . . . . Mk. 9.—
 Fellmeth A., zur Lehre v. der internationalen Zahlungsbilanz, insbesondere üb. den Einfluss der nicht durch Tauschverkehr bewirkten Werthübertraggn. auf die Gestaltg. der Handelsbilanz, namentlich üb. die Wirkungen der 5 Milliarden. Von der philosoph. Facultät der Universität Heidelberg gekrönte Preisschrift. Mit einem Vorwort von Prof. Dr. Adolph Wagner. gr. 8. . . . . Mk. 3.60
 Friedberg R., die Besteuerung der Gemeinden. Finanzwissenschaftliche Erörterungen. gr. 8. . . . . Mk. 2.40
 Hintz J., das wandernde Siebenbürgen. Eine statist. Studie. Hrsg. von der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt. gr. 8. . . . . 70 kr.

- Jahrbuch statistisches, f. d. J. 1875. 1. Hft. Hrsg. v. der k. k. statist. Central-Commission. Lex. 8. . . . . n. 1.70
- statistisches, d. k. k. Ackerbau-Ministeriums f. 1876. 4. Hft. 1. Lfg. gr. 8. . . . . n. 3.60
- Mosler C., die Wasserstrassen in den Vereinigten Staaten von Amerika in ihrer commerciellen u. industriellen Bedeutung. Im Auftrage Sr. Exc. d. Hrn. Ministers f. Handel, Gewerbe und öffentl. Arbeiten verfasst. Mit 2 Farbendr.-Taf. Lex. 8. . . . . Mk. 6.—
- Nachrichten üb. Industrie, Handel u. Verkehr aus dem statistischen Departement im k. k. Handelsministerium. 9. Bd. Lex. 8. . . . . 2.—
- Poschinger H., die Banken im Deutschen Reiche, Oesterreich u. der Schweiz. Mit besond. Rücksicht auf die Geschichte u. Statistik derselben. Ein Handbuch d. Bankwesens. 2. Bd. Das Königr. Sachsen. g. 8. Mk. 3.60. (I, 1—4. und II. Mk. 19.60.)
- Schmidt L. H., die Steuerfreiheit d. Existenzminimums. Ein Beitrag zur Theorie der Einkommensteuern. gr. 8. . . . . n. 2.—
- Schneider G., der Bergbau in seinen Rechtsbeziehungen zu dem Grundeigenthum und zu gemeinnützigen Anlagen. Rechtsgutachten üb. das V. Hauptstück des Referenten-Entwurfes eines neuen Berggesetzes. 1 fl. 60 kr.
- Uebersicht der Waaren-Ein- und Ausfuhr des allgemeinen österreichisch-ungarischen Zollgebietes und Dalmatiens im J. 1876. Zusammengestellt vom Rechnungs-Departement d. k. k. Finanz-Ministeriums (Abtheilung für die indirecten Abgaben). Hrsg. vom statist. Departement im k. k. Handels-Ministerium. Imp. 4. . . . . 1.—
- Verfahren, das, bei Enquêtes über sociale Verhältnisse. Drei Gutachten von G. Embden, G. Cohn, W. Stieda, nebst einem Anh. über die Untersuchung v. Gewerbestreitigkeiten etc. nach d. Engl. v. J. M. Ludlow. gr. 8. Mk. 1.60
- Waechter O., das Urheberrecht an Werken der bildenden Künste, Photographien und gewerblichen Mustern. Nach dem gemeinen deutschen Recht systematisch dargestellt. gr. 8. . . . . Mk. 8.—
- Archives parlementaires de 1787 à 1860. Recueil complet débats législatifs et politiques des chambres françaises, imprimé par ordre de l'Assemblée nationale sous la direction de M. J. Mavidal et de M. E. Laurent. 2. série (1800 à 1860). T. 35. Du 26 février au 9 mars 1822. Gr. in 8° 20 fr. le vol.
- — 1-re série (1789 à 1799). T. 9. Gr. in 8° à col., LXIV. fr. 40
- Bury, A., — Traité de la législation des mines, des minères, des usines et des carrières en Belgique et en France, ou commentaire théorique et pratique de la loi du 21 avril 1810 et des lois et règlements qui s'y rattachent. 2. édition, revue et mise au courant. Tome II. fr. 9
- L'ouvrage complet, 2 vol. fr. 18